

This is a digital copy of a book that was preserved for generations on library shelves before it was carefully scanned by Google as part of a project to make the world's books discoverable online.

It has survived long enough for the copyright to expire and the book to enter the public domain. A public domain book is one that was never subject to copyright or whose legal copyright term has expired. Whether a book is in the public domain may vary country to country. Public domain books are our gateways to the past, representing a wealth of history, culture and knowledge that's often difficult to discover.

Marks, notations and other marginalia present in the original volume will appear in this file - a reminder of this book's long journey from the publisher to a library and finally to you.

Usage guidelines

Google is proud to partner with libraries to digitize public domain materials and make them widely accessible. Public domain books belong to the public and we are merely their custodians. Nevertheless, this work is expensive, so in order to keep providing this resource, we have taken steps to prevent abuse by commercial parties, including placing technical restrictions on automated querying.

We also ask that you:

- + *Make non-commercial use of the files* We designed Google Book Search for use by individuals, and we request that you use these files for personal, non-commercial purposes.
- + *Refrain from automated querying* Do not send automated queries of any sort to Google's system: If you are conducting research on machine translation, optical character recognition or other areas where access to a large amount of text is helpful, please contact us. We encourage the use of public domain materials for these purposes and may be able to help.
- + *Maintain attribution* The Google "watermark" you see on each file is essential for informing people about this project and helping them find additional materials through Google Book Search. Please do not remove it.
- + *Keep it legal* Whatever your use, remember that you are responsible for ensuring that what you are doing is legal. Do not assume that just because we believe a book is in the public domain for users in the United States, that the work is also in the public domain for users in other countries. Whether a book is still in copyright varies from country to country, and we can't offer guidance on whether any specific use of any specific book is allowed. Please do not assume that a book's appearance in Google Book Search means it can be used in any manner anywhere in the world. Copyright infringement liability can be quite severe.

About Google Book Search

Google's mission is to organize the world's information and to make it universally accessible and useful. Google Book Search helps readers discover the world's books while helping authors and publishers reach new audiences. You can search through the full text of this book on the web at <http://books.google.com/>

PScan
285
51

P Scan 285.51

HARVARD COLLEGE
LIBRARY

Ke. Kälunã.

NORVEGIA

TIDSSKRIFT FOR DET NORSKE FOLKS MAAL OG MINDER

UDGIVET

AV

SAMFUNDET FOR NORSKE MAAL OG TRADITIONER

1884 * 1902 * 1908

KRISTIANIA

I KOMMISSION HOS GRØNDAHL & SØN

1908

Philol^Δ 582.5

✓
P. Scan 285.51
✓

HARVARD COLLEGE LIBRARY
IN MEMORY OF
WILLIAM HENRY SCHOFIELD
APRIL 6, 1931

NORVEGIA

TIDSSKRIFT FOR DET NORSKE FOLKS MAAL OG MINDER

UDGIVET AF

FORENINGEN FOR NORSKE DIALEKTER OG TRADITIONER

VED

MOLTKE MOE OG JOH. STORM

FØRSTE BIND

KRISTIANIA

—
1884

Grendahl & Sønns Bogtrykkeri

NORVEGIA

TIDSSKRIFT FOR DET NORSKE FOLKS MAAL OG MINDER

UDGIVET

AV

SAMFUNDET FOR NORSKE MAAL OG TRADITIONER

I BIND

VED

MOLTKE MOE og JOH. STORM

KRISTIANIA

GRØNDAHL & SØNS BOGHANDEL

1908

Grøndahl & Søn. Kristiania.

Indhold af I bind.

	Side.
Norsk Lydskrift med Omrids af Fonetiken,	
Første Afsnit 1884	19
Andet Afsnit 1908	133
Forkortelser	172
Indholdsfortegnelse	175

Forord.

Det var med lyse Forhåbninger vi i 1884 gik til vort Arbeide. Foreningen „Norvegia“ var stiftet i 1881 og havde besluttet at udgive et Tidsskrift af samme Navn, viet Studiet af norske Dialekter og Folketraditioner; jeg skulde redigere den sproglige Del, Prof. Moltke Moe den folketraditionelle.

Allerede fra Barnsben havde jeg hørt Bygdemaal omkring mig og lyttet til de hjemlige Lyd og Toner. Jeg nyttede senere enhver Anledning til at høre mere. Fra 1880 af begyndte jeg et mere systematisk Studium af de vigtigste Dialekter, idet jeg gjorde Reiser med offentligt Stipendium i forskellige Landsdele. Ved ihærdigt Arbeide lykkedes det mig at samle et Materiale der gjorde det muligt allerede i 1884 at have „Norvegia“, 1ste Hefte, færdig trykt. Det udgjorde 132 Sider og indeholdt: I. Indledning, S. 5—18. II. Norsk Lydskrift, med Omrids af Fonetiken, S. 19—132; Afhandlingen var ufuldendt. Den blev ikke afsluttet, fordi Bestyrelsen trodde, at Almenheden ikke kunde taale mere rent sprogligt Stof paa én Gang. Det var Meningen, at Prof. Moe skulde levere 2det Hefte, indeholdende en almindelig Indledning om Folketraditionernes Betydning; det var Aftalen, at 2det Hefte skulde følge straks efter 1ste. Men der hvilede en ublid Skjæbne over denne lovede Fortsættelse; den blev stadig lovet og kom aldrig; der indtraf altid nye Forhindringer; man ventede og ventede, indtil det hele Foretagende gik istaa.

Jeg havde imidlertid indsamlet et meget betydeligt Materiale, som jeg ikke fik Anledning til at udgive; det ligger den Dag idag ufrugtbart i mine Hylder.

Imidlertid er en lysere Tid oprunden for Studiet af norske Dialekter. En yngre Slægt er opstaaet, som vil fuldende hvad vi havde begyndt. Det i 1884 af mig udgivne 1ste Hefte af *Norvegia* skal nu udgives som Del af det nye Tidsskrift. Hvis Tid og Kraft undes mig, haaber jeg at kunne levere Slutningen af den ufuldendte Afhandling, indeholdende Resten af Konsonanterne samt Vokalerne, i nogle af de følgende Hefter af Tidsskriftet.

Kristiania, Oktober 1902.

Joh. Storm.

Tillæg og Rettelser.

- S. 11, L. 4 f. n.: Formen *jæ* (*jǎ*) stryges; det heder ogsaa i Sol. og Od. *jē*, derimod ofte *mæ* (*mū*) mig, *dæ* dig osv.
- S. 17, L. 4 f. n. læs: „Lydlæren i Solørs Dialekt“.
- S. 20, ¹⁾. Endnu udførligere Oplysninger om nyere fonetiske Skrifter i min „Engl. Philologie“ 2. Udg. 1892.
- S. 27, L. 10 f. o. staar: „strammes“, læs: „stemmes“.
- S. 30, § 9 a). „Explosiver“ kunde gjengives „Smeldlyd“.
- S. 31, b) 1. „Spiranter“ bruges for Kortheds Skyld ogsaa som Fællesnavn for alle aabne Konsonanter.
- S. 34, L. 21 f. n. staar: *stætʀ*, læs: *stætʀ* (tostavet med enkelt Tonelag).
- S. 34, L. 8 f. n. Fra Valle i Sætersdalen har jeg senere hørt *våtn*, Pl. *vōtn*, *sōʀkn* (et Sogn) med fuldstændig stemmeløst *n* ligesom i Islandsk, saa at det „bliver borte i Næsen“, og ikke kan høres i lang Afstand; ligesaa *jåisl* Pisk, oldn. *geisl*, *suʀl* Sul, on. *sufʀ*, *hōʀʀsl* Hørsel, med stemmeløst *l* som i Islandsk; *åkr*, *tēmmʀ*, *livʀ*, *næʀʀ*, *fōʀʀ*, *åʀʀ* med stl. *r*, oldn. *akr* (*ákr*), timbr. *lifʀ*, *næʀʀ*, *fōʀʀ*, *eitr*. Se Engl. Phil.² (1892) 252. Derimod heder det Sæt. *veʀʀtre* Vinter, on. *vetʀ*, Tel. *vēt*.
- S. 34 ned. og 35 øv. Fra Sdm. har jeg senere hørt *timbr*, *sætʀ*. *beksl* o. fl.; fra Y. Sogn *aokr*, *Sfj.*, *Nfj.*, Sdm. *åkr*, alle med stemmeløst *r*, *l*; derimod I. Sogn *våʀʀn*, *håʀʀʀl*, *fjedʀʀl*, *aokʀar*, *timʀar*.
- S. 35, L. 6 f. o. „Vosse-*u*“ er her foreløbig betegnet *ū*; rettere o (eur. o) med mere eller mindre tilnærmelse til *ó* (Østerd. *lō* *sō*); det I. Berg. *gōl* gul, ligner det Østerd. *gōʀ*, nevnt I (1884) 109, og kan ofte skrives *gōʀl*. Jfr. Dr. Am. Larsen, Oversigt over norske Bygdemaal 76.
- S. 35, ¹⁾. Islandsk *u* i *akur* lyder snarere som *ū*: *ākūʀ*, se Engl. Phil.² 238.
- S. 38, L. 10 f. n. Ruslærs, læs: Rulærs.
- S. 38, L. 7 f. n. *skomākārə*, læs: *skomākārə*.

- S. 38, Midten. Ogsaa i Nfj., Sfj. alm. Tryk paa sidste Led: *Falánda, Mykløbust, prestagár*; ogsaa i Sdm. meget alm.: Ivar Aasen udtalte *Æventyr* og trodde at dette var det alm., se Norsk Gram.² (1864) 120.
- S. 42. Om Tonelaget se Engl. Phil.² 247 fig.
- S. 60, nederst. on. vet. læs: on. vit.
- S. 62, nedpaa Siden. Vokalforlængelse er mest udbredt i konsonantisk udlydende Endelser og gaar især i SV. langt udover Østlandets Grænser, ved a med Overgang til å (altsaa meget gammel) og oftest med Tiljævning eller Lighedannelse, saal. Sæt. *gåmåle, hāmāri, átt (á) várm sòmār, lýkile* Nøgel, on. gamall, hamarr, sumar, lykill. Lignende Former flere andre Steder.
- S. 66, L. 3 f. o. Sogn alm. *vêká*; men *viká* maaske Vangsnæs, Vik, Fjærland (Midtre Sogn).
- S. 66, L. 7. I Bykle, øverst i Sæt., adskilles *ái (á) viká* en Uge, fra *viká* Ugen, med lang Vokal, der høres næsten dobbelt, kunde ogsaa skrives *vikáá*. Ligesa Mo (V. Tel.), se Larsen, Oversigt 54.
- S. 66, L. 10 f. n. I Sæt. alm. *nō^{tt}, áin rōⁿide hō^{sti}, sō^{tt}* Sot adskilt fra *sō^t* Sod, *fō^{kk}* omtr. som eng. folk, se Norv. I (1884) 91.
- S. 68, 70. Læs: *nav^dn, reg^dn*.
- S. 69, L. 15 f. o. *egk*. læs: *ægk*.
- S. 72, L. 18. *š* for **ch**, læs: *š* for **sch**.
- S. 73, L. 13 f. o. **Drøpe**; jeg har her forsøgsvis brugt ó for Lydskriftens ó, men senere foretrukket at lade Ivar Aasens Landsmaals-Retskrivning uforandret.
- S. 74, L. 20 f. o. Læs: *gvæps* (alm. *gvæks*), Vaaler osv. — Den vestl. Form *Sneslaps* er bleven alm., maaske gjennem J. Lie og Kielland: jfr. det ægte østl. „Kaalslafser“.
- S. 74, L. 14 f. n. **ipta**, læs: **jipta**.

Indledning

af

Joh. Storm.

„Norvegia“ betyder Norge¹⁾. Det er det norske Folks Aandsliv og dets skiftende Udtryk paa Folkets Tunge, som er Gjenstanden for vor Forsken.

Idet vort Tidsskrift er viet „de norske Dialekter og Folke-traditioner“, falder det naturligt efter Indholdet i to Dele, om end ikke disse behøve at være strengt adskilte.

Hvad Tidsskriftets sproglige Del angaar, saa er dennes Karakter allerede bestemt ved Foreningens Program, der gaar ud paa en videnskabelig Granskning af de norske Dialekter.

Det gjælder en Fortsættelse af Ivar Aasens store Arbeide. Dette er især gaet i to Retninger. I „Norsk Ordbog“ er det gaet ud paa at samle det i Folkemunde endnu levende Ordforraad. Dette Arbeide staar vistnok uovertruffet ligeoverfor lignende Samlinger i Udlandet, baade med Hensyn til Stoffets Righoldighed og Oplysningernes Paalidelighed. Men nu er Folkesproget, praktisk talt, uudtømmeligt; der er altid noget nyt at finde. Derfor har man ogsaa allerede begyndt at gjøre en rig Efterhøst, hvorom mere nedenfor.

Ivar Aasens andet Hovedværk „Norsk Grammatik“ gaar først og fremst ud paa at fremstille Enheden i Dialekternes Mangfoldighed. Forf. dvæler derfor mest ved hvad der er fælles for Dialekterne eller kan bringes under fælles Synspunkt, hvilket sidste især er gjort med en Kombinationsevne og et sikkert Overblik, der betegner Sprogmand af første Rang. Men Aasens Værk er ikke skrevet udelukkende for Videnskabsmænd, men for det hele Folk

¹⁾ Oldnorsk *Norvegr*, senere *Noregr*, engelsk *Norway*, tysk *Norwegen*, latinsk *Norvegia*. Navnet „*Norvegia*“ er valgt i Overensstemmelse med anseede udenlandske Tidsskrifter som *Anglia* (England), *Germania* (Tyskland), *Romania* (den romanske Verden).

med det praktiske Formaal for Øie at finde en passende fælles Form, et norsk Normalsprog eller „Landsmaal“, der kunde sammenbinde de ægteste Dialekter og tjene som almindeligt norsk Skriftsprog. Fremstillingen er herved bleven halv videnskabelig, halv populær. Dette har baade for Videnskabsmanden og for det store Publikum sine Ulemper. Videnskabsmanden finder ikke altid, hvad han søger, og Almuesmanden bliver ofte overvældet af Stoffets Mængde og Vanskelighed.

Imidlertid har Sprogvidenskaben ikke staaet stille siden Ivar Aasens Fremtræden. Visse Sider af Sproget, hvorpaa han lagde mindre Vegt, er nu komne op i Dagen og trænge ogsaa hos os en mere indgaaende og strengere systematisk Behandling. Dette er navnlig Tilfælde med Fonetiken eller Lydvidenskaben, der er bleven Grundvolden for den nyeste Sprogforskning. Uden Lyd intet Sprog; uden Lydvidenskab ingen Dialektvidenskab, ingen fuldstændig Indtrængen i Dialekternes Særegenheder, deres Natur og Væsen, eller de ofte fine Overgange fra den ene til den anden.

Lydene er i Aasens Grammatik forklarede saaledes, at de vel nogenlunde kan forstaaes af indenlandske Læsere, som kjende dem eller har hørt dem, men ikke af Videnskabsmænd, som er ukjendte med vedkommende Dialekt, men hvem det er om at gjøre at indordne de norske Lydformer i det almindelige System eller udfinde det norske Lydsystems Eiendommeligheder. Mange Afarter af Lyd, især østlandske, er slet ikke beskrevne eller kun antydede; mange ganske eiendommelige og vigtige Lyd, der ofte kaste et nyt Lys over Sprogudviklingen, er først nylig opdagede; adskillige staa vistnok endnu tilbage at opdage.

Lydlæren har før været ensidig provinciel eller national; den er nu paa Vei til at blive kosmopolitisk eller almindelig. Man bedømte før Lydene fra sit eget Sprogs Standpunkt, efter et løst Skjøn og et løseligt Kjendskab til Taleorganernes Virksomhed; man søger nu at vinde sikre og videnskabelig bestemte Kjendemerker eller Inddelingsgrunde.

Ligesom man ikke kan spille Violin, naar man ikke har lært det, om man end har aldrig saa godt Øre, saaledes kan man heller ikke vinde en videnskabelig Erkjendelse af Lydene ved godt „Gehör“ alene; der maa en fagmæssig Uddannelse og mangeaarig Øvelse til. Adskillige Ting er selv paa dette Trin endnu dunkle; men den unge Videnskab gjør hver Dag nye Erobringer.

Ivar Aasen har angivet vore Dialekters Grundtræk og Hovedsynspunkterne for deres Inddeling. Det er næsten ufatteligt, at en enkelt Mand har kunnet gennemforske saa mange Bygde-maal. Men derfor er det ogsaa let forklarligt, at det hele Stof ikke endnu paa langt nær er samlet. Hertil kommer, at Enheden har været det ledende Synspunkt. Mange mindre Afvigelser, som kan have stor videnskabelig Interesse, er derfor i Aasens Grammatik ikke komne til Udtryk.

Ligesom to store tyske Sprogforskere, Jacob Grimm for de germaniske, og Friederich Diez for de romanske Sprog har leveret det grundlæggende Arbejde, hvorpaa andre har kunnet bygge videre, saaledes har Ivar Aasen gjort det samme for de norske Bygdemaal. Han er den nynorske Sprogforskings Fader. Han har givet det almindelige, de store Grunddrag, seet fra Enhedens ideelle Stade. Hans Synspunkt er det samme som den reisesendes, naar han fra en høi Klippetinde betragter Landets Udseende; de største Bjergtoppe og Søer, de store Skove, vide Sletter og brede Elve træde frem for hans Syn, kortsagt: Landets store Træk. Det mindre, Enkelthederne, svinde eller flyde sammen for hans Blik. Men for Geografen, der skal levere Landets Beskrivelse, er dette ikke nok. Han maa stige ned af Fjeldtinden, omhyggelig eftergaa hvert enkelt lidet Dalstrøg, opmaale Afstande og Høider, efterspore Vasdrag, Nedslag, Temperatur, Jordbunden og dens Produkter i de forskjellige Egne, disses indbyrdes Forhold og Overgangen imellem dem; endelig den menneskelige Beboelse, Befolkningens Karakter, Typer, Raceforhold, Sprogforhold og Vilkaar overhovedet. Geografen kan ikke nøie sig med de store Syner, han maa gaa ind paa Enkelthederne og underkaste dem en systematisk Granskning. Det er dette, vi nu vil gjøre med Dialekterne¹⁾.

Det, som altsaa for Sprogforskningen nu staar paa Dags-

¹⁾ Vi kan til fuldstændigere Belysning tage andre Billeder. Alle Regnbuens Farver udgjøre tilsammen Lyset, den hvide Farve. Ivar Aasen har af de forskjellige Farver fremstillet den hvide. Vi lade Dialekterne spille hver i sin Farve og søge at karakterisere de forskjellige Afskygninger. — Eller: Hver Dialekt er en Toneart af et bestemt Klangpræg. Aasen har heraf udvalgt de harmoniske Toner og forenet dem i et Kor eller en skjøn Akkord. Vi derimod lade hver Dialekt synge sin egen Melodi i sit eget Register og sammenligne de forskjellige Tonebilleders Karakter.

ordenen, er den systematiske Dialektforskning (Dialektologi), hvorved enhver Dialekteiendommelighed kommer i Betragtning og indordnes som Led af det hele. Der trænges selvstændige, videnskabelige Fremstillinger af de enkelte Dialekter og Dialektgrupper, deres indbyrdes Forhold og historiske Udvikling. Det gjælder for hver Eiendommelighed saavidt muligt at faa bestemt dens Udbredelse og Grænser. Det gjælder ikke blot at udfinde, hvor meget der i hver Dialekt er bevaret af det gamle, men ogsaa at udforske, hvorledes det nye har udviklet sig. Det gjælder at vide, ikke blot hvad et Ord heder i de forskjellige Dialekter, men ogsaa hvorledes og hvorfor det er kommet til at hede saaledes. Særlig bliver dette af Interesse, naar en særegen Afvigelse er fælles for en større Gruppe; det gjælder da at undersøge, om Fænomenet er eiendommeligt for denne, eller staar i Forbindelse med lignende Forekomster i andre Grupper. Imidlertid vil man inden samme Gruppe overalt finde gradvise Overgange og en fortsat, sammenhængende Udvikling.

Først naar de enkelte Dialekters Eiendommeligheder er fuldstændig gennemforskede, kan det videnskabelige Hovedformaal naaes, at opstille et fuldstændigt System, en udtømmende Inddeling i større og mindre Grupper, karakteriserede ved bestemte Skjelmærker. Aasen har leveret værdifulde Bidrag hertil ved sin fortræffelige Oversigt over de norske Landskabsmaal i sin Gram. S. 339 ff. Imidlertid er denne kun grundet paa nogle faa Skjelmærker, kun paa et Udvalg af de dengang kjendte, navnlig i Formlæren; Lydlæren er der lagt forholdsvis mindre Vægt paa. Der trænges nu en mere udtømmende og navnlig mere paa Lydlæren grundet Karakteristik. Med dette Maal for Øie har jeg med virksom Understøttelse af Kand. mag., Adjunkt Amund B. Larsen begyndt en systematisk Gjennemgaaelse af de østlandske¹⁾ (sønden- og nordenfjeldske) Maals vigtigste Eiendommeligheder fra Bygd til Bygd, da disse hidtil er mindst undersøgte, skjønt de frembyde en stor Rigdom af interessante Udviklinger. Undersøgelsen er endnu ikke paa meget

¹⁾ Efterat Ovenstaaende er skrevet, har jeg i Sommeren 1883 kunnet afrunde min foreløbige Oversigt ved en kort Undersøgelse af nogle vestlandske Hoveddialekter, nemlig Lydforholdene i Hardanger, Voss og Sogn, i Følge med min Ven og Medforsker Henry Sweet, hvis Hjælp var mig til megen Nytte i tvivlsomme Tilfælde.

nær langt nok fremskreden til at kunne begrunde en fuldstændig Bestemmelse af alle norske Dialekter. Imidlertid haaber jeg dog om ikke lang Tid at kunne levere en foreløbig Karakteristik af de norske Dialekters Hovedgrupper efter saavidt fyldige Skjelnemærker, som for Tiden kan skaffes.

Efter sit Begreb er Sproget det blivende, sædvansmæssige Tankens Meddelelsesmiddel, der nedarves fra Slægt til Slægt. Navnlig gjælder dette Skriftsprog, der særlig repræsenterer Traditionen, den gennem Slægterne oparbejdede og uddannede ædleste Sprogform, der stræber efter Klassicitet. Og dog se vi overalt, at ogsaa Skriftsprog forandrer sig, om end langsomt og altid i væsentlig Overensstemmelse med Talesproget. Det bevægelige og bevægende Element er det levende Talesprog, som er det Emne, hvormed vi her i Tidsskriftet særlig beskæftige os.

Allerede som Børn, ved vort første Bekjendtskab med Sproget begynde vi at mærke, at det varierer, at ikke alle Mennesker tale ens. Der er Klasseforskjel: det dannede Bysprog adskiller sig fra Vulgærsproget ¹⁾). Der er Aldersforskjel: de unge tale anderledes end de gamle, især paa Landet. Der er Stedsforskjel: ikke alene det dannede Bysprog, men endnu mere Vulgærsproget, og allermest Bygdemaalene variere fra Sted til Sted. Sproget bevæger sig mere eller mindre langsomt, men sikkert, i to Retninger, i Tid og i Rum. Saaledes er det, Sprogets Væxt og Forgørelse foregaar.

Det gjælder derfor at gribe Studiet an fra to Kanter. Først maa vi følge det norske Folkesprogs Ændringer gennem Rummet. Dernæst maa vi studere Sprogets Historie. Idet vi i Almindelighed overlade speciellere Granskninger af Oldsprogets Fænomener til andre Tidsskrifter, saa anse vi den Del af Sproghistorien, som angaar Dialektudviklingen, for os nær vedkommende. Vi maa her ikke nøies med Kjendskabet til Oldnorsk-Islandsk i dets over-

¹⁾ Ved „Vulgærsprog“ forstaa vi det uskjønne, halvfine Blandingsprog, der almindelig tales af Byernes mindre dannede Klasser og i deres Omegn. Telemarkisk og Gudbrandsdalsk er ikke „vulgært“, men Piperviksk er det, og det „Vikske“ (om Kristianiafjorden) nærmer sig dertil.

leverede, klassiske Form, men vi maa forfølge Sprogets Udvikling og Forgrening ned igjennem Tiderne, idet vi efterspore de virkelige Lyd og Former, der skjule sig under den skiftende Bogstavering. Dette kan kun da ske paa en virkelig frugtbar Maade, naar vi tillige kjende alle de nyere tilsvarende Former og kan se, hvad de vise hen paa som Udspring. Kjendskabet til de forskjellige levende Varieteter, fra de yngste (mest forandrede) til de ældste (bedst bevarede), lærer os først ret at bedømme Oldsprogets Muligheder. Saaledes betinge begge Studier hinanden gjensidig; det nye belyser det gamle, det gamle oplyser det nye.

Saaledes vil det vise sig, hvilke Dialektegenheder der tidligst udviklede sig, og hvorvidt de ældste Afvigelser svare til de nyere Hovedgrupper, som det var at vente. I Regelen tror jeg, dette vil vise sig at være Tilfældet; men Materialet for Oldsprogets Historie er ofte utilstrækkeligt, og flere Egenheder komme vanskelig frem i den almindelige Skrift.

Man vil ofte spørge os: til hvad Nytte er dette Dialektstudium, denne smaalige Indgaaen paa en Mængde uvæsentlige Afvigelser. Vort Svar er: vort Formaal er det videnskabelige Udbytte. Videnskaben søger ikke nærmest det praktiske nyttige, men det lærerige. Vi faa ved Dialektforskningen for det første Indsigt i vort eget Lands Sprog i dets vaxlende Liv, i dets forskjellige, mere og mindre ægte Forgreninger. Vi se, hvad de forskjellige Dialekter har bevaret af Oldsproget, hvad de har forandret, og hvorledes. Vi følge disse Forandringer fra den første Spire og se, hvorledes de har skudt Væxt ned gennem Tiderne. Overalt forfølge vi den menneskelige Aands Arbeide i dens skjulte Værksteder med dens vigtigste Redskab, dens skjønneste Frembringelse, Sproget.

Kan vi saasandt faa et klart og nogenlunde tro Billede af vort Oldsprogs virkelige Natur og Væsen og dets Udvikling gennem Tiderne, da er vi hermed fuldstændig fornøiede, da er store og vigtige Opgaver løste. Vi vil ialfald ikke nedlægge Arbeidet uden at have forsøgt herpaa, om Tid og Kræfter forundes os.

Alle Dialekter har sin Interesse, de mest forandrede, forvanskede og blandede saavel som de mest alderdommelige, ægte og rene. Ingen Dialekt er for ringe og ubetydelig til at kunne med-

tages i vore Studier, naar den kun indordnes paa sin Plads i Systemet. Man maa ikke tabe det hele af Syne over det enkelte. Skjønt de egentlige Bygdemaal som mere ublandede norske har den største videnskabelige, historiske og nationale Interesse, vil vi dog heller ikke have Byernes Vulgærprog udelukkede, ja ikke engang Byernes dansk-norske Talesprog. Ogsaa de blandede Sprogarter har nemlig sin Interesse. Det har ofte videnskabelig Betydning at erfare, hvor langt en folkelig eller fremmed Form har formaaet at trænge igjennem, eller hvilke Slags Ord og Former lettest skaffe sig Indgang. Kultursprogenes Forhold til Folkesprogene er overhovedet af stor Betydning.

Som bekjendt stamme de norske Bygdemaal fra det oldnorske eller gamle norske, medens det nu brugelige By- og Rigsprog er af dansk Oprindelse. Men Grænsen er dog ingenlunde saa skarp, som man heraf skulde tro. Paa den ene Side har Byernes Talesprog, ja endog Skriftsproget optaget mange norske Elementer og optager daglig flere. Vort Bysprogs Udtale er væsentlig norsk, dets Tonefald er norsk, dets Bøininger er for en stor Del norske, det har Tusinder af særlig norske Ord og Vendinger. Paa den anden Side har Bygdemaalene, især i de østlandske Byers Omegn og tilstødende Distrikter optaget meget af Bysproget. Det heder saaledes *vann* (Vand), *å se* (at se) ikke alene i Hovedstaden, men ogsaa rundt omkring i Bygderne (Jarlsberg, Smaalene o. fl.), og man maa gaa temmelig høit op paa Landet for at finde *å sjå* (*så*) for „at se“ (Solør, Hedemarken, Thoten, Land i Nord, Thelemarken i Vest). Derimod findes *vatt'n* (Vand) allerede paa Romerike. Formerne *jei*, *mei*, *vei* (jeg, mig, Vei) findes overalt omkring Kristianiafjorden, i Drammens Omegn og flere Steder; *væg* begynder i Nord paa Romerike (*jæg*,¹⁾ saaledes udtalt, naar Pronomenet har Eftertryk: *dē trūr nå jæg*, det tror nu jeg, i Store Næs; skal ogsaa findes i Eidsvold). Der er saaledes, især paa Østlandet, en gradvis Overgang fra Bymaal til Bygdemaal, og Bymaalet føles her ikke i den Grad som paa Vestlandet som et fremmed Sprog. Naar man kommer længere op paa Østlandet, bliver For-

1) Denne Form, som rimeligvis før har været udbredt over hele Romerike, heder andre Steder i Glommendalen *jæ* (*jå*), (Solør, Odalen), oftest *jē* (Rom., Hedm., S. Østerd.), indtil det i N. Østerd. (Lillelv., Tønset) afløses af *ei* (opr. *eg*). Formen *jæ*, *jē(g)* beror rimeligvis paa Slægt-skab med det svenske *jag*, ikke paa Laan fra Skriftsproget.

skjellen større, men først i de fjernere, mod Vestlandet grænsende Fjeldbygder bliver den stor og væsentlig.

Der er ogsaa andre Overgange fra Norsk til Dansk, f. Ex. de bløde Konsonanter paa Sydvestkysten. Og dette er ikke nogen enkelt Undtagelse. Der er overhovedet Tilnærmelser mellem forskellige Sprog. Der er i Virkeligheden ikke nogen skarp „videnskabelig“ Grænse eller Væsensforskjel mellem Sprog og Dialekt. Efter sit Begreb skulde jo Dialekter være smaa Underafdelinger, mindre Afarter af samme Sprog. Den praktiske Forskjel paa Sprog og Dialekt skulde være, at forskellige Sprog var gjensidig uforstaaelige, men forskellige Dialekter gjensidig forstaaelige. Men dette er langt fra at holde Stik i Virkeligheden. Flere norske Dialekter er omtrent uforstaaelige for hinanden, som f. Ex. Sognemaal for Østerdølen eller overhovedet Vestlandsk i mere eller mindre Grad for Østlændingen ¹⁾. I Sverige er Dalkarlen endog paa det nærmeste uforstaaelig for sin nærmeste Nabo Vermlændingen, og en Stockholmer forstaar af Dalmaalet neppe et eneste Ord; Skaaningen og Nordlændingen er gjensidig uforstaaelige for hinanden osv. Overhovedet er der større Dialektforskjel i Sverige

¹⁾ Det bergenske *ka før noko* og det østlandske *hå før noå* (*hof-førno*) er gjensidig uforstaaelige. En bergensk Præst, ansat i Smaalene, skriver til mig: „Baade min Hustru og jeg ere Præstebørn fra Bergens Stift og tale saaledes bergensk Dialekt, skjønt langt fra udpræget, og jeg tør sige uden Provincialismer. Men da vi for 6 Aar siden kom hid, erklærede Tjernerne, at de vanskelig kunde forstaa min Kone, og naar vi i deres Paahør talte sammen saaledes, som vi almindelig pleie, var vor Tale i den Grad uforstaaelig for dem, at de troede, at vi talte et fremmed Sprog“. Den samme beretter i et senere Brev et nyt Exempel: „En bergensk (søndfjordsk) Lærer, som kom fra Hjemmet, da han ansattes her, tiltalte Børnene i Begyndelsen med *dåke* (den søndfjordske Form for det bergenske *dåkker*, der ligesom dette bruges baade som Nominativ og som afhængig Form, altsaa istedetfor „I“ [Smaal. *då*] eller „Eder“ [Smaal. *dår*]). Dette misforstodes af en endog mere end almindelig oplyst Mand i den Grad, at han en Dag med største Forundring fortalte mig, at den nye Lærer kaldte Børnene „Dokker“ (Dukker). Saa opfattede han Udtrykket“. — Allervanskeligst for den østnorske Bonde er maaske den sydnorske daniserende Bydialekt f. Ex. i Kristianssand. Det som her gjør Vanskelighed, er ikke saa meget Ord og Former, som den fremmede Udtale og Tonefald. Naar en østlandsk Embedsmænd udtaler de selvsamme Ord, bliver han med Lethed forstaaet.

med dets ægte svenske Rigssprog end i Norge med dettes danske Skriftsprog; i Sverige fjerne Dialekterne sig længere fra Svensk end de norske Dialekter fra Dansk, som vi skrive og udtale det! I Danmark forstaaer Kjøbenhavneren trods den ringe Afstand knapt et Ord af Vesterjyden.¹⁾ Paa den anden Side forstaa en dannet Stockholmer og en do. Kjøbenhavner hinanden, om end med nogen Vanskelighed i Begyndelsen; en Kristianiamand forstaaer dem begge med Lethed. Man kalder almindelig Dansk og Svensk to forskjellige Sprog; man kunde ligesaagodt kalde dem to Dialekter af samme Stamsprog; rent sproghistorisk seet vilde dette vistnok være rigtigere. Men her komme vi til den virkelige Grund for Inddelingen: den er politisk, national, fra Begyndelsen ofte ydre; men eftersom Folkene har voxet sig sammen til Enheder, bliver Inddelingens Karakter mere indre, og hver Nationalitet faar sit Sprog, hvis Arter kaldes Dialekter.

Thi om Grænsen ikke er skarp, saa er der dog en Grænse. Der er noget særegent, som er fælles for hver Nationalitets Dialekter. Grænsedistrikternes Dialekter kan i visse Punkter nærme sig til Nabsprogene, men vedblive dog i Hovedsagen at være nationale. Det øverste Kjendemærke paa en Dialekts Art og Nationalitet er den ydre Form. Tonefaldet giver vistnok et mere umiddelbart Indtryk, men maa dog stilles under Formen. Først bagefter disse kommer Ordforraadet og dets Anvendelse; hvis ikke her det fremmede optræder i altfor overvældende Mængde, maa Dialekten ansees for national.

Trods det danske Skriftsprogs Overherredømme er altsaa Splittelsen mindre og Enheden større i Norge end i Sverige. Dette viser sig praktisk deri, at en Kristianiamand til Nød kan forstaa selv de fjernestliggende Dialekter som Sognsk, om end utuldständig og med Vanskelighed, medens en Stockholmer næsten intet forstaaer

¹⁾ I flere mod Syd og Nord langstrakte Lande, som Norge, Italien, Danmark, er der større sproglig Forskjel mellem Øst og Vest end mellem Nord og Syd. Grunden er overalt Naturhindringer, som gaa langs Midten af Landet; i Norge Filefjeld, i Italien Apenninerne, i Danmark Havet. I Sverige er Naturhindringerne mindre uoverstigelige, men des mere udstrakte, nemlig store Skovstrækninger og Ødemarker; overhovedet træde her de store Afstande istedenfor andre Skillevægge. Der er i Sverige ikke liden Forskjel mellem Øst og Vest, men endnu større mellem Nord og Syd.

af Dalmaalet. Men Forskjellen er dog ogsaa i Norge meget betydelig, navnlig, som før bemærket, mellem Østlandsk og Vestlandsk.

Det af Ivar Aasen dannede „Landsmaalet“ fremstiller Dialekternes theoretiske Enhed ved paa ethvert Punkt at give den ældste, Oldsproget nærmeste, Form, der kan betragtes som Grundform for de senere Udviklinger. „Landsmaalet“ er derfor væsentlig grundet paa de bergenske Bygdemaal og staar i sin Helhed de østlandske Dialekter temmelig fjernt. Før Østlændingen, hvad enten han siger *ei viku* eller *ei veka*, vil **ei Vika** synes ganske bagvendt, da han bruger Endelsen *a* bestemt (*vikua*, *veka*); **ei Gota** for det østl. *gutu* (*gata*) vil være ham uforstaaeligt. Ligesaa synes der at være en uforsonlig Modsetning mellem det østlandske **Boka** (Bogen), det bergenske og Landsmaalets **Boki** (*bōki*), Fjeldbygdernes **Bokje** og det nordenfjeldske **Bokja**. Det er Fremtiden forbeholdt at vise, hvorvidt Landsmaalet med Former som **ei Gota** og **Boki** vil formaa at skaffe sig nogen almindeligere Indgang.

Til den „nynorske Sprogbevægelse“, det saakaldte „norsk-norske Maalstræv“, navnlig forsaavidt det har fundet sit Udtryk i det Aasenske Landsmaal eller i andres Ændringer deraf, stiller Tidsskriftet sig neutralt eller strengt objektivt. Tidsskriftets Formaal er nærmest videnskabeligt, Maalstrævet nærmest praktisk. I Foreningens nuværende Bestyrelse staa Mænd, som indtage forskellige Standpunkter i Maalsagen, men som forenes i sin Interesse for det levende Folkesprog og hele Folkets Aandsliv. Som den levende Mangfoldigheds Enhed eller „Generalnævner“ har det Aasenske Landsmaal ogsaa videnskabelig Interesse. Derimod ligger det udenfor vort Program enten at forsvare det eller angribe det. „Norvegia“ er intet Parti-Tidsskrift. En anden Sag er det, at selvfølgelig de forskellige Forfatteres personlige Standpunkt maa komme til syne; men enhver Tvist om Maalsagen er os uvedkommende og skal holdes borte.

Den Opgave, som paaligger os, er at finde den videnskabelige Sandhed, at finde det som er og det som har været, ikke det som burde være.

Hvad er det norske Folkesprogs Form og Væsen, og hvorledes er det blevet, hvad det er?

Dette er de Opgaver, som vi skal stræbe at løse. Ialfald den første Del af Opgaven bør kunne løses, en nogenlunde fuldstændig Tilveiebringelse af Materialet. Men dette store Arbejde kan

ikke udføres af enkelte Forskere. Her udfordres Samarbejde af flere, som samles om den Opgave at granske Landets Sprog i dets forskellige Ændringer.

Der foregaar nu i de fleste Kulturlande et lignende systematisk Studium af Dialekterne, saaledes i Sverige, Danmark, Tydskland, England, Holland, Frankrig, Italien o. fl. Et Værk, som særlig maa nævnes med Berømmelse, er den store italienske Sprogforsker Ascolis *Saggi ladini*, hvori han behandler de saakaldte „churvælske“ eller ladinske Dialekter, der strække sig i et Bælte fra St. Gotthard til Triest, idet han gaar fra Dal til Dal og viser hver enkelt Dialekts Særegenheder. I det af Ascoli udgivne Tidsskrift *Archivio glottologico* (hvoraf *Saggi ladini* danner 1ste Bind) findes mange værdifulde Afhandlinger og Studier over italienske Dialekter. I England stiftedes i 1873 et *English Dialect Society*, der har udgivet flere fortjenstlige Arbejder. Af den fremragende engelske Sprogmand Ellis, maaske de nulevende Fonetikeres Nestor, kan man vente et udførligt Værk over de engelske Dialekters Lydform (som 5te Bind af hans *Early English Pronunciation*). Skotten Dr. J. A. H. Murray har i *The Dialect of the Southern Counties of Scotland* (Transactions of the Philological Society), London 1873, leveret en fortræffelig videnskabelig Oversigt over de lavskotske Dialekter.¹⁾

Den berømte tyske Sprogforsker Max Müller siger træffende:²⁾ „Dialektstudiet er fuldt af Forjættelser, det føler jeg mig forvisset om, og jeg fastholder saa stærkt som nogensinde, at for at faa vide, hvad Sproget er, maa vi studere det i dets Dialekter, som alene fremstille Sprogets virkelige Liv“.

Overalt se vi Dialektforskningens Nødvendighed anerkjendt; overalt finde vi et ivrigt Arbejde for at studere Sprogets veksle Liv og Love i Dialekternes fulde, rige Mangfoldighed. Men hvad der blandt de forskellige Nationers dialektologiske Bestræbelser

1) Nærmere Oplysninger om de forskellige Landes Dialektstudier og Dialektliteratur findes i Lundølls fortræffelige og udførlige „Öfversikt af de senaste årtiondenas värksamhet för kännedom om folkmaal och folklif i Sverige ock andra länder“, i Tidsskriftet „De svenska landsmålen“ I, 459 ff.

2) I et Brev til Pittrè, i Fortalen til dennes *Archivio per lo studio delle tradizioni popolari*, citeret i *The Academy* 18 March 1882.

særlig interesserer os, er vort Broderland Sveriges Arbeide paa dette Felt, saa meget mere, som de norske Dialekter staa i et saa nært Forhold til de svenske som til ingen andre. Vi se her, hvorledes en liden Skare unge Videnskabsdyrkere har sluttet sig sammen om det skønne Maal, fuldstændig at gennemforske de svenske Dialekter. Der stiftedes i Sverige og Finland først snævrere *landsmålsföreningar* i Universitetsstæderne Upsala, Lund og Helsingfors; saa sluttede disse sig sammen i en større Forening, som udgiver et Tidsskrift med Titel „*Nyare bidrag til kännedom om De svenska landsmålen ock svenskt folklij*“, redigeret af den udmærkede svenske Dialektkjender, Docent ved Upsala Universitet J. A. Lundell, der tillige har komponeret den i Tidsskriftet benyttede svenske Lydskrift. Af dette Tidsskrift er allerede en Mængde Hefter udkomne; det tæller Sveriges og Finlands første Sprogforskere blandt sine Medarbejdere, af hvilke den mest fremragende og produktive er Docent Adolf Noreen, der har skrevet fortrinlige Fremstillinger af nogle af de vigtigste svenske Dialekter, som Vermlandsk og Gotlandsk; en større Afhandling af ham om Dalmaalet er under Arbeide.

I Norge stiftedes „Det norske Samlaget“, der har Fortjeneste af at have udgivet adskillige Skrifter paa Bygdemaal, men hvor Landsmaalet, overensstemmende med Samlagets Plan og væsentlig praktiske Formaal, har været fremherskende, og hvor den videnskabelige Undersøgelse neppe er repræsenteret ved et eneste Skrift. Imidlertid har „Samlaget“ været det nærmeste Forbillede for den første svenske „*landsmålsförening*“, som dennes Stifter O. E. Norén har oplyst (se det svenske Tidsskr. I, 505). Vi har nu paa vor Side efterlignet den mere videnskabelige svenske Forening ved at danne en ny videnskabelig norsk Forening.

Der har hos os været megen Kjærlighed til Folkesproget, men der har været altfor meget sprogligt Dilettanteri og for lidet videnskabeligt Arbeide. Ivar Aasen har en lang Tid staaet saa godt som ene med sin Forskning. Dog er heri begyndt at ske en Forandring. Der er nu flere, som har gjort betydelige Arbeider, men lidet heraf er endnu trykt. Prof. Sophus Bugge har allerede i mange Aar havt en overordentlig righoldig Samling af telemarkske Folkeviser, hvoraf kun en mindre Del er trykt. Stipendiat Hans Ross har ved utrætteligt Arbeide gennem flere Aar gjort mærkværdig righoldige Samlinger af hidtil ukjendte eller lidet kjendte

norske Ord, hvoraf endnu kun en liden Del er trykt, nemlig „Til­ læg til den norske Ordbog“ (i „Nyt norsk Tidsskrift“); af „Samlinger til den norske Ordbog“, der er beregnet paa ca. 50 Ark, er 3 Ark trykte. Kand. mag. A mund B. Larsen, en udmærket Kjender af de østlandske Dialekter, har i det kgl. norske Videnskabernes Selskabs Skrifter for 1881 (trykt i Trondhjem 1883) udgivet en interes­ sant Afhandling: „Oplysninger om Dialekter i Selbu og Guldalen“, hvori vi hilse det første til Nutidens Fordringer svarende strengt viden­ skabelige Arbejde over en norsk Dialekt velkommen; ¹⁾ senere har han vundet H. K. H. Kronprindsens Guldmedalje for en Pris­ afhandling „Om Lydlæren i Solørs Distrikt, især i dens Forhold til Oldsproget“, som endnu er utrykt. Den norske Læge Chr. Vidsteen har i sine „Oplysninger om Bygdemaalene i Søndhord­ land“, Bergen 1882, leveret et værdifuldt, skjønt ikke tilstrækkelig videnskabelig bearbejdet Materiale.

Vi ønske og haabe, at der nu maa opstaa en almindeligere Tilslutning og Deltagelse i disse Studier; at ikke alene Almenheden vil støtte Studiet af de levende Dialekter ved sin Interesse for Fore­ ningen og dens Tidsskrift, men at ogsaa mange vil arbejde i Dialekt­ studiets Tjeneste. Navnlig vil jeg lægge alle unge Filologer, som studere enten de nyere Sprogs eller særlig de germanske Sprogs Filologi, paa Hjerte, kraftig at bidrage hertil. Thi uden en grund­ dig sproglig og fonetisk Fordannelse kan man ikke drive noget vir­ kelig videnskabeligt Dialektstudium. Derimod kan værdifulde Op­ lysninger skaffes Fagmænd af enhver, som fra Barnsben af kan tale en Dialekt som sit Modersmaal. Jeg mindes her med Tak­ nemmelighed al den Nytte og Hjælp, som jeg har havt af forstan­ dige Bønder, Soldater, Seminarelever og Lærere, som med stor Beredvillighed har besvaret mine Spørgsmaal. Det gjælder kun at vide, hvad man skal spørge om, og at have et tilstrækkeligt Kjend­ skab til Lydsystemet. I begge disse Retninger vil Tidsskriftet i For­ bindelse med min „Norsk Ordliste“ og min „Kortere Ordliste med Forklaring af Lydskriften“, som man bør begynde med, levere de fornødne Oplysninger.

Der er ingen Tvivl om, at et videnskabeligt Detaljstudium af vore Dialekter er blevet en paatrængende Nødvendighed. Det

¹⁾ Se Noreens interessante Anmeldelse i den af ham udgivne for­ træffelige „Nordisk Revy“, profnummer, S. 12.

er vistnok saa, at Maalsagen og den nationale Bevægelse har bidraget til at hæve Sansen og Agtelsen for Bygdemaalene, saa at Bonden ikke længer behøver at skamme sig over sin Dialekt. Men det er ikke destomindre kun altfor vist, at for hver Slægt, som vandrer bort, gaar noget af Bygdemaalene tabt. Man kan overalt i Fjeldbygderne erfare, at de unge tale anderledes end de gamle. Netop i vor Tid, med dens forbedrede Kommunikationer, gaa disse Forandringer for sig med øget Fart. Dialekterne vil rimeligvis aldrig ganske forsvinde, men mere og mere udviskes. Imellem Bymaal og Bygdemaal er der en stadig, gjensidig Tilmærmelse. Det er derfor paa høie Tid, at der reddes for Videnskaben, hvad reddes kan.

Skjønt vor nærmeste Opgave er den rene Videnskab, er det os ved Siden heraf af Vigtighed at gjøre den store Almenhed delagtig i dens Resultater. Vi maa derfor beflitte os paa at gjøre vor Fremstilling saa klar og fattelig som muligt, forsaavidt dette lader sig gjøre uden altfor stor Vidløftighed og uden at slaa noget af paa Videnskabens Fordringer. Vi trænge nemlig til Almenhedens Støtte og Deltagelse i denne Sag; uden den kan vi intet gjøre. Derfor har Publikum billigt Krav paa en forstaaelig Fremstilling, og vi skal søge saa vidt gjørligt overalt at indføre Læseren i Emnets Forstaaelse. Videnskaben trænger imidlertid skarpe, systematiske Begrebsbestemmelser med de derfor engang for alle vedtagne Udtryk, de saakaldte „tekniske Termini“; den kan ikke lade sig nøie med vidløftige Omskrivninger og uklare Omsvøb. Med Hensyn til fremmede Ord er det vort Princip altid at vælge det mest kjendte og betegnende Udtryk, hvad enten det er af fremmed eller indenlandsk Oprindelse; vi misbillige den overflødige Brug af Fremmedord, men vi er paa den anden Side ganske fremmede for den Ensidighed, som vil forvise kjendte og nødvendige Kulturord og ombytte dem med ukjendte hjemmegjorte. Vi glæde os over gode nye Ord som f. Ex. „Selvsyn“ for „Autopsi“, og prøve selv, hvor det trænges, at danne saadanne, men vi kan ikke lægge Skjul paa, at saadanne Ord er meget sjeldne.

Og hermed være vort Foretagende paa det bedste anbefalet til den norske Almenhed.

Norsk Lydskrift

med Omrids af Fonetiken,

af

Joh. Storm.

Kap. I. Indledning.

Det som har givet Sprogvidenskaben et saa mægtigt Op-sving i vor Tid er især to Slags Studier:

1. Det historiske Studium af Sproget, som det har været og er blevet. Hertil hører baade Sproghistorie, der viser det enkelte Sprogs Forandringer i Tiden, og Sprogsammenligning eller sammenlignende Sprogforskning, der viser de forskellige Sprogs Fremvæxt af et fælles Stamsprog.

2. Den direkte Iagttagelse af de levende Sprog, der navnlig ¹⁾ fremtræder i Fonetiken eller Lydvidenskaben, Studiet af Sproggenes enkelte Elementer eller Bestanddele. Dette er altsaa en Erfaringsvidenskab, der beskjæftiger sig med Sprogets Liv i dets vexlende Mangfoldighed. Fonetiken er særlig uundværlig for et ud-tømmende Dialektstudium. Thi Lydudviklingen er saa mangfoldig, Afvigelserne er baade saa store og saa smaa, at der maa et fuld-stændigt videnskabeligt System til for at bestemme dem. Men for at kjende et Sprogs Lyd maa man kjende mange andres, og have

¹⁾ Det forstaaer sig selv, at Iagttagelsen af det levende Sprog som forskjelligt fra Skriftsproget omfatter mange andre Sider end den rent fonetiske, saaledes Ordformen, Ord- og Sætningsforbindelsen, hele Udtryksmaaden, Ordforraadet, kort sagt baade den gram-matikalske og den lexikalske Side. Men Lydformen danner Grund-laget for det hele. Naar vi kun kjende en Sætning af Talesproget i Skriftsprogets Form, kjende vi den i Grunden slet ikke. Vi skrive f. Ex. **skal han det**, men vi sige almindelig *ska'n de*, og det vilde klinge unaturligt og latterligt at udtale *dett*, som man ofte hører af fremmede eller af uoplyste, der prøve at tale fint.

erkjendt deres indbyrdes Forhold. „Lydvidenskab uden Sammenligning er en ren Umulighed“, bemærker Sweet træffende (*Sounds and Forms of Spoken Swedish*, p. 86).

Den fonetiske Videnskab er egentlig grundet i Tydskland. Tydskerne har indlagt sig store Fortjenester ved grundigt Studium af Sproglydenes Natur og Væsen, især deres fysiske og musikalske Beskaffenhed. En mere praktisk Form har Fonetiken faaet i England ved en bestemt Paavisning af Mundstillingerne for hver Lyd, navnlig Vokalerne. Det er egentlig Døvtummelæreren Alexander Melville Bell, som ved sin *Visible Speech* („synlig Tale“) har grundet den engelske Skole; ved Siden af ham staar den gamle A. J. Ellis ved sit udførlige Værk om ældre engelsk Udtale (*On Early English Pronunciation*) sammenlignet med den nyere og med Dialekterne; Bells Arbeide er især fortsat af en yngre Mand, Henry Sweet, som for Tiden staar i Spidsen for den engelske Skole. ¹⁾

Ligesom Regningen behøver Tal og Læsningen Bogstaver, saaledes trænger Fonetiken Lydskrift for bestemt at betegne de forskjellige Lydafskygninger.

Bell har i sin *Visible Speech* ogsaa leveret en almindelig Lydskrift, et Verdensalfabet, der er saa sindrig konstrueret, at det for hver Lyd angiver Mundstillingen, og kan udtrykke alle, eller

¹⁾ Hovedværkerne over Fonetik er: Sweet, *Handbook of Phonetics*, Oxford 1877. E. Sievers, *Grundzüge der Phonetik*, Leipzig 1881. Vietor, *Elemente der Phonetik* (Deutsch-Englisch-Französisch), Heilbronn 1884, udmærker sig især ved anskuelig Fremstilling af de forskjellige Forskeres Meninger. Specielt svenske Lyd omhandler J. A. Lundell, *Landsmålsalfabetet* (i Tidsskr. „Svenska Landsmålen“ I); Wulff og Lyttkens, *Svensk ljudlära* (under Trykning, lover at blive et fortræffeligt Arbeide). Nærmere om de vigtigste fonetiske Skrifter i min „Engelsk Filologi“, især den tyske Udgave, Heilbronn 1881. Senere er to fortræffelige Arbeider udkomne, som er at anbefale for Nordmænd: K. Brække, *Bidrag til dansk-norskens lydlära*, Aars og Voss's Skoles Indbydelsesskrift, Kr.a 1881; Forf. omhandler her den østnorske Byudtale. Aug. Western, *Engelsk lydlära* for studerende og lærere, Kr.a 1882, indeholder ogsaa en sammentrængt, for Begyndere noget vanskelig Oversigt over den almindelige Fonetik. Begge disse Forf. tilhøre mere eller mindre den engelske Skole, hvortil ogsaa nærværende Forf. nær slutter sig.

dog de fleste, ikke alene virkelige, men ogsaa mulige Lyd. Dette Alfabet er imidlertid udelukkende beregnet paa Fagmænd, idet det dels kræver fuldstændigt Kjendskab til Sproglydenes Dannelse, dels er ganske forskjelligt fra det almindelig brugelig latinske; det har derfor fundet liden Indgang udenfor de engelske Fonetikers Kreds.

Ogsaa ellers har man gjort flere Forsøg paa at danne et Verdensalfabet, men med lidet Held. Almindelig har man fundet det mere praktisk at lægge det latinske Alfabet til Grund og udtrykke de forskjellige Lydafskyguinger ved Bitegn eller Tillempninger, samt at nedstemme Fordringerne til Alfabetets Almengyldighed, idet man nøier sig med at betegne et enkelt Sprog eller en Sproggruppes Lyd, f. Ex. de almindeligst bekjendte europæiske, eller de germanske eller nordiske, eller endelig de forskjellige Lyd i et enkelt Lands Dialekter.

I Sverige har Docent Lundell dannet et nyt **landsmålsalfabet**, der paa en forstandig Maade betegner Lydenes Ændringer ved visse Tillempninger af den latinske Skraaskrift (Kursiv). Der har været Tale om at optage denne Skrift ogsaa hos os, men man har almindelig trods dens anerkjendte gode Egenskaber fundet den mindre tjenlig for os af følgende Grunde:

1) Fordi mange Tegn har et altfor indviklet Udseende og ikke let kan henføres til et bekjendt Bogstav; flere Bitegn er vanskelige at huske eller skille fra hinanden, f. Ex. Hage tilhøre eller tilvenstre;

2) fordi Tegnene tildels støtte sig paa svensk Lydopfatning, der kan være afvigende fra norsk; hvor Svenskerne f. Ex. tro at høre et Slags **u** som i **dum, hund**, kan vi finde Lyden nærmere **ø**;

3) fordi nogle af de svenske Lyd er mere eller mindre forskjellige fra de tilsvarende norske, og andre slet ikke er forefundne hos os, medens vi har nogle, som endnu ikke er hørte i Sverige;

4) fordi i det svenske Alfabet Vokalerne er fremstillede mindre systematisk end Konsonanterne. Dette er let forklarligt, da Vokalerne i sin uendelige Nuancering er ulige vanskeligere at bestemme og betegne. Vi søge her at bringe Forskningen videre ved nøiere at bestemme hver Vokals Dannelse. Vor Lydskrift er vistnok ikke fuldstændig systematisk indrettet, men den tager dog et passende Hensyn til det almindelige System. Nærmest er den dog indrettet efter det norske Lydsystem.

En norsk Lydskrift maa nemlig, naar den skal være prak-

tisk, væsentlig grundet paa det norske Lydsystem og ikke paa et fremmed, hvor nærbeslægtet end dette kan være; kun saaledes kan vi betegne baade det normale og det afvigende, baade det nationale og det fremmedartede. Vi Nordmænd er baade af naturlig Tilbøielighed og af Hensyn til vort Publikums Tarv henviste til at skaffe os en Lydbetegnelse, der er saa simpel og letfattelig, som det er forenligt med Videnskabens Krav. Det maa kræves, at de Lydafskygninger, som Dialekterne selv tydelig adskiller, ogsaa adskilles i Skrift. Men paa den anden Side vilde det være upraktisk, simpelt hen fordi det vilde være ugjærligt, ved selve Skriften at betegne alle de fineste Afskygninger, de rent individuelle Smaaafvigelser, som ikke de talende selv og knapt Fonetikerne formaa at skjælné. Det bedste bliver da at opstille visse Hovedlyd eller „Typer“ med passende, nogenlunde jævnt fordelte Afstande fra hinanden, omtrent som det engelske System gjør. Smaa Afvigelser kan da enten regnes til de nærmestliggende Hovedlyd eller betegnes ved særegne Modifikationstegn (eng. „*modifiers*“), eller de kan beskrives i vedføjede Anmærkninger.

Man kunde mod vor Lydskrift fra svensk Standpunkt gjøre den Indvending, at den blot vil synes lettere end den svenske, da den indeholder omtrent ligesaa mange Lydtegn, som det altsaa gjælder under Læsningen at holde fra hinanden. Hertil er at svare: selv om saa var, er allerede det en stor Fordel, at Læseren ikke strax afskrækkes. Men vi tro, at vort Alfabet virkelig, ialfald for norske Læsere, i sig selv er lettere, idet det næst Videnskabens Krav har søgt at tage et passende Hensyn til almindelig norsk Opfatning. Bitegnene er i Regelen ikke vanskelige at huske fra hinanden. Vort Alfabet har den Fordel, at Læseren strax af Tegnet omtrentlig vil kunne se Lydens Art, han vil derfor uhindret af Alfabetet strax kunne faa Mening i hvad der staar; dette vil atter opmuntre ham til at sætte sig noiere ind i Tegnenes Betydning.

Al etymologisk eller historisk Skrivemaade „efter Oprindelsen“ maa her fuldstændig opgives. Det gjælder her videnskabeligt at fremstille Sproget, som det nu er, ikke som det har været; at fremstille det nuværende som forhenværende vilde være en Selvmodsigelse. Den „historiske“ Retskrivning er for Sprogforskningen, som Sweet har bemærket, i Virkeligheden uhistorisk, da den ikke fremstiller Forholdet mellem de forskellige Tidsaldere.

Anmærkning om Retskrivningen.

Hvad der her er sagt, gjælder den videnskabelige Lydskrift. Anderledes bliver Forholdet, naar Talen er om et Rigssprog eller Skriftsprog nedarvede Retskrivning. Skriftsproget repræsenterer det blivende, Enheden, og forandrer sig derfor kun langsomt, baade paa Grund af den stærke Sammenhæng med Førtiden, og fordi enhver Forandring maa foregaa over hele Landet og ikke kan følge provincielle eller individuelle Afvigelser. Et helt Lands Skriftsprog kan ikke holde Skridt med Lydens uendelig fine Overgange uden at blive upraktisk og ufolkeligt. Der kan neppe for Alvor blive Tale om at bruge Lydskrift som almindelig Retskrivning til dagligt Brug. Medens Lydskriften maa være den videnskabelige Fremstilling forbeholdt, er derimod Rigssprogets Retskrivning væsentlig et praktisk Spørgsmaal. Derfor ser man ogsaa, at den efterhaanden bliver ændret i Retning af det lettere og simple, men ikke altid i Retning af en nøiagtigere Lydbetegnelse. Om det f. Ex. bliver almindeligt at skrive **kær** istedenfor **kjær**, da er dette i fonetisk Henseende for Norsken et Tilbageskridt. Reformen vil bestaa i at sætte en ny Inkonsekvens istedenfor den gamle. Før skrev man én Lyd paa to Maader, nemlig **kje kjø kjø**, men **ki ky**; nu vil man for det skandinaviske Fællesskabs Skyld skrive to Lyd med ét Tegn, nemlig **kø ki ky kø** for Lyden $\frac{1}{2}$ (tydsk *ich-Lyd*), og **ka ko ku** for Lyden *k*. Egentlig faa vi her tre nye Inkonsekvenser istedenfor to gamle. Eftersom Lydforskningens Resultater trænge ind i den almindelige Bevidsthed, tager Skriftsprogets Praxis vistnok et vist Hensyn til dem, men det sker dog kun langsomt og i ringe Udstrækning. Især nu, da Fonetiken er voxet op til en hel ny Videnskab, skrækkes de i disse Ting ledende ældre Skolemænd let tilbage for at sætte sig ind i den. Derfor gaa ogsaa Retskrivningens saakaldte „Fremskridt“ undertiden i stik modsat Retning af Videnskaben. Det er f. Ex. nu af Fonetikere og Sprogforskere almindelig erkjendt, at **ei, øi, oi** (Vei, høi, holloi) ligesaa væl som **au, eu** (Haug, Europa) i Norsk er virkelige Diftonger eller vokaliske Tvelyd, dannet af to Vokaler i én Stavelse. Men alligevel har man netop i den nyere Tid villet indføre **øj, øj** efter dansk og svensk Mønster. Det kan være tvivlsomt, om Lyden virkelig er *j* i disse sidste Sprog, men det er ikke tvivlsomt, at Lyden i Norsk er *i*. Her, hvor der er Tale om at indføre noget urigtigt, som ikke engang har praktiske Fordele, bør dog Videnskaben gjøre Indsigelse for at faa det rette indført igjen. Dette er ogsaa skeet i min „Engelsk Filologi“ S. 27. 44. 45, i den tyske Udgave S. 27. 33; udførligst og bedst af Kand. mag. K. Brekke i et Par fortrinlige Artikler „Ei eller øj“ i „Norsk Skoletidende“ 1. Dec. 1882 og 11. Mai 1883. Se ogsaa Western, *Engelsk lydlære*, S. 13. 14.

De ovenfor opstillede Krav har jeg troet at ramme ved den nedenfor fremstillede Lydskrift, der kan betragtes som en Udvidelse af den i min „Engelsk Filologi“ brugte Betegnelse. Jeg begynder

for Oversigtens Skyld med et foreløbigt kort Skema, der for Vokalernes Vedkommende er ganske usystematisk; en mere systematisk Forklaring kan først gives nedenfor (jfr. den i min „kortere Ordliste“ givne korte Forklaring af Lydskriften i alfabetisk Orden).

		Lukkede		Åbne					
		Åndende		Delte		Afrundte		Næselyd	
		Stemme-løse	Stemte	Stemme-løse	Stemte	Stemme-løse	Stemte	Stemme-løse	Stemte
Tungespidslyd	Laebelyd	p	b		ð			hm	m
	Tandlaebelyd	t	d	f	v	hl	l		hn
	Gummelyd	t	d	s	z		i	hr	n
	Ganevælvlyd	t	d	ʃ	ʒ	ht	ʃ	r	ñ
Tungeryglyd	Hultungelyd	t	d	ʃ	ʒ	hl	l		h
	Ganelyd	For-ganelyd	ʃ	ʒ					
		Midt-ganelyd	k	g	ʃ	j			
Tungerodlyd	Læbeskrubelyd (Bageganelyd)	k	g	x	ʒ				h
		Drøbelyd					h	ʒ	
Aandelyst				h				h	ʒ

I. Konsonanter.

Fordobling betegner dobbelt eller lang Udtale: *katt, kat ta, all, al'la*.

Apostrof foran en Konsonant betegner stavelsedannende (stemt) Udtale: *vatt'n, hand'l*. Accent kan tillige tjene som Apostrof: *vatt'n*, forkortet for *vatt'n*.

Smaa Bogstaver oppe i Linjen betegne en svag Udtale, f. Ex. *lan^d, lam^b, hönⁿ*.

Parenthese () betegner, at en Lyd ogsaa kan være borte, f. Ex. *frödü(g)* betegner, at det i en eller anden Dialekt kan hede baade *frödig* og *frödi*.

Klammer [] betegner, at en Lyd er tvivlsom, eller at man synes at høre en Bilyd.

2. Vokaler.

Skraa-	{	<i>a</i> dybt, <i>å e i o u y æ ø</i> lukkede.
		<i>å</i> høit, <i>ø e i ó ú ý ä ö</i> aabne.
skrift.	{	<i>é</i> høit, <i>ə</i> dunkelt e. <i>æ</i> dybt <i>ø. v</i> eng. u i but.
		<i>å</i> mellem u og o. <i>ii</i> mellem u og y. <i>ï</i> mellem i og y, <i>ı</i> tilbagetrukket i.

Ret- { *a* extra dybt. *å* extra aabent.

skrift. { *o u y* europæiske. *ə ó ø ö æ* tilbagetrukne.

Streg over Vokalen betegner Længde: *ā, ā̄, ā̇, ā̈, ā̉, ī* osv. Korthed betegnes ikke.

Accenter sættes efter Stavelsen, betegne tillige Tonelag. Hovedaccenter (tykke Streger) ´ enkelt, ` sammensat Tonelag: *jörē* Jorden, *jörē* (et) Jorde.

Biaccenter (tynde Streger) ´ enkelt, ` sammensat: *jörē, vānē*, udelades alm. ved Længdetegn: *jörē*.

Cirkumflex (sammensat Tone i én Stavelse): *sá*, alm. skrevet *sā* sagde.

Om Citatskrift se „Kortere Ordliste“.

Kap. II. Kort Omrids af Fonetiken.

Forbemærkninger.

Før jeg gaar over til den nærmere Forklaring af Lydskriften, anser jeg det for uomgængelig nødvendigt at give et saavidt muligt kortfattet og letfatteligt Omrids af Fonetikens¹⁾ eller Lydvidenskabens Begyndelsesgrunde. Man har vistnok nu flere baade kortere og længere fonetiske Lærebøger, men de er dels for vidtløftige, dels for vanskelige for det store Publikum. Da denne Videnskab endnu er ny, og det har vist sig, at mange, hvem den burde og kunde interessere, ved Lærebøgenes Utilgængelighed skræmmes fra at sætte sig ind i den, saa har jeg troet at burde gjøre, hvad jeg kunde, for at løse denne vanskelige Opgave. Thi det er i Sandhed ikke let at skrive almenfatteligt om disse Ting. Mit Omrids gjør ikke de udførlige Fremstillinger overflødige, men tjener som Indførelse i Emnet.

§ 1. Taleredskaberne.

Taleredskaberne bestaa af Lungerne, Luftrøret med Strubehovedet og Stemmeridsen, Mundhulen med Halsrummet, Næsen (de to Næsehuler, kortere: „Næsehulen“), Kinderne, Tungen, Ganen, Tænderne og Læberne, alt med tilhørende Muskler, Sener, Nerver, Brusk, Ben osv.

Tungen (latin *lingua*) er det vigtigste og uundværligste af alle Taleredskaber; uden Tunge intet Sprog; derfor kaldes Sprog ofte „Tunge“. Man kan til Nød tale uden Tænder, som gamle tandløse Folk, eller uden Næse, men ikke uden Tunge. Tungens Overflade eller Tungefladen inddeles i: a) Tungespids, b) Tunge-ryg og c) Tungerod. Den forreste Del af Tungefladen, lige bag Tungespidsen, kan kaldes Tungebladet (engelsk *blade*, Sweet). Hvor det ikke kommer an paa en saa nøiagtig Adskillelse, kaldes den forreste Del af Tungen (Spidsen og Bladet) ogsaa Fortungen.

Ganen (lat. *palatum*, norsk *Gomen*), deles i a) Tandroden eller Tandkjødet inderst inde ved Tænderne; b) Gummerne eller Ophøiningen, Kammen (Alveolerne, lat. *alveoli*) over Tand-

¹⁾ Fonetiken er Videnskaben om Sproglyden (græsk φωνή udt. *fōnē*, Lyd, Stemme, Klang) i Modsætning til Akustiken (gr. ακουω udt. *akūō*, jeg hører), som er Videnskaben om Lyd overhovedet. Se Schiøtz, Lærebog i Fysik, Afsnittet om Lyden.

roden; a og b tilsammen kaldes ogsaa Forgane; c) den haarde Gane eller Ganehvælvet (lat. *cacumen*, eg. Top) midt i Munden; kaldes ogsaa Midtgane; d) den bløde Gane eller Bagganen, fortsættes bagtil af Ganeseilet (lat. *velum*), der ender i Drøbelen (lat. *uvula* ell. *uva*) eller den nedhængende Tap. Ganeseilet kan skyves frem og tilbage og tjener til at afstenge Næsehulen fra Mundhulen.

Stemmeridsen (lat. *glottis*) er Luftrørets Dør ud til Halsen og dannes af Stemmebaandene, der er Streng, som kan spændes eller „strammes“, d. e. sættes i tonende Svingninger ved den fra Lungerne fremdrevne Luftstrøm. Over den egentlige Stemmeridse ligger den saakaldte „falske Stemmeridse“, der sjældnere anvendes.

Mundrøret eller Mundkanalen er Lydens hele Vei gennem Munden.

§ 2. Aandelyden *h*.

Idet Luften drives op fra Lungerne med aaben Stemmeridse og aaben Mund, opstaar Aandelyden *h*. Denne Lyd staar udenfor det almindelige Konsonantsystem, idet den ikke er „artikuleret“ paa sædvanlig Maade, ved Indsnævring paa et bestemt Punkt i Munden. Den findes blot i Begyndelsen af Stavelser foran Vokaler, men for at den kan opfattes, maa Stavelsens Eftertryk begynde med den.

§ 3. Hvisken.

Naar Stemmeridsen indsnævres, uden at Stemmebaandene berøre hinanden eller svinge, opstaar Hvisken, der ved tilføjede Artikulationer kan blive Hviskelyd. Jfr. § 4.

§ 4. Stemmelyd.

Naar Stemmeridsen lukkes, og Stemmebaandene strammes og tone for lukket Mund, opstaar den rene Stemme eller Stemmelyd, den uartikulerede Vokal i *hm*. Denne er medvirkende baade ved de artikulerede Vokaler og de „stemte“ Konsonanter (§ 8). Udtaler man først et langt udtrukket *f* og gaar derfra umiddelbart over til et langt *v* uden Vokal, saa mærker man, at en ubestemt Halslyd (Mumlen) kommer til ved *v*-Lyden; dette er Stemmelyden, og det er den, som skiller *v* fra *f*. Ved almindelig lydelig Tale udtales altsaa *f* uden Stemme, blot med Pust, derimod *v* med Stemme.

Naar man ikke taler høit, men hvisker baade *f* og *v*, bliver der fremdeles en Forskjel, skjønt mindre hørlig end før: *f* bliver kun lidt svagere, ellers uforandret; *v* udtales med en Mellemting af Stemme og stemmeløs Hvisken, der frembringes ved yderligere Sammentrækning af Stemmeridsen, dog ikke til Vibration, og Friktion i Strubehovedet.¹⁾ Det første er almindelig eller stemmeløs Hvisken, det andet stemmeagtig Hvisken eller „Stemmehvisken“, en „stemmehvisket“ Lyd.

§ 5. Vokaler.

Naar der til Stemmelyden kommer aaben Mund og en bestemt, ikke for trang Mundstilling, opstaar en artikuleret Vo'kal, f. Ex. *a*, *i*, *u*.

Det menneskelige Stemmeorgan eller Mundrøret er at betragte omtrent som en Orgelpibe, hvis Tunge er Stemmeridsen, og hvis Rør eller Resonanskammer (Gjenlydsrum) er Svælget og Mundhulen. De forskjellige Mundstillinger tjene blot til at give Tonen et bestemt Klangpræg, der for Øret omsætter sig i den bestemte Form, vi kalde en Vokal. En Vokal er altsaa kun en egen Form af en musikalsk Tone.

Nærmere om Vokalerne og deres Dannelse se nedenfor.

§ 6. Konsonanter.

Naar Mundhulen sammentrænges eller lukkes paa et bestemt Punkt, saa at Vokaler ikke længer kan frembringes, da opstaar en Konsonant eller umusikalsk Lyd ved Luftstrømmens Gnidning eller Afbrydelse, med eller uden Stemmelyd.

Man forklarede før Konsonanter eller „Medlyd“ som de Lyd, der ikke kunde udtales alene, men kun i Forbindelse med en Vokal, „Selvlyd“. Men enhver, der kjender „Lydmethoden“, ved, at dette ikke holder Stik. Man kan godt udtale Lyd som *s*, *r*, *p*, *f*, *v*, endog *b*, alene. Hovedforskjellen er den nævnte, at Vokalerne er

¹⁾ Den „falske Stemmeridse“ synes her ofte at lyde med gjennem en svag, hæs, falsk klingende Tone. Det er denne Stemmehvisken, som de engelske Fonetikere særlig kalde Hvisken (*whisper*). Men da der undertiden ogsaa i Fonetiken kan være Tale om almindelig Hvisken, synes det mest praktisk at adskille den særegne Art fra den almindelige.

musikalske Lyd og har fuldere Klang. Vokalerne er derfor den normale, regelmæssige Betingelse for Stavelshed, hvorm Konsonanterne gruppere sig. Men ogsaa Konsonanter kan undertiden danne Stavelser, hvorm nedenfor.

§ 7. Stemmelse Konsonanter.

Konsonanter uden Stemmelyd kaldes stemmeløse, i daglig Tale „haarde“, fordi de alm. har stærkere Luftstrøm, f. Ex. *f, s, p, t, k, h*. I sig selv er dog f. Ex. *f* ikke nødvendigvis stærkere end *v*. Der kan nemlig adskilles to Grader af Stemmelse, svag eller uden Eftertryk: Hvisken, og stærk eller eftertrykkelig: Pust.¹⁾ Man kan f. Ex. udtale et stærkt *f* og et svagt *f*, et stærkt *v* og et svagt *v*, saa at kun Lydens Styrke, men ikke dens Beskaffenhed, forandres.

§ 8. Stemte Konsonanter.

Konsonanter med Stemmelyd kaldes stemte, i daglig Tale „bløde“, f. Ex. *v, b, d, g*, der svare til de stemmeløse eller „haarde“ *f, p, t, k*. Navnet „blød“ har sin Berettigelse deri, at Luftstrømmen alm. er svagere, idet den ved Stemmeridens Stramning hindres i sit frie Løb. Man kan imidlertid til Gjengjæld gjøre selve Stemmelyden saameget stærkere og saaledes forbruge mere Kraft til de „bløde“ end til de „haarde“, f. Ex. *baba, stabbe* kan være mere anstrengende end *papa, stappø*, og *b*-Lyden skjælnes i større Afstand end *p*; altsaa: *b* kan undertiden være stærkere end *p*. Stemmelyden kan være stærk og svag, ligesom Stemmelseheden kan være stærk og svag. Det kan derfor være tvivlsomt, hvad der af disse i sig selv er „haardt“, og hvad der er „blødt“; disse Udtryk kan være bekvemme, men er ofte utydelige, ligesom de dermed uvante let tage feil af dem.²⁾ Ialfald som videnskabelige Betegnelser er Udtryk som „stemmeløs“ og „stemt“ at foretrække.³⁾

¹⁾ Jeg har indført denne Adskillelse istedenfor med Sweet og Western at kalde begge Slags Stemmelse „Pust“, navnlig fordi jeg i Lydskriften ikke har noget andet Tegn herfor end foransat *h*, som jeg, for ikke at overlæse Skriften, har indskrænket til den stærkere Form. Se § 9 b, 2 Slutn.

²⁾ Som Barn fandt jeg, at *kake* var „blødere“ at udtale end *kage*, og jeg har erfaret, at dette oftere er Tilfælde med østlandske Børn, for hvem den „haarde“ Lyd i Ord som *kake, gate, pipe* osv. er den naturlige Lyd.

³⁾ For „stemt“ har man hidtil mest brugt „tonende“, undertiden Norvegia I.

Stemmelyden kan være ikke alene stærkere og svagere, men ogsaa høiere eller lavere. Ved visse Slags Konsonanter som *j* kan Stemmelyden blive „summende“ (engelsk *buzz*, *bussing*) d. e. lyde med grovere og stærkere Vibrationer ved Mundindsnevringen. Stemte Lyd i Slutningen af Ord ende i Norsk alm. stemmeløst, se § 11.

Undertiden er Stemmelyden blot halv eller delvis tilstede, hvorved der fremkommer Mellemlid af stemmeløse og stemte. Saadanne halvstemte Lyd er i Norge især iagttagne paa Grænsen mellem de „haarde“ og „bløde“ Konsonanter i Sydvest. En lignende Udtale synes at være opstaaet i Helgeland. Lydskriften betegner disse Mellemlid ved *B D G*, f. Ex. *gāba*, *gāda*, *vēca* (Uge), øvre Mandalen og Dalerne (Stav. Amt); *sveisa*, Svøbe, *oveddug*, uvittig, *becoatō* I. og N. Helg. I Dansk *icə* ikke, *licə* ligge osv. Ogsaa Tydsk, især Sydtydsk, adskiller ikke saa bestemt „haarde“ og „bløde“ Konsonanter, hvorfor Tydskernes Udtale af disse i fremmede Sprog næsten altid er mangelfuld.

§ 9. Konsonanternes Artikulationsart.

Efter Artikulationens Beskaffenhed inddeles Konsonanterne i følgende Arter:

a) Lukkede Konsonanter eller Explosiver (ordret oversat „Udslagslyd“) frembringes ved en pludselig Afbrydelse ¹⁾ af Luftstrømmen paa et bestemt Punkt i Mundrøret, hvorved der opstaar et Smæld eller Smæk (ligesom en liden Explosion), der alm. høres stærkest ved de stemmeløse Konsonanter *p*, *t*, *k*, svagere ved de stemte *b*, *d*, *g*. Explosiverne bestaa egentlig af tre Momenter: Lukning, Stans (Pause) og Aabning, hvoraf den første og sidste er saakaldte „Glidninger“ (§ 11), den mellemste, selve Konsonantstillingen, er i sig selv stum ²⁾ og bliver først ved Glidningerne lydelig. I en Stavelse som *pa* høres alm. kun Aabningsbevægelsen, i *ap* Lukning, kort Stans og Aabning, i *appa* Lukning, lang Stans

„klingende“, tildels „stemmeholdig“. Men „tonende“ minder for meget om „Betoning“, „Tonefald“ og „Tonelag“ og bør derfor undgaaes. „Stemt“ er kort, praktisk og tydeligt. Selv om man vilde tage det i rent musikalsk Betydning, vilde det ikke volde Misforstaaelse, da Stemmebaandene virkelig er stemte som Strønge paa et Instrument.

¹⁾ I Engl. kaldes disse Lyd *stops*, „Spærrelyd“, ogsaa et godt Navn.

²⁾ Derfor kaldtes disse Lyd forhen „stumme“, lat. *mutæ*.

fordelt paa to Stavelser, og Aabning. Det menneskelige Øres Træghed gjør, at man synes at høre *p*-Lyden under hele Pausen.

En særegen Afart af de lukkede Konsonanter er de saakaldte Implosiver (ordret „Indslagslyd“), der især fremkomme foran de tilsvarende Næselyd, idet Luften ved Aabningen først slippes ind i Næsen istedenfor ud gennem Munden. Saaledes bliver i *vatt'n* Tandlyden *t* foran Tandnæselyden *n* til implosivt *t*. Undertiden dannes ogsaa Implosiver, ved at den talende trækker Veiret til sig, f. Ex. (med betænksomt Udtryk) *ja*. De implosive Lyd har i Lydskriften ikke særegne Tegn, da de ikke gjøre noget væsentlig forskjelligt Indtryk paa Øret.

De lukkede Konsonanter kan ikke forlænges efter Behag. Naar man forlænger *pp* i *appa* eller *stappø* udover det sædvanlige Maal, opstaar der en længere lydløs Pause, og det sammenhængende Lydindtryk gaar tabt. Forsøger man paa samme Maade at forlænge *bb* i *stabbø*, udfyldes vistnok Pausen ved Stemmelyden, men denne varer kun saalænge, til den afstængte Mundhule er fyldt med Luft. Derimod kan f. Ex. *v* i en Ordform som *avva* forlænges efter Behag, saalænge Aandedrættet holder ud. Dette er særegt for de aabne Konsonanter, hvortil alle de følgende Klasser høre, idet Luften ved disse ikke paa noget Punkt er fuldstændig afstængt, men gaar gennem en mere eller mindre trang Kanal.

b) Aabne Konsonanter er flere Slags.

1. Aandende Lyd eller Spiranter frembringes ved paa et bestemt Punkt at gjøre Mundkanalen saa trang, at Luften ikke kan slippe igjennem uden lydelig Friktion (Gnidning, „Gnissing“, hvorfor disse Lyd ogsaa kaldes Frikativer eller Gnidelyd, „Gnisselyd“), f. Ex. *j, v, f, s*. De er dels stemmeløse, som *f*, dels stemte, som *v*. Mundstillingen er trangere og har stærkere Sammentrykning (Kompression) end de mest lukkede Vokaler, f. Ex. *i* bliver *j* ved yderligere Indsnævring, saa at Tongen næsten eller delvis berører Ganen, og ofte en lydelig Summen opstaar.

Egne Afarter er *r* og *l*,¹⁾ hvoraf det første dannes ved

¹⁾ Disse to kaldtes før „flydende“ (lat. *liquidæ*), ikke saa meget paa Grund af Lyden, som fordi de saa let forbandt sig med en foregaaende Konsonant, at Stavelsen ikke mærkbart forlængedes („svag Position“, § 10, 5).

Dirren (Vibration, Trille) enten af Tungespidsen eller af Drøbelen og kan betragtes som en aaben Konsonant, der er dannet ved stadig Afbrydelse af en lukket¹⁾ og kan derfor kaldes „afbrudt“. Lyden *l* er „delt“, idet Tungespidsen stænger midt foran i Munden, medens Luften strømmer ud gennem Aabningerne paa begge Sider af Tungen; *l* kaldes derfor ogsaa „lateral Spirant“ (aandende fra Siden af). Undertiden er Aabningen blot paa den ene Side af Tungen; *l* bliver da „unilateralt“. Foran *l* opstaa ogsaa af Explosiverne laterale Afarter, f. Ex. i *little* er *t* lateralt i Aabningslyden; dette betegnes ikke i Lydskriften.

I videre Forstand regnes ogsaa Aandelyden *h* til de aandende Konsonanter; Forskjellen er blot, at den er endnu „aabnere“ end de to andre.²⁾

2. Næselyd eller Nasaler dannes, idet Næsen aabnes indenfra ved Sænkning af Ganeset, og samtidig Munden lukkes ved en bestemt Konsonantstilling, navnlig *b*, *d*, *g*. Naar man f. Ex. med Munden i *b*-Stilling samtidig slipper Luften gennem Næsen, opstaa *m* (Læbenæselyd). Paa samme Maade bliver *d* til *n* (Tandnæselyd), *g* til *ŋ* (*ng* i østl. *lang*, Strubenæselyd). Man kan udtale to Næselyd efter hinanden og vil da finde, at Mundstillingen skifter, f. Ex. østl. *namn* Navn, *agn* Agn. Saaledes danner Næsehulen et nyt Resonansrum ved Siden af Mundhulen, og Mundartikulationen faar herved den nasale Klang. Disse Lyd, som derfor ogsaa kaldes „Resonanter“, er saaledes dannede paa en eiendommelig Maade, ved en Forbindelse af Næse og Mund, af lukket og aaben Artikulation. De svare altsaa ikke ganske til det almindelige Begreb om Konsonant, men maa dog regnes dertil, idet Mangel paa Indsnævring af Næsehulen opveies ved Afstængning af Mundkanalen.

¹⁾ Hvis man under Udtalen af Tungespids-*r* pludselig stanser Tungen, opstaa et Slags *d*-Lyd. Jfr. nedenfor under *d* (Gummelyd).

²⁾ Jeg har her kaldt Spiranterne „aandende Lyd“ og *h* „Aandelyd“, da begge disse Udtryk er gjængse, f. Ex. blandt de danske Fonetikere. Egentlig skulde Udtrykkene være bestemtere adskilte, da Forskjellen mellem *h* og den nærmeste Spirant (Pustelyden i tysk *ach*) er ligesaa stor som mellem Pust og Hvisken: *h* er en uinddret Udaanding, *ch* en Luftstrøm „med Forhindringer“. Imidlertid er „aandende“ et bekvemt Udtryk og vil neppe kunne misforstaas. „Blæselyd“ vilde være tungt og ikke tydeligere. I Regelen vil man desuden kunne hjælpe sig med „aabn“.

Forskjellige fra de nasale Konsonanter er Næsevokalerne, hvorom se under Vokalerne.

R, l og Nasalerne (*m n ŷ*) udtales oftest stemt, men kan ogsaa udtales stemmeløst, saavel stærkt (Pust) som svagt (Hvisken). For ikke at gjøre Betegnelsen for indviklet, udtrykkes kun Pustelyden særskilt, nemlig ved foransat *h*, f. Ex. østl. *vehle* vesle, lille, nordenfjeldsk og oplandsk *sahlt* Salt. Den svagere Udtale findes f. Ex. i vestl. *håll* Hassel, *våtn* Vand, der er betegnet som enstavelses og derved tilstrækkelig adskilt fra østl. *hassl*, *vått*.

§ 10. Forholdet mellem Vokaler og Konsonanter, Stavelser, Eftertryk, Tonefald, Tonelag, Længde.

1. Vokaler og Konsonanter.

I Almindelighed er der vistnok en bestemt Forskjel paa Vokaler og Konsonanter, idet en Vokal er en Befordring, en Konsonant en Indskrænkning eller Ophævelse af den tonende Luftstrøm. Men der er ogsaa Overgange mellem begge. En svag eller let Vokal kan virke som Konsonant, idet den slutter sig til en stærk Vokal for at danne Tvelyd. En stemt Konsonant kan virke som Vokal, f. Ex. *hand'l*. Der kan være en gradvis Overgang fra de mest lukkede Vokaler til de aabne Konsonanter. Naar man f. Ex. udtaler *i* og derpaa gradvis nærmer Tungen mod Ganen, opstaar først en Mellemlyd mellem *i* og *j*, derpaa *j* selv; men hvor *i* slutter og *j* begynder, er neppe muligt at afgjøre. Naar man udtaler Forbindelsen *ijji*, mærker man under *j* tydelig en større Tilnærmelse og konsonantisk Summen. Naar man derimod udtaler f. Ex. *eiə*, høres ved naturlig Udtale ingen Summen, tværtimod, *ɨ* er aabnere end det lukkede *i* i *hiə*; *ɨ* og *j* ligge hver paa sin Side af *i*; ¹⁾ hvis altsaa *i* er en Vokal, maa *ɨ* være det *i* endnu høiere Grad, fordi det er fjernere fra Konsonantismen. Indbegrebet af alle Vokalerne eller hele Vokalsystemet kaldes ogsaa Vokalismen, ligesom hele Konsonantsystemet kaldes Konsonantismen. Man taler f. Ex. om den italienske Vokalisme som den klareste og reneste.

¹⁾ Det vilde være ganske tvungent at sige *ejjə*; Forskjellen er let kjendelig. Jeg har hørt Børn i Vrede sige *nejj!* altsaa en individuelt afvigende Forlængelsesmaade. Den almindelige Forlængelse er *nei*, *næi* eller *nej*. At *ɨ* kan forlænges, viser, at det ikke nødvendigvis behøver at være en svag Vokal. (Se nedenfor under „Stavelser“, S. 36).

2. Stavelser.

En Stavelse er en Lydgruppe, som udtales med ét Udaaningstryk, saa at Eftertryk og Klangfylde stige til et høieste Punkt, Stavelsens „Sonant“, og derpaa aftage. Om Sonanten gruppere sig Konsonanterne, Stavelsens svagere Lyd. Denne Sonant er almindelig en Vokal, men kan ogsaa være en stavelsedannende (sonantisk, aaben stemt) Konsonant, og betegnes da i Lydskriften ved foransat Apostrof: *vatt'n*, *hand'l*, *hand'ls-mann*, hvor Apostrof ogsaa kan repræsenteres af Accent: *vatt'n*, *hand'l*. Denne Udtale er forskjellig fra *vatten* (som man undertiden kan høre som kunstig høitidelig Udtale i Svensk) derved, at det tonende *n* begynder umiddelbart efter *t* uden mellemkommende Vokal. Det adskiller sig ogsaa fra det enstavede vestlandske *våtn*, som har stemmeløst eller delvist stemmeløst *n*.

Undtagelsesvis kan ogsaa en stemt aaben Kons. danne én Stavelse med foregaaende Konsonant, naar den dermed af Naturen danner en let Forbindelse, f. Ex. østl. *agn* Agn, vestl. *ågn*, østl. *namn* (to Næselyd), vestl. *nåvn*, *nåbn* (Hard.), *åvl*, *hågl*. Ellers forstærkes almindelig Forbindelser med *l*, *n*, og alle med *r* i Østl. til to Stavelser, dels (efter Tandlyd) blot ved Stemmelyd, som *hassl*, *vatt'n*, *hand'l*, dels ved at Stemmelyden optræder selvstændig som Indskud af *ə* foran den udlydende Konsonant: *av'vət*, *hag'gət*, *has'səl*; altid ved *r*: *åkr*, *sætər*; i Bøiningen Tel. *bøkar*, Jarlsb. *bøkär*, ellers østl. *bøker*; dog *stætər* (*stæt'ər*) stjæler osv., se nedenfor.

Alle disse Forbindelser danne i de alderdommeligste vestlandske Dialekter kun én Stavelse, selv naar der gaar flere Konsonanter foran *l*, *n*, *r*. Det ældste Forhold er, at Endekonsonanten udtales stemmeløst og eftertryksløst, saaledes i Nordbergensk f. Ex. i S. Søndmør *aldr*, *fingr*, *klungr*, *timbr*, *aakr*, *vagl*, *rensl*, *myrkn* (Aasen, Søndm. Gram. S. 8. 9; Norsk Gram. 49). Fra Opstryn i Nordfjord har jeg hørt *åkr*, *åldr*, *båkstr*, *råkstr*, *fengr*, *vénstr*, *témbr*, *våtn*, *bøtn*; fra Sandnæs, Annex til Bygland i Sætersdalen *vettr*, *temmr*. De indre sydbergenske Maal staa paa Overgangen til det østlandske Forhold. Udlydende *l* og *n* efter stemmeløs Kons. er ganske eller næsten stemmeløse, saaledes Sogn, Voss, Hard. *håtl*, *våtn*. Efter stemt Kons. er Udlyden stemt (med stemmeløs Afglidning), begge udtales saa hurtig og nøie forbundne, at de gjøre Indtryk af én Stavelse. Herhen høre ogsaa de nyere Udviklinger *dl* af *ll*, *dn* af *nn*. Saaledes sammesteds *fjædl*, *gåmådl*, *kvædn*, *hødn*, *nåvn* Voss,

nábn Hard., *náb(d)n* Sogn. Lignende Udtale findes i Stavanger Amt, f. E. *steidn* Sten (oldn. Nom. *steinn*). Man kan her ofte være i Uvished om, enten man har én eller to Stavelser. Udlydende *r* efter Kons. formaar heller ikke det Sydbergenske at bære i én Stavelse; det indskyder her et aabent *u*, som tildels nærmer sig til *o* og derfor her indtil videre kan betegnes *ú*; saaledes *aokúir* (Ager), *vettúir* (Vinter) Hard., Voss, Sogn; med bortfaldt *r*: *ein rákú mann*, *han hémú áltú* Hard. Voss.¹⁾ En Stavelse er her bleven to, men Ordet beholder enstavelses Tonelag.

Af det foregaaende fremgaar, at en Stavelse ikke er noget aldeles bestemt defineret videnskabeligt Begreb. Hvad en Stavelse er, synes ved første Øiekast at være den simpleste Sag af Verden; det hører jo til Børnelærdommen, til de første Elementer. Og dog hører det til de allervanskeligste Ting at definere, i den Grad, at Videnskaben næsten maa lade sig nøie med en omtrentlig Forklaring. Man skulde tro, at det videnskabelig korrekte da var at sætte dette Begreb ganske ud af Betragtning. Imidlertid kan vi nu engang ikke undvære det; det hører med til vor sproglige Bevidstheds Grundbegreber. Vi maa ligesom ved de irrationale Størrelser i Matematiken nøie os med at komme det saa nær som muligt; en Hjælp hertil har vi i Eftertrykket, som her er det egentlig bestemmende. Bliver Trykket paa Endelsen mere selvstændigt, opstaar en ny Stavelse. Men her at trække en skarp Grænse lader sig neppe gjøre.

Ligesaa er det ofte vanskeligt at afgjøre, hvor en Stavelse ender og en anden begynder. Theoretisk er det det Slaphedsøieblik, som opstaar, idet et Tryk ophører og et nyt begynder. Men hvor dette egentlig er, er det ofte vanskeligt at iagttage. Derfor er ogsaa de forskjellige Folks Opfatning heraf forskjellig.²⁾ I Ordet

¹⁾ Denne Udtale er meget gammel, da man allerede i Breve fra Voss af 14de Aarh. finder *-ur* (sjældnere *-or*) for oldn. *-r*, saaledes *aftur* Dipl. Norv. II c. 1303; *ek vidr gengvr* (jeg vedgaar) I 1386; *liggur*, *vetur*, *rettur* I 1387, *kemur* II 1392; *aftor* I 1402 osv. Denne Særudvikling er beslægtet med det nyislandske *akur*, *rikur*, *kemur aptur*, hvorved dog maa bemærkes, at det isl. *u* i det nyere Sprog har faaet en afvigende Udtale, som norsk aabent *y*.

²⁾ Det er os her aldeles uvedkommende, om man i Skriftsproget vil dele *Hes-te* eller *Hes-te*. Reglerne herfor er ofte vilkaarlige og forskjellige i de forskjellige Sprog. Hvad der her spørges om, er Opfatningen af den naturlige Stavelседeling i det levende Sprog.

hestar f. Ex. slutter første Stavelsen inde i *s* eller ved Slutningen af *s*, thi her ender det første Tryk, og et nyt begynder; man kunde vistnok skrive *hes-star* og *hesst*, men hertil synes dog ikke at være tilstrækkelig Grund, da *s* ikke høres fuldt langt eller dobbelt. Man kan ogsaa til Nød begynde det nye Tryk paa *t*; dette er en Grund mere til at dele *hestar*.

Naar der blot er én Konsonant mellem to Vokaler, er det lettere at afgjøre, til hvilken Stavelse den hører. Man deler saaledes *ha-va*, *gra-va*; derimod *en ål* en Aal, østl. *e nål* en Naal, alm. dagligdags Udtale. Forskjellen mellem de to sidste ligger i, at det nye Tryk i det ene Tilfælde begynder med *d*, i det andet med *n*, som derved kommer til at slutte sig til den følgende Vokal, der er Trykkets Høidepunkt. Jfr. *lågår-søn* Ladegaards-søn.

Det eiendommelige ved Tvetydene er, at to Vokaler udtales i én Stavelse, med ét Udaandingstryk. I Ord som *erø* er det svageste Tryk, Slaphedsøieblikket, mellem *ɨ* og *ø*. Som vi ovenfor har seet, betragtes *ɨ* her som en almindelig „svag Vokal“ (Glidevokal). Men *ɨ* behøver i Tvetyden slet ikke at være saa flygtig; det kan ved særligt Eftertryk forlænges, f. Ex. *han ær så etagø*; *på øieblikke*;¹⁾ her ikke *er*, *ør*, som ellers kan høres. Dette viser, at Hovedsagen er Eftertrykkets Enhed gennem hele Tvetyden.

Et Ord, som udgjør én Stavelse, kaldes „enstavelses“ eller „enstavet“; et Ord paa to Stavelser „tostavelses“ eller „tostavet“ osv.

En Stavelse kan i Lydskriften overalt, hvor det er ønskeligt for Tydeligheds Skyld, skilles fra en anden ved Bindetegn, f. Ex. *råsslåå-å*, S. 56; dog helst kun i tilknyttede Ord, S. 39.

Forskjellig fra Stavelsesprincippet er Lydens Inddeling efter den Plads, de har i Ordet. En Lyd, som begynder et Ord, kaldes Fremlyd; en Lyd hvorsomhelst inde i et Ord kaldes Indlyd; en Lyd i Enden af et Ord kaldes Udlyd. En Lyd kan efter dette kaldes fremlydende, indlydende eller udlydende, eller et Ord kan siges at fremlyde med en Lyd og udlyde paa en anden Lyd.

¹⁾ I forstærkende Sammensætninger beholde ved særligt Eftertryk begge Led ofte sin Tone usvækket, f. Ex. *han er saa sjæløglad*. Se K. Knudsen, Haandbog i Dansk-norsk Sproglære S. 404. I Tilslutning hertil udtales undertiden ogsaa Fremmedord f. Ex. *ak-kurat*. Noget lignende kan man høre i Tydsk: *ko'lossal*, *un-geheu'er*; her mangler selvfølgelig vort sammensatte Tonelag.

Man taler f. Ex. om „vokalisk Udlyd“ eller „vokalisk udlydende“ Ord, eller „Ord, som udlyde paa en Vokal“, hvis man ikke foretrækker det gjængse „ende paa“.

En Konsonant foran en Vokal i samme Stavelse kan kaldes Forlyd; en Konsonant efter en Vokal i samme Stavelse kan kaldes Efterlyd. (Jfr. Aasen, Norsk Gram. S. 21). En Konsonant mellem to Vokaler kan kaldes intervokalisk.

En Stavelse, som ender paa en Vokal, kaldes aaben; en som ender paa Konsonant, kaldes lukket. En Vokal foran flere Konsonanter siges at staa i Position (se Længde, § 10, 5).

3. Eftertryk.

Eftertryk eller Eftertryksaccent (Lydstyrke, ofte kaldet blot Accent, „Betonning“) er den større eller mindre Kraft eller det Udaandingstryk, hvormed den lydbyggende Luftstrøm drives op af Lungerne. Vi har seet, at Eftertrykket er en nødvendig Betingelse for Stavelshed. Eftertrykket kan være stærkere eller svagere. Enhver Stavelse maa have noget Eftertryk, thi der forbruges altid nogen Kraft.¹⁾ Ophører enhver Kraft, forstummes Lyden.

Man adskiller ofte kun to Styrkegrader, „betonede“ eller lydsterke (accentuerede) og „ubetonede“, „tonløse“ eller lydsvage (uaccentuerede) Stavelser. Nøiagtigere skjælnes man mindst tre Grader: Hovedaccent eller Hovedtryk (stærk eller tung Udtale), i Lydskriften \grave eller \acute alt efter Tonelaget, se nedenfor; Biaccent eller Bitryk (middels stærk eller halvtung Udtale), i Lydskriften \acute og \grave ; Accentløshed eller Eftertryksløshed (Vegløshed, svag eller let Udtale), d. e. det svageste Tryk, i Lydskriften uden Betegnelse.²⁾ Accenttegnet sættes bekvæmst efter Stavelsen, da herved tillige Stavelshed opnaaes, og det, som det især kommer

¹⁾ Det mærkes let ved sygelig Mathed, at den svageste Lyd koster Anstrengelse. I frisk Tilstand er det kun Overskuddet af Kraft, der bevirker, at Krafttabet ikke mærkes.

²⁾ Disse tre Forhold kaldes ogsaa „hovedbetonet“, „bibetonet“, „ubetonet“ eller „tonløs“. Man har hidtil stadig sammenblandet Tone og Eftertryk og kaldt ogsaa dette „Tone“, „Betonning“ osv. Dette er bekvæmt og gjængse Udtryk, som det ikke altid falder let at undvære, hvorfor jeg tildels har brugt dem, naar ingen Utydelighed syntes at kunne opstaa; vi skal nedenfor se, at Eftertrykket altid er forbundet med virkelig, musikalsk Tone.

an paa, er at dele mellem den accentuerede Stavelse og den følgende; det er nemlig lettere at afgjøre, hvor Hovedtrykket begynder, end hvor det svagere eller svageste Tryk begynder. Exempler: østl. *rōta* Roden, vestl. og vestsøndenfj. *rōtē*, *rōtī*; østl. *vīsa* Visen, vestl. *vīšō* (*vīšō* Hard.); men da lange Vokaler, som ikke har Hovedtryk, maa have Bitryk og aldrig kan være ganske vegtløse, kan Tegnet her udelades: *rōtē*.

Mest fremtrædende er Biaccenten i S sammensætninger, især med sammensat Tonelag: *vårdag*. I Svensk er den ofte saa stærk, at der bliver Ligevegt (to Hovedaccenter), navnlig hvor der tillige er Sætningsaccent. Noget lignende findes ogsaa ofte i norske Dialekter: østl. *vårdag*, *šōmann*, *grānbār*, *snōfōnn*. I Almindelighed er dog Eftertrykket her ikke fuldt saa stærkt som i Svensk. Dog kan i enkelte Maal Bitrykket gaa over til Hovedtryk. Vestlandsken og de vestsøndenfjeldske Fjeldbygder (især Gbr., dernæst Vald. og Tel.), tildels ogsaa det nordenfjeldske, altsaa overhovedet de alderdommeligste norske Dialekter, har i Lighed med ældre Dansk og Svensk (endnu Sydsvensk) en vis Tilbøielighed til Hovedvegt paa sidste Led, især naar dette eller begge er tostavet, saaledes N. Gbr. (Vaage) *kyrhøgūl* Kirkegaard, *bærgtrōll* Bergtrolld; Raggessokker kan hede *re'aggasdhkē*, *re'aggalabba* og *re'aggahōso*; *šōgfō'ne*, *slāhtō'ne*; *grānbār* Vaage, *grānbār* Lom, Lesja; i Tel. ofte *snofā'ne*, *gūt-o'jin* Tinn; i Trdh. Stift *medā'n* Meldalen osv., i Hard. *sōfjō'æn* Sørfjoren osv. Jfr. i dansk-norsk Bysprog Betoningerne som Bude'ie, Bogstā'ver, Smaagut'ter, Smaapi'ger. Danske Kritikere har opholdt sig over, at norske Digtere betone „Skoma'ger“, men saaledes udtales Ordet alm. i Norsk (dog Trdh. *skōmāl'er*), og tidligere formodentlig ogsaa i Dansk. Saaledes finder man hos Holberg:

To Hatte af Castor'; to skjønnne Peberka'ger,

Samt tre Par Ruslærers Sko, som af en tydsk Skoma'ger

Var gjort i Kallundborg. — (Peder Paars I, 2.)

Paa Dansk heder det nu *skom'åger*, paa Svensk endnu *skomākārā*.

Noget lignende som i S sammensætninger findes i svagere Grad ogsaa i usammensatte To- og Flerstavesord. Det er karakteristisk for Norsk, Svensk og Islandske i Modsætning til Dansk at have en mere fremtrædende Biaccent i Forbindelse med en vis Dvælen (halv Længde) paa Endelsen, navnlig ved de bestemte Vokallyd, saa at Vegten er noget mere fordelt over hele Ordet. Skjønt

i en norsk Form som *bōka*, *bōke*, *rōta*, *rōte* den sidste Vokal alm. gaar for at være tonløs, er den dog ikke eftertryksløs og kort som *ø* i *rōte* (at rode); ja i *rōte* kan Længde og Tryk være saa kjendeligt, at det ligesaa vel kan skrives *rōte*. Endnu tydeligere end i *rōta* kan Tryk og Længde blive i *rōta* (rodede), som derfor ogsaa i visse Maal kunde skrives *rōtā*. Herved er Endevokalerne i Norsk som i Svensk blevne bevarede i en fyldigere og bestemtere adskilt Form (*a*, *i*, *u* eller *e*, *o*). I Dansk er derimod næsten al Kraft samlet paa Roden, og alle Endevokaler udviskede til et tonløst og dunkelt *ø*. Saaledes bliver det svenske (og opr. norske) *hāstar*, *hāstarne* i Dansk til *hestø*, *hestene*, det svenske *människorna*, *människorna* til *møn'skønø*. I norske Dialekter er Biaccenten paa Endelsen fuldt saa stærk som i svensk Rigssprog (*flōka*, *af'ton*), ja den bliver tildels ligesom i enkelte svenske Dialekter til Hovedaccent. Ligevegtsforholdet og den undertiden indtrædende Overvegt paa Endelsen viser sig fornemmelig i de oprindelig „korte Tostavelserord“ som *vika*, *vita*, hvorom nærmere findes under „Længde“.

Overhovedet er i Nynorsk Eftertrykket mere eller mindre afhængigt af Længden, og kan derfor kun i Forbindelse med denne behandles udførligere.

Et Ord, som tonløst slutter sig til det foregaaende Ord, kaldes enklitisk („bagover hældende“), f. Ex. i østl. *mō'mi*, *mō'ra-mi* Moderen min, *bō'ka-mi* Bogen min, er *mi* enklitisk; i *sē'pā-a* (se paa hende) er *pā* og *a* enklitiske. Den hele Stavelsegruppe behandles som ét Ord. Og dog smelte de enklitiske Ord ikke fuldstændig sammen med de foregaaende, danne ikke et ægte nyt Ord, en uadskillelig Forbindelse (en „ægte Sammensætning“); dette sees af, at de ikke virke paa det foregaaende Ords Tonelag (de gjøre ikke Tonelaget sammensat). De danne saaledes „uægte Sammensætninger“, som ved Eftertryk paa det enklitiske Ord igjen kan adskilles: *dē ær bō'ka-mi* eller *dē ær mi bōk*.

Et Ord, som tonløst slutter sig til det følgende Ord, kaldes proklitisk („forover hældende“), f. Ex. *la-gå* lad gaa, *han-får*, *hu-mör*; *gå te-a-mör* „gaa til hende Mor“, gaa til Moderen (din Moder). Med et fælles Udtryk kan „enklitisk“ og „proklitisk“ kaldes tilknyttet.

Et Ords Hovedaccent kaldes Ordaccenten. Forskjellig herfra er Sætningsaccenten, som fremhæver et eller flere enkelte Ord i Sætningen, hvorpaa der ligger særlig Vegt. Den er dog i

Virkeligheden knyttet til Ordaccenten og fremkommer ved, at denne i nogle Ord fremhæves stærkere end i andre. Den faar derfor i Regelen heller ikke nogen særskilt Betegnelse i Lydskriften, men kan betegnes ved spærret Tryk eller ved dobbelt Accenttegn.

4. Tone.

Forskjellig fra, men forbunden med Eftertryksaccenten er den musikalske Accent eller Tonen. Denne er to Slags, Tonefald og Tonelag.

a. Tonefald.

Stemmen glider i Talen stadig op og ned, forbliver sjelden længe paa samme musikalske Tone. Enhver Stavelse, navnlig dens Sonant, maa altid have mindst én Tone. Jo stærkere Eftertrykket er, desto mere fremtrædende er Tonens Glidning. Det svageste Tryk, „Tonløsheden“, har ingen mærkbar Toneglidning. Eftertrykket er i de fleste Sprog forbundet med høiere Tone (Stemmens Hævning, Høitone), men i Norsk almindelig med lavere (Stemmens Sænkning, Lavtone). Derimod kan den hele Tale ved livligt eller bevæget Udtryk hæves til et høiere Toneleie, hvor dog det indbyrdes Forhold mellem de enkelte Toner alm. nogenlunde bevares.

Talestemmen frembringer saaledes altid en Art Melodi,¹⁾ der giver Talen sit Udtryk eller antyder den Talendes Følelser, som Ro, Bevægelse, Lidenskab (Glæde, Smerte, Forundring) osv. Men skjønt der i Udtrykket er noget fælles almenmenneskeligt, saa har dog hvert Sprog heri sin eiendommelige Maade, det har sit eget Tonefald, som for andre Nationer klinger fremmed; det er dette, som kaldes „fremmed Accent“. Alle Nationer „syng“ i sin Tale uden selv at mærke det. Den tilvante „Sang“ er den Bevægelse, hvori hvert Sprog finder Ro; den talende hører derfor ikke, at han selv synger, men finder, at alle andre Sprog og Dialekter syng mere eller mindre, „bryde paa Maalet.“²⁾ Dog er der i Virkelig-

¹⁾ Nærmer om Forskjellen mellem Tale og Sang se nedenfor. „Om Tonelagets musikalske Princip“, S. 52.

²⁾ Tonefaldet er det, som lettest falder i Ørene, og hvorpaa man lettest kjender en fremmed Dialekt, selv om Udtalen ellers er ens. Det er ogsaa det, som sidst taber sig i Ens eget Maal, og vanskeligst læres i et nyt, men som hører til for at kunne „tale som indfødt“.

heden nogen Gradsforskjel, idet der dvæles mere og mindre paa Tonerne, og Bevægelserne er større og mindre. De sydlandske Sprogs Tonefald (som Italiensk, Fransk og Spansk) er livligere og bestemttere, mere springende, mindre glidende, altsaa paa en vis Maade nærmere virkelig Musik. De nordiske Sprogs Tonefald er mere glidende, tildels slæbende, sørgmodigt eller ubestemt, navnlig det Norske og Svenske. Sydlændingen „synger“ i Dur, vi i Mol ligesom vore fleste Folkemelodier. Det Danske staar paa Overgangen ved sit vekselsvis glidende og stødende Tonefald. For danske Øren klinger Tydsk hørøstet og Engelsk buldrende, medens Dansk ligeoverfor Tydsk lyder svagt og afbrudt. De Danske finder Norsk skrigende og Svensk syngende; de finde ligesom de fleste Udlændinge, at Svensk klinger smukkere end Norsk, ialfald i vor gjængse Hovedstadsudtale, men de finde begge nær beslægtede; uøvede danske Øren tage stadig Nordmændene for Svensker — til Nordmændenes store Forundring. Udlændingernes Opfatning er her af stor Betydning; Udlændingerne høre Ligheden, de Indfødte høre kun Forskjellen. Det er imidlertid aabenbart for enhver, at det danske Tonefald er ganske forskjelligt baade fra det svenske og det norske. En Svenske tager aldrig en Nordmand for en Dansk; derimod kunde han muligens tage ham for en Svenske fra en fjern Egn f. Ex. fra Finland, fordi han „bryter på målet“.

Det norske Tonefald er temmelig forskjelligt i de forskellige Landsdele. Ogsaa Byernes Udtale nærmer sig heri de tilgrændsende Landdistrikter. Navnlig er Østlandsk forskjelligt fra Vestlandsk. Der findes ogsaa her Tilnærmelse til Nabosprogene.

Svensk har i det hele et dybere og kraftigere Klangpræg end Norsk, og Norsk end Dansk. Det Østnorske nærmer sig Svensk, men har ikke dettes Malm og Bestemthed; det klinger jævnt, ensformigt, ofte udtrykssløst; det har i svenske Øren noget ubestemt, naivt, halv spørgende. Det østnorske Tonefald er en Afart af det Svenske. I stærk Modsætning hertil staar det vestnorske ved sin høiere Grundtone og sit livligere, mere bevægelige, svingende Foredrag, der karakteriserer de mere spænstige Fjeldfolk. Vakrest klinger Tonefaldet i Fjeldbygderne omkring Filefjeld; mest afvigende fra østnorsk er det bergenske, der for Østlændingerne lyder stærkt syngende. Det nærmer sig Dansk i Livlighed, ¹⁾ men har en ganske

¹⁾ Og i enkelte andre Punkter f. Ex. det høie *å*.

anden Melodi. Det Bergenske ansees i Norge gjerne for det mest velklingende Bymaal, navnlig naar det er noget afslebet ved et Ophold paa Østlandet. De bergenske Skuespillere foretrækkes for andre, fordi deres Sprog baade klinger livligere, udtryksfuldere, klarere og paa samme Tid mere ægte norsk end de andre Bydialekter. Udlændingerne finde derimod gjerne det bergenske mere fremmed og ubehagelig syngende; Forskjellen mellem Østlandsk og Vestlandsk er saa stor, at endog Udlændinge ¹⁾ undertiden finde, at de klinge næsten som to forskjellige Sprog.

De sydvestlige (stavangerske) Dialekters Tonefald er igjen meget forskjelligt fra det bergenske, mere slæbende, medens dette er mere svingende; de maa dog være beslægtede, da de synes let at gaa over til hinanden, f. Ex. Bergensere har let for at efterligne Stavangersk, men ikke Østlandsk. Det Sydnorske eller Nedenæsiske nærmer sig i Kristianssand noget til Dansk, men gaar mod Øst f. Ex. i Arendal mere og mere over til det østlandske Tonefald.

Af det Nordenfjeldske hører især det Trondhjemske til det Østnorske, men lyder mere afbrudt og har underlige, pludselige Tonestigninger. Det Nordlandske gaar nordover mere og mere over til et mere ensformigt, temmelig høit Tonefald, der minder noget om det Sydvestlige.

De fleste norske Afvigelser i Tonefald har gjerne et eller andet Sted i Sverige noget mere eller mindre tilsvarende. Man overraskes saaledes i det sydlige Sverige, i Skaane, ved at høre et Tonefald, der minder om det bergenske, skjønt mere trægt og ensformigt. Nærmere herom nedenfor.

b. Tonelag. ²⁾

Medens Tonefaldet er Sætningsmelodi, er Tonelaget Ordmelodi. Ethvert Ord i ethvert Sprog maa jo have sin Tone,

¹⁾ Dette var Tilfældet med Mr. Sweet. Derimod fandt han Telemarkisk saavel forstaaeligere som mere velklingende end Hardangersk. Han fandt overhovedet ligesom jeg, at det Tel. udmærkede sig ved en vis sødel Moderation saavel i Lydform som i Tonefald.

²⁾ Jeg har tidligere behandlet dette vanskelige Emne i en Afhandling: „Om Tonefaldet (Tonelaget) i de skandinaviske Sprog“, Kristiania Videnskabs-Selskabs Forhandlinger for 1874. Jeg stillede der i Udsigt en senere udtømmende Behandling af Emnet. En saadan kan heller ikke nu gives, da det vilde medføre uforholds-

men det karakteristiske for Tonelaget er den faste Adskillelse af forskjellige Toner eller Melodier, hvorved ellers ligelydende Ord kan adskilles; Tonelaget er en fast Ordmelodi, bunden til Ordformen.

Norsk og Svensk udmærker sig fremfor de fleste andre Sprog ved at adskille to Tonelag, det enkelte eller Enstavelses-tonelaget (betegnet ved ´, Akut) i oprindelige Enstavelsesord, og det sammensatte eller Tostavelses-tonelaget (betegnet ved ` , Gravis) i oprindelige Tostavelsesord og de fleste Flerstavelsesord. Oprindelige Enstavelsesord er mange nuværende Tostavelsesord, navnlig 1) saadanne, som i oldn. endte paa *l, n, r* efter Kons. f. Ex. *akr, timbr, aldr, bœkr, brýtr, fugl, øksl (øksl), vatn, botn*, nu i de fleste Dialekter *åker, timber (tenmør), alder, bæker, brýter, østl. fuggøt, aksl, vattn, bøtt'n* (§ 10, 2). 2) Ord med tilhængt bestemt Artikel, som vestl. *föt'n*, østl. *föt'n* Foden, vestl. *dä'jn, dä'jn*, østl. *dägøn* Dagen; østl. *rö'ta*, vestl. *rö'ti*, midtre Fjeldb. *röte* osv. Roden; *hü'se, hü'se* osv. Huset; østl. *hü'sa*, vestl. *hü'si, hü'se* osv. Husene. Artikelen var nemlig oprindelig et særskilt enklitisk Ord: oldn. *röt'in* = röt hin d. e. hin Rod; Forholdet er altsaa som ved *mor'mi* Moder min (10, 3). ¹⁾ Exempler paa opr. Tostavelsesord med sammensat Tonelag er østl. *vü'sa* Visen, *viku* Uge, *vikua* Ugen, *kaštø* kaste, *kaštø* kastede.

Saaledes gaar det til, at flere Par ellers ligelydende Ord

mæssig Vidtløftighed, men maa forbeholdes en senere Leilighed. Imidlertid har jeg dog nu behandlet Gjenstanden saa udførligt, som det her kunde ansees for hensigtsmæssigt, og medtaget flere Punkter, som før kun berørtes eller blev forbigaaede. — Jeg bruger ikke med Rask o. fl. „Tonefald“ om Eftertryk, da det faktisk i den gjængse Sprogbrug bruges om Stemmens musikalske Bevægelse. Derimod bruger jeg nu udelukkende „Tonelag“ om Ordmelodien, da det er blevet almindeligt i denne Betydning.

¹⁾ Hertil kommer endnu „uassimilerede“ fremmede Ord. Disse udtales med enkelt Tonelag, fordi dette ligner mest det udenlandske, f. Ex. *tob'bak* Tobak, *kaff'i* Kaffe, *l'væn* Leven, *Støi* (tydsk *Leben*), *ber'gøn* (Byen) Bergen (det tyske Navn har fortrængt det gamle *Bjergvin*). Almindeligere i østl. Dialekt og Vulgærprog er det dog, at fremmede Ord med Accent paa Endelsen faa norsk sammensat Tonelag med Hovedaccent paa første Stav. og Biaccent paa Endelsen, f. Ex. *äv'is* Avis, *pär'ap'ty* Paraply, *stü'derø* studere. *äv'ent'ërø* avertère, *j'ev'ær* Gevær; sjeldnere *betalø*. Østlandsken gjør her ikke andet end udtale Fremmedordene paa Norsk („assimilere“ dem), nemlig som sammensatte norske Ord.

kun ved Tonelaget adskilles, f. Ex. østl. *såga* Sagen (Saugen), *såga* (at) sage; *kastø* Kastet (et Kast), *kastø* kaste (Verbet); *hænør* Hænder, *hænør* (det) hænder; *bøtar* Bøder, *bøtar* bøder. I dansk-norsk By-sprog: Tøm`mer = n. Timber, Tøm`mer = Taumar; Kok`ken (en Kok), Kok`ken (en Kokkepige), Ves`ten (en Vest), ves`ten- (i Vest); Græn`sen (Gade i Kristiania), Græn`sen (en Grænse), Møl`ler, Jæ`ger (Egennavne), Møl`ler, Jæ`ger (Fællesnavne) osv.

Jeg gaar ved Bestemmelsen af Tonelaget ud fra den almindelige østlandske Udtale. Et fælles Grundprincip er, at det stærkere Eftertryk har lavere Tone end det svagere. Forskjellen mellem de to Tonelag er her følgende. I Enstavelsesord som *ja*, udtalt rolig og langsomt, begynder Stemmen stærkt, men i en lav Tone, og stiger jævnt to til tre Toner, ved fuldt udviklet Foredrag en Kvart, ved mindre udviklet en Terts, idet den samtidig aftager i Styrke. Denne Stigning er Tonens naturlige Afslutning; idet Stemmen slappes efter sin Anstrengelse, finder den Hvile i denne høiere Tone. Hele denne Bevægelse virker derfor paa et almindeligt østlandsk Øre som en enkelt afsluttet Tone, ligesom den ogsaa fremkommer ved et enkelt Udaandingstryk.

Naar Enstavelsestonelaget overføres paa Tostavelsesord som østl. *dågen*, *natta*, *bækør*, fordeles Glidningen saaledes, at Hovedbevægelsen falder paa den „betonede“ Stavelse, derimod Slutningstonen paa den vegtløse Endelse. Tilføies endnu en let Endestavelse som i *bækøna*, saa faar første Stavelse den laveste Tone med liden eller ingen Glidning opover, anden faar den næsthøieste (Tertsen over), tredie den høieste, Slutningstonen (Kvarten); de to sidste uden mærkbar Glidning. Betegne vi Tonearten som C-Dur og de enkelte Toner ved *c d e f g a h*, saa faa vi her Tonerne *c e f*; dette er det sædvanlige, fuldt udviklede Forhold; ved mere ensformig Udtale kan man ogsaa høre *c d e*, ved livligere Udtryk *c e g*.¹⁾ Væsentlig samme Bevægelse har vi i Ord som *an`kømma*, hvor sammensat Tone efter enkeltbetonet Forstavelse gaar over til at blive en Del af det enkelte Tonelag med Bitryk (her kunde man ogsaa med Grund kalde det „Bitone“); der er her i anden Stavelse en noget mere udviklet Glidning end i Ord som *bækøna*. — Et Ord som *un`nørøffiser* (Underofficer) udtales ofte saaledes, at Stemmen for

¹⁾ Jeg har her for den lettere Betøgnelses Skyld henført alle Tonebevægelserne til C-Dur; nøiagtigere nedenfor.

hver Stavelse stiger omtrent en halv Tone (nærmest *c d dis e f*, undertiden rent kromatisk *c cis d dis e*). Begynder Ordet med en ubetonet Forstavelse som *id̄r*, *bet̄al*, faar Forstavelsen næsten ligesaa høi Tone som Slutningen. Forholdet mærkes endnu tydeligere ved Tilføielse af en ubetonet Endelse som *id̄r̄a* (i Aaret), *bet̄al̄e*; i første Stav. høi, i anden lav og stærk, i tredie igjen høi Tone (*e c f*, undertiden maaske *f c f*).

Saaledes bliver Glidningens Karakter for en stor Del ophævet i Flerstavelsesord; den sammenhængende Bevægelse bliver her brudt i flere Stykker, hvoraf der falder ét paa hver Stavelse. Men netop herved faar vi faste Holdepunkter, hvorved vi sættes istand til at analysere Bevægelsen med desto større Sikkerhed, da Bevægelsens Gang er den samme. Der er ikke mange, som kan følge eller med Sikkerhed analysere Glidningen, men enhver med øvet musikalsk Øre vil kunne bestemme de afbrudte Toner.

I det sammensatte østlandske Tonelag gaar Stemmen i første Stavelse jævnt nedad omtrent to Toner, men stiger i anden Stavelse pludselig, med et Sprang, omtrent tre Toner, f. Ex. *jāa* (Ordet *ja* udtalt i to Stavelser). Kort sagt: Stemmen glider nedad en Terts og springer opad en Kvart. Ofte er dog Bevægelsen mindre udviklet; den roligere, jævner, mere ensformige Tale nøier sig ofte med omtrent én Tones Sænkning og to Toners Stigning, men Principet bliver det samme: første Stavelse lyder altid uafsluttet og kræver den sidste som afsluttende Grundtone. Naar sidste Stavelse har Bitryk eller Forlængelse, udvikler Slutningstonen sig til et svagere Enstavelsestonelag; jo selvstændigere Endelsen fremtræder, desto mere udviklet bliver Glidningen, fuldest i Sammensætninger, hvor hvert Led er omtrent lige selvstændigt: *vårdag*, *avslag*, *jamstør*, *dagstött*, *véalass* (Vedlæs).¹⁾ Allerstærkest hører man dette i Svensk; her kan man ofte høre fuldstændig udviklet Enstavelsestonelag, oftest med Høitone: **Stockholm**; de va inte en gosse, de va en **ficka**; **gengångare**. I Almindelighed er sidste Led i Norsk ikke fuldt saa stærkt fremtrædende.

I Flerstavelsesord fordeles Tostavelsestonelaget paa lignende Maade som Enstavelsestonelaget. I østl. *pikana* (Pigerne) falder Stemmen gennem de to første Stavelser og springer i sidste op paa Slutningstonen; i *vårdagen* udtales de to sidste Stav. som i *dāgen*;

¹⁾ Se frg. Stykke om „Eftertryk“, S. 38.
Norvegia. I.

i *mēnnskənə* har de to første Stavelser faldende, de to sidste stigende Tone, i *mēnnskəlīgə* de tre sidste stigende; i *åvərordnədə* ligesaa, kun med større Tryk paa tredie; *klokəkərbəstīlīn* de tre første faldende osv. Disse Exempler er tagne af Bysproget; Forholdet i østl. Bygdemaal er ganske det samme.

Det sammensatte Tonelag kan undertiden aldeles forsvinde ved stærkt Raab, f. Ex. *Gun'nar'! øʃd'* idet begge Stavelser her faa høi Tone og stærkt Tryk, hvad der nærmest lyder som enkelt Tonelag. Paa lignende Maade kan hele Sætninger udtales. Men denne Tone staar udenfor det almindelige (normale) Sprog og kan ikke regnes for nogen virkelig Uundtagelse.

I Udraab af stærk Forundring hører man undertiden, især hos Børn, enkelt Tonelag med Høitone for begge Tonelag, f. Ex. *nef, hvor ny'delig!* Ogsaa ellers høres noget lignende ved stærk Sindsbevægelse f. Ex. Uvilje. Men dette er en Undtagelse og er ellers ikke naturligt for Østlandsken. Tidligere trivedes Høitone istedenfor sammensat Tone meget i høiere Foredrag ved Efterligning af Dansken, men forsvinder nu mere og mere ¹⁾ udenfor det nævnte særegne Tilfælde.

Vi vende herfra tilbage til den regelmæssige (normale) Udtale.

Begge Tonelag komme overhovedet tydeligst frem, naar Ordet udtales alene, f. Ex. i Svar; dernæst naar det udtales med særligt Eftertryk (Sætningsaccent), da ogsaa dette bidrager til at gjøre Ordet selvstændigt. Det er Udtalen i det enkelte Ord, som vi maa lægge til Grund for vor Undersøgelse.

I Talens Sammenhæng blive Tonelagene modificerede paa flere Maader, f. Ex. saa, at Intervallerne i de enkelte Stavelser aftage, jo mere Ordene forbindes og jo hurtigere de udtales. Ved svagt Eftertryk bliver det sammensatte Tonelag ofte kun antydet, og ved fuldstændig Tonløshed forsvinder det aldeles, saaledes i *væra-mē'*, hvor i *væra* begge Stavelser har en høi Tone ligesom „ubetonede“ Forståvelser. Sætningsmelodien følger altsaa Sætningsaccenten Skridt for Skridt, idet Glidningen voxer og aftager med den. Men medens Sætningsaccenten bestaar deri, at Ordaccenten

¹⁾ Man kan, om man vil, betegne den stigende Lavtone ved ' , den faldende Høitone ved ` . Men det falder bekvemmere at bruge det gjængse Tegn ' om den gjængse Tone.

kommer mere eller mindre tydelig frem, saa bestaar derimod Sætningsmelodien ikke blot i, at Tonelaget bliver mere eller mindre fremtrædende, men ogsaa i, at det bliver varieret, transponeret (med større eller mindre Modifikation) i forskjellige Tonearter. Tonelagets Grundkarakter forbliver dog herunder den samme. Som Exempel paa Transponering af det enkelte Tonelag kan nævnes *de ær mā bōk* (østl.) med Hovedtryk paa begge de sidste Ord; i *mā* ligger det hele Interval omtrent en Tone høiere end i *bōk*, det første Ord lyder derimod mindre afsluttet end det sidste. Som Exempel paa Variation af Tostavelsestonelaget kan anføres: „*dør var baade Gutter og Jenter*“; her forbindes gjerne *gutter-å*, med sammensat Tonefald som i Trestavelseord, men alm. med noget høiere Slutningstone, hvorved det kommer til at lyde mindre afsluttet end *jenter*. Dernæst kan ved særlig eftertrykkeligt Foredrag eller Styrke i Udtrykket en hel Sætning eller Ordgruppe danne en sammenhængende Tonerække, især faldende, hvorved man bliver stærkt mindet om det sammensatte Tonelag, f. Ex. **Det kommer det her ikke an paa** (i en afgjørende Tone). **Det skal du komme til at faa betale!** (truende). Undertiden høres ogsaa en stigende Tonerække, f. Ex. i harmfulde Spørgsmaal: **Vil du staa her og negte det?**

I det hele taget er det sammensatte Tonelag temmelig fremtrædende i Sætningsmelodien. Hertil bidrager særlig Østlandskens fremtrædende Tilbøielighed til at forbinde Ordgrupper til ægte Sammensætninger, altsaa udtalt som Flerstavelseord med sammensat Tonelag, saa at man f. Ex. istedenfor **er-ikke** udtaler **er-ikke** ganske med samme Betoning som **Edlike**: *de æriks sant*. Istedenfor det sjeldnere *vi du væra-mē, ska vi gå-ut*, heder det almindelig: *væra-mē, gåut*; *vi du væra-mē, så heyypå*. Vestlandskan bruger her at fremhæve Adverbiet som det bestemmende: *væra-mē*; med forandret Ordstilling: alm. *den som vil mē vera*, ogsaa her med enkelt Tonelag, altsaa uægte Sammensætning, i Lighed med ävlagd (leggja äv), burtkomen (koma burt) osv., se Aasen, Gram. § 68.

Vi er saaledes gennem Tonelaget komne tilbage til Sætningsmelodien eller Tonefaldet, som vi nu bedre kan forstaa, da vi kjende dets Bestanddele. I Ordtonen kommer Sprogets Melodi frem ligesom i Forkortning, eller Tonefaldet er en Uvidelse af Tonelaget. Vi handle i det følgende fremdeles principielt om Tonelaget, og

streife blot leilighedsvis ind paa Sætningsmelodien, hvor det behøves for at fuldstændiggjøre den ovenfor givne Beskrivelse.

Østlandsken lider i sin Sætningstone af en vis Tunghed og Ensformighed, idet de samme smaa Bevægelser idelig vende tilbage, f. Ex. i Sætninger som denne: det er saa sandt som jeg staa' her', hvert eneste Ord; hvert eneste skabte Gran. Der er saaledes her for liden Anvendelse af Transponeringen. Der skal en ikke ringe Dannelsesgrad til for at komme ud over dette Stadium. ¹⁾

I hele det nedre eller sydlige Østland er Tonelaget og Tonefaldet i høi Grad ensartet, saa at selv Indfødte f. Ex. Kristianiafolk neppe kan høre paa Udtalen, om en Mand er fra Skien, Drammen eller Frederikshald.

Først i Udkanten af det Søndenfjeldske bliver Tonen kjendelig modificeret. I nordre Østerdalen nærmer den sig den nordenfjeldske, i de vestlige Fjeldbygder den vestlandske. I Fjeldbygderne overhovedet bliver Tonen mindre tør, mere vaxlende og trohjertig.

I nordre Gudbrandsdalen synes vi at have den ældste og bedste Typus paa det østlandske Tonefald i den stærke Fremtræden af korte Stavelser, hvor Glidningen er indskrænket til et Minimum. „Dølemaalet“ har et eiendommeligt raskt, kraftigt og melodisk Præg, endog i ganske korte Sætninger som: *'n ha vore hær tvø dågå.*

Det samme musikalske Princip, som gaar gjennem de østlandske Dialekter, Modsætningen mellem en uafsluttet og en afsluttet Tone, gaar ogsaa gjennem alle Tonelagenes Variationer i de andre norske Dialektgrupper saavel som i Svensk. Begge Themaer varieres næsten i det uendelige, men Grundtanken bliver den samme.

Det vestlandske Tonelag er forskjelligt fra det østlandske paa samme Maade som Tonefaldet, altsaa mere svingende. Som typisk for det Vestlandske kan det Bergenske i Bergens By ansees. Enstavelsestonelaget udtales her med et høit Forslag ²⁾ og en pludselig Synken ned paa Hovedtonen; det klinger derfor for uøvede

¹⁾ For at Østlændinger skal kunne blive duelige Skuespillere, maa de tilhøre det høiere Dannelsestrin. For Bergensere er dette derimod mindre nødvendigt, da deres medfødte Livlighed og Smidighed hjælper dem et langt Stykke paa Veien.

²⁾ Der kan ogsaa dvæles mere paa Begyndelsestonen, men ialfald maa den sløifes sammen med Slutningstonen til en sammenhængende Tonerække. Her er Rum for forskjellige fine Nuancer.

østlandske Øren som det østlandske sammensatte, f. Ex. i Navnet Ber'gen. Det bergenske Tostavelsestonelag har det eiendommelige, at det i første Stavelse gaar opad et Par Toner istedenfor nedad, men det samme musikalske Princip ligger ogsaa her til Grund. Sidste Stavelse klinger omtrent som det østlandske Enstavelsestonelag; Stemmen falder altsaa pludselig et Par Toner under Begyndelsestonen og ender med et Opsving til den afsluttende Grundtone. Dette Opsving er mere eller mindre udviklet efter Bitrykkets Styrke eller Udtrykkets Beskaffenhed, og kan ogsaa indskrænkes til én Tone.

Det sydvestnorske Tonelag klinger meget forskjelligt fra det bergenske. I det enkelte Tonelag er Høitone meget fremtrædende, saaledes i Bynavnene *Stavanger*, *Kristiansami*. I den sidstnævnte By har man endog en liden Tilnærmelse til den danske Stødtone, idet Stemmen et Øieblik faar en pludselig Forstærkning, men uden den paafølgende stærke Svækkelse, som er saa paafaldende i Dansk. Tostavelsestonen er i første Stavelse langsomt opadglidende gennem et ganske lidet Interval (1 Tone og mindre); ja den synes endog tildels næsten monoton. Den er saaledes beslægtet med den bergenske, men er især i Stavanger mere slæbende. Slutningstonen er væsentlig enkelt, i Stav. omtrent to Toner høiere end Begyndelsestonen, i Kr.sand maaske ikke fuldt saa høi. Det Kristianssandske er kortere og rappere, noget mindre slæbende end det Stavangerske.

Det nordlandske Tonelag har ikke ubetydelig Lighed med det sydvestlige, men klinger, som allerede bemærket under „Tonefald“, endnu mere ensformigt. Høitone synes at blive mere fremherskende, eftersom man kommer længer nord. I det Finmarkske er endog Adskillelsen imellem de to Tonelag saa svag, at den for fremmede Øren er næsten uhorlig, skjønt for Indfødte fuldkommen kjendelig. I Tromsø synes Forskjellen væsentlig at bestaa i, at det sammensatte har et hurtigt Forslag foran Høitonen.⁴⁾ Det Nord-

¹⁾ Jeg har ikke hidtil paa Forespørgsel kunnet erfare Rigtigheden af hvad jeg undertiden har hørt paastaa, at Finmarkske ligesom Finsk-svensk paa nogle Steder ganske skal have mistet det sammensatte Tonelag. Det er ialfald sikkert, at de indfødte i og omkring Tromsø med Bestemthed adskille to Tonelag. Forøvrigt maa jeg her bemærke, at jeg har meget lidet Kjendskab til disse Dialekter, og gjør derfor disse Bemærkninger med alt Forbehold.

landsk-finmarkske ligger det almindelige Norske fjernere, men trods sin Monotoni baade Lappisk og almindelig Europæisk nærmere. Derfor har ogsaa Nordlændingerne ofte lettere end mange andre Nordmænd for at tilegne sig fremmede Sprogs Tonefald, hvortil ogsaa den livlige Forbindelse med fremmede bidrager. Noget lignende er Tilfælde med de svensktalende i Finland, se nedenfor.

Det svenske Tonelag stemmer nær overens med det østnorske; navnlig har i Vermland og Sydsverige ¹⁾ det enkelte Tonelag lav Tone, f. Ex. i *jettor* Gjeder. Derimod er i Mellemsvensk, saaledes ogsaa i Rigssproget, samt i Nordsvensk Høitone fremherskende; der høres ialfald ofte ved energisk Udtryk en høi forstærket Tone, der hurtig synker ned til en svagere lav Tone; denne Tone, hvis Begyndelse gjør Indtrykket af en extra Forstærkning, minder svagt om den danske Stødtone. ²⁾ For saavidt som man vil betegne denne Forskjel, der, som vi har seet, ogsaa findes i Norsk, kan Høitone betegnes ved ' , Lavtone ved ' .

Ved det sammensatte Tonelag er Hovedforskjellen mellem Svensk og Østnorsk, at Endestavelen i Svensk har stærkere Bitryk og derfor mere udviklet Toneglidning; denne lyder i Regelen som et svagere Enstavelsestonelag, oftest som faldende Høitone. Men ogsaa i de ældre norske Bygdemaal findes lignende Bitryk og lignende Toneglidninger, f. Ex. i Bergensk.

Det er dette sammensatte Tonelag, som aldeles bortfalder i Finsk-Svensk (i russisk Finland), der overalt indsætter det enkelte Tonelag med en ensformig, meget høi Tone, den saakaldte „finska brytningen“. Herved nærmer Udtalen sig saavel til den egentlig finske som ligeoverfor Svensk til den almindelige europæiske Accent; den eiendommelige svenske Tone er gaaet tabt. Da Finnerne ligesom vore Finmarkinger har Brug for mange Sprog, er dette dem en Fordel, og de tale f. Ex. Fransk med bedre Tonefald end Svenskerne. Ogsaa i de svenske „Finbygder“ og Nabobygder til saadanne f. Ex. i Dalarne, er det sammensatte Tonelag gaaet tabt og enkelt, alm. Høitone indtraadt i Stedet.

¹⁾ Efter Meddelelse af Dr. Noreen. Efter Dr. Wulff derimod skulde Lavtone overalt være fremherskende. Dette strider imod min Iagttagelse; man kan i Svensk jævnlig høre virkelig Høitone; men i hvilke Dele af Landet den hører hjemme, kan jeg ikke selvstændig dømme om.

²⁾ Denne Lighed er først iagttaget af Mr. Sweet.

Det som overhovedet synes at være det mest karakteristiske baade for norsk og svensk Tonefald og beherske det, er det sammensatte Tonelag; det synes atter og atter at komme frem og give disse Sprog deres syngende Præg. De Danske tro altid hos os at høre dette syngende Tonelag, ligesom Nordmændene hos dem altid tro at høre deres eiendommelige „Stødtone“. Vi føle selv, at det sammensatte Tonelag er os eget, og alle dannede undgaa det derfor i fremmede Ord ¹⁾ og fremmede Sprog; de fleste tro at tale med disses fremmede Accent, naar de bruge Enstavelsestonelaget. Den norske Sprogfølelse kan egentlig ikke tænke sig flere end disse Forhold: alt hvad der ikke er sammensat Tonelag, tror man maa være enkelt.

Den til vore Tonelag svarende danske Adskillelse er ikke virkelige musikalske Tonelag, men kun to Slags Eftertryk, hvis Tone retter sig efter Sætningsmelodien, ikke er bunden til Ordformen; dog er Høitonen forherskende. Til vort enkelte Tonefald svarer den danske „Stødtone“, der er en pludselig Anspændelse af Stemmen med paafølgende øieblikkelig Svækkelse, idet Stemmebaandene et Øieblik ganske eller næsten lukkes. Den kan betragtes som en Afart, som en Overanspændelse eller Overdrivelse af den almindelige Eftertryksaccent. Til vort sammensatte Tonelag svarer i Dansk Mangelen af Stød; Tonen er her ofte lang udtrukken, men kan være høi eller lav efter Omstændighederne.

Cirkumflex.

Undertiden sammentrænges det sammensatte Tonefald paa én Vokal, saa at der bliver to Udaandingstryk, et stærkere og et svagere, men saa hurtig udtalte og saa nøie forbundne, at de høres som én Stavelse, altsaa ét Tryk i to Dele. Tegnet for denne, saakaldte „tvetoppede“ Udtale er egentlig $\hat{\ }^$, som kaldes Cirkumflex, over Vokalen: *sâ*, men istedenfor dette bruges her som mere praktisk: *sā* eller *s̄ā*. Det kan ofte være vanskeligt at afgjøre, enten man hører *sā* i én Stavelse eller *sāa*, *s̄āa* i to, f. Ex. *han s̄ā dē*

¹⁾ Undtagen de paa *ø*: **Dame, Dante**, hvor den sammensatte Tone paa Grund af den overvældende Overensstemmelse med Ord som *Anna, visa, kaste* er den eneste naturlige. Derimod udtales, underligt nok, Navne som **Anna, Thora** ofte med Enstavelsesbetoning. I den Grad er den gamle Endelse **a** bleven fremmed ialfald paa Østlandet (undtagen i den bestemte Form: *Anna mi*).

eller *han sår de*; i saa Fald vil det være en Fordel at have samme Tegn, da begge Udtaler ligge hinanden meget nær. Ved Hovedaccent forekommer Cirkumflexen i det Nordenfjeldske i afstumpede Tostavelsesord som *skriv* skrive, *vis* Vise, for *skrivæ*, *visæ*, der som bekjendt er bevaret i det Søndenfjeldske. Dog er her ialfald for fremmede de to Tonelag vanskelig, at adskille, idet Cirkumflexen tildels væsentlig er opadstigende i to Afsatser, medens Enstavelses-tonelaget er en enkelt Stigning: *tigg* tigge, *tigg* tigger, S. Trdh. Tonebevægelsen betegnes nøiagtigere saaledes: *tigg'*, *tiggf*.

Om Tonelagets musikalske Princip.

Til Slutning følger her nogle specielle Bemærkninger om Tonelagets musikalske Grundprincip. Tale er som bekjendt ikke det samme som Sang. Forskjellen mellem disse to Stemmens Bevægelser bestaar hovedsagelig i:

1) Bevægelsens Art (dens ydre Beskaffenhed), idet det for Talestemmen karakteristiske er dens stadige Glidning gennem Tonerne, saa at disse ikke fæste sig i Øret som rene, musikalske Toner, men frembringe et urent, blandet, umusikalsk Indtryk. Sangstemmen dvæler almindelig en bestemt Tid paa hver Tone, har altsaa almindelig én Tone for hver Stavelse, medens Talestemmen ofte glider gennem en hel Tonerække paa én Stavelse; dette forekommer i Musiken kun undtagelsesvis og kaldes der *glissando*. Jo mere Stemmen dvæler ved en enkelt Del af Glidningen, desto mere „syngende“ bliver den, f. Ex. i Nordisk. Herved forstaaes altsaa en større Ensformighed. Hvis derimod Stemmen mere fremtræder som Sprang gennem forskellige Intervaller, opstaar derved en rigere Modulation, der i Virkeligheden er mere beslægtet med det rent musikalske, som i Italiensk. Alle Sprog har mere eller mindre af begge Dele.¹⁾

¹⁾ Der kan ogsaa forekomme en Blanding af Glidning og Sprang, idet Stemmen fra Begyndelsestone glider et lidet Stykke, springer over en eller flere Mellemtoner og glider saa over i Slutningstone (*portamento*); dette gjør paa et almindeligt Øre Indtrykket af en sammenhængende Tonerække. Saaledes kan der i italienske Ord som *giorno* (Dag), *bello* (skjøn), *profondo* (dyb) paa den betonedede Stavelse ved særligt Eftertryk ligge et Interval af en Oktav. Bevægelsen kan være blot et øieblikkeligt Forslag, som i den bergenske Enstavelsestone: **ja, kom!**

2) Bevægelsen selv (dens indre Beskaffenhed, Indhold), idet den i Talen ikke har Karakteren af et bestemt afsluttet, selvstændig fremtrædende, musikalsk Motiv (en Melodi), men blot er et Sproglydene ledsagende Akkompagnement, en melodisk Understrøm, der lader selve Lydene fremtræde som det hovedsagelige, medens i Sangen Ordene er Melodien underordnede.

Talestemmens Toner er altsaa noget med Sangen beslægtet eller parallelt, noget, som mere eller mindre minder om Sang. Ja Sangen er maaske oprindelig kun en videre Udvikling af de Bevægelser, der ligge i Talestemmen som en Spire, som en begyndende Musik. Dette viser sig især i Tonelaget, der er ligesom idelige Tilløb til et musikalsk Motiv.

Tonelaget beror paa Modsætningen mellem en uafsluttet og en afsluttet Tone. Det er en Kjendsgjerning, at vi i det sammensatte Tonelag kan høre paa første Stavelses Tone, at der skal komme en anden Stavelse efter som Afslutning. Stanse vi f. Ex. i Ord som *skögar* eller *skövar* paa første Stavelse, saa lyder Ordet ufuldendt, ikke som Ordet *skö*, en Sko, der lyder helt og afsluttet.

Hvori bestaar nu dette, at en Tone er afsluttet? Er ikke enhver Tone lige afsluttet, paa sig selv beroende? Denne Modsætning gjenfindes i Musiken, og kun her, i sin Fuldkommenhed. Talestemmen har ligesom en fjern Gjenklang heraf. Ogsaa her er der forskellige Grader af Modsætning. Det uafsluttede i Sætningsmelodien kan betegnes ved en simpel Hævning af Stemmen, førend denne i den afsluttende Sætning synker ned til Grundtonen; dette findes i de fleste Sprog og er det samme som Modsætningen mellem Komma og Punktum. Dette kan sammenlignes med en Melodi, som i næstsidste Sats hæver sig nogle Toner f. Ex. en Terts eller Kvint over Grundtonen for i sidste Sats at slutte med denne.¹⁾ Men i det egentlige Tonelag er Modsætningen skarpere karakteriseret. Vi komme her til den uafsluttede Tone som bestemt musikalsk Begreb.

I enhver Melodi²⁾ eller regelmæssig bygget Musikstykke

¹⁾ Det simpleste Udtryk herfor har vi i Gjøgens *ku-ku*, hvor den første Tone alm. er en liden Terts (sjældnere en stor Terts) over den sidste.

²⁾ F. Ex. Slutningen af den bekendte Melodi til: „Kong Kristian stod ved høien Mast“.

lyder den næstsidste Tone uafsluttet, den sidste afsluttet. Dette beror igjen paa, at den næstsidste Tone hviler paa en disharmonisk d. e. utilfredsstillende Akkord, som maa underlægges den, naar Melodien udsættes med fuld Harmonisering. Den sidste Tone, Grundtonen, hviler derimod paa en harmonisk d. e. Øret tilfredsstillende Akkord. Den næstsidste Tone er ligesom „Knuden“ i en Fortælling; den sidste Tone er Opløsningen. Naar vi benævne Tonerne i en Oktav med Tal fra 1 til 7, og Tonerne i Oktaven ovenfor med $\bar{1}$ til $\bar{7}$, saa er den uafsluttede Akkord Firklingen paa Kvinten 5. 7. $\bar{2}$. $\bar{4}$ (hver anden Tone opover) eller omsat til samme Oktav 2. 4. 5. 7. Det vil sees, at denne Akkord indeholder to Toner ved Siden af hinanden, hvilket er det, som frembringer Disharmonien. Den afsluttende Akkord er Treklngen paa Primten (Grundtonen), altsaa 1. 3. 5, eller med fordoblet Grundtone 1. 3. 5. $\bar{1}$, der er fuldstændig harmonisk. Disse Akkorder kan omvendes eller omsættes efter Behag, f. Ex. 2. 4. 5. 7 kan blive 4. 5. 7. $\bar{2}$; den øverste Tone danner Melodien, altsaa her efter første Ordning 7, efter anden $\bar{2}$; den vil altid lyde uafsluttet, hvad enten den ligger over eller under Grundtonen.

Men nu behøver Sangstemmen ikke at nøie sig med den enkelte Tone, hvorpaa Akkorderne er byggede. Den kan ogsaa gennemløbe de enkelte Toner, hvorfra Akkorderne bestaa, idet den gjør disse til „brudte“, omsætter dem til Melodi. Ordenen er ogsaa her fri.

Noget lignende er Tilfældet med Talestemmen i Tonelaget, kun at den ikke tager Tonerne adskilte, men sammensløjfede i en Glidningsrække, hvor dog et øvet Øre kan erkjende en om end ufuldkommen Gjenklang af en musikalsk Bevægelse. Tonerne Orden varierer i det uendelige, og ligesaa modificeres Udtrykket for det afsluttede og uafsluttede, der i de forskjellige Dialekter kommer mere eller mindre tydeligt frem; det er undertiden kun svagt antydet, men dog overalt tilstede, saa at man kan mærke det, om man end ikke kan paavise eller forklare det.

Jeg skal tilsidst forsøge at fremstille de to vigtigste Afvigelser i Tonelaget, det østlandske og det bergenske, ved musikalske Noder. Vi maa her nøie os med at fremstille Tonerne noget grovt, egentlig kun antydningssvis og eksempelvis, hovedsagelig Begyndelses- og Slutningstonerne i de forskjellige Slags Glidninger, eller de Toner, som almindelig er mest fremtrædende, naar Ordene udtales

alene. Tonearten er vilkaarlig valgt, og kan transponeres efter Behag.

Østlandsk Tonelag.¹⁾

1. eller eller

1. Ja So-len Ja So-len. M' bök' M' bök'

2. eller eller

2. Maa - nen. Maa - nen. Men-ne-ske-ne. Men-ne-ske-ne.

Bergensk Tonelag.

1. eller eller

1. Kom!
So - len.
Ber - gen. Kom! 2 Maa - nen. Maa - nen.

Den musikkyndige vil se, at det musikalske Princip i begge Dialektgrupper er det samme. Themaet er i Østlandsk simplere, i Bergensk mere varieret.

I det østlandske enkelte Tonelag maa Slutningstonen ansees som Grundtone, da det er den, som er bestemmende for Udtryk-kets Karakter. Hvis man nemlig stiger til et kjendeligt høiere Inter-val, f. Ex. fem eller sex Toner, bliver Udtrykket spørgende (*så?*) eller overhovedet uroligt, kortsagt: det faar noget uafsluttet, noget, som minder om Firklangen. Derimod er det mindre væsentligt, om man ikke stiger fuldt saa høit som en Kvart; Hovedindtrykket bliver det samme. Det kommer overhovedet her ikke an paa on absolut

¹⁾ Jeg vil her bemærke, at jeg allerede for længere Tid siden har udtænkt en nøiagtigere Betegnelse af Stemmens Bevægelser ved bøjede Linjer istedenfor Noder. Eftertrykket skulde da betegnes ved Stregens Tykkelse. Jeg nøier mig her med denne Antydning, som jeg en anden Gang haaber at kunne udføre nærmere.

mathematisk Nøiagtighed i Intervallerne saaledes som i Musikken; Talestemmen nøier sig med Tilnærmelser til det musikalske Forhold.

Ved det østl. sammensatte Tonelag er det klart, at Stemmen i første Stavelse principielt bevæger sig ned gennem Septimen og Kvinten, de to nederste Toner i den uafsluttede Akkord. Men Sproget kan ogsaa nøie sig med en Bevægelse fra Sext til Kvint, altsaa noget som nærmer sig Firklængens Bevægelse. Talestemmen kan ogsaa her nøie sig med en Tilnærmelse til det musikalske Forhold.

Ved det bergenske Enstavelsestonelag bestaar det karakteristiske i det høie Forslag, der sammensløifes med den lave stærke eller Hovedtone. Dette Forslag har paa Grund af sin Høide noget i svagere Grad uafsluttet ved sig, der minder et uøvet Øre om Tostavelsestonen. Det maa dog principielt betragtes som et uvæsentligt Forslag, som en Variation eller et „Broderi“ paa Themaet.

Da nu Tostavelsestonelaget skal danne Modsætning til Enstavelsestonelaget, saa vælger Dialekten ved dette den modsatte Vei og lader Stemmen gaa opover, omtrent fra næstøverste til øverste Tone af Firklængen; dog kan den ogsaa ligge lavere, omtrent fra anden til tredie Tone af samme Akkord (Tonen under og over Grundtonen).

5. Længde.

Saavel Vokaler som Konsonanter og Stavelser kan være lange eller korte. Der kan altid adskilles mindst to Grader i Længde, undertiden mindst tre: lang, halvlang og kort. Alle disse Grader indbefattes under Navnet Kvantitet.

Lang Vokal betegnes i Lydskriften ved Streg ¹⁾ over Vo-

¹⁾ Denne Betegnelse er tydeligere end Vokalfordobling. Hvis der kun handlede om et enkelt bekjendt Sprog, da kunde der være Tale om at bruge Fordobling. Men da her omhandles en Mængde forskellige og for de fleste Læsere fremmede Dialekter, vilde f. Ex. Former som *leeéee* for *leeé* være utydelige og tungvindte. Særlig forvirrende er *aa*, da dette ellers betyder *d*, især naar der kommer flere *a*'er til: *blaaa*, *aaa* f. *blaa*, *da*; stjørdalsk *raasslaagaaaat* for *råsslågådt* eller *rosslågådt* (bedækket med *råsslågå* α : Safter, som flyde ud ved Slagtning, meddelt af H. Ross). Ogsaa Former som *jaa*, *saa* for *jå*, *så* kunde let misforstaaes. — Exempler paa det tungvindte ved Vokalfordobling har man ogsaa i Hollandsk i Ord

kaltegnen; kort Vokal er uden særskilt Tegn: *jā, fāt, ār, østl. fāt, fæt; visa, visa; hatt, mann, viku, vikubta*. Længden kan være større eller mindre; saaledes er en Vokal med Bitryk i Almindelighed ikke fuldt saa lang som en med Hovedtryk, f. Ex. *āē* Aaen, *mānē, stabbe*, n. Gbr. o. fl.

Halvlang Vokal er midt imellem lang og kort eller tvivlsom, f. Ex. *u* i *viku* N. Gbr., *i* i *vikā*, I. Sogn. Det kunde her undertiden være bekvemt at have en særskilt Betegnelse som Fordobling for hel, Streg for halv Længde: *huus*, men *vikū* N. Gbr. Da dette imidlertid ser noget indviklet ud, har jeg foretrukket at sætte Længdetegn, hvor Vok. er nærmest lang, og intet Tegn, hvor den er nærmest kort eller tvivlsom: *vikū* Gbr., *vikā* Sogn. Normal kort Vokal findes i aabne ubetonede Stavelser i almindelig rolig Udtale, f. Ex. østlandsk *væra-mē, skomāker* modsat *væra, skō; læra-sömm'* mods. *læra*.

Noget kortere er Vokalen i betonet Stavelse foran flere eller lange Konsonanter: *hatt, takk, hest*; i østl. *takka, kasta* (Fortid) er det første *a* lidt kortere end det andet. Meget korte er ogsaa de letteste Vokaler, navnlig *ə*: i *kastə* er begge Vokaler omtrent lige korte. Heller ikke paa disse forskellige Korthedsgrader gjør Lydskriften Forskjel.

Ualmindelig (abnormt) korte eller „reducerede“¹⁾ Vokaler, der blot høres som et Spor eller svag Antydning af Lyden betegnes ved smaa Bogstaver oppe i Linjen, f. Ex. *hō^hnn* eller *hō^hnn* (Horn), Hedm.; *l^hsst* løst, modsat *l^hūs* løs, *gr^hett* mods. *gr^hei*, i mange Dialekter. Se Glidninger.

Ogsaa ved Konsonanter kan mindst to Længdegrader adskilles. I Ordet *tāpa* f. Ex. er *p* kort eller enkelt, i *tappa* langt eller dobbelt; i *tapp* langt. Lang Konsonant betegnes i Lydskriften ved Fordobling. Fordobling falder her bekvemmere end Længdetegn, fordi Konsonanten ofte deler sig mellem to Stavelser: *tap-pa*

som *hoogleeraar* (Høilærer *o*: Universitetslærer). Trods dette kunde man, der hvor der var nødvendigt, herved adskille tre Længdegrader: *aa* lang, *ā* middels, *a* kort; se Texten. — For kort Vokal bruges ellers ~ f. Ex. i den latinske Grammatik *rōsa* Rose, *Rōma* Rom. For lang Vok. bruger Oldn. Accent: *ā, ī* osv.

¹⁾ Førte tilbage, indskrænkede til et Minimum, forsvindende.

(østl. *tap-pə*), *al-lə*, idet der paa den sidste Del af Konsonanten begynder et nyt Udaandingstryk. Egentlig lyder i *alle* ligesom i svensk *alla* ¹⁾ først et langt *l* og saa et kort *l* (*all-lə*), skjønt i Norsk alm. ikke fuldt saa langt som i Svensk. Baade Svensk og Norsk danner her en bestemt Modsætning til Dansk, ²⁾ Tydsk og Engelsk, hvor dobbelte Konsonanter mellem Vokaler udtales kort, skjønt fordelte paa to Stavelser: dansk og tydsk *alle* \circ : *alə*, eng. *alley* \circ : *əlɪ*, *Allé*. Den samme korte Udtale finder i Dansk og Tydsk Sted i Udlyden, medens Norsk, Svensk og Engelsk har lang Konsonant: d. *mån*, t. *man*; derimod n. *mann*, sv. *männ*, eng. *männ* (eller *mån*); d. *håt* (en Hat), n. *hatt*, eng. *hätt*; paa samme Maade dansk **Kat**, **Nat**, **Tak**, **nok**, **Top**, **Krop**, **Guld**, **Kul** osv. Den danske Udtale har for vor Følelse noget forunderlig kort og afbrudt; den tydske er maaske ikke fuldt saa kort. Den danske Forkortning strækker sig ogsaa til Konsonantgrupper, navnlig til deres første (alm. aabne) Led, f. Ex. **Kant**, **sandt**, **hente**, **Fisk**, **Hest**, **Heste**, **fuldt**; i Norsk og Svensk er her *n*, *s*, *l* kjendelig længere.

Nogle adskille lang Konsonant f. Ex. i **pudding** fra dobbelt Kons. f. Ex. **Gud-dom**, fordi her et nyt Udaandingstryk begynder (Western, Eng. lydl. 12). Men da dette er Tilfælde ogsaa i **pudding**, skjønt mindre stærkt, maa Forskjellen betragtes som mindre væsentlig. Jfr. ogsaa **stabbe** med **stabbur**.

I Lydskriften behøver en Konsonants Længde foran en anden Kons. i samme Stavelse i Regelen ikke at betegnes, da den

¹⁾ Sweet, *Spoken Swedish* S. 28.

²⁾ I Dansk bliver ikke alene Lyden forkortet, men ogsaa svækket og Forskjellen mellem haard (stemmeløs) og blød (stemt) udvisket, saa at begge udtales med halv Stemmelyd eller ialfald med meget liden Forskjel: **Lapper** ligedan som **Labber**, der ogsaa i Dansk virkelig skrives „Lapper“, begge udtalt *læpə*; **Tagger** som **Takker**, der endog er optaget i norsk Skriftsprog, jfr. Hjortetak; begge i Dansk udt. *thæpə*; **dette** *depə*. Særegt er Forholdet ved **dd** (oldn. *edda*, *padda*, *breidd*, *sidd*, *vidd*), der forenkles til *ð* (se *ð*), idet Vokalen forlænges; **Brede** d. e. *brēða*, medens det paa Norsk altid heder **Bredde**, trods at man ofte finder den danske Skrivemaade efterlignet i norske Aviser og Bøger. I Dansk udtales endog **havde** som *hæðə*, norsk *haddə*, eng. *had* = *hædd*. Ligesaa i Dansk **Æg**, **Æget**, **Skæget**, **Tillæget**, **Næbet**, **Skudet**, **Brudet**, norsk **Egget** udt. *eggə* osv. Den danske Udtale virker her i høi Grad stødende paa norsk Sprogfølelse.

i de fleste Dialekter er selvfølgelig, f. Ex. *hest* udtales næsten *hesst*, *s* længere end i dn. *hest* (*hest*, d. e. *hæst*); *hestar* udt. næsten *hesstar*, se ovenfor; *salt* nær *sallt*, *l* længere end i *sält* (sadlet), *havra* kunde ogsaa skrives *havvrå*, men er tilstrækkelig skilt fra *håvra*. I Ord som *skarryp* betegner *rr* ikke blot langt, men tillige stemt *r* (som i Svensk). Ved mindre stærk Betonning er det ofte vanskeligt at afgjøre, enten Endekonsonanten er lang eller kort. I Sætningsbygninger med stærkt Bitryk findes alm. tydelig Længde: østl. *kúšinn* Koskind, *jeitøšinn* Gjedeskind, *könn'sekk* Kornsæk, *slottunn* Høhøst. Vanskeligere er Afgjørelsen ved vegløse Endelser: *hestanna* eller *hestana*, *hestann* eller *hestan*; oftest høres vel kun enkelt *n*.

Ogsaa Stavelser maa være enten lange eller korte. I Norsk og Svensk er enhver betonet (tung) Stavelse lang, idet enten Vokalen eller den følgende Konsonant eller Konsonantgruppe er lang: *tapp* er ligesaa langt som *táp*, *tappø* som *tápø*, *vist* (*viest*) som *vist*; *vit* og *vist* er omtrent lige lange; Forskjellen er umærkelig. Det bliver saaledes lettere at forstaa Overgange som *synas* til *synnäs* (Kr.a Vulg.), idet her blot sker en Overførelse af Længden fra Vokalen til Konsonanten, se nedenfor. Bibetonede (halvtunge) Stavelser er næsten lange eller halvlange; ubetonede (lette) Stavelser er altid korte, idet ogsaa Konsonantgrupperne noget forkortes, f. Ex. i *kaste-bort* er *s* kortere end i det betonedede *kastø* og næsten saa kort som i Dansk; i *Toskilling* (*toš šilij*) er *l* kortere end i *Skilling* (*šilij*), omtrent som den betonedede Udtale i Dansk; i *Kattekilling* (*kattəkilij*) ikke fuldt saa kort. I Dansk, Tydsk og Engelsk kan en betonet (eftertrykkelig) Stavelse være kort, idet den kan have kort Vokal med kort eller enkelt Konsonant efter. Dette er imidlertid ikke Bevarelse af et oprindeligt Forhold, men Udvikling af et nyt, idet en oprindelig lang Konsonant er bleven forkortet. Anderledes er derimod Forholdet i enkelte norske Dialekter.

Egentlig og oprindelig er enhver (betonet) Stavelse lang, naar den har lang Vokal (eller Tvelyd) eller lang (dobbel eller sammensat) Konsonant efter Vokalen („Position“). Betingelserne herfor findes baade i gamle og nyere Sprog. Lange er saaledes i Oldnorsk Stavelser som *á* Aa, *i* i, *ár* Aar, *ís* (akk.) Is, Rodstavelserne i *bíta* bide, *riða* ride; *graut* (akk.) Grød, *bein* Ben, *ey* Ø; *hvas* hvas, (*h*)*lass* Læs, *katt*(*r*) Kat, *vatn* Vand, *hest* (akk.) Hest; altsaa ganske som de tilsvarende nynorske Ord.

Derimod er enhver betonet Stavelse kort, naar den har kort Vokal og kort eller enkelt Konsonant efter Vokalen. Betingelserne herfor fandtes i Oldnorsk i Ord som *las læste*, *gras, glas, nes, net, vit, skip, hol, kol, lit* (akk.) Farve, *gul* (nom. f.) gul, (*h*)lut (akk.) Lod, *ek flyt* jeg flytter, *hyl* (akk.) Høl, Kulp, *yl* (akk.) Varme, *fyl* Føl.¹⁾ Vi har altsaa her kort betonet Vokal foran kort Konsonant. Dette Forhold er forsvundet over næsten hele Norden; selv i Islandsk heder det nu *las, glas* osv.; den danske Korthed i *glas* kan vi ikke regne, da den nærmest er en Forkortning af ældre *glass*, som endnu findes i Dansk-Norsk. I Norge har det gamle Forhold holdt sig i Nordre Gudbrandsdalen (Lesja, Lom, Dovre, Vaage, Sel, maaske N. Fron). Her udtales f. Ex. i Vaage *las* (læste) med normalt kort *a* (ikke saa kort som dansk *glas*, og ikke saa langt som det gbr. *glās* eller som det ellers almindelige *lās*) og med kort *s*, tydelig adskilt fra *lass* (Læs). Først herved faar man et klart Begreb om, hvad de gamle korte Vokaler har været, nemlig den normale Længde, Tidsenheden, hvoraf de lange er opstaaede ved Forlængelse eller For-dobling. Flere Exempler fra Vaage: *'n sat å las* han sad og læste (her er alle fire Stavelser korte); *'n bar bår* han bar Bar, begge anderledes udtalte end *narr* med langt *r*; *brēnns kåt* brænde Kul, *eta kåt* æde Kaal (lyder omtrent dobbelt saa langt; den eneste Forskjel paa disse Ords Udtale er Vokalens Længde); *låt* Lod, Andel, *låt* „Laat“, Lyd; *va* var, *vå* Vadedsted; *'n tro ni ei trō* han traadte ned i en Tro (Grisetro); *eitt gáht skát* et godt Skud; *let* Farve, on. litr, *leht* let, on. léttr;²⁾ *ten* Tin, *tēn* tjen. De korte Vokaler er først og fremst bevarede i de stærke Verber, som *bær* bærer, *bar* bar, *læs* læser, *las* læste, *sit* sidder, *sat* sad. Andre Exempler er: *nes* Næs, *net* Net, *trev* Loft, on. pref, *grev* Hakke, on. gref, *røv* Ræv, on. refr, *vet* Vid, „Vet“, on. vet, *bek* Beg, on.

¹⁾ Selv om i Bøiningen et *r* kommer til (*gult*), bliver Stavelsen ligefuldt at anse for kort, da *r* ikke væsentlig forlænger Udtalen („svag Position“) Det samme gjælder, naar *j* begynder næste Stavelse: i Ord som *sitja, flytja* regnes Roden for kort.

²⁾ Enkelt udlydende *t, p, k* lyder for et uøvet Øre næsten som *d, b, g*, men er i Virkeligheden aldeles stemmeløst. Herfra adskilles udl. *tt, pp, kk*, ved at der et Øieblik indtræder en taus Udaanding eller stemmeløs Vokal, her betegnet ved *h*: *kaht* = Katt, *tahp* = Tapp, *tahk* = Takk osv., hvorom mere senere.

bik; forskj. fra *bækk* Bæk, on. bekk, *šep* Skib, on. skip, *steg* Trin, on. stig, *bel* Stund, on. bil, *spel* Spil; *hul* Hul, on. hol, *brat* Brudd, on. brot, *låk* Laag, on. lok, *tåg* Toug, on. tog (i Sel *skot*, *brot*, *lok*, *tog*, *hoł*, *koł*, alle med lukket o); *rog* Rug, on. rugr (isl. rúgr), *hog* Hu(g), on. hugr; *flæt* flytter, on. flyt, *høt* Kjød, on. kjöt, *spör* spørger, on. spyr, *dör* Dør, on. dyr, *smör* Smør, on. smjör.

Der er altsaa i saadanne Ord tre Slags Kvantitetsforhold, som kan adskilles: *las*, *lās*, *lass*. (Om en fjerde Mulighed, *lāss*, se nedenfor, S. 66).

Enkelte Forvexlinger og Uregelmæssigheder har Dialekten ikke kunnet undgaa. Saaledes er undertiden lange Vokaler blevne korte: *šog* Sne, *šoföyñe* Snefonna, on. snjór, Stamme snjöv; i Lom endog *skog*, medens Vaage har *skög*; i hele N. Gbr. *dæt* en Døl, on. døll. Korte Vokaler er ikke sjelden blevne forlængede; ved *a* er dette blevet almindeligt udenfor de stærke Verber: *grās*, *glās*, *fāt*, *māt*, *flāt*, *dag*, *sāk*, *dat*, *gāp*, *svār*, *bār*, *stāv*.¹⁾ Andre Vokaler: *hær*, *dær*, *bær* Bær, *hær* Kar, *fræk* harsk, *dræg* drager, *væv* Væv, (jfr. det fremmede *stræv*), *stræk* Streg, *bō* Bud, *sō* Sod, Suppe, *lāv* Tilladelse, *vāk* Hul i Isen, *gūt*, *høł* Kulp, *Høl*, on. hylr, *øł* Varme, on. ylr, *mjōł*, *fjōł* (maaske efter *šōł* selv, sjalfr). Undertiden er Konsonanten fordoblet, saaledes især *m*: *rumm*, *grumm*, jfr. *summa*; ellers sjelden: *kvikk* er Efterligning af Bysprogets *kvikk* (Lom *kvæk*, Sel *kvæk*; Lesja har den oprindelige Form *kvek*).

Hvad der her er Undtagelse, er i de andre ældre Bygde-maal Regel, nemlig at de gamle korte Vokaler foran enkelt Kons. forlænges, saaledes i Telemarken f. Ex. Silgjord: *grās*, *væv*, *sēt* sæt, *lēt* Farve, *vēt* Vid, *skōt* Skud, *kōl* Kul, *mōk* Møg, *hōl* Kulp, *ōl* m. Varme, n. Øl, *hōt*, *smör*, *bōr* Bor; sjelden Kons.forlængelse: *gōrr* Mavevælling, *snōrr* Næseslim, kun ved *m* alm.: *romm*, *gromm*, *somme*; ved *n* i *sjōnna* at skjønne, Lm. *skyna*, vestl. *sjyna*. Lignende er Forholdet i Valdres, Hallingdal og Numedal.

I Glømnendalen og i det sydl. Østland er Kons.forlængelse hyppigere, saaledes i Rendalen (Østerd.): *skōtt* Skud, *nett*, *sett*, *lett*, *vett*, *bekk*, *mökk*, *hött*, *sōnna* osv. Nærmere Hovedstaden, f. Ex. i Akershus Amt, heder det *lett*, *vett*, *spett*, *skött*, *böss*, *köss*, *monn* ell.

¹⁾ Til det korte og det lange *a* i Gbr. svarer det høie og det dybe *a* i Stryn (Nfj.), f. Ex. *bār* = gbr. *bar*, *bar* = gbr. *bār*. Herom mere nedenfor.

mønn (Fet), *Mon*, *Forskjel*, Verb. *monna*, *sonn* Søn, *venn*, *mökk*, *kött*, *borra* Aker, *Follo* (*bærrä* Jarlsb.), *snörr*, *görr*. Overalt *romm*, *gromm* osv., se under *m*. Undertiden ogsaa efter lang Vokal, som *minna*, *dinna*, *sinna*, nærmest virket af *minn* osv.; *synnas* for *synas*, rimelig overført fra den ubetonede Udtale *syn(ə)s-du-dē* samt fra Fort. *syntas*, ofte udtalt *symtās*; *litta* *grann* overført fra *litt* eller paavirket af *bitta*. Dette findes ogsaa i Kristiania som skjødesløs eller vulgær Udtale. Omvendt forekommer flere Steder vulg. *mā'n* (*mā'n'n*) for *mannen*, f. Ex. Stav.; *en'n* Enden, Kr.a, vulg.; *bæl'n* Bollen, Asker.

Vi komme dernæst til de korte eller „lette“ Tostavel- sesord, som i Oldn. ¹⁾ bestod af to korte Stavelser, altsaa to korte Vokaler med kort (enkelt) Konsonant imellem, og rimeligvis med tilnærmelsesvis Ligevegt eller kun med svag Overvegt paa første Stavelse. Her er den korte Udtale i Østlandsk ulige mere udbredt end ved Enstavelsesord. Det er nemlig meget lettere at udtale to paa hinanden følgende Stavelser kort end én, idet Eftertryk og Længde ligelig fordeles mellem dem. Og dog er denne Ligevegt ved fuldt Eftertryk sjelden ganske fuldkommen; paa et eller andet Punkt vil der let falde en liden Forstærkning eller Forlængelse; i de ældste Dialekter falder denne paa Endelsen; Principet er her at holde Rodvokalen kort, om end ofte paa Kvalitetens (Lyd- farvens) Bekostning, idet Rodvokalen mere eller mindre lømpes eller tiljævnes efter den overvegtige Endevokal. Dette Forhold kan antages delvis at være indtraadt allerede i senere Oldnorsk (Middel- norsk). Ogsaa dette ældre Trin har holdt sig bedst i Nordre Gud- brandsdalen. Dette er den af alle søndenfjeldske Dialekter, hvor den korte Ligevegt er fuldkomnest, som i Vaage: *ei viku* Uge, *ei stugu* Stue, *tvö dagå* Dage; dog faar gjerne Endevokalen en liden Forlængelse (halv Længde) og temmelig stærk Biaccent, især naar Ordet staar alene, ved Stans eller med særligt Eftertryk: *vikū*, ligesaa *stugū*, *dågā*, *hosō* Hose, *rekō* Skuffe, *hetā* Hede, *nævā* Næve.

¹⁾ Se Ordlisten under „Ligedannelse“. De oldnorske Substantivers Nominativsform stemmer med Vestlandsk og Landsmaalet. Afhængighedsformen med Østlandsk: Nom. *vika*, Afh. *vikū*; Nom. *gata*, Afh. *gotu* (isl. *götu*), ligesaa *fura*, *furu*, *kona*, *kono* (sj.-u). Han- kjønsord: Nom. *hiti*, *stigi*, Afh. *hita*, *stiga*, *nefe* (sj.-i, isl. *hnēfi*). Afh. *nefa*, *hane* (sj.-i), *hana*, *boge* (sj.-i); *lykill* Nøgel, *synir* Søn- ner. Infinitiver som i Landsmaalet: *vita*, *lesa*, *baka*, *koma* osv.

dræpā dræbe, *læsā* læse, *bågā* Bue, *kāmā* komme, *nyfytī* Nøgel; Lesja *synā* Sønner, i Lom *syny* (*syny*). Udtalen er her ganske forskjellig fra Ord som *kāku* Kage, *viso* Viser, endnu mere fra *vārā* Vare, *frūgā* Frue, *lærā* osv. Stærke Verber har gennemgaaende bevaret kort Vokal, idet den tost. Form beskytter den enst.: *jetā*, *jet*, *gat*, *jetē* (at omtale), Udtalen ganske forskjellig fra det uregelmæssige *ēta*, *ēt*, *āt*, *ētē*; ¹⁾ *læsā*, *læs*, *las*, *lesē*; *bærā*, *bær*, *bar*, *borē*; *sikā*, *sit*, *sat*, *siti*. I Lom bliver Modvegten undertiden saa stærk, at den gaar over til Overvegt: *ai vikū*, *tvā dāgā*. Endnu mere udpræget er Trykket paa Endestavelsen i Tinn i det nordøstlige Hjørne af Telemarken, der her indtager en Særstilling. Her er i første Stavelse Vokalen regelmæssig kort; Betoningen vakler. Man synes vistnok ofte at høre omtrent Ligevegt eller Bitryk paa første Stavelse med svagere udviklet sammensat Toneglidning, Hovedtryk paa anden. Men det er sikkert, at man ialfald meget ofte hører udelukkende Eftertryk paa sidste Stavelse, idet Toneglidningen paa første Stav. forsvinder. Efter hvilke Love dette finder Sted, eller om der er bestemte Love, kan jeg endnu ikke afgjøre. Rimelig staar Tinn allerede paa Overgangen til det nyere Forhold, hvorfra Bygdens afsides Beliggenhed indtil nylig har holdt den afstængt. Alle Nabobygderne kjende Tinndølerne paa dette stærke Tryk paa Endelsen. Exempler paa denne Endebetoning er: *ei vikū*, *stogū*, *rekū*; *ein bitī* Bid, pl. *two bytā*; *ein nevē*, *two novā*, *posē*, pl. *pāsā*, *jasē* Hare, pl. *jāsā*, *ho sat ō bākā*, hun sad og bagte; *vytā* = vita, *lēsā* lesa, *sāvā* sova; *tvō syny* = on. *tvā syni*. I de nærmest tilgrændsende Bygder Tuddal (ved Gaustad) og Hovin (*hōvənbygd*, Annex til Grandshered) vedbliver Længden paa Endestavelsen; Rodstavelsen er fremdeles temmelig kort, men mere betonet, saa at der alm. er omtrentlig Ligevegt: *vikū*, *bētē*, *bētā*, *bākā*. I de derpaa følgende sydligere Bygder (Hjartdal, Grandshered, Hiterdal) er Rodvokalen lang, Endevokalen halvlang eller kort som alm. i sydl. Østlandsk: *ei viku*, *ein bētā*, *bākā*.

¹⁾ Rodvokalen i *ēta*, *ēt*, *ētē* er bleven forlænget ved Indflydelse af det opr. lange *āt*, on. *át*. Denne Forlængelse viser sin Eftervirkning i mange Dialekter, hvor det heder *ēta*, medens andre Verber af samme Slags har Tiljævning, nordenfjeldsk *lāsā*, østerd. *lāsā* osv. Det heder saaledes i Rend. *ēta* 'n *bātā*, Nordenfj. alm. *ēta* 'n *bātā*, sjældnere *ātā* 'n *bātā*, søde en Bid (Bete).

Det næstældste Forhold findes i det nordlige Østlandske, nemlig i det nordl. Østerdalen og det Nordenfjeldske. Her er den korte Udtale hyppig: *vuku* N. Østerd. og Indtrøndsk, f. Ex. Selbu; men der er her en vis Tilbøielighed til at forlænge Konsonanten: *vukku* Tønset, hypp. nordenfjeldsk; *vokko* Namdalen. Forlængelsen er ofte saa ubetydelig, at man kan være i Tvivl, om man skal skrive enkelt eller dobbelt Konsonant. Men Principet, kort Rodvokal, overholdes almindelig. Endevokalen har ofte stærkt Bitryk, som i Selbu *grēvi* gravet, tildels *grēvvi*, *līssi* læst; i Namd. *skēri* skaaret (Haddo, nær Namsos), *tōdōr*, *toddōr* Tiur (I. Namd.); i Østerd., Gbr. o. fl. *stāē*, *stāī* Stade (Stedsnavn). Overgangen til det sydl. Østl. danner Rendalen, hvor det ofte heder *vekō*, alm. *vekkō*, sjeld. *vēkō*; alm. *bāā* Bid, *vātā* vide, *lāsā* læse osv.

I de øvrige østlandske Bygder er lang Udtale overveiende, maaske mindst i Valdars, hvor Udtalen ligger noget nærmere den sognske; derimod mere afgjort i Hallingdal, Numedal og Resten af Telemarken, samt hele det sydlige Østland. Det oprindelige Princip er her delvis opgivet eller staar paa Overgangen til det moderne Forhold. Lang Vokal er saaledes her Regelen, navnlig naar Ordet staar alene eller med Eftertryk: *viku*, *bāera*, *baka*, *bēta*, *vēta*. Dog forekommer ogsaa kort Udtale og tilnærmelsesvis Ligevegt, navnlig i sammenhængende Tale og Ordforbindelser: *haran sprang på skaran*; *dē skulla vāra moro*¹⁾ *ā jāra*; i Fjeldb. *jere du dē*. Derhos findes ogsaa i Sydøstl. uægte Former som *morro*, *bætta*, *vætta* (*bētta*, *vētta*). Endog i Østlandets dansk-norske Bysprog, ja selv i Hovedstadens Dagligtale kan man høre Former som *moro*, *furu*, *Haral*, *frokøst* med kort betonet Vokal foran enkelt Konsonant, dog ved Siden heraf ogsaa det uægte *morro*, *furru*. Afgjort lang er enten Vokalen eller Konsonanten, hvor Endestavelsen svækkes, som sydøstl. *myā* meget, *nōā* noget, *hūā* Hoved, *stūā*, *vēkā* Uge, *svēpā* Svøbe, hvilke i Fjeldbygderne hede *myky*, *noko*, *hugu*, *stugu*, *viku*, *svipu* med kort eller lang Rodvokal. Lang Kons.: *nykykyl*, Rom., *nōkkāl*, *nōkkāł* Kr.a Omegn, *sōmmār*. Undertiden indtræder Forvirring, idet opr. lange Rodstavelser med kort Vok. og lang Kons. behandles som korte og faa Endelsen *a*: i Kr.a Omegn *hetta*

¹⁾ I Fjeldbygderne *mōro*, da *o* her er opr. langt (**Mod-ro** d. e. det som tilfredsstiller Sindet; i jydsk *hōw-ro* d. e. Hugro). I Hall. o. fl. som Adj.: *d'æ mōrott* det er morsomt.

for heita, *morra* for Morgon; *detta* dette (Pron., jfr. *denna*), som Verb. at falde (jfr. *sitta*, *flötta* af *sitja*, *flytja* med kort Rod; derimod *sela* eller *sella* af *selja*, *spella* af *spela*, *spila*, som det heder i Tel.). Ex. (*h*)å *ska bli*na *hetta*, hvad skal Barnet hede.

I det dansk-norske Bymaal forekommer ogsaa mange Efterligninger af dansk Korthed som *öll*, *smörr*, *gress*, *glass*; andre Former, som før var almindelige, som *berr*, *smalle*,¹⁾ *alledas*, høres nu sjelden eller aldrig og stride mod norsk Sprogfølelse. Disse Udtaleformer er fremmede for Landsbygden, hvor det heder *äl*, *smör* (*ö*, *ä*), *gräs*, *gläs* osv., undtagen tildels i Byernes nærmeste Omegn. Selv i Kr.a. Vulgærsprog, ja i mange dannede Familier siges *äl*, som formodentlig med Tiden vil blive den herskende Udtale. Saaledes er der i denne Henseende ned gennem Bygderne forskellige Lag eller Grader i Tilnærmelse til Bysproget og Dansk.²⁾

Medens der saaledes gennem alle østlandske Maal gaar en Stræben efter at bevare disse Rodvokaler korte, er der derimod i Vestlandsk en fremherskende Tilbøielighed til at forlænge begge Vokaler, hvorved Eftertrykket ligeledes bliver ganske eller næsten lige. Kort sagt: Østl. vil gjerne gjøre begge Vokaler lige korte. Vestl. vil gjøre dem lige lange. I denne Henseende hører alle rede Vesttelemarken til Vestlandet; saaledes hører man i Skafse og Mo ofte *ei heilo vika*, *ei nye stöga* (-ü Vinje). Her kan man, om man vil, sætte Accent (rettest Biaccent) ved begge Stavelser: *vika*; men det er simplere at udelade den ved begge. En lignende Udtale har *vika* i Hardanger og paa Voss. Tildels har Endevokalen kun halv Længde og mindre Tryk. Ogsaa de sydvestlige Kystmaal har en lignende Udtale: *vögä*. Det vestlandske Forhold er her væsentlig det samme som det islandske, hvor der ogsaa er Forlængelse, især af Rodvokalen, med Biaccent paa Endelsen: *vika*. Derimod synes i Sogn tildels den ældre kortere Udtale at findes, idet her Ord som *vika* ofte lyde kort. Dette staar i Forbindelse med Sognemaalets bekjendte Raskhed i Udtalen.

Ved den vestlandske Udtale indtræder den Forstyrrelse i det oprindelige Forhold, at kort Rodvokal ikke saa tydelig adskilles

1) Jona's Lie skriver „det lange, smalle Vand“, Familien paa Gilje, S. 118.

2) Omvendt er det i Bysproget „fint“ at sige *höd*, medens det til Hverdags heder *hött*.

fra lang; men der er dog altid en Forskjel. I V. Tel. heder det saaledes *vikā*, men *visā*, hvor kun Endelsen viser Forskjellen; i Hard. og Voss *vēkā*, *visā*, i Sogn *vikā* (korte eller halvlange), *visā*. Endelsens Behandling bliver her væsentlig den samme efter opr. lang Rod som efter kort. Overhovedet forekommer i disse Dialekter ofte forlænget Endevokal ogsaa efter lang Rodstavelse, især ved et vist Eftertryk eller ved Stans, f. Ex. *han va ūtā ā fiskā* (hørt i Vinje); vestl. *eta ā drikkā*, *læ ā grātā*. Ogsaa i de ældste østlandske Maal er lang eller halvlang Endevokal almindelig ved visse Endelser, navnlig hvor den bestemte Vokal *e* modsættes den ubestemte *ə*: *Tōrē* (Mandsnavn) modsat *Tōrē* (Kvindenavn, Thora); *stabbē*, *ukisē* (Gbr., Tel. o. fl. Derimod er det en særegen Afvigelse, naar i Lom selv ellers vegtløse Endelser faa en vis Vegt og Længde, idet *ə* tillige nærmer sig *ə*: *Tōrē*, *visē*, *vin'tōr*, *fulgōl*. Ogsaa Vaage har undertiden et svagt Spor heraf: *labbēn*, *rōgēn*.

Vi har ovenfor seet, at en Stavelses Længde beror paa lang Vokal eller lang Konsonant, saavel i Oldnorsk som i Nynorsk. Men undertiden kunde i Oldnorsk en Stavelse være dobbelt lang, idet den havde baade lang Vokal og lang Konsonant: *átta* otte, *nátt* (nótt) Nat, *grátt* graat, *fréttā* erfare, fritte, *vidd* Vidde. Dette er kun sjeldnere Tilfælde i Nynorsk. I alm. nøie Dialekterne sig med enkelt Længde, idet Vokalen bliver kort. Saaledes er den alm. Form *natt*, *átta* (*átta*, *ótta* østl.), *vidd*; *grā*, Intetkjon *grátt* (*grótt*). Foran sammensat Konsonant kan Længden dels forblive paa Vokalen, dels overføres paa den første Konsonant: af *lysē* kommer *lyst* eller *lysst*; af *fin* alm. *fiint*, sjeldnere *finnt* (Hall.)

Kun i nogle af de alderdommeligste Maal findes lang Vokal + lang Konsonant endnu bevaret, saaledes i øvre Lister og Mandalen gå *gāddē*, lagde Mærke til, *lētta* gjøre let, on. *lētta*, *nō'tt* Nat, on. *nótt*, adskilt fra *nō't* Nod, on. *nót*; i Sandnæs, Sætersdalen: *vō'ndē* ond, on. *vāndr*.

I svenske Dialekter findes lignende Levninger af det ældre Længdeforhold bevarede som i Norsk. Oprindeligt er Forholdet i nogle finsk-svenske Maal i russ. Finland, navnlig i Nyland, hvor ligesom i Gbr. endog Enstavelsesord som *net* har bevaret kort Ud-tale. I Tostavelsesord har den gamle Korthed holdt sig mange Steder baade i Finland og Nordsverige, se Lundell, Sv. Lm. I, 141. Ligesaa. findes lang Vokal + lang Kons. f. Ex. *hwitt* bevaret i Närpes (Finland), se s.steds 142.

I Danmark vides ingensteds det gamle Kvantitetsforhold bevaret, saa at danske Fonetikere endog har betvivlet Muligheden deraf. Men naar vi trænge rigtig ind i de norsk-svenske Dialekter, se vi disse gamle Forhold endnu lyslevende, som man før kun havde tænkt sig som en fjern, taaget Mulighed.

§ 11. Glidninger.

Foruden Konsonanter og Vokaler findes der ogsaa en Række Overgangsslyd eller Tilløb til Lyd.

Naar man f. Ex. udtaler Stavelsen **ka**, kan Taleorganerne ikke umiddelbart gaa over fra *k*-Stillingen til *a*-Stillingen, men maa hurtig gennemløbe eller glide gennem de mellemliggende Stillinger uden at dvæle ved nogen af dem. Herunder sker der en taus Udstrømning af Luft, der er stærkest i selve Explosionsøjeblikket, men fortsættes et Øieblik efter som et svagt *h*. Det er denne Overgangsslyd, der kaldes Glidning eller Glidelyd (engelsk *glide*).

Faar denne Glidning selvstændigt Eftertryk („Pustglidning“), fremkomme de saakaldte egentlige Aspirater. I Aspirationens Styrke er der flere Grader. De stemmeløse Explosiver (*p*, *t*, *k*) er i alle germanske Sprog især i Fremlyden mere eller mindre aspirerede, i Dansk egentlige Aspirater: **tale** udtales i Kjøbenhavn *thälä*, ofte næsten *tsälä*. I Norsk har vi uegentlige Aspirater, idet selve Explosionen har et stærkt Tryk, men Glidningen ikke selvstændigt Eftertryk. Efter *s* bortfalder overalt Aspirationen: i *stā*, *stā* klinger *t* anderledes end i *tā*, *tā*, nemlig som en Mellemlyd mellem *t* og *d*. Denne uegentlige Aspiration kunde betegnes *tāp̄*, *tā* modsat *stā*, men lades ubetegnet i almindelig Lydskrift. ¹⁾ Derimod betegnes de egentlige Aspirater, som ikke findes i Norsk, ved eftersat *h*, som dansk *thälä*; de adskilles herved fra de pustedede

¹⁾ Endnu svagere er Aspirationen i Engelsk, som i *cat* Kat; svagest eller umærkelig i de romanske Sprog. Derfor lyder f. Ex. fransk *car* (thi) for et uvædet germansk Øre næsten som *gär*, skjønt det i fransk Udtale bestemt adskilles fra *gare* (Station). I Indisk adskilles paa samme Maade det rene *p*, *t*, *k*, der lyder omtrent som i Fransk, fra *ph*, *th*, *kh*, der lyder endnu stærkere aspireret end i Dansk. Omtrent saaledes antages ogsaa de ældste græske Aspirater *φ* (*phī*), *θ* (*thēta*) og *χ* (*khi*) at have lydt, f. Ex. *φωνή* Stemme som *phōnē*; i den senere Udtale gik de imidlertid over til Spiranterne *f*, *p*, *x* (tydsk *ach-* og *ich-*Lyd).

Spiranter, som betegnes ved foransat h, som østl. *hl* i *vehls* (vesle, lille), samt fra Pustglidning mellem Vok. og Kons. („stemmeløs Vokal“, S. 60): *tahps* tappe, *tahks* takke, N. Gbr.

I Stavelsen *ki* høres paa lignende Maade mellem *k* og *i* et svagt *k* (samme Lyd som i østl. *bikhø*, Bikkje, tysk *ich*-Lyd), der kunde betegnes *k'i* eller *k'i*. Saaledes varierer Glidelyden efter de omgivende Lyds Beskaffenhed.

Glidning kan være:

- a) Tilglidning eller Tilløb, Ansætning (eng. **on-glide**, tysk Ansatz) d. e. Overgang til en Lyd, f. Ex. *a'p*; eller
- b) Afglidning eller Afløb, Afsætning (eng. **off-glide**, t. Absatz) d. e. Overgang, fra en Lyd f. Ex. *p'a*.

Glidningen kan fremdeles være:

enten stemmeløs (°), saaledes alm. efter stemmeløs Konsonant. f. Ex. *p'a*, *k'a*; bliver ved Eftertryk „Pustglidning“, se ovenfor; eller stemt (°), saaledes alm. efter stemt Konsonant, f. Ex. *g'a*: kaldes da ogsaa „Stemmeglidning“. Denne kan undertiden blive saa tydelig artikuleret, at den rettest betegnes °, f. Ex. *nav'd'n*, Valders, se nedenfor.

Enhver, Konsonant bestaar af tre Dele: 1) Tilglidning. 2) Konsonantstillingen, 3) Afglidning f. Ex. *a'p*, *a'pp*. Glidningen er mest kjendelig i Explosiver, hvor den bliver Aabnings- og Lukningslyd. I Begyndelsen af Ord er Tilglidningen almindelig uhorlig; i Stavelsen *pa* er Afglidningen eller Aabningslyden alm. den første Lyd; som høres. En Stavelse som *ba* udtales oftest saaledes, at Stemmelyden først indtræder ved Aabningen, altsaa egentlig *p'a*; om man ansætter Stemmelyden allerede fra første Øieblik, fra Tilløbet eller Lukningen, bliver *b*-Lyd blot mere energisk (*'ba*), men begge Dele lyde for Resten ens, som *ba*, og betegnes saaledes i almindelig Lydskrift. I Udlyden efter lang Vokal som i *dag*, *skög* er Stemmelyden næsten fra Begyndelsesøieblikket temmelig svækket, og forstummer aldeles i Slutningen, saa at der høres *dag'*,¹⁾ undertiden endog en Mellemlyd: *dagk* eller *dao*. Enkelte Steder synes under samme Omstændigheder ogsaa stemmeløse Konsonanter at

1) Sweet, *Handbook of Phonetics* S. 154, bemærker, at Engelsk og Svensk er de eneste germanske Sprog med stemte Explosiver i Udlyden.

gaa over til en saadan Mellemyd, saaledes i Støren (S. Trdh.) *ōv aad*, af *ōdā* æde, *ōc* agede, af *ōkā* age. Se Am. Larsen, Op-lysninger 36.

Ved udlydende *bb*, *dd*, *gg* høres almindelig Konsonanten med fuld Stemmelyd helt ud, og først Afglidningen er stemmeløs; der høres altsaa ligesaavel *bb* i *labb'* som i *labbøn*, *labbar* (-ør). Dog slippes Stemmelyden i enkelte, især oplandske, Dialekter før Konsonanten, saa at ogsaa dennes sidste Del er stemmeløs, og det hele gjør Indtrykket af en Mellemyd af *b* og *p* osv.; man kan her skrive *bp*, *dt*, *gk*. Saaledes i N. Gbr. *labp*, men *labbøn*, i Flertal *labbø*; *pigk* Pig, *rygk* Ryg, *e'gk* Æg, Egg, *ō'dt* Od (Vaage); *lābp*, men *lābbør*, Tønset, Tolgen. Jfr. dansk *lās'ør*, se ovenfor under Længde. Ogsaa i Islandsk findes en noget lignende Udtale, efter Sweet, Handb. 147, med stemmehvisket Afglidning, omtrent *ekc*,¹⁾ efter min Opfatning snarere *egk*.

Ved Sammenstød af stemmeløse Explosiver som *pt*, *kt* høres almindelig stemmeløs Glidning som *tap'ta*, østl. Bymaal, *akt'a*, østl. *akt'a* agte, ligesom svensk *akta* (Sweet Handb. 155), fransk *acte*. Handling, udt. *akt'*, derimod eng. *act* udt. *ūkt'* uden mellemkommende Glidning, idet *t* her begynder, i det samme *k* slutter; ligesaa oftere norsk *jelpt'a* hjælp, se nedenfor.

Ved Sammenstød af stemte Konsonanter som *gd* synes nogle Dialekter at have stemt Glidning: *bygg'd* eller rettere *bygg'd'* Lom, (*bygg'd* Vaage), de fleste derimod ingen: *bygd*, *legd*, *högd*, *sigd*. I Lom findes en fremtrædende Udvikling af Stemmeglidningen i mange lignende Forbindelser, ogsaa af Spiranter, og her synes endog Udlyden at være stemt, ialfald at dømme efter en Lomværing, hvis Udtale jeg nøie har undersøgt: *lāigg'd'*, *högg'd'*; *arr'g'*, *berr'g'*. En endnu mere artikuleret Lyd forekommer undertiden ved det tykke 1: *hāt's* Hals, Lom, samt tildels i Ord' som *ag'd'n* Agn, *reg'd'n* Regn, *nav'd'n* Navn, V. Slidre, Vald.

Ved aabne Konsonanter er Glidningen alm. mindre kjendelig undtagen i Udlyden, hvor den hos os gjerne er stemmeløs: østl. Bym. *vell'*, *hāv'*, *vār'*, *fōrr'*, *hēstār'*, *guttār'*. (Se § 9, c). Anderledes i Svensk, hvor det klingende *r* i *torr*, *hāstar*, *gossar* (*hēs-*

¹⁾ Det hændte for ikke mange Aar siden, at en lærd Islænding paa en Landtour i England bad om „*ægk*“, men ikke blev forstaaet, fordi Æg paa Engelsk ligesom paa Norsk hedder *egg*.

tärr, *gossärr*) danner en fordelagtig Modsætning til den østnorske „kleisede“ Udtale.¹⁾ Dog findes i N. Gbr. Udtalen *narr'*, *turr'*, se under *r*.

Glidelyd kan endelig enten være Glidekonsonanter, som i de hidtil nævnte Tilfælde, eller Glidevokaler, som man almindelig antager i den vegtløse Del af Tvelydene, som den sidste Vokal i *au*, *ei*, *öy* (*äu*, *ei*, *öi* eller *öy*). Navnlig har de denne Karakter af flygtige Gjennemgangslid, naar de udtales kort (reduceret) foran lang eller sammensat Konsonant: *snæ'tt* snøt, *neppe*, *le'sst* løst, *své'tt* svedt, *trö'tt* træet, *hö'n'n*, *hö'n'n* Horn. Det dialektiske *trö'tt*, *trött* lyder meget forskjelligt fra Bysprogets *höit*. Til Glidevokalerne høre ogsaa de før nævnte stærkere Udriklinger af Stemmeglidelyden: *hal's* Hals, Lom; *reg'd'n* Regn, Vald.

Da Glidelydene i det hele er lidet fremtrædende, lader jeg dem ubetegnede i almindelig Lydskrift, undtagen naar det gjælder en særlig nøiagtig Lydbetegnelse, eller hvor de er saa tydelig artikulerede, at de kan betegnes med et bestemt Lydtegn.

Saa forsvindende som disse Glidelyd synes, har de sin store videnskabelige Interesse, baade fordi de danne Overgange fra den ene Lyd til den anden, og fordi saadanne Tilløb ofte blive Spirer til nye Lyd eller er det sidste Spor af en uddøende Lyd. Ved Studiet af disse Spirer kan man ofte lettere forstaa, hvorledes de nuværende Lyd har udviklet sig af de ældre. Imidlertid har jeg anseet en forholdvis kort Behandling for tilstrækkelig for vort nuværende Emne. De der maatte ønske en udførligere Fremstilling, kan henvises til K. Brekke, *Bidrag til dansk-norskens lydlære*, S. 21 ff; Western, *Engelsk lydlære* 12 ff; 33 ff; Sweet, *Handbook of Phonetics* 60 ff.

¹⁾ Endnu forskjelligere i Fransk, hvor man ofte, især ved mindre Stans, hører Stemmeglidningen: *belle* skjøn, *mode* Mode (*be'l'*, *mód'*).

Kap. III. Nærmere Forklaring af Lydskriften og Beskrivelse af de enkelte Lyd.

§ 12. Forbemærkninger.

Vi gaa nu over til den speciellere Beskrivelse af Sproglydene efter deres Artikulation og Dannelse. Idet vi forklare Lydskriftens enkelte Tegn, søge vi med det samme at give en Beskrivelse af hver enkelt i norsk Sprog og Dialekter forekommende Lyd, samt af enkelte andre, som trænges for at udfylde Systemet og muligens senere kunde findes ogsaa i Norsk.

Alle Lyd er nemlig endnu ikke fundne. For at dette skulde være gjort, maatte vi kjende samtlige Dialekter tilbunds — vi maatte staa ved Enden istedenfor ved Begyndelsen af vort Arbeide. Da nu dette var ugjærligt, maatte jeg gjøre mit bedste for ialfald at skaffe en saa god foreløbig Oversigt som muligt, og andet giver denne Beskrivelse sig ikke ud for.¹⁾ De søndenfjeldske Dialekter, som trængte mest til at oplyses, er de, jeg som født og bosat paa Østlandet har havt bedst Anledning til at studere; af disse kjender jeg bedst Jarlsberg, Østerdalen, Gudbrandsdalen og Telemarken; de vestlandske Bymaal i Kristianssand, Stavanger og Bergen har jeg fra Ungdommen af hørt tale. De vigtigste trondhjemske Bygdemaal har jeg kun temmelig flygtig faaet undersøgt i Sommeren 1882; de bergenske i Hardanger, Voss og Sogn Sommeren 1883 (se ovenfor). Ved Enden af 1883 har jeg gennemgaaet mere eller mindre nøiagtig omtrent 130 Bygdemaal, især med Hensyn til Lydsystemet, dernæst, saavidt Tiden stråk til, ogsaa til Bøiningslæren. Jeg har som Regel fulgt det blandt Fonetikerne hævdede Princip, ikke at be-

¹⁾ Oversigten har i mange Tilfælde været for flygtig, til at hver eneste fin Lydafskygning har ladet sig bestemme med absolut Sikkerhed. Jeg har her oftere maattet nøie mig med et foreløbigt Indtryk. Man kan ikke bestemme alt paa engang; man trænger gjentagen Iagttagelse og Kontrol; ja man maa egentlig leve sig ind i hver Dialektgruppe for fuldt ud at kunne bestemme dens Elementer. Alt dette kræver lang Tid og flere Medarbeidere med fuldstændig fonetisk Uddannelse. Men hvad der maatte mangle heri, tror jeg for en stor Del er erstattet ved den Sikkerhed, som stadig Øvelse i Lydbestemmelse og Lydsammenligning giver. Jeg tror derfor, at den følgende Beskrivelse af de norske Lyd i det væsentlige og hovedsagelige vil vise sig at holde Stik.

skrive andre Lyd end dem, jeg selv har iagttaget. Hvor dette ikke er gjort, er det udtrykkelig nævnt eller antydet.

Jeg gaar i det følgende hovedsagelig ud paa at beskrive selve Lydens Beskaffenhed og Dannelse. Af Lydenes Forekomst og Overgange medtages kun det vigtigste, da disse Emner heller bør behandles udførligere i særskilte Afhandlinger.

Jeg begynder med Konsonanterne som det letteste.

Hvad Lydenes Betegnelse i Lydskriften angaar, har jeg først og fremst lagt an paa at gjøre den let forstaaelig. Jeg har derfor afveget saa lidet som muligt fra det brugelige, og antydet det afvigende ved saa smaa Ændringer eller lette Bitegn som muligt. Jeg har beholdt de oldnorske Tegn *p*, *ð*, *e*, *o* og *ŷ*. Principet for Bitegnene er at antyde Lydligheden, Nærmelse til en anden bekjendt Lyd. Saaledes betegner *d* og *n* S sammensmeltninger af *d* og *n* med *j*. Jeg har desuden medtaget endel blandt Sprogmand brugelige Bimærker, som Prik under Tegnet for at betegne „tyk“ eller tilbagetrukken Udtale: *đ*, *ṅ*; ligesaa de nu almindelig brugelige slaviske Tegn *š* for *ch*, *ž* for den tilsvarende stemte („bløde“) Lyd, fransk *j* i *je*. I Lighed med *ð* har jeg dannet *ḃ* og *ḡ* (som for Resten ikke er ganske nye)¹⁾ for at betegne tilsvarende stemte Spiranter. Pustede Spiranter betegnes ved foransat *h*, f. Ex. *hl*, *hn* (hvor intet særeget Tegn før haves, som *f*, *s*, *p*).

Med Hensyn til Fremstillingen af Lydforholdene har det været mig magtpaaliggende at fremstille dem saa overskueligt som muligt. Jeg har derfor undgaaet at overlæsse Fremstillingen med overflødige Detaljer. Istedendfor at give saa mange Exempler som muligt har jeg alm. foretrukket nogle faa, men betegnende. Kun i enkelte Tilfælde af almindeligere Interesse eller praktisk Betydning har jeg givet fyldigere Lister, f. Ex. over Ord med opr. *ld*, *nd* til Forskjel fra dem med opr. *ll*, *nn*. Jeg har saavidt muligt behandlet sammenhængende Fænomener, som en Grundforms forskellige Forgreninger, under ét; f. Ex. Udviklinger af Ganelyden som *manŷ*, *máŷn*, *meŷn*, *mánn* findes hos mig under Lyden *n*, ikke

¹⁾ *ḃ* brugtes allerede i Oldsaxisk i samme Betydning som her, f. Ex. *haban* have; *ḡ* bruges i Lettisk (yngre litauisk Dialekt) for latalt *g* (vort *g*). Se Ballhorn, *Alphabete orientalischer und occidentalischer Sprachen*, Leipzig 1880.

blot under hver af de andre Lyd. Man kan saaledes følge Fænomenernes Udbredelse og Udtalens Ændringer fra Bygd til Bygd.

A. Konsonanter.

§ 13. Læbelyd (Labialer).

Læbelyd eller Labialer deles i rene Læbelyd og Tandlæbelyd.

a) Rene Læbelyd (ogsaa „Bilabialer“, d. e. Tvelæbelyd), frembringes med begge Læberne mod hinanden. Saaledes dannes af lukkede Konsonanter: *p* stemmeløst, *b* stemt, *v* halvstemt; af aabne: *m* nasalt.

1. *p*.

p, stemmeløs lukket Læbelyd (labial Explosiv), dannes, idet Læberne lukkes og igjen pludselig aabnes med et lidet Smæld uden Stemmelyd, f. Ex. *pappa* (paa Landet ofte *pāpa*), *på*, *tāp*, *tapp*. Som bekjendt har Norsk ligesom Svensk og Oldnorsk bevaret de gamle „haarde“ Konsonanter, hvor Dansk har forandret dem til „bløde“ (og oftest fra lukkede til aabne), navnlig som enkelt Kons. efter Vokal. Saaledes staar ogsaa norsk *p* mod dansk *b*. Exempler anføres her i Landsmaal¹⁾: *Ape* Abe, *Apall* Abild, *gapa*, *Gap*, *rapa* ræbe, falde, *skapa*, *skrapa*, *tapa*, *Einstate* Ørnebregne; *Kaapa*, *Skaap* Skab; *kaupa* kjøbe, *Kaap*, *laupa*, *Gaupa* Los, *Staup* Støb; *drepa* dræbe; *greip* greb, *Reip*; *Skip*, *skipa* ordne, *svipa* slægte; *Pipar* Peber; *gripa*, *slipa*, *ripa* ridse, *Pipa*, *Stripa*; *Drópe* Draabe, *Kópar* Kobber, *ópen*, *Stópul* Taarn, *Hop* Hob, *ropa* raabe, *sopa* feie, *kopa* glo, *Grop* Grøft; *stupa*, *supa*, *krjupa* krybe, *Njupa* Nypetorn, d. Hyben, *Ejupa* Rype; *djup* dyb; *Drypel* Drøbel; *klypa* knibe; *Næpa* Næpe, d. Roe (lat. *napus*), *løypa* lade løbe, *støypa*. Saaledes er Forholdet overalt undtagen i de sydvestlige Kystmaal. Endog det alm. dansk-norske Bysprog (undt. i de sydvestl. Byer) har haarde Kons. i dagligdags Ord, og Brugen af dem tiltager for hver opvoxende Slægt. Af Ord, som alm. har *p* i østlandsk Bymaal, kan nævnes: *gāpə*, *tāpə*, *tāp*, *skrāpə*, *skrāp*, *skāp*;

¹⁾ Landsmaal vælges her som den bekvemmeste Fællesform. De fleste Former er tillige vestlandske (bergenske); i det Østl. bliver Former som *gap*, *gapa* uforandrede, *kaapa* bliver *kāpə*, *kaupa* *kōupə* (Tel.) eller *kōpə* osv.

dråpa, kåpa, tåpa, tåpali, åpen; knep, røp; gripe, knipe, slipe, stripe, pipe; røpe, søpe, kope; dyp, krype, nype, rype; slepe, svepe. drøpe (drøpe), sepe Sæbe (det ægttere *såpe* ansees for vulgært), *døpe, høpe, løpe, skrøpali, støpe*. Med dobbelt *p* *leppa* ved Siden af det finere *lēba (lēba)* Læbe (n. Lippa f., Lepe m.), *peppør* Peber, jfr. *eplā* æ: *eppla* ved Siden af det finere *ēbla*. Brugen er i mange Ord vaklende, og holder især til blød Kons., naar Foredraget faar et høiere Præg; saaledes hedder det alm. *skāba* (sjelden *skāpa*), men *skāpa sei* (gjøre sig til), altid *skāber, skābalsā, skābniņ*; i folkelige Ord: *mor-skāp, trof skāp*, i ædlere ell. lærdere: *kunskāb, vid'nskāb, vid'nskābali*. Se herom K. Brekke, bidrag til Dansk-norskens lydlære S. 38 ff. I Bergen heder det *håpa*, østl. Bym. alm. *håba*, at haabe.

Det oldn. *ps*, der ofte vexler med det oprindelige *fs*, har fordelt sig saaledes, at *ps* er vestlandsk, *fs* østlandsk. Ex. berg. *ei lepsā* en Lefse, blødt Fladbrød, *ūps* klippevæg, østl. *lefsā, ufs*; Shl. *ōpsa vēr* (af *ōise* Overdrivelse) overhændigt Veir, Vidsteen 112. Enkeltvis findes *ps* paa Østlandet: *kveps* og *kvefs* (Hveps) Vang i Vald., som ellers synes at have *fs*; ligesaa *kveps* Næsne, Helg., som ellers har *fs*; *gvæps* Vaaler i Solør, hvor ligeledes *fs* er alm. Formen og Ordet bliver her at anse som fremmed ligesom *reps* Ribs, *snaps*. Baade *ups* og *ufs* skal findes i Sætersdalen (Ross).

Det oldn. *pt*, der i Haandskrifterne ofte vexler med det oprindelige *ft*, har fordelt sig saaledes, at *ft* er blevet herskende i Størstedelen af Landet, medens *pt* næsten kun findes enkelte Steder paa Vestlandet, saaledes: *ipta, sjipta* Søndfjord, hvor det endog heder *hapt* havt, *prøpt* prøvet; *ipta* skal ogsaa findes i Shl. og Nhl. og nogle Steder i (ydre) Hard.; *skapt, skript* Sætersd. Ogsaa paa Østsiden af Langfjeldene findes *tapte, gapte*, Hol i Hall.; *lōpta* Laardal (Tel., af *lōypte*). I Ordet *jōlpta* hjælp, Fladdal (Tel.) indtræder *t* umiddelbart ved Aabningsbevægelsen, uden formidlende Glidelyd, saa at *p*-Lyden bliver meget flygtig; dette danner Overgangen til det alm. østl. (*jæłpta*) *jærtte*. I det hyppige Ord *etter* (ou. eptir, eftir, -er) assimileres *f*: *etter, ette*, jfr. vulg. Dansk *etter*. vulg. eng. *arter*, udt. *ātə(r)*, for *after*.

2. b.

b, stemt lukket Læbelyd (labial Explosiv), er et *p* udtalt med Stemmelyd. Ex.: *bī, bū, bo, Bod; bā bad; stabbe*, sydøstl. *stābbā, labb*, sydøstl. *lābb*. I N. Gbr. *labp*, pl. *labbā*, i N. Østerd. *lābp*,

labbør, se ovenfor, S. 69. Derimod findes i alm. Norsk ikke enkelt *b* mellem Vokaler; Former som *stræbe*, *Leben*, *Liebhåber* vise sig ved sit *b* at være fremmede (tydske).

I de sydvestlige Kystmaal omtrent fra Tvedestrand til det nordlige Ryfylke findes som bekendt „bløde“ Konsonanter for „haarde“ som i Dansk, ¹⁾ især som enkelt Konsonant efter enkelt Vokal, saaledes ogsaa *b* for *p*: i Nedenæs *röbå* raabe, *rybå* Rype; i Lister-Jæderen *röba*, *ryba*, *sjéb* Skib, *skåb* Skab. Jfr. nedenfor under *d* og *g*.

Forbindelsen *mb* hører oprindeligt hjemme i ikke faa Ord, som *Kamb* Kam, *Lamb* Lamb, *Vomb* Vom, *kjemba* kjemme, *klemba* klemme, *Timber* Tømmer, *timbra* tømre, *Gimber* Gimmerlam, *Bumba* Bomme, *Dumba* Støv, *Trumba* Tromme osv., jfr. on. *kambr*, *lambr*, *vömb* (rettere *vomb*), *kemba*, *timbr* osv., eng. *comb*, *lamb*, *womb*, hvor *b* er stumt, samt *timber*, ²⁾ hvor det udtales. Udtalen *mb* er bevaret i Vestlandsk og de ældste østlandske Maal, saaledes *kamb*, *lamb* Berg. Stift, N. Gbr. (Vaage, Lom), Vald., Hall., det inderste af Øvre Tel. (Laard., Mo, Vinje, Rauland, Mjøsstrand, Tinn), Sætersdalen og maaske nogle tilgrænsende Bygder. I Stavanger Amt har jeg fundet *kamb*, *lamb* i Røldal; det skal ogsaa findes strax nordenfor Stavanger. Derimod heder det *kamm* f. Ex. i Lesja, Sel, S. Gbr., Numedal og omtrent hele Resten af Landet, saaledes alm. i Trondhjems Stift. I nogle Ord findes *b* sjældnere bevaret, saaledes findes vistnok *tim'ber* Tømmer, f. Ex. i Vaage, *timber* eller *-ör* Lom, V. Slidre, *tymbür* Hard. Voss, *témbr* Nfj. (Opstryn) osv., men med *mm* i flere Maal, som ellers har *mb*: *tim'mør* Vang i Vald., Hol i Hall., Tinn, Fladdal o. fl. i Tel.

¹⁾ Ofte er dog Udtalen i Dansk spirantisk, især i Dialekterne: *raave* raabe, *Ævler* *Æbler*: *Drøvel* ogsaa i d. Skriftspr. for *Drøbel*. n. Drypel. Dette er vistnok en nyere Udvikling, men i Grunden kun en ny Anvendelse af et gammelt Træk. I Oldn. og alm. gammel Nordisk var alle stemte Konsonanter efter Vokaler blevne aabne; det urnordiske *b* blev gennem *ð* til *v*, skrevet *f*: on. *hafa* af *haba*, oldsax. *haban*, gotisk *haban*; *d* blev *ð*: on. *fæðir*, oldsax. fader, ags. fæder; *g* blev *g*, skrevet *gh*: *dagr*, *draga*, i Haandskrifterne hyppig *daghr*, *dragha*, af *dagr*, *draga*, oldsax. *dag*. *dragan*. ags. *dæg*, *dragan*.

²⁾ Forholdet er som mellem eng. *long* udt. *lɔŋŋ* og *longer* udt. *lɔŋgə*.

tem'mær V. Tel., endog i Sæt. *temmr* (Sandnæs); *klemma* Hard., Voss, *klemmæ* Mjøsstranden i Tel. osv. I Ordet *dumm* døvstum findes det oprindelige *b* neppe nogetsteds bevaret (on. *dumbr*, eng. *dumb*, *stum*, tysk *dumm*, *taabelig*). I flere Dialekter udtales udlødende *mb* med svagt artikuleret *b*, saa at man kan være uvis, om man hører *mm* eller *mb*: *lam^b* eller rettere *lamm^b*, men *lam'bæ* N. Gbr. (Vaage, Lom), S. Trdh. (Opdal, Rennebu, Meldalen; *lamm*, *lam'bæ* Holtaalen, meddelt af Am. Larsen). Dette viser, at der er en vis Vanskelighed at overvinde ved Udtalen af denne Forbindelse, og den ufuldkomne Udtale danner Overgangen til *b*-Lydens fuldstændige Opgaaen i *m* (Assimilation) i største Delen af Landet.

I Ord som *navn*, *javn* forekommer i nogle Maal *b* for *v*, se nedenfor under *v*.

3. *u*.

u, halvstemt lukket Læbelyd, klinger som en Mellemlyd af *b* og *p*, skal findes for opr. *p* nogle Steder mellem de „haarde“ og „bløde“ Konsonanters Distrikt, idet Udtalen her vakler mellem begge. Saaledes skal *skåva*, *gåva* findes i øvre Mandalen (Ross, G. Belsheim). En lignende ubestemt Udtale synes uden nogen saadan Foranledning at være opkommen i Nordre Helgeland, saaledes *ei sveiva* en Svøbe, Mosjøen (Vefsen), se § 8, Slutn. Denne Svækkelse kan maaske betragtes som en Tilnærmelse til den islandske ubestemte Udtale, der dog finder Sted i andre Tilfælde, f. Ex. ved Fordobling: **Ebba**, **gabba**, **vagga**. Udtalen opfattes ogsaa til dels af indfødte Helgelændinger som **bb** osv. Saaledes har jeg fra Mosjøen i Vefsen faat opgivet „**ei Vegga**“, en Uge, „**aa vedda**“, at vide, „**ein Bedde**“ eller „**Bede**“, en Bid (Bete); ligesaa har jeg fra Næsne (N. Helg.) faaet „**ei Vegga**“, „**en Bedde**“. En lignende Udtale skal ogsaa findes i Støren (S. 69). Se under *v*, *u*.

4. *ð*.

ð, stemt aaben Læbelyd (labial Spirant), er et *v* udtalt med begge Læber istedenfor med Overtænderne og Underlæben og klinger som en Mellemlyd af *b* og *v*, findes almindelig i Spansk: **biën** vel, **beber** drikke. Am. Larsen har undertiden troet at høre denne Lyd eller en Tilnærmelse dertil i enkelte østerdalske og trønderske Maal som Biform af *w* (*ſ*), saaledes maaske *stuvu* Stue, *måvå* Mave, i Støren (S. Trdh.), se Am. Larsen Oplysn. 36. 43. Denne Lyd

er dog ikke sikkert paavist, og ialfald sikkert ikke saa udpræget som i Spansk.

5. *m.*

m, Læbenæselyd (labial Nasal), er et *b* udtalt gennem Næsen (§ 9 b, 2), i Regelen med Stemmelyd: *mör mi, mamma, sama, kamb*. Lyden *m* er, som i mange andre Sprog f. Ex. Dansk, særlig udsat for Fordobling, saaledes ofte, især østl., *gammal, hammar (-ær, men ndvar), samma, somnæ, sømmar (-ær), komma, tomm, gomm, tömma, dömma, drömmæ*, af on. *gamall, hamarr, sama, sumir, sumar, koma, tómrr, gómr, dómr, tæma, dæma, dreyma, gleyma*. Ved Ligedannelsesformer kan man ofte være i Tvivl, saaledes mellem *kåmd* og *kåmmå* (*kåma* og *kåmma*) osv. Derimod har man i V. Tel. *gāmālā hāmārā* (eller *ā*) Skafse, Mo, Vinje; *gāmālā hāmārā* Rauland (Tel.), Vang (Vald.); *gāmāl hāmār* Silgj. Hvits. Morged. (Tel.), Hol (Hall.) o. fl.; *töm, döm, tæma, dæma*, vestl.; *rōma (ryma)* og *rōmma (rymma)*. I *gāmāl* og *gammal, dæmæ* og *dömmæ* er Længden den samme; den ligger blot i det ene Tilfælde paa Vokalen, i det andet paa Konsonanten.

Udtalen *mm* er derimod oprindelig i adskillige Ord, f. Ex. nn. **kramm** fugtig, klæbende (om Sne), on. *krammr*, jfr. got. *qwrammipa* Fugtighed; **Damm** Dæmning, Dam, **demma** dæmme, got. *faurdammjan*; **Kvamm** (Stedsnavn), on. *hvammr*, Fordybning; **Skamm** (**Skomm**) Skam, **skjemma** skjæmme, **dimmm** dunkel, **Dimma** Dunkelhed, sv. *dimma* Taage, **fømm** fem, **Lemm** en Lem, on. *hlemmr*, **stemma** stemme (Blod), stanse; **Lumma** Lomme.

Nogen Vaklen findes dog ogsaa her og tildels allerede i Oldnorsk, ¹⁾ saaledes **fram** nu udt. *framm*, on. *fram*, men **framme**, on. *frammi*; **stam**, østl. *stamm*, on. *stamr*, men got. *stamms*; **ram**, østl. *ramm*, on. *ramr* og *rammr*; **stram**, østl. *stramm*. Undertiden Former som *læm* Lem (hlemmr), *stæma* stanse, Aasen Ordb.

Undtagelsesvis findes *mm* „forstærket“ eller „forhærdet“ til *bm*, i de sydbergenske Kystmaal f. Ex. *støbma, lübma*, ogsaa det ikke opr. dobbelte: *købma*, Vidsteen Shl. S. 35. Denne Lukning af Næselydens Begyndelse findes ogsaa i andre Sprog, som Lappisk, f.

¹⁾ Oldn. **skamma**, **skömm** ligeoverfor got. **skaman**.

Norvegia I.

Ex. n. lapp. **Sabme**, ogsaa **Same**, kvænsk **Suomi**, Folkets Navn; n. lapp. **Ibmel** (sv. lapp. **Jubmel**) Gud, kvæn. **Jumala**.¹⁾

hm, stemmeløst pustet *m*, forekommer i Udraabet eller Følelseslyden **hm!** Egentlig findes her stemmeløst *m* + stemt *m* (*hm* + *m*), men dette er i almindelig Lydskrift tilstrækkelig betegnet ved *hm*.

b) Tandlæbelyd eller Dentilabialer dannes ved at sætte Overtænderne mod Underlæben. Det er denne Stilling, som almindelig anvendes ved Spiranterne istedenfor den rent labiale; den frembyder sig af sig selv derved, at Overtænderne af Naturen rage frem over Undertænderne og saaledes er Læberne nærmest, idet Luften suser ud mellem Tænder og Læber eller gennem Tændernes Mellemrum. Saaledes dannes *f* stemmeløst, *v* stemt, *m* nasalt.

1. *f*.

f, stemmeløs aaben Tandlæbelyd (dentilabial Spirant), udtales ens over hele Landet og i alle nordiske Sprog: *får*, *fin*, *skuffa*, *puffa*, *uff*, *huff*. Østlandsk *lefsa*, vesl. *lefsa*; østl. *jifta*, *šifta*, *tafta* tabte, *kaftin* Kaptein, vestl. *jifta* osv., se ovenfor.

2. *v*.

v, stemt aaben Tandlæbelyd (dentilabial Spirant), er et *f* udtalt med Stemmelyd: *vī*, *vār*, *hāva*, *hāv* (egentlig *hāv*, § 11) *hāvra* og *havra* § 10, 5; vesl. *avl*, østl. *avt*, alm. *avvot*, *skavvot*.²⁾

Forbindelsen *vn* skreves on. **fn**: **nafn** Navn, **stafn** Stavn, (**h**)**rafn** Ravn, **jafn** jævn, **ofn** Ovn, **sofna** sovne, **nefna** nævne, **svofn** Søvn. Dog findes ogsaa **mn**, især i østnorske Haandskrifter allerede fra gammel Tid: **namn** osv. i Lighed med Svensk. Nu er **mn** den østlandske Form, *vn* den vestlandske Hovedform. Saaledes heder det alm. østl. **namn**, **jamn** (sjæld. **jemn** som svensk), **nemna**, **somna**,

¹⁾ Dr. Vilh. Thomsen, Den gotiske sprogklassens indflydelse på den finske, S. 38, jfr. 11, Note **); 12, Noten. J. K. Qvigstad, Beiträge zur Vergleichung des verwandten Wortvorrathes der lapplischen und der finnischen Sprachen, S. 27 ff.

²⁾ Lyden skreves i Oldnorsk *v* i Begyndelsen af Ord, ellers alm. *f*: **vēr** vi, men **hafa**, sjældnere **hava**, altid **haf** (riml. med stemmeløst Afløb udt. *hav* ell. *havf*). Jfr. svensk **hafva**, **haf**, hvor *f* og *fv* nu betyde *v*.

omn (*ömn* Tel.), ofte *omm*, bst. *om'mæn*; *sömn*. Dog findes enkeltvis *svævn* f. Ex. Raade, Smaal. Derimod er *navn*, *javn* osv. den alm. Form i V. Tel., paa Voss o. fl.; *navn* og *namn* N. Gbr. I flere Fjeldbygder og i flere bergenske Maal indtræder eiendommelige Udtaleformer eller Forandringer af Lydgruppen *vn*, saaledes *nav^dn* Vang i Vald., idet der sker en øieblikkelig Tillukning ved Overgangen til Tandnæselyden *n*; *nav^dn* eller *nav^dn* Slidre (Vald.), se § 11; *nabn* Hard., Jæd. (*Hibmaleide*, Aaßen, Prøver af Landsmaalet 47), idet *v* gaar over til labial Explosiv, og saaledes ogsaa her Tillukning foregaar; denne Udt. nærmer sig den islandske *naðn*; *nabben* Lærdal; *jabm*, *stabm*, men *navn* Shl. (Vidsteen 36); *nab^dn* Hall. Sogn. Denne Tillukningsbevægelse maa vel forklares som Dissimilation. Om Stavelshedannelsen se § 10, 2.

I nogle Ord vexler *v* med *g*, saal. bliver vestl. *stöva* (on. *stofa*) østl. *stögu* Tel., alm. *stugu*, som sydøstl. svækkes til *stüa*; jfr. svensk *stuga*. Denne Overgang er den omvendte Bevægelse (Kontra-Analogi) af den fra *g* gennem *g* til *g*, *w* i Østerd. o. fl., hvorfor undertiden, som i Elverum, ogsaa findes *v* som i dansk: *mäva* Mave, hvorom mere nedenfor. Om denne og andre Overgange se ogsaa Aaßen Gram. p. 110.

Freml. *vr* havde allerede i Oldn. alm. mistet *v*: *rangr* vrang, *reitör* vred, *riða* vride (udtalt som *riða* ride). Udtalen *vr* omtales i den yngre Edda (SE. II, 132. 134) som forældet i Norsk. Ikkedestomindre findes *vr* nu i flere gamle Maal, som Rbg. Tel., som *vrång*(ø), *vrä*, *vrer* Vinje, Mo, Silgj. o. fl. Her kan det ikke være indkommet fra Skriftsproget, men maa have holdt sig fra gammel Tid. Altsaa maa Udt. *vr* ogsaa i Oldn. have været bevaret i en Del af Landet, ligesom det bevaredes i Dansk og Svensk og de beslægtede Sprog, jfr. eng. *wrong*, *writhe*, *wroth* Adj., *wrath* Subst., hvor *w* længe holdt sig i Udtalen, men nu er blevet stumt. Udtalen *vrang*, *vrä* findes ogsaa i Busk. og det Vikske, men kan her lettere tænkes indkommen fra Byerne. Se ogsaa Aaßen Gram. 110 og Ordbogen.

3. *m*.

m, Tandlæbenæselyd (dentilabial Nasal), findes især foran *f* og adskiller sig fra almindeligt *m* kun ved at dannes med Over-tænderne istedenfor med Overlæben; klinger som et noget utydeligt *m*: *joni'fru*, *omi'framt* (foruden, ovenikjøbet); sjeldnere foran *v*: *sam-*

væra, nå komni vi nu kom vi, ved hurtig og skjodesløs Udtale. Denne Lydafskygning er først paavist af K. Brække, *Bidrag til dansk-norskens lydlære* 23, med Bemærkning: „foran *v* kun i hurtig Tale.“

§ 14. Tungespidslyd.

Tungespidslydene inddeles i Tandlyd og tilbagetrukne Lyd.

a) Tandlyd eller Dentaler dannes med Tungespidsen mod Fortænderne, sjældnere mellem Tænderne. Saaledes dannes af lukkede Kons.: *t* stemmeløst, *d* stemt, *ɖ* halvstemt; af aabne: *p* stemmeløst, *b* stemt.

1. *t*.

t, stemmeløs lukket Tandlyd (dental Explosiv), har samme Lyd som i Svensk, men ikke saa stærk Udaanding (Afglidning) som i Dansk (S. 67), f. Ex. *tå, eta mat, katt, kat*. Norsk har *t* som Svensk og Oldnorsk mod dansk *d* (eller anden Forandring),¹⁾ se ovenfor under *p*. Exempler i Landsmaal: *Fat Fad, flat, Hat, hata, lat lad, doven, lata lade, Mat, Gata, aat ad, til, aat aad, Aat Æden, Lokkemad, Baat, Gaata, graata, kaat, Maate, laata lyde, Laat Lyd, Saata, vaat; blaut blød, braut brød, Graut, kaut stolt, Naut, rauta brøle, Skaut Hovedklæde; eta æde, gjeta (gita) omtale, Seta, Net, Kjetel; beit bed, Eitel Kjertel, feit, Geit, helt, heita, Kveite* 1. Hvede, 2. Helleflyndre, *leita lede, Leite Synsvidde, Findested*, (ogs. *Løyte*), *Sveite Sved*²⁾ (tildels *Sveitte*); *bløyta bløde, brøyta*

¹⁾ Undertiden er *t* i Dansk bleven styrket ved Fordobling (som nu udtales enkelt), f. Ex. *bytte*, norsk *byta*; *Net*, n. *Net*; men ogsaa *Edder Eiter, Odder Oter*. Undertiden er Tandlyden gaaet op i en tilstødende Konsonant: *Vand* *o*: *vån* af ældre *vatn, vann, Bund* af *Botn*.

²⁾ Men *sveitt* Adj., dansk *svedt* (jfr. Feitt, d. Fedt), ikke *sved*, som man undertiden hører hos os af penttalende Folk: „han er *sved*“, hvilket er meningsløst, da *Sved* kun er Subst.; dette er at være mere dansk end de Danske; „han er *sved*“ er ligesaa bagvendt, som det vilde være at sige „et Pund *Fed*“ istedenfor „*Fed*“ eller „han er *trød*“ istedenfor „*trød*“. Saadanne falske Former, der ingen Støtte har i alm. norsk Sprogbrug, vil ikke kunne holde sig i Længden ligeoverfor den tiltagende Norskhed. Anderledes er det med en Form som *mõt* for *Mod*; *t* er ogsaa her opr. en falsk Form (on. *móð*, sv. *mod*), men er blevet almindeligt i en stor Del

bryde, bane (Vei), *fløyta* fløde, faa til at flyde, *Fløyte* Fløde, *nyta* nytte, skynde (sig), *skøyta*, *støyta*, *trøyta*; *Bite* Bid, „Bete“, *Hite* Hede, *Andlit* Ansigt, *Fit* f. Engslette, pl. *Pitjar*, *Pit* m. Fod paa Skind, ogs. = *Fid*, *Fed* (Del af en Væv), *Lit*, d. Lød, Farve, *vita*, *Vit* Vid, „Vet“; *bita*, *alita*, *lita* stole, sætte Lid til, *kvit* hvid; *brjota*, østl. *brjta*, bryde, *fjota*, *gjota*, *Grjot* Sten, *Ijot* styg, utækelig, „jaat“, *Ijota* maatte, Præs. *lyt*, *njota*, *skjota*, *skjot* hurtig, *Spjot*, *tjota* tude, *trjota* ophøre, sv. *tryta*; *Brot* Brudd, *broten* bruden, *roten* raadden, *Flote* Flaade, *Kot*, *Skot*, *Skota* Skaade; *Botn* Bund, *Vatn* Vand (dansk udt. *bun*, *vån*; Skrivemaaden med *d* er falsk, se ovenfor), *brotna* briste, *rotna* raadne; *Bot* Bod, *Fot*, *Mot* 1. Møde, 2. Mod (se S. 80, Note ²), *mot* imod, *rota* rode, *Rot*, *Sot*; *Lut* Lod, *Skut* Stavn, *Skutel* Spyd, *Stang*, *Jøtul* (*Jutul*) *Jøtun*; *Knut*, *knyta*, *Klut*, *Lut*, *luta*, *Stut*, *Sut* Sorg, Klage, *ut*, *ute*; *Spyta* (*Spita*, *Spitu*) Pinde; *byta* bytte, *myta*; *kyta* og *skryta* prale, *Lyte* Lyde, *Feil*, *syta* klage, *ytre* ydre; *gjæta* passe, vogte (en Hjord), *mæt* gjæv, *Sæte*, *Sæter*, *sæta* agte, *væta*, *træta*; *K'æt*, *bæta*, *græta* faa til at græde, *mæta*, *sæt*, *Bæter*, *Fæter*, *Ræter*. Foran *j*: *sitja* sidde, *sætja* sætte, *flytja* flytte; *Tel.* o. fl. *sitja* osv., østl. *sitta*, *setta*, *flötta*. Foran *r*: *Eiter* (*Eitr*, on. *eitr*) *Edder*, *Oter* (*Otr*) *Odder*, *Sæter* (on. *setr*), *Vetter* (*Vetr*, *Sæt* *vêtr*, *Tel.* *vet*) *Vinter*, *beter* (*betr*) adv., *Tel.* *bêt*, *betre* adj. bedre (østl. *bætræ*, og Flertalsformerne: *Bæter* Bøder, *Fæter* Fødder, *Ræter* Rødder, on. *bœtr* osv. Jfr. on. *fat*, *matr*, *eta*, *vita*, *grautr*, *brjóta*, *fótr*, *fœtr* osv. Til norsk *t* svarer eng. *t*, tysk *ss* eller *s*: eng. *eat*, *foot*, *feet*, *wit*; t. *essen*, *Fuss*, *Füsse*, *wissen*. Se Aasen Gram. S. 23.

Udtalen *t* er almindelig over hele Norge undtagen Sydvestkysten.

I Byerne (undt. de sydvestlige) udtales *t* alm. i dagligdage Ord, som *fät*, *flät*, *gäta*, *lät*, *mät*, *bät*, (berg. *gäta*, østl. *gåda*), *fläta* Tømmerflaade, *gräta* (Berg. *græta*), *kät*, *lät* f. Ex. stygt, en styg *lät*, *läta* (som om), *mäta*, *säta*, *vät*; *bêt* (Fort. af *bíta*) bed, østl. *bæta*, vestl. *büt* Bid, *Mundfuld*, *hêt*, *hêta*, *fêt*, *jêt* Gjød, *lêta*, *vêta* Hvede; østl. *jêta* gjæte, vogte, *sêta*, *sêter*, *vêta* væde, vestl. *sæta* (*sêta*) osv.; *bíta* bide, *líta* stole, *slíta*, *vít* hvid, *víta* vide, *lil'n* liden, *hit*, *dit*; *böt*,

af Landet og vil vanskelig lade sig fortrænge. Det i Østl. hyp-pige Subst. *Sveitte*, *Svette* har faaet *tt* fra Adjektivet (Analogidannelse), sv. *svette*; bruges ogs. tildels i Bysprogets Dagligtale.

föt, löt lod, möt imod, Mod, nöta, ünöta, öter, röt, röta, söt, knüt (Navn), *knüta, klüt, lüt, lüta, prüta* Hynde, *stüt, tüta, üt, ulö*; *bryta, flyta, gryta, kyta* og *skryta* prale, *lyta* Lyde, *snöta, syta* sutre, klage; *syta* skyde, *tyta* pible; *bäta, bäter* Bøder, *blät, fläta, grät, mäta, stäta, sät, säta* skjøde, Skjøde paa Seil; *käut kaut, stolt, näut, räuta, skäut*. Konsonantfordobling: *vett* (opr. *vett*) Vid, Kløgt, *jüttor* gider, *sütte*,¹⁾ *lytt, nött, fötter, röttor*; foran *r*: *yttre* ydre, ytre. Dog stødes endnu mange herved og sige *sidda* (især: jeg har *siddet* istedenf. det sædvanlige, men urigtige *satt*), *ödder, födder, kjöd, göder* ell. *gidder*. Overhovedet er Udtalen endnu i mange Ord vaklende og bliver let *d* ogsaa i dagligdags Ord, naar Foredraget antager et høiere Præg, som „Aanden vidner mod Kjødet“, „jeg vil give Eder mit Kjød at æde“ (Bibelen). Udtalen *d* bruges altid i lærde og mindre hverdagslige Ord, samt i endel, hvor alm. ingen anden Udtale kjendes, som *brudd, skudd, lödd*, sv. brott, skott, lott, *bräde, ubrädeli, flid* (men *flitti* som i Dansk), sv. flit, *embäda*, sv. embete, oldn. embætti, *nyda, nydäsa, (nyd'l-sä) nydäli (nyd'li), fläda* Skibsflaade, sv. flotta, *vidnaskap*, sv. vetenskap, *vidnä*, sv. vittne, *arbäida*, sv. arbete (af Nødertydsk), *eddäli(a)*, sv. ättika. Alm. *grudd*, nogle St. *grüt* Kaffegrud. Enkelte falske Former med *t* findes, der vidne om den tiltagende Tilbøielighed til haarde Konsonanter, saaledes i dagl. Tale stadig *möt* Mod (men *mödi* modig, *tolmödi* taalmodig);²⁾ jeg har hørt enkelte sige „de *lyter gött*“ istedf. *lyder*, sv. lyda, nn. lyda, *lya, ly*, on. hlyða. Vulg. og i flere Bygdemaal findes *bäta, böta*, baade (-og). Jfr. sv. nit Nidkjerhed med on. nið, d. Nid, dn. nidd. Om den sydvestlige „bløde“ Udtale se under *d*.

Om den *t*-Lyd, som undertiden indskydes mellem *k* og *n*, som i *vaktne* for *vakna*, se under *k*.

2. d.

d, stemt lukket Tandlyd (dental Explosiv), har samme Lyd

- 1) Selvfølgelig bruges *tt*, hvor det skrives i Dansk: **sætte, flytte, fittig**. Om den løerlige Undtagelse **sved** før dansk **svedt** se ovenfor, S. 80, Note 2.
- 2) Det er almindeligt, at Afledninger udtales mere efter Bogstaven og overhovedet forandres mindre end Grundordene, baade i dette og andre Tilfælde. Naar Bjørnson skriver „utaalmotig“ (Brev af 17de Mai 1884, aftrykt i Aviserne), er dette i Strid baade med Sprogbrugen og med Sproghistorien.

som i de andre nordiske og de fleste europæiske Sprog, f. Ex. *dū*, *dā*, *frōdi(g)*, *snōdi(g)*; *rædd*, *klædd*; *rodde*, *rodd*. Vestl. *ei pōdda*, *padda*, østl. *pūdda*.

I de sydvestlige Kystmaal bruges *d* for enkelt *t* efter Vokal: *ede*, *bide*, *gāde* Nedenæs; *ēdā*, *bidā*, *ei gādā* Lister-Ryfylke. Jfr. dansk *bide* udt. *bīde* osv. og se *t*, *b*, *g*.

Forbindelsen *nd*, adskilt fra *nn*, hører oprindelig hjemme i mange Ord, som **And**, **Aand**, **And**, **Ande** **Aande**, **Band** **Baand**, **Brand**, **Land**, **Sand**, **Grand**, **granda** skade, **Hand** (**Hond**), **Band**, **Strand** (**Strond**), **Vande** **Vaande**, **blanda**, **stands**; **Ende**, **atende** tilbage, **Kvende** n. **Kvindfolk**, **benda** bøie (eng. bend), **henda**, **senda**, **venda**; **blind**, **Grind**, **Lind**, **Tind**, **Vind**, **binda**, **vinda**; **Bonde**, **vond** **ond** (on. *vāndr*); **Hund**, **Lund**, **Pund**, **Stund**, **sund** sønder, **istykker**, **Sund** et **Sund**, **grundig**, **rund**, **Under**, **Vidunder**, **undrast**, **under** **Præp.**, **skunda** skynde, **Undorn** Mellemmiddag (Tel. *ondāl'n*), **kynda** tænde (eng. kindle), **Synd**. Jfr. on. land, sandr, vāndr osv., eng. land, sand, blind, end osv. Denne Udtale er endnu bevaret i de ældste Dialekter og bestemt adskilt fra *nn* (se under *n*). Saaledes heder det *land*, *sand* osv. i Bergen Stift, Sæt. (*vōndē* ond, Sandnæs), Øv. Tel., Vald., Hall. Undertiden udtales udl. *nd* med svagt *d*: *lann^d*, hvor altsaa *n* har vundet paa *d*-Lydens Bekostning, men *lan'de*, Nore i Num. I N. Gbr. heder det *lann*, men *lan'de*, medens derimod **Mann** heder *mann* Lesje, *mā'n* Lom, *mē'n* Vaage o. fl., altsaa med Ganelyd eller mouilleret *n* (sammensmeltet med *j*). En Levning af denne Adskillelse findes tildels i Østerdalen, saaledes i N. Rendalen *lann*, *sann*, men *mā'n*; i Tønset *sann*, *bann* (Baand), *bā'nne*, men *mā'n* (men rigtignok ogsaa *lā'n* ligesom i flere østerd. Maal ved Forvirring af det opr. Forhold; derimod har jeg faaet *lann*, *sann* fra Annexet Tyldalen). Maaske findes Spor af en lignende Adskillelse i Solør, hvor jeg har troet at høre *mann*, *lā'n* med svag Ganelyd, men *hā'n* med rent *n*. I ældre sydtrøndske Maal findes baade *n* og indlydende ogsaa *d* bevarede, men med Ganelyd: *lā'n* *lan'de*, Holtaalen o. fl., *hā'n*, *hā'n'dā* Selbu (Am. Larsen). I de fleste syd-østl. Maal falder *nd* sammen med *nn*, idet Ganeudtalen vedvarer sydover omtrent til Mjøsens Omegn; saaledes S. Østerd. og Hedm. *lā'n* osv. som *mā'n*. Længer nede gaar Ganeudtalen over paa Vokalen: *länn*, *männ* Jævnaker, Ringerike, Modum. I den sydligste Del, det Vikske, forsvinder ogsaa dette Spor, og det heder her ligesom i By. *lann*, *mann*. Undtagelsesvis bliver *d* i østl. Dial.

staaende i Adv. *enda* lige: *en'da framn', -opp', -nē'*; maaske for Eftertrykkets Skyld. Foran *r* og *l* bevares *d*. overalt: østl. *hundrə* hundrede, *undrəs, hindrə, handlə*. I Byerne findes omvendt i nogle Ord *nd*, selv om det opr. er falsk, udtalt „*efter Bogen*“, som *kvində, mində*; dog begynder man nu at sige *kvinnə, minnə*; ¹⁾ især er *nd* alm. i Afledninger, som *sandi* sandig, *endəli*; falskt, men brugeligt, i *mandi, kvindəli, sandəli, vandi* osv. — I enkelte Ord bortfalder *d* selv i gamle Dialekter, som i *grənn* Grænd, Nabolag, Tel., samt i Endelse: *etanəs* \circ : *etandə(s)* spiselig; dog undertiden for Eftertrykkets Skyld bevaret i Udtryk som *etrandə kalt*, Solør (Am. Larsen).

Forbindelsen *ld*, adskilt fra *ll*, hører hjemme i ikke faa Ord, som *kald* kold, *falda* folde, *halda* holde, *valda* volde; *Saald*; *Eld, Feld, Kveld, gjelda, helder* hellere, *Helda* Hilde, *Kjelda, Snelda*, ²⁾ *səldan, Spjeld, Tjeld*; *gild, mild, sild, vild* i Komp. vildre bedre; *snild* ³⁾ *snil*, venlig, *Mold* Muld, *Hold* Huld, *Kulde, Skuld, skuldig* (skyldug, *skyld* beslægtet, *mylda* tildække med Muld, „*mølle*“ (Potetes). Jfr. on. *kaldr, halda, falda, eldr, feldr, kveld, sjaldan, tjald, gildr, mildr, sild, vildr* (god), *mold, hold* (Kjød) osv., eng. *cold, hold, seldom, mild, mould*. Udtalen *ld* findes bevaret i de ældste Dialekter, dog ikke i saa mange som *nd*, saaledes *əld, kvəld* hele Bergen Stift; i det Søndenfjeldske navnlig i Vald. og Hall., men mangler i Tel., endog Vinje har *kallə, kvəllə* (medens opr. *ll* her bliver *dd*, som *addə* alle). I N. Gbr. f. Ex. i Vaage heder det *kvəll*, men pl. *kvəllde* ⁴⁾ med svag Mouillering; *kvəll, kvəlda* S. Trdh. Ellers falder alm. *ld* sammen med *ll*: *kvəll, kvəll* eller *kvəll* i de Dial. der har Ganeudtale. Saaledes *fəllən* Felden, Verran (Ytterøen); i Østerd. alm. *kəll* = *kald*, *məll* = *Mold*, *əllər* aldrig, *viłlər* bedre, on. vildri, *həll* = *held(r)*, hellere. Ellers bevares alm. *d*-Lyden foran *r*: østl. *aldər, əldər* Alder, i Vaage *əllər*; østl.

¹⁾ De Danske udtale her aldrig *d*, se under *n*; svensk *kvinna, minne*. — Ordet *Kvinde* svarer nærmest til svensk *qvinna*, sjældnere on. *kvinna, kvenna*, alm. kun som Gen. pl. af *kona*, i Sæmmensæt. *kvennmaðr* osv. Herfra maa adskilles det nn. *Kvønde*, on. *kvendi* n. Kvindfolk (Samlingsnavn), gl. dansk *qvindi*.

²⁾ I „Norsk Ordliste“ § 20 staar urigtig *Snella* istedf. *Snelda*.

³⁾ Norsk Ordl. § 63 staar urigtig *snill* istedf. *snild*, se Aasens Ordbog.

⁴⁾ *ll* er her sat for at betegne svag eller aftagende Ganeudtale; ellers kan man i alm. Lydskrift godt nøie sig med *kvəlda*.

førelde, jilde, spilde. Dog blive **Older, Hulder** (Huldre) alm. østl. *ordør, hurddør.*

Om vestl. *dn* for opr. *rn* se nedenfor under *d*.

3. *v.*

v, halvstemt lukket Tandlyd, Mellemlyd af *d* og *t*, skal ligesom *z* findes paa Grændsen mellem de haarde og bløde Konsonanter: *gåva* Gade, *jeivæ* Gjeden, Dalerne (Stav. Amt), opfattes efter Ross af Jærbuen (Jæderboen) som *t*, men ellers som nærmere *d*. I Støren (S. Trdh.) *åå* æde, men *ov* aad, efter Am. Larsen, Oplysn. 36, jfr. § 11; af Ross ogsaa iagttaget i Singsaas (Guldalen). En lignende Udtale skal findes i N. Helgeland: *gåva*, se S. 30 og under *z* S. 76.

I Forbindelsen *dn* for *rn* faar undertiden *d* halvstemt Udtale, saaledes enkelte Steder i Vald. og Hall.: *hestavn* N. Aurdal? (Vald.); i S. Aurdal og Nedre Tørpe (Hall.) nærmere *t*: *gutatn, jentutn.*

4. *þ.*

þ, stemmeløs aaben Tandlyd (dental Spirant) eller aandende *t*, dannes med Tungespidsen mod eller tildels mellem Tænderne, saa at Luften hele Tiden slippes ud gennem en trang Aabning mellem Tunge og Tænder eller gennem Tændernes Melletrum. Denne Lyd, som fandtes i Oldnorsk og endnu er bevaret i Islandsk og Engelsk, er i Norsk almindelig fortrængt af *t*, f. Ex. **Tor** Thor, on. **þórr**, **Torsdag** Thorsdag, **þórsdagr**, **tri** tre, on. **þrír**, **takka**, on. **þakka**, **Tak**, on. **þak**, **Ting** Ting, Thing, on. **þing**, **Tjov**, østl. **Tjuv**, **þav** Tyv, on. **þjófr**, **tykk**, **tjukk**, udt. **þukk**, on. **þykr**, **þjokkr**, **Torn**, on. **þorn**, **Trondheim**, i Trdh. **troniþjem**, Østerd. **þranem**, on. **þrándheimr**, **Toten**, on. **þótn**, **Telemark**, on. **þelamörk** (-mørk). Derimod blev *þ* i pronominalske Ord paa Grund af disses oftere svagere (uaccentuerede) Udtale til *d*: **du**, on. **þú**, **dæg** pik, **dat**, **det** pat, **detta** petta, **dessa** pessir, **dar**, **dér** þar, **daa** þá. Denne Adskillelse svarer til det eng. haarde **th** i Ord som Thursday, three, thank, thatch, thing, thief, thick, thorn, mod det bløde **th** i thou, thee, that, this, these, there, then. Derimod har Færøisk **tu** osv.; ligesaa finsk-svenske Bygdemaal **tu** du, **ti** dig, **tetta** dette osv., se Lundell, Sv. Lm. I, 26; jfr. sv. Rigssprog **thy**, **iþy**, mod **dylik**, d. **thi** mod **fordi**, on. fyrir því. Til *þ* svarer tysk **d**: Donnersdag, drei, danken, Dach, Ding,

Dieb, dick, Dorn, du, dich, das, dieser, da, denn. Se Aasen Gram. S. 23.

En Tilnærmelse til *þ* er det læspende *s*, se under *s*.

5. *ð*.

ð, stemt aaben Tandlyd eller aandende *d*, dannes som *þ*, men med Stemmelyd. Denne Lyd fandtes i Oldnorsk og er endnu bevaret i Islandsk og Engelsk (skrevet *th*) især mellem og efter Vokaler, ¹⁾ men er i Norsk alm. bleven stum. Exempler gives først i Landsmaal, hvor det opr. *d* beholdes, dernæst i alm. nn. Udtale samt i Oldn. osv.: **Fader**, *fār* (sj. *fæær*, i Tinn *faær*), on. *faðer* (-ir), eng. father udt. *fæðə(r)*, ældre og opr. fader (Chaucer), ags. *fæder*, t. Vater; **Moder**, *mør* (*mœær*, Tinn *moær*), on. *móðer* (-ir), e. mother, ældre moder, t. Mutter; **Broder**, *brør* (*brœær*), on. *bróðer* (-ir), e. brother, t. Bruder; **Bad**, *bā*, on. *bað*, e. bath, t. Bad; **bad**, *bā* (Fortid af *bidja*, *bæa*, *bē*, bede), on. *bað*, e. bade, t. bat; **glad**, *glā*, østl. *glā*, on. *glāðr*, e. glad; **Skade**, *skāæ* (Tinn o. fl. *skææ*), on. *skæde* (-i), e. Vb. scathe, t. Schade; **Spade**, *spææ*, *spææ*, e. spade, t. Spaten; **Stad**, *stā*, Sted, Stad, on. *staðr*, e. stead, t. Statt, Stadt; **lada**, *lā*, on. (h)lāða, e. lade, t. laden; **vada**, *vā*, on. *vaða*, e. wade, t. waten; **Sadel**, *sāl*, on. *sōðull*, isl. *söðull*, e. saddle, t. Sattel; **stødul**, *stā*, *stūl*, on. *stoðull*, isl. *stöðull*; **med**, *mē*, on. *með*, ags. mid, t. mit; **ved**, *vē*, on. *við*, e. with; **Ved**, *vē*, on. *viðr*, e. wood; **Smed**, *smē*, on. *smiðr*, e. smith, t. Schmied; **Slede**, *slee*, østl. *slēa*, *slāa*, e. sled (sledge, sleigh), t. Schlitten; **Tidur**, *tiur* (ikke „Tjur“, som de Danske ofte skrive!), on. *tiðurr*, sv. *tjäder*, lat. *tetrao*; **mid-**, *mē*- midtre, midterste, on. *miðr*, got. *midja-*, e. mid (jfr. t. *Mitte*), lat. *medius*; **Lid**, *lī* Fjeldside, on. (h)līð; **bida**, *bīæ*, on. *bíða*, sv. *bida*; **lida**, *lī*, lide, ogs. gaa hen (om Tiden), on. *līða*, t. *leiden*; **rida**, *ri(æ)*, on. *rīða*, e. ride, t. reiten; **skrida**, *skri*, on. *skriða*, e. stride, t. schreiten; **vid**, *vī*, vid, rummelig, on. *viðr*, e. wide, t. weit; **Bod**, *bō*, Bud, on. *boð*, e. bode (bebude), t. Bote; **troda** (*treda*), *trā*, træde, on.

¹⁾ Dog gaar eng. *th* i Udlyden alm. over til Udtalen *þ* som i *bath*, *smith*, og udtales sjældnere som *ð*: *with*, *booth*. Ogsaa oprindeligt *d* er i Oldn. mellem Vok. blevet *ð*; her har Eng. bevaret *d*, som i *wade*, *wide*; Til eng. *th* svarer tysk *d*, til eng. *d* tysk *t*, derfor **Bad**, men **waten**, **beten**. Dog bliver udl. tysk *d* nu udtalt som *t*, altsaa **Bad** som *bat*. Jfr. Aasen, Gram. S. 24.

troða, e. tread, t. tretten; **knoda**, *kná, knā*, knade, on. knoða, sv. knåda, e. knead, t. kneten; **Froda**, *fráa*, on. froða, e. froth; **Blod**, *blō*, on. blóð, e. blood, t. Blut; **god**, *gō*, on. góðr, e. good, t. gut; **mod**, *mō*, mædig, træt, on. móðr, t. múde; **Glod**, *glō*, Glød, on. glóð, t. Gluth; **bjoda**, *bjōa*, østl. *by* byde, on. bjōða, t. bieten; **Ljod**, *ljō* Lyd, on. hljóð (fjernere beslægtet er t. Laut); **sjoda**, *sjōa*, syde, on. sjōða, e. seethe, t. sieden; **Gud**, *gū* (*gu-veit* Gud ved), on. Guð, e. Gød, t. Gott; **Bud**, *bū*, Bod, lidet Hus, on. búð, e. booth, t. Bude; **Hud**, *hū*, on. húð, e. hide, t. Haut; **lyða**, *lyō*, on. (h)lyða (fjern. besl. t. lauten); **blæða**, *blē*, on. blœða, e. bleed, t. bluten; **fæða**, *fē*, on. fœða, e. feed; **ræða**, *rē* tale, on. rœða; **Mæða**, *mēa*, Mæie (af *mod*), on. mœða; **Læða**, vestl. *lāa*, østl. *lōu, lyu* Lade, on. (h)laða, Afh. hlöðu; **Dæða**, *dēa* Død, on. dauði, e. death, t. Tod; **dæud**, *dēu* død, on. dauðr, e. dead, t. todt; **sæud**, *sēu*, Faar, on. sauðr; **Eid**, *ei* Ed, on. eiðr, e. oath, t. Eid; **bræid**, *brēi* bred, e. broad, t. breit; **læid**, *lēi* led, on. leiðr, e. loath, t. leid. Lyden ð er i de allerfleste nynorske Dialekter aldeles forstummet, ogsaa i østl. Bymaal f. Ex. *glā, dā, sau, fār, mōr, brōr, mē, vē, lā* osv. I mindre dagligdagse Ord udtales *d* alm. efter Bogen, f. Ex. *ōðal* (*ō'd'l*), *nāða, dād, ød*; **baæde** udt. *bāde*, mere hverdagslig *bōdde*; ligesaa ofte i Afledninger: det heder oftest *glā*, men altid *glæda* (*glæda*), *glædali*. Man siger i daglig Tale *hølle frē*, men i høiere Stil (Historie) *slutta fræd*. Afledn. altid *frædali*. Men Bevarelsen af *d* i saadanne Ord skriver sig kun fra Bogen og har intet med *d*-Lydens Bevarelse i Folkesproget at gjøre. Derimod findes efter Ivar Aasen *d* og tildels *ð* eller en Tilnærmelse dertil i Nordfjord og søndre Søndmøre, saaledes *sauðin* er *dauða*, *blæð*, *stæð*, *lið*, *hið* Hie, *svið* Svie, *brivi* Snebræ. Se Aasen, Søndmørsk Gram. S. 9; Norsk Gram. S. 24. 105-6. Jeg har selv kun flygtig hørt dette *ð* fra Harham (Sdm.); i de fleste Bygder synes det nu „hærdet“ *d*. e. lukket til *d*. Andre Steder, især N. Gbr. og i Indtrøndsk er Tandlyden bevaret som *d* mellem to opr. korte Vokale, idet den korte Udtale virker paa samme Maade som Konsonantfordobling.¹⁾ Saaledes f. Ex. i Lesja *vaddi* vade, *spaddi* Spade, *naddi* i *nodø* knade en Deig, *frodø* Fraade, *stu-*

¹⁾ Allerede Oldn. havde ved Fordobling *d*, ikke *ð*, saaledes **Edda**, *padda*; *dō*, *ðd* blev *dā*: **bræidd** Bredde, e. breadth, **vidd** Vidde, e. width; **græiddi** greiede f. **græiddi** af **græiða**; **leiddi** ledede af **leiða**.

duf Støl, Sæter, *nidi* (og *ni*) *vahne* nede i Vandet; i Lom *vadd*, *spadd*, *nadd* *ai nodō*, *trā på trodō* træde paa Trædebrættet. I Vaage er det stumt: det heder her *spæe*, *vå*, *knå(ø)* *ei knōe*, *trō på trōa*, ligesom det i hele N. Gbr. er stumt i mange andre Ord, f. Ex. i Lesja *skæe* Skade, *šobræa* Snebræ, *šlæa* Slæde, *tiur*. I Indtrøndsk og Namdalsk er Fordobling mere fremtrædende, saaledes i Verran (Ytterøen) *vøddo*, *spaddi*, *frod(d)ō*, *tudur* Tiur; indre Namd. (Grong, Overhalden) *vad(d)a*, *spaddi*, *skaddi*, *tod(d)ōr* Tiur, i *vøddi* en Vidje. *smèddi* Smidje („Smedje“ i Dansk), *oddo* Hvirvel, Bagevje, alm. indtr. *udu* (se *Ida*, Aasen Ordb.), on. *iða*, e. eddy. For Trdh. anfører Aasen „*vaadaa*, *laadaa*, *Svaadaa*, *Udu*, *Spudu*, *Tudur* og *Tødur* (o: *Tiur*)“, Gram. S. 106.

Opr. *ð* foran Konsonanter, især *j*, *l*, *r*. **Vidja**, oldn. *viðja*, sv. *vidja*, e. *withe*, jfr. t. *Weide* (Pil); **Smidja**, *smiðja*, sv. *smedja*, e. *smithy*; i alm. østl. *smiu*, *viu*; i V. Tel. forbinder *d* sig med *j*: *smidjə*, (*smidjə*) *Vinje*, Mo. Verber: **rydja** *rydde*, „Inf. kun tildels tydeligt: *rydja* (Hard.), *rydje* (Sdm.); ellers *ryggja* [o: *rygga*], *rya*, *ry*, *rø*“, Aasen Ordb. I det hyppige **bidja** bortfalder vel overalt *d*: *bæa*, *bē* osv. — Foran *l* er *d* nu stadig stumt: **sadla**, on. *saðla*, nu *sála*. — Foran *r* ligesaa: den, dei **adre**, *andre*, on. *aðra*, *aðrir*, østl. *ārō*. **Ledr** (Leder), on. *leðr*, e. *leather*, nn. *lær*, *lēr* osv.; **Vedr** (Veder), e. *weather*, nn. *vær*, *vēr* osv.; ligesaa **Fodr**, *fōr*, **Fjodr**, *fjōr* osv. **Brud** heder meget alm. *brūr*, af on. Nom. *brúðr*. Se Aasen, Gram. S. 106. I Sæt. *aire* *andre*, on. *aðrer*, jfr. Overgange som *d*. **Veir**, Aas. Gram. S. 115. **Veir** *Væder*, Sdm., V. Tel., on. *veðr* m.; muligens har vi her Spor af en mere palatal Udtale, ligesom i dansk **Veir**, on. *veðr*, n., hvorom nedenfor.

Efter Kons. f. Ex. **hadde**, opr. *havde*, on. *hafðe*, jfr. e. *had*, middeleng. *hadde*, ags. *hæfde*, t. *hatte*. Overensstemmelsen med de andre Fortidsformer har her som i nn. gjenindført *d*. Forbindelsen **rd**, on. *rð*, hører hjemme i mange Ord, som **Arð** *liden Plov*, on. *arðr* (lat. *arātrum*), **hard**, **Gard**, **Skard**, **Varde**, **Bord**, **Jord**, **Ord**, **Hurd** *Dør*, on. *hurð*, **Urd** osv. Her falder i de ældste Maal *d* bort, saal. *hār*, *gār*, *ōr* osv. hele Vestlandet, V. Tel., (en særegen Undt. danner *Silgjord* og *Fladdal*, som har bevaret *d* i flere Ord: *ard*, *varde*, *urd*), desuden (efter Am. Larsens Meddelelse) et Bælte i S. Trdh.: *Selbu*, *Støren*, *Meldal*, *Rennebu*, *Opdal*, *Surendalen*. De øvrige østl. Maal, deriblandt ogsaa de trøndske, har „*tykt l*“, altsaa *gāl* osv., se *ǰ*.

Paa lignende Maade er det gaaet den gamle *ð*-Lyd i svenske Dialekter; alm. bortfalder den som i Norsk, men bevares navnlig i Dalmaalet, dels som *d*, dels som *ð*, det sidste i Elfdalen (den øverste Dal med det ældste Dalmaal), f. Ex. *rwaida* sv. *vrida*, *gañid* sv. *galet*, østn. *gūti*, se Lundell Sv. Lm. I, 25. Ved Lighedannelse findes ogsaa her ofte *d*, som *vadd*, sv. *vada*. I høisvensk Dagligtale falder *d* som oftest bort ligesom i Norsk: *får*, *mör*, *brör*, *mårån* *bitti* imorgen tidlig (*bittida* = betids), *gö ti*, *biä* osv.

Det danske *d* i gode **Gud**, **Gade**, **lade**, der indtræder baade for gammelt *t* og *ð*,¹⁾ dannes ved løsere Tilslutning af Tungespidsen, derimod med Tungeryggen mere løftet, altsaa mere palatalt (*j*-agtigt), ligesom det ogsaa i Dialekter gaar over til *j* eller *i*, f. Ex. *ujj* eller *ujj* ud; jfr. i dansk Skriftsprog **Veir** for det gamle *veör* (se ovenfor). Det danske bløde *d* er saaledes noget forskjelligt fra *ð*, hvoraf det kan betragtes som en noget svækket Varietet, men betegnes i vor Lydskrift ved samme Tegn (ikke f. Ex. *dh* for ikke at volde Forvexling med Aspiraterne, se § 11), f. Ex. *gud*, *ūdånåd*, *thýbæli*; i Udlyden nærmer det sig ofte *s* og kunde da betegnes *ds*, f. Ex. *guds*. Det bortfalder i Dansk kun i nogle af de mest gjængse Ord: *få*, *mör*, *brör*, *bæ*, *biä* osv., men bevares endog i Endelsen, som *hūsød*, ligesom on. *húsit* paa Isl. er blevet *húsið*, ligesaa i senere Oldn., hvoraf nn. *húse*, *húsæ* osv. Paa Fyen bliver det derimod stadig stumt: *e få sæ grø*, *glå*, *glæ*. Man kan heraf formode, at den gamle, i Isl. og Eng. bevarede Lyd, i Norsk og Svensk alm. har gennemgaaet en lignende Svækkelse som i Dansk, før det i de fleste Dialekter ganske bortfaldt.

6. s.

s er ligesom *þ* stemmeløs aaben Tandlyd, men dannes ikke med Tungespidsen, men med Tungebladet mod Tandroden. Her ved opstaar en eiendommelig hvislende Lyd med høj Egentone;²⁾

¹⁾ Idet *t* blev stemt, maatte det i Dansk efter Vokaler ogsaa blive aabent, paa samme Maade som gammelt *d* blev *ð*, og *ð* blev *ð*, se ovenfor under *b*.

²⁾ Naar man hviker Lydene *s*, *f*, *þ*, vil man finde at *s* alm. har en højere Tone end de to andre Spiranter. Hvislelyden *s* har noget, der minder om Vokalen *i*. Heraf den i mange Sprog fremtrædende Forkjærlighed hos Lyden *s* for Vokalen *i*: østnorsk vulg. *afnis* Agnes, *asparris* Asparges; svensk *potätis* Potetes, eng. *potatoes*

den kaldes derfor „Hvislelyd“. Ex. *så, se, sil, søl, susa, båsa, ås, is; kassa, passa, pass*. I Kristiania Vulgærsprog lyder det ofte temmelig læspende, idet Tungen er for langt fremskudt (mod Undertænderne): *jossa* (Kvindenavn, forkortet af Josefa) ofte nærmende sig *jopba* uden dog ganske at gaa over dertil. Om østl. *gå* se § (Ganehælvlydene). En Tilnærmelse til *s* findes undertiden i Udtalen af *r*, se dette.

7. z.

z, stemt aaben Tandlyd, dannes som *s*, men med Stemmelyd; det er det saakaldte „bløde *s*“ i nordtydsk **Rose**, fransk **rose** (det eng. er mere supradentalt og har lidt grovere Summen); findes ikke i Nordisk, da *s* her overalt er „haardt“ eller stemmeløst. En Tilnærmelse til *z* findes undertiden i østl. Byudtale af *r*, som i *græli*, se under *r*.

8. l.

l, aaben delt Tandlyd, se § 9, b. Det alm. norske *l* dannes med Tungespidsen mod Tænderne, idet Luftstrømmen viger ud paa begge Sider af Tungen; alm. med Stemmelyd. Det er omtrent det samme som det franske *l* i *elle* hun, *belle* skøn, og ligesom dette tydelig adskilt fra det palatale *l* (*l*, se dette), hvis Egentone ligger 1 à 2 Toner høiere. Ex. *læ* lade, *li* lide, *lø, lū, mil, pil, el, syl, alle*, sydøstl. *ällä*. Vestl. *åla, däl (åla, däl), kål, vël, køl, stöl (stø'l), gül (gül)* osv., hvor Østl. har „tykt *l*“, se †.

Udtalen *ll*, adskilt fra *ll*, hører hjemme i mange Ord, f. Ex. **all, alle, Ball Bold, Fall, falla, Gall(e) Galde, halla hælde, kalla, Pall Bænk, Skalle, Stall, tralla, svalla snakke; Bjella Bjælde, fella fælde, gnella hvine, Hella flad Sten, Heller (-ar) Klippehule, Kjellar, smella, stella, svella svulme, vella vælde, syde, Velling (Villing) Vælling; Filla, illa (ille), Krilla Mæslinger, millom, Skilling, still, stilla, Svill Grundstok, vill vild; Bolle, holl huld, Koll, Svoll, Toll, Voll; full, Gull, Krull Krøl, Bull, rulla, Ull; fylla, gylla, hylla hylde, Hylla Hylde, trylla**. Jfr. on. allr, falla osv., e. all, fall, t. alle, fallen osv. Dette *ll* bevares dog kun i en Del

(i Begyndelsen udtalte man i Skandinavien det engelske Ord efter Bogstaverne som *potatōs*, senere i Norge *potētōs* efter det eng. *potē'tōz*). Jfr. ital. *ami* du elsker, af vulg. lat. *amis* for klassisk lat. *amas*, som endnu er bevaret i Spansk.

af Landet uforandret. Som bekjendt bliver **ll** i Vestl. til *dl*: *ádla*, *kálla* Stav. og Berg. Stift; i Sæt. og V. Tel. til *dd*: *adda*, *kadda*. Nordenfjelsk, nordbergensk og oplandsk faar **ll** Ganeudtale: *káll* Trdh., *keílla* Gbr. (Vaage), *kálla* Østerd., se *l*. Sydøstl. *kílla*, undtagen Byernes Omegn, som har *kalla*, *kálla*.

I de fleste af disse Ord er i Dansk indkommet den falske Skrivemaade **ld**, efterat det oprindelige **ld** var faldt sammen med **ll** i Udtalen. Tidligere skrev man endog **ald**, **alde**: „ald Jordens Fylde“. Blot i ganske faa Ord er **ll** blevet staaende: **alle**, **Balle**, **Bolle**, **stille**, tildels ved fremmed Indvirkning.

I Øvre, især Vest-Telemarken og Sætersdalen bortfalder **l** foran Konsonant (undt. Tandlyd), og Vokalen faar Erstatningsforlængelse, som *háva* halv, *káva* kalv, *háma* Halm, *táa* Talg, *fýja* følge, on. fylgja; med forkortet Vok. foran lang Kons.: *folkk* Folk, *stoppi* Stolpe, i Skafse, Mo, Vinje o. fl. Begyndelsen hertil fandtes ialfald delvis allerede i Oldsproget, hvor man ofte finder *hálf*, *kálf*, *hálm*, *fólk* osv., hvilket i Isl. er blevet Regel. Uregelmæssig er Tel. *sjáv(ø)* selv, on. *sjálf*, *sjálf*.

'*l*, stavelsesdannende (stemt) *l*, især efter Tandlyd: østl. *hánd'l*; *hass'l* eller *hass'el*; Vokalløsheden er efter de aabne Lyd mindre afgjort. Efter nogle Lyd er *ø* mere fremtrædende: *gaff'el*. Tegnet '*l* kan ogsaa repræsenteres ved Accent: *hánd'l*, forkortet af *hánd'l*.

hl, stemmeløst (pustet) *l*, fremkommer naar man udtaler *h* med Tungen i *l*-Stilling, er væsentlig samme Lyd som det kymriske (walisiske i Wales) **ll** i **Llangollen** (Bynavn). Det findes især i Nordenfjeldsk og det nordl. og nordvestl. Søndenfjeldske foran *t*, i N. Berg. ogsaa foran andre stemmeløse Konsonanter, i det sydl. Østl. ogsaa for *sl*, især indlydende. Saaledes *sahlt*, *mahlt*, alm. Trdh., N. Berg., Østerd., Gbr., Vald., Hall. I Vaage har *keíll* = kald i Neutr. *kahlt* eller *ka'lt* med temmelig svagt Pust; i Rend. (Østerd.) lyder det *káll*, *kált* uden Pustelyd. Ligesaa *hóhlt*, *skóhlt*, *móhlt* Gbr., *hóhlt* etc. Østerd. (Tønset), *jehlpa* Opstryn (N. Berg.), Sandnæs (Sæt.); *kahla* Kjødler Hall. = V. Tel. *ka'lar*, vestl. og on. *katlar* (af *ketill*, *Kjedel*), *vehle* Hall. (men *vestö* Vald.), ellers ofte østl. *væhla*, *vehlæ* vesle, lille, *æhla* æsle, tiltænke, vestl. *etla*, *ætla* (ogs. on.). Saadanne Former indeholde egentlig langt *hl* + *l*, altsaa Skrivemaaden *æhla* forkortet for *æhlhl-læ*. Den almindelige østl. Form er dog *æslæ*, *væslæ* (ogs. = *vexle*); flere Ste-

der findes begge Udtaler ved Siden af hinanden, f. Ex. Ø. Tel. (Nesherad). Sjeldnere fremlydende, som *hlå* slaa (alm. østl. *slå, slæ*), *hla'a* Slæde, Eidskog, *hlā* Brandvold (Sol.)

Almindelig skrives *hl* kun for den stærkere (pustede) Varietet af den stemmeløse Lyd; for den svagere (hviskede) Form er blot *l* tilstrækkeligt, ¹⁾ vestl. *hatl*, se § 9 c Slutn. Ogsaa indlydende høres efter stemmeløs lukket Kons. et i første Øieblik stemmeløst *l* (med stemmeløs Tilglidning: *l*): vestl. *vetlō*; vi har her Spiren til det østl. *vehlō*; vestl. *ep'lō, heklā*; efter Fremlyd: vestl. *k'lēn, p'lāgg*. I alm. Lydskrift kan Tegnet ' udelades.

Undertiden synes *li* i første Øieblik stemt, i det sidste stemmeløst; dette kan skrives *lh: salht*.

Ofte nærmer *hl* sig den palatale Udtale *hʃ*, se nedenfor. Det synes oftere unilateralt, med Aabning tilhøre f. Ex. i Sel, eller tilvenstre f. Ex. i Stryn (Nfj.), uden at dette synes væsentlig at ændre Lyden.

shl. Undertiden høres en Overgangsform med Spor af det oprindelige *s*, idet Tungen i første Øieblik endnu ikke ganske har sluppet *s*-Stillingen, altsaa et løst dannet *s*, som delvis smelter sammen med *hl*; denne Mellemlyd kan betegnes *shl*. Saaledes i Hjartdal (Tel.) *veshla, shlā, Lishlahörå* Lillehered, on. Litlaherað, Ø. Tel. alm. *lihlahörå*.

9. n.

n, Tandnæselyd (dental Nasal), er et *d* udtalt gennem Næsen, se § 9, c; i Regelen stemt: *nå, ni, fin, gran, gāna, kant, dans, Anna*.

Udtalen *nn*, adskilt fra *nd*, hører hjemme f. Ex. i *annan, åen, anden, annat, anna, andet, Anna (-e), banna, fann* fandt, *grann* fin, *Granne, hann, kann, Mann, sann* Adj. sand, *spann, Kanna, Panna; brenna, kjenna, renna, Enne* Pande, *Senn* Gang; *finna, østl. finnā, spinna, vinna, inn, inne, Kinn, linn* mild, *Minne, Skinn, stian, Tinn* Stedsnavn, riml. af *Tinna* Flint; *Fonn, Onn, Tonn* (Tann), *Kvonn (Kvann)* Angelika; *Brunn, kunna, Grunn, grunn* Adj., *Lunn* Rullestok (on. *hlunnr*), *Munn, Bunn* Busk, *Krat, sun-*

¹⁾ Nøiagtigere *l* med stemmeløs Tilglidning, f. Ex. *hatl*, men dette er mindre tydeligt, da det *let* kan forveksles med det tostavede *hat'l*. Derimod kan *vetlō* ikke misforstaaes.

nan, tunn, Tunna (de tre sidste Ord har i flere Maal y). Jfr. on. **annar**, akk. **annan**, **maðr**, akk. **mann**, **sannr** osv., sv. **annan**, **mann**, **sann**; t. **Mann**, e. **man**. Men dette **nn** bevares ikke overalt uforandret i Udtalen. Nordenfjelds, Nordberg. og Opl. faar **nn** Ganeudtalen: *manŋ* Trdh., *me'ŋn* Gbr. (Vaage), *männ* (*männ*) Østerd.; dette bliver igjen *männ*, Modum o. fl., se *n*. I de sydbergenske Kystmaal bliver *nn* til *dn* (svarende til Overgangen *mm-bm*), f. Ex. *kadna*, *Gradne*, *brødna*, *redna*, *fidna*, Vidsteen Shl. S. 36. Paa Jæderen *steidn* Sten, udt. omtr. som isl. *steinn* (Nom.). Denne Overgang findes ligesom *bm* for *mm* ogsaa i Lappisk, f. Ex. *sadné* Ord, kvænsk *sana*; *dadné* Tin, kv. *tina* (Qvigstad, Beiträge).¹⁾

I Dansk er den falske Skrivemaade **nd** indkommen paa samme Maade som **ld**, foranlediget ved, at det opr. **nd** blev udtalt som **nn**; saaledes troede man, at der skulde skrives f. Ex. **mand**, da man jo skrev **sand**, **land**.

'n, stavelsesdannende (stemt) *n*, findes i østl. *vatt'n*; saaledes udtales ogsaa svensk **vatten**, **botten**, medens on. *vatn*, vestl. *navn*, *agn* er enstav., se § 10, 2.

hn, stemmeløst (pustet) *n*, findes undertiden i Østl. for **kn**: *hnē* Kne, *hniw* Kniv, egentlig Forkortning for *hn* + *n*, o: en Forbindelse af stemmeløst *n* med stemt *n*, jfr. ovenfor under *hl*. Almindelig skrives *hn* kun for den stærkere (pustede) Varietet; blot *n* er tilstrækkeligt for den svagere Form i vestl. *vatn*, se § 9 c Slutn. Ogsaa indlydende høres efter stemmeløs lukket Kons. et i første Øieblik stemmeløst *n* ('*n*, jfr. *l* under *hl*): *vatna* (*vat'na*), *rötna*, *brötna*; *vakna*, *sakna*; *öpna*, *glapna*; efter Fremlyd: *knē* (= *k'nē*), *kniv*.

b) Tilbagetrukne Tungespidslyd.

Naar Tungespidsen trækkes op fra Tænderne mod Ganen, opstaa de tilbagetrukne Lyd,²⁾ der i Norsk og Svensk dele sig i

¹⁾ Efter erholdte Oplysninger har jeg fundet, at den lappiske Endevokal rettest bestemmes som et høit (hævet) **e**, ikke som aabent **i**.

²⁾ De i den indiske Grammatik saakaldte „Cerebraler“, egentlig en uheldig latiniseret Gjengivelse af det oldindiske **mürdhanja** d. e. Ganehælvlyd (**mürdhan** Hoved, Top, det øverste). Navnet svarer derfor nærmere til det af nyere Fonetikere brugte „Kakuminaler“, af lat. **caecumen** Top

to Underarter, Gummelyd (Supradentaler) og Ganehvælvlyd (Kakuminaler). Overgangen fra Tandlyd til disse Lyd, baade historisk og fysiologisk, dannes af *r*.

a) Gummelyd

eller Supradentaler (ordret „Overtandlyd“) dannes ved at sætte Tungespidsen mod Gummerne eller Ophøjningen over Tandroden (§ 1). De kan med Undtagelse af *r* betragtes som en mindre udpræget Art af de tilbagetrukne Lyd.

1. *r*.

r, afbrudt eller trillet aaben Gummelyd, det almindelige østnorske *r* i *vår*, *træ*, *arm*, *skarvæ*, dannes ved at vibrere Tungespidsen mod Gummen. Det hører saaledes efter sin Dannelse nærmest til Gummelydene, men nærmer sig ofte i sin Klang temmelig til Tandlydene, saa at det mere minder om *d* end *q*. Denne Lighed bliver størst, naar *r*, kraftig trillet, slutter sig saa nær som mulig til en foregaaende lukket Tandlyd, som i italiensk *trè*. Men selv da vil man altid finde, at Tungen hæver sig noget, i det samme den slipper Tandlyden. Lyden *r* regnes saaledes rettelig til Gummelydene. Dette bliver endnu klarere, naar man betragter dets Virkning paa en følgende Tandlyd, hvorom nedenfor.

Kraftigst og oprindeligt klinger *r*-Lyden maaske i Nordre Gudbrandsdalen i Ord som *narr'*, *hörr'*, *turr'*, der bestemt adskilles fra saadanne som *bar* med kort Vokal og kort *r*; her synes endog Afglidningen stemt, saa at Udtalen bliver ganske som i Svensk *törr'*. Ellers er i saadanne Ord Afglidningen almindelig stemmeløs (§ 11).

I Almindelighed er *r* stemmeløst foran stemmeløs Konsonant, som i *skarp*, *mark*; foran stemt Kons. er det stemt og klinger da kraftigere, som i *arv*, *arm*. Dog findes der ogsaa foran stemmeløs Kons. et kraftigt stemt *r* flere Steder paa Østlandet, tildels i Sveriges Nærhed; denne Udtale er tilstrækkelig betegnet ved *rr*. Saaledes *skarrp* Vaage; *skærrp*, *stærrk* Solør; *mörrk* S. Odalen; *skarrp* Næs (Rom.); *skürrp* Hedrum (Jarlsb.)¹⁾ Udtalen er ganske som det svenske *skärrp*, *stärrk*.

Ogsaa foran Tandlyd er trillet *r* bevaret i Vestlandsk,

¹⁾ Denne Udtale kan muligens tildels, f. Ex. i Jarlsberg, have været Egenhed hos enkelte Personer.

hvortil her hører V. Tel., tildels ogsaa andre Fjeldbygder, navnlig altid i Bøiningen. Saaledes findes foran *t* trillet stemmeløst *r* i *svært, jårta, stört*, Vestl., V. Tel. Af en gammel Mand paa Voss tror jeg endog at have hørt *túrrt* med gennemført stemt *r*.

Foran *d* findes stemt trillet *r* i enkelte Ordstammer i et Strøg af V. Tel.: *ard, varde, urd* (men *hår, går, ör* osv.) Silgjord; *hardaleg* Svartdal; *ard* Hvideseid. Desuden i hele Øv. Tel. i Bøiningen: *hårda, spurda, jorda*; ligesaa Vestl.; *sér du* V. Slidre (Vald.).

Foran *n* findes stemt trillet *r* i enkelte Ord, hvor de almindelige Overgange fra *rn* til *nn, dn* osv. ikke er indtraadte (jfr. Aasen Gram. 107 nederst), som alm. i Ordet *ørn* (*ør'n?*) Vestl., Øv. Tel. Hall. o. fl. Dernæst i Bøining og Afledning: *kår'n* Karlen, *mür'n, myllår'n, smürniñ* V. Tel., ligesaa Vestl.; *på merr'n* V. Slidre.

Foran *l* samme Lyd: *pærlå, färleg* V. Tel. f. Ex. Silgjord, *faorle* Vestl. f. Ex. Voss.

Foran *s* findes stemmeløst trillet *r*: *mittfjørs, taka hest'n te förs* (til Fodring), Silgj.; lignende Vestl.

I det sydøstlige og flere andre Steder paa Østlandet er *r*-Lyden svagere og slappere trillet. Især findes i affekteret eller kjælen Kristianiaudtale et „kleiset“, ofte næsten utrillet og derfor *s*-agtigt *r*, der er stemmeløst i Berøring med stemmeløse Konsonanter; det kan betegnes *r̄s*, da det ligger nærmere supradental end dental Udtale: f. Ex. *tr̄sø, bor̄stø* (kjælen fin Udtale for at undgaa det hverdagslige *bor̄ttø* eller det vulgære *bor̄ttø*); *fr̄syktali skarsp*. En lignende Udtale findes i Vang i Valdres foran stemmeløse Konsonanter: *kyrsjå, skarspø, svårst* eller maaske *svårst*.¹⁾ Denne Udtale danner Overgangen fra det vestlandske *svært* i Sogn til det østlandske *svårtt* i Slidre. Undertiden fremkommer denne Udtale som Svækkelse hos enkelte f. Ex. svagelige Personer i Egne, hvor den ellers ikke findes. I Trondhjems By er Kleiselyden meget fremtrædende, f. Ex. *jørst'n* Hjorten (Navn paa et Lyststed); oprindelig er vel dette fin Udtale for at undgaa *jør̄tt*, som der synes at være den vulgære eller dialektiske Udtale.

¹⁾ I „Gamle Reglo aa Rispo fraa Valdris“, Kristiania 1850, findes *rs* ved Siden af *r*: *vørsto, varst, værste* S. 78, *snarst* 66, *te kyr̄s* 54, derimod *te kyrky* 15 osv. Vi har nu Forklaringen til denne Egenhed i Skrivemaaden.

En tilsvarende stemt Kleiselyd findes i Kristiania for *r* i Berøring med stemte Lyd og kan betegnes *rz*, da det minder om Lyden *z* (stemt *s*): *grzåli grzålv*.

I Graden af Styrke og Stemmelyd, og i Vibrationens Maade er der overhovedet Rum for de forskjelligste fine Afskygninger i *r*-Lydens Udtale, som ofte kun kan mærkes af Indfødte, men neppe beskrives. Overhovedet er Udtalen af *r* noget af det mest individuelle i Lydsystemerne, saa at næsten hvert Sprog, ja ofte hver Dialekt har sit eget *r*. Det er umuligt, ialfald upraktisk, at betegne alle disse Nuancer. Denne Mangfoldighed forfleres yderligere ved det skarrende *ɹ* eller Drøbellyden, hvorom nedenfor.

hr, stemmeløst (pustet) *r*, fremkommer, naar man udtaler *h* og *r* paa engang. Almindelig skrives *hr* kun for den stærkere (pustede) Varietet af den stemmeløse Lyd. En saadan Udtale forekommer maaske tildels i det Trønderske, f. Ex. *skahrp*; en lignende Udtale skal findes i Nordsvensk, f. Ex. i Ångermannland, se Lundell, Sv. Lm. I, 44. Men den stærkere Udtale er alm. ikke saa tydelig adskilt fra den svagere som *hl* fra *l*, og det kan derfor i de fleste Tilfælde være tilstrækkeligt at skrive *r*: *skarp*, *mark*.

Vi gaa nu over til de eiendommelige tilbagetrukne Tunge-spidslyd, som i Østlandsk er fremkomne ved *r*-Lydens Forbindelse med en følgende Tandyd.

Her maa nu først adskilles forskjellige Aldersgrader: 1. Gammel Berøring, i Ordets Indre eller Ordstammen, som i *svart*. Hertil regnes ogsaa ofte gamle Endelser, Afledninger og Sammensætninger, som *stort*, *Smurning*, *Laurdag*. 2. Ny Berøring, ved Udtrængning af mellemliggende Lyd som *mørt mørkt*, *kar'n Karlen*; tildels ogsaa ellers i Endelser, Afledninger og Sammensætninger, hvor Oprindelsen tydelig føles, saa at Berøringen for Bevidstheden foregaar paany; tildels i fremmede Ord og Navne; samt i Ordsammenstød i Talens Sammenhæng, f. Ex. *er til*, *er du*. Man ser altsaa, at Endetillæg og Sammensætninger tildels vakle mellem begge Klasser. Der kan tildels adskilles endnu flere Aldersgrader efter Dialekternes forskjellige „Følelse“ eller ubevidste Opfatning.

De omtalte Forbindelser behandles saal. forskjellig, eftersom de opstaa ved gammel eller ny Berøring. Saaledes maa ved *r* ud-

skilles de gamle *r*-Forbindelser, hvor allerede i Middelalderen *r* bortfaldt, som *rs-ss*: *foss*; *rl-l*: *elling*; *rn-nn*: *honn* Horn osv. Gammelt *rd* bliver tykt *l*, nyt bliver i Østl. *rđ* eller *rđ*.

Idet *r* støder sammen med Tandlydene *t*, *d*, *s*, *l*, *n*, opstaar der i hele det Østnorske, hvortil her ogsaa kommer det Nordenfjeldske til og med Salten, eiendommelige Lydsammensmeltninger, idet de to uensartede Lyd ligesom indgaa et Forlig (Kompromis) og komme hinanden imøde paa Halvveien; *r*-Lyden mister sin Trille og gaar over til en flygtig Glidelyd, men til Erstatning trækker den Tandlyden (Tungespidsen) op til Gummerne eller Ganehvælvet. Der opstaar saaledes en tilbagetrukken Tungespidslyd, der har et fra den rene Tandlyd forskjelligt, mere eller mindre dumpt eller „tykt“ Præg. Der er heri to Grader, den „halvtykke“ Gummelyd og den „tykke“ Ganehvælvlyd. Oprindeligt har vel *r* + Tandlyd blot frembragt Gummelyd, men Dialekterne gaa ikke sjelden videre, helt til Ganehvælvlyd, idet Gummelyden forbeholdes visse Tilfælde; saaledes faa ofte Forbindelser af *r* „halvtyk“, Forbindelser af „tykt“ *l* „tyk“ Udtale. Den forudgaaende Glidelyd er saa rask, at de fleste Fonetikere, især de for denne Lyd fremmede, betragte den hele Forbindelse som en ensartet Lyd, altsaa f. Ex. *svartt*, *svartt*; men for Indfødte er det dog kjendeligt, at Lyden er anderledes i Begyndelsen end i Slutningen; den populære Opfatning er, at man i Gummelyden hører „tydeligt *r*“, i Ganehvælvlyden „tykt *l*“, hvilket sidste, som vi nedenfor skal vise, dog er aabenbart urigtigt. I Forbindelser som *harđu* føles denne *r*-agtige Lyd tydelig som tilhørende første Stavelse, hvilket viser, at den kommer foran. Det synes derfor mest praktisk at betegne Glidelyden ved halvtyk Udtale som *r̥*, f. Ex. *svart̥*, *stort̥*, *horn̥*, *karl̥*, ved tyk Udtale som *r*, f. Ex. *svartt* osv. For Tydeligheds Skyld fordobler jeg i det næstfølgende de lange Konsonanter, altsaa *svartt̥*, *svartt̥*; ellers er enkelt Konsonant tilstrækkelig.

2. r̥.

r̥, utrillet Gumme-*r* (supradentalt spirantisk *r̥*), forekommer alm. kun som Glidelyd og skulde da egentlig skrives *r̥*, f. Ex. *svartt̥*, men vi finde det mere praktisk og tilstrækkelig tydeligt at skrive *svart̥* eller *svartt̥*. Nærmere se ovenfor og under de enkelte Lyd lige nedenfor. Selvstændig Spirant i (*hart̥*) *tr̥e*, Selbu o. fl., Am. Larsen.

3. *f*.

f, supradentalt *t* (halvtykt *t*, Gummelyd). I østl. Bym. f. Ex. Kristiania er *borřt* den naturlige Udtale, *bort* den finere (i høiere Ord som *jærtø*, *smærtø* kun *r*). Ligesaa *stört*, *störtå*, *størå*. Ogsaa i flere østlandske Bygdemaal synes f. Ex. *sürt* af *sür* adskilt i Udtale fra *fürt* af *fuf* (med tykt *l*), skjønt Udtalen paa de fleste Steder bliver tyk i begge Tilfælde. Saal. *svartt*, *sürt*, *lürt*, *bærtø* (bar) Kristiania (vulg.) med Omegn; *vürt* varmt, Næsodden (Follo), Jarlsberg o. fl., synes adskilt fra Ord som *svürt* svalt. Ofte synes Slutningen at nærme sig den rene Tandlyd (*t*), men at skjelve skarpt mellem *řt* og *řt* er neppe muligt. I Solør *vært* varmt, se under *f*.

4. *d*.

d, supradentalt *d* (halvtykt *d*, Gummelyd), i østl. Bym. *hårđu* har du, *sērđu* ser du. (Derimod *ør*, *bør*, *nør*, og i lærde Ord *lærd*, *garđø* osv.). Ogsaa her nærmer Slutningen sig ofte den rene Tandlyd (altsaa nærmere *řd*). En lignende Udtale findes i flere østlandske Dialekter, f. Ex. *mōřđi* Mor din, med meget svag Glidelyd, eg. *mōđi* Vaage (Gbr.), Tuddal (Tel.); *sērđu* Selbu.

En Tilnærmelse til denne Lyd eller en Mellemlid af denne og Tandlyden findes i flere gamle Maal for *đn* af opr. *rn*. Det kunde synes passende at betegne denne Overgangslid ved *dn* (Retskrift uden Punkt), men da den er vanskelig at skille fra den rene Gummelyd, synes *đn* mere praktisk (eller *đn* hvor *n* synes nærmest Tandlyd). Saaledes *hōđn* (Horn) Jæd., Hard. I *sjæđnø* (Stjerne), Vang i Vald., synes man virkelig at høre en Mellemtung mellem *r* og *d*. Vi har rimeligvis her det første Trin i Overgangen fra *rn* til det rene dentale *dn*, som ellers synes den almindelige vestl. Udtale, f. Ex. *hōdn*, *kvedn*, *bjōdn*.

5. *ř*.

ř, supradentalt *s*, østl. Bym. *lårř*, *fōřřø værř*, *harřk*, *barřk*. Ofte mere dentalt i Slutningen: *lårř*. En lignende Udtale findes i Kristiania Omegn, maaske ogsaa andre Steder paa Østlandet, f. Ex. *kōřř*; ogsaa i Nordland f. Ex. S. Salten *kōřř*. (I gammel Berøring ellers alm. Assimilation). Denne Lyd opstaar nogle Steder i det Nordenfjeldske og N. Østerd. foran Tandlyd, altsaa uden ydre Foranledning: *heřř* Soknedalen; (Støren, S. Trdh.), Tøn-

set, ¹⁾ Tyldalen (men *hæst* Lilleelvedalen); klinger uden *r*-Glidning og næsten som en Mellemlid af *s* og *š* eller *ş*. Om en mulig Grundform **hæst* se nedenfor.

6. l.

l, supradentalt l, østl. Bym. *kārļ* (Karl, Navn), *fārļi*, *dārļi*, *ārļi* (ofte vaklende: *hārli*, *pārļe* er finere, *hārļi*, *pārļe* lidt simplere eller mere dagligdags Udtale). Ogsaa her klinger Lyden ofte mere dentalt i Slutningen: *kārļ*. Imellem det finere *kārļ* (*kārļ*) og det vulgære *kāl* er der for indfødte Ører en himmelvid Forskjel, skjønt den f. Ex. for et engelsk Øre knapt vilde være mærkbar.

7. n.

n, supradentalt n, østl. Bym. *hörn*, *körn*, *jærn*, *bærn*, *gærn* Garn. Alm. ogsaa i østl. Bygdemaal for det ikke assimilerede rn (Aasen Gram. 107), f. Ex. *ørn* (*örn*). Mest udbredt synes denne Udtale i det Nordlandske, hvor den endog alm. findes i ellers assimilerede Ord, saaledes i Salten *hårn* Horn, *kårn* Korn, *tårn* Torn (Gildeskaal, efter Prof. Blix's Udtale); *skårn* Skarn (Aasen, Ordb.). Det er denne Lyd, som menes, naar det heder, at disse Ord „udtales med tydeligt r“, som man oftere hører paastaa. I Indtrøndsk *jærn* alm., *jærn* Ytterøen (Verran, nær e), vulg. Trdhjemsk; *stjærn* Stjerne, *bæ'kærn* Bøgerne, Verran. I Østerd. har vi i Tønset Formen *šærna* Stjerne, men *hærna* Hjørne og Høne (nærmere n end n); i Rendalen *šærna* Stjerne, *šūšærna* Syvstjernen. I Tønset ogsaa *tårnris* Nypetorn. I Hall. vakler Udtalen mellem *ørni* og *ørni*. I det Vikske begynder *bærn*, *gærn* at trænge ind fra Byerne istedenfor det ældre *bån*, *gån*. I Jarlsberg er *jærn* Jern ældre, *jærn* yngre Udtale; i Smaal. ældre *jenn*, yngre *jærn*. En Form som *jån* har jeg ikke fundet nogensteds, ²⁾ derimod findes *jærn* saa nær Hovedstaden som i Sørkedalen; i Hakedalen er Forholdet som i Jarlsberg.

¹⁾ En Gaardbruger fra Tønset fortalte mig, at det i Faaset-Grenden hedte *hæst* med rent *s*; „*Fåsættinjen*“, sagde han, „*legg tonja på tonja*, *Tyldørn slær a i gonn'an*.“ Dette som Exempel paa, hvilke træffende Yttringer om Sprog og Udtale man kan høre af tænksomme Bønder.

²⁾ Forholdet er som ved Tel. *sjäv*, hvor man skulde vente *sjäv*. Denne Uregelmæssighed maa grunde sig paa det i begge Ord forangaaende *j*, jfr. Viksk *jå* Le for *ljå*; alm. nordisk *jå* ja, on. *já*.

Ligesaa er *r̄n* alm. eller hyppig Udtale i ny Berøring, som *kār̄n* Karlen, *kār̄n*, ofte nær *kār̄n* Karen (Kvindenavn), *mūr̄n* Muren, *fōr̄n* for han, *jōr̄n* gjorde han, *ākār̄n* Ageren, de *ēr̄n* det er inte (ikke), *ā hettār̄n* hvad heder han, Akershus. I Fjeldbyggerne *han låg i myr̄n*, *jekk me h̄yr̄n* med Koen, N. Gbr., Vald., Hall. Det staar her overalt i Modsætning til *r̄n* af *ȳ* (tykt 1), f. Ex. *stōr̄n* Stolen, af *stōȳ*; i Slidre *gār̄n* af *gāt* Gaard, derimod i Vang *gār̄n*, fordi det heder *gār*.

β) Ganehvælvlyd (Kakuminaler)

eller „ombøiede“ udtales med Tungespidsen tilbagetrukket og ombøiet (eng. *invertet*, Sweet Handb. 32. 38) mod Ganehvælv, altsaa indenfor Gummerne, f. Ex. østl. *svartt*, *stōrt*, *furt* fult, *stōr̄n* Stolen, *hars*, *hār̄s* Hals. Den forudgaaende spirantiske Glidelyd forholder sig med Hensyn til Varighed og Styrke ganske som ved Gummelydene; den er meget rask, men overmaade kjendelig for et østnorsk Øre; almindelig opfattes den af Ikke-Fonetikere som tykt 1, altsaa „*svartt*“; dette viser ialfald, at Glidelyden er en særskilt Lyd, og at Lydforbindelsen klinger anderledes i Begyndelsen end i Slutningen. Omvendt er alm. Fonetikerne, f. Ex. de svenske, tilbøielige til at anse hele Lydforbindelsen for aldeles ensartet helt igjennem (homogen), altsaa *svatt*, *sūt*. Ogsaa de for disse Lyd fremmede, f. Ex. Vestlændinge, høre her kun et urent t osv. Dette viser paa den anden Side, at den forudgaaende Glidelyd er temmelig flygtig; muligens er den i Svensk endnu raskere end i Norsk. Derimod er det for enhver indfødt Fonetiker en Kjendsgjerning, at Udtalen i Ord som *svartt* er ganske forskjellig fra det fuldstændige tykke 1. For at overbevise sig herom behøver man blot at prøve paa at udtale *stort* som *stōtt* med det tykke 1 i *stōȳ*; det vil falde ganske anderledes vanskeligt og lader sig neppe gjøre uden mellemkommende Stemmeledning; det hele klinger da langt mere vidtløftigt og indviklet. Det har lykkedes mig at finde et virkelig forekommende Exempel paa *ȳ* foran Tandlyd i Lom: *hats*, ofte *hāt̄s* med stærkt udviklet Stemmeledning: *e ha iht i hāt̄sē*, jeg har ondt i Halsen. Dette klinger aldeles forskjelligt fra det alm. østl. *hars*, *hār̄s* (Lesja *hār̄s*; Vaage afvigende *heirs*).

Den tykke Ganehvælvudtale er karakteristisk for hele det østlige Norge undtagen det nordligste (fra Lofoten nordover) og for hele Sverige undtagen det sydlige. Ligesom Gummelyden synes ud-

gaaet fra *r*, saaledes synes Ganehvælvlyden udgaaet fra *rd*. Disse Lyd findes ogsaa i flere andre Sprog, som i Indisk. Ogsaa her ansees de for at være opstaaede af *r*. Overhovedet synes de ikke at tilhøre de oprindelige Lyd i de indoeuropæiske Sprog. Men af og til findes de dog ogsaa i flere Sprog og Dialekter uden nogen saadan ydre Foranledning (spontant udviklede), blot som Afvigelse fra den almindelige Udtale. Noget, som tyder paa, at denne Udtale oprindelig har været fremmed for Oldnorsk, er, at *rs* næsten altid i Nynorsk, ja allerede i Middelnorsk, findes assimileret til *ss*, f. Ex. *Foss* on. fors, *Tosk* porskr, *Bust* burst, *tyst* pyrstr *tørst*, alm. *fyst* fyrstr, *støst* stærstr. Her høres i Bygdemaalene intet Spor af tyk Udtale som i Svensk, hvor det heder *förs* osv. (*rs*, Lundell Sv. Lm. I, 41). I Nynorsk har man ved *rs* alm. kun i fremmede eller Kulturord den tykke eller halvtykke Udtale; saaledes maa *kors* (on. kross) regnes for en nyere Form; *lärs* er mindre nationaliseret end *Lasse*. Ligeledes blev i Middelnorsk *rn* ofte eller alm. til *nn* (honn, konn), og *rl* til *ll* (jall, kall), skjønt disse Overgange ikke er blevne gjennemførte undtagen i de mest hverdagslige Ord; men netop disse er de mest bevisende for Udtalen.

Et oprindeligt *r* forvandler i Østl. en følgende Tandlyd ikke alene til Gummelyd, men Bevægelsen gaar, som ovenfor bemærket, oftest videre helt til Ganehvælvlyd. Men hvor den ene, og hvor den anden af disse Udtaler findes, er endnu ikke tilstrækkelig bragt paa det rene, tildels fordi *bogge* ikke altid er saa tydelig adskilte; der findes Mellemtin. Dog har jeg det bestemte Indtryk, at den tykke eller kakuminale Udtale er aldeles overveiende i det Søndenfjeldske. Tildels adskilles her gammel og ny Berøring. Derimod synes Supradentalerne hyppigere i det Nordenfjeldske ligesom maa ske i det Svenske.¹⁾ Et tykt *l* forvandler over hele Østlandet, ogsaa nordenfjeldsk, en følgende Tandlyd til Ganehvælvlyd. Men denne Forbindelse maa ved de lukkede Tandlyd (*t* og *d*) altid være

¹⁾ Lundell troede først, at baade *r* og *ʃ* i svensk Maal dannede Supradentaler; senere kom han dog til den Erkjendelse, at *ʃ* ofte danner Kakuminaler og derved adskilles fra *r*. Mig gik det omvendt. Jeg troede i Begyndelsen, at Udtalen overalt i Østl. var fuldstændig „tyk“ undtagen i Byerne. Efterhaanden blev det mig dog klart, at i flere Dialekter *r* virker halvtyk, *ʃ* tyk Udtale. Men jeg blev ligesom Lundell for sent opmærksom herpaa til at kunne underkaste det hele Felt en ny Prøvelse.

opstaaet ved ny Berøring, d. e. ved Endetillæg eller Sammensætning; oprindeligt *lt* og *ld* forandres nemlig ikke paa denne Maade.

1. *r*.

r, kakuminalt spirantisk utrillet *r*, findes især som Tilglidning til de egentlige Kakuminaler som i *svartt*; fremkommer af *ʔ* foran Tungespidslyd: *søršen* (maaske *søršen*) Solskin, af *søʔ-šen*, N. Gbr.; *tør sillin* tolv Skilling, N. Odalen; *gärläus* (*gärläus*) gaardløs, østl.; *gürrot*, *gürrot* Gulerod, østl.; *örroyk* Ølrøg, af *öʔ* Varme, Hedem. o. fl. Som selvstændig Lyd forekommer det især i østl. Former som *stör*r Stole, Akershus, Solør, for *stöʔ*r, som findes f. Ex. i Østerdalen (Rendalen), Hedm. o. fl. I Lier synes det at lyde nærmere *stöʔ*r, altsaa i Begyndelsen med mere l-agtig Lyd. Navnet **Solør**, udtalt af indfødte, lyder for mig *säʔ*r, efter Am. Larsen nærmere *säʔ*r. *mäʔ*r maler, S. Akershus, *mæʔ*r N. Rom., Sol., jfr. *mäʔ*r Smaal. (*stæʔ*? stjæler, Rødenæs). I Former som *xertt*, *hurdder* er alm. ogsaa Endelsen *r* kakuminal Spirant, skjønt ofte nærmere Tandlyd.

2. *t*.

t, kakuminalt eller tykt *t*, alm. østl. af *ʔ* + *t* (ny Berøring) eller *r* + *t*: *fært* (*fürt*) fælt, *fürt* fult, listigt, *hærtt* halvt. Østl. *svartt* *šortt*, *stört*, *sürt*, *lürt*, *vürt* varmt (tildels ogsaa *rt*, se ovenfor). I Rendalen (Østerd.) *skærtt* skarpt, *märt*'n Markedet (af Marknaden, jfr. østl. *bjærtnes* Bjerknæs, Stedsnavn), men *rt* i Navnene *mart*en, *mart* (som fremmede). I Solør efter Am. Larsen alm. *rt* af gammel eller tidlig Berøring: *svartt*, *stört*, men *rt* ved ny: *vært* varmt, *mörtt* mørkt, *mærtt* mærkede, *stört*ö. I N. Gbr. findes *tt* ligesom andre lange Konsonanter med stemmeløs Tilglidning, altsaa *svahrtt*; dog lyder denne temmelig svagt (*svahrtt*) og kan derfor i almindelig Lydskrift maaske lades ubetegnet; en lignende, endnu svagere Udtale i Vang (Vald.), hvor dog Lyden er nærmere *rs*, se ovenfor; ligesaa i Hol (Hall.). Udtalen kunde her betegnes som *svahrtt*, men ogsaa lades ubetegnet. *er litör ti* Vaage, af *litöʔ* f. liden.

Paa Grænsen for den tykke Udtale i Tel. har man i Tinn: *norʔte* nord-til, nordover, i den østlige Del (Mæl, Østbygden), men *norʔte* i den vestligste (Dal Sogn), *svartt* kun Østbygden, ellers *svart*. I Tuddal *hærtt* og *hätvt* halvt, men kun *svart*, ligesaa Hjartdal.

Ganske undtagelsesvis bliver *rt* til *t* i *bo'ti* bort i, Ø. Telemarken o. fl.

3. d.

d, kakuminant eller tykt *d*, alm. østl. af *t* + *d* eller *r* + *d* i ny Berøring, saal. *fōrdə* fulgte af *fōljə*, *fōrtūr'də* fortalte, i Ø. Tel. *sjūr'dəs* skildtes (*skjuldtes af *skyldtes), Hjartd. *hærdə* hørte, *kjærdə* kjørte, sjeldnere *hæ'tə* (Fet); derimod udtales det hyppige 'gjorde' alm. *jō'tə*, sjeldnere *jōrdə*, saaledes undert. Hovind (Rom.); *jōrdə* N. Odalen, i Rendalen *jōrdə* gjorde, *jō'tə* Jorde. I Afledninger og S sammensætninger: *spørja spør'ddgd* spørge Gaader (Spurninger, on. spurdagi), N. Gbr.; *laur'da* Lørdag, **Laurdag**. Ved Ordsammenstød: *hār'du*. Ved Bortfald: *værd'də* Varme af verimde, Lardal i Jarlsb., sjelden af ældre Berøring: østl. *ōr'də* Older, Or, i Vaage *aur'dre*; østl. *hur'də* og *hūr'r* Hulder, *ūr'də* Vang (Hedm.), af ældre **oldr**, **huldr**, hvis oprindelige Form er bleven fordunklet, riml. ved Bortfald af *d*; Ord som **aldr**, **skvaldr**, hvis Oprindelse er klar, behandles aldrig saaledes. I Holtaalen (efter Am. Larsen) *ær'ddrə* n. **Race**, af **eldre** = Elde, Aas. Ordb., altsaa ny Afledning med *r*, og maaske paavirket af **ala**. I Rend. *bor'də* Byld, af **bolde**, paavirket af en østl. Form af **Bols** Hævelse, **bolen** hovnet.

Ved Forvexling eller Omvending af Forholdet (Kontra-Analogi) bliver enkelte Gange tykt *t* til *rd* (ellers er det **rd**, som bliver *t*), saaledes i Vaage *kjyr'de*, *værkəkjyr'de* Byld, ellers alm. *kjyle*, nogle Steder *kjytə* = **Kyle**, Kul, Byld, on. kyli, n. I Hemsedal (Hall.) endog *ār'de* Alen, i Hol *ā'te*, i Tinn (Ø. Tel.) *a'ten*, on. oln, alnar. Det afvigende *ā'kərŋ æ šær'd*, moden til at skjæres, Vaage, er maaske at forklare som en ny Afledning med *d* istedf. det sædvanlige *šær* = on. skærr.

4. s.

s, kakuminant eller tykt **s**, alm. østl. af *r* + *s* eller *t* + *s*: *lār's* Lars (tildels *lār's*), *fær'stə* vær's; *hār's*, *hār's* Hals, oftere *hār's*, især sydøstl., men ogsaa Vang (Vald.), Ø. Tel; *hær's* Helgeøen (Hedm.), *hēr's* Ø. Slidre (Vald.); afvigende *heir's* Vaage. Ligesaa *pjyr'sə* Pølse (**pylsa**) N. Gbr., Vald., *pjör'sə* Ø. Tel., *pjær'sə* Rollag (Num.), *pjör'sə* Rend. Lignende Former i det Nordenfjeldske. I Ranen (Helg.) endog *nir's* *nir'sa* Nils Nilssen (Prof. Blix), som ellers

heder *nils nils'n*. Ved Ordsammenstød f. Ex. *ei nifer stue* en ny Stue, Hakedalen.

Lyden nærmer sig *š*, men falder ikke ganske sammen dermed. Efter den populære Opfatning hører man i *hårš* virkelig *š*, se ovenfor.

En lignende Udtale, men uden *r*-Glidning, findes i mange østl. Maal for opr. *s* foran *l*, som da tillige bliver kakuminalt: *šlå*, *štik*, *væšlə* vesle (lille) og vexle; *næšlə* „Nisle“ (Nelde), Hedm., *nišlə* Akershus. I Asker *haššəl*, *haššlum* (Stedsnavn), *bækšəl* Bidsel; ligeledes paa Næsodden, i Aker osv. Ogsaa denne Lyd har stor Lighed med *š*. Paa mange Steder vexler den med eller gaar over til *hl*; *vəhlə*, se ovenfor.

5. *n*.

n, kakuminalt eller tykt *n*, alm. østl. af *t* + *n*, sjeldnere *r* + *n*: *därn*, *därn* Dalen (*dät*, *dät*), *ärn*, *ärn* Alen, on. öln, Stamme aln-; *gärn* Gaarden (*gät*), alm. *gärn* gal, riml. af *gætin*, ¹⁾ der findes f. Ex. Solør (endnu alm. østl. n. *gäti*, *gæti* galt); *störn* Stolen, *skürn* Skolen (*skütə*), *skürn* Skurden (*sküt*), *dürn* ell. *dürn* Frokosten, Dagverden (*dütə*, *düt*, i Gbr. o. fl. *dugut*), *mjörnær* Møller, on. mylnari, senere miulnare (14de Aarh.). ²⁾ Østl. *fuggørn* af *fuggət*, (*foggət* Næs, Rom.), i Viksk *föurn* (*föut*), *gamörn* af *gammal*, altsaa her af *l* + *n* (først N. Østerd. og Trdh. har ubst. *gammət*), ligesaa *nöikørn* af *nökkəl* (*nökkət* Kra. Omegn, se nedenfor).

I Former som *håršn* Halsen, *svartt'n* Svarten (den sorte) kan det efter Lyden være tvivlsomt, om ikke det sidste *n* bør skrives *n*, da Lyden synes nærmere dental. Imidlertid forbliver Tun-gen paa samme Plads, og *n* bliver derfor det rigtigste.

Af *r* + *n*: maaske nogle Steder i Ord som *ørn*, *jærn* (alm. sydøstl. *ørn* osv. se ovenfor). *smörniy* Solør, Østerd. (Storelvd., Rend.), Gbr. (Vaage, Lesja); undertiden *smönny* Lom, *smünny* Hol (Hall.).

¹⁾ I Spydeberg hedte det efter Wilse for hundrede Aar siden „*gælin*“; nu heder det *gärn*, n. *gäti*. I Tønset er *gätin* den ældre, *gärn* den nyere og alm. Udtale.

²⁾ Derimod bliver gammelt *ln* til *n* i østl. *könə* Badstue, Tørrehus, af *mn. kiulna*, on. *kylna*, opr. af lat. *culina* (oolina), ligesom *mylna* af lat. *molina*.

Undertiden synes *n* uden ydre Foranledning at faa Udtalen *n* eller en lignende Lyd, saaledes i N. Østerd. og Namdalen. I Tønset *hónó* eller snarere *hónnó* Hane, *grán*, *mán* Man (paa Hest), *sán* Søn, *nón* Midaften, *vón* Udsigt, Kans. Her er Udtalen nærmere tyk end halvtyk, og *r*-Glidningen ikke synderlig fremtrædende. I Indre Namd. (Grong) samme Lyd i Ord som *sonnokonnó* Sønnekone, *hännin* Hane, *váni* Vane, *són* Søn. Jfr. hermed en lignende Udtale i svensk Ångermannland, se Lundell Sv. Lm. I, 44, her betegnet som supradental. Den tykke eller halvtukke Udtale synes saaledes i disse Dialekter paa et tidligere Trin at have været den normale „haarde“, d. e. *n* udtales saaledes, naar det ikke var mouilleret. Paa en lignende Maade er det tykke *l* herskende i sv. Dalarne, hvorom nedenfor.

6. *l*.

l, kakuminalt delt *l*, er et *l* dannet med Tungespidsen mod Ganehvælv; forekommer i Østl. Ord som *slå*, *væslå*, *hassl*, uden mærkbar *r*-Glidning. Det adskiller sig i Lyd ikke meget fra almindeligt *l*; det nærmer sig til det „tykke *l*“, men adskiller sig derfra ved Mangelen af Tungeslag. Det opstaar ogsaa af nyere *r + l* og faar da alm. *r*-Glidning, som *spörlag* Vaage o. fl. Særlig udpræget paa Grund af Fordobling og mindre fremtrædende *r*-Glidning har det forekommet mig i *dålle*, Lom.

For Resten behandles *rl* meget forskjelligt, idet gammelt *rl* alm. assimileres som i *elling*; jfr. med enkelt *l* *pæle*, Perle, *linnêle* Linerle, Vaage; *pêlê*, *linelê* Hol (Hall.),¹⁾ sv. ärla, i Trdh. Stift *pæll* osv.

7. *t*.

t, det egentlige saakaldte „tykke *l*“, er den mest udprægede af alle kakuminale Lyd, men er ikke noget rent kakuminalt *t*. Det dannes f. Ex. i *at* ved først at trække Tungespidsen op mod det midtre Ganehvælv uden at berøre det, hvorved i første Øieblik en *r*-Glidning fremkommer, der er for flygtig til at behøve Betegnelse; derpaa foregaar Hovedbevægelsen, idet Tungespidsen med et Slag føres fremover langs Ganen henimod Tænderne, i Slutningen

¹⁾ Det østerdalske *rinnihle* riml. af *lin-e(r)tlä*, **rinitlä*, on. *ertlä*, ligesom *æhle* af *ætla*.

med flygtig Berøring. Bliver Berøringen ganske borte, nærmer Lyden sig det spirantiske *r*; bliver Berøringen mere, og Tungebevægelsen mindre energisk, nærmer Udtalen sig til *rd*. Ved dette Tungeslag opstaar den eiendommelige skiftende Lyd, som vi kalde tykt *l*, fordi den for os ligner mest *l*; fremmede finde den alm. mere lig *r*. At den ligner *l*, beror neppe paa Indbildning, men paa en virkelig Tilnærmelse til *l* i Dannelse,¹⁾ idet Luftstrømmen under Tungeslaget ikke synes at været ganske afstængt paa Tungens Sider. Lyden kan saaledes maaske betragtes som et ufuldkomment udtalt *rd* med Tilnærmelse til *l*.

Det tykke *l* har noget af Spirantens Natur, navnlig i første Øieblik; men det har ogsaa noget explosivt, da der et Øieblik er Berøring, og Lyden ikke lader sig forlænge. Saaledes har Lyden en meget indviklet og mangfoldig Karakter, der gjør den omtrent umulig at udtale for fremmede, endog for Vestlændinge, medens et østlandsk Barn meget tidlig lærer at udtale den i de forskjelligste Stillinger.

Saaledes bliver *ʒ* et af de paatageligste og mest karakteristiske Mærker for Østlandsk, skjønt det undertiden synes at have strakt sig udover sit oprindelige Omraade. *ʒ* findes i hele det Søndenfjeldske undtagen Vest-Telemarken, og i det Nordenfjeldske til og med Nordre Salten (Beboerne af Lofoten og Finmarken, som ikke kan udtale *ʒ*, faa af sine Naboer Øgenavnet „Skolper“, *skolpør*). Om Lydens Udbredelse i Norge og Sverige gjælder det samme som om den tykke Udtale overhoved (se ovenfor), thi med *ʒ* følge overalt de øvrige kakuminale Lyd.

Rimeligvis er Lyden *ʒ* fra først af opstaaet af *rd* (eg. on. *rd*.²⁾ Den findes i ægte Østlandsk overalt for *rd*: *haʒ* hard (haard),

¹⁾ Fremmede, som prøve at efterligne Lyden, gjør den uden Undtagelse altfor lig *r*. Af de Indfødte opfattes Lyden overalt som *l*. Hermed stemmer ogsaa den nedenfor fremsatte Theori om Lydens Udbredelse, hvorefter Udtalen af opr. *l*, men ikke af opr. (isoleret) *r* paavirkedes af den tykke Lyd.

²⁾ Et enkelt tidligt Spor af tyk Udtale er maaske Navnet **Jon Giulsson**, der staar to Gange i et on. Brev fra Sørum af Aar 1382 (Dipl. Norv. I), og (hvis ikke af Gylls, Gills) mul. = Giurðsson, af Giurðr = Gyrðr; det senere Navn *Juel*, *Juul*. Jfr. **Ghiurder**, **Ghiurder** Dipl. I Tunsb. 1391. Vistnok synes Formen *l* her paa den Tid enestaaende, men senere f. Ex. i 16de Aarh. findes den

gāt Gard osv. Var den oprindelig opstaaet af 1, havde den neppe kunnet drage det opr. saa forskellige rd med sig. Naar derimod først rd var blevet *ʔ*, var det paa Grund af den 1-agtige Lyd naturligt, at den rev det oprindelige *l* med sig. Paa den tykke Udtales Vestgrænse findes flere Steder, især øverst i Valdars og Ø. Tel., en mindre fuldkommen Udtale af *ʔ*, idet Tungeslaget bliver mindre udviklet, saa at Lyden nærmer sig *r*. I Vang (Vald.) synes Udtalen næsten ganske *r* og burde egentlig skrives saaledes: *dār* Dal; men jeg har dog foretrukket *dāt*, fordi dette er meget tydeligere, bl. a. til Adskillelse fra Ord som *gār*, se nedenfor. Ligesaa i Tuddal, N. Bø (Ø. Tel.), dog er Udtalen her nærmere *ʔ*. Det skulde ikke forundre mig, om man ved nærmere Undersøgelse fandt denne Udtale ogsaa i Hjartdal. Nu har man netop i flere af disse Grænsebygder (Vang, Hjartdal) *r* for opr. rd, saaledes *hār* = hard, *gār* = Gard. Dette kunde synes at tale mod min Formodning, men taler i Virkeligheden derfor. Flere Ting tyde paa, at disse Dialekter oprindelig har havt den vestlandske Udtale og først i Løbet af de sidste 2 a 3 Aarhundreder faaet den tykke Lyd. *ʔ* er da indkommet fra de østlige Naboer og har meddelt sig til opr. *l*, som dog har beholdt et Spor af sin ældre vestlandske Udtale; derimod var gammelt *rð* paa den Tid forlængst blevet *r*, som ikke længer kunde paavirkes af *ʔ* (isoleret *r* kan ikke blive tykt).

En mindre fuldkommen Udtale har *ʔ* ogsaa foran *s* i Tinn (*hātš*, *pōtšə*) og Tuddal (*hātš*, *pōtšə*), hvor Tungeslaget ligeledes er svagere. Omtrent den samme Udtale har *hātš* i Salten, *hātš* Helg. (Prof. Blix's Udtale). Fuldstændigt Tungeslag har jeg kun hørt i Loms *hātš* eller *hātš*, hvor *s* synes dentalt. Fra Øland anfører Lundell *hātš*, Sv. Lm. I, 40. Det er allerede omtalt, at den alm. østl. Udtale er *hārš*, *hārš*, ligesom at overhovedet *ʔ* foran Tunge-spidslyd mister sit Tungeslag og bliver *r* + Kakuminal.

Det tykke 1 findes i de forskjelligste Stillinger, dog aldrig fremlydende som i sv. Dalmaal *ʔū'n* liden, *ʔvā* leve; aldrig forlængt eller fordoblet; alm. ikke efter de mest lukkede (tynde, palatale) Vokaler, hvor den palatale Udtale *ʔ* ligger nærmere og maaske endnu findes nogle Steder; saaledes aldrig af opr. 1 efter opr. i,

oftere, saaledes **Kammefjøl** Kamfjord Dipl. IV Tunsberg 1554, Ved denne Tid maa den tykke Udtale ansees for at være trængt ganske igjennem.

sjelden efter opr. *e*, *y*, vaklende efter *ø*. Saaledes altid *mil*, *pil* (i sv. Dalmaal *mif*, *piif*; *sif*u Svale omsat af *sufi*, Brunlanæs, Eidanger; jfr. *nirf* Nils, Ranen). Ligeledes af aabent *i*: *spel* Spil, *bél* Stund. Altid *spela* (*spila* V., *speld* Ø. Tel., *spald* I. Trdh.) *pá fela* (-un Vald., Hall.); alm. *el*, *elin*, dog *et*, *æt*, Trdh. Stift. Alm. *syl*, saaledes Trdh. Stift og Størstedelen af det Søndenfjeldske, dog *syf* Hall., Ø. Tel., Tønset. I Tinn heder det *syl*, *barkehjyle* Strube i Vestfjorddalen, derimod *syf* osv. i Østbygden, alm. *yf*ø hyle. Af *syf* igjen *sif*, *sif* Solør, Næs i Hall. o. fl.

Ved Vokalen *ø* er Forholdet uklart; det heder altid *øl* Øl, af on. *öl* (aabent *ö*), derimod *døf* (Tinn), alm. sydøstl. *dœf*, af on. *doell* (langt lukket *ø*); her har N. Gbr. (Vaage) den afvigende Form *døf* med kort aaben Vokal, men *øl*; derimod *mjøf*, *fjøf*. Tildels har vel her Adskillelse fra opr. *y* gjort sig gjældende; saaledes adskilles i N. Gbr. *øl* Øl fra *øf* Varme, Lm. Yl, on. ylr. Overhovedet spiller i saadanne Uregelmæssigheder baade Efterligning (Analogi) og Adskillelse (Differentiering) en stor Rolle.

De fleste Dialekter har altsaa vanskeligt for at udtale *f* efter de mest lukkede Vokaler; det falder lettere at udtale det efter de aabnere, hvor Tungen har mere frit Spillerum. Der, hvor *f* taales efter de mere lukkede Vokaler, bliver da ofte disses Udtale aabnere. Ved de opr. lange Vokaler gjælder dette især *ø*, som bliver aabnere og mere tilbagetrukket, først *døf* (Tinn), *døf* (Vaage), alm. sydøstl. *dœf*. Dette gjælder endnu mere de opr. korte (og en Grad aabnere) Vokaler *e* y *ö*; disse bliver gjerne endnu aabnere: *vœf*, *väf* = vel, *œf* = Yl, *mjøf* = Mjöl, on. mjöl. Den omvendte Tilbøielighed findes (ligesom ved *r*: *er*, *ber* Jarlsb.) enkelte Steder: *vœf* Namd., *Hœfi* Smaal., on. Helini; *de eif* det er det, Jarlsb. Omvendt bliver *a* ofte til *ä*, *æ*: sydøstl. *däf* Dal, adskillig herved fra Ord som *haf*, *gaf* af opr. *rd*. Opr. kort *o* bliver gjerne langt *œ*, kort *ö*: *hœf* Hul, on. hol, *föfk*.

Undtagelser, hvor *l* mod Sædvane ikke er blevet *f*, i Tinn, paa den tykke Udtales Vestgrænse: *Mæl* (Stedsnavn, Vestfjordd.), *sæl* lykkelig, *fæl* (men *hæf*, *pæf*). Disse Udtaleformer kan have holdt sig fra ældre Tid eller være indkomne vestenfra. Ordet *sæl* har paa hele Østlandet *l*. Paafaldende er i Solør *sæla* Sæle, *tæla* Tæle (Frost i Jordan); maaske er her *sæla* paavirket af *sæl*, og *tæla* af *sæla*, medens ellers muligens Udtalen *sæl* har holdt sig til Adskillelse fra *sæfa*.

Til Slutning nogle Exempler paa ł i forskjellige Stillinger, især i det sydl. Østl.

A. Af opr. l.

1. Efter Vokaler. a) Efter og mellem Vokaler, alm. lange: *dat* (*dāt*), *gaŕa*, *kāt*, *stāt*, *stōt*, *ōŕa* Olaf, Ole, *sōŕa* Solen, *fuł* listig, *guł* (Østerd. *gōł*), *hæt* (*hāt* Viken), *væt* (*vāt* Viken); *kœł* Kul, on. kol, *hœł* Hul og Kulp (on. hol og hylr), *dœł* Døl.

Efter korte og halvlange Vokaler, hvor saadanne findes betonedede: *gaŕa* (*gātā*) gale, *maŕa* (*mātā*) male, *fāŕa* (*fātā*) Fole.

b) Sjelden udlydende i ubetonede Endelser: *nōkkæt* Nøgel, Kr.a Omegn (Asker, Bærum, Sørkedalen, Aas), Ødemark, tildels Berg (Smaal.), overført fra *nōkŕer* og *nōkkærn*; *gam'mæt* findes først N. Østerd., Lillelv. og Trdh., overført fra *gam'ŕe* og *gam'mærn*, som ogsaa er alm. søndenfjeldsk; *stō'væt* Trdh.

Det alm. Forhold er, at *l* bliver uforandret: *nōkkæl* Ø. Aker o. fl., den alm. Udtale i det Vikske, i Jarlsb. yngre *nōkkæl*, ældre dels *nykkæl* (Hedrum), dels *nyhæl* (Lardal), *nykkyl* Rakkestad (Smaal.), *nyhhyl*, *nyhyl* N. Smaal., Rom., Hedm. (ogs. *-il*), Østerd., Gbr. (*-il* Faaberg) osv. Ligesaa *gamal* (*gammal*), *āpal*, *jutul*, *tistil*, *ittil* (*eitil*), *hæspæl* (*-il*), *dærvæl* (men *dævræn*), *sal* af sa'el, Sadel, *hæl* Kjedel, ogs. *sala*, *hæla*, *hōrvæl* (*hōrvæt* Tuddal), *stōrvæl* osv. Opr. grunder *l* sig her paa ældre *l*, der endnu alm. findes i Østerd. og Trdh., idet ogsaa her ł er den sjeldnere Form.

Undtagelser danne de eiendommelige Former *sluł* Træskestav, Asker, Aas o. fl., *sljuł* Rom., af slegil (*slegiul, jfr. midelnorsk *kætiull* f. *ketill*), *tyššuł* Rom. af *tistil* (*pistiull), *yhjuł*, *ytjuł*, Kjertel, Rom. af *ittil* (*itjul), on. *eitill*. Disse er maaske dannede efter Mønster af Ord som *dugul*; *slułe* Eidsberg (Smaal.) o. fl. i Lighed med *dūŕe*, Kr.a Omegn.

c) Foran Konsonanter, som ikke er lukkede Tandlyd: *fōłk*, *hōłk*, *svōłk* Kjæp, *stōłk* Stilk, *hårstōłk* Kaalstilk (af *stylk*, **stōłk*, on. *stilk*), *stōłpæ*, *vātŕp* Hvalp, *hātŕm*, *hōłm(ə)*, *hātŕv*, *kātŕv*, *kvātŕv* hvælve, *gōłŕv*, sjeldnere *tōłŕv* (alm. *tōll*, *tøll*); *hætŕg*, alm. *hātŕj* Helg, Helligdag, *tātŕj* Talg, *fōłŕje* følge. I Fjeldbygderne *fōłŕje* Folket, syd-østl. *fōłŕe*.

Foran *d* eller *l* i Ordets Stamme danner *l* aldrig Kaku-minal undtagen i Ord som *ōrdŕer* Older, Or, *hurŕdŕer* Hulder (se S. 103). Er først ł opstaaet i Stammens Udlyd, frembringer det i
Norvegia. I.

Bøiningen foran Tandlyd Kakuminaler, saaledes alm. *måtə* maale - *mår̄tə* maalte, *fūt* - *fūr̄t*, *fōt̄jə* = fylgja (følge) - *fōr̄ddə* = fylgde (fulgte); dog bliver *t̄* i Ø. Tel. alm. assimileret til *l*, saaledes i Tinn *jætə* gjærde - *jæt̄tə*, *mætə* maale - *mæt̄tə*, *toftə* turde - *toft̄də*.

l beskyttes ofte af følgende *j*, navnlig efter palatale („bløde“) Vokaler. Saaledes i Tinn *söljā* = Lm. selja, *töljā* telja, *döljā* dylja, *sjöljā* skilja, i Fortid *seldə*, *taldə*, *dulde*, *sjulde*. I Bygderne søndenfor Tinn tildels vaklende: i Tuddal *töltjā* men *sölja*, i Hovin *fortöltjā* *fortaldə*, *töljā*, *söljā*; i Hjartdal og Sauland *töltjā* *tardə*, *söltjā* *særdə* osv. Nærmere Hovedstaden heder det *selja*, *sælja* Rom., Smaal. o. fl., *seltə* Kr.a Omegn, Fortid *seltə*, *forteltə* Asker; *fortæljā*, men *selja* Fet (Rom.), Trygstad (Smaal.). I Solør *sæljā*, *tæljā*, *fortæljā*, *dvltjā*, Fort. *tærdə* men *sældə*; *bæljū* bylgja Bølge. I N. Gbr. *sæljā* *særdə* Lesja, *sæljā* *sældə* Lom, *fortæljā* - *tærdə* begge. *l* bevares altid efter *i*, saaledes *vilja* at ville, *silju* (opr. *selju*) Seljetræ, oftest ogsaa naar Vokalen har faaet en bredere Lyd, saaledes *syļu* S. Lesja, Mjøsens Omegn, *sölju* S. Solør (Brandvold, Grue), Rom. (Fet, Sørum), Kr.a Omegn (Aker, Sørkedalen, Asker) o. fl. Derimod *sytju* Lom, *sytju* og *sultju* Skiaker, *sætju* Vaage og S. Gbr.; i Vald. *sytljə* Vang, *sætljə* N. Aurd.; i Hall. *sætju* (Hol); i Østerd. *sætljə* Rend., *söltjə* Storelvd. Tønset. Eiendommeligt er *selli* N. Trdh. (Ytterøen, *selli* Namd.); lign. i sv. Diall.

Opr. *ll* bliver aldrig *t̄*, se under *l*.

2. Efter Konsonanter, som ikke er Tandlyd: *błā* Blad, *glā* glad, *błā*, *flā*, *plā* (*plāga*, *plāgā*) pleie, være vant, *kłā* klø; *gamłə* gamle, *gamłta* den gamle Kone, *nōkkl̄tər* Nøgler, *kranłte*, *tāvłte*. I Tinn *nōkkl̄tə* nogle, *lōgłte* løierlig, morsom. I Num. *onskłtə* ungdommelig osv.

Herhen hører oprindelig ogsaa Ord som *haggłt*, *hāggłt* Hagel, *fuggłt*, *foggłt* Fugl (i Viken *fəvłt*), *skavvłt* Skavl, *avvłt* ell. *āvłt* Avl osv. (Derimod efter Tandlyd *l*, som *hasłsəl* af *hasł*, *handłl*, se ovenfor).

B. Af opr. *rð*.

Kun efter Vokaler: *hāł* haard, *gāł* Gaard (bst. *gār̄n*), *vāłtə* Varde, *ał* Ard (Plog), *jætłə* Gjerde, *jōłt*, *bōłt*, *nōłt*, *ūłt*, bst. *ūłta* Urd, Stengrund; *stēłt* stiv af *stȳrd, i Tinn *stȳłt*, on. stīrd; *bēłt* f. Byrde, i Tinn *bȳłt*, on. byrd.

I Endestavelser: *hallvoʃ* Halvor, af Hallvorðr (-vörðr), Tinn (*hall'vor* Vestf.); *duguʃ* Davre, af dögurðr, Fjeldbyggerne.

I Bøining: *joʃə* gjorde, sjeldnere *joʃəə*. I Fet (Rom.) *spwəʃə* = spurde; *hwəʃə* = hørde.

Ved Ordsammenstød sjeldnere. Jarlsberg er bekendt for Udtalen *fəʃin* Far din, *məʃi* Mor di, *əʃə* er det, *də əʃə* det er det. I Solør hørte jeg undertiden *vəʃü* var du, *də vəʃə də* det var da det. Ellers heder det alm. *əʃre* er det, *vəʃru* var du, *də vəʃrə də*; *fəʃdin* ell. *fəʃdin* osv.

hʃ, stemmeløst (pustet) *ʃ*, forekommer undertiden foran stemmeløse Konsonanter, saaledes i Smaal. *vəʃtʃp* Hvalp, *jəʃtʃə* hjælpe, Spydeberg, Skibtvedt, Rakkestad; *məʃtʃk* Mælk, Selbu; *həʃtʃt* halvt, Hol (Hall.).

γ. Hultungelyd.

1. š.

š, tydsk *sch* i **Fisch**, **Schuh**, engelsk *sh* i **fish**, **shoe**, østnorsk *šei* (*šē*, *šī*) Ske, *šäl* Shawl, *šə* = Sjø, *šä* = sjaa (se), *šytə* skyde, *šī* Ski, *šilling* Skilling, *šæra* skjære. Denne Lyd er beslægtet med *ʃ*, f. Ex. østl. *šlā* ligner tydsk *schlagen*, men er dog ikke samme Lyd. Idet man gaar over fra *s* til *š*, trækkes hele Tungen noget tilbage, Forkanten („Eggen“, Western) bøies opad med Ganen, men Tungeryggen sænkes, saa at der inde i Munden opstaar et hult Rum, der frembringer en dumpere og mere sammensat Lyd („Kjedelresonants“, Sievers, Phonetik 103). Den forkortes almindelig ligesom i Tydsk ved fremskudte Læber (labialiseres), især foran „runde“ eller labiale Vokaler som *o*, *u*, *ø*, *y*. Labialismen er ikke saa stærk som i Tydsk, men ogsaa den bidrager til at gjøre Lyden dumpere. I Svensk, især Sydsvensk, findes der en egen Afart af denne Lyd, nemlig stærkt labialt *š*, der tillige er gutturalt og lyder som en Mellemtung af *x* (tydsk *sch*-Lyd) og *š*, f. Ex. i *šjəšjuk*, se Lundell, Sv. Lm. I, 75; min Englische Philologie 43; Sievers Phonetik 104.

š hører nærmest hjemme i den østligste Del af Landet; i det Søndenfjeldske især i Gudbrandsdalen, Glommendalen og Mjøsbassinet. Det synes ofte at nærme sig noget til *ʃ*, saa at Lyden i *šä*, *šü* ikke er særdeles forskjellig fra den i *šlā*. I de vestlige Dele af Landet hersker en tyndere, mere palatal Udtale, se nedenfor.

I Modsætning hertil danner det østlige *š* en Tilnærmelse til den svenske Udtale.

2. *ž*.

ž, stemt *š*, fransk *j* i *je juge*, eng. („zh“) i *pleasure*, findes ikke egentlig i Norsk. Det forekommer mig dog undertiden i Vestlandsk at have hørt en lignende, men mere palatal Lyd, idet i Ord som *liggja* (*lijga = liđđja*) *j*-Lyden tildels udtales med større Summen, næsten som *liđđža*. Egentlig er vel dette *ž* palatalt og skulde have et lignende Bitegn som *š*, men da Lyden er sjelden, og det rene *ž* neppe forekommer, er Tegnet *ž* indtil videre tilstrækkeligt.

§ 15. Tungeryglyd eller Ganelyd¹⁾ (Palataler, „tynde“ Lyd).

Disse Lyd dannes med Tungeryggen hævet mod den haarde Gane, f. Ex. den bekjendte Lyd *j*. Almindelig dannes de saa, at Tungen tillige nærmer sig en anden, mere almindelig Konsonantstilling, enten længere fremme (Tandlyd) eller længere bag (Strubelyd). Herved synes man at høre denne anden Konsonant i en modificeret Form, med en Bilyd af *i* eller *j* eller en Nærmelse dertil; den kan saaledes betragtes som en Sammensmeltning med *j* (Konsonanten og *j* udtalt paa engang), altsaa en ensartet Lyd, forskjellig fra en Konsonant med *j* efter.

Disse Lyd blive saaledes gennem *j* beslægtede med de palatale eller „bløde“ Vokaler *e i y æ ø*; det er derfor, at Gutturalerne eller de „haarde“ Lyd *k og g* alm. blive „bløde“ foran „bløde“ Vokaler. Udtrykkene „haard“ og „blød“ er vistnok ubestemte og uvidenskabelige, men dog ret betegnende for den naturlige Følelse og den populære Opfatning. Ved sin Tilnærmelse til *j* faar Konsonanterne en høiere Egentone og en tyndere, ligesom mere kjælen Lyd. Disse Lyd kunde derfor kaldes „tynde“ i Modsætning til de før beskrevne „tykke“. Det er de samme som de i de romanske og slaviske Sprog saa hyppige „mouillerede“²⁾ Lyd.

1) Egentlig skulde det hede „Tungeryg-Ganelyd“ men da dette falder vel tungt, har jeg foretrukket de kortere Udtryk, og navnlig „Ganelyd.“

2) Udt. *muljērāde*; fransk *mouiller* blødgjøre, opbløde, udt. før *mulž*, nu *mujē*.

Man maa ved Ganelydene efter det foregaaende adskille to Trin: Forganelyd eller Præpalataler, som nærme sig Tungespidslydene og Midtganelyd eller Mediopalataler, som nærme sig Tungerodlydene.¹⁾

a) Forganelyd eller Præpalataler dannes med den forreste Del af Tungeryggen hævet mod den forreste Del af Ganen (Fortunge mod Forgane), medens selve Tungespidsen alm. er fri (nærmer sig eller hviler paa Undertænderne). Herved opstaa Lyd, der ligne Tungespidslydene, men har et *j*-agtigt „klisset“ eller kjærlent Præg. Dette er de mest karakteristiske og de mindst almindelige blandt Palatalerne. Vi har her de lukkede Lyd *t̥ d̥*, de aabne *s̥ ʃ l̥ n̥*.²⁾

Ligesom de fleste „tykke“ er ogsaa de „tynde“ Lyd alm. uoprindelige i Sproget; de opstaa af Tungespidslyd enten ved Berøring med Ganelyd eller derved, at de Dialekter, hvor de høre hjemme, ikke kan forlænge Tandlyd (især *l n*, tildels ogsaa *t d*) uden at „palatalisere“ eller „jodere“ dem d. e. udtale dem med Ganelyd (sammensmeltet *j*). Dette er for dem den bekvemteste Maade at forstærke eller forlænge Lyden paa, f. Ex. *all, mann* Trdh. Saaledes forekomme de fleste Præpalataler (*l̥ n̥*, sjældnere *t̥ d̥*) lange eller fordoblede.

¹⁾ Jeg inddeler disse Lyd noget anderledes end Lundell. Lundell har 4 Slags: 1. „Dentalataler“, mine Præpalataler. 2. „Præpalataler“, mine Mediopalataler. Kun disse er virkelige Palataler i alm. Betydning og høre nærmere sammen; de følgende danne Klasser for sig selv. 3. „Mediopalataler“, hos mig og alm. Gutturaler (Strubelyd). 4. „Postpalataler“, hos mig og alm. Uvulære (Drøbellyd). Jeg har beholdt de alm. Navne, da disse tydeligere karakterisere de forskjellige Klasser, hvoraf navnlig Palataler og Gutturaler er hinanden modsatte.

²⁾ Lydene *l̥ n̥* regner Lundell Sv. Lm. I, 67 ikke til „Dentalatalerne“, men til „Præpalatalerne“ sammen med *j̥ k̥* osv. som dannede i *j*-Stilling. Det forekommer mig imidlertid, at denne Ordning er mindre rigtig, da Lyd som *l̥ n̥* aabenbart ligge Tungespidslydene nærmere end saadanne som *j̥ k̥*. Ved *l̥ n̥* strækker Tungestillingen sig fra Forganen til henimod Midtganen; *n̥* og *d̥* har væsentlig samme Tungestilling og maa regnes til samme Klasse, ligesom *n* og *d* høre sammen i én Klasse. Ved *j̥ k̥* osv. er derimod Tilnærmelsen indskrænket til Midtganen.

Denne Udtale er karakteristisk for det nordlige og østlige Norge, det nordlige Sverige (Jämtland, Herjedalen) og Finland (Østerbotten). I Norge strækker den sig fra det Nordenfjeldske paa Østsiden gennem Gudbrandsdalen og Østerdalen til Mjøsens Omegn, paa Vestsiden til Søndfjord og Ytre Sogn. Den tilhører egentlig det Østlandske og har oprindeligt her strakt sig længer sydover end nu. Den findes imidlertid ogsaa i det Nordbergenske, som i denne Henseende danner Overgangen fra det Bergenske til det Trondhjemske. Ellers er den fremmed for det Vestlandske, deri ogsaa indbefattet Valdres, Hallingdal og Numedal; i Øst-Telemarken findes nu kun svage Spor deraf.

I sin Renhed er Præpalatalerne aldeles ensartede og enkelte Lyd, idet Konsonanten helt til Enden er gennemtrængt af *j*-Lyden. Fuldkomnest er Palataliseringen i det Nordenfjeldske og Nordbergenske. Paa flere Steder i det Søndenfjeldske bliver den derimod delvis foregreben,¹⁾ idet *j*-Stilling indtræder et Øieblik før Konsonantens Begyndelse (Konsonanten indledes med en *i*-Glidning) og ophører før dens Slutning. Dette kan kaldes aftagende Palataler. Disse findes mest udviklede i Gudbrandsdalen, f. Ex. *á'íla*, *má'ínn* Lom, *e'íla*, *mé'ínn* Vaage og Resten af Gbr.; mindre udpræget i Østerdalen; her og endnu længer syd bliver Palataliseringen svagere, alm. saa at den kun høres svagt i Begyndelsen og slet ikke i Slutningen; maaske tildels ogsaa svag Pal. helt igjennem; ofte vaklende og inkonsekvent, saa at nogle Ord faa Ganelyd, andre ikke. Saavel den aftagende som den svage Palatalisering betegnes ved Skrivemaaden *ll*, *nn* osv.

I det sydl. Østl. er ved de stemte Ganelyd *l*, *n*, *d*, *g* Palataliseringen alm. ganske udtrængt fra Konsonanten og overført paa den foregaaende Vokal, som da bliver palatalt farvet (omlydt), idet f. Ex. *ladđ* gennem *lá'đđ*, *lüđđ* bliver *läđđ*. Denne Farvning naar helt til Skagerak og er det sidste hendøende Eko af de nordenfjeldske Palataler.

Af de stemmeløse Ganelyd er der i det Sydøstlige kun svage Spor.

¹⁾ Kunde ogsaa kaldes „trængt tilbage“, da Ordets Begyndelse alm. regnes for „bag“ og dets Ende for „frem.“

1. *t*.

t, palatalt eller mouilleret *t*, er et *t* dannet med Tungerygen i eller nær *j*-Stilling ligesom det russiske i *dåt* give, *måt* Moder (дасть, мать), hvor tillige ligesom ofte i Norsk *a*-Lyden er palatalt paavirket (begyndende Omlyd). Det forekommer alm. i det Nordenfjeldske, og fortsættes søndenfjeldsk gennem Oplandene, især Østerdalen, aftager sydover og synes at ende i Elverum. Det staaer ofte for opr. *tt*, men ujævnt; udvikles især ved Berøring med palatale Konsonanter og Vokaler. Saaledes nordenfjeldsk f. Ex. i Selbu: *sit* (*sift*) sidde Fort. *sāt* (ogs. *satt*?), *dāt* (æde), *et ot iti* (*ifti*), *dætt* (falde) *datt duffi*, *bit* (bide) *bit bet* (f. *beit*, *bēt*) *biti*; jfr. Am. Larsen, Oplysn. 53. I Mosviken (Ytterøen) o. fl. *fanst* Fant. pl. *fansta* (Am. Larsen). I det sydligste af Trdh. er Ganeudtalen maaske noget svagere, saaledes i Meldalen: *d'æ ift rætt*, derimod uden Ganelyd *vætt* Vid, *lætt* Farve, *gøtt skøtt* osv. I Opdal: *dætt*, *sift*, *rætt*, *slætt*, *bitti*, men *datt*, *satt*, *vatt'n*, *dåttæ* faldt. I det sydligste af Trdh. udtales *tt* tillige med svag stemmeløs Tilglidning, saa at det egentlig skulde skrives *rætt* (*rætt*) osv.

Forbindelsen *kt* = *kt* (alm. skrevet *kt*, se dette) nærmer sig ofte *tt* og gaar i det Trdh. ofte ganske over dertil, hvilket atter synes at indskrænke Brugen af *t* for opr. *t*, saaledes i Ørkedalen *mytty* (= mykky, meget), *styttē* Stykke, *bitt* Bikkje. Efter Am. Larsen i Stod *mytti*, *stytt*, *drytti* drukket; i Mosviken *mytty*, *stytt*, *drytti* ved Siden af *iti* ædt, *biti* bidt.

I Nordre Gudbrandsdalen synes palatalt *t* kun sparsomt anvendt og det palatale Element svagt; saaledes i Vaage (ogsaa her med svag stemmeløs Glidning): *smørbu'tt*, *by'ttæ*.

I Østerdalen er det meget hyppigere, men heller ikke her gennemført, ofte vaklende endog i samme Ord. Saaledes i Tolgen *settt* sidder, *e'tt* ét, *po'tt*, *stutt* kort, *vætt* Vid, *bø'ttæ*, men snarest *gøtt skøtt*, *hø'tt*, *brø'ttæ* Braate osv. I Tønset er Ganelyd den gamle Udtale, men der har hos nogle udviklet sig en Tilbøielighed til at vrage den, og Udtalen svæver saaledes ofte midt mellem. Saaledes hørte jeg alm. *gøtt skøtt*, men baade *nått* og *natt* eller en Mellemting og Vokalen svævende mellem *a* og *å*; *kå'tta* *då'tt* i *vatnæ*, og *katta*, *datt*; alm. *hatt*, sjældnere *hå'tt*; *natt*, *hatt* osv. gjælder for finere, *nå'tt* osv. for simplere; *vø'ttø* og *vø'ttø* vide; jeg fik opgivet *bø'ttæ* (binde) *batt bø'ttæ*, *sæ'ttæ* (sidde) *satt sø'ttæ*. En lignende Vaklen findes i Lillelvdalen: *katta* *datt* og *då'tt*.

I Øvre Rendalen er *ʃ* endnu sjeldnere: *jitt* Gjeder, *d' ætto* det er ikke, *buttt*, tildels *gött skött*, alm. *gött*, altid *natta*, *katta*, *datt*, *hatt*, *vatt'n*. I Ytre Rend. igjen hyppigere: *kätta dätt i vätt'n*; ligesaa i V. Rend. (Hanstad ved Glommen) og Storelvedalen; i Aamot igjen sjeldnere og svagere; i Elverum høres *ʃ* i Hernæsbygden (*gött vätt'n*); men synes i Hovedbygden blot at have efterladt palatal Vok.: *kätta, vätt'n, gött*. Det er vel ikke umuligt, at den i Solør forekommende Form *nütt*, *nëtt* (Nat) kunde grunde sig paa tidligere Mouillering.

Man kan ogsaa i S. Østl. finde Spor af en ældre Ganeudtale i Former som *gött skött* S. Smaal., *brött*, *skött* Spydeberg, *dött* Vinger, *brött* Hedm., *skött* N. Land, V. Toten, V. Bærum, Rom. (Næs, Fet), Jarlsb. (Ramnæs, her ogsaa gl. *rött'n* raadden). Lyden *ö* for *ó* er her nemlig ikke almindelig, men forekommer netop i saadanne Former, som i andre Maal har Mouillering.

2. *d*.

d, palatalt eller mouilleret *d*, dannes som *ʃ*, men med Stem-melyd; det er i det Nordenfjeldske fuldstændig gjennemtrængt af *j*; navnlig har dette været mig paafaldende i Namdalsk i Ord som *odd*, *brodd*, *skodd*. Lyden synes her ganske som i russisk *dada* Onkel, *den* Dag osv. Omtrent ligedan er Udtalen i *furugadd* (tør Furu) Stod, Ytterøen o. fl., *pad* (Padde) Trondhjem, *lad* Tydalen, Guldalen osv. Det opstaar saaledes alm. af *dd*. I det sydligste af Trdh. Stift synes Ganelyden noget svagere og aftagende mod Slutningen, saaledes i Meld., Renb., Opd. *rad*, *add*, *bu* boede. Paa Ørlandet bliver efter Ross d-Artikulationen svækket, saa at Lyden bliver næsten *j*; man kan her skrive *djj*, forkortet af *dʃdʃ*: *tussila^{djj}* Tosse, *æ^{djj}* Od.

I N. Gbr. har man i Lesja, det nordligste Præstegjeld, endnu den nordenfjeldske Udtale *lad*, *gad*.

I Lom begynder den foregrebne Palatalisering, med svag palatal Farvning af foregaaende Vokal: *gæidd* ulændt Aas; en lignende Udtale findes længer nede i Øier (*læidd*). I Vaage er den eiendommelige gudbrandsdalske foregrebne Palatalisering fuldstændig udviklet: *peidd* Padde, *gneidd* haardt Emne; ligesaa *geidd*, *leidd* eller *gæidd*, *læidd* i Størstedelen af Gbr.; Udt. falder sammen med Ord som *reidd* ræd, *jeidd* Gjedde. Paa Vestsiden af Mjøsen synes

den sydligste Rest af Ganekons. at findes i V. Totens *lædd*, men her ogsaa *ladd*.

I Østerdalen følger Tolgen det Nordenfjeldske: *ladd*. Søndenfor svagere Pal. med svagere Vokalfarvning, saaledes i Tønset *ladd* (ladet) *gådd* (uvørent Bæst) med Vaklen mellem *a* og *ä*, ligesaa *ladd* (Sok), *hadda* (Hank) Rend. Aamot, Elverum; i Storelv. Vaklen mellem *ladd* og *ladd*; i Trys. *ladd* synes Pal. næsten eller ganske forsvunden. Ogsaa i Rend. ofte *dd*: *gådd* tvær Person, Adj. *gåddøt*, *nadd* liden Forhøining.

Den sydligste Rest af Ganekonsonanten findes i Solør, hvor man i Aasnæs og Hof har *ladd* Sok adskilt fra *rædd* ræd, derimod i Grue *lædd* som *rædd* (med svag Pal., *æ* nær *e*); i Brandvold, det sydligste af Sol., *lädd* med Pal. ganske overført paa Vok.

I det sydligste af Østlandet bliver blot den palatale Vokalforandring tilbage: *lädd*, *pädda* Brandvold, Hadeland, Modum, Næsodden, tildels Asker, næsten hele Jarlsberg og Smaalenene. Nogle Steder bliver Vokalen endnu mere palatal: *hædda* havde, *pædda* Øvre Romerike (Næs, svævende mellem *ä* og *æ*; Nannestad, Holter), nærmere *pædda* Nedre Rom. (Ullensaker, Fet, Haked.); her gaar den afstikkende Vokal *ä* over til de paa Stedet ellers brugelige Lyd *æ*, *e*. Paa samme Maade findes *pædda* udviklet i Ø. Tel. (Saude, Bø).

Ved Formelen *odd* findes paa de samme Steder et overensstemmende Forhold, idet det aabne *o* dels bevares, hvor det ellers gaar over til *ø*, altsaa bliver forholdsvis mere palatalt end de andre *o*'er, dels virkelig farves palatalt (*æ*, *ö*). Her indtræder imidlertid tildels ogsaa eiendommelige Forviklinger, hvorfor dette Tilfælde her behandles særskilt.

I det Nordenfjeldske er den almindelige Form *odd*, *brødd*, *skødd*, ligesaa Lesja, Tolgen; *odd* Soknedalen, Støren, (Am. Larsen). Derimod afvigende *øudd* Stod, Mosviken (Am. L.); i Verran syntes Udt. *ødd* (nær *ædd*). Denne Afvigelse beror paa Sammenblanding med Typen *ogg*, hvor den gutturale Glidning " naturlig udvikler sig, saaledes i Verran *ødd* efter *døgg*, *høgg*; efter dette Mønster her og i det Søndenfjeldske alm. uden Ganelyd.

I Gbr. *ødd*, Lom, *ödd* (*ödt*) Vaage og Størstedelen af Gbr., derimod temmelig enestaaende *ødd* Øier, jfr. *døgg* s.steds; *ædd* ell. *ødd* Vestsiden af Mjøsen (V. Toten, N. Land, Jævnaker). I Østerd. alm. *odd*, *skødd*; afvigende synes Trysil at have *ödd*, *brödd*, *sködd*

ligesom *ladd* (se ovenfor) med liden eller ingen Ganelyd, men det synes at have den i andre Ord, som *boðð* boede, *viðða* „Viaatta“, Vidden. I Hedemarken svinder efterhaanden Ganelyden sydover, tildels med flygtige og svævende vokaliske Glidelyd: *óðð* Løiten, *óðð* eller *óðð* Romedal, *óðð* eller *óðð* Næs, *óðð* Otterstad (Stange), Vang, Helgesen. I Solør og Odalen er den alm. Form *óðð* (opr. **vðð* og dette af **óðð*); i Eidskog nærmest *óðð*. I N. Smaal. *vðð* (*v* = *ó* uden Læberunding og lidt tilbagetrukket), saaledes især Trygstad, Spydeberg; det nærmer sig sydover mere *æ* end *ó* (bliver labialiseret og fremskudt), saaledes nærmest *æðð* Heli, Eidsberg, Skibtvedt, Rødenæs, Rakkestad; ligesaa Øvre Rom., Jarlsberg; endelig *óðð* Nedre Rom. og S. Smaal. (Ide og Marker). Saaledes bliver tilsidst kun Vokalens Farvning tilbage af Palataliseringen.

3. §.

š, palatalt eller mouilleret *s*, dannes som *s*, men med Tungeryggen mere hævet mod Ganen. Men nu har allerede det blotte *s* en Stilling, som nærmer sig den palatale og i Forbindelse dermed en høi Eigentone (se S. 89). Forskjellen mellem *s* og *š* er derfor ikke meget stor, Eigentonen for *š* kun omtrent en Tone høiere; Overgangen fra *s* til *š* sker derfor let og umærkelig. Lyden synes mig at være den samme som det russiske mouillerede *с* i *гуш* (Гуш) Gaas. Det fremkommer i Norsk af *s* ved Paavirkning af palatale Lyd, navnlig af opr. *sj* og *sk¹* (o: *sk* foran „bløde“ Vok. og *j*) og *st¹* (do). I S. Bergen Stift udtales *sj* omtrent rent eller med svag Tilnærmelse til *šj*, saaledes nærmest *sjao* = *sjaa*, se, *sjeldá* sjelden, Hard. Voss. Her synes opr. *sk¹ st¹*¹⁾ at udtales ganske paa samme Maade: *sjép* Skib, Hard. Voss, *sjödná* Stjerne Hard. I Tel. alm. *sjáv* selv, *sjá*, *sjella*, *sjúk*, *sjera*, *sjí*, *sjíp*, *sjóusjónunná* (Vinje, Mo), ofte med Nærmelse til *š* eller *šj*; disse Afskygninger er vanskelige at skille fra hinanden. Udtalen *sjá* findes ogsaa Vald. Hall. Num. Derimod bliver *sk¹ st¹* i Vald. N. Berg. o. fl. til *š*, nærmende sig dels *stš*, dels *stš* osv., se under *š*.

Der er imidlertid i det østligste Norge, især Glommendalen, ogsaa Spor af en ældre almindeligere Palatalisering af *s*, idet langt,

¹⁾ D. e. *sk* eller *t* med følgende palatal Konsonant (*j*) eller Vokal (*i e y æ ø*).

tildels ogsaa kort *s* her synes at have været den samme Ganeudtale underkastet som de andre Tungespidslyd. Gjennem hele Østerdalen og Solør finder man foran *s* en palatal Farvning af foregaaende Vokal, især *a* og *o*, saaledes i Tønset *læss* (nær *ä*), *pæssø*, *plæss*, *hæss* (tidligere maaske **hæss*), *væss*, *ræss*, *græss*, *glæss*; i Rend. rent *å*: *læss* osv., derimod begge Steder *fast*, *kæss*. Ligesaa *å* foran *s* i Resten af Østerd. I Solør *æ*: *læss*, *plæss*, *pæssø*, i Grue *tæss* *væss* (riml. opr. §). Fra Brandvold anføres *glæss* som forældet Udtale. Eiendommeligt er det Solørske *hæss* Hest, der synes at maatte grunde sig paa et ældre **hest*; derimod i Solør *væss*, *præss*; i Lillelvd. findes det oprindelige Forhold gennemført: *hest*, *præss*, *flæss*. Den almindeligere Form i N. Østerd. og S. Trdh. er *st* (se S. 98), men det er ikke umuligt, at dette har fortrængt et tidligere almindeligt *st*, som endnu er bevaret nogle Steder.

I Rendalen tror jeg at have hørt svagt Spor af Udtalen *föss*. Den palatale Omlyd *öss* (os) findes Rend. Hedm. N. Sol. (Aasnæs, Hof), Eidskog. Ligesaa *böss* (= sv. boss) Smaal. Rom. (Fet), Aker o. fl.; *köss* (Braate, ellers *kös*) Fet.

4. §.

§, palatalet eller mouilleret §, dannes som dette, men med Tungeryggen hævet til *i* eller *j*-Stilling; det synes at være samme Lyd som polsk *ś* i *ges* (*gęś*) Gaas. Det er i Norsk en Overgangsform fra *sj* til §. Det telemarkske *sj* nærmer sig ofte til §, og i det tilgrænsende østligere Jarlsberg er denne Udtale afgjort: *ši* Ski, *šyt* skyde, *ašjem* Askheim (Aschjem, ogsaa *ašjem*, *-im*, Stedsnavn). Den er ogsaa hyppig i Kristiania, f. Ex. *kanš* kanske. Man hører her stadig § i tyske Navne som **Fischer**, **Fleischer**, som derved faa en tyndere Lyd end i Tydsk. Paa Skolerne hører man det stadig af Eleverne istedenfor § i Udtalen af fremmede Sprog. Ogsaa § med Nærmelse til § findes i Kristiania, især i Vulgærsproget og i Omegnens Folkesprog, overhovedet i den østligste Del af Landet, se §, S. 111.

5. l.

l, palatalet eller mouilleret l, er et l med Tungeryggen samtidig hævet til *j*-Stilling, eller l sammensmeltet med *j*, altsaa forskjeligt fra l med *j* efter som i *vilj*. Det er samme Lyd som det ro-

manske mouillerede *l* i ital. **figlio** Søn, **famiglia** Familie, **battaglia** Slag, **Cagliari** (Stedsnavn), spansk **batalla**, **Sevilla**, sydfransk **Marseille** osv. Det udvikler sig af *ll* og er ligesom de øvrige Forganelyd især herskende i det Nordenfjeldske, hvorfra det skyder Forgreninger og Spor langt ned gennem det Søndenfjeldske.

Saaledes heder det alm. trøndersk *all*, *kall*; i de sydligste Sogne af Trdh. Stift maaske noget svagere, nærmende sig den nordl. søndenfjeldske Udtale; ligesaa *allə* eller *allə* Lesja ¹⁾; derimod *ällə* Lom, Øier, *e'llə* Vaage, *e'llə* eller *æ'llə* Resten af Gudbrandsdalen og Vestsiden af Mjøsen.

I Østerdalen ²⁾ har vi gennemgaaende Formen *älla*, undertiden med Nærmelse til *ä*; ligesaa Hedm. I N. Sol. nu *alle*, Mouilleringen aftager sydovert, i Grue *allə*, *sallt* (og *sallt*), i Brandvold *allə*, men netop her nævnes som forældet Udtalen *üllə*, der viser hen paa tidligere Ganelyd. Som brugelig Form findes *üllə* endnu i Jævnaker, Modum, Follo (Næsodden), Jarlsb., Smaal.; dog i Byernes Nærhed alm. fortrængt af *allə*, *allə*. Paa Rom. nærmere *æ* i det Nordl., nærmere *ę* i det Sydl.; ligesaa *ellə* Ø. Tel. med Undt. af Tinn, der hører til Øvre Tel. og har *alla*.

Ved Formelen *oll* er Forholdet bleven forviklet paa samme Maade som ved *odd*. Nordenfjeldsk *tröll*, *völl*, paa Lesja *bølle*, *køllə*, *møll* = Mold (Muld), derimod afvigende *tröll*, rimelig indkommet søndenfra (Dovre *trö'll*); *trö'll* Lom, *trö'll*, undertiden nær *æ*, Resten af Gbr.

I Østerdalen alm. *tröll*, i Elverum nærmest *bøllə* nær *æ*. Hedm. vaklende og svævende Udtale: *trö'll* Løiten, *trö'll* eller *trö'll* Romed., *trö'll* ell. *trö'll* (af *trö'll* med absorberet ^u) Otterstad, *trö'll* nær *ö* Helgesen, *trö'll* Vang. I Solør og Odalen, Toten og Hadeland hersker Former af Typen *ö'll*, indtrængt fra *ö'gg*; saaledes *træ'll* ell. *træ'll* Sol., N. Od., N. Land, V. Toten.

¹⁾ Det er naturligvis umuligt at trække nogen skarp Grænse mellem *ll* og *ll*; jeg har efter et Skjøn sat den et Præstegjeld ind i det Søndenfjeldske, da Udtalen i den nordligste Bygd, Lesja, forekommer mig væsentlig nordenfjeldsk.

²⁾ Man kan vel ogsaa i Østerdalen, især i det nordlige, høre et gennemført *ll*; saaledes mindes jeg i Rendalen at have hørt *bakme sa gåfkruljøm* (bagefor disse Gaardklynger); men i det hele taget synes *ll* *o*: en foregreben Mouillering at være overveiende.

Til Formen *tröll* svarer i N. Smaal. *tröll* (Trygst. Spydeb. Eidsb.). Længer nede (mell. og sydl. Smaal.) og ellers paa det sydl. Østl. findes Omlýden af *ó* til det dybe *æ*, alm. adskilt fra Dialektens sædvanlige *ö*, f. Ex. *kött'bællæ*, *træll* (oftere nær *ó*) Jævnaker, S. Od., Rom., Kr.a Omegn (Sørked., Bærum), Lier, Jarlsberg.

De øvrige Rodvokaler paavirkes alm. ikke væsentlig af det palatale *l*, saal. *full*, *fyllæ* osv. I ubetonet Udlyd er *l* hyppigt n.fjeldsk og oplandsk: *nyhkyll* ell. *nyhyl* Nøgel, *etil* Kjertel Namd.; *spijil* Speil, *tyryl* Kjernestav Selbu. I Østerd. *turul* Tolg., *tyryl* Rend., *tistil* Tidsel, *góm(m)ól* Tøns. (ogsaa *gammøl* Tøns. Lillelvd.), *gámmål* fra Rend. og sydover. I Gbr. er Forholdet vaklende, i Lesja *jutul*, men *gámdl*, *etil*, *nykil* (-yl, i Lom *gamól* *nykyll*; Vaage synes blot at kjende *l*: *gámæl*, *jutull*, *nykyll*, *etil*; i Sel *gámel*, i Espedalen *gömmöl* (*gö'mmöl*, nær *gö'mmöl* med Assimilation af *ö*, Megrund); i N. Fron *gámöl*.

Om *l* foran *d* se under *d*.

hl, stemmeløst palatalt *l*, forekommer ikke sjelden for det almindelige *hl*, men er ikke let at skille derfra, idet *hl* ofte nærmer sig mere eller mindre til Ganeudtale, især i Nordenfjeldsk og Oplandsk. Saaledes synes *sáhl*, *máhl*, *háhl* oftere at forekomme i det Trondhjemske, f. Ex. Ørk.; *væhl*, *behl* Bidsel (beitsl), Opdal. En bekjendt trondhjemsjk Udtale er *lihøn* den lille, ofte med en saa stærk Ganetilslutning, at det klinger som en Sammensmeltning af *h* og *l* og da kan skrives *lihøn*; i Rennebu endog ligetil *lih'güt'n*; ofte ogsaa med *t*-Afglidning eller fuldstændigt *t lih'güt'n*, *lih'güt'n*; det er dette, som Wessel tænkte paa, da han skrev „var Liltens Ord“, hvilket han foreslog at indføre i det danske Skriftsprog. Udtalen er her ofte meget flygtig og vanskelig at gribe, ialfald for uøvede. I Gbr. *sáhl* Lesja, i Vaage *veh'güt'n* Veslegutten, ogsaa med fuldt *t kvihit* = kvisl (Elvekløft); *skóhl* skolt, Esp. I Østerd. nærmer *hl* sig stadig mere eller mindre til *hl*, maaske mest i Trysil: *sáhl*, *æhlæ*, *væhlæ* og *lihæ* lille. I Tønset maaske nærmest *sáhl*, men *væhlæ*. Paa Hedm. med svagere Ganelyd og Pust *sáhl* Løiten, *sáhl* eller *sállt* Vang. Her synes at være denne Lyds Sydgrænse.

Lyden findes ogsaa i N. Berg., og her adskilles *hl* af opr. *sl* fra *hl* af opr. *l*, saaledes i Opstryn (Nfj.) *háhl* Hassel, on. *hasl*, *vihæ* vesle, lille, derimod *sáhl*, *jehlæ*.

6. *n*.

n, palatalt eller mouilleret *n*, er et *n* dannet med Tungen i *j*-Stilling, eller rettere, *n*-Dannelsen er trukket tilbage fra Stillingen: Tungespids mod Tænder til Stillingen: Fortunge mod Forgane. Det er den samme Lyd, som findes i de romanske og slaviske Sprog, f. Ex. ital. *signore* Herre, *campagna* Land, spansk *señor*, russisk *den* Dag, polsk *køn* Hest. Lyden opstaar i Norsk især af *nn* og *rn*, tilhører som de andre Forganelyd især Nordenfjeldsk og Oplandsk, men har efterladt sig Spor nedover hele Østlandet. Til *nn* regnes *n* foran *d*, *t* og *s*. Oldn. *rn* blev allerede i 14de Aarh. ofte til *nn* (*honn* Horn, *konn* Korn), skjønt ikke gennemført (se ovenfor under *r* og *n*); dette *nn* blev da behandlet som ellers, alt-saa udtalt med Ganelyd der, hvor denne ellers findes.

Forholdet stiller sig i de forskjellige Landsdele omtrent som ved *l*. Saaledes heder det alm. nordenfjeldsk *mann*; særlig fuldkommen har Mouilleringen forekommet mig i Namdalen; i S. Trdh. maaske nærmere *mann*. I Gbr. *mann* Lesja, *männ* Lom, Øier, *männ* Vaage, *männ* eller *männ* Resten af Gbr. og Vestsiden af Mjøsen. I Østerd. *mann* (nær *a*) Tolgen; ¹⁾ i Tønset svagere Mouillering og en lignende Vaklen som ved *äll*, saa at f. Ex. *fättimänn* er den gamle og ægte Udtale, *fattimann* den finere; ofte svæver Udtaler mellem begge. I Rend., hele S. Østerd. og Hedm. heder det afgjort *männ*, *hänn*, *fänn*, *änn* Anne, *sänt*, *fänt*, *dänsö*, *hänskö*; nogle Steder med Tilnærmelse til *ä*, saaledes S. Hedm. (Stange).

I Solør findes endnu svag Mouillering af Konsonanten, medens Vokalen er gaaet over til det der alm. dybe *a*: *mann* Vaaler, Aasnæs, Hof, Grue. Dog er der ældre palatal Farvning: *hänskö*, *gänskö* Aasn., Hof, Grue. I Brandvold findes endnu Erindringen om *männ*, *pänn* osv. som forældet Udtale, saaledes i Remsen: *härina tok pänn* *ä hliu männ i skäl'n*, *så dä skröpp i skälla på männ* (Kjærringen tog Panden og slog Manden i Skallen, saa at det knak osv.), meddelt af Am. Larsen; efter ham findes denne Udtale endnu bevaret i enkelte afsides Grender. Ligeledes findes Udtalen *männ*, *hänn*, *känn* endnu bevaret paa Jævnaker, Ringerike og Modum. I

¹⁾ Det gjælder her, som ved *l*, at det er umuligt at trække nogen aldeles skarp Grænse; efter et Skjøn er Grænsen mellem *ll* og *ll* ansat til det sydlige Tolgen.

det Vikske og nær Byerne er *männ* bleven fortrængt af *mann* ell. *mann*, har altsaa ikke holdt sig paa et saa stort Omraade som *älla*; saaledes heder det omkring Kristianiafjorden *älla mann*. Dog har selv her undertiden *n* en Udtale, som nærmer sig den palatale, saaledes høres endog i Kristiania af og til „kanske“ udtalt med en Tilnærmelse til *kanſe* (Brekke, Anmeldelse af Westerns Eng. Lydlære, „Morgenbladet“ 22. Jan. 1883).

Ogsaa i Ø. Tel. findes Spor af palatal Udtale af opr. *n*. Saaledes har jeg paa anden Haand faaet opgivet „bånj“, „bånji“ (Børnene), som vel skal betyde *båni* eller grunder sig derpaa, fra Hjartdal og Sauland, og „Tonje“ for *tönə* (Torgny, Kvindenavn) fra Hiterdal. Jeg har selv hørt *kanſje* med ganske svag Ganelyd i Grandsherød, samt *ännə*, *litə gränn*, *känn*t (en Kant), ligesaa med svag Ganelyd, i Bø. Hermed staa de her og flere Steder herskende eiendommelige bestemte Flertalsformer som *hestänn* (Hestene) for *hestarne*, *hestanne* i Forbindelse. Men før vi gaa ind paa disse Former, maa vi først undersøge et Par hidrørende Spørgsmaal, nemlig 1. Behandlingen af opr. *arn*, 2. Behandl. af opr. *n* i ubetonede Endelser.

Oprindeligt *rn* falder ikke altid sammen med *nn*; navnlig behandles *arn* alm. forskjellig fra *ann*, ialfald i Ordstammen ell. betonet, idet *r* enten ganske bortfalder eller ikke assimileres. Exempler: Barn, Garn, Jarn. Alm. indtrøndsk *bān*, *gān*, men *jārŋ*, tildels *jārŋ* Ytterøen, Trdh.s By; i S. Trdh. *jōŋn* (Renb. Opd.), som egentlig grunder sig paa det on. Flertal *jörn* og gjenfindes flere andre Steder. I Gbr. og Østerd. træffe vi *bān*, *gān*, som er den alm. søndenfjeldske Form, samt *jōŋn*, *jōŋn*. Trysil synes at have en eiendommelig Afvigelse *gāŋn*, derimod *bān* som ellers; Udtalen synes her oftere ustø og vaklende. Paa Hedm. og Rom. *jōŋn* Jern, derimod i det nordl. Sol. *jærŋ*, sydl. *jaŋn* eller *jaŋn*; i Smaal. ældre *jenn*. I Tel. *jōŋn* Jern (jfr. *jōŋnə* gjerne, maaske dannet efter *jōŋn*), *sjōŋnə* Stjerne, on. *stjarna*, *stjörna*.

Vi se heraf, at Ganelyden i Stammens *arn* er meget sjelden. Derimod er dette ikke Tilfælde med *arn* i Endelser; det behandles her alm. som betonet *ann*. Ja der er undertiden tydeligere Spor af Ganelyd i Endelsen end i Roden. Ogsaa efter andre Vokaler mærkes i Endelser ingen Forskjel paa *rn* og *nn*.

I Endelserne kan saaledes *rn* og *nn* (eller *n*) omhandles under ét. Almindelig har vel begge Klasser oprindeligt havt Gane-

lyd. Enkelte indtrøndske Bygder har gjennemgaaende bevaret Palatalen, saaledes Selbu *hæsten* Hesterne, *søin* Sauerne, *labbin* Labben, *gluggin* Gluggen, i *stugun* i Stuen (Am. Larsen); lignende Former i Soknedalen (Annex til Støren) og Meldalen, rimeligvis ogsaa flere Steder. Derimod heder det *hestan* Namd., *hestan* Stod, men begge Steder *søin*. Nærmere Trondhjem synes Palatalen at forsvinde, saaledes *hestan*, *søuin* (*søuin*) Ytterøen; efter Am. Larsen *hāgan*, *gluggin* Frosten; *hestan*, *søuen* Trondhjem. I Østerdalen kommer Mouilleringen igjen, saaledes i Tolgen *hæstān*; i Tønset er *hæstān* den gamle Udtale, *-an* den yngre; i Øvre Rendalen blot *hestan*, *sōan*, i Ytre Rend. endog blot *hesta*, *sōa*. I N. Gbr. har man *hestan* og *hestan* Lesja, *hestā'n* Lom, *hæstē'n* Vaage, saa eller *hæstæ'n* Størstedelen af det øvrige Gbr.; *søuin*, *-an* Lesja, *sāuen* Lom, *sōuin* Vaage. I Øst-Telemarken (undtagen Tinn, som har *-ann*) er den alm. Form *hestænn*, der ogsaa er trængt ind i Silgjord med Annexer. Men der findes ogsaa en ældre og sjældnere Form *hestein* (maaske *-æinn*), der endnu høres af og til i Hjartdal, Sau-land og Grandshered; den anføres fra Hiterdal som forældet. Jeg har ikke hørt den med Ganelyd, men den maa sikkert komme af en ældre Form *hæstæ'n*, og dette af **hestān(ə)*; i V. Tel. heder det endnu *hestanə*,¹⁾ i Sæt. *hestanne*.

Typen *onn* undergaar lignende Forandringer og Paavirkninger som *oil*. Opr. *rn* adskilles alm. ikke fra opr. *nn*, saa at Ord som *Onn*, *Fonn*, *Tonn* og *Horn*, *K'orn*; *Torn* kan behandles under ét. Derimod bliver *Børn* gjerne *bōn*, naar Ent. heder *bān*. Saaledes bliver den alm. nordenfjeldske Form *øn*, *hōnn*, *kōnn* (dog Soknedalen *hōnn*, Am. Larsen), ligesaa Lesja. Ellers i Gbr. *ō'n*, *hō'n* Lom, *hō'n* Vaage og det øvrige Gbr., *hō'n* Øier (jfr. *ō'dd* s.steds), *hæ'nn* Vestsiden af Mjøsen. En lignende Form kommer igjen i Sol. og Od.: *hæ'nn* (opr. *hø'nn*?) eller *hø'nn*. I Østerd. er den alm. Form *ōnn*, *hōnn* Tøns. Rend. osv.; Trysil vaklende: nærmest *tōnn*, men *ōnn* *kōnn*. Hedm. vaklende og svævende: nærmest *hō'n* Løiten, *hō'n* ell. *hō'nn* Stange, *hō'nn* ell. *hōnn* Romedal, *hōnn* i Vest (Vang, Næs); Udtalen er saa flygtig, at den er næsten umulig at bestemme med Sikkerhed.

¹⁾ Det on. *hestarnir* (-er) var i 14de Aarh. bevislig ofte bleven *hestanner*. Saaledes findes *prestanner* Præsterne Dipl. I. Berg 1337; *páfanner* Paverne Dipl. II. Stav. 1305 osv.

Længer nede paa Østlandet er den almindelige Form *hænn* med det dybe *ø* i *fær*, adskilt fra Dialektens alm. aabne *ö* i *hött*, saaledes *hænn*, *kænn* N. Rom. (Nannestad), Jarlsberg (Ramnæs), N. Smaal. (nærmende sig *ö* og *v*). Derimod heder det gjerne *änn*, *fänn* eller *önn*, *fönn*, altsaa *nn* adskilt fra *rn*. Udtalen gaar mere eller mindre over til *hönn* i Størstedelen af Rom., Mellemste og Syd. Smaal., paa Jævnaker samt i Nedre Tel. I Øvre Tel. *hönn* *könn*, men *änn*, *fänn* Tinn, Silgjord, Vinje osv.

Barn - Born heder alm. indtrøndsk *bän bönn*, i Østerd. *bän bönn* Tøns. Rend. I Gbr. og hele det sydl. Østl., deri indbefattet Ø. Tel., *bän bön*. Derimod har V. Tel. *bän bönn*, udt. som *hönn*. Sæt. har *bän bonn*.

Til Slutning Exempler paa η efter andre Vokaler. Formel *önn*: *kyennä* kjende, *jentä* Jente N. Østerd. (Tønset), lignende Former Gbr. Trdh.; derimod omlydt *kyinnä*, *jintä* S. Østerd. (Rend. og søndenfor), Hedm. Sol. S. Od. Flere Steder ogsaa *jinna* gjerne. Andre Ord bevare *e*, som *brennä*, *rennä*, *ventä*, *kvenn* Kvern. Formerne *brinn*, *riinn* Trdh., *riinnä* Gbr., bero vel snarere paa Analogidannelse, idet *brenna*, *renna* er omdannede efter *finna*, *spinna*, *vinna*.

Formel *inn*. *finn* Trdh., *finnä* Opl., *finnja* Sol.; *kyinnä* = kirna (kjærne), Subst. Smørkjærne; *byinnä* = Birna (Binne, Husbjörn).

Formel *unn*. *funnä* = funnet (fundet) Gbr., i N. Trdh. *fönni*, *sponnni* Namd. Stod; i Østerd. *fönnä* Tøns., *fönn* Rend. *munn* Mund, *tunn* tynd Gbr.; i Lom afvigende *funne*, *munn*, *tunn*; ogsaa Vaage har noget svag Pal. Omlydte Former: *fynni spyyni* indtrøndsk hypp. (Verran, Mosviken) ligesom *drykki* osv., *tunn* N. Østerd. (Tønset), derimod *tynn* S. Østerd. (Rend. o. fl.), *tynn*, *tönn* alm. østl.; *tynnä*, *synna*, sønden(fra) hele Østerd., *tynnä*, *tönnä*, *synna*, *sönnä* alm. østl.

Formel *yunn*: *tynnä* at tynde, gjøre tynd.

Formel *önn*: *bjönn* Østerd., *bjönn* Gbr. osv., *bjönn* alm. østl.; afvigende *bjänn* N. Solør, *bjönn* Stjørd.

Opr. *nd* adskilles i det Nordlige fra *nn*, i Trdh. *nd* - *nn*, se under *d*. I Østerdalen er egentlig Regelen, at *nd* bliver *nn*, men *nn* til *nn*, men Forholdet forvirres ofte; saaledes har Tønset vistnok regelmæssig *sann* Sand, *bann* = Band (Baand), *bänn* blande, *honn* Hund, *onna* undan, *honn* Haand, *vonn* Vaand, Jordrotte; Norvegia. I.

men paa den anden Side *län* Land, *lita grän* lidet Grand, *på hej'näm* paa Hænderne, *ejnsframm* ende (lige) frem, *sönn* Sund, *stönn* Stund: *kommo kjerän* og *-an* komme kjørende. Udtalen synes oftere vaklende.

Opr. *nt* udtales efter Am. Larsen i det Trdh. som *nt*: *fant*. Her bliver *t* svagere palatalt; i det Söndenfjeldske synes det alm. dentalt; saal. i Tønset *fänt*, *sänt*.

Lyden *ŋ* findes ogsaa for *ngj*, se nedenfor under *ŋ*.

(Fortsættes).

Tillæg og Rettelser.

I. Til „Kortere Ordliste.“

- S. 11, L. 13 f. n. staar: *vīsø, likø*, læs: *visø, likø*.
 S. 12, efter L. 12 tilføies: *ø* hævet *ö*, Hard. *mök*, *Mög*, oldn. mykr.
 S. 13, L. 3, læs: nordenfjeldsk *ödd*, oplandsk *ödd*.
 S. 13, L. 22 staar: *bikkjö*, læs: *bikkö*.
 S. 14, L. 2 og 4 f. n. staar: tonende, læs: stemt.
 S. 14, L. 3 f. n. staar: *grzuli*, læs: *grzuli*.

II. Til „Norvegia.“

- S. 11, L. 4 f. n.: Formen *jæ* (*jä*) stryges; det heder ogsaa i Sol. og Od. *je*, derimod ofte *mæ* (*mä*) mig, *dæ* dig osv.
 S. 17, L. 11, læs „Lydlæren i Solørs Dialekt.“
 S. 25, L. 7, Exemplet *höŋn* skulde staa under „Vokaler“, L. 2 f. n. med Bemærkning: **Smaa Bogstaver, Parenthese og Klammer** som ved Konsonanterne.
 S. 25, L. 21, læs: *ø* høit, *æ* dybt *ø*.
 S. 27, L. 10 staar: „strammes“, læs „stemmes“.
 S. 30, 2den Passus. Betegnelsen *B D G* kan ogsaa bruges for de stemmehviskede Lyd.
 S. 31 nederst, tilføi: Navnet „Spiranter“ bruges for Kortheeds Skyld ogsaa som Fællesnavn for alle aabne Konsonanter. Saaledes er *hl, hn* kaldt „pustede Spiranter“ S. 68. 72.
 S. 34, L. 21 f. n. staar: *stæŋr*, læs: *stæŋr* (tostavet med enkelt **To-**nelag).

- S. 34, L. 8 f. n. Fra Valle i Setersdalen har jeg nu hørt *våtn*, pl. *vøtn*, so^ukn (Sogn) med fuldstændig stemmeløst *n*, saa at det „bliver borte i Næsen“ og ikke kan høres i lang Afstand; ligesaa *jåvsl* Pisk, Svøbe, on. geisl, suvl Sul, on. sufl, *høyrs*l Hørsel, med stemmeløst *l*; *témnr*, *livr*, *nævr*, *fō^ustr*, *åtr* (Edder) med stemmeløst *r*; derimod er den rette Form for „Vinter“ *vøltre*.
- S. 34 ned. og 35 øv. Fra Sdm. har jeg nu hørt *tímbr*, *sætr*, *beksl* og *fi*; fra Y. Sogn *aokr*, Sfj. Nfj. Sdm. *åkr*, derimod I. Sogn *vått'n*, *hått'l*, *fjedd'l*, *aokkær*, *tím'mær*.
- S. 38, L. 7 f. n. staar: *skomākārā*, læs: *skomākārā*.
- S. 38, Midten. I Nfj. og Sfj. ligesaa alm. Tryk paa sidste Led: *Fal-åda*, *Mykløbust*, *prestegår'*; ogs. i Sdm. meget alm.
- S. 62, nedpaa Siden. Vokalforlængelse er mest udbredt i konsonantisk udlydende Endelser og gaar især i S. V. langt udenfor Østlandets Grænser, ved *a* med Overgang til *å* (altsaa meget gammel) og Lighedannelse, saal. Sæt. *gåmåle* *håmårr*, *ått varmt* *sømår'*, *lykjile* Nøgel, on. *lykill* osv. I Tinn *gåmåll*, *såmårr*, *lykjyl* osv. Lignende Former mange andre Steder. Dette kan her kun antydes.
- S. 64, Midten. Am. Larsen bemærker, at Ord som *bæra* i Sol. alm. har halvlang Udtale og adskilles derved fra Ord som *læra* (Læren) med fuld Længde. Dette tør nok være Tilfælde flere Steder paa Østlandet. (Larsen tror senere at maatte opgive denne Adskillelse for Solørs Vedkommende).
- S. 66, L. 3. Sogn alm. *vékā*; men *vikā* maaske Vangsnæs, Vik, Fjærland (Midtre Sogn).
- S. 66, L. 7. I Bykle, øverst i Sæt., adskilles *år vikā* en Uge, fra *vikā* Ugen, med lang Vokal, der høres næsten dobbelt, kunde ogsaa skrives *vikāā*.
- S. 66, L. 10 f. n. I Sæt. alm. *nō^utt*, *åin vō^unde hō^usti*, *sō^utt* Sot adskilt fra *sō^ut* Sod (Valle, Bykle).
- S. 69, L. 15 staar: *ægk*, læs: *ægk*.
- S. 72, L. 18 staar: *š* for *ch*, læs: *š* for *sch*.
- S. 73, L. 13 f. n. *Drópe* osv. Jeg har her forsøgsvis i Lm. brugt *ó* for det aabne *o*, Lydskriftens *ó*, men har siden foretrukket at lade Ivar Aasens Retskrivning uforandret.
- S. 74, L. 20, læs: *gvæps* (alm. *gvæks*), Vaaler osv.
- S. 74, L. 14 f. n. staar: *ipta*, læs: *jipta*.
- S. 76, Midten. Tegnet *B* kan ogsaa bruges for det stemmehviskede *b*.
- S. 81, L. 21 staar: Sæt. *vøtr*, læs: Sæt. *vøltre*.
- S. 82, L. 16 f. n.: Udtalen *lyfter* kommer nærmest af Forvexling med *låtør*.
- S. 83, L. 10, 9 f. n. Om Sol. *mann*, *hånn* (ikke *hånn*) bemærker Am. Larsen: „Denne Adskillelse er sikker nok.“
- S. 84, L. 2, 3. Dog i Solør *hünnrē* osv. (Am. Larsen).
- S. 84, L. 10 staar: *kalt*, læs: *kält*.

- S. 84, nederst. Dog i Solør *allør* osv. (Am. Larsen).
 S. 87 ned. Jeg har nu hørt tydeligt *ð* (som i Eng. og Isl., ikke i Dansk) fra Ristø og Sandø i Sdm.: *dauðø sauð*. Derimod har Volden (og efter S. Bugge Haram) *d*; i Sunelven alm. stumt.
 S. 90, L. 2 f. n. staar: *potē^rtō^vz*, læs: *potē^rtō^vz*.
 S. 91, nederst. Former som *åht*, *jehlpå* osv. ogsaa Jæderen.
 S. 92, L. 13 f. n. staar: § 9, c, læs: § 9 b, 2.
 S. 115, L. 10 og 11 f. o. *itji*, *biti* forekomme Larsen nu overmaade tvivlsomme.
 S. 117, L. 9 f. n. *eudd*, læs: *ø^vdd* eller *ø^vdd*.
 S. 122, L. 9 f. n. Nøagtigt: *hårina tog*.
 S. 124 øverst: Palatalt *n* i Endelser i de tre store Dale og paa Nordmøre; ikke palatalt i Trdh. By, Nordre Amt og Fosen (Am. Larsen).

Forkortelser.

- Aasen (Aas.) *Gram.* = Ivar Aasen, Norsk Grammatik, Kr.a 1864.
 Aasen, *Ordb.* = Ivar Aasen, Norsk Ordbog, Kr.a 1873.
 Brekke, *Bidr.* = K. Brekke, Bidrag til dansk-norskens Lydlære, Kr.a 1881.
Dipl. Norv. = Diplomatarium Norvegicum, Oldbreve osv., Kr.a 1847 ff.
 Am. Larsen, *Oplysn.* = Amund B. Larsen, Oplysninger om Dialekter i Selbu og Guldalen, Trondhjem 1883.
 Lundell, *Sv. Lm.* = Tidsskriftet „Nyare bidrag till kännedom om De Svenska landsm alen och svenskt folkliif“, utg. genom J. A. Lundell, Stockholm 1878 ff; særlig hans Afhandling „lands-m alsalfabetet“ i 1ste Bind.
 Norsk Ordl. = Norsk Ordliste.
 SE. = Snorra Edda (den yngre Edda), Kbhvn. 1848—52.
 Vidsteen, *Shl.* eller blot Vidsteen = Chr. Vidsteen, Oplysninger om Bygdemaalene i Søndhordland, Bergen 1882.
 Western, (*Eng.*) *Lydl.* = Aug. Western, Engelsk lydlære for studerende og lærere, Kr.a 1882.

Aarh. Aarhundrede.

Adj. Adjektiv.

Adv. Adverbium.

Afh. Afh ngighedsform.

ags. angelsaxisk, oldengelsk.

Akk., akk. Akkusativ.

alm. almindelig.

Berg. Bergens Stift, *berg.* bergensk.

besl. beslægtet.

Bet. Betydning, *bet.* betyder.

bst. bestemt.

Busk. Buskerud.

Bym. Bymaal.

c. circa, omtrent.

d. dansk.

Dat. Dativ.

Dial. Dialekt, *dial.* Dialektisk.

Diall. Dialekter.

dn. dansk-norsk.

e., Eng., eng. engelsk.

eg. egentlig.

Esp. Espedalen.

- f.* Feminin, Hunkjøn; for, istedenfor.
ff. og følgende (Sider, Aar).
Fjeldb. Fjeldbygderne (navnlig de vestsøndenfjeldske: Gbr. Vald. Hall. Num. Tel. Sæt.)
fl. flere.
Fort. Fortid.
fr. fransk.
Freml. Fremlyd, *freml.* fremlydende.
frg. foregaaende.
Gbr. Gudbrandsdalen, *gbr.* gudbrandsdalsk.
Gen. Genitiv.
gl. gammel.
gr. græsk.
Gram. Grammatik.
Hall. Hallingdal.
Hard. Hardanger.
Hedm. Hedemarken.
Helg. Helgeland.
Hvits. Hviteseid.
I. indre.
Indl. Indlyd, *indl.* indlydende.
Indtr. Indtrøndsk.
Isl., isl. Islandsk.
Jarlsb. Jarlsberg.
Jfr., jfr. jævnfør, sammenlign.
Jæd. Jæderen.
Kons. Konsonant.
Laard. Laardal (V. Tel.)
Lat. Latin.
lign. lignende.
Lm. Landsmaal.
m. Maskulin, Hankjøn.
middeleng. middelengelsk.
mn. middelnorsk (14.—16. Aarh.)
Morged. Morgedal.
N. Nordre, nordlig.
n. norsk; Neutrum, Intetkjøn.
Namd. Namdalen.
Neutr. Neutrum, Intetkjøn.
Nfj. Nordfjord.
n.fjeldsk nordenfjeldsk.
Nhl. Nordhordland.
- nn.* nynorsk.
Nom. Nominativ.
nordenfj. nordenfjeldsk.
Nordl. Nordlandsk.
Num. Numedal.
o. og.
Od. Odalen.
ogs. ogsaa.
Old., oldn., on. oldnorsk.
oldsax. oldsaxisk, oldnedertysk.
opr. oprindelig.
osv. og saa videre.
pl. Pluralis, Flertal.
Præp. Præposition.
Rend. Rendalen.
riml. rimelig, rimeligvis.
Rom. Romerike.
S. Side; Syd; s. se.
saal. saaledes.
Sdm. Søndmøre.
s.fjeldsk søndenfjeldsk.
Shl. Søndhordland.
Silgj. Silgjord.
sj., sjeld. sjelden.
Slutn. Slutning.
Smaal. Smaalenene.
Sol. Solør.
s.steds sammesteds.
St. Sted, Steder.
Stav. Stavanger.
Subst. Substantiv.
Sv. Svensk.
Sv. Lm. Tidsskriftet „Svenska landsmälen“, udg. af Lundell.
sydl. sydlig.
Sætersd., Sæt. Sætersdalen.
søndenfj. søndenfjeldsk.
Søndm. Søndmøre, søndmørsk.
t. tydsk.
Tel. Telemarken.
Trdh. Trondhjems Stift, undertiden for Byen; *trdhjemsk* trondhjemske.
ubst. ubestemt.
Udg. Udgave, *udg.* udgive(t).
Udl. Udlyd, *udl.* udlydende.

Udt. Udtale, *udt.* udtales, udtalt.
undert. undertiden.
V. Vest, vestlig.
Vald. Valdars.
Verb. Verbum.
Vestfj. Vestfjorddalen (Tel.)
vestl. vestlandsk.
vestsøndenfj. vestsøndenfjeldsk
 (= Fjeldbygderne).

Vok. Vokal.
Vulg. Vulgærsprog, *vulg.* vulgær.
Y. Ytre.
Ø. Øst, østlig.
Østerd. Østerdalen.
østl. østlandsk.
østn. østnorsk.
Øv. Øvre.

+ (plus) betegner Addition, Tillæg, Tilføielser. „Vok. + Kons.“ betyder: Vokal med Konsonant efter.

* betegner en formodet ældre Form.

= (ækval) lig, ligegældende.

Indholdsfortegnelse

til „Norsk Lydskrift med Omrids af Fonetiken,“

første Afsnit.

	Side
Kap. I. Indledning	19.
Anmærkning om Retskrivningen	23.
Lydtabeller	24-25.
Kap. II. Kort Omrids af Fonetiken	26.
Forbemærkninger	26.
§ 1. Taleredskaberne	26.
§ 2. Aandedyden <i>h</i>	27.
§ 3. Hvisken	27.
§ 4. Stemmelyd	27.
§ 5. Vokaler	28.
§ 6. Konsonanter	28.
§ 7. Stemmelse Konsonanter	29.
§ 8. Stemte Konsonanter	29.
§ 9. Konsonanternes Artikulationsart	30.

	Side.
a) Lukkede Kons.	30.
b) Aabne Kons.	31.
1. Aandede (Spiranter)	31.
2. Næselyd (Nasaler)	32.
§ 10. Forholdet mellem Vokaler og Konsonanter, Stavelser, Eftertryk, Tonefald, Tonelag, Længde	33.
1. Vokaler og Konsonanter	33.
2. Stavelser	34.
3. Eftertryk	37.
4. Tone	40.
a. Tonefald	40.
b. Tonelag	42.
Cirkumflex	51.
Om Tonelagets musikalske Princip	52.
5. Længde	56.
§ 11. Glidninger	67.
Kap. III. Nærmere Forklaring af Lydskriften og Be- skrivelse af de enkelte Lyd	71.
§ 12. Forbemærkninger	71.
A. Konsonanter	73.
§ 13. Læbelyd (Labialer)	73.
a) Rene Læbelyd	73.
1. <i>p</i>	73.
2. <i>b</i>	74.
3. <i>ɸ</i>	76.
4. <i>ɸ̂</i>	76.
5. <i>m</i>	76.
b) Tandlæbelyd	78.
1. <i>f</i>	78.
2. <i>v</i>	78.
3. <i>m̥</i>	79.
§ 14. Tungespidslyd	80.
a) Tandlyd (Dentaler)	80.
1. <i>t</i>	80.
2. <i>d</i>	82.
3. <i>ɖ</i>	85.
4. <i>ɸ</i>	85.
5. <i>ð</i>	86.
6. <i>s</i>	89.
7. <i>z</i>	90.
8. <i>l</i>	90.
<i>ʎ</i>	91.
<i>hl</i>	91.
<i>shl</i>	92.
9. <i>n</i>	92.

	Side.
'n	93.
hn	93.
b) Tilbagetrukne Tungespidslyd	93.
α) Gummelyd (Supradentaler, halvtykke)	94.
1. r	94.
2. r̥	97.
3. t̥	98.
4. d̥	98.
5. s̥	98.
6. l̥	99.
7. n̥	99.
β) Ganehvælvlyd (Kakuminaler, tykke)	100.
1. r̄	102.
2. t̄	102.
3. d̄	103.
4. s̄	104.
5. n̄	104.
6. l̄	105.
7. t̄ (tykt 1)	105.
γ) Hultungelyd	111.
1. š̥	111.
2. ž̥	112.
§ 15. Tungeryglyd eller Ganelyd (Palataler, „tynde“ Lyd)	112.
a) Forganelyd (Præpalataler)	113.
1. t̥̄	115.
2. d̥̄	116.
3. s̥̄	118.
4. š̥̄	119.
5. l̥̄	119.
6. ŋ̥̄	122.

Norsk Lydskrift

med Omrids af Fonetiken,

af

Joh. Storm.

Andet Afsnit 1908.

Forord.

Endelig kan jeg gaa i Gang med Fuldensen af mit helt siden 1884 afbrudte Arbeide over Lydene i de norske Bygdemaal, se *Norvegia* [Ny Række] I, 1. H. 1902 S. V. og 3. H. 1902, Forord.

Begyndelsen af dette Arbeide er indtaget i den nye Række 3. H., og skal nu her bringes til Afslutning. Jeg havde allerede i 1884 gjort et Udkast til hele Resten af Afhandlingen; jeg fortsatte imidlertid mine Dialektstudier saa vidt Tid og Evne rak. Paa dette Grundlag holdt jeg i 1903 en Række Forelæsninger over hele Lyd-systemet. En omhyggelig sigtet Bearbejdelse af disse er det som nu forelægges for Almenheden.

Jeg giver i Regelen kun Resultatet af mine egne Iagttagelser, efter hvad der nu er almindelig anerkjendt som den eneste rette Methode for den fonetiske Forskning. Jeg har kun taget det aller-nødvendigste Hensyn til andre Forskeres Arbeider.

For øvrigt henviser jeg med Hensyn til Lyd i Almindelighed og norske Lyd i Særdeleshed til min *Englische Philologie*, 2. tyske Udg. 1892. Jfr. Sweet, Sounds 137.

Kristiania, Febr. 1908.

Joh. Storm.

§ 15. b) Midtganelyd eller Mediopalataler dannes med Midttungen hævet mod Midtganen (der hvor *j* dannes, »*j*-Leiet«, paa Overgangen fra den haarde til den bløde Gane). *j* er trangere og mere palatal end *i*, ligesom *i* mere end *e*, *e* mere end *æ*, og *æ* mere end *ä*, saa at der fra *ä* til *j* finder en trinvis Fremadskriden i Palatalitet Sted. (Se Tegningen Eng. Phil. 336-7; Dr. Larsen Sol. 14).

Saaledes dannes af lukkede Lyd *k* *g*, af aabne *k* *j* (med lukket Forslag *k* *g*) og *ŋ*.

1. *k*.

k, stemmeløs lukket Midtganelyd eller palatalt **k**, er et **k** udtalt et Trin længer fremme i Munden end ellers, et **k** i *j*-Leiet. Forskjellen fra alm. *k* (Bagganelyd) høres tydelig, naar man udtaler **ka ki** eller **kana kina** med **k**-Lyd; man finder da, at **k** i **ki** har en tyndere, mere *j*-agtig Lyd end i **ka**. I Rækken *ka kää kæ kē ke ki* bliver **k**-Lyden mere og mere palatal.

I Afglidningen fra *k* til *i* i Stavelsen **ki** høres et svagere eller stærkere Spor af stemmeløst *j* (*j*, svagere end *k*); hvor Glidningen er umærkelig, skrives *ki*; hvor den er tydelig, skrives *ki*. Nærmest som *ki* lyder norsk **kiss** og Ord som **kina**, **kilo**, naar de udtales »med **k**«; dansk **kina**, **kilo**, **kind**, **kød**; fransk **qui**, **kilo**, ital. **chi**. Nærmest som *kī*, *kē* osv. lyder nyisl. **kif**, **kið**, **kirkja**, **kenna**, **keyra**, **kjöt** *kjēt*. Dette maa ogsaa have været den alm. oldn. Udtale i de samme Ord¹⁾. En lignende Udtale findes i svenske og danske Dialekter; i fr. Dial. **piquié** f. **pitié**, i ældre eng. Udt. **card**, **sky**.

1) Dette bevises af det hyppige Indskud af *i* efter **k** foran palatale Vokaler i de gamle Haandskrifter, f. Ex. **kiennanda** Gl. N. Hom. 8; **kiær** Barl. 17. 22, i gamle Breve **Askisæimi** f. **Askheimi** Dipl. Norv. I, 236 (Askim i Smaal. 1336) osv.

Denne ældre Lydform synes endnu bevaret i det nordl. Valders (Vang, Ø. Slidre) i Ord som *bikkö* (Norv. I, 126) eller *bikkjö* (eg. *bikkjö*, Eng. Phil. 254), *bakkín*, *stykky*. Men *k* er maaske i Virkeligheden en Overgangsform fra det alm. vestl. *bakkje* til det østl. og sognske *bakke*; dog passer dette ikke paa *bikkja*, som har *k* baade i Øst og Vest. Hvorom alting er, saa staaer *k* igjen som en Levning af den ældste Form af palatalt *k*.

Ogsaa i N. Vald. findes ved Siden af *k* det yngre *k*: *bikkjö*, alm. *kyrkjö* som i de fleste ældre Dial. (Vestl. og Fjeldb.).

Former som Midt-Smaalensk *stýkký*, *nykkyl*, Rakkestad, er rimeligvis ikke direkte Levning af ældre *k*, men en Overgangsform fra N. Smaal. *stykky*, *nykkyl* (*nyhyl*) til S. Smaal. *stökkæ*, *nökkæl*; i Rødenes (Ø. M. Smaal.) er *nykkyl* den ældre, *nökkæl* den yngre Form. Et lignende Forhold finder Sted i Jarlsberg: *stýkkæ* er her ægte Bygdeudtale og ansees for simpelt, derimod Byernes vulgære *stökkæ* for fint. Det ældre *stýkkæ* findes i V. Jarlsb. bevaret ved Berøring med Bratsb.; gl. *nykkil* Svarst., *stýkkæ* Hvarnæs, N. Kvelde; *ikkæ* Styrvold som Slemdal og fl. Fjeldb., se Larsen Bygdem. 29.

2. g.

a) *g*, stemt lukket Midtganelyd eller palatalt *g*, er et *g* dannet i *j*-Læiet. Forskjellen fra alm. velart *g* høres tydeligst, naar man udtaler *ga gi* eller *gave give* med *g*-Lyd; *g* faar foran i en tyndere, mere *j*-agtig Lyd. I Rækken *gä gæ gē ge gî gi* bliver *g*-Lyden mere og mere palatal.

I Afglidningen fra *g* til *i* i Stavelsen *gi* høres et stærkere eller svagere Spor af stemt *j*. Hvor Glidningen er umærkelig, skrives *gi* f. Ex. *Gina*, *giss*; dansk *give*; hvor den er tydelig, skrives *gi*.

Tydeligt *g* høres i nyisl. *gina*, *geta*, se Eng. Phil. 237. 320. Saaledes maa ogsaa den alm. oldn. Udtale have været foran palatale Vokaler¹⁾. Dog er i isl. Lyden alm. kun halvstemt (*g̊*), medens i norsk alm. fuld Stemmelyd finder Sted.

Lyden synes endnu bevaret i N. Vald. *húgin*, *sleggö* eller *sleggjö*, *liggi* eller *liggi* (nær *lijji*); mindre fremtrædende i *håge*.

¹⁾ Dette fremgaar tydelig af den hyppige Skrivemaade *giefa*, *gieta* osv., f. Ex. *giefr* Dirr. 32. i *giær* Barl. 11.

Dog er *g* her maaske i Virkeligheden en Overgangsform mellem vestl. *j* i *håje* og sognsk *håge*, østl. *haga*; vestl. *liggå* (nær *lijå*) og østl. *liggø* (*liggi* Hedm.).

b) Typen **agg**.

Som bekjendt bliver [**bb**] **dd gg** ligesom **ll nn** palatalt i en stor Del af det Sfl., men naar ikke fuldt saa langt; undertiden griber den pal. Udt. over i det vestl. (f. Ex. i I. Sogn), hvor den ellers ikke findes. Jfr. om Typen **add** Norv. I, 116; om **abb** Norv. I, 74. Udtalen *add* strækker sig ligesom *ann* (Norv. I, 122) helt til det Nfl.: *ladd*, *radd*, *ødd*, *budd* S. Trdh. Derimod kan virkeligt pal. *b* ikke paavises i nogen norsk Dial., ligesom Labialer overhovedet sjelden ogsaa i andre Sprog bliver palatale (f. Ex. i slavisk); alm. opgives her pal. Udt., hvor den skulde finde Sted. **Labb** kan opr. have havt pal. Udt., men tidlig opgivet den og kun beholdt den pal. Farvning af Vok. *läbb*; men dette er kun Sfl., Nfl. heder det *labb*.

Typen **agg** har i Nfl. kun efterladt svage Spor af pal. Udt.: i Namd. *płägg*, *hüggəł*; ellers *płagg*, *ragg*. Derimod begynder allerede i den nordl. Del af Sfl. den pal. Form *rügg* med forskellige Afskygninger. Alm. er **gg** mindre gjennemtrængt af *j*-Lyd end **dd**. Der bliver saaledes tre Grader i Palatalisering: 1. **add**; 2. **agg**; 3. **abb**. I Østerd. er *ägg*, i Gbr. *äg* (*ä'gg*) den fremherskende Form. Saaledes har Tønset *rägg*, *płägg* ved Siden af *lädd*, *läbb*; Rendalen *rügg*, *płügg* (*nädd*, *läbb*); ligesaa S. Østerd. Hedm.; Sol. *ræ'gg*, *rægg*. I Gbr. er Pal. alm. mere udpræget: Lom *płä'gg*, *rä'gg*; Vaage *ræ'gg*, nær *ræ'gg*, falder sammen med Typen **egg**; N. Fron *rä'gg*; dette griber over i I. Sogn: *rä'gg* Vegg.

Den pal. Indvirkning fortsættes paa det S. (nedre) Østland, saavel i V. som Ø. Saaledes har Hadeland *ræ'gg*, Lier, Jarlsb. Smaal. *rügg*; Byernes Omegn *ragg*; kun Nesodden har bevaret *rügg* (1881).

3. *k*; *k̄* = *tk̄*.

a) *k̄*, stemmeløs aaben Midtganelyd eller mediopalatal Spirant, d. e. et aandende palatalt *k* eller et pustet *j* (stærkere end *j*, alm. stl. *j*, se Norv. I, 29); det er den alm. østl. Lyd i **bikkje**, væsentlig samme Lyd som i tysk **ich**, Eng. Phil. 254.

b) I de ældre Dialekter begynder Lyden med lukket Forslag (momentan Kontakt), idet Fortungen et Øieblink lægger sig op til Forganen lige ved Midtganen, hvor saa den aabne Lyd dannes. Herved opstaar en sammensat, saa tæt forbundet Lyd, at den paa de indfødte gjør Indtryk af en enkelt Lyd (»Kombinationslyd«, Eng. Phil. 294, konsonantisk Difthong som f. Ex. eng. **ch** og **g** i **chin** **gin**), nemlig *ʒ* = *tʒ*, samme Lyd som svensk *tj* i *tjugo*, *tjena*, sv. **k** i **kinn**, **kär**¹⁾. Den adskiller sig fra det endnu ældre *k*, ved at Berøringen begynder længere fremme og har en stærkere (pustet) Afglidning. Den ligner Forganelyden *t*, som ligger endnu længer fremme og lyder mere *t*-agtig; i trønd. Diall. *myttj* f. **mykj**, Norv. I, 115. Lyden *ʒ* f. Ex. i **kjake** er forskjellig fra *tj* i **tjene** (dannet Bymaal) eller i det ligegyldige Udraab **tja**, hvormed Jespersen Fon. 231 synes at identificere den; den norske Udt. er *tja*, Lydene ikke saa noie forbundne som i *ʒ*²⁾.

ʒ forekommer især for indl. **kkj**, **kki**, som i **bikkja**. **stykke** (**stykke**), **bakke**, for pal. *k* som i **kjake**, **kyrkja**, **myket** (**mykj**), **kinn**, **kønna**; ogsaa for *tj*, som **tjuv**, **tjuge**, **tjora**, **setja**, **sitja**.

Den yngre Form er *ʒ*, som opstaar, idet Lukningen helt gjenemtrænges af Luftstrømmen (Assimilation). Den yngste Form af Ord som **lekkje**, **sitja** er, at *j* forsvinder sporløst; kun *bikkja* vedbliver. Vi faar saaledes følgende Udviklingstrin:

1. *bikkjö* N. Vald.
2. *bikkja* (-ø). *stykke*, *bakke*, *mukke*, *kinn*, *kyrka* Vestl. og Fjeldb.; delvis V. Toten, Tune; Sol.
3. *bikkja*, *stykky*, *kinn* O. Østl. (Østerd. Hedm. Rom. Smaal. Land, Hadl.).
4. *stykke* ell. *stökke*, *nykkel* ell. *nökkel*; *bikke*, *kinn* SV. Østl. (Jarlsb.).

Foran [pal.] vok. Endelser:

1. *krök kröken*; *bök böki*, *bökæ* osv.; *stokk støkken* Vestl.
2. *kröken*, *böke*, *stokken* Fjeldb.; *böka* Trdh., Hitterd.
3. *krökön*, *böka* Østl.; *böki* Sogn.

¹⁾ Tegnet *ʒ* er ikke strengt fonetisk, men er at anse som en praktisk Forkortelse af *tʒ*; *ʒʒ* betyder ikke en virkelig Fordobling af hele Lyden, men kun af Lukningsmomentet, altsaa = *tʒtʒ*. Jfr. ital. **caccio** = *kattšo*, ikke *katš-tšo*.

²⁾ Jespersen Fon. 231 ff. synes ikke klart at have opfattet disse Lydafskygninger; heller ikke Lundell, se Norv. I, 113.

c) Typen **ski ske**.

Efter *s* bliver det pal. **k** i de færreste Tilfælde uforandret. Grupper som **skjaa**, **skera** bliver sjelden adskilt fra saadanne som **sjaa**, **stjerna**.

1. Bedst synes Adskillelsen opretholdt i N. Berg. Saaledes Ndm. *šjæra*; Sdm. *šjêra*, men *stjêrna*, *tjuk'kø* (Sande); Nfj. *šjêra*, *šjêp*, men *sjå* (Hornindal).

2. Søndenfor er Adskillelsen utydelig eller forsvindende. Saaledes Sogn alm. *šjêra* nær *stjêra* som *stjødna* = *stjerna*; Voss Hard. *sjêp*, *sjêra* som *sjao* = *sjaa*; Sæt. *sjêre*, Tel. *sjêra* som *sjå*.

Paa hele Østl. falder **skj** og **sj** sammen, i Ø. *šara* (Tilnærmelse til svensk), i V. *šara* (Tilnærmelse til Bratsb.), se Norv. I 111. 118 ff.

d) **Tjuv, tjukk, tjuge; sitja; nitjan**.

tj falder i Regelen sammen med **kj**, idet **t** palataliseres ved Paavirkning af **j**. Der fremkommer flere Udviklingstrin.

1. Rent **tj** med dentalt *t* er det sjeldneste; jeg har hørt *tjock* Hard., *tjuk'kø* Sdm.; gl. *nētjan* Hard., Dr. Larsen, Bygdem. 77.
2. **tj** bliver *ʃ* Vestl. og Fjeldb.: *siʃja* *sitja*, *ʃuk'kø* *tjukk*, sv *tjock*.
3. **tj** bliver *ʃ* N.V. Østl. (Gbr.) *siʃa*, *ʃukk*.
4. **tj** bliver **tt** Ø. og S. Østl. hvor **j** bortfalder i Endelsen: *sitta* (*sita* Tel. Hall.), sv. **sitta**; ellers *ʃ*: *ʃukk*.

4. *j*; *ǰ* = *dj*.

a) Halv vokalen *j*, aaben Midtganelyd eller mediopalatal Spirant, alm. stemt: *jā*, *jann*; helt eller delvis stemmeløs efter stemmeløs Konsonant: *sitja*, i dannet Bymaal *tjêne*, *stjerne*, *tja*¹⁾; *j* er hvisket, det stærkere *ʃ* pustet. Halv vokalen *j* fremkommer af den præpalatale Vokal *i* ved yderligere Indsnævring, saa at der ikke længer kan dannes nogen Vokal, men kun en konsonantisk Friktionslyd. Denne Friktionslyd synes at være stærkere i norsk, svensk og tysk, svagere i engelsk (**young**, **beauty**), svagest, mest vokalisk i fransk (**diable**, **bièn**, **pont d'Iéna**). Desuden er der i Overgangen fra *i*

¹⁾ Naar Stemmeløsheden forstaar sig af sig selv, er det nok at skrive *j*: *tja*.

til *j* Tilbagetrækning af Indsnævringen fra Forganen til Midtganen, jfr. Norv. I, 113.

Efter sin halv vokaliske Natur forekommer *j* ikke i alle Stillingen hvori andre Kons. kan staa; det findes alm. foran Vokal, men ikke efter Vokal, det er saaledes forskjelligt fra det aabne slappe *i* i Tvelyden ai *ei*: *hai*, *nei*, *kai*, *jenta mi eia*; kun med stærkt Eftertryk *nejj*, f. Ex. i Vrede. Det kan findes mellem Vokaler, enkelt eller dobbelt: *liji* og *lijji*, Fjeldb. = Ostl. *liggi* ligget.

j falder ofte vanskelig at udtale efter Kons. eller kons. Grupper. Saaledes er *rjuka strjuka* med tydl. *r* ikke ret ofte at høre undtagen i de aller ældste Maal (Vestl.), og selv i Fjeldbygderne høres ofte *rjuka* med ustavet (ikke stavelsedannende) *i* som i fr. *riøn*; ja endog *rūka* Tel.; Fossen **Bjukand** kaldes i selve Tinn alm. *rūkan*, i Vinje *rjūkan*; i N. Num. *rjōka* og *rōka*, *brjōta* og *brōta* (Nore, Opdal). Jfr. Eng. Phil. 56.

Ljaa, **ljōs**, **ljore**, **ljuga** mister som oftest den ene eller den anden Kons., saaledes *lūgə* og *jūgə*, alm. Ostl. *jūgə*, sv. **ljuga** = *jūgā*; *ljāre* Tinn, *jōre* Num.; *ljār* Ljaa gl. Tinn, nu alm. *jā*; *ljā* Hall.; S. Ostl. *jā*, *jā*; *jōs* Ljos Tinn, *jōs* Hedm. o. fl., sv. **ljus** = *jūs*.

g foran pal. Vok. bliver alm. til *j*, se nedenfor.

h foran *j* bortfalder alm. sporløst: **hjelpa** osv.; undt. delvis i **hjaa** (oldn. i **hjá** hos), som bliver **isjaa** Vestl., **sjaa šā** Gbr. Sæt.; ellers **jaa**; jfr. **Shetland** af **Hjaltland**, senere **Hjatland**; nogle Steder **h**.

Efter *r* og *l* bevares *g* i Vestl., men bliver *j* i Ostl. som i svensk **arg berg** = *arj bærj*.

Foran Endelser:

Vestl. *dāg dājen*, *berg bærje*, det ældre Forhold; Ostl. *dāg dāgən*, *bærj bærjə*, det yngre, som i Svensk.

b) Idet *j*-Kanalen end yderligere indsnævres, taber *j* sin halv vokaliske Karakter og faar lukket Forslag; herved opstaar den sammensatte Lyd (kons. Diphthong) *g* = *dj*, svarende til *ǰ*¹⁾, altsaa forskjelligt fra simpelt *dj* i **Djævel** som *ǰ* fra *tj* i **tjone**. *g* forekommer især fordoblet for **ggj**: **liggja** bliver *liggja*, d. e. *liddja*, hvor Lukningsmomentet er det som forlænges, men forøvrig kan udtales med større eller mindre Styrke, nærmere *g* eller *j*. Undertiden faar

¹⁾ Tegnet *g* er af samme Art som *ǰ*, en praktisk Forkortelse.

ogsaa **dj** denne Udtale paa Grund af Slægtskabet mellem *dj* og *đ*: *smidga* smidja, især Vestl.¹⁾

Typen **liggja** faar saaledes flere Udviklingsstrin, svarende til Typen **bikkja**:

1. N. Vald. *liggi* (nær *jj*, løs Lukning), jfr. *liđđi* M. Vald. Hall. *liggi* Hedm.
2. *liđga*, *ryđden* Vestl., *liđđ* Fjeldb.
3. *ryđđžan* Jæd., en videre Udvikling af *đ*, danner en Tilnærmelse til den fjerne Gjenbo Fær. *liđđsja*, eng. **ridge** = *ridž*, Eng. Phil. 234. 240; sv. Dial. *ryđđžin*, Sv. Lm. I, 60.
4. *liđga*, *ryggan* Ostl.

Sjeldnere og kun i nogle af de ældste Maal faar enkelt **g** foran pal. Vok. Udtalen *đ*; ogsaa her er det ældste Trin *g*. Under tiden gaar ogsaa opr. *j* samme Vei²⁾:

1. N. Vald. *hāgin.*, isl. *gęta*, s. o.
2. Hard. *mōđan* mogen (moden), Sæt. *māđi*, *đęęę* gera, *đęte* genta; Hall. *đęrá* Hol; flere Fjeldb. *māje* nær *đ*.
3. Ostl. *jara*, *haga*; Vestl. *dājen*, Ostl. *dāgan*.

5. *ŋ*.

ŋ, Midtgane-Næselyd (mediopalatal Nasal), er et *g* udtalt gennem Næsen eller et palatalt (fremskudt) **ng** (*ŋ*), et *ŋ* i *j*-Leiет istedenfor i *g*-Leiет. Naar Baggane-Næselyden *ŋ* f. Ex. i ostl. **længe**, **Tanke** = *læŋŋa*, *tanke* i vestl. kommer foran Mediopalatalerne *j g* *k ħ*, gaar *ŋ* ofte over til en mere palatal Form, idet Indsnævringen (Tungeryggens Hævning) bliver fremskudt til Midtganen. Herved fremkommer en Lyd som ligger mellem *ŋ* i ostl. **lang** og *ŋ* i trdhj. **mann**; det nordfranske **gn** i **signe**, som ligger mellem eng. **ng** i

¹⁾ Gruppen **ddj** som forstærket Form af **jj** er urgammel i de germanske Sprog; saaledes gotisk *tuwddjē* (Gen.) = oldindisk *dravjōs*, oldn. **tveggja**, jfr. oldn. **þriggja** = oldind. *trajānām*, gr. *triōn*, lat. **trium**; got. **waddjus** = oldn. **veggr**, Gen. **veggjar**, Nom. pl. **veggir**; got. **daddjan** die, sv. **dägga**, oldind. *dhājajati*. Got. **ddj** kan antages at betegne *đđj*, medens oldn. **ggj** er = *gkj*, en nær beslægtet Lyd. Jfr. ogsaa ungarsk **Magyar** udt. *mađar*; samme Udt. i serbisk.

²⁾ Jfr. de romanske Sprog, hvor lat. *j* følger palatalt **g**: ital. **Gesù džesù** Jesus, **magglo** *maddžo* Mai, lat. **Majus**.

sing og ital. **gn** i **segno** = *senno*, se Eng. Phil. 76. 78. 174. Dette er en Lydafskygning som er vanskelig at opfatte, saa meget mere som den paa mange Steder nærmer sig eller gaar over til *ŋ* eller endog *n*.

Tydeligst har jeg hørt *ŋ* i Vestl., navnlig Berg. Stift, saaledes: Nfj. Sfj. Y. Sogn *lænjs*, I. Sogn *lä'ŋje* Sogndal, Aurdal. Voss *lænjs*, Hard. *lænje* nær *n*.

Sæt. *lænji*, *tänŋi* nær *ŋ*; V. Tel. *lænji*, *tanŋi*, Vinje; *lænji* nær *ŋ* Mo, Skafse o. fl.; delvis nær *ŋ*.

N. Gbr. *lä'ŋje*; Hall. *lænji* nær *lænŋi*, *tenŋi* = tenker nær *tenŋi*. Østl. *lænŋə*, *tanŋə*, *tænŋə*.

§ 16. Bagganelyd

eller Ganeseilyd (Velarer) kaldtes før urigtig »Strubelyd« (Gutturaler), se Norv. I, 24. Velarerne dannes med Bagtungen (for »Tungeroden«, Norv. I, 24. 26) hævet mod Bagganen (den bløde Gane, Ganeseilet, lat. **velum**¹⁾).

Saaledes dannes af lukkede Konsonanter: *k* stemmeløst, *g* stemt, *ŋ* (for *a*) halvstemt; af aabne: *x* stemmeløst, *g* stemt, *ŋ* samme labialiseret, *w* labio-velar Halvvokal; af Nasaler: *ŋ* stemt, *hŋ* stemmeløst (pustet); *ŋ̥* hvisket).

1. *k*.

a) *k*, stemmeløs lukket Bagganelyd (velar Explosiv) dannes, idet Luftstrømmen lukkes af Bagtungen mod Bagganen og saa pludselig aabnes med et lidet Smeld uden Stemmelyd, f. Ex. *käka*, *täk*, *takk*, *takka*. **k** har samme Lyd som i svensk, men ikke saa stærk Udaanding (Afglidning) som i dansk f. Ex. *k'ägə*, næsten *khägə*. Jfr. Eng. Phil. 73.

Som bekendt har norsk ligesom svensk bevaret det gamle **k** hvor Dansken har **g**, f. Ex. **aka** age, **baka** bage, **kaka** kage, saa-

¹⁾ Ganeseilet kaldes Norv. I, 27 »en Fortsættelse af den bløde Gane«; det er mere praktisk at regne hele den bløde Gane til **velum**, se Eng. Phil. VII; Jespersen Fon. 206. Man foretrækker nu alm. det tydelige Udtryk **Velar** for det utydelige og misvisende **Guttural**; Struben (lat. **guttur**) ligger længer nede i selve Svælget.

ledes ogsaa i Bymaal i hjemlige Ord; jfr. om *p* Norv. I, 73; om *t* I, 80. Undtagelser i S.V., se *g*.

b) Opr. freml. **hv**.

1. a) I alm. Ord som oldn. **hvitr**, **hvass**, **hveiti**, **hvelpr**, **hverfa**, **hvila** er **hv** i næsten hele Norge forstærket (lukket) til *kr*: *krüt*, *kvass*, *kræite*, *krila*.

b) I en Del af det S. Østl. bliver **hv** til *gr*: *grüt*, *grass*, *græito*, *grülo* Ø. Tel. Num. Jarlsb. Sol. Se Ross Bygdem. I, 16.

c) I Byerne med Omegn *rüt*, *vass*, *rëto*, *rilo* som i svensk og dansk.

2. De pronominala Ord som oldn. **hverr**, **hveim**, **hvat**, **hvar** danner en Klasse for sig. Den alm. Form er *k[r]*; men **h** er udbredt i en stor Del af Østl.; endelig er **gv** trængt ind i enkelte Maal som har **gv** i andre Ord Vi faar saaledes følgende Udviklingstrin:

- a) Oldn. **hvat**, nyisl. **hvað** udt. *hvað*, hjeml. *hwa* (nær *xwa*), *hwass*, nordisl. *kvass*, Eng. Phil. 238; jysk *hwa*, Jesp. Fon. 179. 328.
- b) *krat* gl. Sfj. (Askevold, Chr. Jenson 1646); endnu Shl. (Samnanger¹).
- c) *kva* Trdhj. (Opdal, Sundalen); Nfj.
- d) *ka* Vestl. Trdh.; *ka* Gbr. o. fl.
- e) *hött* V. Tel., *hátt* Smaal.; *há*, 'á alm. Østl.
- f) *grór* = *kvor* (hver) Ø. Tel.

2. *g*.

a) *g*, stemt lukket Bagganelyd (velar Explosiv), er et *k* udtalt med Stemmelyd. Ex.: *gō dæg*, *vagga*, *vagg*. Denne Stemmelyd er alm. fuld som i sv. **vagga**, ikke halv som i isl. **vagga**, dansk **vugge**, ganske ligesom i Udt. af *b* og *d* (Norv. I, 74. 82). Kun i Udlyden svækkes Stemmelyden: *dæg* I, 68; *egg* I, 69; men man hører dog alm. tydelig, at det er *g*, ikke *k*; Undt. se *ý*.

I de sydvestl. Kystmaal (Sørlandet, »den bløde Kyststribec») bliver enkelt *k* efter Vokal til *g*, ganske som *p* til *b*, Norv. I, 75, og *t* til *d* I, 83: *bög* Bok, *bågø*, *båga* baka, *ligø*, *liga* lika osv.

Om **gn** og **ng** se nedenfor.

¹) Meddelt af Prof. Hægstad.

b) Om Typen **agg** se ovenfor. I de Maal hvor **agg egg** palataliseres, bliver **ogg** labialt afficeret: *hó^ogg, hó^oggə*; i Overgangen fra det labiale *ó* til det velare *gg* udvikler der sig en labial Glidelyd; ved Analogi af Stillingen (*o* + lang Media) forplanter dette Forhold sig delvis til Grupperne **odd, oll, onn**, saa at disse ligeledes bliver labialiseret; se Norv. I, 117. 120. 124. Saaledes:

Trdh., Ytterøen, Verran *hó^ogg, dó^ogg, ó^odd* (nær *æ^odd*), Norv. I, 117. Namd. *dó^ogg*.

Gbr. Vaage *dó^ogg, hó^ogg*; Oier *hó^ogg, ó^odd, hó^onn*.

Hedm. *hó^ogg, hó^onn, tró^oll*.

Sol., N. Land *hæ^ogg, æ^odd, hæ^onn, træ^oll*.

3. *g.*

ĵ (for skrevet *g*), halvstemt **g**, som i dansk **ligge, ikke**, isl. **vagga**¹⁾, findes i det paa Høide med Island liggende N. Helgeland. Ord som **veka, bøker** bliver i den hurtige nordlandske Udtale til *vejĵa, bøjĵar*, Næsne, Mosjoen. De indfødte opfatter dette som et Dialekten tilhørende **g**, ikke paavirket af Skriftsproget.

En endnu stærkere Stemmeløshed faar udlydende **b d g**, idet de bliver næsten fuldstændig stemmeløse, saa at i en Helgelændings Mund **Gud** klinger som *gūt*, og **egg** omtrent som *egk*, som paa islandsk.

Efter Dr. Larsen findes lignende Lyd i S. Trdh.; saaledes i Støren *gab, fød, køj*, Bygdem. 15. 16. 89; Ross Bygdem. I, 7. 17.

4. *x.*

x, stemmeløs velar Spirant, stærkere i tysk **ach, Macht**, svagere i dansk **magt**, jfr. Jesp. Fon. 250; kan betragtes som et trangt *h*. Det er tvivlsomt, om denne Lyd findes i norske Maal. Det *rørnə* som Dr. Larsen mener at have fundet i Trysil, har jeg ikke hørt.

¹⁾ Jfr. Jespersen Fon. 341—2; efter ham udtales disse Lyd uden Stemme, men er dog en Mellemtung mellem stemte og stemmeløse, idet Stemmebaandene blot nærmer sig hinanden uden at vibrere. Jfr. Eng. Phil. 67. 196; om isl. 236. Særlig stemmer den helgelandske Udt. med det daniserende »latmæli« i S. Isl. *tājá f. taka* etc., Eng. Phil. 237.

Derimod udtales i S. og Ø. nyisl. **hvað**, **hvass**, **hvitur** med en trang labialiseret **h**-Lyd, som nærmer sig stærkt til *ɣ*; det kan skrives *rwáð* (hjeml. *rwá*), *rwáss*, *rwítur*. Denne Lyd ligner det slaviske *ch* i **ucho** Ore, **mucha** Flue, serb. **uho**, **muha**; se Eng. Phil. 73.

I nordisl. heder det *kwá*, *kwáss*, *kwítur*, næsten som i vestnorsk.

5. *g*.

g, stemt aaben Bagganelyd (velar Spirant), N. Østerd. S. Trdh. *haggǫt*, *dǫg*; nygræsk **g** i **gamma**, **logos** (*γάμμα*, *λόγος*), halvstemt i isl. **dagur** *dǫgúr*. **draga** *drǫgá*. dansk **Dag**, **kage**, **dog** (*doḡh*. jfr. Jesp. Fon. 250. 331).

Dette *g* har i Middelalderen været almindelig udbredt over hele Norden, saaledes som det tydelig fremgaar af den da almindelige Skrivemaade **dagh**, **dragma**, **logh**, **vogh** osv., i oldn. allerede fra 13. Aarh., ligesaa gl. svensk og dansk.

Medens oldn. *ð* i nynorsk alm. er blevet stumt og kun bevaret i et lidet Hjørne som vender ud mod Island (Sdm. Nfj. dels *ð*, dels *d*, se Norv. I, 87. 128), er derimod *g* kun i enkelte meget slidte Ord forstummet; som *g* er det bevaret i de østligste Dele af Landet, især N. Østerd. og Guldalen, stemmende med svenske Dialekter; som *g* i Resten af Landet.

Oversigt over Forekomsten nedenfor.

6. *ǧ*.

ǧ. labio-velar Spirant, er et rundet *g*, et *g* udtalt med Læberunding, og klinger som et *u*- eller *u*-agtigt *g*; N. Østerd. *haǧǧǫt*; saaledes ofte dansk **dog**, **Dagblad**. Til denne Form gaar *g* let over efter de bagre (»haarde«) Vokaler; *g* er den ældre, *ǧ* den yngre Udtale; det næste Trin er *u*, som igjen kan blive *u* som sidste Del af en Tvetyd.

Nærmere om Forekomsten nedenfor.

7. *u*.

a) *u*, bilabial Halvvokal (los eller vid Spirant, modsat det trange rent konsonantiske *ū*¹⁾, fremkommer af *u* ved Indsnævring af

¹⁾ Jfr. Jesp. Fon. 180: Aabningen ved *u* er mere rund, ved *ū* mere flad.

Læbeaabningen ligesom *j* af *i* ved Indsnævring af Tungeaabningen; jydsk **w** i **Wolle** Olc, eng. **w** i **well**. Lyden er tydeligst mellem to Vokaler, hvor den begynder Stavelsen: S. Østerd. *dáwár* Dage.

Efter Vokaler i Efterlyd (Stavelse-Slutning) er det vanskeligt at adskille fra *u* og gaar gjerne over til dette: S. Østerd. *dau* Dag; jfr. dansk dial. **daw** Dag; i dansk Rigsmaal **skov** udt. *skou* eller rettere *sjou*, Jesp. Fon. 324; eng. **now** udt. *nou*.

Alle disse Udviklinger forekommer kun efter de bagre (»haarde«) Vokaler; efter de fremre (palatale, »bløde«) Vokaler er der en tilsvarende Overgang til *j*, som bliver *z*. Typiske Exempler: Skog *sköü*, Veg *rei*.

b) Oversigt over Forekomsten:

Trdh. Stift: *dāg* Selbu, Ørked. Guld.

N. Østerd.: *dāg*, *haggət* Tolgen, Tonset; *haggət* ell. *haġġət*, *hauət* L. Elvd.; *skög* ell. *skö"ġ*, *hugu*, yngre *huġu* Tønset.

S. Østerd. *dāu*, pl. *douór* Ov. Rend.; *dawár* = Dagar, *läwá* laga St. Elvd., *dau*, *läwa* Elverum; *dāwən*, *läwa*, *skör*, *płör* Elvr. Leir (det høidanske Trin; jfr. sv. Diall. *läwa* laga, *māwe* mage Bohus, sydsvensk *häre*, *lära*, Sv. Lm. I, 80-81).

S. Østl. Akersh. *sköü* (nær *skäu*, saa Larsen Kr. Bym. 66), *płü*, *höü* = Skog, Plog, Bog, *trü* Trog, *tü* Tog, *fäuł* Fugl; *höü* Hug (*komma ihöü*); *šläü* bevaret i Betydn. »Slangenfald, Dueslag«, ellers *šläg*; *däg* (*dä*), *hāga*, *māga*, *läga*. I Kr.a Bymaal gl. *häu*, *mäu*¹⁾, endnu bevaret i Smaal.; Jarlsb. omtr. som Akersh.: *skäu*, *höu*, *umäu*le umogeleg, *fäuł*; men *hägä*, *mägä*, *lägä*.

Smaal. *skäu* (*skäu*), *płü*, *höu*, *fäuł*; *räu* Rug; *šläu* som Akersh.; desuden *läüü* laga, *häu* Hage, *mäu* Mage; *häuł* Hagel, *täuł* Tagel.

En Overgangsform *sköug*, *sköug* findes nogle Steder (V. for Mjosen, Larsen); *möugöleg* Tel.; *skö"ġ* Tønset.

¹⁾ Jeg har i min Ungdom hørt af gamle Folk, at man i Kr.a og S. Jarlsb. i Beg. af 19. Aarh. ofte sagde »**haue**, **maue**«; »har du vondt i Mauen, saa gaa te Per i Hauen«; i S. Jarlsb. *räuüna* Vognen. I Kr.a Vulg. har jeg hørt *šläü* i begge de anførte Betydn. Det er en Levning af den gamle Udtale i Lighed med *häu*, *mäu*, som Kr.a tidligere havde fælles med Smaal. og Jarlsb. (hele det gl. Viken).

c) Efter fremre («bløde») Vokaler findes en tilsvarende Blødgjørelse af *g* til *j* eller alm. *ɹ* som Led af Tvelyd: hvor **Skog** bliver *skou*, bliver **Veg** til *vei*. Saaledes Akersh. *vei*, *böid* Bygd, men *stëga* (derimod Hakedalen *rëg*); Jarlsb. *vei*, *böid*, *stëgä*; N. Smaal. *vei*, *bögd*, *stëga*; S. Smaal. *vei*, *böid*, *stëä*. Ogsaa i sv. Diall. *wäj* Halland, *vej* Jämtland, Sv. Lm. I, 65. 79.

d) Lyden *g* er oprindelig fællesnordisk; den yderligere Blødgjørelse til *g̃*, *g̊*, *w*, *v* og til *j*, *ɹ* i det østl. Norge gaar i samme Retning som Nabosprogenes Dialekter; det østn. *skou* osv. er en Tilnærmelse til det danske *skou*, dog neppe direkte indført eller laant derfra; dertil er det altfor rodfæstet i Bygdemaalene; det er ikke hentet op fra Danmark med Skriftsproget (det er derimod **Skov** udt. *skåv*), men det er Slægtskab eller parallel Udvikling eller Berøring¹⁾.

Den øvre og den nedre Glommendal mødes i Blødgjørelsen af **g**, men Forbindelsen afbrydes paa Midten, idet saavel Sol. og Od. som den tilstødende Del af Hedm. har *skög*, *rög*, *væg*, *stëga*. Dette ser ud som en indtrængende Kile fra Sverige, hvad enten det nu skyldes Indvandring eller Berøring med det svenske Nabolag. Det er i alle Fald en Tilnærmelse til svensk.

8. η.

a) *η*, Baggane-Næselyd (velar Nasal, før saakaldt guttural Nasal), er et *g* udtalt gennem Næsen, et nasalt *g*, ligesom *m* er et nasalt *b*, og *n* et nasalt *d*. Det er alm. stemt; saaledes østnorsk **ng** i **lang**, **længer** = *lanŋ*, *leŋŋər*, **mange ting** = *manŋə tinn*, hvor *g* ikke høres særskilt som i vestn. **ting**; alm. germansk **ng** i dansk og tysk **lang**, svensk **lång**, eng. **long**. Det er denne Lyd som er saa ufatteligt for Franskændene, at de tar den for sit **gn** og udtaler eng. **sing** som sit **signe** = *siŋ*, Eng. Phil. 60. 78.

¹⁾ Nabosprog og Grænsedialekter virker paa hinanden middelbart, idet enkelte Træk i Tidens Løb siger (siver) igjennem eller breder sig ud som en Oljeflæk (Indsig, Infiltration, Smitte), som f. Ex. de bløde Kons. i det sydl. Norge og Sverige ved Berøring med Danmark; eller Palatalerne i det østl. Norge ved Berøring med Sverige og Rusland. Endelig kan Grænsedialekter virke til at bevare Træk som ellers gaar tabt, f. Ex. i V. Jarlsb. *ikhj* ved Berøring med Bratsberg, s. o.

Medens den opr. Type *lang* har holdt sig i vestnorsk, er *ηg* ellers assimileret til *ηη*, ganske som *mb* til *mm*, og *nd* til *nn*, Norv. I, 75. 83. Tilsvarende isl. *långur laúhfjúr*; sydengl. **thing** *þiηη*, nordengl. *þiηg*. I norsk har vi:

Berg. Stift: Sdm. Nfj. Sfj. *lån̄gə*; Sogn *laú̄n̄gə*; Voss. Hard. *lan̄go*.

Kr.sand Stift: Sæt. V. Tel. *lan̄gə*, *gan̄gə*.

Ellers alm. *lan̄η*.

Den samme Udtale hersker overalt foran *k*: **sanka** *san̄ka*, **Benk** *ben̄k*.

b) **gn** i Efterlyd (Typen **agn**)

bliver i vestl. alm. uforandret, men i østl. halvt assimileret til *ηn*. Saaledes:

Berg. Stift: Sdm. *åg'n* (Sande 1884); Nfj. *ågη* (Bredheim 1884); Sogn, Voss, Hard. *åg'n*, *reğ'n*, *riğna*, *sog'n*.

Kr.sand Stift: Sæt. *ågη*, *reğη*, *vògη*; V. Tel. *åg'n*, *reğ'n*, *riğnə*, *vòg'n*.

Ellers alm. *ayn*, *reyη* (*raayη*), *bÿη'nin*; svensk **vagn** udt. *vågn*. Jfr. tysk **Magnus** udt. *maγ'nus*, Jesp. Fon. 263.

c) **gn** i Fremlyd

bliver alm. uforandret: *gnāga*, men undergaar delvis Ændringer, delvis Forvexling med **kn**. Saaledes:

1. Halv Assim. *gnāga* Rom., *gnāgā* Rennebu.
2. Hel Assim. *ηāga* Hedm., *gnāga* og *ηāga* Sol., *gnāgā*, *ηāgā* Vald.
3. Bortfald af *g*. I Kr.sand Stift: Sæt. *nāge*, *nāsti* Gneiste; V. Tel. *nāgā*, *ne'sti*.

Berg. Stift: *næisstē*, men *gnāgā* (sjeld. *nāgā* Hard.).

4. I nogle Maal blir **gn** til **kn** og forandres med dette, som **knistre** f. **gnistre** (Kinck, Flaggermus-Vinger 70); **knaga** s. n.

d) **kn** i Fremlyd (Typen **kniv**).

Her indtræder ofte *hη*, stemmeløst (pustet) *η* som i østl. *hÿiv* Kniv; nøiagtigere *hη* pustet, *ÿη* hvisket; ofte høres den pustedede *h*-Lyd et Øieblik for *η*; det samme er Tilfældet med *hn*, se Norv. I, 93. Disse Lydformer forekommer begge som Udvikling af frøml. *kn* som i **Kniv**. Lydgruppen *kn*- har flere Sprog fundet vanskelig

at udtale, saaledes eng. **knife**, **knee** udt. *nɔf*, *nj*, se Eng. Phil. 234. Oprindeligt har **kn** overalt været udtalt, men i Tidens Løb har forskellige Udjævninger fundet Sted. Alle de forskellige Trin er repræsenteret i norsk Bygdemaal:

1. *kn̄iv*, *kn̄ē*, den opr. Udt. ¹⁾, er endnu bevaret i de fleste Maal, selv af de ældre, saaledes:

Berg. Stift: Sogn *kn̄iv*, *kn̄ē* (Sogndal); Voss *kn̄iv*, *kn̄app*; Hard. *kn̄iv*, *kn̄ē*.

2. Andre gamle Dialekter har Bortfald af *k* ligesom engelsk:

Sæt. *neivē* Kniv, *nāppē* Knapp, *neitt* Kne (men *kn̄ūt* Navn).

V. Tel. *niv̄ə*, *nāpp̄ə*, *neitt*; *nāa ei nōu* = knoda ei Knoda (men *kn̄ūt* Navn).

N. Gbr. Lom *nādā ei nodō*, men *kniv*, *knē*, *knūt*.

3. Ellers findes forskellige Udviklinger af *kn̄*:

N. Vald. Vang *k̄iv*, *k̄ē* (sjelden *h̄ē*); i Øie Annex *h̄iv̄ūt*; Vang *k̄iv̄gā*.

V. Ø. Slidre *h̄iv*, *h̄iv̄ūt*, *h̄iv̄gā*.

N. Aurd. *iv̄*, *iv̄ūt*.

Hall. Hol, Aal *h̄iv̄*, *kn̄ett*, *k̄iv̄gā* og *kn̄iv*, *kn̄ett*, *k̄iv̄gā*.

Torpe *kn̄iv*, *k̄iv̄gā*, *kn̄ōa a kn̄ōu*.

Hedm. *kn̄i* N., *h̄iv̄i*, *h̄iv̄* S.

Sol. Brandval *kn̄iv* og *h̄iv*, *h̄iv̄gā*.

Grue *h̄iv̄* og *iv̄*, *iv̄gā*.

Hof *gv̄iv̄gā* og *iv̄gā*.

Rom. Næs *kn̄iv*, *kn̄iv̄ūt*.

Busk. Lier *h̄iv̄* *h̄iv̄ūt*.

Jarlsb. Svarst. *h̄iv̄*, *h̄iv̄ūt* og *iv̄*, *iv̄ūt*.

Hedr. *k̄iv̄*.

Sandh. gl. *iv̄*, nu *kn̄iv*.

e) **kn** i Udlyd.

Sæt. *sōkn* med aldeles stemmeløst **n** som isl. **sókn**.

Ellers alm. stemt: Sogn *sokkn* (Sogndal), ogsaa østlandsk og svensk.

¹⁾ *n* i *kn̄ē* kan maaske være stemt i Slutningen (Afglidningen).

§ 17. Drøbellyd. *z*.

Drøbelen er den Tap hvormed Ganeseilet ender, Norv. I, 27; Jesp. Fon. 206. 229.

Den eneste norske Drøbellyd er det skarrende eller uvulære *z*, der findes i den forfinede Byudtale paa Vestlandet (Bergen, Stavanger), paa største Delen af Sørlandet samt i Sørfjorden i Hardanger; desuden gennem Indflytning og Arv ikke sjelden i østl. og nfl. Byer; endelig undertiden som individuel Udtale (eller Udtalefeil) ligesom i italiensk¹⁾.

Lyden *z* varierer meget og kan dannes mere (nærmere *g*) eller mindre (nærmere *j*) langt bag i Munden, mere eller mindre trillet. Det sørfjordske *z* i *håvåj'gor* er stærkere trillet end det bergenske, som ikke er saa stærkt trillet, saa tydelig artikuleret som det franske *r* i *rîre*. *z* med forskjellige Afskygninger er meget udbredt i tysk, fransk og hollandsk som forfined, dannet Udtale; findes provincielt i nordengelsk.

I dansk er Lyden ikke ganske den samme, men mere Strubelyd (faukal; Drøbelen mod Svælgvæggen, Jesp. Fon. 277).

§ 18. Aandelyd (Strubelyd). *h*.

a) *h* staar i en Klasse for sig selv, da det ikke dannes ved nogen bestemt udpræget Artikulation, men kun ved en stemmeløs Udstømning af Luften (Pustelyd). Imidlertid nærmer det sig dog til de spirantiske Konsonanter, da Stemmeridsen til en viss Grad maa indsnævres, for at en hørlig Aandelyd kan fremkomme, om end ikke i samme Grad som ved en alm. fuld Spirant som f. Ex. *x* i tysk *aeh*. Det er dette som forstaaes ved »Hauchenge«, Eng. Phil. 93; Jesp. Fon. 291.

b) Aandelyden kan i forskellige Sprog være stærkere eller svagere, pustet eller hvisket eller Mellemtrin; eller den kan være saa svag at den rent bortfalder, som i de romanske Sprog. I norsk er den alm. fuld Pustelyd: *halm*, *høy*, *heita*, *haug*; men er i en-

¹⁾ Italienerne kalder dette »*r francese*«, fransk *r*.
Norvegia. I.

kelte Landsdele, især Nordfjord og Søndmøre, udsat for at svækkes og bortfalde. Bønderne, belærte om at dette er galt, sætter og udelader ofte *h* vrangt (omvendt), f. Ex. **Haalesund, Amre i Hutviken** f. Aalesund, Hamre i Utviken. Det samme er Tilfælde i flere svenske Dialekter; ligesom i engelsk og flamsk Folkesprog ved Berøring med fransk; saaledes eng. vulg. **'am and heggs** f. ham and eggs, Eng. Phil. 93.

c) *h* bortfalder i enkelte meget brugte Ord; saaledes **eita** f. heita allerede oldn. i 13. og 14. Aarh., i nn. er *eita* ganske alm. i Vestl. og Fjeldb.: *han eite ølår*.

Omvendt tilfoies *h* ofte i *høllor* eller, *hølløs* ellers, ved Forvexling med **holdr** heller.

Ellers forekommer omvendt eller vrang Udtale af og til individuelt. Saaledes udtalte en Familie i Gransherred 1880 *hask, hör, heik*; Herme efter en Mand i Siljord: *an oppa å ūka øle strøndi utme ølken* (Haalken). Se ogsaa Ross Bygdem. I, 24: Halvemaal.

d) *h* svækkes eller bortfalder ofte i ubetonet Stavelse i nær forbundne Ord: **sjaa 'an** f. sjaa hann; Bymaal *søn* se ham, *sån* sagde han; *jo'an svønsn*, Jesp. Fon. 317. Saaledes i mange andre Sprog, f. Ex. eng. **I saw 'im**.

e) Omvendt indskydes *h* ofte mellem ubetonet og betonet Vokal, især naar en Vokal afbrydes eller deles: *jahā', nehei'*, saavel i norsk som i svensk og dansk: Jesp. Fon. 318; ogsaa *jāha, nēhei*.

f) ^h = stemmeløs Vokal indtræder, naar Vokalstillingen beholdes, medens Stemmen et Øieblik ophører, og en stemmeløs Udaanding finder Sted, der lyder som et svagt *h*. Dette findes især i N. Gbr. ved Konsonantfordobling, hvor ^h indtræder istedenfor den første Del af Konsonanten, f. Ex. *gq^htt, ta^hkkə, ta^hpp, d^httør*. Dette sker til tydeligere Adskillelse fra korte Stavelser med enkelt Kons., f. Ex. *gq^htt skāt*. Ogsaa i de tilstødende Diall. findes en lignende Udtale; ellers sjeldnere. Se Norv. 1, 60.

Ogsaa i svenske Diall. findes denne Udtale, saaledes i Herjedalen *gō^htt*, Sv. Lm. I, 86. Ligesaa i islandsk: *gq^htt, sa^htt, nō^htt, dō^httér*. Samme Lyd i finsk (kvænsk) **ihminen** Menneske, **kahveli** Gaffel. Se Eng. Phil. 71. 235. 251.

B. Vokaler.

Konsonanterne dannes alm. ved en Hindring af Luftstrømmen som overvindes; Vokalerne derimod dannes ved en Befordring af den stemte Luftstrøm, idet Mundhulen danner et Resonansrum eller et Rør der giver Stemmen en bestemt Klangfarve eller Form. Jfr. Norv. I, 28. 33.

Konsonanterne er umusikalske Lyd, Vokalerne er musikalske Lyd omsatte i en eiendommelig Form som er bestemt ved Mundhulen og Talestemmen; forskjellig fra Sang, men dog beslægtet dermed.

Vokalernes Antal i de forskjellige Sprog synes at være uendeligt, men lader sig dog i Regelen føre tilbage til nogle faa Hovedformer.

Mundrøret formes forskjellig for hver Vokal, idet det paa et eller andet Punkt bliver trangere; dette Punkt bliver da bestemmende for Vokallydens Dannelse. Det er især Tungens Stilling som er afgjørende; dernæst Læbernes. Der gives tre lodrette og tre vandrette Hovedstillinger af Tungen. Herefter deles Vokalerne a) vandret i »bage« eller Bagtungevokaler, (»bandede«) »mellemste« eller Midttungevokaler, »fremre« eller Fortungevokaler; eng. **back, mixed, front**; b) lodret i »høie«, »midtre« eller middelshøie, »lave« — efter Tungens Høide mod Ganen; eng. **high, mid, low**. Hver af disse Vokaler kan »rundes« eller labialiseres ved større eller mindre Tilrunding (Sammensnurping) af Læberne, f. Ex. *a* til *â*, *e* til *ø*, *i* til *y*; eng. **round**; de rundede eller runde Vokaler kan igjen blive »urundede« eller delabialiseres, som *â* til *a*. Endelig kan hver Vok. udtales mere eller mindre »spændt« eller »slapt«; den slappe Udtale findes især ved korte ubetonede Vok., som *ə* i østn. *vīsø*; i mindre Grad ved betonedede korte, f. Ex. *ɪ* i *fisk*; eng. **narrow, wide**¹⁾.

Nærmere om Vokaldannelsen se Eng. Phil. 123 ff.; Larsen Kr.a Bym. 3¹⁾.

¹⁾ Jeg slutter mig i Vokaltheorien nu som før væsentlig til den engelske Skole (Bells System modificeret af Sweet), men jeg opfatter »narrow« og »wide« anderledes. Efter den eng. Skole er »narrow« og »wide« af dobbelt Natur: ved **narrow**, f. Ex. *i* i fr. *fini*, ligger Tungen hvælvet og tillige spændt (»tense«) i

(Noten forts. s. 153).

Vokal-Tavle¹⁾.

Urundede			Rundede		
Bagre	Mellemste	Fremre	Bagre	Mellemste	Fremre
Høie	?	<i>i</i> russ. <i>syn</i>	<i>i</i> <i>is</i> <i>i</i> østn. <i>fisk</i> <i>i</i> eng. <i>fish</i>	<i>u</i> østn. <i>hūs</i> <i>ii</i> Sol. sv. <i>hūs</i> <i>ii</i> østn. <i>sai</i>	<i>y</i> V. Tel. <i>ny</i> , fr. <i>nu</i> <i>y</i> østn. <i>nŷ</i> <i>ÿ</i> Sol. <i>nÿ</i> <i>ÿ</i> østn. <i>höy</i>
	<i>á</i> vestn. <i>jä</i>	o Tøns. <i>fösk</i> o østn. <i>räs</i>	<i>é</i> vestn. d. <i>sé</i> <i>e</i> østn. <i>sē</i> , fr. <i>été</i> <i>e</i> eng. <i>hest</i>	o Tøns. <i>dö sö</i> o Tel. <i>gött</i> fr. <i>botte</i>	<i>ø</i> <i>söt</i> ; o (lab.) <i>söt</i> <i>ö</i> <i>sött</i> ; ö (lab.) <i>röri</i>
Lave	a alm. østn. <i>jä</i> a Sol. sv. <i>jä</i>	<i>æ</i> østn. <i>læra</i> <i>ä</i> østn. <i>älla</i> , <i>rügg</i> eng. <i>man</i>	o norsk <i>jö</i> o t. <i>so</i>	<i>æ</i> østn. <i>fær</i> <i>æ</i> (lab.) østn. <i>küŷ</i>	

1) Jfr. Norv. I, 22. 25. Det vil sees, at mit Princip for Vokalbetegnelsen som for Lydskriften overhovedet har været at gjøre den let forståelig, navnlig for Nordmænd. De alm. norske Vok. betegnes ved Skraskrift, de ualm. ved Retskrift. Bitegn antyder Lydlighed: *á* nærmer sig til *ä*, *é* til *i*, *ÿ* til *ü*, *ó* til *ö*, *ø* til *y*, *ê* til *o*, osv. Omvendning betegner dunkle Lyd: *o* dunkelt *a*, *ø* dunk. *e*, *ÿ* dunk. *i*.

Jeg gjør ikke Fordring paa at opstille noget fuldstændigt eller fuldkomment System, da alle Vokaler endnu ikke er fuldstændig bestemte. Vokalerne er i det hele ordnet efter Mundstilling og Aabningsgrad, men visse Afskygninger kan her ikke komme til fuldt Udtryk og maa forbeholdes den nedenfor følgende specielle Beskrivelse af de enkelte Vokaler.

De enkelte Vokaler.

Indledning.

1. For at forstaa Forholdet mellem de forskjellige Vokalers Dannelsesmaade, kan man gaa ud fra Tungens Indifferensstilling eller naturlige Hvilestilling. Tungen ligger her hvælvet, temmelig tæt op til Ganen; den slutter sig til Tænderne paa Indsiden, ligesom Kinderne lægger sig ind til Tænderne paa Udsiden. Naar Stemmen da sætter ind med lukket Mund, frembringes en ganske dunkel, mumlende, uarticuleret Vokal som slipper ud gennem Næsen og udtrykkes ved Udraabet *hm!* Aabnes Læberne og afstænges Næsehulen, faar man et uklart *ä*, Barnets første Skrigelyd. Ved en liden Indsnævring midt i Munden faar man heraf det slappe, dunkle *ə* i *visə*. Trækker man nu Tungen frem, faar man de fremre Vokaler, som *æ*, *e*, *i*; trækker man den tilbage, faar man de bagre Vokaler, som *a*. Udtaler man de fremre Vok. med Læberunding, faar man de fremre rundede Vok., som *ø*, *y*; udtaler man de bagre Vok. med Læberunding, faar man de bagre rundede Vok., som *ü*, *o*, *u*.

2. Vokalerne kan være lukkede eller aabne; til hver lukket Vok. svarer alm. en aaben, f. Ex. *mə*, *mēt*. Den aabnere Udtale frembringes ved aabnere Mundstilling, navnlig ved Sænkning af Tungen eller Aabning af Læberne.

(Forts. fra S. 151).

den hvælvede Del; ved **wide**, f. Ex. *ɪ* i eng. **finny**, ligger Tungen flad og tillige slap (»lax«); enhver Vok. maa enten være **narrow** eller **wide**, men kan ikke være begge Dele. Saaledes skal eng. **a** i **father** kun være **wide**, derimod **e** i t. **Gabe**, d. n. **Gave** kun være **narrow**! Dette har altid været mig ubegribeligt, se Eng. Phil. 137. For **narrow** og **wide** indsætter Jespersen »tynd« og »bred«, som ikke gjør Forholdet stort klarere. Se Eng. Phil. 301; Jesp. Fon. 295. 451; Sweet Sounds 27.

En svagere Aabning frembringer den slappe Udtale især af lukkede Vokaler, navnlig korte og ubetonede, hvorved Lyden bliver noget dunklere end den »spændte«, f. Ep. *is, fisk; sē, sett*. Denne Forskjel er ikke lige tydelig ved alle Vokaler; tydeligst ved de høieste (i) og de laveste (a). Det engelske System som gjør »narrow« og »wide« til faste Vokalstillinger, kan jeg ikke følge.

§ 19. Klare Vokaler (bagre og fremre).

Rækken a—i.

1. a.

Vokalen **a** danner Vokalismens Centrum, fjernest fra Yderpunkterne *i* og *u* og Konsonanterne; den mest vokaliske, den klarreste og aabneste af alle Vokaler. For at frembringe denne Lyd maa Munden have en stor, traktformet Aabning; Tungen trækkes tilbage, idet For- og Midttungen trykkes flad og Bagtungen svagt hæves (eng. »low-back«).

Netop af denne Vok. gives der en Mængde Afskygninger, høiere og dybere. Udtalen af **a** er karakteristisk for hele Dialektens eller Sprogets Klangpræg (Nøglen til dens Toneart). Udtales **a** alm. dybt, faar gjerne hele Dialekten et dybt, bredt Præg; udtales det høit, har Maalet alm. noget lyst, klart.

Det svenske lange **a** er dybere end det østnorske; ligesaa er Svenskens hele Klangpræg dybere, kraftigere. Det vestnorske **a** er høiere, ligesom det danske; begges Klangpræg og Karakter er lysere, lettere.

a, det alm. østnorske **a**, *jā, dāg, natt* er »low-back«, men ikke det laveste Trin, altsaa middels lav; lang (spændt) og kort (slap) uden synderlig Forskjel: *hāt hatt*. Lyden er væsentlig den samme som det franske lange **a** i *pâte, mâle, lâche*, men har lidt mere Tilboielighed til at nærme sig en dybere Lyd. Særlig i de østligste Dele af Ostlandet indtræder let en Tilnærmelse til det dybe svenske **a**: *jā*, ofte nær *jå*; se **a**.

2. a.

a, det svenske lange **a** i *jā, hāt, māt'sāl*, er »low-back-narrow«¹⁾, det laveste, dybeste **a**, med Spænding i den bagre Del af

¹⁾ Brekke, Bidr. 9. Storm, Eng. Phil. 227.

Munden; det lange skotske **a** i **father** *fäðor*, noget dybere og mere **å**-agtigt end det lange franske **a** i **pâte**. Det svenske lange **a** er dybt, det korte høit: *hät*—*hätt*, *gämlä rånän*; Forskjellen er lidt større end imellem fransk **pâte** og **patte**.

Lyden **a** forekommer i østnorsk som en overdreven eller vulgær Form af *a*, saaledes i et dovent eller trægt, langt udtrukket *jä*; delvis af Træghed med utilstrækkelig Læbeaabning (svag Læberunding), hvorved Lyden kommer til at nærme sig til *a*; denne Lyd kan ikke adskilles fra svensk **a** i *jä*, som ogsaa ifølge svenske Fonetikere er svagt rundet, Eng. Phil. 129. 227.

Som fast Form forekommer **a** i østlige Grænsedialekter mod Sverige, først og fremst i Solor, baade kort og langt: *jä*, *fär*, *tappa*, *gäpa*, *hatt*, *katta*. Se Larsen Sol. 11. 21. 49. Jeg har ogsaa hort Lyden i Rom. Østerd. Toten, Hedm. Akersh. (Asker, Bærum), Smaal. Jarlsb., om end mindre udpræget eller fast.

3. *ä.*

ä, hoit *ä*, vestnorsk **a**, svensk kort **a** i *fällä*, *hätt*, fransk kort **a** i **patte**, **pas mal** = *pā mäl*; ligger noget længer fremme end eng. **a** i **father** som efter Sweet er »mid-back«; *ä* er saaledes et fremskudt **a**, og nærmer sig til *ä* i Lyd.

Det vestnorske høie *ä* begynder allerede i Fjeldbygderne, Vald. og Hall., som opr. hørte til Vestlandet, saaledes i Vald. *jä*, *bäkä*; mindre udpræget i Tel.

I nogle vestlandske Maal findes ligesom i Svensk en Tvedeling af **a**-Lyden, saaledes i Stav. Amt *äbäll* = Apall, Larsen Bygdem. 70, i Stav. *stränngäddä*; i Bergen har jeg hort *kristiäniä*. Mest udpræget er denne Adskillelse i Stryn, Nfj., hvor **a** svarer til ældre langt **a**, og *ä* til ældre kort **a**, begge bevarede i N. Gbr., saaledes: Stryn *fät*, *mät*, *bär*, Subst. *gräs*, *gläs* = N. Gbr. *fät*, *mät*, *bär*, *gräs*, *gläs*.

Derimod Stryn *sät*, *drüp*, *läs*, *stül* = N. Gbr. *sat*, *drap*, *las*, *stał*.

Om andre Delinger af **a**-Lyden se *ä*.

4. *ä.*

a) *ä*, det høieste **a** eller aabneste **æ**, midt imellem *æ* og *ä*, eng. **a** i **man**, alm. dansk langt **a** i **ja**, **mane**, fremkommer af *æ*,

idet man sænker Tungen et Trin og trækker den noget tilbage. Sweet bestemmer den eng. Lyd som »low-front«; den danske som »mid-back advanced«; den norske er et stærkt fremskudt **a**. Lyden *ä* forekommer:

- 1) I S. Østl. *ällä, stäbbä, päddä, rägg* osv.; sjeldnere *männ* Modum, Hole (Ring.), Jævnaker (Hadl.). Om disse Eftervirkninger af palatal Udtale se Norv. I, 74. 83. 93. 117. 122; 136. 143.
- 2) Østl. alm. efter tykt **i** af opr. **i**: *däl* Dal (men *gäl* Gard), *hätv kätv*; *härš* (af *hätš*) Hals. Denne Udtale findes især i S. og Ø. **ä** indtræder ogsaa for **e**, **æ**: *väl* vel, *häl* Hæl.
- 3) I Jarlsb. og tildels i Smaal. blir **a** til *ä* (sjeldn. *å*) i Endelser: Jarlsb. Smaal. *gammäl, nävär*; Jarlsb. *hestär* Hestar, *skäuär* Skogar; *bökär* = Tel. *bökar*, oldn. *bökr* = *bökr*; men *säuär, jentär* = Tel. *souär, jentur*. Smaal. *hestär*, endog *säuär, jentär*. Jarlsb. *bäkä, hänä, bökä*, sjeld. *bäkä*. Derimod Smaal. alm. *bäka, hänä, böka*, sjeld. *bäkä*¹⁾; *läüä* S. 145.

b) I Østerdalen forekommer en Tvedeling, tildels endog Tredeling af **a**-Lyden: *a, å, ä*. Saaledes

Tønset: 1) *jä, kamm, lamm, gäl*.

2) *ällä männ, nätt, lädd; fättimännns lamm*.

3) *glä* glad, *skäu* Skade, *gräs, läss, däl, kätv, kär, ärm, läbb (kätvläbb), rägg*.

Rendalen: 1) *jä, glä, gäl*.

2) *ällä männ, delvis nätt; lädd, rägg; ärm, däl, ofte nær ä*.

Se Norv. I, 115. 116. 119. 120. 122.

5. æ.

æ, lukket **æ**, den »alfabetiske« Lyd hvormed Bogstaven nævnes i østl., den østl. Lyd foran **r**: *ær, hær, bæra*, Bymaal *bærä*, dannes ved Sænkning og Tilbagetrækning af Tungen fra **e**-Stillingen. Væsentlig samme Lyd, en liden Mon mere lukket, er det svenske **ä** i *bära, lära*, eng. **ai** i **air**, efter Sweet »low-front narrow«. Derimod

1) Larsen Bygdem. 34 opfører *farä, sävä, gammäll* som »sedvanligt« eller almindeligt i de vikske Maal. Det er for meget sagt; i Akersh. og Smaal. er den alm. Endelse **-a**; Larsen selv skriver *röta, risa, hänan* 38.

er det danske *æ* i *læse*, *være* afgjort mere lukket og lyder næsten som det franske *e* i *père*, *verre*; efter Jespersen er dansk *æ* lidt mere lukket, Fon. 255. 461. Overhovedet er de fremre Vokaler i dansk trængt et Trin høiere op mod *i* end i norsk og svensk. Paa den anden Side forekommer ogsaa i norsk flere Afskygninger af *æ*-Lyden:

1. en bredere Udtale, nærmere *ä*: saaledes det ovenfor beskrevne østl. *ǣr*; *spræk*, *næpə* Vinje (V. Tel.), Vaage (N. Gbr.), Hedm. Trdh.

2. en mere lukket Form, svensk *ä*, nærmere *e*, mange Steder; i Vestl. alm., ligesom de vestl. fremre Vokaler nærmer sig de danske; men ogsaa flere Steder paa Østl., særlig Fjeldbygderne Sæt. Tel. Hall. Vald. Men Betegnelson *æ* er tilstrækkelig for disse fine Afskygninger.

Det alm. Forhold i østl. er, at *e* falder sammen med *æ*, saaledes *væv* Vev, *læs* les, *hæst* Hest, med samme Lyd som i *bæra*, *læra*, *næst*, *kfǣə*, *sætə*, *næpə*; saaledes Hedm. Sol. Østerd. Trdh. o. fl.; enkelte Steder endog *häst*, *präst*, *väv*, Stange (Hedm.), Brandval (Sol.); tildels Odalen.

Men i Byernes, især Hovedstadens Nærhed nærmer Udtalen sig til Bymaalets tyndere *e*-Lyd, dels *væv*, *næpə*, *kfǣə*, dels (nærmere Byen) *væv*, *næpə*, *kfǣə*, saaledes i Dele af Rom. Jarlsb. Smaal.; jfr. Larsen Bygdem. 36; *kfæ* klæde, *læs* tillaase, *væv*, *næva*, *læsa*, Kr. Bym. 54. 55. Derimod beholdes *æ* foran *r*: *hærv*; kort og slapt: *hærrə*, *stærk*, Larsen Bym. 61.

6. e.

e, aabent *e*, i Bymaalets *hest*, *prest*, *mett*, Larsen Bym. 56, dansk **Hest**, eng. t. **best**, fr. **peste**, maaske ikke fuldt saa aabent som svensk *ä* i *häst*; dannes ved at sænke Tungen lidt fra *e*; ofte kort og da tillige slapt; langt i *væv* osv., se *æ*.

I V. Tel. bliver de fremre Vokaler mere lukkede, saaledes *bik*, *vit*, *vita*, *hylvə*, *mÿk*, jfr. Larsen Bygdem. 52; *e* i *vægə*, *bæv*, *væra*, *bæra* nærmer sig *e*, medens *e* blir *é*; saaledes i Vinje nærmest *væra*, men *tré*; *nei* tydelig forskjellig fra det alm. østl. *nei*, som er nærmere *næi*. Jfr. Ross Bygdem. II, 4. Betegnelson *e* vil dog alm. være tilstrækkelig.

7. e.

e, lukket e i *trē*; tysk e i **See**, fransk i **été**; et Trin lavere end *i*, Sweets »mid-front«. Det er en liden Smule mere lukket end det svenske e i **ben**, **sten**, men ikke saa lukket som det danske hævede é i **se**, Eng. Phil. 126, Jespersen Fon. 255. 456.

e er alm. langt og spændt: østl. *fē*, *knē*, *trē*, *sē*, *smē*, *rē*, *kīn*, *tēnā*; Fortid *grēt*, *bētē* (fra Øv. Rom. nordover); *ēta*, *bēta*, *rēta*, *lēra* (delvis kort, Norv. I, 64). Kort i N. Gbr. *heta* eller *hetā* Hede. *grepa* gjæv, *spela* spille, jfr. Norv. I, 63. Kort og noget slappere foran lang Kons.: *lett*, *šlett*, *tett* (oldn. **léttr** osv.), ofte i vikse Maal; ligesaa af **e**: *ett*, *grett*, *srett*: af **o**: *mett* mæt, *sett* sæt; endog af **i**: *mett*, *dett*, *ssteds*; Eng. Phil. 224. I Kr.a dannede Bymaal *ett*, *sett* (seet; dog siger den yngre Slægt mest *ett*, *sett*; gl. *jerrī* gjerrig, *nysjerri*, nu *jærri*).

8. é.

é, hævet e, er et e hævet til det danske Trin, imellem e og i; dansk *sē*, *lērā*, *fēsk*, *ét fēt* (gl. **it Fīdt**). Dette hoie é er meget alm. i vestl., især Berg. Stift: *rēt*, *trē*, *rēkā* ell. *rēkā*, *rētā*, *bētē* Hard. Voss, Sogn. I V. Tel. *rēr* Veir, *trē* Træ, *fē* Fæ (Vinje, Mo); i Sæt. (Valle) *trēi*, *ēnni* inde; i N. Vald. *bētē*, *rēko* (Ø. Slidre). Ligesaa vestl. *fēsk*, se *z*; isl. **vika** *rēkā*, **flakur** *fēskur*, Eng. Phil. 238.

9. z.

z, aabent i i vestl. *fisk*, nærmere *i* end *e*; omtrent dansk **fisk** (alm. nærmest *fēsk*, saa Jespersen), nordtysk **Fisch**; ikke saa aabent som eng. **fish** (»high-front wide«, Sweet), især i Endelser: **pity** *ptē*, **ended** *endēd*. Lyden *z* dannes ved at sænke Tungen ganske lidt fra *i*; alm. kort og da tillige slap: vestl. *fisk*, *krust*, *vuss*, *māssā*. Men det er vanskeligt selv i Vestl. at faa høre Lyden *z* i sin Renhed; alm. er den virkelige Udtale *fēsk*; den korte Vokal gjør let Indtryk af **i**, den lange af **e**¹⁾. Saaledes Hard.; tydeligere maaske *fisk* Voss, Sogn, Sjf. Vanskeligst er det at faa høre det rene *z*

¹⁾ At Udt. i Virkeligheden var *fēsk*, var ogsaa Dr. Sweets bestemt Indtryk paa vor Reise i Berg. Stift i 1883; det var ham som først gjorde mig opmærksom paa Forholdet; se Eng. Phil. 238.

langt, tydeligst kanske Nfj.¹⁾ og Sdm. *lît, klîn* klein, *høggø rîð* Sdm., skjønt ogsaa her *é* synes rettest: *lêt, klèn, rêð*. Jfr. Larsen Bygdem. 25.

10. *i*.

i, kort lukket **i** i østl. **fisk**, er en lidt slappere Form af lukket *i* i *is*, uden synderlig Forskjel i Lyd; de fleste hører ingen Forskjel; efter Sweet »high-front half wide«, jfr. Eng. Phil. 238. 250. 304. De i vestl. bevarede aabne Mellemlin falder i østl. alm. sammen med de bredere Hovedtrin; saaledes *e* med *æ*, og *i* med *e*; men i visse Tilfælde bevares **i**, og da indtræder gjerne *i*: *fisk, kvist, drikkø, liggø*, Aasen Gram. 11 (efter Aasen *fisk, drikkø*); Larsen Bygdem. 37.

11. *i*.

i, lukket **i** i *fi, is, mil*, dansk og svensk **is**, tysk **sie**, fransk **brise, ile**; den høieste fremre Vokal, dannes med Fortungen hævet saa høit mod Forganen som den kan komme uden at danne Konsonanten *j*. Alm. langt og spændt; efter Aasen Gram. 11 kort *i* [vestl.] **ill, spilla, inn, finna, prikk, liggja, tiggja**. I V. Tel. Sæt. blir opr. kort aabent **i** alm. lukket: *lîta, rît, bîk, bîti, hîti, lîvå, spîlå, rîvå*. En stor Del af Ostl. har Former som *riku, spîtu, kriku, smîu, viu*; om Fort. Part. *bîti, rîvi, rîvî* se Larsen Bygdem. 35.

§ 20. Dunkle Vokaler (Midttungevokaler).

Disse Vokaler dannes, idet Tungen beholder sin neutrale Mellemlinstilling, uden at trækkes enten frem eller tilbage, med mere eller mindre Hævning af Midten. Herved opstaar en Række uklare Mellemlinlyd mellem de tynde fremre og de fyldige bagre Vokaler som kaldes »blandede« (eng. **mixed**) eller Mellemlinlyd.

¹⁾ Anderledes Aasen Gram. 18: »i Nordfjord kommer I' [aabent i] lidt for nær til E [lukket e].« Men egentlig er det det Sdm. aabne **i** som er lidt for nær *i*, f. Ex. *fisk*; jfr. Larsen, Aasens Prøver 2. Udg. Till. 14.

Naar man gaar ud fra lukket *e* (midtre fremre Vok.), og saa trækker den middelshøie Indsnævring bagover mod Midtganen, faar man den dunkle Mellemlyd *ə*, f. Ex. *lěə*, *klěə*.

De dunkle Vokaler betegnes i Lydskriften ved omvendte Tegn; saaledes er *ʋ* et dunkelt *a*, *ə* et dunkelt *e*, *ɨ* et dunkelt *i*.

1. *ʋ*.

ʋ, dunkelt *a*, omtrent engelsk *u* i **but**, **gut**, **come up**, Solør *gʋtt*, lyder som en uklar Mellemlyd af *a*, *å* og *ö*, men er urundet ligesom *a*; den adskiller sig fra *a* ved en svag Hævning af Tungen nær eller i den »mellemste« Stilling. Sweet Handb. 25 bestemmer den eng. Lyd som »mid-back narrow«, Jespersen Fon. 476 som tilsvarende »bred«, altsaa »mid-back wide«. Men ialfald den norske Lyd er nærmest »low-mixed« med delvis Tilnærmelse til »mid-mixed«; hermed stemmer Larsen Bygdem. 17; den klinger lidt nærmere *a* end den alm. engelske, nærmest som en provinciell engelsk Form¹⁾. Det norske *ʋ* findes især i Solør og Omegn, og opstaar oftest af *ö* ved Delabialisering, saaledes Sol. *gʋtt* svarende til ældre *gött*, som er bevaret i Østerd. o. fl.; ligesaa Sol. *pʋtt* Pott, *kʋstə* *kosta*, *ʋrm* Orm, *fvʋk* Folk, *hʋt* Hol, *kʋt* Kol, *spʋrja* om *lʋv* *spyrja* um Lov, *mʋt* Mjøl, *smʋr* Smør. Jfr. Larsen Sol. 85. 88. 89; Bygdem. 26. Eidskog: *gʋtt*, *lʋv*, *ʋrm*. Trøgstad (N. Smaal.) *ballə*, *trʋll*, *lʋv*, *ʋrm*. I Elverum synes *gʋtt*, *hʋffʋrno* at lyde ganske som eng. **gut**, **huff**.

2. *ə*.

ə, dunkelt *e* i østl. *vīsə*, svensk **gossə**, dansk **Gave**, nordtysk **Gabe**, dannes ved Tilbagetrækning fra *e*- eller rettere fra *ɛ*-Stillingen til Mellemstillingen; det er den slappeste af alle Vokaler og i Dannelse nærmest Tungens neutrale Hvilestilling (Indifferens). I Østl. alm. i Udlyd: *ei vīsə* ei Visa, *ə vīsə* at visa, *ə kastə* at kasta, *kastə* Subst. Kastet, *hūsə* Huset, Ø. Opl. *kastə* kastade. I alle *e*-Maalene har man lignende Former, se Larsen Bygdem. Lyden har flere Afskygninger, idet den nærmer sig eller gaar over, dels til *ɛ*, dels til *ö*; saaledes Sæt. (Valle) *äi vikɛ* (temmelig lukket),

1) »West English«, udtalte Dr. Sweet i 1883, efter at han paa Hamar Seminar havde hørt Lyden af Indfødte.

fūre, v̄eŕe, k̄aste; Øv. Hall. (Hol, Aal) *riŕe, k̄aste*; Øv. Vald. (Vang, Slidre) *riŕö, k̄astö*; Lom *riŕö*. I mange gamle især vestl. Maal er ə Rest af oldn. *r*: *ein hestə, ein gōð mannə* = oldn. **hestr, góðr maðr**; *h̄ēmə aftə* = oldn. **k̄emr aptr**.

En aabnere Varietet findes i den østl. Tvelyd *əu*; den nærmer sig *ö* eller *ü*; den kan betegnes ved *ə* (omvendt *e*), som ogsaa kan bruges for eng. *ir* i **Sir** (»low-mixed«), som er næsten samme Lyd.

En dybere Varietet, lang og spændt, findes i det østl. *ʃl̄ə* slaa; det nærmer sig snart den eng. Vok. i **Sir, slur** (*ə*), snart *v*, snart *æ*; saaledes *ʃl̄ə* nær *ʃl̄æ* N. Smaal., nærmest *ʃl̄ə* Jarlsb. (Svarstad, som *l̄āv*); *ʃl̄v, hl̄v* Sol., Larsen Sol. 17. 87.

3. ə.

ə, en dumpere Varietet af *ə* i N. Østerd. *f̄əsk*, lyder noget mere **ə**-agtigt; det synes at fremkomme af *ə* ved svag Sænkning (Spænding? Larsen) af Midttungen; Forskjellen fra *ə* er ubetydelig; de indfødte anser det for samme Lyd. Oprindeligt maa Udt. have været *f̄əsk*, saa er *ʔ* tilbagetrukket til det dunkle *ʔ*, endelig dette sænket til ə, Eng. Phil. 255. Saaledes har Tønset *f̄əsk, kv̄əst, v̄əstə* visste, *səttə* sitja, *bəttə* binda; *ho sət ə bətt*. Lignende Former L. Elvd. Tyld. Rend.

4. ʔ.

ʔ, dunkelt **i**, russisk og polsk **y** i **syn** Søn, **ty** du, dannes af *i* ved Tilbagetrækning, med høi Midttunge mod Midtganen (høi Mellemvokal, eng. »high mixed«); herved opstaar en uklar, dump Mellemlid af *i* og *y*. En saadan Lyd tror Dr. Larsen at have fundet i Meldalen: *tr̄i m̄il*. Jeg har her kun hørt *tr̄i* (Forlængelsen af Vokalen i *fisk, kv̄st* sammesteds). Men jeg har ikke hørt Lyden ofte nok til at være ganske sikker.

De runde Vokaler.

De runde eller rundede Vokaler dannes af de urundede (klare, fremre eller bagre) ved stærkere eller svagere Læberunding, trangest Aabning for de høiere, videst for de lavere Vokaler.

§ 21. Fremre runde Vokaler.

Rækken **y—ø**.1. *y*.

y, lukket **y** i *nȳ*, *bȳ*, ikke fuldt saa nær *i* som i svensk; det fremkommer af *i* ved stærk Læberunding, dog ikke saa stærk som som i dansk **ny**, fransk **nu**. Da i svensk langt **u** er forskjøvet henimod **y**, har **y** nærmet sig **i**, jfr. Eng. Phil. 226. 227. I norsk findes begge disse Forskyvninger i mindre Grad: i dansk er de alm. eur. **u** **y** blevne væsentlig uforandrede.

Vokalen **y** udtales væsentlig ligt i den største Del af Landet: *nȳ*, *bȳ*, *sȳl*, *brynø*; i Ostl. ogsaa kort uden synderlig Forskjel: *nytt*, [*rass*] *byttø*, *styttø*, *stygg*, *stykt*; men blir oftest til *ö*: *löst*, *söster*, *mökk*, *löftø*, *sönn*, jfr. Larsen Bym. 62.

Paa flere Steder i Landet gaar dog **y** næsten eller ganske over til **i**, især hvor **u** nærmer sig til **y**; saaledes *nī*, *bī*, *sīl* S. Sol. (Brandval), Eidskog, Ø. Hall. (Dalstrøget fra Krødsherred til Lærdal); *nī*, *bī*, *sīl*, *brīnø* Od. Sol.; jfr. Larsen Sol. 90. Ross Bygdem. I, 25: Itakisme.

Denne Overgang er alm. i mange Sprog, saaledes i nyislandsk, flere danske (Molbo, Jesp. Fon. 192), svenske og tyske Dialekter samt i engelsk (**fill**, **sin**, oldeng. *fyllan*, *synn*).

2. *ȳ*.

ȳ, halvt urundet **y**, Mellemlyd af *y* og *i*, findes som Overgangslyd til *i*, det helt urundede *y*, se *y*.

3. *ȳ*.

ȳ, aabent **y** i vestl. **lyst**, dansk **Lyst**, **yndig**, nærmer sig i Lyd svagt til *ø*; dannes af *ι* (eller *ϵ*) ved Læberunding; efter Jespersen Fon. 457 i dansk egentlig et høit *ø* (svarende til *é* i **flak**); det samme er ofte Tilfælde i norsk. Det er nemlig selv i vestl. vanskeligt at faa høre et rent *ȳ*; tydeligst maaske Sfj. Nfj. Sdm. (ligesom *ι* sst.): *klȳr*, *fȳl*, *spȳrjə*. Ellers alm. *ø*: *klør*, *böttü*, *bögg*, *žössä* Hard. Voss, Sogn (Vestl. *stȳrø*, *rȳrø* Larsen Bygdem. 26, er ofte *ø*).

4. *y.*

y, rundt (europæisk) **y** i fransk **nu, su**, nær dansk **ny** (Jesp. Fon. 455; Eng. Phil. 226. 255), er et **y** udtalt med stærk Læberunding, d. e. med Tungen i *i*-Stilling og Læberne i *u*-Stilling; uden nogen Tilnærmelse til *i*-Lyden; findes mere eller mindre udpræget i Dialekter som har eur. *u* (som i fransk **su** ved Siden af **sou**). Saaledes især V. Tel. (Vinje, Mo, Skafse) *nÿ, sÿ'lo, fÿ'to*. Ogsaa N. Gbr. (Lom, Vaage) har næsten eller ganske denne Udt. *nÿ, sÿ'l*.

5. *ø.*

ø, lukket **ø** i *söt*, tysk **schön**, fransk **pøu**; ikke saa lukket som dansk **ø** i **ø** (se *ö*), ikke fuldt saa aabent som svensk **ø** i **sjö** (Eng. Phil. 135), dannes af *e*¹) ved Læberunding.

Lyden *ø* er almindelig i største Delen af Norge for langt **ø**: *söt, böta, töra, fø föda, grön, hönä, šö* Sjö.

Dog findes flere Steder en afvigende Udtale, se nedenfor.

Paa Østl. findes *ö* sjelden foran *r*; dog findes *föra, snöra, buri* boret, *sköri* skoret, Smaal. Rom. Sol., individuelt ogsaa ellers; alm. *dör* Verb., *brör* Flert. Ellers blir **ø** foran **r** alm. *æ*, se dette.

Kort eller forkortet *u* beholder dog sjelden den lukkede Lyd; dog findes *sött* enkelte Steder med væsentlig samme Lyd som *söt*, saaledes Vinje (V. Tel.) o. fl. Ellers alm. *sött*.

6. *ö.*

ö, hævet **ø** i dansk **ø**, **sød**, **sødt**, **kød**, mere lukket end *u*²), er et rundet *e*, findes undertiden i vestnorske Dialekter; saaledes *möje, bögg* Hard. Voss, Sogn, se *ý*; i Sæt. (Valle) *sjö, sö'te* søt, *sö'ni* Sønnen on. Synir, *töri* Tyri, *jömmi* Gimber (Gymber).

¹) Efter nogle Fonetikere er **y** ikke, som alm. antaget, dannet af *i* med Læberunding, men af **ø**; **ø** ikke af **e**, men af *e* eller *æ*, se Eng. Phil. 90. 331. 477, jfr. Larsen Sol. 13, Jesp. Fon. 455. Men i Lyd og Lukningsgrad svarer *y* nøiagtig til *i*, og *u* til *e*, ligesaa *ö* til *e*, og *ü* til *e*. Jeg opretholder derfor den gamle Analyse.

²) Dansk **sødt**, **kød** lyder for norske Ører som »syt, kyd«. En lignende Udtale findes i Stavanger Bymaal: *frÿ'sö på fö'däna* lyder for østl. Ører som »Fyddene«.

7. ö.

ö, aabent ø i søtt, svensk sött, kött, dansk Søn, Øks (maaske lidt mere lukket), tysk Stöcke, Völker, fransk peuple, er et rundet ø. Alm. kort og slapt: østl. sött, hött, öks, bjönn. Sjeldnere langt: höt, söt Hard. Voss, Sogn (til Forskjel fra ø); ved Forlængelse indtræder alm. ø: höt f. Ex. Tel.

8. æ.

æ, det aabneste eller dybeste ø i østl. fæer, svensk (Stockh.) höra, Eng. Phil. 226, aabnere end ö og fr. œu i œur, er et rundet æ (fæer), »low-front round«, se Eng. Phil. 243. 254. Denne Form er alm. i østl., især i det vikske, foran r: fæer, dæer, fæera, snæera; kort og slapt i sæerjæ, spærja, kæerj. Jfr. Larsen Bygdem. 17. 38, Bym. 40. Ogsaa hyppigt som Omlyd af ö: ædd, træll, hænn, se Norv. I, 118. 121. 125; det nærmer sig delvis til v: slæ, læv Jarlsb. Smaal.

Af de tre ø-Lyd ø, ö, æ findes dunklere Afarter, idet Tungeforhøiningen trækkes noget tilbage, og Læbeaabningen yderligere sammensnøres (extra runde Vok.), saa at Mundstillingen nærmer sig den mellemste, Mundrøret lukkes og forlænges, og Lyden nærmer sig til u eller ö. Saaledes opstaar de tre dunkle ø-Lyd ø, ö, æ, kort udtrykt: ø er et rundet ø, ö et rundet ö, æ et rundet æ. Disse Afarter optræder sporadisk, hist og her, uden nødvendig Sammenhæng, idet hver Dialekt har sin egen individuelle Udtale.

9. ø.

ø, extra rundet tilbagetrukket ø i søt, lyder som et dunklere, noget u-agtigt ø; forekommer mere eller mindre udpræget hist og her i Bygderne; maaske ogsaa rent individuelt hos enkelte Personer. Saaledes har jeg hørt søt i Sel (N. Gbr.); søt nær søt Vang (Hedm.), Hol, Næs (Hall.); høt, støti Aas (Follo), N. Smaal.; bori, skøri Lier; øt Yl (Olrog) Hedm.; døt Tinn, høt Næs (Hall.), Slidre (Vald.).

10. ö.

ö, extra rundet tilbagetrukket ö, lyder som et u-agtigt ö eller som et ö-agtigt ü, næsten eller ganske som det svenske korte u i

dum, druckit, forekommer i vikske Former som *vöri, drökki* N. Smaal.; i N. Vald. *gött sköt*; lignende Former N. Hall.

11. *œ.*

œ, extra rundt tilbagetrukket *æ*, lyder som et *u*-agtigt *æ*; indtræder i østl. gjerne for *ö* eller *ü* foran Kakuminaler: viksk *h^wł* Hol (et Hul), *k^wł* Kol (Kul), *h^wł* Hyl m. (Kulp); *st^wł* Rom.; *h^wrs*, Fort. *h^wrt^o*, ligesaa *sp^wrr^o* *sp^wrt^o*.

Sjeldnere kort: *f^włk* (nær *v* eller *ö*) N. Smaal.; alm. østl. *f^öłk*. I N. Num. (Opdal, Nore) nærmere *ö* sig mere eller mindre til *œ*: *p^wse* Pose, *d^wg^we* Dagar, delvis *d^wg^o*; *g^ött* eller *g^ætt*. Se *ö*.

§ 22. Bagre runde Vokaler.

Rækken *å-o-u*.

De europæiske Vokaler *å* og *o* u dannes ifølge Bell og Sweet af bagre Vokaler ved Læberunding i forskellige Grader: *u* trang, *o* middels, *å* vid, se Sweet Handb. 16 ff., Storm Eng. Phil. 125 ff.

De nordiske Sprog har her eiendommelige Udviklinger, idet vi har et *å* som ligger mellem eur. *å* og *o*, et *o* som ligger mellem eur. *o* og *u*, og et *u* som ligger mellem eur. *u* og *y*¹⁾. Det svenske Sprog er her gaaet længst i Særudvikling; Dansk staaer nærmere det europæiske (tyske) Standpunkt; Norsk indtager en Mellemstilling.

De norske Dialekter har her en stor Righed paa Lydafskygninger, idet foruden de eiendommelige norske Udviklinger ogsaa de ældre samgermanske (fællesgermanske) Lydtrin findes repræsenterede. Se Eng. Phil. 255.

Overgangen fra de klare til de runde Vokaler dannes af det delvis svagt rundede *a*, i svensk og østn. *jä*. Det næste Trin

¹⁾ Dette skriver sig ifølge Sweet fra abnorm Runding, idet *å* har faaet *o*-Runding, *o* har *u*-Runding, og *u* er fremskudt til Midttingen, se Eng. Phil. 132. Den oprindelige Aarsag til denne Lydflytning er Tvedelingen af det oldn. *a*, idet det gamle lange *a* (som i *lås*) for at holde sig adskilt fra det nye lange *a* (som i *las*, middelnorsk *lās*) gik over til *u*; for at bevare Afstanden maatte de andre runde Vokaler forskyves, undtagen i de Dialekter hvor *å*-Lyden blev staaende paa det ældre Trin *å*, som jeg har paavist Eng. Phil. 255.

dannes egentlig af å, men vi begynder som sædvanlig med den alm. norske Lyd, nemlig *å*.

1. *å*.

å, rundet **a**, alm. norsk **aa** i **saa**, **gaa**, umærkelig aabnere end svensk **å** i **gå**, men tydelig mere lukket end det danske **aa** i **gaa**, **Aalegaard**, der nærmer sig å, Eng. Phil. 47. 326; Jesp. Fon. 474. Det lange *å* lyder i største Delen af Landet væsentlig ens: *så*, *gå*, *grå*, *år*, *båt*.

Ved kort Udtale blir Lyden alm. aabnere: *grå*, *grøtt*, se *ø*; dog blir den undertiden væsentlig uforandret, især i de østligste Bygder: *grå*, *grått* Sol. Od., ligesom i Svensk alm.

2. *å*.

å, aabent **å** i Tel. *sjå*, eng. **aw** i **saw**, **law**, er et rundet *a*, findes især i de Bygder som er blevet staaende paa det ældre, samgermanske Trin; saaledes i Tel. alm. *sjå*, *grå*, *grått*, *slåttånn*; i Sæt. *grå*, *grått*, *åttå år*; i N. Vald. *grå*, *grått*, i N. Hall. og N. Num. *grå* nær *grå*.

Lyden skal ogsaa findes i Agder, Ross Bygdem. I, 5; maaske ogsaa i Romsdalen: *båt*.

En lignende Lyd skal ifølge Lundell Sv. L. I, 111 findes i flere svenske Dialekter.

3. *ø*.

ø, europæisk aabent **o**, norsk aabent **å** i østl. (viksk) *grøtt*, *gøtt* (gaaet, godt), svensk **godt**, **blott**, tysk **Gott**; ikke saa aabent som dansk **godt**, **nok**, der nærmer sig det eng. **o** i **not**, **got** (aabent å); dannet af *å* ved lidt større Tunge- og Læbeaabning, f. Ex. *gå-øpp*! jfr. Eng. Phil. 326; Jespersen Fon. 475.

4. *o*.

o, nordisk lukket **o**, norsk og svensk *gød*, *ond*, i dansk *jø* en liden Smule nærmere eur. **o** (tysk **o** i **so**), eiendommeligt for de nordiske Sprog, danner en Tilnærmelse til eur. **u**, endnu mere til Afarter deraf som i eng. **good**, **too**, isl. **hús**, **jú**, finsk **kuusi** sex, se Eng. Phil. 38. 227. 239. 255. Efter Sweet er nord. *o* »mid-back with high rounding«, og det kan vistnok dannes saaledes; jeg har

ladet det staa paa dette Trin i Vokaltavlen S. 152; men hos mig og vel alm. er det »high-back round« og ligger bagenfor eur. u, Eng. Phil. 132. 227.

Lyden *o* findes i største Delen af Norge, lang og kort uden mærkbar Forskjel: *jō, gō, skō, stōr, fōt; vond, ost, kost* (Feiekost), *hoste, skodd, sott*; i Sæt. *rō^unde hō^usti, sō^utt*, Norv. I, 127; oldn. *vāndr, hōste, sótt*.

5. o.

o, europæisk (tysk) lukket *o* i tysk *so, Sohn, gross, todt, Ton*, fransk *beau, chaud, rose*, mellem *â* og *o*, dannes af *o* ved at sænke Bagtungen til den midtre Stilling, altsaa »mid-back round«.

Denne Lyd forekommer især i de Fjeldbygder som er blevet staaende paa det ældre Trin (*â* *o* *u*), især Tel. og Sæt. Saaledes:

Tinn: *trō, sōn, mōn, sjōv* (f. selv), *gōustō*; ubetonet: *gā^o* = Gardom, *Trēito* (Gaardnavn).

V. Tel. *stō^r skō^g, fokk* (Folk), *sott, i hū^oso, somimårō*.

Sæt. (Valle) *bonn* Born (Børn), *brōⁿⁱ* Brune (Brand); i Tvelyd *stō^r skō^rge; sō^one* Son, *kō^l* Kol, *fāt* Flert. *fō^lt*.

N. Num. (Opdal, Nore) *skō^g, sōⁿ* nær *o*; alm. *i fjello, hū^oso*.

N. Hall. (Hol, Aall) *sō^t, sō^t, i hū^oso*.

N. Vald. (Vang, Slidre) *stō^r* nær *o*; *rē^kō, trō^o rī^oso*.

Hertil kan ogsaa regnes det saakaldte »Vosse-*u*« (af opr. kort *u*), som jeg foreløbig havde betegnet *û*, se Norv. I, 35, I² H. 3 Tillæg; rettere *o* mere eller mindre nær *ö*, saa at man ofte synes at høre en *u*-agtig Klang deri. Saaledes i Hard. *gō^lo rō^g, hē^omo ütto, aokor*, mere eller mindre nær *ö*; ligesaa Voss, Sogn; tildels nærmere *ö* end *o*, og kan da skrives *ö*.

6. ö.

ö, norsk aabent eller fremskudt *o* i *gött, fransk dot, botte, bonne personne*, lyder som et aabent *â* med Nærmelse til aabent *ø* (nærmere *ø* end *æ*), og dannes med middels Hævning af Midtungen (»mid-mixed round«); heraf forklares Tilnærmelsen til *æ*. Lyden findes i mange Fjeldbygder for oldnorsk *o* og *ø*; saaledes Tel. *gött skō^t, trō^l, vō^ggō, dō^gg, ö^rm, hō^ru*; delvis med Tilnærmelse til *ö*, se dette. Sæt. (Valle) *gött, pō^dde, vō^gge*. Osterdalen: Rendalen ældre *gō^tt*, yngre *gött, hō^ggō, ö^rm, trō^ll, ö^dd, hō^rtlō^s* dorsk, *slō^ttōⁿn, lō^r*; ligesaa Tønset.

I det vikske gaar *gött* alm. over til *gøtt*; Smaal. tildels *gött* eller *gætt*: i Hall. Vald. *gött*.

Desuden er i Ostl. kort *ó* næsten alm. foran *l*: *fölk*, *stölps*, *följ* fylgja (følge); i viksk ofte nær *æ*.

7. ó.

ó, extra rundet og tilbagetrukket *ó*, lyder som et *u*-agtigt *ó* med Nærmelse til *æ*. Den typiske Form er *ó* af *au* (*ou*) i Østerdalen og Guldalen: *dö sö* = daud Sund, *lös* laus, *brót* braut. Det alm. *ó* i *gött* nærmer sig undertiden *ó*, saaledes Tel. *Götuhölt* (Kviteseid), *gött skót*, *kómæ* Sdm.

I N. Num. svæver Udtalen mellem *gött* og *gætt*; det er en Tilnærmelse til Hall. Vald. *gött*.

8. u.

u, norsk lukket *u* i *hūs*, ikke saa nær *y* som svensk *hūs*. ikke saa nær *o* som dansk *hūs*, adskiller sig fra dette ved at være fremskudt fra Bagtungen til Midttungen (»high-mixed«). Lyden *u* findes i største Delen af Norge og i svensk Norrland: *dū*, *brū*, *kū*; kort østl. *full*, *huskø*, noget slappere; delvis *hūs*; se *ü*.

9. ü.

ü, fremskudt *u* i svensk *hus*, *aju*, lyder mellem *u* og *y*, og ligger længer fremme end *u* (»high-mixed advanced«, Sweet). Lyden *ü* forekommer især i de østlige Grænsedistrikter og er en Tilnærmelse til svensk. Saaledes alm. i Solor: *kü*, *hūs*, *šü á þügü*, *ügräs*. Ligesaa Rom. *türü*, *gütü*; lignende Forner N. Smaal. Endog Kr. Vulg. foran *r* og Kak.: *sür sürt*, *füt fürt*.

10. u.

u, europæisk *u* i tysk *du*, *Kuh*, fransk *sou*, *cou*, ital. *tu*, efter Bell-Sweet »high-back«, og det kan vistnok dannes saaledes; men hos mig og vel ellers i norsk ligger det længer fremme, mellem *o* og *u*, se Eng. Phil, 228. Lyden findes især i de Bygdemaal som er blevet staaende paa det ældre Trin å o u; saaledes navnlig i V. og N. Tel.: *dū*, *brū*, *hūs*, *ūthūs*, *gūl rūg*, *upp*. Sæt. (Valle) *hūs*; *gūle rūge*, *bukke*; tildels nær *o*: *gūle*. Ligesaa de øvre Fjeldbygder N. Num., N. Hall., N. Vald., hvor *a* og *o* staar nær

det ældre Trin; saaledes N. Num. (Opdal, Nore) *hūs, hōsu* (*båká*); N. Hall. (Hol, Aal) *dū, hūs* (her *sōto* nær o, *grå* nær å); N. Vald. (Vang, Slidre) *hūs, rumm* (*rēko, grå*). Ogsaa Bygderne omkring Dovre har sit **u** nær u; saaledes N. Gbr. (Lesja, Lom, Vaage) *kū, hūs* nær *kū, hūs*; *tust* Træskestav; S. Trdh. (Opdal) samme Udtale. I Sdm. staar u for opr. kort **u**: *gūl, fūrø, summar*; saaledes var ogsaa Ivar Aasens Udtale.

11. *ü.*

ü, aabent u, engelsk **u** i **full**, lyder og ligger mellem u og o; det er vanskeligt at skille fra u og synes at forekomme i nogle vestl. og sydvestl. Maal. Saaledes synes i Laardal og Skafse u at gaa over til *ü*: *hūs* omtrent som isl. *hús*; *füddø* full. Jfr. Ross Bygdem. II, 5. En lignende Udtale findes i Sæt. (Valle): *fūrø, füdde*; i Sogndal i Sogn *füddø*; i Førde *füll*. I Øvre Mandalen (Bjelland) efter Ross *füddø*.

12. *ù.*

ù, østl. slapt u i Retning af *ø* eller *ö*, især ubetonet kort: *vüdü* vil du; delvis *rikü, svipü* har jeg hort enkelte Steder (Jarlsb. Hedm. Tot.), *rekü* Aamot, *rekkü*, endog *fürü* Trysil (jfr. Larsen Bygdem. 18), *rökkü* Tolgen. Alm. har Østl. *huskö, furu* uden mærkbar Forskjel fra langt u; kun naar Lyden tydelig nærmer sig *ø* eller *ö*, skrives *ü*: *hüskö*; ofte *äü, söü, sköü*. I Kr.a kan man høre *dü* i kjælent eller gnaalende Barnesprog, i Vulg. endog helt delabialiseret *dö*; ubetonet *jd'göt* ja Gut, forst paavist Brekke Bidr. 11.

Ogsaa denne Lyd nærmer sig det svenske korte u i **dum**, men *ö* ligger endnu nærmere.

§ 23. Tvetyd¹).

Tvetyd (Difthonger) er som bekjendt to Vokaler udtalt i én Stavelse, ét Udaandingstryk. Denne Forbindelse kan ske paa flere Maader:

¹) Med dette Afsnit jfr. Eng. Phil. 255 ff. Ross Bygdem. I, 26.

- a) Faldende eller aftagende Tvelyd: en betonet Vokal + en ubetonet, f. Ex. **au**, **ei**, **øy**. En Afart heraf er en lang Vokal med et kort Efterslag: *føʷt*.
- b) Stigende eller tiltagende Tvelyd: en ubetonet Vokal + en betonet Vokal, f. Ex. *ja¹*) i **kaviar**. En Afart heraf er et kort Forslag + en lang Vokal: *l^{ew}*.
- c) Svævende Tvelyd med Ligevegt paa begge Vokaler eller svag Overvegt paa den ene; *ægg*; Stemmen glider hurtig gennem to Stillinger uden at dvæle paa nogen af dem.

1. Gamle Tvelyd: oldn. **au**, **ei**, **øy**, i oldn. alm. tiljævnet til **ou**, **œi** eller **ei**, **œy**, i nn. yderligere tiljævnedes til *œu*, *œi*. Saaledes *jœu* *jau* (jo), *sœu* *Saud*, *dœu* *daud*; tildels nærmere *äu*: *däu* *Larsen* Bym. 65; dels nær *öu*: *höu* *Jarlsb.* Østl. *nei* eller *nœi*, *bœin* ell. *bœin*; i Tel. nær *nei*. Østl. *höy*, *öy* ell. *höi*, *öi*.

I nogle af de ældste Maal bevares eller opstaar tildels aabnere Former, saaledes Sæt. (Valle) *hâi*, *sâu'e*, *høy*; V. Tel. *jou*, *nei*, *höy*; N. Num. *grout*; N. Hall. (Aal) *jou*, *nâi*, *høi*; N. Vald. *jou* og *jâu*, *jært*, *nâr*, *høy*. N. Gbr.: Lom *jâu*, *nâi*, *høy*, Vaage *jou*, *nei*, *höy*. Hvor **y** blir *i*, blir **øy** gjerne *ei*, saaledes *hei* *Sol.* S. Hall. I Sogn, hvor **â** bliver *ao*, blir **au** til Forskjel derfra til *eu*: *jeu*.

I nogle østlige Grænsedialekter blir disse Tvelyd sammentrukne: *dö* *sö*, *lös*, *hök*, især Østerd. *Guld.*; *bœn*, *bœt* sst. og *Hedm.* (Overgangsformen *lœs*, *bœt* *Næs*); *lœsa*, *drœmma* *Østerd. Guld.* Dette er Tilnærmelse til *Svensk*; jfr. sv. *Dial.* **œ** *Saud*; sv. *bœn*, *drœmma*.

2. Nye Tvelyd. Et Hovedtræk i det vestnorske²⁾ er, at de oprindelig lange Vokaler har undergaaet en Brydning til Tvelyd paa en lignende Maade som i islandsk, færøisk og engelsk, medens de i østnorsk er forblevne ensartet lange, om end delvis ændrede i *Lyd*. Denne Brydning fandt Sted for at skille de gamle lange fra de nye lange Vokaler. Ligheden med islandsk skyldes

¹⁾ *i* og *u* betegner ustavede (ikke stavelsesdannende) Vokaler, f. Ex. *familiä*, *äsiön*, *kariär*, *kristianja*, *jaguär*.

²⁾ Jfr. *Larsen* i *Aasens* *Prøver* 2. Udg., *Tillæg* 15 ff.: Den difthongiske Udtale begynder i *Søndfjord* og gaar sydovert, mere eller mindre udpræget, helt til *Arendal*.

parallel Udvikling fra fælles Spirer; Island blev især befolket fra det vestlige Norge.

Mest typisk er her de indre sydbergenske Maal Hard., Voss, Sogn. Det oldn. *ā* i *māne*, *bátr* blir her igjennem *ā* til *ao* (*aū*): *maone*, *baot* ell. *maū'ne*, *baūt* som i isl. Idet Ord som *hol* blev *hāl*, blev *háll* (haal, glat) gjennem *hāl* til *haol*¹⁾. Oldn. *ī* blir *ī*: *trī* = *prīr*, *līv* = *līf*, til Forskjel fra *é* af kort *i*, som i *vēkā* = *vika*, *fēsk* = *fiskr*. Oldn. *ō* blir *ō*: *stō'r* = *stórr*, *fō't* = *fótr*, som isl. Oldn. *ū* blir *ū*: *hūs* = *hús*, og tilsvarende *ȳ* til *ȳ*: *nȳ* = *nýr*; oldn. *œ* (*ø*) blir aabnere: *söt* (Voss, Sogn), *sēt* (Hard.) = *sætr*, til Forskjel fra *ø* af kort *y*, som i *flōt* = *flytr* (flytja). Derimod bliver oldn. *ē* alm. bare hævet: *trē* = *tré*; sjeld. *ē*.

Den rigeste Udvikling af Selvlyd og Tvelyd frembyder den gamle Sætersdalske²⁾ Dialekt. Typisk er Maalet i Valle. Her blir ikke blot opr. lange, men ogsaa korte betonedede Vokaler kløvede til Adskillelse fra andre. Jeg giver her en kort Oversigt:

- a) Gamle Tvelyd. *sāue*, *jāit*, *hōy*.
- b) Gamle lange Vokaler: oldn. *ā* blir alm. *ā*: *ātte* *ār*, *māni*, men enkeltvis ogsaa *ār*, *māni*, som er Overgangsform til det Hard. *aor*, *maone*. Oldn. *ē*: *trēi*, *rēitt*. Oldn. *ī*: *ēsse* iss, *mēil* mil, *leiv* *līf*, *beite* *bīta*; opr. *līv* som S. Sæt.; jfr. eng. *life*. Oldn. *ō*: *stō're* *fō'te*, *fō'kk* næsten som eng. **folk**. Oldn. *ū*: *hūs* *hús*. Oldn. *ȳ* blir derimod *uy* eller *uī*: *duyr* dyr, opr. *dȳgr*, som findes i andre Maal. Oldn. *ø* blir *ō*: *sō'te* *sætr*, svarende til *ē* af *ē*. Oldn. *bōnde* *bēndr* blir *bō'ndi* *bō'nda*. Oldn. *æ* blir uforandret: *nāpe* *næpa*, *nāvy* *næfr*.
- c) Gamle korte Vokaler som ikke trænger Adskillelse, blir ubrudte: *dā'ge* *dagr*; *bā'ke* *baka*; *vīt* *vit*, *vī'te* *vita*, *bīti* *biti*; *lū'te* *hlutr*, *fū're* ell. *fū're* *fura*; *flȳ'te* *flytr*, *fȳri*. Andre, som trænger Adskillelse, blir brudt til svævende Tvelyd: *ē'eg* *ek*, *ē'te* *eta*,

¹⁾ *ao* af oldn. *á* findes sporadisk, som isolerede Fænomener, ogsaa andre Steder: saaledes paa Modum *baot*, *haot*, *aor*. Lignende Former i Nedenæs o. fl. Steder: *naol*, *trao* Larsen Bygdem. 63; Ross Bygdem. I, 26.

²⁾ Se Eng. Phil. 257. Se ogsaa min Afhandling »Nogle Bemærkninger om Diftongdannelsen i de romanske Sprog«, trykt i »Forhandl. paa 4. nord. Filologmøde«, Kbh. 1896.

bêr ber (Bær), *bêre* bera, *vêge* vegr; *hōl*¹⁾ hol, *kōl* kol (Kul), *ōl* ol (øl), *sōni* sønir (Tel. *sōnir*), oldn. synir. Alm. har den første Vokal lidt Overvegt, men ofte er Trykket svævende, saa at f. Ex. *êg* lyder næsten som *jeg*. Jfr. isl. *ég*, udt. *jæg*; Rom. *jæg*, Østerd. (Rend.) *jē*.

Forkortelser.

- Aasen (Aas.) *Gram.* = Ivar Aasen, Norsk Grammatik, Kr.a 1864.
 Aasen, *Ordb.* = Ivar Aasen, Norsk Ordbog, Kr.a 1873.
 Aasen *Prøver* = Prøver af Landsmaalet i Norge, Kr.a 1853; 2. Udg. med Tillæg af Dr. Larsen, Kr.a 1899.
Barl. = Barlaams ok Josaphats Saga, udg. af Keyser og Unger, Kr.a 1851.
 Brekke, *Bidr.* = K. Brekke, Bidrag til Dansk-norskens Lydlære, Kr.a 1881.
Didr. = Saga Diðriks konungs af Bern, udg. af Unger, Kr.a 1853.
Dipl. Norv. = Diplomatarium Norvegicum, Oldbreve osv., Kr.a 1847 ff.
Gl. N. Hom. = Gammel norsk Homiliebog udg. af Unger, Kr.a 1864.
 Chr. Jensen, *N. Gloseb.* = Den norske Dictionarium eller Glosebog, Kbh. 1646.
Jesp. = Prof. Dr. Otto Jespersen; *Fon.* = Fonetik, Kbh. 1897-99.
 Dr. Amund B. Larsen, *Oplysn.* = Oplysn. om Dialekter i Selbu og Guldalen, Trdh. 1883; *Sol.* = Lydlæren i den solørske Dialekt, Kr.a 1894; *Bygdem.* = Oversigt over de norske Bygdemaal, Kr.a 1897; [*Kr.*] *Bym.* = Kristiania Bymål, Kr.a 1907.
 J. A. Lundell, *Sr. Lm.* = Tidsskriftet »Nyare bidrag till kännedom om De Svenska Landsmålen och svenskt folklif, Sth. 1879 ff., særlig Afhandlingen »Landsmålsalfabetet«, 1ste Bind; *Frändsk.* = De svenska folkmålen frändskaper, Antropologisk Tidsskrift I, Sth. 1880, Særtryk.
Norsk Ordl. = Norsk Ordliste.

1) Jeg fastholder bestemt denne Udtale mod Dr. Larsens afvigende Opfatning *reŧe*, *koŧl*, Aasens Prøver, Tillæg 25; Bygdem. 63; Norv. I² H. 1, 72. Det er det slappe *ø*, som Larsen har taget for *ē*. Jeg undersøgte i 1884 nøiagtig Udtalen hos en Række Personer i Grænden omkring Valle Kirke (Vaddebø) og fandt hos alle samme Udtale. Men længer syd ændres Lyden; saaledes i Sandnæs, Annex til Bygland *riwka* reka, *hiw* ber, *kōl* kol, *srōla* Lm. Svola, oldn. svala, svōlu.

Norr. = Norvegia I, Kr.a 1884; *I²* = Ny Række, Hefte 1-4, Kr.a 1902.
Ross Bygdem. = Norske Bygdemaal, I (Oversigt) Kr.a 1905, II Vest-
 Telemaal 1906.
S.E. = Snorra Edda (den yngre Edda), Kbh. 1848-52.
Storm, Eng. Phil. = Englische Philologie, Leipzig 1892-96.
Sweet, Handb. = Handbook of Phonetics, Oxford 1877; *Sounds* = Sounds
 of English, Oxford 1908.
Vidsteen, Shl. eller blot Vidsteen = Chr. Vidsteen, Oplysninger om
 Bygdemaalene i Søndhordland, Bergen 1882.
Western, [Eng.] Lydl. = Aug. Western, Engelsk lydlære for studerende
 og lærere, Kr.a 1882.

<i>Aarh.</i> Aarhundrede.	<i>Fort.</i> Fortid.
<i>Adj.</i> Adjektiv.	<i>fr.</i> fransk.
<i>Adv.</i> Adverbium.	<i>Freml.</i> Fremlyd; <i>freml.</i> fremly-
<i>Afh.</i> Afhængighedsform.	dende.
<i>ags.</i> angelsaxisk, oldengelsk.	<i>frg.</i> foregaaende.
<i>Akersh.</i> Akershus Amt.	<i>Fær.</i> Færøerne, -isk.
<i>Akk., akk.</i> Akkusativ.	<i>Gbr.</i> Gudbrandsdalen; <i>gbr.</i> gud-
<i>alm.</i> almindelig.	brandsdalsk.
<i>Assim.</i> Assimilation.	<i>Gen.</i> Genitiv.
<i>Aurd.</i> Aurdal.	<i>gl.</i> gammel.
<i>Berg.</i> Bergens Stift; <i>berg.</i> bergensk.	<i>got.</i> gotisk.
<i>besl.</i> beslægtet.	<i>gr.</i> græsk.
<i>Bet.</i> Betydning; <i>bet.</i> betyder.	<i>Gram.</i> Grammatik.
<i>Bratsb.</i> Bratsberg.	<i>H.</i> Hefte.
<i>bst.</i> bestemt.	<i>Hadl.</i> Hadeland.
<i>Busk.</i> Buskerud.	<i>Hall.</i> Hallingdal.
<i>Bym.</i> Bymaal.	<i>Hard.</i> Hardanger,
<i>c.</i> circa, omtrent.	<i>Hedm.</i> Hedemarken.
<i>d.</i> dansk; <i>d. e.</i> det er.	<i>Hedr.</i> Hedrum.
<i>Dat.</i> Dativ.	<i>Helg.</i> Helgeland.
<i>Dial.</i> Dialekt; <i>dial.</i> dialektisk;	<i>hjeml.</i> hjemlig.
<i>Diall.</i> Dialekter.	<i>Hvits.</i> Hviteseid, Kviteseid.
<i>dn.</i> dansk-norsk.	<i>I.</i> indre.
<i>e., Eng., eng.</i> engelsk.	<i>Indl.</i> Indlyd; <i>indl.</i> indlydende.
<i>eg.</i> egentlig.	<i>Indtr.</i> Indtrøndsk.
<i>Elvr.</i> Elverum.	<i>Isl., isl.</i> Islandsk.
<i>Esp.</i> Espedalen.	<i>Jarlsb.</i> Jarlsberg.
<i>f.</i> Feminin, Hunkjøn; for, iste-	<i>Jfr., jfr.</i> Jævnfør, sammenlign.
denfor.	<i>Jæd.</i> Jæderen.
<i>ff.</i> og følgende (Sider, Aar).	<i>Kak.</i> Kakuminal.
<i>Fjeldb.</i> Fjeldbygderne (navnlig de	<i>Kons.</i> Konsonant.
vestsøndenfjeldske: <i>Gbr.</i> Vald.	<i>Kra., Kr.a</i> Kristiania; <i>Kr.a Dgl.</i>
<i>Hall.</i> Num. Tel. Sæt.).	Kristiania dannet Dagligtale; <i>Kr.</i>
<i>fl.</i> flere; <i>Flert.</i> Flertal.	<i>Vulg.</i> Kristiania Vulgærprog.

- Laard.* Laardal (V. Tel.).
lab. labial, labialiseret.
Lat. Latin.
L. Elvd. Lille-Elvedalen.
lign. lignende.
Lm. Landsmaal.
M. midt, midtre, mellem.
m. Maskulin, Hankjøn.
middeleng. (me.) middelengelsk.
mn. middelnorsk (14.—16. Aarh.).
Morged. Morgedal.
N. Nordre, nordlig.
n. norsk; Neutrum, Intetkjøn.
Namd. Namdalen.
Ndm. Nordmøre.
Neutr. Neutrum, Intetkjøn.
Nfj. Nordfjord.
Nfl., n.fjeldsk nordenfjeldsk.
Nhl. Nordhordland.
nn. nynorsk.
Nom. Nominativ.
nordenfj. nordenfjeldsk.
Nordl. Nordland; *nordl.* nord-
landsk.
Num. Numedal.
o. og; o. fl. og flere.
Od. Odalen.
ogs. ogsaa.
Old., oldn., on. oldnorsk.
oldind. oldindisk, sanskrit.
oldsax. oldsaxisk, oldnedertysk.
Opl. Oplandet; *opl.* oplandsk.
opr. oprindelig.
osv. og saa videre.
pal. palatal.
Part. Particip.
pl. Pluralis, Flertal.
Præp. Præposition.
Præs. Præsens.
Rend. Rendalen.
riml. rimelig, rimeligvis.
Ring. Ringerike.
Rom. Romerike.
russ. russisk.
S. Side, Syd; *s.* se; *s. o.* se oven-
for; *s. n.* se nedenfor.
- saal.* saaledes.
Sandh. Sandehrerred.
Sdm. Søndmøre.
Sfj. Søndfjord.
Sfl., s.fjeldsk søndenfjeldsk.
Shl. Søndhordland.
Silgj. Silgjord.
sj., sjeld. sjelden.
Slutn. Slutning.
Smaal. Smaalenene.
Sol. Solør.
s.steds, sst. sammesteds.
St. Sted, Steder.
Stav. Stavanger.
St. Elvd. Store-Elvedalen.
stl. stemmeløs.
Subst. Substantiv.
Sv. Svensk.
Svarst. Svarstad.
sydl. sydlig.
Sætersd., Sæt. Sætersdalen.
søndenfj. søndenfjeldsk.
Søndm. Søndmøre, søndmørsk.
t. tysk.
Tel. Telemarken.
Tot. Toten.
Trdh. Trondhjems Stift, under-
tiden for Byen; *trdhjensk*
trondhjensk.
Trys. Trysil.
tydl. tydelig.
Tøms. Tønsset.
ualm. ualmindelig.
ubst. ubestemt.
Udg. Udgive; *udg.* udgive(t).
Udl. Udlyd; *udl.* udlydende.
Udt. Udtale; *udt.* udtales, ud-
talt.
undert. undertiden.
undt. undertiden.
V. Vest, vestre, vestlig.
Vald. Valders.
Verb. Verbum.
Vestfj. Vestfjorddalen (Tel.).
Vestl. Vestlandet; *vestl.* vestlandsk;
vestn. vestnorsk.

<i>vestsøndenfj.</i> vestsøndenfjeldsk	<i>Ø.</i> Øst, østre, østlig.
(= Fjeldbygderne).	<i>Østerd.</i> Østerdalen.
<i>Vok.</i> Vokal.	<i>Østl.</i> Østlandet; <i>østl.</i> østlandsk.
<i>Vulg.</i> Vulgærsprog; <i>vulg.</i> vulgær.	<i>østn.</i> østnorsk.
<i>Y.</i> Ytre.	<i>Ør.</i> Øvre.

+ (plus) betegner Addition, Tillæg, Tilføielser. »Vok. + Kons.« betyder: Vokal med Konsonant efter.

* betegner en formodet ældre Form.

= (=) (ækval) lig, ligegjældende.

() eller; Forklaring.

[] Indskud.

I¹, 1ste Bind, 1ste Udg.; I², 1ste Bind, 2den Udgave.

Norsk Lydskrift¹⁾.

Nye Tegn.

Halvstemte Kons. (før *B D G*): *h d g ŷ ŷ d r z*.

Stemmeløse Kons.: *ŷ l l, m n ŷ r t*.

Ustavede Vok.: *i u u*.

Svævende Tvelyd: *êê ôô öö* (Valle, Sæt.).

Indholdsfortegnelse

til »Norsk Lydskrift med Omrids af Fonetiken«.

Første Afsnit 1884.

	Side
Kap. I. Indledning	19
Anmærkning om Retskrivningen	23
Lydtabeller	24-25
Kap. II. Kort Omrids af Fonetiken	26
Forbemærkninger	26

¹⁾ Se »Kortere Ordliste«.

	Side
§ 1.	Taleredskaberne 26
§ 2.	Aandelyden <i>h</i> 27
§ 3.	Hvisken 27
§ 4.	Stemmelyd 27
§ 5.	Vokaler 28
§ 6.	Konsonanter 28
§ 7.	Stemmeløse Konsonanter 29
§ 8.	Stemte Konsonanter 29
§ 9.	Konsonanternes Artikulationsart 30
	a) Lukkede Kons. 30
	b) Aabne Kons. 31
	1. Aandende (Spiranter) 31
	2. Næselyd (Nasaler) 32
§ 10.	Forholdet mellem Vokaler og Konsonanter, Stavelser, Eftertryk, Tonefald, Tonelag, Længde 33
	1. Vokaler og Konsonanter 33
	2. Stavelser 34
	3. Eftertryk 37
	4. Tone. 40
	a. Tonefald 40
	b. Tonelag. 42
	Cirkumflex 51
	Om Tonelagets musikalske Princip 52
	5. Længde 56
§ 11.	Glidninger 67
Kap. III.	Nærmere Forklaring af Lydskriften og Be- skrivelse af de enkelte Lyd 71
§ 12.	Forbemærkninger 71
	A. Konsonanter 73
§ 13.	Læbelyd (Labialer) 73
	a) Rene Læbelyd 73
	1. <i>p</i> 73
	2. <i>b</i> 74
	3. <i>v</i> 76
	4. <i>þ</i> 76
	5. <i>m</i> 76
	b) Tandlæbelyd 78
	1. <i>f</i> 78
	2. <i>v</i> 78
	3. <i>m</i> 79
§ 14.	Tungespidslyd 80
	a) Tandlyd (Dentaler) 80
	1. <i>t</i> 80
	2. <i>d</i> 82
	3. <i>ð</i> 85

	Side
4. <i>p</i>	85
5. <i>ð</i>	86
6. <i>s</i>	89
7. <i>z</i>	90
8. <i>l</i>	90
<i>ʹl</i>	91
<i>hl</i>	91
<i>shl</i>	92
9. <i>n</i>	92
<i>n</i>	93
<i>hn</i>	93
b) Tilbagetrukne Tugespidslyd	93
a) Gummelyd (Supradentaler, halvtykke)	94
1. <i>r</i>	97
2. <i>r</i>	97
3. <i>t</i>	98
4. <i>d</i>	98
5. <i>s</i>	98
6. <i>l</i>	99
7. <i>n</i>	99
β) Ganehælvlyd (Kakuminaler, tykke)	100
1. <i>r</i>	102
2. <i>t</i>	102
3. <i>d</i>	103
4. <i>s</i>	104
5. <i>n</i>	104
6. <i>l</i>	105
7. <i>ʔ</i> (tykt <i>l</i>)	105
γ) Hultungelyd	111
1. <i>ʃ</i>	111
2. <i>ʒ</i>	112
§ 15. Tungeryglyd eller Ganelyd (Palataler, »tyn-	
de« Lyd)	112
a) Forganelyd (Præpalataler)	113
1. <i>t</i>	115
2. <i>d</i>	116
3. <i>s</i>	118
4. <i>ʃ</i>	119
6. <i>l</i>	119
7. <i>n</i>	122

Andet Afsnit 1908.

Forord	133
§ 15. b) Midtganelyd (Mediopalataler)	134
1. <i>k</i>	134

		Side
	2. <i>g</i>	135
	3. <i>k; k̄</i>	136
	4. <i>j; j̄</i>	138
	5. <i>ŋ</i>	140
§ 16.	Baggelyd (Velarer)	141
	1. <i>k</i>	141
	2. <i>g</i>	142
	3. <i>ḡ</i>	143
	4. <i>x</i>	143
	5. <i>g̃</i>	143
	6. <i>ḡ̃</i>	144
	7. <i>w</i>	144
	7. <i>ŋ</i>	146
§ 17.	Drøbellyd <i>t</i>	149
§ 18.	Aandelyd <i>h</i>	149
	B. Vokaler	151
	Indledning	151
	De enkelte Vokaler	153
§ 19.	Klare Vokaler (bage, fremre)	154
	1. <i>a</i>	154
	2. <i>a</i>	154
	3. <i>ä</i>	155
	4. <i>ä</i>	155
	5. <i>æ</i>	156
	6. <i>e</i>	157
	7. <i>e</i>	158
	8. <i>é</i>	158
	9. <i>z</i>	158
	10. <i>i</i>	159
	11. <i>i</i>	159
§ 20.	Dunkle Vokaler (Middtungevokaler)	159
	1. <i>v</i>	160
	2. <i>ɔ</i>	160
	3. <i>ɔ</i>	161
	4. <i>ɜ</i>	161
	Runde Vokaler	161
§ 21.	Fremre runde Vokaler	162
	1. <i>y</i>	162
	2. <i>ï</i>	162
	3. <i>ý</i>	162
	4. <i>y</i>	163
	5. <i>o</i>	163
	6. <i>ö</i>	163
	7. <i>ö</i>	164
	8. <i>œ</i>	164
	9. <i>o</i>	154

	Side
10. ö	164
11. œ	165
§ 22. Bagre runde Vokaler	165
1. á	166
2. â	166
3. ø	166
4. o	166
5. o	167
6. ó	167
7. ó	168
8. u	168
9. ü	168
10. u	168
11. ù	169
12. ù	169
§ 23. Tvelyd	169
1. Gamle Tvelyd	170
2. Nye Tvelyd	170

Grøndahl & Sons Bogtrykkeri. Kr.a. 1908.

NORVEGIA

TIDSSKRIFT FOR DET NORSKE FOLKS MAAL OG MINDER

UDGIVET

AV

SAMFUNDET FOR NORSKE MAAL OG TRADITIONER

II BIND

REDAKTION:

MARIUS HÆGSTAD

AMUND B. LARSEN

KRISTIANIA
GRØNDAHL & SØNS BOGHANDEL
1908

Grøndahl & Son. Kristiania.

Indhold av II bind.

	Side
Forord. Av dr. Gustav Storm	I
Nokre ord um namnet paa landet vaart. Av Marius Hægstad	1
Selbygmålets lyd lære. Av dr. Amund B. Larsen. 8. 83. 155.	235
Fra Solørs Finskog. Av Ole Matson 22. 98. 190.	256
Eventyr:	
Sylatern som koka for den vonde. Ved Hans Ross (med umsetjing av Hægstad)	39
Vonde menn'sjen æ verre hell fan'n. Ved Sophus Bugge (med oversættelse av Moe)	50
Vista-nóa. Ved Sophus Bugge	153
Grisen og levemåten hans. Barneeventyr ved Moltke Moe	224
Konkel i Kungsgarden. Ved Ivar Aasen	225
Sagn:	
Små natur- og dyresagn:	
1. Næpa å humlen. Ved Sophus Bugge	61
2. Gjeita. Ved Moltke Moe	61
3. Bekareu. Ved Moltke Moe	62
4. Skrika. Ved Moltke Moe	62
Litletapp i fjella æ dø'e. Ved Peder Mørk	69
Bytingjen mæ sjau Sögemør. Ved Ivar Aasen	69
Gullstein Breive. Ved Jørgen Moe	70
Lislevrikk. Ved Sophus Bugge	71
Soga um Vidrik Verlandsson. Ved Johannes Skar	72
Småsøgndi frå Ål i Hallingdal. Ved Edv. Rømcke	142
Sølvkongen på Medheiden. Ved M. B. Landstad	152
Et Par digre Hoser. Et Skippersagn ved P. Chr. As- bjørnsen	230
Røildalskirkjo. Ved Ivar Aasen	231
Roparen. Ved Ivar Aasen	232

	Side.
Blodteigen paa Karmøyi. Ved Torkel Mauland	233
Huldrehauinn. Ved Ivar Aasen	289
Tri gule Flekkjer i ein Aaker. Av J. Belsheim	290
Viser:	
Truls-Visa. Ved Ivar Aasen	62
Vuggeviser. Ved Ivar Aasen	63
Steifenn Fefennson. Ved Hans Ross	64
Tostein paa Isen. Ved Ivar Aasen	281
„I fjor gjætt eg gjeitenn“. Ved Ivar Aasen	282
„Vuggevers fra Bergens Stift“. Ved Ivar Aasen	283
Søndmørske Vers. Ved Ivar Aasen	283
Steifinn Fefinon. Ved Moltke Moe	284
Ridderen Hr. Ivar Slæde. Av O. Olafsen	121
En jutul i Selbu. Av Amund B. Larsen	127
Vokalharmoni i Stodmaalet. Av Marius Hægstad	132
Merknad til „Selbygmålets lydlære“. Av Marius Hægstad	247
Nogle bemærkninger om „u-omlyden ved bevaret u“ i østnorske dialekter. Av Amund B. Larsen	251
Bønner og signelser:	
„En stemmende Bøn til Il[d]“	287
En liden bøn for Tøver	287
Fæbøn. Ved Moltke Moe	288
Spørsmål og svar. Ved Ivar Aasen	292
. Litterære oplysninger og lignende av Moltke Moe. Sproglige oplysninger av Amund B. Larsen.	

Forord.

(Af Dr. Gustav Storm.)

Vaaren 1881 udsendtes følgende Indbydelse til Dannelse af en „Forening for norske Dialekter og Folketraditioner“:

Siden Studiet af vore Dialekter og Folketraditioner for snart 50 Aar tilbage grundlagdes i vort Land, har disse Forskninger været omfattede med en stadig voksende Interesse. Antallet af dem, der sysler med Indsamling og forberedende Undersøgelser af Materialet, er Aar for Aar steget; flere og flere Grene er dragne ind under videnskabelig Behandling og har fundet Dyrkere; i de senere Tider har enkelte Mænd helt kunnet vie dette Fag sit Arbeid og sin Kraft. Som Følge heraf har denne Slags Studier lidt efter lidt formaet at tiltrække sig en almindeligere Opmærksomhed. Erkjendelsen af deres videnskabelige og nationale Betydning maa nu siges at være vaagnet til bevidst Liv hos den dannede Almenhed.

Under disse Omstændigheder synes det rette Tidspunkt for et mere systematisk og frugtbringende Samarbeid at være kommet. Et saadant vil lettest kunne fremmes ved Stiftelsen af en Forening, der har til Formaal paa den ene Side at virke for et kraftigere og mere omfattende Arbeid i Retning af Indsamling og videnskabelig Tilgodegjørelse af Stoffet, paa den anden Side at danne Midtpunktet for en større Sammenslutning mellem disse Fags Dyrkere. Man har troet, at alle, som har Interesse for Studiet af norsk Folkesprog og Folkeliv, vil kunne samles om et saadant Maal uden Hensyn til deres forskjellige Standpunkt i Sprogsagen.

Af disse Grunde tillader man sig herved at opfordre til Dannelse af en „Forening for norske Dialekter og Folketraditioner“. For at Foreningen kan opfylde sin Hensigt, har vi tænkt os den virke:

1. ved Udgivelse af et Hefteskrift eller leilighedsvis ogsaa ved andre til Øiemedet svarende Skrifter;
 2. ved Erhvervelse af Medarbeidere og Samlere i By og Bygd;
 3. ved Afholdelse af tomaanedlige Møder med Foredrag og Diskussioner.
- Norvegia 1902.

Sin Hovedvirksomhed retter Foreningen paa Udgivelsen af passende Skrifter. Det paatænkte Hefteskraft vil efter sit Indhold falde i to Afdelinger, en traditionel og en sproglig. Den første vil foruden at meddele selve Stoffet: Eventyr, Sagn, Viser, Meddelelser om Tro, Sæd og Skik o. s. v., tillige give videnskabelige Behandlinger af dertil egnede Ting. Den sproglige Del vil indeholde sproghistoriske, grammatiske og leksikalske Afhandlinger og Bidrag.

Idet vi overlader en nærmere Drøftelse af Planen til førstkomende Generalforsamling, bemærker vi, at vi for Tilslutningens Skyld ikke vover at foreslaa det aarlige Bidrag sat høiere end 3 Kroner, for hvilket Beløb hvert Medlem erholder de af Foreningen udgivne Skrifter.

Kristiania i Februar 1881.

*P. Chr. Asbjørnsen. I. Aasen. Sophus Bugge. Johan Fritzner.
Moltke Moe. Hans Ross. Joh. Storm. C. R. Unger.*

Foreningen stiftedes den anden 2den April 1881, og den valgte Bestyrelse, som bestod af Indbyderne, valgte derefter til Redaktører Prof. Johan Storm og Moltke Moe. Disse forberedte derefter Tidsskriftets 1ste Aargang, som var bestemt til at udkomme i 1884. Det var Planen, at Tidsskriftet skulde bestaa af en traditionel og en sproglig Afdeling. Til den sidste leverede Prof. Johan Storm sine Bidrag, bestaaende af 1) Indledning (S. 5—18), 2) Norsk Lydskrift med Omrids af Fonetiken (S. 19—132), og disse Bidrag laa færdig trykte i 1884. Men den anden Hovedredaktør Moltke Moe, som skulde bearbejde til Trykken den 2den Del af 1ste Aargang — Folketraditionerne — blev ved Asbjørnsens Død Jan. 1885 ifølge et ældre Løfte optaget med Ordningen af Asbjørnsens litterære Forhold og af hans Bo samt derefter med Forberedelsen til det Professorembede, som han tiltraadte i 1888, saa at han gennem flere Aar hindredes fra at udføre sin Del af Arbeidet, og da man ikke vovede at sende det færdigtrykte, strengt videnskabelig holdte Hefte ud alene, blev det nødvendigt at udsætte Udgivelsen indtil videre. Senere har Forhold, som det her ikke er Leilighed til at dvæle ved, lagt sig hindrende i Veien for Planens Udførelse; ogsaa flere følgende Forsøg paa at sætte Foreningen i Gang strandede, endel af Foreningens Stiftere døde eller trak sig ud af Bestyrelsen, saa at Foreningen maatte ansees for at være død uden at have levet.

I de sidste Aar har der meldt sig nye Arbeidere i Folkesprog og Folketraditioner, og derved vaagnede atter Haabet om at gjenoplive Foreningen.

III

I Forbund med de gjenlevende Stiftere af Foreningen af 1881 udstedtes derefter i Kristianiaaviserne for Oktober 1901 følgende Indbydelse:

Efter Opdrag fra flere interesserede tillader undertegnede sig herved at indbyde til Dannelsen af en Forening for at udgive et Tidsskrift for norske Folkeminder (Traditioner og Sprog) i Tilknytning til det i sin Tid udgivne „Norvegia“.

Tidsskriftets Formaal vil da blive gennem populære og videnskabelige Afhandlinger og Meddelelser at fremme Kjendskabet til Norges ældre og yngre Folkeliv, som dette fremtræder i Folkets Sprog, Frasagn, Sæder og Skikke.

Da det af flere Grunde vilde være hensigtsmæssigt at faa Foreningen stiftet saa tidligt, at Tidsskriftet kunde begynde at udgaa fra Nytaar 1902, tillader man sig at opfordre interesserede til at møde Torsdag 24de denne Maaned Kl. 8 Aften paa Universitetets Auditorium No. 2 for at faa Foreningen dannet og Statuter vedtagne.

Kristiania 17de Oktober 1901.

*Marius Hægstad. Amund B. Larsen. Gustav Storm.
A. Taranger.*

Det stiftende Møde blev derefter holdt paa Universitetet den 24de Oktober 1901. Her vedtog alle Tilstedeværende de foreslaaede nye Love for Samfundet for norske Maal og Traditioner, som herefter følger.

Norvegia.

Tidsskrift for det norske folks maal og minder.

Udgivet
af

Samfundet for norske maal og traditioner.

Love.

§ 1. Samfundet for norske maal og traditioner har til formaal at udgive et populært-videnskabeligt tidsskrift for norske folkeminder. Leilighedsvis afholdes ogsaa møder med foredrag og diskussion.

Tidsskriftets navn er Norvegia. Indholdet skal være afhandlinger om norske dialekter, dialektprøver, folkeviser, folkesagn, eventyr, ord-sprog, sæder og livsvilkaar o. lign. Tidsskriftet anvender som sprogform baade det almindelige bogmaal og landsmaalet.

§ 2. Ethvert medlem af samfundet har at betale kr. 4,00 om aaret, og faar derfor tilstillet det af samfundet udgivne tidsskrift. Ved

IV

at betale kr. 50.00 en gang for alle kan man blive livsvarigt medlem. Det beløb som indkommer paa sidstnævnte maade, oplægges til et fond. hvis midler anvendes til fremme af samfundets interesse efter aarsmødets bestemmelse, naar raadet (§ 3) er hørt.

§ 3. Samfundet har en bestyrelse af 3 medlemmer, en formand og to medbestyrere. Bestyrelsen antager redaktion for tidsskriftet. Ligeledes har samfundet et raad som af formanden sammenkaldes til afgjørelse af vigtigere sager. Raadet vælger samfundets regnskabsfører. Formanden i bestyrelsen er ogsaa formand i raadet og samfundet.

§ 4. Samfundet holder hvert aar i marts et aarsmøde. Paa dette giver bestyrelsen beretning om samfundets virksomhed i det forløbne aar, og fremlægger aarsregnskabet. Samtidig vælger medlemmerne en formand og to medbestyrere, varamænd for disse samt to revisorer af regnskabet. Ligeledes vælges 7 andre som sammen med bestyrelsen udgjør samfundets raad.

§ 5. Forslag til forandring i disse love maa være fremsatte paa et aarsmøde for saa at afgjøres paa det næste ved almindelig stemmeflerhed.

Norvegia.

Tidsskrift for folkemaal og folkeminne i Norig.

Utgjeve

av

Samfundet for norske maal og traditioner.

Loger.

§ 1. Samfundet for norske maal og traditioner hev til fyremaal aa gjeva ut ei populær-vitskapleg tidsskrift for norske folkeminne. Stundemillom vert ogso halde møte med foredrag og ordskifte.

Namnet paa tidsskrifti er Norvegia. Innhaldet skal vera utgreidingar um norske maalføre, maalprøvor, folkevisor, segner, eventyr, ordtøke, seder og livskaar og dilikt. Tidsskrifti nyttar som maalform baade det vanlege bokmaal og landsmaalet.

§ 2. Kvar lagsmann hev aa betala kr. 4.00 um aaret og fær difor tilsendt tidsskrifti som samlaget gjev ut. Den som betalar kr. 50.00 ein gong for alle, vert lagsmann for livetidi. Den summen som kjem inn paa den sistnemnde maaten, vert upplagd til eit fond, og vert bruka til bate for samfundet etter fyreskipnad av aarsmøtet, naar raadet (§ 3) er hørt.

§ 3. Samfundet hev eit styre paa 3 mann, ein formann og tvo medstyrarar. Samfundsstyret tek styring aat tidsskrifti. So hev og samfundet eit raad som formannen tilstemner, naar dei viktigaste saker skal verta avgjorde. Raadet vel rekneskapsføraren for samfundet. Formannen i styret er ogso formann i raadet og samfundet.

§ 4. Samfundet held eit aarsmøte kvart aar i marts maanad. Paa dette gjev styret fraasegn um samfunds-verksemi i det lidne aaret, og legg fram aarsrekneskapen. Samstundes vel lagsmennene ein formann, tvo medstyrarar, varamenner for desse, og tvo ettersynsmenner til aa gaa igjenom rekneskapen. Sameleis vel aarsmøtet 7 andre, som saman med styret er samfunds-raadet.

§ 5. Framlegg til brigde i desse logerne maa vera framkomne paa eit aarsmøte, og vert avgjorde paa det næste med dei fleste røyster.

Da man ansaa det riktigt, at nye Mænd stilledes i Spidsen, valgtes til Bestyrelse Prof. Seippel, Prof. G. Storm og Prof. Taranger. Til Medlemmer af Raadet ansaa man sig ikke hindret fra at vælge Medlemmer af den ældre Forenings Bestyrelse, medens man her ogsaa ønskede de Mænd med, som man havde udset til Redaktører. Valget havde det Udfald, at til Raadmænd valgtes Prof. Sophus Bugge, Prof. Moltke Moe, Prof. Hægstad, Dr. Amund B. Larsen, Overbibliothekar Drolsum, Prof. Gran og Universitetsstipendiat Koht.

I Bestyrelsens første Møde (29de Okt.) valgtes G. Storm til Formand og Taranger til Sekretær, og man holdt derpaa (1ste Nov.) med Raadet et Møde, hvor Hægstad og Am. Larsen valgtes til Redaktører for 1902 og Regler vedtoges for Forholdet mellem Bestyrelse og Redaktion.

I et følgende Møde vedtoges at overdrage Trykning og Expedition af Tidsskriftet til DHR. Grøndahl & Søn, hvorom Kontrakt oprettedes. Man besluttede derefter at afkjøbe Forlæggeren det tidligere trykte Hefte af „Norvegia I“, for at dette kan udkomme som 3die Hefte af Aargangen for 1902; man har det Haab, at Forfatteren vil faa Anledning til snart at fortsætte og afslutte Afhandlingen om Lydskrift.

Jeg slutter dette Forord med at lade aftrykke det af den ældre Forenings Redaktion forfattede, aldrig udgivne Opraab, hvortil den nye Forenings Bestyrelse og Raad helt slutter sig:

Foreningens Hefteskrift

Norvegia.**Tidsskrift for det norske Folks Maal og Minder**

har til Formaal at fremme Kjendskabet til Norges ældre og yngre Folkeliv, saaledes som dette aabenbarer sig i Folkets Sprog, Fragsagn og Forestillingsverden. I dette Øiemed vil Skriftet meddele saavel større og mindre Samlinger af Tro, Tradition og Sprogstof, som videnskabelige og populære Afhandlinger og Skildringer. Efter sit Indhold falder Tidsskriftet i en traditionel og en sproglig Afdeling, som dog ikke strængt kan adskilles. Den første vil meddele Folkelivskildringer, Viser, Lege, Eventyr, Sagn, Ordsprog, Tro, Sæd og Skik m. m. — helst paa Folkets eget Maal — og dernæst give Undersøgelser af herhenhørende Æmners Oprindelse og Udvikling, samt Jævnførelser med ligeartede Forhold hos andre Folkeslag. Den sproglige Del vil indeholde Redegjørelser for Folkemaalenes Bygning, Lydforhold og Ordforraad, foruden sproghistoriske Afhandlinger og Bidrag samt Sprogprøver.

I den sproglige Afdeling vil en af Professor Johan Storm udarbejdet Lydskrift som Regel blive brugt. Undtagelsesvis vil dette ogsaa ske for Traditionernes vedkommende; for Letlæsthedens Skyld vil dog Nyttning af fremmede Tegn her saavidt mulig søges undgaaet.

Norvegia henvender sig til Videnskabens Venner og Velyndere, og til enhver som elsker vort Folk, dets Maal og dets Minder. Tidsskriftets Formaal kan kun naaes ved almindelig Understøttelse. Vi beder derfor alle som én, læg som lærd, ved Tilslutning og Bidrag at gjøre sit til at redde for Videnskaben og Almendannelsen de rige Skatte, som gjemmes i vore Folkemaal og Folkeminder. Til sikker Skade for vort Folks Aandsliv synker ellers denne hjemlige Arv Stykke for Stykke hen i Glemsel.

Redaktionen.

Nokre ord um namnet paa landet vaart.

(Marius Hægstad).

Kor gamalt namnet paa landet vaart er, finn me ingen stad opplysning um.

Sume hev meint aa finna namnet Norig so langt att i tidi som hjaa den namngjetne lærde romar Plinius. Han livde i det fyrste hundradaaret etter Kristus, og hev skrive mykje um folk og land som låg langt undan fedrelandet hans. Soleis reknar han ogso upp namn paa nokre øyar som skulde liggja her langt nord, og millom deim ei stor øy, som etter ei handskrift fraa kringum 1100 skulde heita *Nerigon* (eller i nom. *Nerigos?*). Men etter som eldre handskrifter av Plinius — fraa det 9de og 10de hundr. — paa denne same staden ikkje hev *Nerigon*, men *Berricen*¹⁾, er det rimelegast aa tru at *Nerigon* er misskrift, og denne formi kjem soleis utanfor umrøda her.

Det er ikkje fyrr enn i det 9de hundr. at me raakar paa dei eldste former for namnet paa landet vaart no. Og daa fyrst hjaa framande bokskrivarar. Soleis i den gamal-engelske fraasegni um nordmannen Ottars ferder. Her vert landet kalla *Nordweg*²⁾. I ei fransk saga fraa kringum 900 finn me den latinske formi *Northwegia* og *Nortwegia*³⁾; i ei onnor framand aarbok⁴⁾ fraa midten

¹⁾ Plinius: *Naturalis historia*. D. Detlefsen. Berolini MDCCCLXVI, I, sid. 189.

²⁾ Handskr. hev *Nordwege*. Orosius ved Bosworth, London 1859, sid. 21. Hdskr. (the Cottonian) er fraa 11te hundr. men beint fram avskrift etter the Lauderdale fraa slutten av 9de h. som dessverre paa denne staden er uheil.

³⁾ *Chronicon de gestis Normannorum in Francia*. Mon. Germ. hist. I, sid. 532 og 536.

⁴⁾ *Annalista Saxo*, anno 952. Mon. Germ. hist. VI, sid. 608.

av det 10de hundr. raakar me paa *Norwegia*, og fraa slutten av dette same hundr. hev me den eldste norderlandske form *Nurwiak* paa ein merkeleg runestein i Jylland (Jællingesteinen). Adam fraa Bremen¹⁾, som livde i siste helvti av det 11te hundr. og som skriv mykje um landet vaart, kallar det *Norregia* (ogso: *Nordwegia*, *Nordveia*, *Norveia*, *Norguegia*), og segjer at dette er det „moderne“ namn i staden for *Nortmannia* (*Nordmannia*, *Normannia*) som han ogso ofte brukar. I det 11te hundr. finn me ogso formi *Nordwega*²⁾, og eit pavebrev fraa 1078 er skrive til *Olauo Noruechorum regi* (o: Olav, konge yver Norigsmennerne).

Alle desse namneformer hev etter min meining til fyresetning og grunnlag ei gamal-norsk form *Nordvegr* i det 9de hundr. som alt i næste hundradaar skifter med *Norvegr*.

I norrøne skrifter finn me kringum 1200 *Norvegr* og *Noregr*³⁾, soleis at *Norvegr* helst vert bruka i det islandske maalføre (til eks. Homilieboki, Stockholm), *Noregr* helst i andre norske maalføre (til eks. Norsk homiliebok).

Etter dette synest det meg klaart, at namnet upphavleg er ei samansetning af *norðr* (o: nord) og *vegr* med tydning land (eigenl. kant, ætt), og at det tyder „landet mot nord“ (eigenl. nord-ætti), liksom *austrvegr* var landi mot aust (Gardarike ofl.), *vestrvegr* landi vestanfor Nordsjøen, og *sudrvegar* ft. landi mot sud (Sud-Tyskland, Italia = *sudrlond* o: Sudlandi).

Liksom *sudrvegar* vart bruka i fleirtal, og var samnamn paa Sudlandi, finn me ogso *norðrvegar* som samnamn paa Norderlandi i den eldre Edda i Helgakviða Hundingsbana I, 4:

brá nipt Nera
á norðrvega
einni festi,
ey bað hon halda,

o: Neres slegting (norni) kasta ei fester aat Norderlandi, og baud at ho skulde halda alltid. I gamal-engelsk finn me „on *norþwegas*“ (o: veg imot nord), umfram *Norðweg(e)*, og sidan *Norweg* (ny-eng. *Norway*) og *Norwegas* (dativ fleirtal *Norwegum*) som namn paa Norig.

¹⁾ Adam Brem. *Gesta Hammab. eccl. pontific.* (hdskr. fraa 13de hundr.).

²⁾ *Cnutonis regis gesta*, fraa 1040—42 (hdskr. fraa 1100—1150).

³⁾ helst i dat. *Norvege*, *Norege* (eller *-gi*).

Det upphavlege *Norðr-vegr* maa ha burtkasta *r* etter *ð* og framfor *v* i landsnamnet alt i det 9de hundr.; av den nye formi *Norðvegr* kjem daa det gamal-engelske namn, og dei eldste latinske tilmaatingar — helst av dativ *Northwegi* med den vanlege latinske ending *a*: *Northwegia*, som ogso *Scandinavia*, *Germania* ofl. hev. Burtfallet av *r* i *norðr* er regel i gamal-norsk, naar ordet er fyrste samansetningsled i eit stadnamn; soleis *Norðland*, *Norðnes*, *Norðhviðdom* (no skrive *Norðvi*, gard i Stange paa Heidmark).

I *Norðvegr* hev *ð* falle burt venteleg i det 10de hundr., so namnet vart *Norvegr* (ogso *Nórvegr*), og dette hev alt fyre 1200 mange stader vorte *Noregr* (ogso *Nóregr*). Grunnen til burtfallet av *ð* kann vera at han stod millom tvo konsonantar (samanlikna: *norðrønn*, gamal-høgtysk *nordrōni*, som vart til *nórrønn*); og grunnen til burtfallet av *v* kann vera at ordet hev fenge sterkt ljodtrykk paa fyrste stavingi, og at folk ikkje lenger la den upphavlege tyding inn i ordet, men berre hadde i tanken landet som det var namn paa; kann ogso henda at *v* i denne samansetningi mange stader hev havt bilabial uttale (vore uttala med baae lippor). Kor det er hev ordet gjenge same veg som *þann veg* (paa den maate), *huern veg* (paa kva maate) ofl. som vart til *þanneg* (soleis) og *huerneg* (korleis). Paa Island tykkjest formi *Norvegr* ha fest seg best, med di det baade er namnet i dei aller eldste skrifter og synest vera det vanlegaste no (*Norvegur*¹⁾). Me finn ogso i norske fastlandsskrifter formi med *r*, men sjeldan, soleis *Norweghs* i eit brev fraa Aas paa Follo 1357²⁾.

Formi *Norvegr* ligg til grunn for namnet paa landet vaart i dei fleste framande maal. Me hev fyrr nemnt engelsk *Norway*; det tyske *Norwegen* høyrer og hit, like eins den yngre latinske namneform *Norvegia* (ogso *Norvagia*) med sine greinord i dei romaniske maal: ital. *Norvègia*, rumænsk *Norvegia*, fransk *Norvège*, og spansk *Noruega*. Paa russisk heiter det Hopneria (o: *Norvegia*), og endaa i arabisk hev geografen Idrisi alt i 1140 umtala *Norbāga* (eller *Norwāga*)³⁾. Det mest kjende namn paa landet vaart ute i verdi er soleis *Norvegia*.

¹⁾ Soleis hjaa Dr. Ludv. Larsson: Ordförrådet i de älsta islänkska handskrifterna; K. Gíslason: Dönsk orðabók, 1851; G. T. Zoëga: Ensk-islensk orðabók, 1896; Ingerslevs landkunna, umsett av H. Kr. Friðriksson ofl. Like vel vert det ogso skrive *Noregur* paa islandsk.

²⁾ Diplomatarium Norvegicum I. no. 350.

³⁾ Etter opplysning av professor A. Seippel.

Den tolkning av namnet Norig som her er gjevi, er — etter det eg veit — den vanlege, og etter min meining heller tvillaus. Likevel er der ogso andre meiningar um dette¹⁾.

I 1847 hev student Nils H. Trønnes skrive ei utgreiding i Langes Norsk tidsskrift um namnet paa landet og folket. Han meiner at *Nor-* i landsnamnet ikkje kann vera *norð-*; hadde det vore *norð-* maatte dette no paa Austlandet ha vorte til *nōf-* og landet ha heitt *Nōfeg*, men det heiter *Nørje*. Han segjer at han aldri hev sét noko *Norðvegr* bruka for *Noregr*. So set han *Nor-* i samband med det norske ord *nōr* n. (sund, eller elvgrein, helst fraa eit lite vatn ut i ei større elv), og meiner at namnet *Noregr* eigenleg tyder „sundlandet“ eller landet med dei tronge fjordar og vatn.

Um dette er aa segja at me finn formi *north* (o: *norð*) i fyrste leden av namnet hjaa framande bokskrivarar i den tidi, daa me lyt tru at *ð* livde i ordet, ja endaa hjaa Adam fraa Bremen. Naar me i gamal-norsk ikkje finn *ð* i dette høvet, er det fordi denne konsonanten hadde kvorve burt i landsnamnet den gongen dei tok til aa skriva gamal-norsk; og med di han er burte alt i gamal-norsk, kann me heller ikkje venta aa finna honom att i dette ordet saman med *ð* (*rð*) som *þ* i nynorsk. Dette motlegget hadde soleis ikkje stor vegt.

I 1897 hev den svenske vitskapsmannen Ad. Noreen freista aa hevda mykje godt den same tolkning (som han kanskje ikkje hev kjent) av landsnamnet som Nils Trønnes, um enn paa eit sterkare underlag²⁾. Noreen meiner at *Nor-* i landsnamnet ikkje kann vera *norð-*, etter som formi *Nóregr* (med lang o) er den eldste og vanlegaste. Han finn difor liksom Trønnes samband med ein germansk ordstomn *nōra-*, samanklemd (hertil *nōr*, smalt sund), og umset *Nōr(v)egr* med regio angusta o: det tronge eller smale

¹⁾ I ei gamal-norsk segn vert det sagt at *Noregr* er kalla so etter *Nor*, ein kongeson fraa Finnland, som i lag med broderen Gor la under seg dette landet. So urimeleg denne utleggjingi er. synest ho likevel vera ein vitnesburd um at det gamle umgrip, den upphavlege tyding av landsnamnet — nord-vegen — alt i gamal-norsk tid hev vore uttrent or tanken av det nye umgrip — landet Norig —, allvisst sumo stader.

²⁾ Svenska etymologiar i Skrifter utgifna af Kongl. humanistiska vetenskaps-samfundet i Upsala. Band V, 3, 1897, sid. 22—23 under artikelen Gers.

land. Noreen styd seg til at Jællingesteinen hev *Nuruiaik* (utan þ) kringum 980, og at norsk paa gamal-svensk heiter *nörisker*. Den gamal-engelske formi *Norðweg* hja Orosius hev etter Noreens meining sin grunn i folkeetymologi, i sambøve med *Austrvegr*.

Summe av desse grunnarne tykkjest ikkje hava stor tyngd. At Jællingesteinen i slutten av det 10de hundr. hev *Nuruiaik* kann koma av det at *ð* alt var burte i dette ordet i uttalen paa den tidi (sjaa lenger uppe); eller og kann runehoggaren ha gløymt ein bokstav, som der er nøgdi av døme paa. At *norsk* paa gamal-svensk heiter *nörisker* synest heller ikkje vega mykje i denne saki, med di dette ordet vel kann vera laga etter *Nóregr* (*nori(g)sker*). Sterkast er den grunnen at *Nór(v)egr* i gamal-norsk ofte hev *ó*. Men um det endaa kann vera vandt aa skyna kor dette hev seg, er det likevel aa merka, at ogso *norrønn* (norsk), som tvillaust kjem av *nordrønn*, ofte hev lang *ó*, og at denne synest likso leid aa forklaara, um ein ikkje vil nøgja seg med aa tru, at *ó* her er framkomen etter jamlagning med *Nóregr*. Dessutan er det merkande at dei norske maalføri no peikar paa stutt vokal i det eldre maal.

Dei eldste paaaviselege former for ordet, samanlikningi med *austrvegr*, *vestrvegr* og *suðrvegar*, og likskapen med *norrønn* i formvokster tykkjest meg vega heilt upp den uklaaren der er um vokalen i *Nor-*, som det vel ogso eingong kann verta lyst meir upp i.

Ei samansetning av *nör-* (sund-, eller smal-) og *vegr* med tydningi land, høyrest heller ikkje mykje rimeleg. Det er liksom *vegr*, med tydningi land, ikkje vil høva i samansetning med andre ord enn netupp namni paa himmelletterne.

Umfram dei tvo nemnde tolkningar er der endaa ei som eg her skal nemna. Den tyske vitskapsmannen Müllenhoff meiner at *Norvegr* fulla hev same tydning som *nordrvegr*, men at *Norvegr* likevel er ei upphavleg form, skild fraa *nordrvegr*, og samansett av eit substantiv *nor-* (grunnord til *nordr*) med tydning nordætt, nord-sida; *nor-* i *Norvegr* skulde høva til *nordr* som *visi-* i *Visigothi* (vestgotar) til *vestr*¹⁾. Denne forklaaringi vilde vera rimeleg, dersom ikkje dei eldste namni paa landet hadde *nord* i fyrste led; dessutan vert uklaaren omkring formi med *ó* (*Nóregr*), som Müllenhoff ikkje nemner, endaa større etter denne tolkning.

1) Deutsche altertumskunde von Karl Müllenhoff, 4ter band: Die Germania des Tacitus. Berlin 1900. Sjaa sid. 651 ofl.

Norðvegr med si opphavlege tydning er vel eit samgermansk namn for land som ligg i nord. At det feste seg som namnet paa det nørdeste land som germanar budde, er ikkje underlegt. Formi *Noregr* hev truleg vakse fram i sjølv landet. I dei eldre norske diplom (fraa det 13de og 14de) hundradaar er *Noregr* den vanlege form, oftast i genitiv *Noregs* (skrive mangeleis: *Noreghs*, *Norex*, *Noræghs* off.), eller i dativ *Norege* eller *Noregi*, som ogso vart skriva paa mange maatar. Dativ var fulla den formi som vart mest bruka (*i Norege*, *her i Norege* o. s. fr.) og dette hev havt stor innverknad paa ordet si utforming sidan.

I dei maalføri som fra gamall tid ikkje hadde ljodsambøve (eller vokalharmoni) millom rotvokalen i ordet og endingi, men berre hadde *i* og *u* (umfram *a*) i endingar, maatte *Noregr* snart verta *Norigr*. Soleis serleg i sume bygder i Kristianssands bispedøme. Sameleis kunde det gaa i dei bygder der endingarne *e* og *i* vart utjamna til *i*. Soleis til eks. Indrøy i Nordtrøndelag. Naar dativformi vart uttala med palatal *g*, (*gj*, *j*), vilde dette kunna gjera endingi *e* til *i* ogso andre stader: *Noreg(j)i*. Men *Noregi* vilde i maalføre med tilstemna til ljodjamning av vokalar lett verta *Norigi*, som igjen kunde skapa ein nominativ *Norigr*. Hertil kunde ogso hjelpa tanken paa ordet *rike* og tilmaating etter andre kjende landsnamn: *Sverige*, *Frankrike*. Ymse vegar førde soleis til *Norig*. Sume maalføre kunde gaa andre vegar og samandraga *Norige* eller *Noregi* til *Norje* eller *Norji* (skrive *Norge*)¹⁾. Desse dativformer kunde som fleire andre verta bruka som nominativ med ny bøyging i genitiv *Noriges*, *Noregis*, *Norjes*.

Dei gamle norske kongebrev hev *Noregr* (oftast i gen. eller dat. *Noregs*, *Noreghs*, *Noreghe* off.) med *e*-ljod i andre stavingi som den einaste form fram til 1370. Ogso i andre brev og skrifter er *Noregr* det vanlege i denne tidi; men me finn no og daa andre former, soleis i eit brev fraa Tunsberg 1332: *Norighi* (dat.); fraa Undal (Agder) 1364: *Norigs* (gen.). I 1383 vert det i eit kongebrev skriva *Norges*. Sidan skifter desse former, og nye smaabrigde kjem til. Men *Noregr* held seg i kongebrevi til 1449, og fyrst i dei danske kongebrevi etter 1451 vert *Norge* (gen. *Norgis*, *Norgys* off.) det vanlege. Etter di dei endaa i fyrstningi av det 16de hundr. ogso skreiv *Norgie* (1517), *Nories* (gen. 1527, Olav erkebisp).

¹⁾ I sume trøndske maalføre kunde ogso formi *Norje* verta *Norri*. liksom gardsnamnet *Berje* (skrive *Berge*) hev vorte *Berri*.

Norgiess (1533), maa *Norge* i den tid berre ha vore ein skrivemaate for *Norje* (den samandregne dat. *Nor(e)ge*).

Etter dei opplysningar eg hev kunna faa um uttalen av landsnamnet no, er formerne desse:

Noreg, Vest Telemark.

Nårre, (*nårrø*), Smaal., Buskerud.

Norig, Ringebu (*norig*); Telemark (ofte i Landst. folkevisor); Setisdal, (*nōrig*, *nōric*); Jæderen.

Nori, Norri, Nårri, Nåri, Nordland (*Meløy*), Trøndelag (ofte *nåri*), Nordmøre, Romsdalen, Sunnfjord (*nōri* og *nårjå*), Ryfylke (eldste slegt), Mandal (*nori*), Lom (*nårri*), Valdres (Nordre Aurdal [*nåri*]).

Norrije, Land.

Norje, Nårje (o: *nørjå*, *nårjå*), Senja, Vefsn, Børsen, Bynes, Stangvik, Sunnfjord, Samnanger, Sogn, Østerdalen (*nårjå*), Heidmark (*nårjå* Stange, Vang, Furnes, Ringsaker), Aadalen, Tinn.

Nørje, Opdal (i Numedal, *nørjå*).

nørjå, Orked., Singsaas, Kvikne, Elverum, Solør.

nørj, Soknedalen (S. Trdh.).

Some stader kann fleire former vera i bruk. Fraa Orkedalen er soleis oppgjeve: Norri, Norje, Norj (o vel oftast = v). Tonelaget er skiftande, snart tvostavings, snart einstavings.

Paa Færøyarne skriv dei Noregi (*noørej*) i folkevisorne, gen. Noregis og Noregs; men jamnaste namnet er Norra. Liksom i sjølve Norig er ordet ogso der inkjekynsord; i gamle dagar var det mannkynsord (som vegr).

Alle desse former hev sitt opphav fraa *Noregr* eller sideformi i det 14de hundr. *Norigr*. Den fyrste av dei oppførde former, *Nårre*, skal vera ikkje so lite i bruk i bygderne omkring Kristianiafjorden. Formi fell nær saman med uttalen av *Norge* i Danmark, so mange trur ho er dansk; men etter alt aa døma er det visseleg ei norsk form, og det endaa den eldste i det stykke at ho hev halde uppe det gamle ljodsamhøve og hev *e* i andre stavingi. Eg held *Nårre* for det gamle *Noreg* med burtfallen *g*. Som ein ser hev *g* falle burt mange stader ogso i formi *Norig*, so det hev vorte *Nori*, *Nåri* o. s. fr.

Uttalen *Nårge* som er den aalmenne i dei fleste byar og ikkje so lite bruka i mange bygder, helst i Bergens hispedøme, ofte jamsides med ei av dei fyrrnemnde former, er beintfram uttalo av det skrivne *Norge*.

Selbygmålets lydlære

ved

Amund B. Larsen.

Forord.

Selbu er det nordligste præstegjeld i østenden av Søndre Trondhjems amt. Den beboede del av hovedsognet Selbu, hvis mål skal være gjenstanden for denne avhandling, ligger navnlig omkring den østlige ende av Selbusjøen, idet dennes bredder længer mod vest er lidet dyrkbare og lidet befolkede, samt ved den nederste del av Neas løb ovenfor Selbusjøen; længer opover det samme dalføre følger anneksert Tydalen, hvis mål avviger formeget fra det egentlige Selbygmål til at burde behandles sammen med dette. Selbu hovedkirke, nær søens østende, ligger omtr. 40 kilometer i ret linje fra Trondhjem.

Trods sin nærhed ved et gammelt kulturcentrum har Selbu indtil de sidste tider havt en ret tung og vanskelig forbindelse med udenverdenen, idet brede og høitliggende skovstrækninger skiller det fra nabodalene. Og selv om Selbyggen reiste på sin sjø hen mod dens udløb langt i vest, havde han derfra en dårlig og tung vei ned til byen. Idet dertil kommer, at Selbus bebyggelse i nærheten av sjøens øvre ende er temmelig tæt, så havde bygden anledning til at utvikle sig på sin særegne måde i sprog som i andre henseender.

Men i det 19de århundrede blev kulturens magt sterk nok til at bryde naturhindringerne. Der er nu 4 kjøreveie til Selbusjøen; folkets liv og stel er i mange måder forandret, og sproget er i sterk gjæring.

Nærværende fremstilling av lydforholdene der beror i sit grundlag på optegnelser der blev gjort i årene 1880—86, fornemmelig efter den i 1883 avdøde Kristoffer Fuglem, folkeskolelærer i Trondhjem, hvis sikre kundskab i hans hjembygds dialekt snart gav mig så fast bund under fødderne i henseende til denne, som dialektforskeren sjelden finder udenfor sit eget hjemsted. Særlig i henseende til nasalvokallernes udbredelse i målet holder jeg mig alene til ham, hvor han kunde udtale sig med sikkerhed om dem; allerede under hans opvækst må nemlig deres brug have været vaklende, og nu er der neppe mere nogen som bruker dem i så vid udstrækning som jeg efter Fuglems udtale noterede. I andre henseender retter jeg her lydnoteringerne efter de mænd av en yngre generation, med hvem jeg nu har anledning til at konferere mit arbeide; av den grund hænder det også, at mine

opgaver om målets lydssystem her avviger fra dem jeg har givet i forskellige tidligere arbejder¹⁾.

Med hensyn til den anvendte lydskrift henviser jeg til Joh. Storms Norsk lydskrift.

Forkortelser.

A. B. = Aslaks Bolts jordebog.

Ark. = Arkiv for nordisk filologi.

K. R. = K. Rygh.

N. G. = Norske gaardnavne.

O. R. = O. Rygh.

S. B. = Sophus Bugge (privat).

Slbm. = Selbygmålet.

Tegnet > vil sige: gået over til.

Tegnet * " " at følgende ordform ikke foreligger, men er lavet.

I. Analyse.

Kap. 1. Sproglydene.

§ 1. Selbygmålets vokaler er *a, å, e, æ, i, ɪ, o, ö, y, ý, ä, ø* og *æ*.

a er middelshøit, kan variere indtil *å*.

For *å* kan der under visse omstændigheder udtales *ø*.

Kun tildels vil her *æ* blive anvendt om målets slappe vokal; i udlyd skrives sedv. *e*; den slappe vokal påvirkes forresten ofte av nabostavelser, hvilket som noget vilkårligt ikke er gennemgående betegnet her.

ø kan synke til *æ*, og da *ä* kan hæves til samme udtale kan de let forveksles. Her noteres således, at de altid skilles fra hinanden.

¹⁾ Navnlig betegner jeg nu for en stor del forbindelsen av **r** med følgende **d, t, l, n, s** som kakuminal, før som supradental, og skriver *æ* som repræsentant for oldn. *ø'* og *øy*, før *ø*; videre nu *ø* som repr. for **au**, før *ö*. Andre tilsyneladende avvigelser beror på det, at jeg her bruger en fuldkommere lydskrift.

For kort *i* kan i regelen anvendes *ɪ*, men den åbne beskaffenhed er sedv. ikke meget fremtrædende, og lukket *i* kan også forekomme næsten i alle tilfælde. I regelen noteres her *ɪ*, hvor denne udtale synes mig den almindeligste.

ö findes kun i få forbindelser, hvoriblandt ikke forekommer stavelse med hovedtone. Den kan variere til *o* og til *u*.

y og *ý* forholder sig til hinanden omtr. som *i* og *ɪ*.

Om *ü* se under *e*; det er ikke nogen særdeles bred lyd.

ø anvendes i dette skrift om den lyd, som jeg tidligere med en fuldkomnere lydskrift har betegnet *ö*, med en ufuldkomnere *ü*: den kræver en mere fremskudt tungestilling end *ö* i de andre bygdemål hvori dette tegn har været brugt, og er langt mere labial end det almindelige *ø*.

æ bruges her til betegnelse for den lyd jeg i tidligere arbejder for Selbu har skrevet *ø*; den er her i forhold til det vanlige *ø* avvigende ved at være noget sænket, men meget lidet labial.

§ 2. Ligesom andetsteds forekommer det ofte, at en vokal foran eller efter en nasalkonsonant blir nasaliseret. Jeg har ikke anledning til at påstå at dette forekommer mer regelmæssig i Selbu end det almindelig gjør. Men desforuden har målet nasalvokaler, som er knyttet til bortfalden nasalkonsonant, og dette er et fast fænomen i dialekten, om end nasaleringens anvendelse nu er bleven adskillig indskrænket. De vokaler der får denne nasalering, er *a*, *å*, *o* og *i*; det nasalerede *a* er dybere end det ellers forekommende i dialekten; det er i virkeligheden *a*. Den nasalvokal hvorved nasalitet lettest bortfalder, er *ɪ*, den hvorved den har udsigt til at holde sig længst, er *a*. I grænden Floren, som ligger skilt fra det egtl. Selbu på veien til Tydalen, forekommer der ingen nasalvokaler¹⁾; det samme er formodl. tilfældet i andre udkanter av sognet²⁾.

§ 3. Av diftonger har målet egtl. kun *eɪ* og *æy* (også udt. *æi*); kanske kan også *u* siges at findes i målet i et par ekspl., som står nær ved at være fremmede.

¹⁾ Denne form av målet står i det hele såvidt fjernt fra det egtl. Selbygmål, at jeg ikke altid tager det med til behandling her. selv om avvigende form derfra er mig bekjendt. Det *a*, som der modsvares *ā* er temmelig høit (*a* eller *å*?).

²⁾ Det fortaltes mig for over 20 år siden, at der fandtes endel mennesker som aldrig havde opfattet og tilegnet sig nasalvokalerne.

§ 4. Målets konsonanter kan opstilles som følger:

	Læbelyd (labialer)		Tandlæbelyd (labiodentaler)		Tungespidslyd				Tungeryglyd				Åbent.				
					Tandlyd (dentaler)		Gummelyd (supradentaler)		Ganehælvlyd (kakuminaler)		Forganelyd (præpalataler)			Midtganelyd (mediopalataler)		Bagganelyd (postpalataler)	
	stemmeløs	stemt	stemmeløs	stemt	stemmeløs	stemt	stemmeløs	stemt	stemmeløs	stemt	stemmeløs	stemt		stemmeløs	stemt	stemmeløs	stemt
Lukkelyd	<i>p</i>	<i>b</i>			<i>t</i>	<i>d</i>	<i>t̥</i>	<i>d̥</i>	<i>t̥</i>	<i>d̥</i>	<i>t̥</i>	<i>d̥</i>	<i>k̥</i>	<i>g̥</i>	<i>k</i>	<i>g</i>	
Gnidnings- lyd			<i>f</i>	<i>v</i>	<i>s</i>		<i>s̥</i>	<i>r̥</i>	<i>s̥</i>	<i>r̥</i>			<i>ʃ</i>	<i>j</i>		<i>ʒ</i>	
Delte lyd					<i>hl</i>	<i>l</i>		<i>l̥</i>		<i>l̥</i>	<i>hl̥</i>	<i>l̥</i>					
Trillede lyd	<i>p̥</i>						<i>hr</i>	<i>r</i>	<i>h̥t̥</i>	<i>t̥</i>							
Næselyd		<i>m</i>		<i>m̥</i>		<i>n</i>		<i>n̥</i>		<i>n̥</i>		<i>ɲ</i>		<i>ɲ</i>	<i>hɲ</i>	<i>ɲ</i>	
Åndelyd																<i>h</i>	

Gummelydene *t̥*, *d̥*, *s̥*, *r̥*, *l̥*, *ɲ̥* falder hos de fleste, navnlig blandt de yngre, sammen med de tilsvarende ganehælvlyd; på grund af denne sammenglidning er ganehælvlydene heller ikke meget tilbagetrukne. Av et udlydende *r* i ett ord vil der dog oftest bevirkes gummeartikulation (ikke ganehælvpartik.) for en begyndende tungespidslyd i det næste, især dersom *r* står i ubetonet stavelse.

Mange, især ældre folk, bruger ofte *ɲ̥* efter de bagre vokaler istedetfor *n*, f. eks. *gr̥ɲ̥* (gran), *br̥ɲ̥* (brun).

Forganelyden *t̥* udtales temmelig meget længre fremme både på tungen og ganen end de øvrige, *d̥*, *hl̥*, *l̥* og *ɲ̥*, som grænser nær til at være midtganelyd; *ɲ̥* og *ɲ* flyder således omtrent sammen. De lange forganelyd må vistnok regnes for at have avtagende palatalitet, men er dog palatale helt til lukningen ophører. *j* efter *ɲ̥* og *l̥* samt i *jj* er meget kraftigt, nærmer sig til *ɟ*. *k̥* og *g̥* har ingen regelmæssig tilværelse i dialekten.

De stemmeløse lukkelyd *p*, *t*, *k* er efter lang vokal sedv. kun svagt aspirerede, tildels måske halvstemte.

Forbindelsen *sl* uttales i fremlyd tildels rent, men oftest *hl*; enkelte uttaler *ʃl* der, men det må antages for påvirkning fra andre bygder.

Læbe-trillen *ʀ* forekommer kun i interj. *tʀø* (for at få heste til at stanse) og verbet *tʀott* (om at sige dette¹).

Det „tykke *l*“ *ʎ* er som andresteds en mellemting mellem gnidningslyd, trillelyd og lukkelyd; ligeledes også *hl*, som kun kjendes i subst. *møhlk* og vb. *møhlke*; det nærmer sig ofte mest til at være gnidningslyd, så at det ligner *ʃ*, hvilket dog synes væsentlig at være Tydalsmål.

For *kn* uttales ofte *hn*.

Den stemte gnidningslyd *ʒ* anvendes ikke i lige stor udstrækning av alle. Efter lang vokal bruges den av alle, efter kort av meget færre; mindst udbredt er dens forekomst i udlyd efter *r* og *ʎ*.

Kap. 2. Kvantiteten.

§ 5. Både ved vokaler og konsonanter er der grund til at skille mellem 4 slags længde; skjønt lydskriften kun skiller mellem lange og korte lyd, er dog denne betegnelse i regelen tilstrækkelig til blot ved hjælp av den for os naturlige udtale at anviser rigtig anbringelse av længden. Vi skiller mellem lange, halvlange, korte og ekstrakorte. De ekstrakorte vokaler er kun glidelyd, i regelen, ialfald for os, næsten nødvendige glidelyd, og vil da ikke blive betegnede; ellers noteres de ved små bogstaver oppe i linjen. Også under noget svækket aksent forekommer der vokaler som må opfattes og noteres som lange, navnlig i sammensætninger f. eks. *bruståk* (vest).

Ekstrakorte konsonanter er glidelyd, dels ubevidste såsom ofte *t* i *vaktne* (vågne), dels bevidste som *ʀ* og *r* foran konsonanter der dannes på samme sted, f. eks. *ārṇ* eller *ārṇ* (Arne), *ārṇṇ* (alen). Korte er kons. i fremlyd og efter lang vokal, f. eks. *hæt* (hed).

1) Da bægge også forekommer i solørsk, og således ikke blot hestesprog, men også menneskesprog har lyden også der, var det en systematisk feil, eg. blot ved inkurie, at den ikke blev omtalt i „Lydlæren i den solørske dialekt.“

Den i lydskriften med enkelt tegn noterede kons. mellem vokaler, f. eks. i *måå* (male), *småå* (smage), *fug'å* (fugl), er egentlig halvlang, for øieblikket i de fleste tilfælde på veie til at blive lang; halvlang er også kons. foran anden kons. f. eks. *hååm*, *byggd* — undtagen de nævnte glidelyd *ř* og *r*. Konsonanter udenfor hovedaksenten har ofte fuld eller næsten fuld længde, f. eks. i *lärvått* (fillet), *kååm'inn* (kammen). I flere henseender er dialektens kvantitetsforhold i opløsningstilstand.

Kap. 3. Aksenter.

§ 6. Stavelsernes eftertryk falder også væsentlig i 4 grader: hovedtone, stærk bitone, svag bitone og tonløshed. Det eftertryk stavelserne har, når ordene kun nævnes og omtales, kan også i regelen sees av det lydstof stavelserne indeholder: hovedtonen ligger paa 1ste stavelse, stærk bitone på stavelse efter 1ste, hvis den indeholder nogen lang sproglyd; idetmindste svag bitone har de som indeholder nogen ureduceret vokal, også de med udlydende *e*, og ubetonede er de der indeholder stavelsebærende konsonant eller den reducerede vokal *ə* (eller en af dens ækvalenter *ɛ* og *ø*).

A n m. Det er formodentlig mest den svage bitone, den forholdsvis skarpe udtale av meget korte stavelser (udlydende *e*?), som i andre trønderes øren giver selbyggens diktion det hakkende, staccatolignende, som de ofte søger at efterligne.

§ 7. Tonelagene, den musikalske aksent, er ikke således forskjellige fra østlandske tonelag under ett, at forskjellen lettelig kan fikseres musikalsk. Når et ord med enstavelsestonelag nævnes for at omtales, altså med temmelig små intervaller, finder jeg intervallet omtr. som fra *c* stigende næsten til *dis*; foran *c* kommer et forslag av *cis*. I sammenhengende tale kan stigningen måske gå næsten til *f*. I tostavelsestonelaget er forslaget mig mindre kjendeligt, men findes måske; tonen synker fra *c* til henimod *b* og stiger til henved *d*. Jeg holder det for væsentligt ved tostavelsestonelaget, at tonestyrken der hvor tonen er dybest er forholdsvis meget svag.

Tonelagenes tegn ' og ` vil kun blive anvendt, når nogen misforståelse kan ansees mulig, samt hvor netop tonelaget omtales.

Sætningsmelodien, hvorom jeg slet intet eksakt kan sige, synes mig at stå nærmere oplandsk end udtrøndersk.

II.

Etymologisk oversigt.

Kap. 4. Eftertrykkets fordeling.

§ 8. I usammensatte ord falder hovedtrykket på 1ste stavelse. I hvilken grad dette i 2-stavellesord er 2den stavelles tryk overlegent, beror på 1ste stavelles længde i oldnorsk. En konsonant + (oldn. normalorthografis) j danner her position ligesom to andre konsonanter (*dylja* behandles som et ord med lang 1ste stavelse, ligesåvel som *fylgja*). Hvis 1ste stavelse var lang, kaldes det et ord med overvægtig første stav., og da er eftertryksforskjellen meget stor; hvis derimod 1ste stavelse i oldn. var kort, er forskjellen liden, og da kaldes det et ord med ligevægt mellem stavelserne. Denne ligevægt, som dog i nutiden er stærkt på vei til at forrykkes, har vistnok for ikke ret længe siden været overvægt på sidste stavelse, det viser sig derpå, at når bægge stavelers vokaler er av samme art (som de i regelen er), så er 2den stavelles vokal ofte skarpere artikuleret end 1stes, f. eks. *jørð* (gjøre), *rvi* (præt. pt. revet)¹). I flerstavelles usammensatte ord aksentueres gjerne hver anden stavelse, f. eks. *ðrúlejjinn* (utrolig).

I sammensætninger ligger eftertrykket i de allerfleste tilfælde også på første stavelse. 2det sammensætningsled får gjerne en stærk bitone på sin første stavelse, men i flerstavellesord overføres lettelig det på hver anden stavelse faldende tryk også til det tilfælde, at ordet nævnes for sig selv f. eks. *borþrivi* eller *borþrari* av usammensat *ivi*.

Nogle sammensatte ord har eftertrykket på sit andet led, navnlig de væsentlig lånte ord med forstavelserne *fär* og *bæ* (*färþiðinn*, *bætaðinn*). Andre kan enkelte gange forekomme således i sammenhengende tale, hvilket jeg navnlig har mærket mig ved nogle sammensætninger med *mæ-*, (oldn. *mið*): *mædag*, *mænát*, *mæbön* (∴ **miðbóndenn*, grænden omkring kirken), har idelig, især når de styres av præposition, betoning på andet led: *te mæðaks*, *i mænattá*, *frá mæbónðä*; i forbindelse dermed sætter jeg også, at *mænið* (men-

¹) Prof. Noreen opfatter (Arkiv I, s. 159) pt. partic. med ligevægt af endel st. verber som om de har hovedtrykket på sidste stavelse: det er de temmelig tilfældige forekomster av sådan udtale, som gjør det nødvendigt endnu at sige at forskjellen mellem ligevægt og overvægt eksisterer.

neske) især i trestavelser ofte har hovedtryk på 2den stav. Altid *sasō* og *sasār* (således). Formedelst følelsesbetoning falder der (næsten altid) eftertryk på 2den stavelse i *osyttfale* (adv. ustyrtelig), og vistnok flere ord av den art.

En særegenhed som er stærkt udpræget ved denne dialekt, men også findes ved mange vidt adskilte andre (mest sådanne som besidder palataliseret *n*), er det, at et tonløst (en- eller proklitisk anbragt) *n* kun efter vokal og efter tungespidskonsonant kan blive simpelthen stavelsedannende (f. eks. *sēr n ser ham*, *hatt_n hatten*) medens *n* efter læbe- og bagtungekonsonanter bliver palatalt og foran sig får vokalen *i*, en forbindelse som forudsætter temmelig stærk bitone (f. eks. *sāg i_n så ham*, *kām*i*n_n kammen*); særlig er det påfaldende i sådan stilling som i *bækin_n* av oldn. *bøkrnar*, hvor de for sproglydene gjeldende love har bragt et tonløst *n* op til stærk bitone.

Kap. 5. Tonelagens fordeling.

§ 9. Oldnorske énstavelserord har énstavelsestonelag; hverken en av en stemt konsonant udviklet ny stavelse (f. eks. i *fuḡḡ*) eller en som ny stavelse tillagt artikel gjør heri forandring; thi begge dele var ubetonede.

Derimod danner enstavelserformer av verber sammen med betonedede adv. og præp., især sådanne der betegner en tilstedesbevægelse, aksentgrupper med tostavelsestonelag, f. eks. *kast hit*, *komm_i att*, *šā eḡe*, (se efter), *fēr pu* (reiser op fra *o*: fra byen til Selbu). Beslægtet er det, at et subst. med betonet tilføielse kan danne en sådan gruppe, f. eks. om de ældre tiders præster: *he_nn hār jüns*, *he_nn hār pütter* *o*: han hr. Jens, han hr. Petter¹⁾.

§ 10. De ord der i oldn. havde to stavelser, men nu ved sammendragning eller apokope har mistet den ene, har sedv. enstavelsestonelag, f. eks. *far*, *lārš* (mdsn. Lars), *an* (anden), *säl* (sadel), *sē_n* (sjelden, her et lånord), *em* (gårdsn., skrevet Eidem, i Floren *ēom*), *hē* (kjede), *slī* (præt. ptc. slået), *k_te* (v. klæde), *fin_n* (finde), *kast* (kaste), *k_tedd* (oldn. *klēdde*), *hlift* (oldn. *slepte*). —

¹⁾ Derimod er det ikke ret hjemme i Selbu, som i mange andre trønderske bygder at danne aks.-grupper av betonedede pers. pron. og stedsadv., såsom *han_nder* eller *han_nder_n*, *huidera* og *ded_nderē*.

De ord hvis enstavelsesform er opstået ved sammendragning, beholder dog det mærke på sin oprindelse, at bøningsendelse eller 2det smst.-led, som vilde bringe et virkeligt enstavelsesord til at skifte tonelag, ikke bevirker dette hos dem; således synes regelen at være i sit princip, men faktisk gjælder dette ikke altid, og på den anden side udstrækkes den også til ord som kun tilsyneladende er av det slags (se § 12 b).

§ 11. Usammensatte oldn. to- og flerstavellesord har alm. tostavelsestonelag, dersom de ikke går ind under § 10. Men selv om et tostavellesord gjør det for så vidt at det har mistet en udlydende vokal, kan det dog have bevaret tostavelsestonelaget, dersom det foran den bortfaldne vokal havde en konsonant, et **l**, **n** og **r**, der kunde blive stavelsebærer eller hvoraf en svarabhaktivokal kunde udtages til dette, f. eks. **gl**, **vr**, **ndr**, **kn** eller lign. Ved substantiver bortfalder vokalen neppe så ofte som den bevares, men av ord som *nagle*, *nævla* (**nygla**), *homle* findes dog også *nag'æt*, *næv'æt*, *hom'æt*. Derimod er altid dette indtrådt i adv. *aldër* (aldrig), og gårdsn. *s'et'ar*¹⁾, som vistnok er en apokoperet dativ **setre*. Ligeledes hersker dette tonelag i de adjektiviske komparativer som kommer af stedsadv. f. eks. *æv'ar* (oldn. **æfre**), *eff'ar* (oldn. **eptre**) *nædd'ar* (oldn. **nyrdri**), vistnok ligesom med *f'ar'e* (**fyrri**), fordi de altid forekommer i bestemt form. Andre adj. kompar. dannede ved **t**-omlyd og endelsen **ri**, har nemlig dels vaklende tonelag, dels udelukkende enstavelses, f. eks. *st'ar'e* eller *st'ar'e* (større), *ynn'ar* (yngre), *vil'ar* (bedre). I apokoperede verber, som efter sin form havde anledning til at have tostavelsestonelag trods apokopen har dog aldrig det, men har enstavelsestonelag, hvis endelsen er apokoperet, f. eks. *hak'ker* (le høit) *rek'tn* (regne), *sapp'æt* (flytte, forandre).

En eiendommelig undtagelse danner i Slbm., — samt i endel bygdemål der er beslægtet med det — de talord der udlyder på ubetonet vokal; de har nemlig enstavelsestonelag trods sin tostavellesform: *f'ir'e*, *s'ög'e*, *ätt'e*, *nij'e*, *tij'e*, *h'ug'e*. Endel av disse er sagtens trukne med ved analogi fra de andre²⁾, men ved enkelte, f. eks. *f'ir'e* og *s'ög'e* kan vel grunden være den, at første stavelses vokal i sin tid er sammentrukket av to stavelers, smlgn. § 10 slutn.

1) Norske (Gårdnavne, XIV side 387 anføres udtalen **se'ter**, men for mig er det altid opgivet med tostavelsestonelag.

2) Andre steder, f. eks. Valders, har også *n'ü*, *t'ü*.

Dertil passer det også, at der er enstavelsestonelag i *fírámfötám* (på fire). Til denne regel hører også *læá* (ljå), det havde nom. *lé*, obl. cas. *ljá*, sammentrukket av *léa*; da så **léa* blev gjenindført ved analogi fra *lé*, beholdt det tonelaget fra *ljá*; også alle bøningsformer af *læá* har derfor enstav.stonelag. Også *hþ* (hoved) sammentrukket av *hþfuð* (eller *haufuð*?) har tildels dette tonelag trods bøningsregler, f. eks. i best. dat. *hþí*, i visse faste udtryk, medens det oftest har tostavelsestonelag, som almindelig i den kasus i ntr.

Enstavelsestonelag kan have avløst tostavelsestonelag, fordi nutidens ord ikke stammer fra den gamle nom., men er taget av ordets synkoperede form, f. eks. når til *þngull* (fiskekrog) svarer *þngvǫl*.

Det er formodl. som lånord at subst. *jéval*, *eyfjal*, *himmjal*, *stærvǫl* (støvle, her fem.), adj. *purus* (søvndrukken, fortunlet), har fåt det tonelag. Derimod er *hevíll* (høvl) og *byfyll* (butelje) gåt over til rent indenlandsk udseende.

Subst. med énstavelses stamord foran den lånte avledningsendelse *hét* har tostavelsestonelag: *sannhét*, *stygghét*, *sakkærhét*.

§ 12 a. I sammensatte ord, hvis første led har tostavelsestonelag, får sammensætningen det naturligvis også, f. eks. *håmårskaf*, *mykjylsmäss*. Men da første sammensætningsled særdeles ofte er sammentrukket fra to til én stavelse er dette forhold naturligvis ikke nøiagtig bevaret. Blandt ugedagenes navne har *synndag* og *lædag* bevaret tostavelsestonelaget fra *sunnu-* og *laugar*; men i *måndag* har de andre ugedages analogi trukket det med.

Undertiden er der grund til at tænke på, om måske ikke udstødelse av 1ste leds udlysvokal efter konsonant undertiden kan have havt samme virkning som dens sammendragning med foregående vokal (§ 10, slutning), f. eks. i *þngvǫlva* (fiskesnøre), *sǫlbu* av *Selabú*, ligesom nabosognet *kǫlbu* av *Kleppabú*. Derimod *sǫlbygg*, *kǫlbygg*¹⁾ om beboerne.

Alle bærnavne på *-bær* har enstavelsestonelag, uden hensyn til 1ste leds beskaffenhet, f. eks. *heggber* (*heggja-*), *jarber* (*jarðar-*), *kǫlbær*. Ligeledes de allerfleste konavne, f. eks. *þppǫlgás*, *sǫlgás*, *tílin*, *stæslin*, *sæðlin*, *mörbæn*; tildels findes dog konavne med tostavelsestonelag, kanske især smst. med adj., f. eks. *nüttros*.

¹⁾ *Selabú*, men **Selbygg*, ligesom *Sparabú*, men *Sparbygg*? S. B. Da *Sparabú* nu hedder *sparbün*, må denne forklaring ansees for bevist.

b. Når 1ste led har enstavelsestone, bliver der ligeledes oftest tostavelsestonelag, f. eks. gårdsnavne som *uffus* (av *út*), *þr'darn* (av *aur*), *af'trēþenn* (av *aptr*), *hybryn* (av *høy*)¹⁾, og andre ord som *kanþsi* (kanske), *frammitoyy* (for tung fortil), *grāhāstn* (den grå hest), *nyšildā*, *nyāre*, *onykar* (ungkarl).

Dog forekommer der også mange ord hvor det 1ste sammensætningsled har havt sådan overlegen værdi i forhold til det sidste, at det sammensatte ords tonelag retter sig efter det alene, f. eks. *ahlti* (altid), *hārētte* (herafter), *nāttatē* (nedad), *borttvi* (bortover), *borttšyldōg*, i det hele væsentlig temmelig nye og tilfældige sammensætninger, hvoriblandt egtl. substantivernes bestemte form hører. Præt. partic. av verber i aksentgruppe med betonet partikel (smlgn. § 5 slutn.) har partikelen foran verbalformen²⁾ og kan således også formelt anees for sammensat; hvis partikelen har enstavelsestone-lag, får disse sammensætninger det også. f. eks. *āgtæmt* (avglemt), *framlakt*, *opp'hūjinn*, *hit'komminn*, *fast'spikra*.

Hvis 1ste smstn.sled er gen. av et ord med enstavelsestonelag, får det sammensatte ord ofte, ganske oftest, dets tonelag, f. eks. *manš-aldar*, *kāršværre* (mandsbyrde), *skokšhamn*, *āršgammæt*, *šuršmäss*, *jānsvuku* (St. Hans) *myssminne* (handelsskål) for *nyss-. av *njōts-minni*; *hynn'æsmäss*, *hævæsmanñ* (brudesvend), er vel heller lånt som sammensatte ord end egtl. dannet på den her omtalte

1) Om gårdu. samst. med adj. i oplandske dial. skal opfattes som smst. med én- eller tostavelse ord synes usikkert; *lānliā*, *hægās'n*, *stōrādđinn*, opfattes jo som *Longo lið* etc. (hos A. B. p. 40 skr. 2 gange *Langollidh*, citeres i N. gårdu. XIV, s. 380 *Longo-lidh*, hvilket er rigtigere læsemåde; ialfald fordrer nutidens *ā* omlydt vokal i grundformen). Men Oplandet (kredsen Solør—Gudbrandsdalen—Selbu, formodl. videre) har nu aldrig adj. i best. form som første sammensætningsled; i gårdsnavne, hvis sidste led står i bestemt form og som fra først av dannedes med dette i bestemt form, kan sammensætningen måske tiltrods herfor være dannet med enstavelse form av adjektivet; der har man nemlig altid former som *Langmyra*, *Svartkjennet*, *Storvatnet*, medens de ydre bygder (Smålenene—Nedenes—Utttrøndelag) ialfald fortrinvis har *Langemyr*, *Svartekjenn*, *Storvatnet*. Grundformen for de sidste lever endnu som to ord brugt til ét navn i Sætersdalen, f. eks. *Grøne lii*.

2) Ikke i sammensatte tider med *hā* (have).

måde. — Til denne gruppe hører også mandsefternavne på **son**, i målets form *sā*, f. eks. *knussā*, *bænnisā*¹⁾. Også patronymica av navne med tostavelsestonelag kan få denne form, f. eks. *oġ barosā* av *bāro* (oldn. **Bergþór**). I gårdsnavne er de med gen. på *s* i 1ste led også sedv. forsynede med enstavelsestonelag, ofte selv om 1ste led i oldn. havde to stavelser, f. eks. *bāssgārñ*, *rānsbār* (av ***røynis**-O. R.), *laņsmōñ*, *hāsnes*; dog *rāsset*, skrevet **Røssset**, som med grund i N. G. XIV 383, antages muligens at komme av mdsn. **Rauðr** i gen.; og ligesom i vort sprog i almindelighed er heller ingenlunde dette tonelag eneherskende i apellativerne, der er mange sådanne ord som *knifsblā*, *vassfōre* (det vand man henter på én gang o: to bøtter).

En anden undtagelse udgjør her som andresteds en stor del av de sammensatte ord, hvis 1ste del er eller synes at være udlydende med vokal, så at den kan indeholde en synkoperet sammensætningsvokal, smlgn. § 10 slutn.; sål. *tāġark*²⁾, *skōbann*, *kūktāvā*, *brūkar*, og alle eller næsten alle sammensætninger av disse forled; enst.-tonelaget findes også i enkelte ord, hvis første led har havt *ð* i udlyden, f. eks. *vēvenđinn*, ligeledes i gårdsnavne, f. eks. *flānnis*, skr. **Flønæs**, som (N. G. XIV, 382) formodes at være ***Fljóðanes**, og *mōgārñ* som (sammesteds 387) formodes at være av *mōða*; av samme stamme udledes også *mōslittā*³⁾. En mængde subst. som kunde antages at give samme anledning til kontraktion, har tostavelsestonelag, f. eks. *sæ* (*sæbåtñ*), *bġyġ* (*bġyġkūġe*), *bū* (*būsikhenn*, bo-siddende).

c. Når 1ste sammensætningsled er ubetonet, kan den stavelse der har hovedtonen, kun få enstavelsestonelag, f. eks. *fārġittinn*, *bātāġinn*, *mādājā*. Det benægtende præfiks *o*, som sedv. danner tostavelsestonelag (f. eks. *oġtuġ*, som tåler lidet), er, formedelst fø-

1) Dog kun når de står efter fornavn; da danner de nemlig analogisk gruppe med gårdsnavne i bestemt form, som nemlig også i dativ bruges som efternavn, f. eks. *jō āsā* (Jon Åsen), *oġa mōgarā* (Ole Mogården). Når personen omtales i nom. uden fornavn, bruges av bægge slags efternavne avledede, sedv. svage former — altså med tostavelsestonelag, f. eks. *bænnisinn*, *knussinn*, *āsinn*.

2) fodbladet ved roden af tærne; egtl. sammensat med **jark**, ikke **kjark**.

3) For mig altid opgivet med tostavelsestone.

lelsesbetoning for det hele ord koncentreret på rodstavelsen, bleven tonløst, i *osyttåle* (ustyrtelig); foran de ubestemte forstavelser *får* og *bå* får det sedv. énstavelsestonelag, f. eks. *öfårssyhlt*, *öbåteyt*, som adj., men som adv. *öbåteyt*; ligeledes *öfårsvåle*.

Kap. 5. Kvantitetens behandling.

§ 13. I fuldt betonede enstavelsesord er der enten lang vokal eller lang konsonant. Lang vokal med lang konsonant forekommer ikke, men vel geminering i sammensætninger som *hårröt*, *mötti* (modtaget). Kort vokal med kort konsonant forekommer endnu (i ligevægtsforholdet), men konsonanten er der halvlang, og kan uden sprogfeil udtales lang — men de med *ʔ*, som ikke kan udtales med fuld længde, er endnu ikke behandlet anderledes end de øvrige: *gåttå* (gale) kan ansees for parallelt med *hånnå* (hane), skjønt dette kan udtales *hånnå*.

§ 14. I enstavelsesord med opr. kort kons. efter kort vokal er hovedregelen den, at stemmeløse lukkelyd forlænges undtagen efter **a**; der og ved ikke lukkede kons. forlænges vokalen. Av ekspl. på at **a** forlænges foran oldn. stemmeløs lukkelyd, skal jeg nævne *flåt*, *måt*, *låt*, *tåk* (oldn. **pak**), *tåp* (tab); som ekspl. på konsonantens forlængelse efter andre vokaler *bekk* (beg), *lekk* (låg), *skått* (skud), *hått* (kjød). Foran de andre konsonanter er dels mange undtagelser som synes faste, dels en variation, som kan gjøre en utryg overfor alle kvantitetsregler. Foran oldn. kort **r** har jeg altid fået forlængt kons. i *snår* (adj.), *vår* (adj.), *bër* (bær), *vër* (betræk), *mår* (hoppe), *går* (maveindhold), *dår* (dør), *smår* (smør), men *spårr* eller *spår* (spor) *bår* eller *bårr* (bor), og for mig altid *fårr* (fure). For an **s**: *ēs* (es i kortspil), *kås* (f. græsbevokset plads i skogen) men *nüss*, *båss*. Foran **n**: *sån* eller *sånn* (vistnok altid flertal *sån(n)i*), *mån* (m. mon), *mån* (f. manke), men *länn* (lind), *tänn* (tin). Ved **a** foran kort **m**¹⁾ er forvirringen fuldkommen: *frām* eller *fram*, *fråmun* (fremmed; måske aldrig med *mm*), *strām*, *tām* eller *tamm*, *kramm*, *strām*, *stamm*. Nogen forskjel på enstavelsesformer og bøjningsformer med påfølgende stavelse er der ikke at mærke, når man sammenholder forskjellige individers opgave og tale.

1) Det er vel en for nogen tid siden mere gennemført nasalering av vokaler foran **n** og **m** som har foranlediget usikkerhed i sådan stilling.

§ 15. Foran lang kons. og to konsonanter er vokalen i regelen kort. Imidlertid findes der dog adskillige undtagelser, som dels hænger sammen med de i § 14 omtalte uregelmæssigheder, dels er av noget anden natur.

Det gamle forhold synes altid at være bevaret i *derre* (dirre), *spärre* (f.), *tvärrenn* (avtagende måne), *türre* (torremåned), *snærr* (v. snurre), *mærr* (m. pølse); men vokalen er forlænget eller måske tildels vaklende i *här* (busk), *när* (v. narre), *bür* (adj. bar), *tvär* (adj.), *häre* (kjerre), *stär* (stargræs), *ærhånå* (orrhane), *tär* (tør), *färe* (adj. adv. *fyrr* & *fyrr*). Foran **mm** i *läm*, vb. *läme* og *dräm*. I *fel* (fjeld), *ine* og *ile* er vokalforlængelsen følge av bestræbelse for i disse ord at undgå palatalkonsonant i efterlyden, hvorom senere. Foran *nn* og *ll* er det i det hele i Trondhjems stift meget almindeligt at vokaler vilkårlig forlænges, især *a*, og dette er også i Selbu temmelig almindeligt; måske er det kun tilfældigt, at jeg i *ån* (and) og dets flertal *ēn* kun har hørt lang vokal. Når enklitisk **n** (f. eks. artikel) føies efter lange **n** og **l** lyd, kan de sidstnævnte bortfalde eller forkortes og assimilerer det tilføiede **n**; derfor dels *kvēlln*, *mannn*, dels *kvēln*, *männ*.

Foran to oldn. konsonanter av forskjellig art er ofte en vokal forlænget fordi den anden konsonant efter den er bortfalden, så at forlængelse har fundet sted efter § 14. Således er det tydeligvis ved *r* og *t* foran bortfaldet *g* og *v*; jeg nævner kun nogle eksempler: *sær* (sørge), *mårån* eller *mærrån*, *svøt* (svelge), *kvøt* (hvælte, velte; også *kvøtve*). Foran oldn. *rð*, nu *r* eller *t*, er der altid lang vokal (*ör*, *svøt*), foran *rð* altid kort; foran *rt* bægge dele. Ved **mb** kan måske kons. være assimilerede og forlængelsen høre sammen med den foran kort **m** (§ 14); sedv. *kām* og *kāminn*, undert. *kamm* ofte *kanninn*, men *kämm* (kjemme), *lām* (ntr. lam), *klēm* (v. klemme); altid *vāmm*.

Ved bortfalden konsonant foran **n** er at mærke *bān* (barn), men i flertal assimileret *bānn*, *smōnn* (smurning), *dōna* (dugnad), assimileret **ð** i *stænna*.

§ 16. Lang vokal foran lang kons. er næsten altid forkortet. Konsonanten er forkortet i *stüre* (større). *vonn* (ond) kan i flertal have *vōne*, *bonn* (bonde, i bet. av kjøgemester i bryllup) hedder også *bōn*¹⁾.

¹⁾ Ordet har eunstavelsestonelag også i dat. og er altså helt igjennem stærkt bøiet, forskjelligt fra *bonde*, best. dat. *bondā*, manden på gården.

Lang vokal foran kort kons. er i regelen bevaret, men nogle forkortelser findes der, som tildels er temmelig faste, således *hær* (høre), præs. *hærrer* og imper. *hærr* -- men altid *hær* (kjøre), i pr. *hære*. Av *snæ* (at sne) ofte præs. *snærr*. Oldn. *húfa* hedder *huve*, *hóna* sedv. *hænne*, best *hænnā*, men også *hæne*, *hænā*¹⁾, **klóna* (klore) *kłæn*, oftest *kłænn*, *ræne* (rogn) tildels *rænne*. Foran *m* forkortes som i bysproget *ó*, *ú*, *ý*, *ø*, *au* og *øy* i *domm* (m.), *lomm* (m.), *tomm* (adj.), *ræmme* (fløde), *romm* (m.), *skumm* (n.), *ræmme* (v.), *dæmm* (v.), *tæmm* (v.), *dræmm* (m. & v.), *sæmm* (*sauma* & *saum*), *tæmm* (*taum*), *dræmm* (m. & v.), *stræmm* (m. & v.), samt *ei* i *hemme*, men ikke i *hëm*. (Forts.)

Fra Solørs Finskog.

Ole Matson.

A. Indledning.

Finnerne på Finskogen har ikke den mindste lighed med de finner som fornemmelig har sine opholdssteder i Finmarken og Nordland. og som på svensk kaldes „lappar.“ Mens disse er et folkefærd av spæd og lav vækst, skiller finnerne på Finskogen sig ikke i nævneværdig grad ud fra nordmændene, hverken i størrelse, legemsbygning eller det øvrige udseende. Det eneste skulde da være, at skjægveksten i regelen er tyndere, og ansigtsformen mere bred.

Men skjønt de ligner skandinaver så meget, at det for den uøvede er vanskeligt at skille dem fra disse, hører de til en rent anden folkestamme. De er i de sidste tre—fire århundreder indvandret fra Finland, og hører til samme stamme som Finlands nuværende beboere.

Indtil russerne hærtog Finland i 1809, dannede dette land og Sverige ett rige, som i flere århundreder lå i feide med russerne, og på grund af sit lands beliggenhed led naturligvis finnerne mest derved.

Den ene gang efter den anden blev buskapen ihjelslået eller røvet, husene plyndret og brændt, samt andre ugjerninger øvet, som hører med til halvsiviliserede folkeslags krigsførsel. Mange, som havde set sin eiendom ødelagt af fiendehånd og sin familie dræbt, mishandlet eller

¹⁾ En mand (fra Floren) opgav mig i samme time at *kām* i best. form hedder *kamm'inn* og *hænne*, best. *hænna*.

skjændet, flygted over til Sverige, og kongen som var *deres* landsfader ligesåvel som svenskernes, havde derfor en slags forpligtelse til at sørge for deres vel og lade dem få noget igjen for deres tabte eiendom, og derfor fik de af „kronan“ jord at bygge på, særlig borte i skogtrakterne, hvor det kunde ske uden skade for strøkets tidligere beboere.

Den svenske regjering kunde dermed slå to fluer i en smekk: skaffe hjem til sine flygtende, eiendomsløse undersætter, og få det øde skogland i midtre Sverige opdyrket og derved nationalrigdommen øget.

Da udvandringen fra moderlandet først var kommen igang, fulgte flere efter af andre grunde, oftest de samme som i vore dage lokker europæerne ud til andre verdensdele: trange kår i hjemmet og håbet om bedre dager på det nye sted. Desuden var det en del rømlinger og eventyrere, samt kjærrestefolk, der ikke måtte få hinanden hjemme og derfor søgte ud.

De styrende i Sverige opmuntred udvandrerne. De lovede nybyggeren fri jord samt flere års skattefrihed — desuden ret til at brænde bråte og drive jagt og fiske, som de var vant til fra hjemmet. Ja, øvrigheden skulde endog påse, at nybyggerne ikke lå på ladsiden, men hug bråte og avled rug.

De første udflyttere bosatte sig i trakterne ved Østersjøen, Medelpad, Gestrikland, Helsingland osv. Mange af dem kom langveis nordenom den botniske bugt, og det er ikke let at tænke sig en slig reises besværligheder, samt den tid som dertil gik med. Længden er jo hundreder mil, og veiene var dårlige. Dertil måtte de ha med ikke så lidet klær, redskaber og våben, og når de så også ofte førte børn med sig, kunde ikke reisen foregå fort.

Men de fleste har nok benyttet sjøveien. Om vinteren gik de på isen over den botniske bugt.

Landet langs Østersjøen blev efterhånden optaget, udvandrerstrømmen måtte søge vestover — længer ind i landet, opover Dalarne og Vermeland henimod den norske grænse.

Da indvandringen begyndte at foregå i større målestok, indløb der snart klagemål fra de tidligere beboere i vedkommende distrikter. Jernverkseierne, som trængte kul til smeltning af sin jernmalm, klagede over, at finnerne ved sin bråtebrænding ødela skogen, så det blev mangel på kulved. Bønderne jamred, fordi de ødela vildtet, drev røveri og tyveri og skaffed husly for fanter og landstrygere osv. Mange af klagerne var vistnok overdrevne; dog hvad beskyldningen om fanter og landstrygere angår, var den vistnok altfor sand, for hos de finske nybyggere var der gode smuthuller for slige. Desuden var det her som med alle udvandrerstrømmer fulgt med mange dårlige personer, som på det nye sted slog sig mere løs end i hjemmet og gav svenskerne grund til klage.

Havde den svenske regjering havt et villigt øre for finnernes klager over russeherjinger og hungersnød, så var den nu ikke mindre lydør, når klagerne kom fra mor Sveas egne sønner. Andre mænd sad desuden nu ved statens styre, end dengang indvandringen begyndte, og

disse mente, at bråtebrænding var mere til skade end gavn. Behandlingen af finnerne blev også derfor nu en anden. Mens man før havde opmuntret til indvandring i de svenske skogtrakter, hindred og forbød man dem nu. De finner, som ikke havde skjøde eller anden hjemmel på sine torp at vise frem, blev kaldt „løsfinner,“ „strukfinner“ og blev dømt til snarest muligt at forføie sig bort, det vil sige tilbage til Finland. Hvorledes de skulde komme den lange vei tilbage did, og hvad de der skulde opholde livet med — blottet for eksistensmidler, som de da måtte blive, derom nævner regjeringen intet.

For dem som i kraft af sine hjemmelsdokumenter skulde få beholde sine torp, blev bråtebrænding nu indskrænket eller forbudt.

Denne adfærd forekom finnerne besynderlig. De havde vanskeligt for at forstå, at det som deres fædre og bedstefædre havde fåt påbud om at måtte gjøre, det skulde nu for dem være en ulovlig handling. Liden anledning som finnerne havde til at følge med tiden og gjøre sig kjendt med regjeringens ideer, trodde de, at dette skrev sig fra bøndernes og brukseiernes vrangvilje, og de fleste trodsed udvisningsdommen.

Det var i 1637 den første udvisningsordre blev udstedt, og da ordrer og befalinger ikke hjalp, vilde øvrigheden bruge et kraftigere middel: Den befalte, at man for at drive dem bort, skulde opbrænde hus og avling for dem. Hvormange dette gik ud over, er ikke godt at vide, men at det ikke var få, kan vi slutte deraf, at der efterpå indløb mange klager fra slige hus- og madløse finner, og at øvrigheden som svar herpå udtaler sin tilfredshed med, at der er gåt frem med fornøden strengthed.

De styrende svinged udgjennem tiden frem og tilbage i sin opfatning angående bråtebrændingen. Og finnernes stilling stod i forhold dertil. Når de styrende mente, at bråtebrænding bare var skadelig, raste finnefølgelserne; men når de trodde at den også tildels var gavnlig, dovned de af.

Men allerede før denne trængselstid begyndte for finnerne, var udvandrerstrømmen gleden over grænsen ind i Norge — omkring år 1600.

De første finner som overskred den norske grænse, slog sig ned ved sjøen Røgden på Grue Finskog, som endnu danner midtpunktet i den norske Finskog. Derfra udbredte de sig mod nord til Elverum og Trysil, mod syd til Vinger, Urskog og Næs — ja vestover til Odals og Hedemarks-skogene, Ådalen og Sigdal. Denne indvandring til Norge tog sterkere fart, da svenskerne begyndte at udvise finnerne, idet mange da — ikke reiste tilbage til Finland, men længer vestover til Norge. De vilde prøve hjertelaget og retsindet hos de norske bønder og den danske øvrighed.

Den ene rygende hytte efter den anden reiste sig — flere lige i grænselinien; ti denne mente man var et fredlyst strøg, og som følge heraf skulde man der være fri for efterstræbelser både af svensker og nordmænd.

Nogen lovformelig ret til at indvandre og bosætte sig i Norge havde finnerne således ikke. Ingen havde her opmuntret eller kaldt på dem; de kom som ubudne gjester. Men de havde hvad intet menneske vil give slip på: selvopholdelsesdriften. Og de havde den ret som enhver nybygger føler at han har, og gjør brug af, når han træffer ubeboet land: retten til at gjøre sig det tilgode på bedste måde til berging for sig og sine.

Fra Finskogen og til nærmeste gårder nede i Solørbygderne er det snaue to mil, og det er derfor klart, at de norske snart blev var disse fremmede grander de havde fåt, og det var ikke altid med blide øine de så på dem. Finnerne fortsatte her med at brænde bråte, fange vildt og fiske, og deres stilling til nordmændene blev da omtrent den samme som vi før har hørt den var til svenskerne, og klagerne over dem omtrent af samme slags. Hvad skaden på skogen angik, havde nordmændene dog mindre at besvære sig over end svenskerne. Her var ingen jernverk, som trængte trævirke til kul, og hvad tømmerudførselen angik, var den så ubetydelig at man både til den og eget brug nøiedes med at hugge i de skoger som lå nærmest bygderne og de store vasdrag. Skogerne som finnerne slog sig ned i, var derfor af liden værdi.

B. Sprogprøver.

Nærværende sprogprøver, som i hovedsagen repræsenterer målet på Åsnes finskog, fremlægges med den såkaldte „grovere lydbetegnelse“, i hvilken der kun benyttes få for almenheden uvante lydtegn, men udtalen dog kun sjelden er skjult ved at bogstavere ordene efter deres oprindelse. Det „tykke l“ betegnes ved **l̄**; når **t**, **d**, **n** eller **s** skulde følge efter den tykke lyd, betegnes denne snart ved **r**, snart ved **l̄**, eftersom det kan antages at falde lettest at forstå. Ved **ŋ** betegnes den østlandske udtale av **ng** i **lang**. Medens **nn**, **ll**, **dd** efter **o**, **å**, **ø** og **ø** betegner sin almindelige lyd, udtales de derimod i-holdig (som **ŋn**, **ll**, **dd**) efter **a**, **e**, **i**, **u**, hvorved **a**, **e**, **u** bliver til korte diftonger (**a'**, **e'**, **u'**); kun i **vellingŋ**, **kjellar**, **ellest**, **henner** og **hennes**, **denner** og **denna**, er disse dobbeltkonsonanter ikke tegn for i-holdig lyd, og heller ikke er, som ved de i-holdige konsonanter, **e** i disse ord tegn for kort **ei**-diftong, men udtales **e**. Tegnet **ø**, omvendt **a**, betegner en mellemlyd mellem **a** eller **æ** og **ø**, omtrent som vokalen i engl. **come** eller **love**. Vokalen **y** og diftongen **øy** forekommer ikke i målet, i stedet skrives i og **ei**; diftongen **ei** er egentlig **æi**; **a** udtales **a**, **u** udtales **ü**; **sj**, **rs** og **ls** udtales **š** eller **š**, **kj** er **č**. I begynd. av ord udtales **sl** snart **sl̄**, snart **hl̄**, i indlyd altid **hl̄l̄**. Når flere ord er forbundne ved bindetegn, f. eks. **slø-sæ-ne**, betegner det, at de danner én aksent-gruppe med tostavelsestonelag.

I.

Finnskogen er denn austre æinn¹⁾ tå Sålerbígdóm. Hann lig'ger lík'sem i lang remse lang'sme svænkelinna.

De er glup skogbúttin der, menn itte rare ákerjola. Itte fær de, de vækser nukk både kaunn á pottiser der; menn de er steinet á slæmt á fá bróti á'ker.

Fær innpá tre hundre ár sea var Finnskogen eie²⁾). Menn sá kámm de finner frá Finn'lann á slo-sæ-ne á bigde der. Dem haugg brátá á brenne falle á sádde rog i vésken. Elles sá skaut dem ælj á bjønn á slekt, snara á skaut fu'gel á hæra. Om sæm-mærn dreiv dem mie me físsjinn. De var-nukk usekker levemáte detta, menn finna var stærke á hálkjinnte félk. Dem var einalu³⁾ á glupe tell á ærbe, á tøjde både á svellte á fruse, ner de var halár.

De sprák sem dem tala, var finnst, á de vart længi inna dem lærde nærst. De var dáli me kunskap á oplístning⁴⁾ hos dem. Komfermert va-full di mæste pá i slags vis; menn læsa sjekkeli i bok kunne nukk itte manje tå dem.

Menn fær en tre-fire kjaug ár sea bí'ne⁵⁾ finna á kámmá sæ. Dem vart meir vælstánes, de vart likere me skuler. De vart bigd kjærkjær á ærbet væger etterhan'na, á ná er finna líksá glupe félk, omtrennt pá alle jælær sem di nerske. Menn finnst pjatrær dem enná sinn'imilla manje stan.

De sem her skæ fertæljas om finna, er hennt sea dem kámm pá Finnskogen, mæsta tå di fær ve lag hundre ár sea. Litt er tigi me frá denn svænске finnskoga á di nerske bigdom au.

Menn de má iynen tru, de finna i gamle dar bære slo me di nerske á svænске, hell de dem alle traulle, røve, stal, slo-hæl félk á jorde slekt stókt. Jæmtáver va-full-itte dem værre hell are félk var de leite. Menn mæsta tå di glupe og di goe, sem dem jorde, ha vørtti á'vglæmn á de stigge har vørtti hau'kómmi.

II.

Fall'mann.

Rotbærje skæ væra den ellste galn pá Háfs Finnskog, á i Neggala stár de enná i lœ, sum skæ væra frá denn fiste tí á

1) enden. 2) oldn. **eyði**. 3) ihærdige. 4) oplysning. 5) begyndte.

væra flutt 6 gongur. Menn denn fiste sëm bigde der, skær ha slíi sæ ne litt noiafer di gála, sëm nå er.

Menn denn gongu var Rotbærs-kæra slæmme; her skær dø høre:

De var tre granner tå dëm, å denn eine hette 'Fall'mann; hann var uvænner me Noggals-felki. Einn dag niss føre jul hadde Fall'mann vøri ve kven'na å møli å drog hemmáver seint om kvell'n.

Da 'n kámm át Noggála, lág dëm å svav der. Hann fann sæ tiri i veskála å sætte værme på reikstugua, i færstun. Da de lei-om i staunn, vaktne di sëm inne var, tå di de small to skætt. De hadde liggi to ladde búrser på steingom i færstun, å nå hadde dëm vørtti så heite, så skætt'a hadde gått. På reikstugun var de bære ei dør — denn jikk át færstun, å dit kunne dëm da itte kámmá. Næe glas var de hæl'er itte, bære i par små glugger. Kjærrina å onja gret, menn ma'ann va-itte oprádd. Hann kaste onja å klea ut jønnum gluggen, å sea tvinne hann å kjærrina sæ ut au.

Tett ve stugua var de en kjellar. Der hadde dëm mjelk, å da kjellarn brann-op, vart de så heitt der, så mjelka kokte i kjærelom.

Ma'ann å kjærrina tulle hær-sinn onje inn i klea å kute át Neggála tell denn trea gra'ann. Der kámm-dëm-inn å fækk væra vinn'tern áver, tell dëm fækk-op ni stugu.

Tom'ta tå denn brennte stugun er ennå å sjá noia sjigarn i Rotbærji, å der ligger de i reis me sotet stein, sëm er laus å sunn-smála, slik sëm stein blir, ner'n har vøri i vågværme¹⁾.

*

I stikkji noia Rotbærje er de i mir, sëm kalles Nikkivaisis-mira. Om denn er de i gammalt sæ'gen sëm lir slik:

Nikki hell Nils budde i Viggen på denn svænske sien. Hann var en ut'omsæ kær, sëm hadde mir-sletter áver alle mærker der omkring'. Menn hann hadde kømme lajt væstáver, innpå di sloer²⁾, sëm Rotbærjina ræktne fæ sine. Dëm hadde tala át'n om detta, å sagt, at 'n fækk haulede sæ borte frá dørøs sloer; menn Nikki færsplít're sæ på, de de va hass mirer, å de dëm skulle reppe³⁾. Einn vinn'ter tog dëm ster'a⁴⁾ frá'n; menn sæmmærn etter var 'n der å slo like gætt.

1) vådeild. 2) sláttemarker i skogen. 3) gå væk. 4) stargræssot.

Om haus'sten niss føre denn tí'a fəlk skulle slakte, var'n Nikki ne'áver tell Háv á kjøfte sallt. Detta visste Rotbærskæra om, á me de lei-tell denn tí'a hann var venntenes aten'ne, la dæm sæ på lur á skaut-hæ!n. Sea grov-dæm-ne 'n i míra á tog sall'te.

*

Om einn tå Rotbærs-bønnom færtæ!er dæm, at 'n var uvænnar me svågern sion — bror át kjærringun — om fugliða. Hann sjillte'n fær á vækja¹⁾ snurun hass. Om de var sannt, veit ingun; menn hann trudde de da iall'fall, á einngöng hann træfte'n i skóga skaut'n en, sá'n stuftu dau. Da 'n kámm-hemm tell kjærringa si, sæ'n: „Ná ha je skóti en fjørhana me ten'ner“. Kjærringa hauult på á baka; menn da a hørde de ma'ann sæ, vart a sá skræmm, sá a slefte deigs-æmne i gø!ve; fær a sjónte de var bror hennes hann ta!a om.

Dette skær ha hennt omtrennt sötten hundre á femti.

III.

Hæk'kinen.

Hen'rek Hæk'kinen hette en finne, sëm hadde rømt frá Finn-lann einngöng de var kri.

Fær hell'n reisste, hadde 'n fridd tell i jinnte, menn ho ville itte ha'n. I staunn etter jifte a sæ me en aen cinn, á me høktia sto, sta! Hæk'kinen sæ dit på mårå-sia, me dæm svav, sætte stött på dæran á brenn-opp stugua. Da 'n de hadde jort, tog en tæ-beinn's á rømne væstäver.

Náa tå di, sëm hadde vøri inne, vart redde²⁾ á sætte etter Hæk'kinen. Hann hadde bror sinn me sæ, á di sëm jaga dæm, kámm snart sá nere, sá dæm kunne høre á sjá rømliga. Da de lei-på, kámm dæm át i æ!v, á der var-de-itte ákke bru hell farkøst. Menn Hæk'kinen var-itte tafá³⁾. Liksá jinne droktnes i æ!ven, sëm at di der sku fá tak i 'n, tei!te Hæk'kinen, tog bærsa i mu'unn á bror sinn på riggen á hoppe uti (broren kunne itte svømja hann). Vat'ne var kalt; fær de var lajt på haus'sten; menn hann kámm da áver, fast broren vart to!y fær'n på sis'sten. Han var fæ!t slitinn; menn dæm laut ennda sætta tell á renne fær a bli værme att.

¹⁾ efterse fangstredskaber. ²⁾ reddede. ³⁾ rådløs.

Menn så vart dem kvitt di, sëm hadde jaga sæ; fer de var inngen tå dem sëm torde freisste å svumja åver.

Hann kåmm åver tell Svær'je, å der skær'n ha dræft-hæl hølsju'ene kær (puol' seitsæmættæ miestæ)¹⁾: me'n dræfte denn sjuene, hadde'n einn me sæ.

Sea reiste Hæk'kinen på Finnskogen, å der bigde 'n å levde meir i ro å fre. Tellsist' vart Hæk'kinen så vælstånes, så 'n kunne sælja i hunddrevis tunner me rog. Ei'ngoy haugg en en rogbråtå så d'ger, så 'n hadde hælthunn'dre kærer tell di. Der er de nå bigd i heil galgrein, sëm kalles Hækk'falle.

Jæmte rogbråtåa åt Hæk'kinen hadde en aen finne au høggi bråtå. Hæk'kinen bau denn are i tunne rog fer bråtån hass; menn finn ville itte sælja bråtån sinn.

Da finn sku brenne sitt bråtåfall, var falle åt Hæk'kinen væl tørtt, så'n gruvde fer, de måsån å skogs'-tøa²⁾ sku brenne fer hølt. Da ville Hæk'kinen kjøpe tå 'n bråtån, atte, hellu sku finn vennte me brenni'gen tell de kåmm litt reing. Menn denn are meinnte de 'n atte bråtån sinn sjøl, å brenne ner'n ville. Finn brenne bråtån sinn; menn de skulle 'n itte ha jort; fer de fækk en svi fer sea. De bles værme borti bråtån åt Hæk'kinen, så'n ska-brann, å Hæk'kinen tog en atte fer detta, så'n fækk kjinne de. Han skar sjinnreimer tå rig'ga hass å streidde sallt ti.

Hæk'kinen hadde en sån, sëm hette Pål, å de var en fæl speftakel-makar. Ei'ngoy — de var me far has låg å sku dei³⁾ — reisste 'n ne i svænskebigda, å der rei en me heis'sta inn i i høktisstugu. Naa tå høktisfelkom vart så redde så dem dån'te, me'n Pål [sleigne i⁴⁾ nâe layt å blant, jus'sëm i svæl⁵⁾]. Menn dem fækk snart sjå, at de itte var så fali, fer de'n Pål hadde riste ti, var itte anne hell i d'ger nærsk gråbeinsill! Menn dem vart så sinnte på 'n Pål, fer 'n hadde jort nær tå lagi dørøs, så dem gauv-pån å slo-hæl'n.

Fast far has låg fu bære dauen, vart 'n så sinnt me 'n fækk høre detta, så 'n ferban'ne dem sëm hadde dræft 'n å ønske de dem skulle få-att fer de.

1) efter Nordmann: Finnarne i mellersta Sverige, p. XXXIV. 2) skog-mulden. 3) skulde dø. 4) slængte med. 5) sværd.

IV.

Halldosvika.

Ve noļenna på Fall'sj a på H f'søkt-finnskoga er de i vik, s m kalles Halldosvika. Om h s'se ho har f t de nam'ne, er de i gammalt s gen, s m er s lles:

I fistniņņa finna var på skogom her, var de en finne, s m hadde sli'i så ne der   bigd så i b stu!). Hann hette Halldo   var alei'ne.  rbe vill'n-itte j ra, menn levde m st t    st la.

Einn'gong hadde 'n v ri ne i big'den   st li peiņger. De var sp rsn , s  d m kunne sj  f lan hass,   di hann hadde st li fr  samle f lk   sætte etter'n.

Da d m k mm  t bæstun, var 'n Halldo inne,   d m st iņne d ra   laga s  tell   s tta v rme på hitta hass. Da bi'i'ne 'n   be f r s    tigge liv. D m skulle få-atte peiņa   allt 'n hadde, d ss m d m ville spare 'n. „K mm me peiņgom fist!“ sa d mm. Fiinn krafse fram h r eineste slant 'n hadde,   bagga²⁾ sto   to-mot me krokete kl r. Menn da d m hadde fått peiņa, slo-d m-h l'n   brenn-op både bæstua   li'ke f r   d lja  v, h r  m hadde jort.

 vriheta f kk iņņa greie på de,   di s m hadde jort de, vart [g n usnekke³⁾]. Menn laņņ ti etter var einn t  d m full,   da glatt de tur 'n, h s'se de hadde gått-tell.

V.

Vételæinen.

Mei'skogen seier d m er einn t  di ellste galom på Finnskoga. Nå er de i di'ger galgrein, me tette, v lst nes b n'ner.

Mei'skogen er svænsk n ; menn i gamle dar sk r m sta t 'n ha hørt N rje tell. Ve-lag' s tten hundre   f mti vart grennselinna milla N rje   Sv rje  ntli opph gginn. F re denn ti hadde de bære v ri usekre r deler⁴⁾   m rkjer. Eitt ta di m rkjom var „Mei'skogs kjelle.“  ver denn hadde linna g tt fr  gammall ti. Di n rske   sv nske  vresta⁵⁾, s m jikk-op linna, visste itte h r Mei'skogs-kjella var   d ffer skulle finna, s m va kjinn der, te-framm denn   vitne. Denn r tte Mei'skogs-kjella lig'ger austa g la; menn finna fulde

1) r gstue; benævnes s  fordi bygningen er den samme som i de huse, der anvendtes til dampbad, samt til at tørke korn. 2) nordmændene. 3) gående uden straf. 4) gr nseskjel. 5) obersterne.

døm væståver å tedde fram i kjelle der å sa de var Meiskogs-kjella. Der jorde døm ei på de døm sto på svænsk jol. Døm skulle ha tigi jol leiŋger ausst å hatt i sko'a sine. Denn sto døm på me døm svor, så de var lik'søm sannt au da, på en måte. Detta jorde finna, fær døm trudde de var likere å bli svænsker hell nærske. Menn etter di vitnesmåli vart Meiskogen svænsk, å er de ennå.

Denn fiste sëm bigde der, hette Vételæinen. De var en fær'sæ kær, sëm for vitt omkriŋŋ' me bråtabrenniŋŋ å mirsleiŋŋ. En tre fjælŋŋs væg nola Meiskogen er de nåa mirer, sëm ennå kalles Vételæins-miren.

Einn goŋŋ var Vételæinen i Avensåsa i barsel, å hann ga krestniŋŋs-ŋŋen dessa miren i gufars-gave. Hann tøkta full 'n hadde mirslætter nukk sëm låg nœmmere hemme.

Menn denna færæriŋa kâmm-tell å dra meir etter sæ, hell Vételæinen å di are, som levde denn goŋŋa, teiŋte. Denn dag idag er Meiskogsbøn hæreme fær detta. Denn goŋŋa de henne, saulde døm itte tem'mer der; sko'gen var de lite vært ve, å døff fær så bridde iŋŋen sæ vire om denn. Menn sea døm bi'n'ne å haugge å drive tem'mer tæ sæliŋŋs, vart de sporlag etter åk'ke åtte sko'gen, å da var de grust å kunnja skaffe greie fær å ha hatt hanntiriŋŋ der. Avensåsiniŋa hadde vitner på, de døm hadde sli'i mir'n, å etter di vart døm ægrer åver sko'gen, å denn lig'ger nå run'nom å milla mirom au. De er i fæl skogviott, å i denn har de vœri høggi tem'mer fær flere mel'joner.

Menn Vételæinen va nå vist en fæl puksækk¹⁾, etter sëm døm seier. Væ'gen milla de nærske å svænske bigdom går om Meiskogen, å ner de kâmm fæl'sfêlk sëm var alei'ne, å såg-ut-tell å ha peiŋer hell kœspare varer, mœlja 'n døm å hov l'ka i Meiskogsåa. Denn ren'ner like nea jole, å ner i'sen jik-op om vârn, flaut døm ne i Værmunns-sjøn, sëm lig'ger nåa bœrsmål²⁾ leiŋŋer nere. Hann tøkta nukk itte de var støkt hell, menn var reint kœru tå de 'n hadde jort. Ner'n hadde goe vænner hos sæ, brukte'n å fêlje døm dit 'n hadde høvi l'ka ut i å'a, å da sae'n: „Her har de rulle manŋe me gulê sjinnbokser.“ Fêlk brukte bokser tå stamp-reidd æljehu mie tå tin, de leite.

*

I Peistærpi på Åsnes-Finnskoga var de i kjærriniŋŋ, sëm hette Bjêsas-Maik'ko. Ho var uvæenner me Vételæinen i Meiskoga. Båe

¹⁾ et umenneske. ²⁾ bøsseskud.

to kunne dem traulle — både stæmne udira på krøttera át are, á læsa, så itte bjøn á grábein hadde náa rá me dørøs eine krøtter.

Ein'goŋŋ stæmne Maik'ko bjøn på ku'en át Vételæinen. Menn hann hadde vale¹⁾ dem så gøtt, så itte bjøn hadde makt tell så mie sëm á røre i hår på dem. Hann renne run'nom bælingen me gapanes kjæft; frø'e rann tur 'n á hann bælja á reiv-op løgn á mäsá. Menn kuen kunne 'n itte kámmá hælþ ner.

Vételæinen fækk snart høre de bjøn hadde vøri etter krøtterom hass, á hanu færsto' de var Bjésas-Maik'ko, sëm hadde stæmt 'n. „De skær a ha att,“ teiŋte Vételæinen, á så sætte 'n tell á mana bjønn på hennes krøtter. Bjøn måtte tæ-bæin's væstáver átt Peisterpi de forteste 'n ørke.

Menn denna reisa gjorde 'n i fánitta, liksá væl sëm den fiste; fær kuen hennes Bjésas-Maik'ko var vale liksá gøtt, sëm di átt Vételæinen. Bjøn flaug run'nom i kriŋŋ, reiv i stubber á tuver, á tvinne sæ sëm en ørm me røling a stigg lát milla kuom. Menn kámmá ve dem hadde 'n itte makt tell, hákke så 'n peip hell sáŋŋ.

Da Maik'ko fernamm' detta senn'a bjøn atten'ne átt Meiskoga. Menn de jikk sëm ferie goŋŋa. Vételæinen traulf-'n átt Peisterpi att, á slik renne bjøn fram á atten'ne milla Meiskoga á Peisterpi hele sëmærn. Hann tøvde á sleit ántli trælþæg i løgni á mäsáa. Seint på haussta vart 'n skötinn, á da var 'n så treitt-kjørd á máger, så 'n mæst itte var anne hell sjinn á bein, tá di 'n hadde rennt sëm i nær á svølti á sliti kjøt'e tá sæ om sëmærn.

VI.

Hann Tronns'-Per.

På Kjinndaŋa var de en finne, sëm hadde slfi sæ ne á bigt uløvli. Sko'gen lidde²⁾ liksëm unner Grøva i Jessása, á da Grøvmann fækk høre de, sæinn³⁾ i par kærer dit. Dem skulle liksëm væra øvrihet á rive ne hu'se fær finna, á sålessen pokke'n tell á fløtja.

Kæra kámm på Kjinndaŋn i kvellingŋen; dem jikk-inn, á bi'ne á slø-sunn á øleigge allt, sëm var i reikstugun. Nibbigarn hadde ku, á de sto mjølþ ti i par tra. Grøv-kæra drakk fist så mie

¹⁾ sikret, forvaret, nemlig ved hekseri. ²⁾ hørte. ³⁾ sendte han.

mjelk dem ville ha, å de sëm var-att, slo-dem-ne. Sea klauv dem traúa mot reikstugu-omna. Kjærinnga å onga bar sæ ille; menn kæra slo dem, å sae dem skulle slæ-hæl hele hærkje, dæssëm dem itte tagde still.

Finn, Tronns-Per hette 'n ennda, smau-ut me ræffeln i næva da Grævkæra bi'ne å rustire inne.

I staunn etter kámm dæmm ut au, kleiv-op på ta'ke å skulle tell å rive-sunn de. De va mån-just; denn eine kærn hadde i søll-spenne i brinnga, å ner 'n lea sæ, så blei'ntne de tå denn. Han kaste ne eitt takve-tre; menn da 'n rætte sæ op me di are, small de i skøtt borti skogkanta. Sjøtten hadde sekte på spenna å kulå hadde rákt jæmte a. Kærn stuftne ne, greip i grå'se me bæe hæn-nom å var dau me eitt.

Denn are kærn hette Erikson. Hann hoppe ne å [flau sëm en tæna-krok¹) hemm'att de mæste 'n kunne tæva å kute. Hann torde itte gå væ'gen, menn renne skogleies, å ner'n hørde næe kråps²) etter sæ, sætte 'n kruggen tævers' å flau ennda vær're. Han trudde de var 'n Tronns-Per, sëm kámm å ville ji sæ jésuknæppen³).

Nåa vikur etter kámm en Per át Græven. Ute på ga'la sto de en fin spiss-slæe. Denn tog en i sjæken, svi'ij 'n åver ska'lln å slo 'n i klåka bakken, så stikkjia spute.

Græv-mann vart redd; fer 'n tøkne de kunne være fali å være uvænnner me en slik kær, sëm både var så stærk å heller itte veie⁴) hær'n jorde. Hann Per fækk væra på Kjinnda'la, hann skulle ærbe nåa dar hærtt år i Græven fer husleia. Hann fækk-vist-innga straff fer kærn 'n hadde skøti hæ'el, hell.

VII.

Trånsrun å Finn.

Da finna kámm på Finnskogen å bigde der, var-de-full somme sëm fækk læv tell de tå skog-ægarom. Menn manje slo-sæ-ne å bigde uløvli. Somme tå dessa vart seå åv'jaga; menn nåa vart væran der. Å bigge uløvli har finna jort så åv å tell like tell nå. Slike hemn

1) løb i krumbøiet stilling. 2) raslen. 3) dødsskuddet. 4) veg tilbage for; av oldn. vø'gja.

vart sommetir kalle „Ta'sætell,“ tå di døm hadde tigi sæ tell de feruta løy.

De var ein'gong en finne, sëm hadde føri omkriγγ på Finn-skoga å sett sæ om etter biggarstelle. Da de lei-på, kåmm en ått i sølines¹⁾ bærjesie, å der slo-'n-sæ-ne å ville bigge. Hann behøvde itte å gå laγt etter hustemmer; før tølvtøms-furua sto kjukk sëm en hærp-åker²⁾.

De var Trånsru-gubben ne i big'den, sëm åtte sko'gen, å da 'n fækk høre de hadde kømmi fræmmen ått sko'ga hass, rakle 'n oppåver dit.

Finn hadde sætt opp i sjuł tå staur å raiet å tækt de me bøk. De skulle døm ha i fiste nøn, tell reikstugua vart fælu. Hann hadde kømmi litt laγt på denn au. Gvølven³⁾ var lagt, å nå skull'n snart tell me røste.

„Gudag“ sa Trånsrun. „Gudag; er de fræmmene kærer ute å går au?“ sa finn. „Å ja; å hit har de kømmi fræmmen au, ser je.“ „Ja, vi teigte å slø-øss-tell her, dæssëm vi kunne få løy.“ „Teinkjer du å bli sjølæggar hell husmann da?“ „Husmann, husmann; har itte peinγγer å kjøpe fær, ser du.“ „Har du tała ve skogægarn å fått løy da?“ „Nei, menn hann er snill kær, snill kær; vill-itte rive ne stugua, menn ji løy hann.“ „Høsse kann du væta de? enn'omm en er streinγγ, da?“ „Je har hørd en tist om, en skå væra gokjinnt⁴⁾“ sa finn å kløfte me di små brone auom sine.

Trånsrun jikk runn'om temriγγa å skette både høgt å lågt. Hann var-nukk-itte rar tem'mermann, denna finn, såg-de-ut-tell. Veigga var bølket å sto både ut å inn, menn mæst ut. Lauddbol å va'terpas brukte'n itte. De eine laf'te sto på en diγγer jolfast stein, å unner di are var de lagt våmmsteiner⁵⁾, sëm låg oppå jorn. I laftom å veiggemotom var de høl'er å spronγγer, så'n kunne stekke nævan inn, å hann måtte nukk bleige ti mie måså, skulle døm hæl'e der tæ vinn'ters. Glashøl'er var de itte tell'aga, menn i par glugger me fjøl ti, sëm kunne skuves opp å att.

„Ner teinkjer du å tała ve skogægarn?“ bi'ne Trånsrun att. „Bære je hadde fåt tak på reikstugua, meinnte je å gå neåver tell'n, menn kansji du er ut'senn frå'n du, etter di du er så fæl tell å spørja?“ „Nei, je er itte ut'senn frå 'n; menn je er skogægarn.“

1) hældende mod syd. 2) hampe-ager. 3) flåt-tak, „himling“. 4) godmodig. 5) steiner sëm er digre å runne sëm krøtterråmmmer.

„Å nei, å nei, er du de; ja da får vi gå tæ kjærringgen å høre, om a itte kunne ha en mjølkeskvætt åt dæ.“

Tråpsrun vart traktire me rømm-mjølκ å mo'ttia¹⁾ i burkesjuli, å da 'n hadde eti, spurde finn hē mie 'n ville ha i husleie. „Fæmm dalar åre, teinkjer je; menn de er-itte så neie, om du itte har peingjer all'meine²⁾); du kann ærbe fêr de på g'ala mine, om du hell'er vill“.

Finn satt i staunn; menn så tog en Tråpsrun i nævan å sa: „De va gëtt både fêr dæ å mæ, du var var så meråli³⁾. Ellest kunne vi ha kōmmi tell å jort-opp rennskapen vår me denna der,“ å dær'me pekte 'n borti ró'a på i reiket flintlåsræfle. „De er-itte gëtt å væra husvill, å ner einn ser de itte kann bli-tå me di, sëm en skulle bærije kjærring å oņjer me, så blir'n hærm å sinnt, sëm i bjønnmore dëm tæger oņja frå, å veier itte hêr'n jær,“ sa finn.

VIII.

Røvarer.

Di svænske å nêrske sjillte finna fêr å stæla å røve ne i bigdom på emse sier åt l'inn⁴⁾. Å om dëm itte stal sjælve, så hise dëm kjiver å sjælmer å kjøfte kjivgosse tå dëm, hell hjælte dëm å jømme, sa dëm. De va-full-itte alle finna sëm var slike; menn de er-nukk trulegt, at de var nåa i væle me, sëm både stal å røve, ner æm trudde sæ.

Ve Bøviggen på svænske sien hadde de slfi sæ ne nåa finner, sëm brukte å røve sommetir. Dëm hadde skor sëm gjorde bakvenne fæljar, å døffer var de leingji, inna nåen kunne få fatt på dëm å visste, hêr dëm haullt-tell.

Einn'gong var dëm på Bærjer i Grue å røve krøtter å reisste avsté me auståver skōgen.

Menn Bærjer-kæra ville ha-att krøttera sine; dëm samle fêlk å sætte mannstærke etter røvarom, å nå kunne di bakvenne skó'a åt finnom itte hjælpe dëm; fêr bagga såg krøtterfêlan.

De tog ti inna Bærjer-kæra fækk samle sæ, lagt-ti massæk å kåmm etter. Døffer hadde finna fâtt lænt fersprang. Menn dëm pigge da på etter, så fort dëm kunne, tell dëm kåmm opp på Skass-

¹⁾ et finsk ord, = nævagraut. ²⁾ egtl. allt með einu = uavladelig, altid. ³⁾ føielig. ⁴⁾ linjen o: grænsen.

bærje. Der fækk dëm sjå denn fæle skogdørgen sëm låg auståver så lajt aua kunne sjå. De 'var i viott på fleire mil, å da vart somme tå dëm molause. Dëm tøkta de var likså fåfeint å finnja nåa røvarer å en liten krøtterskock der, sëm i sëmnnål ti i heilæss, å venn'-om hem'matt.

Nåa tå dëm ville freisste, å sule på lei'nger auståver etter fælaom like åt Boviggen. Finna var kømne litt før. Dëm hadde elle bæstua å hault-på å skulle ba etter sl'ite sitt, da bagga kåmm.

„Nå er de værnt i Viggens bo,“ hørde Bærjer-kæra de sa derinne. „Værmere skær de bli,“ svara dessa, sætte støtt på dëra å jorde op værme i alle fire laft på bæstun.

Finna lae sæ på dëra de hølest dëm kunne, å freisste å riv-opp-a; menn bagga hadde sætt-på så stærke støtter å sto å hault-mot endda tell, så de var sëm å klæmme på veiggen. Sea freisste dëm å stanje sunn dëra me i kløvju tå laven¹⁾. Menn de var så trångt inni der, så dëm itte kunne få rek'ti slag, å dëra var tå kjukke, stærke fjelar å hop'-sætt me grove nagler.

Da dëm sjønte de var urå å få-op dëra å kåmmå ut der, bi'ine dëm å brute på ta'ke, å dëm fækk lette på de, au, så einn tå finnom renne åver veiggen å hoppe ne. Menn baggen sto på påst, fælu tell å ta-mot'n, å i de samma 'n kåmm-ne på jo'la, fækken i slag i skåll'n tå 'n staur, så 'n stuftu kaul å var dau me eitt.

Så sjønte di sëm atte var, de var urå å kåmmå ut me makt, å da bi'ine dëm å bea før sæ å tigge liv. Bagga skulle få-att krøttera sine — ja allt finna hadde, bære dëm ville slæppe dëm ut. Menn Bærjer-kæra meinnte nei: Nå skulle røvara tell, så de kunne bli fredeli her'etter, å fulk få behaulle de dëm hadde. Sea ba finna, om itte kvinnfêlk å onger kunne slæppe å bli innbrenn. Menn bagga ville itte de hell; dëm ville få jort-åv me hele hærkje. Finna skulle ha støkki en onje ut jønno en glugge, menn di are stappe 'n inn att, seier em.

Der brann bæstua opp å hele finnhushaulle, å da bagga hadde stått å pæst så lei'ngi dëm tøkta de var nøvenndi, tog dëm krøttera sine å reisste neåver tell bigs atte.

Ve Viggen er de ennå nåa svarte steiner, der detta skær ha hennt, å di kalles ennå Røvarsteina.

¹⁾ den bæk eller karm, hvorpå såvel kornet lå under tørkningen som den badende under dampbadet.

IX.

Molgubben.

Inne på Lekvatn-skogom, der sëm vægen går milla Tors'bi i Sværje å Viŋ'ner, ligger de en einstapa gal, sëm i gamle dar kalltes Molgubben, menn nå er fëran'dre tell Mirgubben.

Etter denn væga var de manne sëm fæles om vinn'tern milla di nørske å svænske bigdom. Svæniska reisste tæ Nørjes me kaunn, lin, væv å jenn-varer, å tæ Sværjes jik de sill, fisk, sallt å slekt. Mæsta tå di sëm reisste, var innom å gylte hell lëssire på Molgubben, fër de va laŋt tæ fëlĳk på bæe kanter.

Menn de jik røkte om, at somme sëm hadde reist ale'ne hadde vorti borte der, å dæffër var fëlĳk itte viere månti på å reise fërbi der ale'ne, menn stelte de slik, så de var fleir i fëlĳe.

Seint einn kvell kåmm de en væssjøtt dit. Hann skulle tæ Viŋ'ner, å hadde i digert lëss me væv, don, tøkĳler å slike kÛstbare greier. Nå var bæde hann å heis'sten slitne, å behøvde å få låne hus. De skulle 'n få; gubben fëlĳdde'n åt skåla å tedde 'n her 'n sku jæra tå heis'sta. Sea var gubben på låven etter en pærtkont¹⁾ tå di likeste he'i 'n hadde, å var så sleike-bli å fin, ak'ko rat' sëm de skulle væra en væl-sjillu sjilling sëm hadde kømmi.

Menn væssjøtten likte itte gubben; fër hann tøkte 'n gleinte så rart på læsse hass åv å tell å tutre fër sæ sjul å lea i leppom, så de var reint støgt.

Væssjøtten var en vak'ker, staus kær, tøkte dettera, å da ho å væssjøtten vart inne to'samma i eieblekk, skunne ho sæ å gviske: „Pæss dæ fër'n far; fër hann tægër lÛve tå fræmmene fëlĳk“.

I stugun var de i laŋt bol' sëm låg på to kërss tell fot, å på de gjorde dëm opp i seiŋŋ åt væssjøtta, sëm brukeli var åt bra fæls-fëlĳk. Menn da pært-stekka var slekt, smau væssjøtten ne tå bol'i, tulle ihop' nåa'kleer, så de kunne væra lekt i mennisje, å la i seiŋŋa, å sætte sæ sjul unner bol'e.

Da de lei ut på næt'ta, kåmm gubben inn frå kjøk'keni me i bile i næva å haugg tre gonner i klea på bol'i. Sea jikk-en-ut å sæ åt kjærrin: „Nå tennkjer je oxen er minn.“ „Nei-om en er,“ sa væssjøtten, flau ut å kaste sæ på heistriggen å sætte avsté, så fort heis'sten var stann om å kute. Gubben sætte etter, bÛrføtt

¹⁾ en kurv til at bære på ryggen, flettet av omtr. 2 tommer brede, tynde træstikker.

i snóa me auk'sen i næva, á ná bi'íne de ikappspranng på liv á dø. De var tuhlette føre me mie á laus snø, så heis'sten hadde vont fer á kámmá fram, á sommetir var gubben så nere, så 'n haugg etter hikjillom på heis'sta.

Da væssjötten kámm tell en bakke, sëm sea kalles Mærra-bakken, var heis'sten spreijn á stufte; menn da hadde 'n så lagt ferspranng så gubben itte kunne ná-att 'n.

Væssjötten nádde da fram tell fólk, á så vart de vistiriq på Molgubben. Gubben á kjærrina gjorde sæ hale á nækte. Dëm teigte full dëm skulle friþaþke sæ. Menn de vart itná tá; fer döttera tell'sto, á der'tell me fann dëm fólkebein bádde i kjellara á ti en damm på ga'la. Di gamle vart hælsþögne á skalla sætt på stakar; menn jinnta slapp, ja fækk þeiþger ennda tell.

*

Einn'gong fer hadde denna gubben á sán hass vøri ute på fugelskutiq. Da dëm jikk hemm'atte, fækk dëm sjá en fræmmen kær, sëm låg jænte væga á svav. „Skær vi knabbe 'n, hann tær all'ti ha náen sjelliq?“ sa gu'ten. Faern skaut 'n da i skall'n. Menn da dëm så leitte i lommom hass, fann dëm itte meir hell fæmm á kjugu øre. „De var-full sinn au detta, ner 'n itte hadde meir,“ sa gu'ten. „Á faen! hann var-da all'ti så go sëm i jærpe, veikkje¹⁾“, svara gubben.

(Forts.)

¹⁾ ved jeg.

Eventyr.

Sylatørn som koka for den¹⁾ vonde.

Hæge Haddeland i Lårdal i Telemark fortalde dette
for Hans Ross, i 1874.

De²⁾ va ei gång ein sylatør, som kaften'n ó lyt'na'n villø skamslå, mæn só fekk'en smetta seg oto hæn'danø deirøø ó sprang på skó-jøn, naķen som ən va. Der jekk ən banna ó ba „fan'n kokø“ kaften'n ó lyt'na'n, bæø tvo. Só kãm dø t'en ein mann ó spūrðø, hót ən banna för. Ja só förtäl'dø'n dø, at kaften'n ó lyt'na'n villø skamslå'n, ó at han tok frå dø naķen. Då spūrde man'n om han villø tenø eit år sjå hånø; han sillø få gøø løn ó gøø matø ó gøø sæng, som sillø standø tølaga för'n, mæn han kãm alli te sjå fölk³⁾; ó só sillø han kokø på ein ķetilø, som han alli mätte leggø ondø meř hēll ei veasķi i sæn'di. Ja, dø villø'n.

Soldaten som koka for den vonde.

Det var ein gong ein soldat, som kapteinen og löt'nanten vilde skamslaa; men so fekk han smetta seg ut or henderne deira og sprang paa skogen, naken som han var. Der gjekk han banna og bad „fanden koka“ kapteinen og löt'nanten, baæe tvo. So kom det ein mann og spurde, kva han banna for. Ja, so fortalde han det at kapteinen og löt'nanten vilde skamslaa honom, og at han tok fraa deim naken. Daa spurde mannen, um han vilde tena eit aar hjaa honom; han skulde faa god løn og god mat og god seng, som skulde standa tillaga for honom, men han kom aldri til aa sjaa folk; og so skulde han koka paa ein ķjøl, som han aldri maatte leggja under meir enn ei vedskia i senn. Ja det vilde han.

¹⁾ *døn* skulde ein kanskje heller skriva *d'n*; lјodsterkt er det *dønn*. Accenten er ofta sett like framfyre artiklen *n*, som daa er heil staving. Lјodsterkt *mæn* kunde ein skriva *mænn*, lјodveikt *mn*.

²⁾ naar *dø* (det) er lјodveikt, som her, er det oftast : *dø*.

³⁾ „*fölk*“ er hjaa den eldre slegt: „*fokk*“, med det vesttelemarkske *o*; *æ* er ikkje so vidt og laagt som *æ* lenger i aust.

Då äre va utá, só kám husbond'n hass te'n attá ó spúrda, höss han lika tenæsta⁴⁾. „Gótt“, sa henn⁵⁾; han hæ alli haft só gótt ár. Só sánta'n hånóm, hót han hæ koka på: kaften'n ó lyfna'n. Só syla'ærn te banna, at han hæ þe lakt onde meí — han tréga dá, han toss hava bruka för lite ve dá. „Ja ná æ mænnæsjæ verr'á heil dæn vonda“, sa fan'n, för hann va de.

Ja, só kám 'n ná mæ lón'i, dæn ará man'n, ó de va ein pong, som alli tróut pæneng i, om han fyllte væri mæ pæneng.

Ná villá syla'ærn hava ará klæe⁶⁾ — han hæ þe hót⁷⁾ ein lóan þóte mæ klæar ó fælskleghet på, som mann'n hæ jéva'n, dá han fékk'n i tenæst — „fólk blei rædd'n“. sa'n. „Nei“, sa dæn ará mann'n, han konna kóupæ seg klæe, ná hæ han pæneng. „Eg fær þe hus nókæn sta, deí æ rædda meí“, sa syla'ærn. „Du kann ganga te ein gas(t)jévaræ* — sa henn — han hev svóre på, han sillá alli nektá nókæn hus, ó nektar han ná deg hus, só høyrær han meí te“. Só jekk gū'n te gastjévaræ'n á ba etta hus. „Du má þe bea meí etta hus“, sa gastjévaræ'n, „för fólkí mène æ rædda deg“. „Jou jartævæná, du lyfe lánæ meí hus“, sa henn attá. „Ja eg here svóre på, eg skó þe nektá nókæn hus: etta de du béa meí, lyt du fá hus“.

Ná sat dær⁸⁾ i gastjévarægaræ'n ein konje ó spíla kort, ó mænga ará hága herrar. Só ba gū'n, han máttá ganga enn i spíle mæ deí. Ja, de fékk hann — deí va þe rædda av seg, deí — ó gū'n spíla ó tapa, spíla ó tapa, alt fort. Só villá'n ut för sjav seg, villa gū'n. Der sat dæn vonda fyri, uttafór vejjæn. „Fékk du hus?“ sa'n. „Ja, eg fékk hus“, sa gū'n, „mæn eg hev káme i kortspíl mæ ein konje, ó eg tapar só at —“. „Spíla ó tapa du, spíla ó tapa du! du hev pæneng“, sa henn, ó só takka'n dá för hass trúæ tenæst: „Ná ser du alli meí meí“, sa'n. Ja, gū'n va ná líka nøgde mæ de: de va ná þe só farleg, meínta'n.

Só reísta'n enn attá te deí, som sat ó spíla; dá villa konjæn hava'n te spíla attá dá, mæn gū'n less þe vilja. „Mæn d'æ de sama: vi du sæta upp land ó ríke ó dráneíng ó dóttar ó sjavæ deg,

4) tænstá vert og sagt.

5) hinn hjaa mange, helst yngre; so og inn, finnæ (her :enn, fenne, søne).

6) sume segjer klæiv.

*) klombr tyder uviss ljod.

Daa aaret var ute, kom husbonden hans til honom, og spurde korleis han lika tenesta. „Godt“, sa hin; han hadde aldri havt so godt aar. So synte han honom kva han hadde koka paa: kapteinen og løytnanten. So soldaten til aa banna, for di han hadde 'kje lagt under meir — han trega daa, han tyktest ha bruka for lite ved daa. „Ja no er menneskja verre enn den vonde“, sa fanden, for han var det.

Ja, so kom han no med løni, hin-mannen, og det var ein pung, som aldri traut pengar i, um han fyllte verdi med pengar.

No vilde soldaten hava andre klæde — han hadde berre ein loden kjole med klør og styggedom paa, som mannen hadde gjeve honom, daa han fekk honom i tenesta — „folk vart rædde honom“, sa han. „Nei“, sa hin-mannen, han kunde kaupa seg klæde; no hadde han pengar. „Eg fær ikkje hus nokon stad, dei er rædde meg“, sa soldaten. „Du kann ganga til ein gjestgjevar“ sa hin, „han hev svore paa han skulde aldri neitta nokon hus, og neittar han no deg hus, so høyrer han meg til“. So gjekk guten til gjestgjevaren og bad um hus. „Du maa ikkje beda meg um hus“, sa gjestgjevaren, „for folki mine er rædde deg“. „Jau, hjarte-væne, du lyt laana meg hus“, sa hin atter. „Ja eg hev svore paa eg skulde ikkje neitta nokon hus; etter di du bed meg, lyt du faa hus“.

No sat der i gjestgjevargarden ein konge og spela kort, og mange andre høge herrar. So bad guten han maatte ganga inn i spelet med deim. Ja, det fekk han — dei var ikkje rædde av seg dei — og guten spela og tapa, spela og tapa, alt fort. So vilde han ut for seg sjølv, vilde guten. Der sat den vonde fyre, utanfor veggan. „Fekk du hus?“ sa han. „Ja, eg fekk hus“, sa guten, „men eg hev kome i kortspel med ein konge, og eg taper so at“. „Spela og tap du, spela og tap du! du hev pengar“, sa hin, og so takka han daa for hans true tenesta; „no ser du aldri meg meir“, sa han. Ja, guten var no like nøgd med det; det var no ikkje so faarlegt, meinte han.

So reiste han att til deim som sat og spela; daa vilde kongen hava honom til aa spela att daa; men guten lest ikkje vilja. „Men det er det same; vil du setja upp land og rike og dronning

7) *ihje hót* o: berre; heiter lenger i vest: *ihki kót* og *ihki kó*, med dei respektive formerne av Norr. *hvat*.

8) med tonetrykk er det *der* (og *dér*), som *her*, Norr. *hér*.

só skó eg spíla“. *Hað han þæneŕg te svóra der ímot dá? sa konjæn.* „Du lyt seta þá“, sa gūtn, „eg lytá jeva de, du seta þá“. Ja só villá konjæn, at han silla slá hövjan mæ þæneŕg ikreŕg hånóm só hág, at han sto ivi hövve hass. O gūtn slo, konjæn rekkta seg ó töygdá seg — han va hágá fyrrá — mæn seisstá⁹⁾ só máttá'n bea gūtn slutta, han villá kovná í þæneŕg. Só spíla deí, ó konjæn tapa. —

Dá bléw konjæn só mæ — han hað alli vóre só tregafuddá — ó só tokæn heím atte ó förtálda dráneŕgi ó fölkje sitt, höss de ha jænje, at han hað spíla seg burt te dæn vondá; „ná þæmían trakst ette; de lyt taka visklegá imot'n: d'æ jort, som jort æ; d'æ best ó standá seg só vél mæ'n, som d'æ rá te“. Só kám gūtn etta dá, löæn ó fæltá som æn va. — Ná hað konjæn tri dættar, ó eí av deí ville ná gūtn hava te þereng. Dá kám ná dæn ellsta fram ó sille sæná seg. Á hū, dá bléw ho só von'dá, só von'dá, dá ho fékk sjá dænne fælskleghetti. Like(n)s jekk de mæ melonjæn, ho va þe bliare. Só kám dæn øŕ(g)sta fram, ó ho ville hava'n mæ sama. Mæn, han hað þe gávur för'a, sa'n; eg hev þe an(n)a heil dænni hansjæn av dænni lönná þol'n eg hev þá meg; fær eg sjera dænn av te deg?¹⁰⁾ Ja, dænn tok ho ó jöymdá í sýskrene sitt. — Só reista han te ein kóupstað ó kóuptá seg konjælegá klæe ó gull-úr ó gávur av allt de jillaste, som þeí ó fanst í sta'n, ó kám só attá. Dá va'n ein þrensá — eg mennæst þe vél, hót landskap de va, han áttá heímá — ó deí þændá'n þe attá. Dá va han bele ó spürdá konjæn, om han hað þe dættar: han ville fri. Han áttá þe antall sjavá seg heil nöken teng, sa konjæn; han ha spíla seg burt te dæn vondá. Ja, máttá'n fá eí av dættaná hass, só silla 'n frælsá'n frá dæn vondá, sa dá gūtn. Só kám dá dæn ellsta fram þá nytta lag attá; d'á va ho þá ein an'n máte, dá ho ság, hó¹⁰⁾ vená han va ó stóufá ó riká, ó dá vill'ó só jónne haft'n som ho villa liva¹¹⁾. Hað han þe áno döttar, sa gūtn, só konna konjæn hava hæna sjáva. Like(n)s jekk de mæ melonjæn. Só kám dæn øŕ(g)sta; hæna villa han hava, dænn lika'n.

⁹⁾ sænnstá var og sagt.

¹⁰⁾ o: kor = höss; Norr. hve; lenger i vest kó. I Mandal (Finnsland) segjer deí og „kó süm æ“ (kor som er); og i Vest-Agder (Mandal og Lister) og Dalane: „kvi süm æ“, og kvi så (so)“, og einstad (Fjotland) „kve så“ med same tyding; ogsó i Vest-Agder: „kvikþe så“ og „kvikþe süm æ“, d. s. Vel Norr. hve, hvi, hvegi, hviigi.

og datter og sjøve deg, so skal eg spela“. „Hadde han pengar til aa svara derimot daa?“ sa kongen. „Du lyt setja paa“, sa guten, „eg lyt gjeva det du set paa“. Ja, so vilde kongen, at han skulde slaa haugen med pengar ikring honom so høg, at han stod yver hovudet hans. Og guten slo, kongen rekte seg og tøygde seg — han var høg fyrr — men sistpaa laut han beda guten slutta, han vilde kovna i pengar. So spela dei, og kongen tapte.

Daa vart kongen so ille ved — han hadde aldri vore so trefull — og so tok han heimatt, og fortalde dronningi og folket sitt kor de hadde gjenge, at han hadde spela seg burt til den vonde; „no kjem han straks etter; de lyt taka visleg imot honom; det er gjort som gjort er; det er best aa standa seg so vel med honom som det er raad til“. So kom guten etter daa, loden og fæl som han var. — No hadde kongen tri datter, og ei av deim vilde no guten hava til kjerring. Daa kom no den eldste fram og skulde syna seg. Aa hu, daa vart ho so vond, so vond, daa ho fekk sjaa denne styggedomen. Like eins gjekk det med midlingen, ho var ikkje blidare. So kom den yngste fram, og ho vilde hava honom med det same. Men han hadde ikkje gaavor til henne, sa han; „eg hev ikkje anna enn denne handsken av denne lodne kjolen eg hev paa meg; fær eg skjera den av til deg?“ Ja, den tok ho og gøynde i syskrinet sitt. — So reiste han til ein kaupstad og kaupte seg kongelege klæde og gull-ur og gaavor av alt det gildaste som beid og fanst i staden, og kom so att. Daa var han ein prins — eg minnest ikkje vel kva landskap det var han aatte heime — og dei kjende han ikkje att. Daa var han bele (friar) og spurde kongen um han hadde datter: han vilde fri. Han aatte korkje seg sjølv eller nokon ting, sa kongen; han hadde spela seg burt til den vonde. Ja, maatte han faa ei av datterne hans, so skulde han frelse honom fraa den vonde, sa daa guten. So kom daa den eldste fram paa nytt lag att; daa var ho paa ein annan maate, daa ho saag, kor væn han var og staut og rik, og daa vilde ho so gjerne hava honom som ho vilde liva. Hadde han ikkje onnor dotter, sa guten, so kunde kongen sjølv hava henne. Like eins gjekk det med midlingen. So kom den yngste, henne vilde han hava; den lika

¹¹⁾ jfr. Kvast til Islands at vilja som líft at lifa (o: so gjerne som han vilde liva) i Brandkrossa þátrr, 62, Kjøbenh. 1848.

Mæn ho konna'ge, sa ho; ho ha te'ge imot gávvur av ein kæraste som fa(er) hænars ha spila seg burt te. Då kám han mæ den lønne kól'n senn, ó spúrda om de va nókæn, som haas hansjøn, som va frá-skóræn. Sprang ho at skren'a sitt ette hansjøn: då máta de imot, dá va de retta kar'n. Só förtálde han de'i, hót han va för ein, at han va ge den vonde, mæn eit mænnæsje.

Só jora konjøn jestabó, ó sylat'arn blæv konje ó ervda land ó ríke.

han. Men ho kunde ikkje, sa ho; ho hadde teke imot gaavor av ein kjæraste som får henar hadde spela seg burt til. Daa kom han med den lodne kjolen sin, og spurde um det var nokon som hadde handsken som var fraaskoren. Sprang ho aat skrinet sitt etter handsken; daa maata det imot, daa var det rette karen. So fortalde han deim, kven han var, at han var ikkje den vonde, men eit menneskje.

So gjorde kongen gjestebod, og soldaten vart konge og ervde land og rike.

„Sylatern som koka for den vonde“.

Et par opplysninger

av

Moltke Moe.

Eventyret om „Sylatern som koka for den vonde“ er en sammenkjedning av to forskjellige, men beslektede motiver: fortællingen om et menneske som blir sat til fyrbøter i helvede, og beretningen om ham som forpligter sig til i en viss tid ikke at vaske, klippe, og kjemme sig, eller at skifte klær, mot at fanden skaffer ham så mange penger han vil ha.

Begge eventyremner har en vid utbredelse i Europa; kanskje mest det sidste. Oftest optræder de hver for sig, ikke sjelden også sammenkoblet. Hvor fyrbøter-motivet dukker frem i eventyrene, pleier det dog almindelig helst at brukes som indledning til (eller episode i) en fortælling som er bygget op av flere og ofte skiftende eventyrdrag. I Norden findes de to motiver både hver for sig og sammen.

Jeg skal gi en klassifikation av formningerne, med en kort utsigt over begge emner¹⁾.

I. Ildingen under helveds-kjelerne.

Den episke forestilling om syndige sjæle som i den hinsidige verden kokes i sydende gryter eller kjeler, stammer fra middelalderens visionslitteratur, og hører i sine mangfoldige avskygninger til helved- og skjærsild-synernes aller almindeligste træk. Forskjellen er kun at det i disse syner altid er djævler, ikke mennesker, som nrører op under kjelerne og holder ilden ved like. Når eventyret har avløst djævlene med mennesker, som fæster sig til tjeneste i helvede, er denne ændring fremkaldt av en dobbelt indflydelse. Først en geistlig, fra missionstiden. Den katolske kirke så i hedendommens guder virkelige dæmoner, ikke skabninger av en overtroisk fantasi, og fremstillet dem altid for nyomvendte folkeslag som urene ånder; og da den gamle hedentros guder og heroer på mange måter gled over i hinanden, blev også helte digtningens bærere opfattet som formummelsær av onde ånder. På denne vis kom mennesker til at gå ind i djævlens virksomhet; men endnu kun avdøde mennesker. Den næste utvikling, overgangen til levende mennesker, fandt sted ved en anden indflydelse, en rent episk. I en række gamle, overordentlig utbredte eventyr-motiver sættes en ung mand (eller kvinde) i lære hos et farlig, overnaturlig væsen — oftest djævelen²⁾ —, eller fæster sig som tjener, som staldkar, som portner i underverdenen eller helvede³⁾. Da disse eventyrdrag stødte sammen med kristningstidens fortællinger om den gamle digtningens helte og deres funktion i helvede, måtte det ligge nær at sætte begge slags beretninger i sammenhæng, og enten slutte at også heroerne hadde fåt sit dæmonske arbeide ved at fæste sig som tjenere hos djævelen, eller også at overføre heroernes helvedsarbeide på de tilsvarende eventyrhelte.

1) Flere versioner nævnes hos *Grimm*, *Kinder- und Hausmärchen*, III³ (1856), s. 181 f., 161 f., 268, og hos *R. Köhler*, *Kleinere Schriften I* (1898), s. 138 og især s. 320 f. (Det sidste sted er, med en meningsforvildende trykfeil, men også med flere tillæg av utgiveren, avtrykt efter Köhlers anmerkning til *Widter og Wolf's* venetianske eventyr i *Jahrbuch für rom. und englische Literatur*, VII, s. 268).

2) F. eks. „Bonde Veirskjæg“, *Asbjørnsen og Moe* nr. 57.

3) Se bl. a. *Köhler*, anførte sted, og *Widter-Wolf's* venetianske eventyr nr. 14, „Der Höllenpfortner“; *Zingerle*, *Kinder- und Hausmärchen*, I (1852), nr. 7 „Der höllische Thorwart“; *Krauss*, *Sagen und Märchen der Südslaven*, I, nr. 37 „Vom Manne der dem Teufel gedient“ (som kusk), osv. Jfr. sagnene om menneskelige helvedeportnere i *Zeitschrift des Vereins für Volkskunde IX*, 370 f. og VIII, 328 f.

Den ældste verdslige formning jeg kjender av trækket om menneskelige fyrbøtere i helvede står endnu på overgangen mellem visionsmotivet og den senere fremstilling av heroerne som dæmoner: den pinte og den pinende flyter ganske sammen. Men på samme tid har beretningen et avgjort eventyrpræg. Det er fortællingen i den utførlige Olav Tryggvesons saga om islændingen Torstein Skelk, en av kong Olavs hirdmænd¹⁾:

„En kveld mens folk sat ved drikkebordene, forbød kongen sine mænd at gå ut alene om natten; var der nogen som måtte ut, skulde han vække sin sengekammerat og få ham med sig. Utpå natten vågnet Torstein og vilde ut; men hans kammerat sov så fast at han ikke fik ham våken; så kippet han skoene på sig, kastet over sig et tykt plagg, og gik bort til det hemmelige hus. Det var meget stort og hadde 11 sæter på hver side. Han satte sig ytterst. Da han hadde sittot litt, så han at der kom en puke²⁾ op og satte sig på det inderste sæte. Torstein spurte: „Hvem kom der?“ Puken svarte: „Her er kommen Torkel den tynde, som faldt med kong Harald hildetand“. „Hvor kom du fra nu?“ spurte Torstein. Han sa at han kom bent fra helvede. „Hvad har du at fortælle derfra?“ spurte Torstein. „Hvad vil du vite?“ spør den anden. „Hvem tåler bedst helvedpinslorne?“ sa Torstein. „Ingen bedre end Sigurd Fávnesbane“, svarte puken. „Hvad for pinsel har han?“ „Han ilder en hrændende ovn“, sa draugen. „Ikke tykkes mig det så stor pinsel“, sier Torstein. „Det er dog ikke litet“, sa puken, „for han er selv brændset³⁾“. „Da er det meget“, sa Torstein; „men hvem tåler mindst pinslerne der?“ „Det gjør Starkad den gamle; han skriker slik at det er til større plage for os djævler end alt andet, vi får aldrig ro for hans hyl“. „Hvad slags pinsel har han da“, spurte Torstein, „siden han tåler den så ilde — så modig en mand som han skal ha været?“ „Han er i ild til anklerne“. „Ikke tykkes mig det så meget“, sa Torstein, „for en slik kjæmpe som ham“. „Det er galt set“, sa draugen, „for fotsålerne er det eneste som står op av ilden“. „Meget er det da“, sier Torstein; „men skrik nu litt efter ham!“ — Ved at narre puken til at skrike får Torstein vækket kongen, som straks skjønner hvad der er på færde

1) Fornmanna sögur III, s. 199 = Flateyjarbók I, s. 416. — Flateyjarbók er skrevet på Island omkr. 1380. Men fortællingen er utvilsomt adskillig ældre.

2) Puke betyder djævel; brukes stundom også om fordømte gjengangere.

3) „bviat hann er sjalfr kyndarinn“ må vel være en skrivefeil; **kyndari** betegner ellers alltid fyrbøter, og her kræver meningen et ord med betydningen brændsel. Kan det rette ord være **kyndill**, fakkell, i betydningen „nøreved“? (Jfr. *Aasen* under ordet „Kvende 2“).

og lar ringe med kirkeklokken; puken farer på hodet ned igjennem gulvet, og Torstein slipper ind til sin seng igjen.

Det springer straks i øinene at denne fortælling har eventyrets karakter. Men på samme tid svarer fremstillingen av Torkel den tynde (som foruten draugr, gjenganger, kaldes *púki*, *dólgr*, *skelmir*, *fjándi*, *drysilddjofull*, altsammen benævnelser på djævlene) nærmest til missions-tidens opfatning av oldtidsheltene som dæmoniske væsener. Og den rolle Sigurd Fávnesbane spiller her, stemmer på den ene side — for så vidt han ilder helvedsovnen — dels med denne heroernes dæmoniske karakter, dels med nutidseventyrenes menneskelige helvedfyrbøtere; på den anden side — for så vidt han er brændslet — med visionernes skildring av de avdøde i helvede og skjærsild: som de evig straffede, eller som de der gjennom pinsler skal lutres for saligheten. Fortællingen er således en overgangsform til de egentlige eventyr av denne type.

Hvad disse eventyr selv angår, så falder de i to grupper, efter som ildingen er hovedmotivet, eller kun ledd i et større hele.

Som hovedmotiv forekommer trækket bl. a. i fire tyske eventyr, et spansk og et tsjekisk¹⁾. I de fleste av disse finder fyrbøteren sin far eller mor eller andre slegtninger i kjelen, men ilder, av angst eller av hevngjerrighet, bare endda sterkere; i andre gjør han (hun) hvad han kan for at skaffe sjælene lise, eller fri dem ut.

Sammenkjedet med andre motiver findes trækket om ildingen bl. a. i et dansk eventyr, et svensk-finsk, fire tyske, to tsjekiske, et lit-

¹⁾ *E. Meier*, Deutsche Volksmärchen aus Schwaben (1852) nr. 74 „Der Knabe der zöhn Jahre in der Hölle diente“; *Grimm*, Kinder- und Hausmärchen III³ (1856), s. 268 (nr. 3 „Der starke Hans“ — vistnok kun et brudstykke); *Birlinger*, Volksthümliches aus Schwaben I (1861), nr. 418 „Mädchen dient in der Hölle“; *Strackerjahn*, Aberglaube und Sagen aus dem Herzogthum Oldenburg I (1867), s. 408 (§ 257 p); *Maspous y Labrós*, Lo Rondallayre. Quentos pop. Catalans, II (1872), nr. 21 „Lo sarronet d'ánimas“ („sjæle-ranselen“); *Vernaleken*, Mythen und Bräuche des Volke in Oesterreich (1859), s. 178 (fra Böhmen). — I det sidste eventyr er det ikke hos djævelen, men hos nøkken („der Wassermann“), piken får tjeneste, i hans slot på bunden av en elv; der står en stor ovn med mange hylder og fremspring på, og på dem en mængde lukkede potter fulde av vand; i disse kar holdt nøkken de druknedes sjæle fangne. Denne formning beror på en sammenblanding av ildingsmotivet med det utbredte sagn om hvorledes havmanden eller vandvættten gjemmer de druknedes sjæle under kar som vender bunden i veiret; se f. eks. *Grimm*, Deutsche Sagen I, nr. 52. — Også den katalanske version er en del forvansket; den oprindelige form fremgår av en sammenligning med det masuriske (preussisk-polske) eventyr som citeres under næste gruppe.

tauiske, to polske; et bretagnisk¹⁾. Av disse har fem nogenlunde samme sammensætning som vort norske om „Sylatern“²⁾; i et par er dog det oprindelige forhold avbleket, dels ved omdannelse, dels ved nye motivtillæg. De øvrige er radet sammen av meget forskjellige eventyrdrag, med fyrbøter-motivet som episode. — De fornninger hvori helten er en soldat som i helveds-kjelerne finder sine gamle officerer, synes alle at peke mot Tyskland; ialfald er de sterkt påvirket av slike tyske eventyr som dem *Grimm* har utgit under nr. 100 og 101. Dette gjælder da også det norske eventyr „Sylatern som koka for den vonde“ og et par utrykte varianter dertil fra Røken og Ådalen, med tittelen „Geworben soldat“.

II. Ikke vaske, klippe, eller kjæmme sig.

Også dette motiv — den anden og større halvpart av vort eventyr — ser ut til at stamme fra Tyskland; ialfald er det dér emnet har slått dypest rot og er mest utbredt. En gammel tysk folketro sier, at har man gjort en kontrakt med fanden og vil prøve at lure ham, så må man i syv år ikke vaske eller kjæmme sig; da er man løst fra kontrakten³⁾. Det er da også fra Tyskland vi har den ældste optegnelse av fortællingen (av *Simplicissimus* av *Grimmelshausen*, død 1676). Imidlertid er historien sikkerlig ældre; den hører vistnok middelalderen til, og er vel fra først av brukt som eksempel i prækener — på samme vis som en fortælling av ganske lignende karakter om en pakt mellem fanden og tre studenter, som må forpligte sig til i tre år ikke at si andet end: den ene „Vi tre“, den anden „For penger“, og den

¹⁾ *E. T. Kristensen*, Jyske Folkeminder V (1881), nr. 28 „Fandens Hofsjæger“; *G. A. Åberg*, Nyländska folksagor (1887), nr. 120 „Pojtjin som va dräng ot fæn i tri år“; *Grimm*, KHM. nr. 100 „Des Teufels russiger Bruder“; s.steds III³, s. 161 f.; *Müllenhoff*, Sagen, Märchen und Lieder aus Schleswig, Holstein und Lauenburg (1845), nr. DXCII „Der Pfennigmeister“; *K. Simrock*, Deutsche Märchen (1864), nr. 24 „Des Teufels Schürenbrand“; *A. Waldau*, Böhmisches Märchenbuch (1860), s. 288 „Nesyta, der Nimmersatto“ (vor episode står s. 292 ff.); det andet böhmiske eventyr anføres i *Wollner's* anmerkninger (s. 542) til *Leskien und Brugman*, Littauische Volkslieder und Märchen (1882); littauisk hos *Leskien und Brugman*, nr. 9 „Von dem Prinzen, der bei dem Satan in Diensten stand“ (s. 379); en polsk version citeres i utdrag sammesteds s. 542; en preussisk-polsk står hos *M. Toeppen*, Aberglauben aus Masuren (1867), s. 147 „Das wunderbare Pfeifchen“; bretagnisk i *Revue Celtique* I, s. 106 og 132 (= *Köhler*, Kleinere Schr. I, 138) „Koadalan“.

²⁾ Det er versionerne hos *Kristensen*, *Åberg*, *Grimm*, *Müllenhoff*, og *Waldau*.

³⁾ *Grimm*, Deutsche Myth. III⁴, s. 455 (nr. 626).

tredje „Det er ret“ —. Rimeligvis er grundlaget østerlandsk. Engelskmanden *Ralston* har pekt på en orientalsk fortælling, som for mer end 1200 år siden blev indført til Kina fra Indien¹⁾, og som har en række væsentlige overensstemmelser til fælles med de forskellige versioner av vort eventyrmotiv: „Der var en gang en „rishi“ (en hellig vismand) som tilbragte mange tusen år i bøn og betragtning; hans legeme så ut som et for længst uttørret træ. Langt om længe reiste han sig av sin henrykkelse, og besluttet at gifte sig. Så gik han til kongen og bad om en av hans døtre; men da han aldrig hadde stolt sig eller hat en tanke for sit utseende i al denne tid, så han rædselsfuld ut. Kongen blev forfærdet, men torde ikke si nei; han kaldte alle sine hundred døtre sammen, og spurte hvem av dem der vilde gifte sig med den skrækkelige frier. Ni og nitti av prinsesserne sa bent ut nei med én gang; men den sidste og yngste av dem lovet at ta ham for sin fars skyld. Men da rishi'en fik se sin brud, var han misfornøiet, fordi hun var den yngste og mindst vakre, og forbandet søstrene, så de alle ni og nitti blev pukkelryggede og mistet enhver utsigt til at bli gift“.

I de evropæiske formninger optræder motivet snart selvstændig, som eget eventyr, snart som episode, forbundet med andre motiver. Det første er det oprindelige. Av de usammensatte versioner kjender jeg — foruten en utrykt norsk, fra Bø i Telemarken — to danske, to svenske, tre finsk-svenske, fire tyske, en rusisk, og tre italienske²⁾. Til

-
- 1) *Ralston*, Russian Folk-Tales (1873), s. 364. Originalen hos *Stanislas Julien*, Mémoires sur les coutres occidentales I (1857), s. 244.
- 2) *J. Kamp*, Danske Folkeeventyr, II (1891), nr. 21 „Hvad kan ikke Fanden hitte på“; utrykt dansk av *Nik. Christensen* = *Grundtvig-Olrik*, Fortegnelse over Danmarks Folkeeventyr, nr. 57, e; *Bergström och Nordlander* nr. 4 „Studenten som vardt så rik“ (Svenska landsmålen V, 2); *A. Bondeson*, Svenska folksagor (1882), nr. 57 „Pojken och Skam“; *Aberg*, Nyländska folksagor (1887), nr. 115 „Om pojkin som int sku få tvätta o int kamba säj po sju år“; nr. 116 „Dikisbultarn“; nr. 117 „Bön som jikk mä sæns kläder ett år“; *Grimm*, KHM. nr. 101 „Der Bärenhäuter“; *Lütolf*, Sagen, Bräuche und Legenden aus Lucern, Uri, Schwyz, Unterwalden und Zug (1865), nr. 127 „Der Teufel als Schwager“ (= *O. Sutermeister*, Kinder- und Hausmärchen aus der Schweiz [1869], nr. 24, s. 80); *Lütolf* s. 197; *Strackerjahn*, Aberglaube und Sagen aus Oldenburg II (1867), nr. 626 „Rott sin Vetter“; *Ralston*, Russian folk-tales, s. 362; *Knust*, Italienische Märchen, nr. 8 „Der Verschwender“ (Jahrb. für engl. u. roman. Lit. VII, 392); *Schneller*, Märchen und Sagen aus Wälschtirol (1867), nr. 33 „Due per une“; *Laura Gonzenbach*, Sicilianische Märchen II, (1870), nr. 72 „Don Giovanni di la Fortuna“.

de sammensatte fornninger hører først de ovenfor nævnte, som har optat fyrbøter-motivet (s. 48, anm. 2); dernæst fem danske, to finsk-svenske, og en tysk¹⁾.

Vonde mænd'sjen æ værre høll fan'n.

Fortalt af Elen Rollevstad, født i Skafså, boende i Fyresdal;
optegnet af Sophus Bugge.

Dø va ei gång ein mann å ei kjæring, som va sø vensamlega, der va sø kjæra om einān'n å livda sø snilt. Sø kām fan'n ti ei fatikskjæring å bā, om ho konnā leggā ūvenskap imigdom der folkē, sø silla ho fā eit skōpar, hann ha vōri der å iyki fænji. Sø kām fatikskjæringjē der å bā seg, dā va kj mann'n heimī. Sø sa ho dē fatikskjæringjē: „Herrā Gūd fōr gōtt dē heva, som æ sø vensamlega å livā sø gōtt ihōp! Han æ sø snillā mæ deg“. „Ja dā va sø gōtt mæ dē, som dā konnā vēra“, sa kjæringjē. „Mæn han bēra ein naggā

Onde mennesker er værre end fanden.

Det var en gang en mand og en kone som var så gode venner, de var så omhyggelige for hinanden og levde så vakkert sammen. Så kom fanden til en fattigkjærring, og bad om hun kunde lægge uvenskap mellem disse folkene; så skulde hun få et par sko, — han hadde været der og ingenting opnådd. Så kom fattigkjærringen der og bad; da var manden ikke hjemme. Så sa fattigkjærringen: „Herre Gud så godt I har det, som er så gode venner og lever så vel ihop! Han er så snild med dig“. „Ja, det var så godt med det, som det kunde være“, sa konen. „Men han har

¹⁾ *S. Grundtvig*, Danske Folkeeventyr II, nr. 19 „Den sorte skole“ (episode s. 229—235); *Grundtvig-Olrik*, Fortegnelse, nr. 57 a (utrykt); *E. T. Kristensen*, Jyske Folkeminder V (1881), nr. 29 „Soldaten og Gamle-Erik“ (episoden 228—229); nr. 30 „I Pagt med Fanden (sidste halvdel)“; *Åberg*, nr. 118 „Om fæn som sto tri år po vakt“; nr. 119 „Hom fan som sto po vakt fōr soldatn hi sju hår“; *A. Kuhn*, Sagen, Gebräuche und Märchen aus Westfalen II (1859), episode s. 269 - 272.

ti deg, — mæn du må 'lji seia, eg sa de, vissarø hell gull! mæn eg ska fortelje deg, hòss du ska få vīta de“. Ja, k̄erengjè trudda da nå iŋhi, mæn ho totta mōro høyrø, hōt fatiksk̄erengjè sa, likø vxl. Ja, sō sa ho dē: „Fyssta han sōv'a, ska du få deg i eit ljōs ā ein kvass'a nīv'e ā raka av dē hār'i, han hevø ondø hōka, sō fār du vīta dē“, sa 'o.

Sō reista ho attø fatiksk̄erengjè; sō mōtta 'o mann'ŋ ā sa, ho ha vōri heimi sã k̄erengjè hass, ā o skrepta, fōr snill k̄ereng han ha ā fōr gōtt dēi hā da, som vā sō vensamlege ā sō k̄erø om einān'ŋ; sō fōr ho ti mæ hann: „mæn ho bēv'a ein naggø ti deg, mæn du må slētt iŋhi seia dē, at ēg hevø sakt dē! Du ska vxl sannø meg at dē æ sant, mæ tīi“. Mann'ŋ trudda iŋhi viarø på fillek̄erengjè, hann hell, mæn hann kām nå ti grōnø ettø dē. Dã mann'ŋ ha sōvnu, nōrdø k̄erengjè i eit ljōs ā fann seg ein kvass'a nīv'e ā villø raka hār'i ondø hōka hass; sō kann du tæŋhø vakna mann'ŋ, dã tæŋktø han, ho villø drēpa 'n; sō blēi dē ūvenskap imidgdom dēi. Sō treftøst fatiksk̄erengjè ā

imot dig, — men du må ikke si at jeg har sagt det: det må være så sikkert som guld! Men jeg skal fortælle dig hvordan du skal få vite det“. Ja, konen trodde nu ikke noget på det; men hun syntes det var moro at høre hvad fattigkjærringen sa, likevel. Ja, så sa kjærringen: „Når han er sovnet, skal du få fat på et lys og en hvass kniv, og rake av det håret han har under haken; så får du vite det“, sa hun.

Dermed gik fattigkjærringen. På veien møtte hun manden, og sa at hun hadde været hjemme hos konen hans; og smisket og slesket så om hvor snild en kone det var, og hvor godt de hadde det, som var så gode venner og så omhyggelige for hinanden. Så tok hun til med ham. „Men hun har imot dig — — men du må slet ikke si at jeg har sagt det! Du skal nok sande at det er så, med tiden“. Manden trodde ikke videre på fillekjærringen, han heller; men han kom nu til at grunde over det. Da manden var sovnet, tændte konen et lys, og fandt sig en hvass kniv og vilde rake av håret under haken hans. Så kan du vite vågnet manden; da tænkte han, hun vilde dræpe ham; så blev det uvenskap mellem dem.

Så, da hun hadde fåt gjort dem til uvenner, møttes fattig-

fán þú attá dá ho ha fænji der i úvænskup, på kvör sí læ av ei á. Sö kasta han skófen ti hænnar: „Se der hev du skófan, du ra verrá dū heil ég“.

kjærringen og fanden igjen, på hver sin side av en á. Så kastet han skoparret over til hende: „Se dér har du skoen! Du var værre du end jeg!“

„Onde mennesker er værre end fanden“.

Oplysninger til eventyret

av

Moltke Moe.

I nær overensstemmende formuinger går denne historie — som eventyr, sagn, eller vise — om i Norge, Sverige, Danmark, Tyskland, Schweiz, Belgien, Littauen, Italien, og flere lande¹⁾. Det er egentlig

- ¹⁾ Færøerne: *Jakob Jakobsen*, Færøske folkesagn og æventyr (Kbh. 1898—1901), nr. 64 (s. 617) „Tey góðu kjúaini“. Det følgende eventyr, nr. 65, er et slags motsykke til nr. 64 (et par egtefolk er altid uforlikte, „trollene“ sætter ondt imellem dem; manden opdager grunden, bruker øksen på trollene, og lever siden altid i bedste forståelse med konen).
- Sverige: *Bondeson*, Svenska folksagor (1882), nr. 59 „Skam och Kitta Grå“ (den sidste halvpart af denne version hører til et andet eventyr); *Djurklou*, Sagor och äfventyr (1883), s. 63 „Titta Grå“ (i Rolfsens oversættelse, 1887, s. 22). Jfr. *Bäckström*, Svenska folkböcker II, Öfversigt af svenska folk-litteraturen, s. 152 (nr. 30).
- Danmark: *E. Tang Kristensen*, Jyske Folkeminder IV (1880), nr. 441 „Fandens Mester“.
- Tyskland: *K. Bartsch*, Sagen, Märchen und Gebräuche aus Meklenburg I (1879), s. 515 „Alt Weib schlimmer als der Teufel“.
- Schweiz: *Alois Littolf*, Sagen, Bräuche und Legenden aus Lucern, Uri, Schwüz, Unterwalden und Zug (Lucern 1865), nr. 120 „Teufel verheisst Schuhe“.
- Littauen: *A. Schleicher*, Litauische Märchen (1857), s. 50 „Vom alten Weibe das schlauer war als der Teufel“.
- Italien: *Miss R. H. Busk*, The Folk-Lore of Rome (1874), s. 411 „The happy couple“ („I sposi felici“); *Stanislaus*

bare de svenske, et par av de italienske og det littauiske eventyr, som viser spor til en national tilrettelægning og til nydannelser.

Det er mulig at fortællingen til et eller andet av disse steder kan være indvandret i nyere tid; men gennemgående er det fra middelalderens katolske prækestoler den har fundet vei til de forskjellige landes folketradition.

Ved begyndelsen av det 13. årh. skiftet nemlig den religiøse forkyndelse i stor utstrækning form og karakter; der opkom litt efter litt en ny prækemåte. Ved denne tid var prækene som regel tørre skolastiske avhandlinger: dogmatiske utviklinger, skarpsindige og spidsfindige, med et utal av underavdelinger og underavdelingers underavdelinger — en endeløs stige, med en uoverskuelig række av trin, som fik knærne til at værke. En mindre folkelig forkyndelse kan ikke tænkes. Og kirkerne tømtes, menighetene var mange steds på vei til at avkristnes. Efter som denne likegyldighet bredte sig videre og videre, begynte kirkens mænd at få øinene op for nødvendigheten av at gjenvinde folkets øre, næsten på hvilken som helst måte. I sin nød grep de til „eksempelprækenen“, d. v. s.: de tok til at bruke verdslige fortællinger i prækene — eventyr, sagn, anekdoter — på én gang som et lokkemiddel for menigmand og til billedlig indskjærpelse av bibelens lærdomme. De forstod at de måtte underholde almenheten for at få den til at møte frem og være opmerksom. Den som først indførte bruken av slike „eksempler“, som princip i prækekunsten, var en av middelalderens betydeligste prædikanter, den franske kardinalbiskop *Jakob av Vitry* (død 1240). Han har efterlatt sig to rækker av præker, og særlig den ene række, folkeprækene, er bokstavelig spækket med historier; hver præken indeholder 3—4 „eksempler“ efter hverandre, og jo mindre oplyst menigheten var, des vidunderligere og farverikere er fortællingene. „På lægmanden“, sier han i sin fortale, „preller bevisførelsens tve-eggede sverd av; til den hellige skrifts ord må der spies eksempler, som kan opmuntre, more, eller oppbygge. Den som laster min prækemåte, la ham først prøve den!“ Han fik da også straks efterfølgere, og det de ivrigste efterfølgere han kunde ønske sig, i de to nye munkeordener, fransiskanerne og dominikanerne, hvis samfund just opstod i begyndelsen av det 13. årh. Især dominikanerne fik en indgripende betydning for den nye prækemåte. De bar navnet „prædikebrødre“; deres hovedmål var just at virke ved populære prækener, de skulde „gjenerobre verden for Gud“. På forbausende kort tid hadde de sat sig fast i alle Europas lande. De er korstogsprædikanter, de er missionsprædikanter, de præker i kirker, i klostre, i hu-

Prato i Zeitschrift des Vereins für Volkskunde IX (1899), s. 189 (4 versioner); s. 315 nævnes to italienske formninger til Belgien: *Lootens* et *Feys*, Chants populaires Flamands (Bruges 1879), nr. LVII „Het brandmark“ (denne form beror på sammenblanding med et andet emne).

sene, på torve og gater og åpen mark. Og overalt følger de sin regel, at „eksempler virker kraftigere end den lærdeste præken“. „Herom vil jeg fortælle eder et eventyr“, sier en av dem; „det husker I meget bedre end hele min øvrige præken“. Det varte dog ikke længe før disse prækeneksempler blev i høi grad misbrukt og tilrev sig en stilling i forkyndelsen som virket stik imot deres oprindelige bestemmelse. Fra først av blev de indflettet mot slutningen av prækenen, når tilhørernes oppmerksomhet begyndte at slappes; desuten gav prædikanten på denne tid endnu som oftest bare gangen i fortællingen. Men inden lang tid æsto de op til et omfang som ofte svarte til hele resten av prækenen; og til slut tok folkeprædikanterne skridtet fuldt ut og bygget hele sin forkyndelse på et slikt verdslig „eksempel“, som de så, under ubevisst indflydelse av skolastiken, gav en billedlig utlæggelse.

Det er et utrolig antal av historier som er bevaret i prækensamlinger fra denne tid eller i de mange middelalderlige håndbøker til hjelp for prædikanter. Allerede en av Jakob av Vitry's lærlinger, *Stefan av Bourbon* (død 1261), har utgit en slik „Håndbok i forskjellige materier som der kan prækes over“ („Tractatus de diversis materiis prædicabilibus“), et verk som netop har til hensigt at gi prester og prædikanter en samling av eksempler til bruk i prækener. Og i de følgende århundreder dukker den ene lignende samling efter den anden frem, somme med et mere religiøst og legendarisk præg, andre væsentlig bestående av profane anekdoter, sagn, og eventyr — tilmed ikke sjelden av et meget tvilsomt indhold. En av dem heter simpelthen „Sov trygt“ („Dormi secure“). Så godt som alle disse — på latin avfattede — samlinger er beregnet på international bruk, og har også fundet anvendelse i næsten alle lande. Til en rask og almindelig utbredelse av dem virket så vel de forskjellige landsklostres forbindelser med utlandet som dominikanernes altomspændende prækenvandring. Støttet blev utbredelsen også ved den middelalderlige skik at studerende og lærde flakket om fra det ene lærdomssæde til det andet, halve Europa over

Det er en lang række av historier som på denne måte fra prækestolene er drysset ut over det menige folk rundt om i landene, er til egnet av de brede folkelag, og med lette ændringer gåt over i den hjemlige tradition. Gjennem tidens mange samlinger av „eksempler“, eller av mønsterprækener, er det derfor mulig at finde oprindelsen til ikke få av vore dages eventyr.

Disse samlinger lærer os at også dette eventyr, „Onde mennesker er værre end fanden“, ofte har været brukt av middelalderens prædikanter, og at det just er denne gjentagne anvendelse i forkyndelsen som har gjort folkene bekjent med fortællingen. Det sidste fremgår med temmelig sikkerhet bl. a. av den overensstemmelse og den mangel på variation som er eiendommelig for næsten alle formninger av dette eventyr i nutidens folketradition. En av de italienske versjoner (Prato's nr. 1) har tilmed selv været brukt i en missionspræken i Italien så sent som 1839, og er optegnet efter denne præken.

Dertil kommer at flere av nutidsformningerne likefrem lar sig lede tilbake til den ene eller den anden form av prækeneksemplet — „eks-empet“ foreligger nemlig også i flere formninger med lette indbyrdes avvigelser¹⁾).

Den eldste version av prækeneksemplet findes allerede i den eldste eksempel-håndbok, dominikaneren *Stefan av Bourbon's* „Tractatus de materiis prædicabilibus“, skrevet omkr. 1250²⁾:

„En ond mandetunge overgår i ondskap selv djævelens. Hvad djævelen ikke i årevis kan utrette ved sine fristelser, det kan et ondt menneske bringe i stand på kort tid. Jeg har hørt fortælle om en djævel som i mer end 30 år forgjæves hadde prøvd på at sætte ondt mellem et par egtefolk eller ialfald få dem til at bruke vondord mot hverandre. Så skapte han sig om til en ung mand, og satte sig sørgmodig under et træ ved veikanten og ventet på en gammel vaskerkone, som han visste skulde forbi der; om livet hadde han et fuldproppet pengebelte. Da konen kom, spurte hun hvad han var for en, og hvorfor han så så sørgmodig ut. Han svarte at det skulde han si hende, og oven i kjøpet forære hende alle disse pengene, hvis hun vilde love at hjelpe ham det bedste hun kunde. Det lovet hun; og så fortalte han at han var en djævel, og at han var ræd for at få streng straf av sin herre, fordi han ikke i 30 år hadde kunnet sætte splid mellem et par egtefolk. Så fik hun pengene, og han gik sin vei.

Vaskerkonen gik først hen og fik fat på en ung pike, som hun sendte foran til sit hjem. Så drog hun avsted til egtefolkene. Først til konen: hun sa, at hun hadde så hjertelig vondt av hende, fordi hendes mand var blit rent væk i en ung pike som bodde ved siden av hende; kjærringen hadde selv set dem sammen, en gang hun kom til at kikke gjennom en sprunge i væggen, og hun hadde hørt at han hadde lokket hende og lovet hende en ny kjole av hvad slags tøy hun vilde — han var kjøbmand —, hun kunde selv få gå i hans bod og ta tøiet ut. „Nei“, sa konen, „dette trodde hun slet ikke, så bra en mand som hun hadde“. „Ja, I skal ikke tro på det, uten I får beviser i hende“, sa kjærringen.

Så la hun i vei til manden. Ham fortalte hun at der var en klerk ved den kirke hun sognet til, som var forelsket i hans kone; hun

1) Prækeneksemplerne ender altid med en „moralizatio“, en religiøs eller moraliserende anvendelse av fortællingens indhold. De ord fortællersken av det norske eventyr sluttet sin beretning med (ordene er utelatt i teksten): „Dette æ eit bevis på at vonde menneskjen æ verre hell fanen“ — er en naiv levning av en slik „moralisation“; og lignende vidnesbyrd om avstamningen findes også i flere av de utenlandske versjoner av eventyret.

2) Utgit i utdrag på latin av *A. Lecoy de la Marche: Anecdotes historiques, légendes et apologues tirés du recueil inédit d'Étienne de Bourbon* (Paris 1877). Vort prækeneksempel er nr. 245 (side 207).

hadde selv hørt på dem, mens hun lå i bøn bak en av søilerne, og da hadde de avtalt at konen skulde stjele med sig så meget hun kunde fra manden, og så rømme med klerken. Da manden ikke vilde tro det, sa hun: „I skal ikke fæste lit til det, hvis I ikke selv får se dem sammen imorgen når de møtes“.

Da kjærringen kom hjem igjen, gav hun den unge piken penger til at kjøpe for og sendte hende avsted til kjøbmandens bod, som om hun skulde se sig ut et tøy hun likte. Hans kone så at hun gik ind i boden og kom ut igjen med tøiet, og dermed tok hun til at grunde på, om det kanskje ikke var sandt allikevel hvad vaskerkjærringen hadde fortalt; og hun blev så ilde ved, at hun ikke kunde spise. Om kvelden da manden kom ind, så han at konen var ilde til mode, og begynte at undres på om der like fuldt var noget i historien.

Vaskerkjærringen fik dernæst stelt det slik, at klerken kom til at tale med kjøbmandskonen til den tid og på det sted hun hadde sagt, og dette så manden på. Så gik hun til konen, som hadde set piken gå afsted med tøyestykket, og sa til hende: „Nu, frue, kan I være sikker på at ikke alt er som det skal være med jeres mand. At han plages av kjærlighet til den unge pike, kan I tydelig nok merke på hans uro; hun har jo også alt fåt tøiet, og nu mister I ham, dersom I ikke handler raskt“. Konen spurte hvad i al verden hun skulde gjøre. Den gamle svarte: „Hvis I bare kunde rake tre skjæggehår av ham, straks han er sovnet, og siden få git ham dem ind brændt, i maten, så vilde han være færdig med den anden, og elske jer endda mer end før“. Ja, det vilde konen gjøre straks til natten. Og dermed gik vaskerkjærringen til manden igjen, og sa at hun hadde hørt hans kone og klerken lægge råd op sammen mot hans liv; trodde han hende ikke, så skulde han få syn for sagn: nu til natten vilde hans kone efter klerkens råd drikke ham fuld og så skjære strupen over på ham med en rakekniv; han måtte agte sig vel både for drik og søvn, men late som han sov fast, og når han kjendte at hans kone trivlet etter halsen på ham, skulde han gripe hendes hånd med kniven, rope på sin familie, og få gjort op ild, så alle kunde se at hun stræbte ham efter livet. Manden gjorde som kjærringen hadde lært ham, og straks om morgenen sendte han bud efter sine venner og presten i sognet og konens venner, viste dem kniven, og sa at hun hadde villet ta livet av ham om natten. Konen tidde sky og ræd stille; men så tok presten hende i enrum og spurte hende ut om hvordan dette hadde sig; siden tok han manden for sig; og bakefter sendte han bud efter vaskerkjærringen, som så måtte ut med sandheten.

Se, således kan en mennesketunge anstifte mere ondnd end djævelen¹⁾.

¹⁾ Denne *Stefans* fortælling er grundlaget for de fleste italienske eventyr om dette emne, således Miss Busk's og Prato's nr. I og III, samt de to eventyr Prato gir utdrag av på s. 315.

De to næste formninger av vort „eksempel“ er meddelt av den schweiziske dominikanermunk *Johannes Herolt*, som levde i første halvdel av det 15. årh. Under forfatternavnet *Discipulus* utgav han bl. a. to prækønsamlinger, „Sermones de tempore“ og „Sermones de sanctis“, som endnu før år 1500 var utbredt i 36 oplag. Begge samlinger er sandsynligvis offentliggjort mellem 1435 og 1440, skjønt mange av prækeneerne er adskillig ældre — i en av dem nævner Herolt året 1418 som det man da skrev. Fra Herolts hånd foreligger også en vældig eksempelsamling for prædikanter, alfabetisk ordnet: „Promptuarium exemplorum“ („Et lager av eksempler“), som han gjentagende henviser til i sine prækeneer. Både prækeneerne og promptuariet har øvet en overmåde stor indflydelse på forkyndelsen i middelalderens sidste dage.

I Promptuarium fortælles der¹⁾:

„Der var en gang en sætstor adelsmand som giftet sig med en fornem jomfru, og hun var både dydig og vakker. De levde i lang tid sammen i trofast kjærlighet, taknemlige mot Gud og hjelpsomme mot sine medmennesker. Dette hellige liv kunde menneskeslegtens fiende ikke tåle at se på, og han prøvde ved mange av sine undergivne at sætte splid imellem dem. Men ved vor frelsers nåde fæstet de to guds tjenere bare sterkere rot i det gode, jo heftigere djævelen fristet dem til det onde. Da den listige slange med alle sine kunster ingen vei kom med dem, tok han saken på en anden måte og søkte en kampfælle. Han gjorde sig til en ung mand, og sa til en gammel kone, som kom fra den by egtefolkene bodde i: „Hvor kommer du fra?“ Hun svarte: „Jeg kommer borte fra den byen du går til“. „Det var noget jeg gjerne vilde fortælle dig“ -- sier han --, „hvis du kan holde tætt med det“. „Fortæl! Jeg skal tie“, svarte hun. „Du vét der er en mand og en kone dér i byen som borgerne, og tilmed langveisfarende, boundrer for deres fromme liv“. „Ja vel“, sa hun. „Kjenner du nogen som er klok og listig nok til at så uenighet mellem dem, så de kunde bli venner? Jeg har hørt så meget om denne endeløse kjærligheten deres, så jeg gjerne vilde slå lag med én som kunde hjelpe mig til at sætte uvenskap mellem dem“. „Det måtte være et klokt og lurt menneske“, sa konen; „men legger jeg rigtig vinn på det, så tror jeg nok jeg skal få det til“. „Ja jeg vilde gjerne lønne dig for det“, sa djævelen, „hvis du vil påta dig det“. Og den uylkelige kvinde leiet sig til den skjændige gjerning for fem sølvpenger. Derpå skiltes de; dagen efter skulde de møtes til nærmere avtale.

Den gamle gik like til egtefolkene, og da manden var borte, gav hun sig i tale med fruen. „Jeg har vondt av dig“, sa hun, „fordi du er så blind; din mand har i lang tid bedrøget dig, og du tror at

¹⁾ Under ordet „Matrimonium“ (egteskap); oversættelsen er noget forkortet. *Thomas Wright*, *A selection of Latin Stories* (London 1842), nr. C. (s. 85).

han har den samme trofaste kjærlighet til dig, som du har til ham; men sandheten er at hele hans hjerte hænger ved en ung vakker jomfru han kjender“. „Er det sandt, det du sier?“ spurte fru. „Ja“, svarte den anden, „og hvis du ikke får ham på ret vei igjen, er jeg ræd for at der vil hende dig en ulykke“. „Å, hvad skal jeg gjøre!“ sa fru; „jeg kunde før ha tænkt mig alt andet ondt! Men hjælp mig i det mindste, hvis du kan hjælpe, og giv mig et godt råd“. „Det skal jeg“, sa den gamle: „Du skal gi din mand en sovedrik til natten, og så skal du rake fire skjæggehår av ham, og gi mig dem. Dem skal jeg ha i et elskovsmiddel, som vil vende hans hug til dig igjen for altid, og meget sterkere end før“. „Det lar sig let gjøre“, sa fru, „det skal jeg“.

Så gik den gamle til manden. „Er du ganske blind, herre?“ sa hun; „du tror at din hustru er tro og kysk, og så har hun alt længe hat en elsker, og nu tænker hun tilmed på at ta dig av dage; er du ikke forsiktig, så er det ute med dig i nat. Dette er ikke sladder og løst snak; bare lat som om du sovner straks og bliv liggende slik, så får du snart se!“

Til kvelds, da manden kom hjem, tok konen imot ham med sit lyseste smil, og nødet ham med mat og med drikke av det bedste hun hadde, for lettere at få ham fuld. Manden lot som han var glad og lystig og snart blev ør — han vilde se hvad dette blev til. Da det så blev læggetid, tumlet han bort i sengen og lå straks med lukkede øine i dyp søvn, urørlig, som om han var halvdød. Så fandt konen rakekniven og gik hen til sengen. Men med det samme hun førte kniven til skjægget, grep manden om hånden hendes og reiste sig op: „Så det var dette du gjemte bak al smiskingen, din tæve!“ sa han; „gud sko lov, det gik da ikke! Men dermed har du selv sagt din dom“ — rasende vristot han kniven fra hende og dræpte hende.

Straks i grålysingen dagen efter var den gamle kjærringen ute for at møte djævelen og få sin løn, endda hun hadde fortjent evig straf for den rædselsfulde gjerning, og ikke løn. Borte ved en stor bred elv fik hun øie på djævelen over på den andre siden; han løftet hånden og vilde kaste pengene over til hende og bad hende ta imot. Hun bad ham komme nærmere. Men det torde han ikke, sa han; han var ræd for at hun kunde ta livet hans, likesom hun hadde tat livet til den fromme fru — ikke på ti år kunde han få så meget i stand som hun hadde fått på en eneste nat, påstod han“.

Den samme historie er, let avændret, indtat i Herolts „Sermoes de tempore“ (sermo 96):

„Et par egtefolk har i trediva år levet sammen som venner og vel forlikte. Djævelen kunde aldrig få dem op at trætte. Så lover han en gammel kone nye sko, hvis hun kunde få det til. Og hende lykkes det. „Da“ — sier Herolt — „hængte djævelen skoene han hadde lovet hende, på et spyd, og rakte hende dem over en dam, hvor hun stod og vasket klær: „Jeg tør ikke komme nærmere“ — sa han — „for at du ikke skal lure mig, som du lurte manden og konen“. Derfor kan også digteren sie:

„Kvindernes listige ondskap er tre ganger værre end djævlens“¹⁾.

Også i flere andre prækensamlinger og eksempel-håndbøger fra middelalderen forekommer denne fortælling. Således i dominikanermunken *Johannes Junior's* „Scala celi“, d. e. „Himmelstige“, fra første halvdel av 14. årh. (1ste trykte utg. 1476); i „Speculum exemplorum“ av en ukjendt tysk forfatter fra kort efter mitten av det 15. årh. (1ste utg. 1481); og i den ungarske fransiskaner *Oswald Pelbart's* „Pomerium sermonum“ („Præken-frugthave“) fra sidste del av 15. årh. Men disse tre versioner er uten betydning for vor undersøkelse; ingen av dem kjender djævelens frygt for den listige gamle kone, i steden for at gi hende den pung med penger søm han har lovet hende, tar han og fører hende til helvede, fordi hun har så „djævelsk en tunge“²⁾.

En efterklang av det katolske prækeneksempel har vi i nogen formninger fra reformationsårhundredet. Den ældste stammer fra ingen ringere end *Luther*³⁾:

„Mens jeg var gut, hørte jeg en historie om hvordan satan for-gjæves prøvde at sætte et par egtefolk, som levde sammen i enighet og inderlig kjærlighet, op mot hinanden, og gjøre dem uenige; da det ikke gik for ham selv, fik han det til ved hjælp av en gammel kjærring. Hun la en rakekniv under hodeputen til både mand og kone, og satte i dem begge at den ene vilde ta livet av den anden; at det var sandt, det kunde de se derav at de vilde finde en kniv under hodeputen til den anden. Manden fandt først konens kniv, og så skar han strupen over på hende. — Så kom djævelen og rakte den gamle kjærring et par sko på en lang stang. „Hvorfor kommer du ikke nærmere?“ spurte hun. „Du er værre end jeg“, svarte han; „for det jeg ikke kunde få til, det gik greit og let for dig“. — Hor ser I altså hvad djævelen kan utrette ved sine redskaber“.

Luther må ha været optat av emnet; for i sin utlæggelse av *Mattæus* kap. 5 fortæller han historien på ny, men i en litt anden form: den gamle kone når her sit mål ved at indbilde begge egtefæller at den anden part er utro og derfor stræber ham (hende) efter livet⁴⁾.

1) *Fr. W. V. Schmidt*, *Petri Alfonsi Disciplina clericalis* (Berlin 1827), s. 136; utdrag i anmerkningerne. — Fra disse Herolts formninger, og særlig fra den sidste, har det norske, færøske, danske, tyske, schweiziske, og sikkerlig også de svenske eventyr sin oprindelse; sandsynligvis også det littauiske.

2) *Prato*, s. 321.

3) *Dr. Martin Luther's Tischreden oder Colloquia*, herausgeg. von K. E. Förstemann (Leipzig 1846) III, s. 82.

4) Gjengit i *Andreas Hondorff's* *Promptuarium exemplorum oder Historien- vnd Exempelbuch, new corrigiret vnd zugerichtet durch Wenceslaum Sturmius*, II (Leipzig 1610), fol. 327.

Kort efter møter vi den første danske gjængivelse av historien. Den skyldes *Peder Palladius*, den første lutherske biskop i Sjælland (biskop fra 1537—1560). Under sine visitaser holdt han en række foredrag rundt om i menighetene om liv og lære og om tro og overtro; disse foredrag nedskrev han omkring 1540 i „En Visitatzbog“, en av reformationstidens originaleste og friskeste frembringelser. Efter at han her har talt om trolddom, tillægger han:

„I törfvne icke være redde for saadaane skarns troldquinder nu lenger; det er ickun lögn mand siger: at djæfflen skal self være red for hende (han er icke red vden for Gud), oc at hand skulde en tid giffuet hende it nyt par sko, oc da skulde hand haffue ract hende dem paa en lang stæge, for hand torde icke self være i ferd met den gamle troldquinde. Det er icke vden lögn. Hui skulde hand icke tore være i ferd met hende, effterdi at en troldkone er djæfflens melckedeye: hun malcker hannem, oc hand malcker hende saa lenge at de malcke hen til sammøn vdi helfuedis affgrund. Var dig for deris løn! wi wille icke tale mere om dem“.

De ældste hentydninger i Sverige til vort emne må også nærmest regnes hit. De findes i et par av de ældste svenske skoledramaer. Det ene, *Tisbe*, — spillet flere ganger mellem 1610 og 1626 — omtaler en kjærring som er djævelens redskab, og om hvem han sier: „hon är werre än fanin“. I det andet drama, *Judas redivivus*, opført i Tälge i 1614, er det en heks som er i djævelens tjeneste: hun skal prøve at lage det så, at Judas dræper sin tjener Dromo, eller tjeneren ham, så skal hun få et par sko; djævelen selv kan ikke få det til. Det lykkes hende; Judas stikker Dromo ihjæl. Hun får skoene, og fanden sier: „Mz diefflar ästu öffwerfull!“ Hun spør om han ikke vil komme nærmere. Men han svarer:

„Ther till är jag allt för godh.
Naska tigh aff, tu gör mig hinder,
Aldrigh jag een sådan diefwull finner“.

I hegge skuespil er det en av underdjevleene, ikke satan selv, som optræder¹⁾.

Ved siden av denne lange række av kirkelige eller opbyggelige behandlinger af stoffet løper der en række av profanlitterære. Skjønt også denne går langt tilbake i tiden — den ældste verdslige behandling er fra 1315 —, er den dog at betragte som avledet; det er i prækeneksemplerne alle mig bekjendte litterære formninger har sin kilde; derom vidner til overflod også den „moralisation“ som de fleste av dem har bevaret²⁾.

1) *Lundell* i Svenska Landsmålen (1882, C.), Bihang I, 1, s. 94 og 100.

2) De profanlitterære formninger er: Et latinsk digt fra 1315 i *Adolfi Fabulæ*, fab. IX (Wright, Latin Stories, s. 186); „El conde Lucanor“, eksempel 42, av den spanske digter prins *Juan Manuel*

Fra prækeneksemplet er således, direkte eller indirekte, alle kjendte formninger av dette emne strålt ut, både nutidseventyrene og de ældre litterære behandlinger. Men hvor prækenhistorien selv stammer fra, vét jeg ikke. Enkelte¹⁾ har rigtignok ment at finde grundlaget i en gammel indisk fabel, rammefortællingen om 1ste bok av *Pantsjatantra* („Løven, oxen, og de to sjakaler“). Jeg kan imidlertid ikke se anden likhet end den almene at der også her er tale om et venskap (mellem løven og oxen) som går over til bittert uvenskap, på grund av listig og løgnagtig sladder (fra den ene sjakal). Alt andet er forskjellig — fra de handlende „personer“ til situation, milieu, og episk indklædning.

Små natur- og dyresagn.

1. Næpa å humlen. Fra Skafså ved Sophus Bugge omkr. 1863.

De va eigångg næpa å humlen²⁾ trætta so fælt. Fyst skjende humlen på næpa for de ho ville hava de for våslendt å kadda hæna „næpe vassfu³⁾“. So blei næpa sinna, so sa ho de: „Nei, du humle galnehøvu! som trætтар mæ bonden um viti, å slær han so ne i driti“. So tore kji humlen mei, de blei kji mei av då.

2. Gjeita. Fra Bø i Telemarken ved Moltke Moe. 1882.

Dæ va i den tia æll tingen konne snakke. Når gjeita skulle kjea⁴⁾, sa 'o: „Aldri⁵⁾ meir! Aldri meir!“ Men når dæ lei på, å ho blei frisk atte, så sa 'o: „Å eg veit ikkje, å eg veit ikkje!“ sa 'o d a.

3. Bekaren. Fra Bø i Telemarken ved Moltke Moe. 1882.

Om våren, når souine slapp ut, va bekaren så arm at 'n konne ikkje stå på beina, ana datt i köll. Så satt korpen oppi

(død 1349); et tysk digt fra det 15. årh. (*Germania* XXXIII, s. 261); et digt av *Hans Sachs* (død 1576); en fortælling av *H. W. Kirchoff* (død 1603) i hans „Wendunmuth“ I, s. 366, i Oesterleys utgave (*Oesterley's anmerkninger* i bd. V har jeg ikke hat adgang til). — Enkelte andre forfattere, spanske, italienske, franske, og tyske, citeres av *Prato* s. 311 og av *Jac. Grimm* i *Deutsche Mythologie*, 4. ausg., s. 868 anm.

¹⁾ *Miss Busk* (*The Folk-Lore of Rome*, s. 416) og — efter hende — *Prato* (*Zs. d. V. f. Volksk.* IX, s. 312 ff.).

²⁾ Humle-planten. ³⁾ *fu* betyder i Telemarken bakdel. ⁴⁾ *kjea* = landsm. *kidja*, få kid. ⁵⁾ I Bømålet heter det *aller*.

buskune å såg på detta: skulle 'n våge seg ne å hakke ougo or 'n?
 „Æ du sjuk, æ du sjuk?“ sa 'n. „Nei guss bitter dø æ eg ei!“
 sa bekaren å reste på hue — han va so arm at 'n orka kje rise opp.

4. **Skrika.** Fra Bø i Telemarken ved Moltke Moe. 1882.

Skrika ¹⁾ æ så grøv te draga i samene om høsten. Men ho legg ifrå seg dæ ho har, bätte hær å dær, på ein stein, i ei tuve, hell ett kjærr, mæ ho flyg a sta etter meir; å så legg ho dæ ifrå seg ein aen sta, å flyg attende att. Aller veit ho å finne att dæ ho har gjømt bøl — derfer æ dæ dom snakkar om folk som har „skrikegjømslé“ —. Men mæ dæ at ho dreg'e så mykje te seg, trur 'o, ho æ rik, om høsten, å skrik'e: „Rik, rik, rik, rik!“ Men om våren æ 'o så arm, når ho kje finn'e att nokko, at ho flyg å skrik: „Ei mark for griseløften! Ei mark for griseløften!“

Viser.

„Truls-visa“.

Optegnet i Orkedalen omkr. 1845 av Ivar Aasen.

Han Truls han tent i Kungens Gaar
 i femten Vuku aa dærte et Aar.
 „Gje me Løn!“ sa 'en Truls mæ Bogom.

„Slett inga Løn hi du fortent,
 mi beste Byrse hi du burtskjæmt!“
 „Si du dæ!“ sa 'en Truls mæ Bogom.

Han Truls tok Kungen i Haar aa i Skjegg
 aa sett an upp i den femtande Vegg.
 „Gje me Løn!“ sa 'en Truls mæ Bogom.

„Aa kjære min Truls, du spar mitt Liv,
 mitt halve Rike ska e de gje!“
 „Kom mæ di!“ sa 'en Truls mæ Bogom.

¹⁾ D. e. nøtteskriken. Kaldes også *könnskrika*.

Han Truls han sprang burt aaver ei Kjærr,
der sto tre Kara aa flaadd ei Mærr.

„Flaa ho fint!“ sa 'en Truls mæ Bogom.

Di to dæm inn i Skogen flaug¹⁾,
den treie han inn i Mærra smaug.

„Bi du dær!“ sa 'en Truls mæ Bogom.

Han Truls han gjekk te sin beste Væn,
fek se Naal og Traa, sydde Høle igjen.

„Sit no dær!“ sa 'en Truls mæ Bogom.

Almindelig utbredt over hele landet. En østlandsk form (nærmest romeriksk?), „Truls mæ Baagan“, findes i *Jørgen Moe's Samling af Sange, Folkeviser og Stev i norske Almuedialekter* (1840), nr. 38, og derfra avtrykt i *Berggreen's Norske Folke-Sange og Melodier*, 2. Udg. (Kbh. 1861), nr. 102. En version fra Telemarken hos *Landstad*, nr. XCII „Truls með bogin“; fra Aaserall i *Ross's Norske Viser og Stev*, nr. 39 „Truls mæ bogin“.

Vuggeviser.

Optegnet av Ivar Aasen omkr. 1845. „Jædersk Dialekt“.

1.
Tipp tippe tua!
Mor mi va ei Frua,
Far min va ein Herremann,
Bror min va ein Spèlemann;
han he spèlt saa længje
paa Far sine Strængje.
Strængjenn kosta Pænga,
Pænga æ i Pungjen,
Pungjen ligg i Skrine,
Skrine staar i Kistaa,

Kistaa staar i Skibe;
Skibe gjekk te Engelland
kjøba Rug aa Kveide.
Kom der to tre Pige fram,
spure kaa Skipperen heide.
„Skipperen heide Helgje“.
„Hèv 'an nøge te selja?“
„Han høv Eple, han høv Løg;
vene Pige, kom aa kjøb,
lad saa Skipperen segla!“

¹⁾ *flaug* i Betydn. løb bruges ikke nordenfjelds (Aasens anmerkning).

2.

Ræven laag paa Stræde,
 lydde paa Lamma-Læde:
 „Tig du, tig du, litla Lam!
 Du ska kòma i mitt Fang“.
 „Nei“, sa ho Kua,
 „Lamme mitt ska sua.
 Æg ska hængja dæg opp i eit Tre:
 Rumpaa ska fara ovaa te,
 opp aa ne, aa av aa te,
 ligasaa Mòsen paa Treaa!“

Kua, en sau med korte ører
 (landsmål: kuva).

Variant til de sidstelinjer fra Time
 på Jæderen (meddelt av Arne Garborg):

Æg ska hængja 'n Rabbe
 so høgt i tre,
 at rompo ska didla både
 opp å ne —
 dæ va væl åt han Rabbe!

L. 3: „Tigt du stidle, du litla lam“.

3.

Lu lu Lavring!
 Æg vogge før ein Kavring,
 Kann æg ingjen Kavring faa,
 saa ska æg lada Voggaa staa —
 lad saa Badne graada.

Lavring stammer fra det tyske
 middelalderdigt om dværgekongen
 Laurin, hvis navn er gåt over i norsk
 folketradition; således i eventyret om
 „Lillekort“ (*Asbjørnsen og Moe* nr. 24)
 og i et telemarksk sagn (*H. N. Tvedten*,
 Sagn fra Telem. 1891, s. 132). Mellem-
 leddet er danske gjengivelser af det
 tyske digt (f. eks. *Franziska Carlsen*,
 Fra Rønnebæk Sogn, 1861, s. 113
 „Dværgekongen Lavring“). — I vugge-
 verset her har man vel sat Lavring i
 forbindelse med det norske verbum
 lavra (se *Ross Ordb.*).

Nr. 1 synges over næsten hele landet; jfr. *B. Støylen*, Norske
 barnerim og leikar (1899) s. 2 (nr. 2 og 3). — *Nr. 2* er optat i
Hans Ross, Norske Viser og Stev (1869), s. 126. — *Nr. 3* er me-
 get utbredt, især over Nordland og Vestlandet; se *Støylen* s. 26
 (nr. 170).

Støifenn Fefennson.

Hermo Dalen i Mo song dette fyre Hans Ross i 1869 og 1874.
 (Ljodskrifti er helder grov; e er trongt, er ee, burtetter mot i).

1. Dø va øzn av kâmonmannø,
 som kâm sò sènt om kvèlli:
 „Bondøn, du lånør mæg hus i nått
 ti turkø menø fèlli!“¹⁾
 — Ti hera vi øzjen dans'n framføra.

¹⁾ Formi *fèlli* høyrer ikkje te detta maal men te grannemaalet i Se-
 tesdal. — og i Tinn i Telemark; i Mo er det „*fèllir*“.

2. Eg skó láne dæg hus i nátt
ti turke deno felli,
ha du nóko æventy
ó seza mæg om kvelli“.
3. „Burte só æ mæne systane tvo,
æg kan iþji bæri seza;
de æ mæg fy²⁾ sannhæste sakt:
de³⁾ æ upp-á Skomæþezar“.
4. „þænd æ eg upp-á Skomæþezo
ikrengom kvór dæn ronni;
va eg só tamde mæ böjen som du,
só ha eg de³⁾ sill lánge fonni.
5. Höyræ du Steifenn Fefenñson,
gakk du dæg at Nipeste³⁾zn:
fy²⁾ nora só fær du kvildine
fy sonna só fær du e³⁾.
6. Höyræ du Steifenn Fefenñson,
gakk du dæg at hestabaþi,
só neþþar Sotæn skrømtinæ,
se dá fær du Steifenn vakne!“
7. De va no Steifenn Fefenñson
þekk seg at Nipeste³⁾zn:
fy nora só fekk en kvildinæ
fy sonna só fekk en e³⁾.
8. De va no Steifenn Fefenñson
þekk seg at hestabaþi;
só neþþa Sotæn skrømtinæ,
se dá fekk Steifenn vakne.
9. De va no gamle jyvremóyre,
ho villæ på steiþe blæsæ;
Steifenn han tænkta mæ gjave seg:
„no þæme du væl ti máti!“

²⁾ fø? ³⁾ var kanske æe (tviljod) som i Vinje, tett ved; knapt nog.

10. Fram kám gamlæ jyvremóyre,
ho villæ på steiðe sjera:
Steifenn tænkta mæ sjavæ seg:
„du biar fulli dera!“⁴⁾
11. De va no Steifenn Fefennson
utav hándo skóut,
skóut han ti gamlæ jyvremóyre
só grani⁵⁾ o óugo róut.
12. „Kallt æ her upp-á Skomæheio,
vend'n blæs av hari;
kvassæ só æ ðesse jóklotendana,
fuk av fánno skari“.
13. De va no Steifenn Fefennson'n
læ på pile bjarta,
só skóut 'n ti gamlæ jyvremóyre,
só ódd'n ðen sto i jarta.
14. Fram kám addæ små tródde,
ðei tok ðá ti ó fælæ:
„hót-tru ókkós móyre felar,
mæ ho þanþar só mæ hælo?“
15. Fram kám addæ små tródde,
joræ seg av ezt gama:
„hót-tru ókkós móyre felar,
ho fær þi þeft'n sama?“⁶⁾
16. De va no gamlæ jyvremóyre,
ðá ho datt i hari:
„de hevner mæg addæ små tródde
alt ivi jupæ dalar!“
17. Fram kám addæ små tródde,
ðei króup i kvór ðen ronni;

⁴⁾ dera? ⁵⁾ grani tydde sonagren med „tärine“; augnehaar?

Stæfenn han hæ þi mendri fy sæg
hæll fæmtæn i kvörjom skóti.

18. De va no Stæfenn Fefennson
tok ban ti ó lærast:
„hót-tru her kám upp dæn klaræ sol,
her upp-á deð skomæ heðar!“
19. De va no Stæfenn Fefennson
læddæst han ó sjetæ:
taþi no dæn vænæ brure,
som löypæ på femon⁷⁾ foti!“
20. Só lænji sprang deð små tródde,
— deð villæ dæn brure taka —
ti deð blæv i kampæstæznar
standandæ nir-i⁸⁾ dalar.
21. Só lænji sprang deð små tródde,
ti sole dæn sjetæn i óugo;
då blæv deð i kampæstæznar,
standandæ nir-i⁸⁾ hóugo.
22. Ó de va no Stæfenn Fefennson
svæptæ sitt hovu i sjenn;
só jekk han sæg i berji upp
ti senæ systar enn.
23. „Só myþi hava de vuksi her
i dænna mánas dag,
de konna með i dikkós ermanæ þera
alt ivi deð juþæ dalar“.
24. „Vókst’rn hava me fænji,
ó styrþæn turvæ me adde,
mæn fann me rysæns huskætæznæ,
se då si⁹⁾ vókst’rn fadde“.

⁶⁾ „samen“ tottest eg høyra andre gongi. ⁷⁾ ikkje femom. ⁸⁾ ner-i?
⁹⁾ si o: sille.

25. Só fann *de* rýsæns husketæne¹⁰⁾
 ó stakk *en* i Stæfenns særk;
 só fækk 'n attæ *dæ*ræs vókstær
 mæn alli só blæiv 'n stærk.

[Av denne gamle vise eksisterer der, foruten Landstads og den ovenfor meddelte version, flere optegnelser ved Sophus Bugge og Moltke Moe. Bl. a. en optegnelse av Bugge fra 1863 efter den samme mand som Ross i 1869 og 1874 hørte visen av, Hermo Larsson Dalen (eller tidligere: Sæbersli). De vigtigste avvigelser i Bugges manuskript hit-sættes, sammen med enkelte ord- og formforklaringer:

V. 1, l. 1: kömon manne. (Andre versioner har rigtigere *köme-mann*, en ankommende, en gjæst; gammelnorsk *komumadr*. „Felli“ l. 4 betegner skindplagg).

V. 2, l. 1: Eg sille. — V. 4, l. 4: silt. („Skömeheiar“, de mørke skumle heier, er et av visernes navn på trollenes hjem).

V. 5, l. 3-4 rigtigere:

fy sunna so fær du kvildine,
 fy nora so fær du ei.

I det korresponderende vers 7 hadde Hermo allerede for Bugge ombyttet „sunna“ og „nora“ — som i Ross's optegnelse.

V. 6, l. 2 (og 8, 2) rigtigere: hestebarkji (d. e. strupen, luft-røret i halsen). — 3-4 (og 8, 3):

so neggjar soten, skrymtine ser,
 då fær du Steinfinn vakne.

D. v. s.: hesten knegger når den får se trollene, „skrømtet“.

V. 10 står foran v. 9. — („Jyvremoyre“ er gygren, den gamle troll-mor).

V. 12, l. 4: „fänno“ er dat. ental hankjøn av adjektivet *for*, gammel; „skari“ er senere indkommet i steden for „skavli“, snefönn, som de fleste optegnelser har (= *fornum skafi*). I l. 2 har rimordet da vistnok oprindelig været „av avli“, av al sin magt.

V. 15 står foran v. 14.

V. 19, l. 4: *fimom fote* (gammel dativ ental av *fimar*, rask, snar).

V. 21, l. 4: *stande neri hougo*.

V. 25, l. 2: *å la 'en*. (Verset er vistnok forvansket).

M. M.]

¹⁰⁾ er vist eit gamalt **ökateinn*, „ynskjekvist“; professor Moltke Moe, sjaa Ross ordbok, p. 345.

Sagn.

Litletapp i fjella æ dø'e.

Fra Sunnfjord, optegnet av skoleholder Peder Mørk 1840.
(Stiftamtmand W. F. K. Christies samlinger i Bergens Museum).

I Yttre-Holmedals Præstegjæld i Holmedals Sogn, paa den nordre Side af Dalsfjorden, er mellem Gaardene Helle og Vaardal, et Sted som kaldes Hellegjere (o: Løkke), som i gamle Dage skulde være beboet af Tudser (o: Bjergtrold); hvilket følgende Sagn skal vise: En Dag i Julen, gik for lang Tid siden, en Mand som hørte hjemme paa Helle, et Ærende til Vaardal, og da han silde om Aftenen kom tilbage til bemeldte Hellegjere, hørte han oppe i Fjeldet en Røst, som tiltalte ham saaledes: „Høire du da du Dagmand! seig da te haane Natmand: han Litletap i Fjella æ døe“. Manden gik derpaa hjem, og da han om Aftenen da de sad til Bords tiltalte sine Folk saalunde: Jeg hørte en forunderlig Tale i Qvæld inde i Gjere, det tilraabte mig med disse Ord (her fremførte han de af Røsten fremsagde Ord), sprang Døren til Kleven (o: Alkoven) op, og en menneskelig Skikkelse løb ud, som jamrende udstødte de Ord: „Æ han Litletap døe! æ han Litletap døe!“ Hvorpaa Manden gik hen til Kleven, hvor han havde sit Juleøl, og fandt at mere end Halvdelen var tappet paa Gulvet.

Samme emne som det tredje efterfølgende sagn, „Lislevrikk“. Dette sagnstof er både gammelt og vidt utbredt; den ældste formning fortælles av den græske forfatter Plutarchos (omkr. år 100 e. Kr.); se *Mannhardt*, Wald-u. Feldkulte II, s. 133; *Helland*, Nordre Bergenhus amt I, s. 652 f., hvor også flere norske versioner nævnes. Av norske formninger fremhæves: *Astbjørnsen* HE. ³ s. 45 f. og 307 f.; *Segner fraa Bygdom* IV [d. e. III], s. 138; *Storaker og Fuglestvedt*, Folkesagn fra Lister og Mandals Amt (1881), nr. 55.

Bytingjen mæ sjau Søgemør.

Fra „Bergens Stift“ („Meddelt fra Nhl.“)¹⁾ optegnet ca. 1844 av Ivar Aasen.

Da var ei Kaana, som hade fengje eit Badn; aa nokor Ti ette di tykte ho, at Badne hade vorte so myrkt i Liten aa so uhuglegt

¹⁾ D. e. Nordhordland. — Sprogformen er et forsøg på en slags normalform for Bergens stift, men noget usikker.

i alt sitt Lag, at dar maatte vera noko, som inkje hade gjengje rett til; ho fekk ei Tru um, at Badne var bytt i Voggo. No vilde ho fyrst røyna, um da var so i seg sjølv, aa difyre fann ho paa den Raadi, at ho lagad til Malt i ei Fingerbjør; aa so hengde ho paa ein stor Kjel mæ Bryggjelog aa baka upp alle dei Saa-ar aa Tunnor, som i Garen fanst. Dette Staakje varde i tvo—tri Dagar, aa alt detta saag Guten, som laag i Voggo. Daa spurde han kor stort Brugg dei hade, elder kor maange Tunnor dei hade melt. „Her ser du da“, sa Kaano, aa tok fram Fingerbjøri, som Malte var i. „Haa haa“, sa Guten; „no heve eg fare sjau Kungerikje igjenom aa søgje sjau Søgemør¹⁾ ihel; men aldri heve eg set so stort Staak fyre so lite Brygg“. Daa var da godt aa høyra, at da var ein Byting. Dei segje da og, at Kjeringji fekk han um-atte bytt; men kva Raad ho brukte, veit eg inkje.

Ein annen Byting var da gjort likaeins mæ; aa daa dei synte honom kor mykje Konn dei hade melt, so svarte han soleid: „No hev eg vøre stuvfelter²⁾ tri Gaangjer, aa er uppatt ronnen av Roti tri Gaangjer; men aldri hev eg haurt so stort Staak fyre so lite Brygg“.

Sagn om byttinger eller skiftinger hører til de aller almindeligste i Norden. Også hos de andre germanske nationer, og hos Kelterne, Littauerne, o. fl. folk gjenfindes de samme sagn, og de samme eller lignende knep for at få byttingerne til at røbe sig. Se *Jac. Grimm*, *Deutsche Mythol.*⁴ s. 387 f. (og III, s. 135 f.); *R. Köhler*, *Kleinere Schriften I* (1898), s. 219 f.; *A. Faye*, *Norske Folke-Sagn*² (1844), s. XXVI ff. og 21; *Asbjørnsen HE.*³ s. 247; *Segner fraa Bygdom I*, s. 5; *H. N. Tvedten*, *Sagn fra Telemarken*, s. 46 og 68; osv.

Gullstein Breive.

Skyttersagn fra Bykle, fortalt af Gro Torjusdotter i Valle 1847,
optegnet av Jørgen Moe.

Gullstein Breive var engang ude for at skyde Reen. Da han havde gaaet en Stund oppi Heien, mødte han en Flok, og af den skjød han en Keenbuk. Da han saa „flette“²⁾ Renen, hørte han det lokkede paa „Ringaal-Stuten“. Borte fra en Berghammer svarede det: „Du tar 'kji kadde, han æ fallen for Spjote“. I Ørene paa

¹⁾ Flertal av *sogemor*, mor som gir die, også amme. ²⁾ *stuvfelter*, nedhugget til „stuvn“, rot-stubben. ³⁾ flådde.

Renen fandt han en Ring; den var blinkende blank, men ingen kunde skjønne hvad Metal der var i den. Kjødet grov han ned i en Ur, og selv lagde han sig under Huden til at sove. Men bedst det var, begyndte det at rykke i Huden. Da hørte han det sagde borti Hammeren: „Agte deg! Han hev Sløkje-Pipa¹⁾; han fis'e²⁾ paa deg“. Men endda blev det ved at drage og rykke i Reenskindet. Gullstein blev kjed af dette, og skjød efter den som rykte. Da hørte han, at En skreg og lagde udefter Vandet, han laa ved, og paa den anden Side af Vandet lo det og sagde: „Eg visste at Gullstein Breive va Kar“. Men da Gullstein vilde tage Reenskrotten i Uren, var den borte. — Ringen bar Gullstein siden bestandig som Skjortering. Men engang længe efter skjød han paa en Bamse; den foer paa ham, og de tog til at baxe, og Bjørnen bed Ringen i Knas. Men tilsidst maatte den til. — Og denne Historie er sand; for Gro har hørt den af en Kone som var gift med Gros Farbroder, hun hed Margit, og Gullstein var hendes Bedstefader.

Hører til de mange skyttersagn, som før var almindelige i alle vore fjeldbygder. Det mest kjendte er de eventyrlige fortællinger om Per Gynt (*Asbjørnsen*, *Huldre-Eventyr*³⁾, s. 192 f.). Lignende sagn findes f. eks. fra Gudbrandsdalen, Valdres, Sogn, Lister og Mandal — hos *Asbjørnsen* H.E.³⁾, s. 189 f. og 196 f.; *Segner fraa Bygdom* I (1871), s. 23; *O. Sande*, *Segner fraa Sogn* II (1892), s. 314; *Storaker og Fuglestvedt*, *Folkesagn fra Lister og Mandals Amt* (1881), nr. 61 „Troldstuden paa Nordbø“ (den heter Ringol; og har to store jernringer i ørene); osv.

Troll-samtalen fra berg til berg er et overmåde hyppig drag i jutulsagnene; således f. eks. *Asbjørnsen* H.E.³⁾, s. 35, 45, 47; *Segner fraa Bygdom* I s. 25; *O. Stv. Hansen*, *Bygdefortælling, Optegnelser fra Tydalen* (1873), s. 116; *P. Fylling*, *Folkesagn* I (1874), s. 46; *Storaker og Fuglestvedt*, nr. 4, nr. 5, nr. 16, nr. 47; osv. — Trækket forekommer allerede tidlig i middelalderen i *Vita S. Galli*, fra Schweiz, (se *Uhland*, *Schriften zur Gesch. der Dicht. u. Sage* VIII, 434).

Lislevrikk.

Fra Fyrdsdal. Optegnet av Sophus Bugge omkr. 1863.

De va ein mann'e som reste frå Torsli ti Breivik³⁾ ivi Breiviksheiæ um joleftan. Som han då kåm mitte på heiaæ, so ropa de

¹⁾ „Rør-pipen“; av *sløkje*, f., hul plantestængel, især av kvanne (i andre sagn „gjeitjol-pipa“: kvannestilk-pipen). ²⁾ blåser. ³⁾ Det er en mils vei.

ti 'en frå ein støy'le å sa: „Dag-trøt hēr. Når du kjem ti gars, so lyt du seie at Lislevrikk æ dø'e!“ Då han kām ti Breivik, so fortalde han de som hæ hændt 'en. Då han sa, Lislevrikk va dø'e, då hørde dei ryngjehødda⁴) skradde i kjeddaren. Gjygræ lout heim-atte; ho ha vilt tappa seg øl ti jolæ. Ei jengjurd'e ryngje sto ette i kjeddaren. — Støylen kallar dei Dagtrøt ænno.

Se bemerkningerne til „Litletapp i fjella æ dø'e“, side 69.

Soga um Viderik Verlandsson.

sum Johannes Skar hev skriva æ upp i Setisdal.

På grund av Sætersdalsmålets eiendommelige lydssystem har man ment her forsøgsvis at burde anvende en halv historisk skrivemåde, ikke nogen egentlig lydskrift. Der benyttes her aksenttegn til to aldeles forskjellige ting: dels sættes de over vokaler, og da er de til betegnelse for vokalens udtale, og dels sættes de mellem to bogstaver, og betegner, som aksenttegnene ellers pleier, eftertrykkets plads og tone-lagets art. Når tonløse ord undtages, er vokalerne altid lange foran én konsonant; de kan også være det foran dobbeltkonsonant eller to konsonanter, og i dette tilfælde sættes de her, hvis de ikke har aksenttegn og ikke er skrevet som diftonger, med det almindelige længdetegn, f. eks. ródde, ävlen.

Tegnet **å** betegner lydskriftens **å²**), **æ** dens **æ**; **é** = **è**; **í** = **ei**; **ó** = **ou**; **ú** = **eü**; **ý** = **uy**; **ø** kan for tiden af mangel på typer ikke forsynes med aksenttegn; det i oldn. lange **ø**, omyd av **ó**, samt hvad der i målet er sammenført dermed, har, parallelt med **é**, fåt udtalen **ø^v**. Også de gamle korte vokaler er tildels bleven diftongiske, forsåvidt de nu er lange. Tegnet **a** betegner dog altid enkelt vokal, **á**; **ø** derimod er foran kort kons. i betonet stavelse diftongisk, vaklende mellem **æ** og **eæ**; i ubetonet stilling og som kort vokal er det i regelen **ø**. Tegnet **i** udtales med lukket eller kun lidet åben **i**-lyd. Når **o** står således, at det udtales kort, f. eks. i **honn**, betegner det **o**; når vokalen er forlænget, er det **oø**, eller efter enkeltes udtale **oo**, f. eks. **so** = **soø**, **lova** = **loøvå**. Tegnene **u** og **y** gjengiver **u** og **y**; **ø**, forsåvidt det er av oldn. **jø**, udtales **yø**

1) ringe-hanken.

2) Hos enkelte, især i Austad sogn i Bygland, er det lange **å** snarere et **åo**. Det korte **å** er måske allesteds to arter, dels lydskriftens **å** dels dens **ø** (eller **å**?).

(*kjæt*, *mjæl*, skrevet *kjæt*, *mjæl*). I Byglands præstegjæld, navnlig sognene Bygland og Árdal, er forekomsten av disse nye diftonger temmelig uregelmæssig, stærkest er den ved *i*, *ú* og *y*.

De gamle diftonger, her skrevet *au*, *øy* og *ei*, udtales henholdsvis *áu*, *øy* og *ái*.

Dentalkonsonanterne *d*, *t*, *l* og *n* er sædvanlig temmelig tilbagetrukne. For lyden *g* bruges her dels *dj* og dels *gj*; det sidste i fremlyd udtales ofte *j*; også i indlyden kan det samme hænde, derfor skrives her tildels *smijje*. Forbindelsen *kj* udtales sædvanlig *kj*, sjældnere *kj*, også *tj* er her brugt for den samme udtale. Når *d*, *g*, *t* eller *k* fordobles foran *j*, betegnes derved at hele konsonantforbindelsen er lang. Med *sj* og *skj* betegnes *sj*. Forbindelsen *ngj* er *ngj* eller *ngj*, rimeligvis med en bestemt geografisk fordeling. Ellers er *ng* = *ng*, foran *t* og *s* kun *ng*.

I udlyd efter en anden kons. er *l*, *n* og *r* stemmeløs, f. eks. *n* i *sókn* og *vatn*.

Pronomenet *dei*, udt. *dái*, bliver ubetonet til *dá*; *ein* ubetonet *án* eller *æn*; *ei* og *eit* ubet. *ái*.

1.

(O Vaddeþ).

Der va trí småðrængji sum ródde sikká út á a øy á sille hænte noká kjé; dæn eini hét Verland. Då gjærest der á so kalleg an vin'de; báten kvævdést á tvei kóme burt i sjjóæ; Verland slapp upp á kjólen. So sat 'an á dreiv fær vin'dæ. Sei'ste rók 'an i land á a øy; han dróg báten upp á batt 'an. So vaddra 'an útívi á leita um 'an kunna kjí finne fókk. Sei'ste kám 'an innat a líti stoge, á der va a líti gjente eisemó inni: „Ai ai, ai ai, koss heve dú káme hera“, sa 'u: „fys'te pa'pa kjæ'me heim'te so slær 'an deg i hel“, sa 'u á barma seg. — Han va rýmlingji fair enni, á hélt seg i skjúl dera á óyne; han [va dá av kúldi¹), av dí 'an va so ávers an smé'e; der va ingjen so gó'e på bíti²) sum hann. Verland va so kvitt' 'an laut gjeve seg tí, á ba gjenta tí bé'e fyre sí á lova enni godt³): han sill' bere vé' á vatn fyr æ, sa 'an, á hjelpe fair enni tí bláse itt⁴) 'an smía.

Dá kám smé'en á rauk tí á spúre koss Verland ha káme der. Verland fártáld'e alt, bá líti á mykji, koss tí ha gjengji. Smé'en

1) var da borte og brændte kul. 2) til at sætte egg. 3) udt. gætt.

4) når.

ville drep' 'an mæ same; mæn Verland ba fyre lífvæ so hjarte vént, á gjerta hjelpt' ó ti bé'e: „Han kann bere vé' á vatn á hjelpe dé ti kjylje'), á bláse itt du smíar“, sa 'u. Á seíste var'te de ti dí, at smé'en lova ó á vere; mæn 'an sette de skarpe skjilóri, at 'an mátt' alli tak' att²) av øy'ne.

Verland va i smiddjunn jamt, á smé'en lær' 'an adde sí kánsti, ko barr' á settje bit fyri — de mátt' 'an alli lære.

So var'te gjenta trek³), á de va Verland som kunne ti de. „Itt papa går at⁴), slær 'an ákká i hel bogó tvau“, sa 'u — dei kunna inkje tænkje ti tak' 'an atte, av dí dei vár' inkji kara fyr' ó, um dei våre bogó á hann eisemadde. „Mæn ná ska eg sei' ákká a gó rá“, sa 'u; „i márgó ska 'an settje bit fyr a svær. Då lýte du grave deg ni kolhaugjen á [liggje kage⁵). Han ritar seg ive læri mæ sværæ, av dí 'an hører⁶) i sit egji bló. Der hæng' a smyrjehonn á veggjæ, á itt 'an ritar tré'i gångjí má du trive hon'ni á rýme mæ de; av dí, fær 'an inkji smúrt seg, so blør han seg i hel“, sa 'u.

Verland gjære sum gjenta sa'i. Smé'en gádd' alli at, so skvált 'an pó kolhaugjæ, á av va 'an mæ hon'næ. „De visste du inkji av ditt egji vit; de heve dótte mí lært deg“, sa smé'en — „de hev visst gjengje gali mæ dikká!“ sa 'an. So dø' 'an, á dei gróv' 'an né á øy'ne. Han leivd' ette si so ivegångs stóre médel av gull á sylv.

So vill' da av finne tókk. Da skute bátæ á flot; mæn 'an kunna kji bere médelen. Då hola 'an an sták'ke, á gjære mange róm, á støyge låsa fyr kvert róm. So bære dei at bátæ so mykji 'an vann bere, á dei gjævaste eignelytinn la dei inni sták'kjen á læste húrinn; lyklann la Verland i sí egjó lumme. Dei bunde sták'kjen i kranen⁷) á bátæ á ródde ti.

Mæn da ha kji langt fari, då braut der í mæ so kallegt a veir. Fys'te kasta dei útó bátæ ti létt' ó; so lute da løyse sták'kjen ti á bergje lívi. Sei'ste tóke da land, á Verland sprang fram'te mæ strán'dinn, [áddi av áddi⁸), um 'an kunne kji finne sták'kjen; mæn inkji ha' 'an á inkji fann 'an.

Gjenta stó etti á vænta: „No løypp' 'an av á svíke meg!“ tænk't 'u — 'u tótt' 'an var'te drjúge, á de tikj' 'an allstødt, dæn sum væntar. So trävla 'u ti ett' ó út i skógjen. Då va der an

1) brænde kul. 2) reise tilbake. 3) frugtssommelig. 4) lægger mærke o: til det. 5) ligge og kige. 6) hærder. 7) toppen, om noget der stikker frem og op, sedv. med udskjæringer. 8) fra odde til odde.

bjøn'ne sum reiv æ. Mæ same kám Verland. Då låg bjøn'nen á sleit pá æ. „Antell vi eg himne dœæ, hellis døy jamsis!“ sa 'an á rauk á bjøn'nen á drap 'an.

Der va audt fyre fökk á 'an visst' alli kor 'an ba kám' av. Han tevla á gjekk, á sei'ste kám 'an ti 'n bý'e. So gjekk 'an inn ti an smé'e, á spúr' um 'an vill' kji leigj' 'an ti sméedrænge. „Jau, dersum du kann slá“, sa smé'en. Á Verland ha tænkt 'an kunna nóg de, sa 'an. So prøva smé'en 'an. „Du slær godt“, sa 'an. „De kann då adde slá“, sa Verland.

Då rók der i land an sták'ke sum va so atsjjilige. Mæn ingjen kunna læs' 'an upp. „Sták'kjen æ minn“, sa Verland, á tók lykklann pó lummunn; „høve kji dei ti låsó, æ 'an inkji minn“, sa 'an, á sette kverr lykjili i sinn lås.

Då va 'an an ústøyteleg ri'ke man'ne, á kungjen gjár' 'an ti an rid'dari.

Kungjen gjære gjestebó e'gång fyre rid'daró sí. Då dei sette sikká når¹⁾ at bó'ræ, va der an níve fárlí'ti. „De nauar alli“, sa Verland á sprang hit i smiddja á kunga; mæn smé'en ha ingle níva færige. „Á ja“, sa Verland á la ti smía.

„Smé'en smeitti,

Sku mi níven skjept' í?“

sa 'an, á då va níven færige.

Då sa smé'en mæ kungjen at 'an kunna 'kji vere hass smé'e længe, „av dí her æ 'n rid'dari sum æ mykji be'te smé' ell eg æ“, sa 'an. „Kvæ æ då de?“ sa kungjen. „De tor' eg alli seie“, sa 'an, „av dí då slær 'an meg i hel“. „Mæn du ska settje ell' i a hús á skjipe rid'daró dí kringum ti glåpe mæ de brænne — so fin'ne du 'an; fyste der æ då ein sum rópar: „De vare?“ grumme kol“, so æ de smé'en“, sa 'an.

Kungjen la ti mæ same tak á sette ell' i a hús — de va a gámált hús sum 'an alli tótte sakkna í. „De vare grumme kol“, sa Verland. „Heve du vit fyr kol, so heve du vit fyr á smé' au“, sa kungjen; „dú æ minn smé'e“, sa 'an. De æ a stórt fadd frá rid'dari ti smé'e; mæn 'an laut lýe.

So var'te dótter á kunga brei, á detti va Verland. „De æ best eg løy' av“, sa 'an; „mæn eg heve gjárt an hærlæningji á

1) ind. 2) Smeden strøg av kniven; „skal vi så sætte skaft på den?“

3) bliver; oldn. *verða*.

svær á skjáll. Sværi hev eg merkt mæ de, at de ska heite Mimring; á skjállæ æ rita hámari á tång. Eg heve løynt dei der sum dei trí vá'anne mótast; før du drængjebån so má du sei' ó de; æ der noká vit í ó, so finn' 'an dei, á hellis gjer' 'an inkji noká mæ dei. Kjæm' 'an pá de at 'an vi leite meg upp, dá lýt' 'an rie mæ úskódde heste, á leite i smiddjó; dønn sum kann feste skó'ne pundi mæ hes'ten spring' i tráv kringum 'an — de æ fair ass, av dí de kann ingjen gjere ko eg“.

Hu fekk an son' á kadda 'an Viderik. So snógt 'an [tálte ti¹⁾], vill' 'an finne sværi. Han reiv upp smiddjeävlen — av dí der mótast ell' á vind' á vatn. Svær á skjáll á hærklæningji lýste sum da våre livandi. Mimring beit jinn sum klæi.

Dá gjære kungjen 'an ti 'n rid'dari. Viderik va dæn gjævaste av adde da rid'dara 'an hai; de kunna ingjen stande får hass stóre hágg. So tótte da meint í ó á skjæmd' 'an får an lausungji. Mæn de vill' 'an inkji vere; han trúga pá moi sí, at 'u sill' fortel'j' ó alt um fair 'ass, á tók út á ville leit' 'an upp. Han rei frá da eine sméæ ti da aire. De kunna adde skó; mæn ingjen va mann ti, fyste hes'ten sprang. So sló han dei i hel. Seíste fann 'an Verland, á spúr' um 'an kunna kji fá leigt 'an ti skó hes'ten. Verland kám mæ sí skó. „Mæn du ska skó mæ hes'ten sprin'ge“, sa Viderik. „Eg ska prøve ti“, sa Verland. Då ha 'an kji ri'i ko nákle språng, so va hes'ten runnskódde. „Du má stig' av á glápe, um skó'ne hange kji fast“, sa Verland — mæn Viderik tók 'an kringum hal'sen á kjyst' 'an: „Dú æ fai minn“, sa 'an, á 'an sill' fýgj' ó heim. Mæn Verland rædda seg fyr kunga. Då tók Viderik ti sværæ sí: „Talar noken dí a ór ti, ska 'an fá smak' av dei“! sa 'an.

Verland vígde mæ kungs'dóttérinn. Mæn kungjen va ærgjefudde: „Ko va dú være sum skjæmd' út dótte mi“, sa 'an. Mæn Viderik tók ti sværæ sí: „Talar du ó a ór ti, ska du fá smak' av dei“, sa 'an.

Viderik va inkji lausungji længe; mæn so snádde dei 'an får an kolbrænnarsonene. Då rist' 'an sværi: „Mimring, mon du noget due?“ sa an. Sía léte dei 'an vere.

De va eígang dei sáte reikna upp adde dei ávvgrip Viderik ha gjárt, á Verland va upphævelege²⁾): „Noká gjere nóg armestyrkjen 'ass“, sa 'an; „mæn likso mykji gjere de kvásse sværi; de heve eg

¹⁾ nærmede sig til, nemlig at kunne det. ²⁾ stolt.

gjárt, á líkjen kann ingjen gjere“. Smé'en á kunga tænkte detti va kji ko skrøytu av ó á sette seg upp mót ó Verland. Då sa kungjen dei sill' smie kværr sinn níve bá'i, á han sill' skjilje dei at, kvæ kunna settje kvássare bit fyrí. Verland høre níven í sitt eggi bló.

So prøva kungjen nívann — han ha so fæl a kjessteik 'an skar pá. Han la ti mæ nívæ á sméæ fyste. „Dænn va kvás'se! sa 'an. Mæn dá 'an skar ti mæ nívæ 'ass Verland, dá gádd' 'an alli at, so fór 'an í ein saur'e¹⁾ tvert ígjænum steikji á bó'ri á ní læ'ri 'ass alt at be'næ.

Mæn vi di no vite koss de reiste seg, dá eg fekk denne soga? So lýt' eg fortelje dikká de.

Mi vøre tvei brøa; Jón Mann'spand á moibró'i sät' í néste húsó, á dei ha tvei smådrængji, so mi vøre fjóre kampinga. So ha mi gama kver einaste dag. Mæn eg va den yngsti, á fyste mi so tumla á stroka, lei eg hel'ste úluten. So va de eígang mi tóke blindetjúg; góffa låg hití kvílunn, á eg grét. „Kám so, bóa²⁾, ska eg seie di a soge“, sa 'an. So lýt' 'an mi pí kvíla. Då sa 'an soga um Viderik Verlandsson. Han sa mange aire au, av dí 'an laut fártelje all fórt; hellis spradda eg á ville framt' ó kvílunn.

(Haddvár Knússon Ákri. †).

2.

(O Ovefnang).

Der va 'n líten drænge sum hét Viderik Verlandsson. So var'te de sagt ó, at 'an sill' finne so ávers a svær; de va nept í a jinn-skrukke, á de låg der sum dei trí vá'ann mőttest; mæn 'an mátt' in-kji take de fyr'rell 'an va man'ne ti lypte skrukkunn pive hov'úi á skjót' 'enni mót an ste'ne so 'u rauk sun'de; hellis sló svæ'ri 'an í hel, itt de sprang út.

Han reiv upp smiddjeävlen, av dí der mótast ell' á vind' á vatn. So fann 'an skrukka á bar seg mæ 'ni sum de va ó fyrelagt. Svæ'ri sprang út sum a stinnfjær³⁾.

Dá rei 'an av á ville leit' ette fai sí. Der va 'n spámanne sum ha forseгна ó um koss 'an sill' kjænn' 'an: fyst 'an fann an

¹⁾ Smlgn. Ross ordbog 632: „í al Sau, uden Stands“, Valle. ²⁾ lille-bror. ³⁾ slagfjær í et geværlås.

smé e sum kunna skó hes'ten 'ass fárát'ta saum'e á noká ting, dá va de fair 'ass.

Víderik rei frá da eine sméæ ti da aire. De kunna adde ríve unda, mæn slá pundi kunna ingjen. Seíste kám 'an ti smídjunn á fai sí á ba han ti skó. „La ká sjá fys'te, um du heve skjó'te hes'te“, sa Verland. Víderik rei ti i tanesprang. Á hes'ten va skó'dde dá 'an ha ri'i de sprangji.

Á heimvegjæ mætt' 'an trí hjúringa. So bau 'an dei trjá gátu, á dæn eine va so:

„Ko æ blankare hell sólen?

Á kori fær 'an dæn beste jólen?“

sa 'an. Tvei av hjúringó váre ínkji mæn'na ti gjete gátunn; mæn dæn tréi løyste dei:

„Sólen æ blankar' ell stólen;

I himmerik æ beste jólen“.

Mæn ha kji gátunn káme inn i saga ó tvóhundrevísebókjinn'), dá fæler eg, av dí der va nákle sum ha dæn bó'kjí.

(Dræng Torkjellsson Lun'dæ).

3.

(O Austa).

Der va ein hét Verland sum va so ulóyseleg góe ti smé. Kung'en sill' eígang próve 'n nfv' an ha gjórt. „Vare deg, nfvn æ kvás'se!“ sa Verland. Men 'an ænsa de alli á la ti tægdi. Dá gádd' 'an alli at, so skar 'an ívi de 'an tægde' pá, á nfvn fó'r av ní læri 'ass. Men sí 'an ha vara kungen mæ, kunna 'an ínkji gjer' á noká fyr de.

Han gjór' a svær sum va so fælt; „de va hórt i kjæmpebló“, sa dei gamle — han dróg de trí gangu íve læri á hórde de i sitt egji bló. Han løynde de unde smíddjeävlen i a sveipóskje av jinn.

Kjeddingjæ 'ass laga dá ti. „Fór du gú'te“ sa 'an, „ska han have svæ'ri; de lígge der sum da trí vá'ann mótast, á vá're der

1) o: Peders Syvs visebog. Der sigtes til Sven Vonveds vise — Sven Vonved er der en søstersøn av Vidrik. Spørgsmålene lyder dor: „Hvad er vel trindere end det rundeste hjul? Hvor da drikkes den feireste jul?“ og svarene lyder: „Solen er trindere end det rundeste hjul. I himmelen der drikkes den feireste jul“. — Ordlyden her er nærmest efter Anders Vedels form av visen.

noká hovú á gútæ so finn' 'an de“, sa 'an. So fauk 'an av — han va av i nétlá; mæn 'an ha gjórt si stálvængji so 'an fauk.

Hú fekk æn sun' á kadda 'an Viderik. Sværi va 'an ø're ti have; han leita unde smiddjeävle, av dí der mótast ell' á vind' á vatn. Sværi sprang pó øskjunn sum a stinnfjýr.

Eigång 'an va úti rei, hævð' 'an ti finne fai sin. Hesten 'ass Viderik va úskódde; dá kasta Verland [skó'ne ett'á, so da vurte hangande punde fótá.

(Targjei Langjei. †).

4.

(O Bygglands sókn).

Der va eigång so ávers gó' 'n smée sum hét Verland. Han lærde smie sjá 'n dverge, á dvergen lærd' 'an adde sí kánsti, ko barre fyst' 'an gjóre eikort te settje bit fyri — dá mátt' 'an alli glápo. Mæn eigång sill' 'an settje bit får a svær; dá snitta 'an seg attum smija, Verland, á glápte [inn a glise¹). Dvergen sveipte sværi kringum hal'sen so 'an blódde náká. „Skjer inkji hal'sen av deg“, sa Verland. Mæ same datt hovúí av. Verland sprang ti mæ a bytte á lét blóí rænne í. De ha 'an ti hør'slevatn sía.

Dá blei 'an smée sjá kungjen. Eigång smía 'an 'n stumpe-níve²) ti 'an. So vill' kungjen prøve níven. „Akte deg, nádige herre; níven æ kvás'se“, sa Verland; mæn kungjen ænsa de alli, á níven fór igjænum stum'pen á bóri á alt ní læri 'ass. Mæn Verland gjekk frí, av dí 'an ha vara kungjen mæ; hellis ha 'an vore lívause.

Men so kám Verland i kast mæ kungs'dóttæ. Dá blei kungjen so vón'de, at 'an skar 'an av i knéléann, so 'an fekk inkje gjengji, á dótte sí stængd' 'an inni pí a høienláft. Mæn Verland gjóre seg stálvængji á fauk av pí lápti ti æ. Sei'ste blei 'u tykk'e. „No tor' eg inkji anna ell rýme“, sa 'an; „æ de so ti, at du før gútebân, hev eg smía svær te 'an á skjáll á brynje á hjelm; skjáll'en æ merkte mæ há mári á tång. Dei ligge der sum dei trí ávvá'ann' mótist; á æ der náká hovú på gú'ten, so finn' 'an da. Men 'an má inkji take da út sjá'Ve, av dí dá drep' 'an seg. Han má fá hes'te so snógg't 'an vi av leite meg upp. Finn' 'an dá ein sum kann skó hes'ten i sprangji, dá æ de fair 'ass“.

Hu fekk æn sun' á kadda 'an Viderik. Sværi vill' 'an færgjin'ni have. Dá kám 'an på á grav' upp smijeävlen, av dí der mótist ell'

¹) ind (gjennem) en åbning. ²) brødkniv.

á vind' á vatn. Han lét 'n lívause take sværi út. Då sló de hovúí av man'nen.

Der va nákle sum snádd' 'an fyre hóresune. Mæn de vill' 'an inkji vere á rei út ti finne fai sin. Då kám 'an ti a smijje; mæn der va audt fyr fókk, av dí smé'en va heimi át. Víderik sette ell' i smijja. Då styrmd e da ti ville slókkje; mæn æn gámále hinka etti á krykkju: „Rívi frá á slókkji ko'læ“, rópa 'an. Víderik ba 'an ti skó hesten. Á han smía skóne. „Du lýte slá da pundi au“, sa Víderik. „Rí so hítefti“, sa Verland. Då gádd' 'an alli at, Víderik, so hékk skóne punde hesten. Víderik tók Verland mæ heim'te á gjipt' 'an mæ kungs'dóttæ. Då va der kji rá á sná 'an fyr lausungji længe; mæn so snádde dei 'an fyr kolbrennarsune.

Itt da gamle sae ákká denni saga, kadda da kungs'dóttæ Bóttill, á sværi Mimring, á hesten Skjimlingjen — antell dei so ha sétt nám'næ i tvóhundervisebókjæ ell kor dei no ha da frá. Á dei ha a órtókji da brúka so tídt, fyste da kaupte níva sum inkji va upp'slípa:

„Smé'en smeitti,
Ska me n'ven skjept' í“,

sa dei — dei sa „smeite“ dá, itt mi seie „strjúke av“.

(Tärbjønn Olavssun Skåmedal. †)

5.

(O Bygglands sókn).

Der va ei'gáng náka fatiks'fókk sum hélt seg i æn stó're skóge; dei ha 'n su'ne sum hét Verland. So laut 'an take út á [byggje seg¹⁾], á 'an gav seg i lære sjá 'n smé'e. Smé'en ha a dóttæ, á dønn vill' 'an færgjin'ni Verland sill' have; hu tóttlest vere hel'le váklege²⁾, mæn Verland [fór ett' 'an³⁾] á lovast mæ gjenta. Smé'en lærd' 'an adde da tok⁴⁾ 'an vissti, ko barre fyst 'an sill' høre; dá va 'an allstódt eise-mad' i smijja. Mæn ei'gáng sill' 'an gjere ti a svær; dá lóynd' 'an seg attum smijja, Verland. á bora hol i veg'gjen. Smé'en saga seg yve hal'sen mæ sværi; mæn mæ same Verland glápte inn hol'i, skar 'an hal'sen av seg.

Då rýmd' 'an á bygde seg ti bere vó' á vatn på 'n kungs'gare. So braut 'an av n'ven sin kungjen. Verland sprang lítf smijja mæ bro'tæ; mæn smé'en va kji mann ti pynte n'ven. Då hita 'an ly-

1) tage tjeneste. 2) styg. 3) føiede ham. 4) færdigheder.

tinn, Verland, á sette da ihóp' at'te so greidt, at de alli sýnti. Kungjen blei fárstøktè. So sa 'an dei ti, at da sill' smfe kverr sinn nfevè bàu, av dí 'an ville sjá kvæ va be'te. Han prøva nfeven á sméen fyste, á dæn va yvegàngs góe: „Eg ha tótt gama átt so gó' æn nfevè“, sa 'an — han ha a fæle steik 'an skar på. So sill' 'an prøve nfeven á Verland. „Du må vere varige“, sa Verland; „nfeven æ kvásse“, sa 'an, á 'an trítók de. „Eg hev skore mæ kvásse nfev fyrre“, sa kungjen á saura ti. Mæn dá stákk 'an; nfeven fór igjænum steikjæ á bóri á langt ní læri 'ass; á de va a tykt askebór.

Kungjen jaga sméen av á sette inn Viderik i sta'en; han skar 'an av i knéne so 'an sill' kji laupe av, á sette på 'an tréføta — av dí 'an slétt inkji ville miss' 'an får náka ting.

Kungjen ha a dótter 'an ha stængt inn i a tårn. Dá gjór 'an seg vængji av stál, Verland, á fauk upp ti gla'si; á hú slept' 'an inn. So blei 'u díge. „No lýt' eg rýme“, sa 'an; „du fær 'n su'ne, á hann ska heite Viderik. Eg hev smía a svær ti 'an; de ligge der sum da trí vá'ann mótist, á æ der náka vit í 'an so finn' 'an de. Mær'ræ á kungjen stæn'de mæ fyl; de æ foli; á hann ska heite Skjirming — dænn ska Viderik have. Eg hev smía skó ti hes'ten; mæn dei må liggje, ti Viderik møter ein sum kan feste da pundi fárátta háma'ri á tång“.

Dá Viderik va táll ár rei 'an út á vill' finne dænn, sum kunne skó hes'ten. Dá møtt' 'an Verland i 'n skóge. Verland spurde ko ærind 'an hai; á Viderik sa 'an de. „Heve du skó?“ sa Verland. Á Viderik flídd' 'an dei. „Lat sjá um der æ noken fót unde hes'ten“, sa Verland. Á Viderik slept' 'an ti. Dá spýtt' 'an på skóne, Verland, á kasta da punde hævann mæ hes'ten sprang.

So vill' 'an finne sværi; de låg ringla ní 'n kápárkasli unde smijjeävlen. Viderik ha'n træle ti take de ó kaslen; dá sló de trælen i hel.

(Haddvår Ákhús. †).

6.

(O Árdals sókn).

Der va ei'gàng æn smé'e sum hét Verland, á de sill' vere so útifrå gó' æn smé'e. So bygd' 'an seg sjá kungjen. Mæn meistar-sméen á kungjen blei meisame på 'an. Dá sill' da smfe kver sinn stumpenfe, á kungjen sill' skilje dei at, kvenn va be'te smé'e, av dí der kunne kji vere ko ein meistar-smé'e. Han prøva nfeven á mei-

starsméen fyste. So prøva 'an nřven á Verland. „Náđige herre, du má passe deg; nřven æ kvás'se“, sa 'an. Mæn kungjen meinte so ti, at 'an ha sétt kvás'se níva fyr're, á kjóyrde ti, so 'an fór igjæ-num stump'en á talær'kjen á bó'ri á ní læ'ri 'ass alt at be'ni. Mæn Verland skadd' inkji av de, av dř 'an ha vara 'an mæ; hellis ha 'an misst lí'vi. Dá blei Verland meistarsmée.

Verland blei kjæn'de mæ adde, av dř de va so vískleg æn ka're, á dótt'er á kungjen huglā 'an, so de va kji mæ máti. Dá sett'e kungjen æ i a hōgt tårn, á Verland skar 'an av i knéléann. Mæn hann gjóre seg stálvængji á fauk av pí tår'ni á flaksa útfyr gla'si, á hú slept' 'an inn. Sfa va 'an so tídt sjá æ, á sei'ste bleiv 'u tykk'e. „No lýt' eg rýme“, sa 'an; „fœr du gútebån ska du kadd' 'an Viderik. Du má inkji leit' 'an mæ tungt arbei; han ska hel'ste øve seg i manndómsværk. Mær'ræ mí stæn'de mæ fyl; æ de foli 'u fyljar, má dei alli brúk' 'an ti slitarbei, á alli má dei skó 'an fyr'rell der kjæ'me ein sum fester skó'ne pundi fărát'ta hāmári á tång. Eg hev smía svær ti gú'ten; de lig'ge der sum dei trř vā'ann mótist; mæn der má kji ko 'n lív'lause take de upp, av dř de spring' út á slær 'an i hel'.

Hu fekk æn sun' á kadda 'an Viderik. Dá 'an va upp'vaksen ha 'an me'ste hū'ge ti rfe á feikte. Eiggång 'an va i dýreskóg mōtt' 'an æn man'ne mæ stálfōta. „Ko æ dú fyr ein?“ sa man'nen. „Eg heite Viderik Verlandsson á æ av kungeætt“, sa Viderik. „Lat sjá koss du kan rfe“, sa man'nen, á hann rei ti i sprang. „Nýe skó unde hes'ten din, sun min“, sa Verland; á dá va der fest pundi so véne náka skó, at der alli va makji.

I heimvegjen mōtt' 'an trř hjúringa á bau dei gátu; mæn gátunn stó i tvóhundervisebókjæ, á dei gamle nimd' alli dei, itt dei sae denni soga.

So la 'an ti leit' ette svæ'ri; han gróv upp smieävlen, av dř der mótist ell' á vind' á vatn. De va ringa ihóp i 'n rin'ge. Han ha 'n lív'lause¹⁾ ti take de. Dá sprang de út á sló 'an i hel.

Hes'ten hét Skjirming á svæ'ri Mimring — „de va hōrt i mannebló“, sa dei gamle. Viderik ha a órtøkji fyst 'an slóst á de leita pá: „Mimring, mon du náka due, so hágg bæri fram!“ sa 'an.

(Jón O. Nesi).

1) en dødsdømt.

Selbygmålets lydlære

ved

Amund B. Larsen.

(Fortsættelse).

III.

Sproglydenes behandling.

Kap. 6. Sproglydene under svagt eftertryk.

§ 17. Selv i fuldvægtige ord giver eftertrykkets svækkelse sig tilkjende derved, at konsonanter som udgjør den svagest betonedede del av en stavelse, bortfalder eller får en svagere udtale.

I en større omkreds har stemmeløse lukkelyd i det trondhjemske fåt sådan svækkelse efter lang vokal og er derved bleven uaspirerede, nogle steder, især i Støren, tildels stemte. I Selbu forekommer det meget ofte at **p**, **t**, **k** efter lang vokal således mister sin aspiration; men i nogle ord er de gåt over til fuldstændig stemt udtale, og er da tillige bleven lange — dog forekommer sedvanlig ved siden derav biformer med bevarelse av den lange vokal og den korte stemmeløse konsonant, måske ved påvirkning udenfra. Jeg har fundet som målets almindeligste former: *græbbe* (hul i jorden), *skrab* (skrab), *sobbe* (sope); *subbe* (suppe), *fædd* (fødder), *kogge* (koge).

Oldn. **d** efter **n** og **l** er assimileret i udlyd, hvor disse lyd havde brudt luftstrømmens kraft, men er bevaret hvor det begynder ny stavelse: *lan̄n*, men *lan̄de*. Derimod er **b** efter **m** og **g** efter **ŋ** helt assimilerede. Oldn. **ð** efter **r** er dels forsvundet (som i *ør*), dels efter østlandsk sedvane smeltet sammen med **r** til **ř** (*srōř*); det sidste er sjeldnere.

På grund av sin løse artikulation er oldn. **ð** i de aller fleste tilfælde forsvundet både efter lang og kort vokal (*brē*, *bred*, *bā*, *bud*), både i betonet og ubetonet stavelse; sjelden er det bevaret ved fremmed påvirkning, som i intetkjønnsordene *sādd*, *lādd*. Men der hvor eftertrykket støttede det mest, er det bevaret som *d* ved egen udvikling, nemlig i likevægtsformer som *knāddā* (knade), *knudu* (knadning, deig), *bydi* (budet); i pt. participier som det sidste endog i strid med ordets øvrige former. Undertiden er det dog bortfaldet også i

ligevægtsformer. Som sedvanligt i vore bygdemål er også **t** efter vokal i anden stavelse (gjennem **ð**) bortfaldet, i pt. partic. i ntr. som *kasta*, *bunði*, og i artikelen i bestemt nom. ntr. som *húse*, *þge*. Også i svagt aksentuerede enstavelsesord er **t** bortfaldet, nemlig i **þat** > *de*, infinitivmærket **at** (***át**) > *á* og vel også tildels præp. **at** (**át**) > *á*, nemlig når den bruges til omskrivning af genitiv¹⁾, ja endog oldn. **tt** er bortfaldet i den ubest. art. *i* av oldn. **eitt**. Ligeledes er **t** bortfaldet, måske svækket til **ð** på dansk grund, i kvindenavnet *kári* af **Katrin** og adj. komp. *bé're* av **betr(i)**, bortfaldet sammen med **r** er det i *pē* av **Pétr**.

Oldn. **k** er bortfaldet i *tá* (også *ták*) *tage*, *nán* (nogen; der findes sjældne bøningsformer med *g*), adj. ntr. *mý* (også *myky*), og gårdsn. *mábst* (***Miklibólstaðr**, O. R.), samt i de pers. pron. *ē*, *mē*, *dē*, *sē* av **ek**, **mik**, **þik**, **sik**.

Oldn. **g** bortfalder i adj. på **leg**, når de står ubøiede eller som adv., f. eks. *tíle* (tidlig), *kúsle* (forskrækkelig).

Oldn. **f** er bortfaldet i verberne *há* (have), *já* (give), *bþi* og i adv. *á* og præp. *tá* (**út af**), mndsn. *ōþa* og kvindenavnet *uþu* (**Óloþ**); det er vel også et ord med **f**, nemlig partikelen **of**, som danner grundlaget i adj. *ōþejjinn*, ubøiet *ōþe* (udmærket, særdeles, kun brugt med nægtelse til at betegne mådelig), smlgn. isl. **ofrliga**.

Oldnorsk **r** er bortfaldet i mandnavnene *pē*, *gunna* og *báro* (**Bergþór**); rimeligvis er det også **r** (og ikke **n**) som er bortfaldet i hankjønnsformen *anna* (anden), skjønt hunkjøn har *annur*. *gullmo* bruges mest i tiltale, ellers *gullmōr*. Det av **s** opståede **r**, der er så almindeligt i bøningsendelser, er næsten altid borte, således nom. sing. **s** *r* av stærke hankjønnsord og av konsonantstammer i flertal (undt. *bœn'dær*); at formen er dannet av gammel nom., sees derpå at **k** og **g** ikke bliver palatale foran i f. eks. i *stákkinn*, *bækinn*; endvidere i substantivernes øvrige flertalsendelser, verbernes præsensendelser, undtagen i nogle vokalisk udlydende verber der ikke får omlyd i præs., såsom *sēr*, *snær*; mange av disse har dog intet **r**, andre er vaklende. Altid mangler **r** i *e* (er) og *va* (var). Blandt pronominerne er **r** bortfaldet i de pers. pron. for nom. pl. *mū* og *dī* (av **mér** og **þér**)

¹⁾ I udtryk som *kūū á præstā* (præstens ko), kunde *á* også være præp. **af**, men sproggeografiske grunde gjør det rimeligere at det er **at** end at det er **af** som har denne funktion; også *i* bruges i Slbm. ganske på samme måde.

og dat.-akk. av det sidstnævnte, *dā*, som utvilsomt må udledes av *yōr*¹⁾ gjennom det 15de århundredes *pyōr*; ligeledes i det påpegende pron. i plur. *dī* av *peir*. Det udlydende *r* bortfalder i alle præpositioner, såsom *pu*, *tu* (*upp ūr*, *ūt ūr*), *punđi*, *ivi*, *færi*, *eŧe*. Om nasalkons. under svagt eftertryk se §§ 18 og 21.

§ 18. De svagt aksentuerede vokaler taber i artikulationens eiendommelighet; de får en slappere tungeartikulation dersom de ikke er under nogen særegen påvirkning; men dersom de i nogen retning afficeres af nabolyd, følger de i høi grad denne påvirkning. For anskuelighedens skyld skal dette først påpeges m. h. t. enstavelserordene, som er de der mindst slutter analogier.

Medens *a* i fuldt betonedede ord holder sig foran palatal konsonant, f. eks. i *manŋ*, har det antaget en mere palatal karakter i det ofte svagere betonedede pronomen *heŋŋ* (han); når dette pronomen står ganske tonløst, følger det derimod målets særegne love for ydre sandhi: efter vokal og efter tungespidskonsonanter bliver det kun et *n*, dentalt, eller assimileret av foregående supradental, kakuminal eller palatal; efter labial- og guttural konsonant repræsenteres derimod *hann* av *iŋŋ*; altså *sēr ŋ* (ser ham), men *sāg iŋŋ* (så ham). Ligedan er de tonløse former av hunkjønspromonen i dativ; den stærkere form hedder *han(n)ā* eller *hän(n)ā* og er sagtens av gen. *hennar*; men av oldn. *henni* kommer *n* eller *iŋŋ*²⁾. Talordet *einn* har dels på grund av svag betoning dels for palatal konsonanternes skyld fåt vokalen *i* av *ei* (som ellers i regelen giver *e*) og hedder *iŋŋ*, hunkjøn *ī*, intetkjøn *iŧŧ*. Som ubestemt artikel hedder også dette ord *n* efter vokaler og tungespidskonsonanter, men *iŋŋ* efter labial og guttural. Og endelig får den bestemte artikel også den samme dobbelte form, i stærke hankjønords nom.-akk., stærke hunkjønords dativ og kons.-stammer i nom. pl.

Det tør antages at ligesom *a* i *hann* er bleven erstattet av det ligefrem av palatalkonsonanten uttagne *i* i det pro- og enklitiske *iŋŋ*, således er også *u* på samme måde erstattet av *i* i det usikkert bekræftende adverbium *fiŧŧ* eller *fiŧŧa* av oldn. *fulluŧga*.

1) nemlig fordi alle flertalsformer av det pers. pron. lydlig ligger nærmere det gamle flertal end det gamle total.

2) Det er altså blot den syntaktiske forskjjel mellem nom.-akk. og dat. som viser enten det er pron. av mask. eller fem.

Formelt er der ingen ting i veien for at *deŋn* (demonstr. pron og artikel ved adjektiver) kan være opstået av *þann* som *heŋn* av *hann*, men da denne form findes i en mængde bygdemål som ikke har nogen analogi for sådan udvikling, står formen åben for andre forklaringer. Intetkjønnsformen *de* av *þat* synes at kunne være lydlovmæssig udviklet, ved svækkelse av *a* uden påvirkning fra nogen konsonant.

Foran var nævnt hunkjønnsformen *ī* til talordet *iŋn* og til den ubestemte artikel. Nasalkonsonant er også bortfalden idet den har avsat nasalering på vokalen, i hunkjøn av eiendomspronominer: *mī*, *dī*, *sī*, i *hī* (her) formodtl. av *hérna*, *dā* (der) av *þarna*, *stā* av *standa*, *gā* av *ganga*, *hō* av *hón* eller *hún* (det enklitiske *ā* er måske heller av oldn. *hana*), mandsnavnet *jō* (*Jón*), *nō* av *núna*. *sō* av *svána*; av de to sidstnævnte er der dannet nye mere aksent-svage former *nā* og *sā*.

Behandlingen av ubetonet oldn. *ei* uden konsonantpåvirkning sees i *dī*¹⁾ av *þeir*; rimeligvis er pron. for 1 & 2 pers. pron. i nom. pl. *mi* og *di* opstået av oldn. *mér* og *pér*. I *dämm* (3 pers. pron. pl. for nom. akk. og dat.) av oldn. *þeim* har *ei* fåt en ganske anden behandling fordi det var kort og påfulgtes av den dumpe, labiale nasalkonsonant. Og når det står enklitisk, svækkes det endnu mere, så at vokalen helt farves av denne konsonant; da lyder det *ām*. Der er derfor ingen ting til hinder for, at det rel. pron. *sām* kan være udviklet av oldn. *sem*.

§ 19 a. Allerede på oldn. sprogtrin, maaske dog noget sent oldnorsk, har der i målet hersket en tilsvarende forskjel til den, som foran, side 14, var omtalt for nutidens Slbm. som forskjellen mellem tostavellesord med overvægt på 1ste og med ligevægt mellem bægge stavelser. Disse forhold forårsagede forskjellig lyd-udvikling, og ligger således i sine følger temmelig klare i nutiden.

Fornemmelig er det et meget indgribende træk i målet, at de forskjellige eftertryksforhold foranlediger det som svenske sprogforskere kalder loven om vokalbalancen: i ord av den slags der nu har ligevægt, bevaredes vokalernes skarpe artikulation bedre i anden stavelse end i den slags der har overvægtig første stavelse. I dette ældre Slbm. lader det nemlig til at man har havt inf. som *kastæ*, *finnæ*, *bitæ*, men *taka*, *vita*; *sloppet*, *litet*, men *rotit*,

¹⁾ Bruges som demonstr. pron. og som artikel ved adj.

bitt; dat. sv. fem. *gongo*, *høddo*, men *snøru*; *hosu*. I ord med ligevægt er der senere sedvanlig hertil kommet en indbyrdes påvirkning (udjævning) mellem bægge stavelers vokaler, i de andre yderligere svækkelse av anden stavelers vokal. Analogi inden grammatiske kategorier av forskjellige slags har fordunklet forholdet meget; det er i det hele klarere i henseende til vokal hvorefter der har fulgt konsonant, end ved de udlydende vokaler, som skal behandles i denne paragraf.

For det ældre oldn. *a* i udlyd efter overvægtig (d. v. s. lang) 1ste stavelse, senere *æ*, er der nu kommet *ø* (*ø*, *e*, *e*, *œ*), eller stavelsen er helt apokoperet. Det sidste sker især i verbernes infinitiv. Der er formodentlig ingen infinitiv med lang rodstavelse, hvorav ikke apokoperet form kan forekomme: *kast*, *drækk*, *bit*; men bortset fra dem hvis stamme i oldn. eller i dialekten har sin stammekvokal i stammens udlyd, såsom *dæy*, *fæ*, og som således snarere har kontraheret end apokoperet inf.-endelsen, så kan de vistnok også alle forekomme i tostavelers form. Verber med ligevægt har derimod regelmæssig *å* av *a* i infinitivens anden stavelse, og dette har assimileret første stavelers vokal til *å* (eller ofte *ø*), f. eks. *småå* (smage), *jåå* (gjøre), *våå* (vide), *såå* (sove). Verber der ofte tjener som formord eller i det hele er meget hyppige kan for en stor del apokoperes, så de mister det sidste *å*, f. eks. *vør* (være), *jør* (gjøre), *tåk* (tage). Adskillige verber der opr. har kort rodstavelse, er dog ikke behandlede som ligevægtsverber, fordi deres præsens indik. havde en sådan form at den ved analogi hindrede udjævningen i at indtræde i infinitiv.

Blandt ord med udlydende *a* hører de svage hankjønnsord med kort rodstavelse, idet deres form er udgået fra de oblikve kasus. Deres beskaffenhed er ganske ligedan som de tilsvarende verbers, f. eks. *mågå* (mave), *såå* (høvre på sæle), *snåpå* (snip), *dråpå* (dråbe). Behandling som om de havde lang rodstavelse (formen efter gammel nominativ) foreligger i *spæ* (spade), *nasse* (næse). Ord med et nu bortfaldet *ð* har oftere tilsyneladende nominativs form, men har dog gennemgået vokalbalance og udjævning med endelsens *a*, f. eks. *båe* (grundt sted i vand), *skåe* (skade); infinitiver bliver i tilsvarende tilfælde enstavelersord. De lange svage hankjønnsord er vistnok også lidt påvirkede av sine oblikve kasus. idet mange av dem har et uforandret *g* eller *k* foran sin endelse, f. eks. *bakke*, *skugge*, men ved dem bør man vel heller gå ud fra nominativ, hvorpå nemlig deres bestemte artikel henviser.

Noget lignende er det med de lange sv. fem., idet stammens vokal i ord som *ørte* (av **arða*, sælestroppe), *hådde* (av *hadda*) viser sig at stamme fra oblikve kasus. Men den bestemte form av dem har sin artikel fra nominativen. Den ubestemte forms endevokal er altid svækket til *e*, men bortfalder ikke undtagen undertiden i dem hvis stamme begunstiger tostavelser form, såsom *spiðdær*, *homi-mæt* (humle).

Neutra på oldn. *a* forekommer kun med lang rodstavelse, f. eks. *jartte*. Ligeledes adverbier på *a*: *hemme*, *ile* (ilde); hertil kan også regnes *bærre*, som ikke kjendes fra oldn.; apokoperet er *a* i *jenn* (gjerne), tildels apokoperet i *fiļ* (også *fiļļa*) (formodentlig) av *fulluliga*.

Ved oldn. *e* eller *i* i udlyd er der stor mangel på ekspl. som egtl. beviser at der var mere skarpt udtalt endevokal efter kort end efter lang rodstavelse. De lange svage hankjønord har *e*, der kan apokoperes under samme omstændigheder som i hunkjønordene; de få der har nominativs udseende på opr. ligevægtige stavelser, kan jo ikke danne egen analogi. Opr. dativer der altid optræder med apokoperet *e* er *sēter* (gårdsn., av **Setre*), og *aļļær* (av *aldre*). Intetkjønord har *e*, f. eks. *styķķe*. Også blandt adverbierne hersker endelsen *e*: *lenje*, *ūte*, *īne*, *oppe*, *nē'e*; *iķ* (ikke) apokoperes, undtagen først i sætn. i spørgsmål som „*iķtā de?*“ Dog har man *i* i et par ord med ligevægt, nemlig adjektivet *vāni* (vant) og advb. *maji* (i mag), som vel vilde være et oldn. (i) **maki* (smlgn. *makindi*). Videre skulde jeg antage, at fra de mange intetkjønord med kort 1ste stavelse er endelsen *i* i ubest. dativ (*vīti*, *paki*, *loki*, *holi* og lign.) overført til dem med overvægt på 1ste stavelse (*bande*, *golfe*, *folke* etc.), allerede før end i deres bestemte form *n* svækkedes så at det bare nasalerede vokalen; thi best. dat. ntr., som nu har *ī* eller *i* både efter kort og lang rodstavelse (*taķī*, *hāķī*, *baņķī*, *fūķķī*, *gūķķī*) strider imod al behandling av endelsen *en-in* ellers, som vi vil se senere § 21.

Om man for de lange svage hankjønord sætter *a* som den oldn. stamform for deres endevokal, så har man dog i adv. *lāņņe* av oldn. *lōņņo* eksempel på, at *u* efter lang vokal har lidt den samme svækkelse. I svage hankjønord med ligevægt er endevokalen *u*, og den har i regelen udjævnet 1ste stavelser vokal til lighed med sig: *vuku* (*viku*), *snuru* (*snōru*), *husu* (*hosu*), *fūgu* (*flugu*). Også blandt disse er der nogle, der er gåt over blandt dem med over-

vægt på 1ste stavelse, nemlig nogle i hvilke et oldn. *ð* tidlig er bortfaldet, da der ikke var indtrådt nogen egtl. udjævning mellem vokalerne, men kun almindelig u-omlyd, nemlig *stæe* (støtte, et **staða* — **stoðu*, hvorav også *studu* synes bevaret om en støtte av en lidt anden art), *spæe* (**spaða*—**spoðu*, i lignende forhold til *spudu*), *ræe* (rad, række av **raða*—**roðu*) og *væe* (skum, på melk under melkningen, rim. et **vaða*—**voðu*).

De bestemte adj.-former på oldn. *a*, *e* eller *i*, *o* eller *u* har enten *e* eller apokoperet form. Den sidstnævnte synes overveiende, når de ikke, i substantivisk anvendelse, bøies med efterhængt best. artikel, som sv. substantiver.

Med den udlydende vokal i trestavelsesord er der den forskjel, at den langt oftere apokoperes, navnlig i usammensatte og tilsyneladende usammensatte ord. Den mangler f. eks. i *hállvätt* (av *helvite*), *ællæv* (av *ellifu*), *ølvøt* (av **qlvöru*), kompar. på *ari* og nom. agentis med den samme endelse; uagtet næstsidste stavelse er kort, så at de to sidste stavelser kunde tænkes at have stået i ligevægtsforhold til hinanden. I de åbenbart sammensatte ord er den udlydende vokal ofte bevaret ved tanken på sidste sammensætningsled udenfor sammensætning. Der er også mange, især adskillige verber og svage hunkjønssord, i hvilke sidste sammensætningsled har tydelig form som et selvstændigt ord med ligevægtsaksentuation, uagtet det ikke på lange tider har havt selvstændig eksistens, f. eks. *hann'sámdá* (håndtere), *rann'sáká* (ransage), *áfvára* (advare), *jæns-ruku* (jonsok), *hagguðu* (havgule); et ord som *fártán'á* (fortinne) har sagtens her aldrig havt noget stamverbum, og en betoning av det udlydende *a* som kunde forklare bægge vokalers overgang til *á*, er meget utrolig. Den eneste antagelige forklaring er, at formen er dannet ved analogisk omsætning av fremmed dialekts form (f. eks. *leva: lává = fortén'a: fortán'á*). For de øvrige verber passer denne forklaring ikke.

Det er av betydning — og det ikke blot på dette punkt, ved udlydende vokal — at finde, hvorav det kommer, at den aksent-svage stavelse av verber svækkes mere end den av substantiver, f. eks. at apokoperede verber som *sippøt* (forandre), *flatt'n* (blive flad) ikke får tostavelsestonelag ligesom de langt sjeldnere apokoperede substantiver, f. eks. *nag'øt*, *homm'øt*. Omstændigheder der bidrager hertil, er dels det at substantiverne har sine „bestemte“ former, og de virker ved analogi bevarende både på tonelaget og på endevokalen i den

ubestemte form, og dels deri, at verber langt oftere står ubetonet i sætningen end substantiver.

I denne sammenhæng hører det også hjemme, at der er en vis brug av endel verber, hvori de mister også de endevokaler som har været dækket av konsonant, og det selv om rodstavelsen opr. er kort; det er verber som er upersonlig brugte til at udmale lyd og tart, f. eks. *gunt* eller *æmt*, *særr*, *håss*; de er nemlig ganske uforanderlige i alle tider (smlgn. Lydl. i Sol. dial., side 31 ff.).

b. Sammensætningsvokalen¹⁾ efter lang rodstavelse er i regelen ganske bortfalden, selv om derved oprindelig er opstået meget hårde konsonantsammenstød, f. eks. **møhkk-dråpå* > *mørråpå*; et udtalt *e* som sammensætningsvokal har jeg aldrig iagttat i Slbm. Derimod forekommer undertiden *a*, f. eks. i gårdsn. *vika-enjenn* av gårdsn. *vi'ā*, *bygda-fälk*, og man kan frit konstruere mange lignende, f. eks. *da'a-kærenn*, mændene fra dalen.

Når rodstavelsen i 1ste sammensætningsled er kort, er ligevægtsforholdet mellem bægge stavelser sedvanlig udtrykt ved vokalernes udjævning. Undertiden træffer man overgange som *sälbū* av *Selabú* (se side 17) hvor udstødelse av 2den stavelse har været forbunden (?) med overgang til enstavelsestønelag.

c. I ubetonet første stavelse forekommer i nutiden neppe andre vokaler end *ā* og *ə* (vekslende med *e*, *e*, *æ*) f. eks. *färlit'n*, *mädän'* (middagen), *säsär'* eller *säsö'* (således)²⁾. I modsætning til de sidstnævnte ord står at første stavelse er bortfaldet i gårdsn. *säs'n* (bestemt form), skr. *Sessäs*, hos A. B. (dat.) *Setzaase*; fordi eftertrykket lå på anden stavelse, er fremlydens *s* sammensmeltet med det andet *s*. En ubetonet vokal i fremlyden er bortfalden i *van-dill* av *evangelium* og i *upp* og *út* sammensat med præp. på vokal: *pā*, *pī*, *pū*, *punn* eller *punđi*, *tā*, *tī*, *tū*. De fleste av disse har mere betonedede sideformer med bevaret vokal i fremlyden. I

1) Hermed menes her den vokaliske del av 1ste sammensætningsled, der syntaktisk binder 2det led til det; for kortheds skyld adskilles ikke engang den opr. gen.-endelse *ar* fra sammensætningsvokal.

2) Forstavelsen opfatter Ross (s. 787 f.) som et nyt *so*; det kunde vel også være det samme som det efterhængte *st* i sydvestlige måls *sossst*, muligens at sammenligne med *SASI*, *pATSI* i runeindskrifter; dog må også erindres korrelatet, i Setersdalen *koen*, som neppe kan skilles fra *hversu*.

mange præpositions konstruktioner med *i* og *á*¹⁾ er præpositionen bortfalden, såsom når gårdsnavn bruges som tilnavn, f. eks. *jō hōjā*.

§ 20. Når 2den stavelses vokal i et tostavellesord ikke stod i udlyden, men var dækket ved en påfølgende konsonant, blev vokalen sedvanlig ikke så stærkt svækket som i udlyden (§ 19 a.), selv om den dækkende konsonant nu er bortfalden; i tostavellesord med enstavelses tonelag (f. eks. *sāmmā* av *saman*) er denne bevarelse dog åbenbarlig kun sket ved analogi fra de øvrige tostavellesord; den naturlige udvikling under enstavelsestonelag har været den som tonløshed medfører.

I den gamle flertalsendelse *ar* er derfor endnu *a* bevaret, f. eks. *gāra* (gårde), *bākka* (bakker), enestående er at i *dāgā* (dage) lydlovene har beseiret både den stærke bøningsanalogi og overensstemmelsen med ental i vokal; ellers har nemlig også de korte *a*-stammer *a* til flertalsendelse. De sv. hankjønnsord med kort rodstavelse og udjævning mellem vokalerne til *ā*, (f. eks. *bātā*, *bid*), har sedvanlig denne form som en stamme, hvortil de andres flertalsendelse hænges (*bātā'a*). Ligeledes er adjektivernes endelse *ar* i stærkt fem. plur. bevaret som *a*: *allā*, *bōa* (bæge), *fātā*.

Man skulde vente at præs. av svage verber med overvægtig 1ste stavelse på samme måde skulde have *a* av *ar*; men i stedet derfor har de *e* (*kaste*), vistnok tildels ved analogi fra *i*-verber som *nāmne*, *tēmme*, hvilke imidlertid også selv trænger forklaring overfor subst.s flertal på *i*. Den fælles foranledning til vokalsvækkelsen må søges i verbernes hyppig ubetonede stilling (se foran side 89—90) og deri, at blandt subst. med flertalsendelsen *ar* altid størstedelen av dem med kort rodstavelse har været med og støttet vokalen ved sit endnu stærkere eftertryk, men blandt verberne havde de med kort rodstavelse forlængst dannet en særegen fast avsluttet klasse, som i præs. ind. ligesom i inf. (side 87) sedvanlig har *ā* (*skādā*, *besigtiger*, *tālā* taler).

I endelsen *aḍ*, at er *a* sedvanlig bevaret også efter lang rodstavelse, f. eks. *aṇṇa* (andet), *maṭṭṇa* (marked), *fatna* (fodbedækning); sådanne hankjønnsord på *aḍ*, nom. *aḍr*, er derved i regelen gåt over til flertalsord. Svage intetkjønnsord som *ōge*, *ære* følger

¹⁾ Dog har målet fremdeles også denne præposition i brug i usammen sat form, f. eks. *drīv ā hōī*, falde på hovedet.

dog i sin bestemte form, opr. med **at**, den ubestemte i vokal og er således uforandrede. Verbale **a**-stammer med overvægt har i præt. og pt. part. *a* (*kasta*), de med ligevægt *å* (*skåda*, *tåða*).

Foran *ny* forvolder det svagere eftertryk at **a** påvirkes stærkere av den følgende palatal; ligesom *hann* > *heny* (side 85), således *garðarnar* > **garanne*, nu *gäreny*, *mýrarnar*, nu *mýreny*. Ligeledes med opr. *nd* i pr. partic. (*drukkeny*) og med *nn* i vendingen *te natteny* av til *náttanna*¹⁾; S. B. har fremkastet den tanke at det tilsyneladende pr. partic. *lagreny* (forfinet, kræsen på mad) er et **lag-grann*, identisk med det mere udbredte *grann-laga*. Enkelte ord som egtl. ikke skulde have *ny*, følger med, f. eks. *lakeny* (også, regelmæssigere, *lakán*). Modsvarende behandling av ord med ligevægt har man i *dagarnar* > *dågány*, pr. partic. av ligevægtsverber (f. eks. *átány* eller *átándes*, spiselig) og best. nom. sing. (opr. akk.) av svage hankjensord med ligevægt såsom *hánány* (hanen).

I enkelte andre endelser synes analogi at have hindret at forskjellen mellem stærk og svag biaksent i anden stavelse er bleven udpræget, således i kompar. på *ari*, hvor ligevægtens virkning kun sees i *snárar* (snarere), men ikke f. eks. i *flátar*, ligesålidt som i *hárar*, hvor 1ste stavelse var opr. lang. Ligevægt og udjævning optræder i *vúsáll* (vase, av tråd, fiskegarn etc.) men i *stakall* (væsen av hankjøn, opr. *stafkarl*), *badany* (bul på klædningsstykker), *fárany* (førets tilstand) optræder det ialfald ikke på den sedvanlige måde.

Oldn. **e** og i med påfølgende konsonant viser også spor av vokalbalancen. Endelserne **er—ir** i ubest. flertal²⁾ giver altid *i*: *lútti* (farver), *søi* (sauer), *føti* (fjæle). De verber, der i oldn. bøies som *dóma*, hvilke alle sammen har lang rodstavelse, har derimod *e* i præs.: *tømme*, *námne*. De der bøiedes som *pola*, havde derimod for en stor del kort rodstavelse; men da klassen var meget fåtallig, har de fleste i præs. og tildels også i inf. rettet sig efter den foran nævnte klasse, så de har præs. som *spære*,

1) Betydningen skiller sig fra betydn. av *te nattny* derved at det ovenfor anførte udtryk ikke blot gjelder den enkelte nat, men også bruges når der tales i al almindelighed.

2) Jeg bortser gjennemgående fra den omstændighed, at akk. plur. (med udlydende vokal) og 1 pers. sing. av verberne, med udlydende vokal, har medvirket til formernes dannelse; verbernes præs. plur. har sagtens endnu mere bidraget til at forvirre forholdet.

tøle. Kun de to verber som endnu har bevaret vokalens korthed i præs., har *i* nemlig *levi* (lever) og *gapi* (gaber); det sidstnævnte har antaget denne form også i inf.¹⁾. Om forholdet mellem subst. i plur. og verbernes præsens, smlgn. foran side 89—91. Adj. i m. pl. har *e* eller er ubøiede. Endelsen *ir—er* foreligger også i nogle præpositioner: *ivi* og *færi* (sj. *fýry*) er regelmæssige; *ette* må også anses for det; *upp—undir* er delt i *pundi* for den betonedede anvendelse og *punn* for den ubetonedede. Muligens kan *färe* formelt være sideform til *færi*, men er noget skilt derfra i betydning, idet *färe* også har betydningen av oldn. *fyr*; som ubetonet form av *fyrir* bruges *fär* eller *för*. I slægtskabsordene er *r* bevaret i de enkelte ord: *fär*, *mör*, *brör*, *syster*, *dottär*, men sedvanlig eller altid bortfaldet i sammensætninger: *gullmo(r)*, *mössess* (moster).

Med hensyn til oldn. *ið—eð*, *it—et* er der sedv. meget grei fordeling: ntr. av de stærke partic. og adj. der har samme bøjning som disse, har altid *i*: *bundi* (bundet), *meði* (malet), *biði* (bidt), *vaksi* (voksent), kun undtaget *lite*, der forekom ofte nok til at være uafhængigt av analogien fra de stærke partic. med ligevægt. Substantiver i ntr. får i sin best. form i nom. altid *e* (ø etc.), hvad der er regelmæssigt både i enstavelsesord (altså med enstavelsestonelag), selv om rodstavelsen var kort (*húse*, *takje*), og i ja-stammer med lang rodstavelse, såsom *stykkje*, *krækje* (tvespand).

Blandt sådanne former hvor *i—e* påfølges av palatalkonsonant, må først mærkes afledninger med *indl—ende*; disse repræsenteres av sådanne ord som *vetenn*, best. *vetende* (spiserør), *lehen*, best. *lehende* (hvirvel i et lænke); disse henviser jo på vokalen *e* foran palatal i hovedtrykstavelse, og det må vel også være fra tidligere hovedtone de har denne vokalisation av 2den stavelse. Den bestemte form til alle flertalsformer på *i* har *inn*, og her, ved palatalkonsonanter, er dette utvilsomt lydlovsmæssigt for dem alle; det samme gjelder hankjøn av de stærke partic. og dermed ensformede adjektiver undtagen tildels *litinn*, som nemlig også kan hedde *litn*, sagtens ved analogi fra ntr. *lite* eller fra sammensætningen (*fär|litinn* eller) *fär|litn*; den samme form *inn* har også den bestemte artikel i nom.-akk. av svage mask. med overvægt på første

¹⁾ Dette er en udløber fra en liden analogi inden N. Thj. amt, hvor også f. eks. *pola* hedder *tøti*, der indblandet i verberne på *ja*.

stavelse, såsom *timinn*, *bakkinn*, *hättkinn*. Artikelen til stærke substantiver derimod, altså væsentlig til ord med enstavelsestonelag, har derimod været ubetonet og falder derfor, som omtalt foran i § 18, ind under dialektens regler for ubetonet *nn* i ydre sandhi: *sæn* (sjøen), *föt'n*, pl. *fædd'n*, *hēr'n* (hælen), *mýr'n* (myren, dat. f.), men *stáv'inn*, *böf'inn* (dat. fem.), *bæk'inn*, *hæv'inn* (**höfrnar*).

Klart ser man forskjellen mellem ligevægts- og overvægtsforholdet på flertal av de svage hunkjønords, f. eks. *vuku* av *vikur*, med *visá* som henviser på *visor*. Regelmæssigt i forhold til disse er hunkjønnsformen *innár* (ingen)¹⁾, medens *annur* er et av de få eksempler på, at vokalharmonien har beseiret vokalbalancen. Meget vel er forholdet også overholdt i adj. avledede med *ug* — *og*; av *girug*, *stöðug* kommer *jurug*, *studug*; også i 3dje stavelse f. eks. *ötuflug*; men efter lang stavelse har man derimod sådanne som *kyndög* (uskikkelig), *färög* (frisk og rask), *öndög* (av *naudog*); der findes rigtignok også avledninger av ord med opr. kort, nu forlænget, rodstavelse, der står i så nært forhold til stamordet, at endelsen er behandlet som ved overvægt på 1ste stavelse, f. eks. *vättög*, *övättög*. Foruden i disse avledninger forekommer vokalen *ó* såvidt bekjendt kun i mandsnavnet *guttörm*, altså også udenfor rodstavelsen.

Men der er al grund til at antage, at i sv. fem. med overvægt har vokalen i 2den stavelse i best. dat. s. og nom. & akk. pl. på et vist tidspunkt været *ó*: **visornar* > **visonne* er overgang av samme art som der må sættes for al østnorsk; **visonne* > **visónn(ə)* er en fuldkommen overensstemmelse med **garanne* > *garenn*, som vi havde foran side 92, **visónn* > *visenn*, som både dat. sing. og nom. pl. nu hedder, er en overgang hvortil dialekten byder mange paralleller. Former av den samme grammatiske klasse med ligevægtige stavelser har derimod *unn* (*vukunn*); regelmæssig er også bevarelse av *u* i *frámunn* (fremmed). Endelsen *ung* giver ligesålidet som *ing* og *ang* nogen anledning til svækkelse. Av *ull* forekommer kun formen *ul*, ialfald væsentlig efter kort rodstavelse, som i *juful*, idet nogle med tydelig lang sådan har dannet sin nom. sing. av de apokoperede former, f. eks. *annjet* eller *ánnjet* av *ongull*, pl. *onglar*.

1) Åbenbart opståt som modstykke til en hunkjønnsform av *nokkurr*, hvilken nu er sammentrucken til *nár*.

Endelsen **um** efter kort rodstavelse har formodtl. sluttet sig til best. dat. pl. på **onom**, idet den, ligesom denne, hedder *ām*, f. eks. i 3 pers. pron. dat. mask., *handm* eller *hānm*; foruden denne behandling har svagt betonet vokal + **m** kun svækkelse til *ā*, hvilket er dens produkt under tonløshed. Oldn. **heim** i gårdsnavne er dog behandlet som i stavelser med hovedtone, f. eks. *fuglēm*, *hōem*, kun at *e* er kort. Vokalen *ó* i ubetonet stavelse sees svækket i adjektiv-endelsen *ātt* av *ótt*, f. eks. *driflātt* (plettet, om kjørs farve), *frāknātt* (fregnet).

§ 21. Foran i § 18 blev der gennemgået endel ekspl. på, at nasalkonsonant bortfalder og går over til at nasalere foregående vokal i enstavellesord. Idet her nasaleringen i posttonisk stavelse skal behandles, knyttes dette dertil, at av oldn. *hón*, *hún*, *hon*, *hun* kommer Slbm. *hō*, brugt både som nom. og akk.; i bægge egenskaber erstattes det i de svagest betonedede stillinger av *ā*, som det vistnok ligger nærmest at udlede av *hana*, men som også synes regelmæssig at kunne opstå av *hon*. Dativ av hankjønsspronomenet hedder nemlig også, som tonløst, *ā*, og dette bør av sproggeografiske grunde nærmest udledes fra sidste stavelse i den oldn. dativ altså også av en stavelse med labialiseret vokal.

På samme måde som *ā* av *hana* stiller sig best. nom. av svage hankjønnsord med lang rodstavelse, *visan* > *visā* samt adv. på **an** som *sēā*, *undā*, *nēā*, *utlā*, *synnā*; ligevægt og vokaludjævning optræder i *āvā* og *sāmmā* (tildels *sāmān*). Subst. *mārā* eller *mārā* kan måske komme av en form **morgan*; i *gāmā* av **gaman** har jeg kun noteret det sidste *ā* nasalt hos sådanne der pleier at nasalere efter nasalkons. Talord på **án** har *ā*, f. eks. *fjorttā*, *sýhā*.

Også de svage hankjønnsords bestemte dativendelse **anum** eller **anom** optræder i Slbm. som *ā*. Ligesom visse vestligere mål, ved Gula og Orkla, synes at have både *gann* og *gā* av **ganga**, *stann* og *stā* av **standa**, medens Slbm. har mellemformerne *gā* og *stā* bestandig, således har disse én endelse for best. dat. mask. der er opståt ved stærkere bitone, med bevaret **m** (nogle mål blot i svage hankjønnsord med ligevægt, andre i alle sv. hankjønnsord), og én med bortfaldet **m** (i stærke hankjønnsord, eller desuden i de svage med overvægtig 1ste stavelse), men Slbm. har den nasalerede vokal i alle; i sv. hankjønnsord med overvægt altså ekspl. som *bakkā* av **bakkanum**, i dem med ligevægt sådanne som *fālā* av **folanum**.

Den bestemte artikel i nom. av st. fem. bør i lighed med st. ntr. (s. 93) antages lydlovmæssig at have lydt **en** ialfald ved en-

stavelses ord med lang rodstavelse. Her ligesom ved **an**, har **n** fåt løs tungeartikulation, så at det kun blev en nasalering av vokalen, hvis klang derved sænkedes; nasaliteten vedblev at være der og sænkede vokalen fremdeles, indtil *ē* nu er bleven *ā*¹⁾, ligesom den vokal der opstod av **an**. Hvis der ikke havde eksisteret en parallel form med opr. **a** som i **visan**, vilde forandringen vel ikke have gåt så vidt. Nu altså *bōk'ā*, og ligedan efter kort stavelse *fōk'ā* (fjælen). Ligedan er også lydudviklingens gang i best. ntr. pl., f. eks. *hūs'ā*. Lydlovæssigt er det også i st. partic. og dermed ligeartede adj. i fem., f. eks. *bundā*, fem. av *bundinn*, *vaksā* av *vaksinn*, *ōtrulejjā*. Gårdsnavne på oldn. **vin** er der to av i Selbu, *nestā* (**nestin*, K. R.) og *vālvā* (**vilvin* eller **vifin*, O. R.). På oldn. **en** beror sagtens også den noget forældede imperativ plur. på *a* eller *ā*; nasaliteten har jeg ikke med sikkerhed konstateret

¹⁾ Når prof. Hægstad (Ark. XV s. 105) vil indskrænke bortfaldet av fem. sing.s og ntr. pl.s **n** i middelnorsk til det nordenfjeldske, og mener at søndenfjelds blev **ø** gennem mellemlid til **a** uden at **n** dengang faldt bort, kan jeg ikke følge ham; at **n** også søndenfjelds var bortfaldet i udtalen, havde jeg iforveien vist (Ark. XIII s. 249) ved få, men tildels desto mere beviskraftige eksempler på gammel skrivemåde; og den teori, at ubetonet **ø**, uden at bortsvinden av nasalkonsonanten medvirkede, blev til **a**, måtte forudsætte at artikelen i nom. hankjøn fik sit **ø** svækket, men dog beholdt formens lange **n** (altså noget sådant som **mann'ønn*, **mann'ann*). Thi dersom **nn**, således som al analogi hos os fordrer, blev kort på samme tid som **ø** blev slappet, så måtte da hankjøn være faldet sammen med hunkjøn, og selv søndenfjelds er dog ikke det sket. — Theorien støtter han ved nogle anførsler som tiltrænger etpar bibemærkninger av betydning. Når **n** undertiden findes bevaret til nutiden i adv. på oldn. **an**, så bør man erindre, at dette ikke er lydlovæssigt, men stammer fra tilhørende former hvor bevarelsen var det, og som de alle har, måske på ét nær (**undan**) — f. eks. i **sian** fra *siane*, i **innan** fra *innante*. Når **n** i Mandals-egnen er bevaret i ntr. pl. som *hūs'an*, så er det sagtens rigtigt nok, at denne endelse ikke er overensstemmende med at hunkjønnsordene „regelmæssig“ (der menes blandt **i**- og **n**-stammer) har *en*: men **a**-stammerne og de konsonantiske har *an*, og de sidstnævnte er det intetkjønnsordene følger, fordi de er de eneste der, ligesom dem, har enstavelsestonelag i flertal (omvendt i Shdl. *rø'no* efter *hūs'o*, i N. Thj. *bōk'ra* efter *hūs'a*). Det nordlandske *hūs'an* synes trods det forskjellige tonelag at have fulgt **a**-stammer av han- og hunkjøn.

undtagen hvor der går en nasal foran, f. eks. *lësa* (av *låså*), *bära* (av *båra* (bære)), *tayjä* (av *tå* eller *tåk* (tage), en særdeles eiendommelig form, i Floren og Tydalen *täja*). **systgin** synes derimod opfattet som et ord på **ende** og hedder *syssøn*. De stærke hankjønords dativ ental, på oldn. **inum**—**enom** har som foran bemærket lydlovmæssig mistet sit **m** — ligesom Støren, Meldalen, Rennebu mister det der, men bevarer det i sv. mask. hvor der var tostavelsestonelag og derfor bitone. Således opstod sådanne former som jeg i Ark. XIII s. 250 citerede efter dipl. fra 1372—1502, såsom **gardene**, **gardina**, **mannene**, **vællene**; derav nu i Slbm. *gārā*, *manjā*, etc. der har trukket de svage hankjønordsord med sig. Av dat. ntr. sing. **inu**—**eno** derimod, ved påvirkning fra ubest. form, væsentlig efter kort vokal, nu *i* eller *i*, f. eks. *tahj*, *lanđi*.

Også oldn. **on** i svagere betonet stavelse kan få udtalen *ā*, nemlig i patronymica på **son**: *bænnisā*, *knussā* og i *þgā*, *ærā* etc. i svagt ntr. pl., av **augon**, **øyron**.

Også Slbm. bevarer dog **m** i best. dat. pl. på *ām*: *gārām*, *mýrām*, *hándām*, *vukuām*, *bökām*, også i kons.-stammerne altid med tostavelsestonelag. Det ligger nærmest, enten man så slutter, at det der var hyppigst i oldn., har frembragt den analogi som nu er eneherkende, eller man slutter tilbage fra den form det nu har, at antage at dette *ām* er opståt av **onom**, egtl. efter lang rodstavelse, således at **n** mellem vokalerne blev til vokalnasalering og endelig smeltede sammen med det udlydende **m**. Fra brugens side kunde det nok synes muligt at ubest. dativ pl. er blandet med; især i faste udtryk¹⁾ må betydningen erkjendes ofte at være ubestemt; hvis det ikke er analogisk opståt, må altså også **om** i tostavelseord give nuværende *ām*. Sikre tostavelseord, men også stærkt udsatte for analogi fra best. dat. pl., er dat. m. s. og dat. pl. av adjektiviske ord: *mīndām*, *dīndām*, *sīndām*, *vōrdām*, *dōrdām*, samt 1ste led i *fīrām fōtām*²⁾; Det samme gjelder om præp. *jēndām* og 3 pers. pron. dat. *hanām*. Men i præp. *mīljā* (imellem) er det formodentlig at den lydlovmæssige lydbehandling av **om** efter enstavelsestonelag eller lang stavelse viser sig.

¹⁾ F. eks. forbundet med *allj* (i betydn. fuldstændig (i sin helhed) i den og den skikkelse), f. eks. *heņņ e da allj i snældrām trån* ∴ tråden er jo i bare kurrer. Lignende videre omkring i stiftet.

²⁾ 1ste led i *fjōromstyhje*, fjerdedel (av et brød), er derimod avledet med **ung(r)**.

Oldn. un(a) har man efter kort rodstavelse i nom.-akk. av sv. fem.; av *viku + nominativs n og viku + akk.s na har man et theoretisk *vikun, hvor un er blevet ð som en blev til ā, og første stavelses vokal, der i paradigmets andre former er udjævnet til u, blir der udjævnet til o; således har de sv. fem. med ligevægt til ubestemt vuku, ludu (lade), stugu (stue), det bestemte. vokō, lodō, stogō.

Fra Solørs Finskog.

Ole Matson.
(Fortsættelse).

Nybyggerlivet på Finskogen.

Lad os se lidt på de finske nybyggeres liv og indre stel for et par hundre år siden. Hvis nybyggeren var kommen lige fra Finland og således var ukjendt på disse kanter, måtte han se sig om før han valgte byggeplads. Helst slog de sig ned i en mod syd vendende li i nærheden af et større vand. Myrlændte strøg samt fosser skydde de; ti fra Finland af vidste de, at der var farligt for nattekulde.

Noget af det første var at få tag over hodet til vinteren. Af et par retkløvde, kvistfrie furuer kløvdes fjæler. Så slog man et par kløftede stolper ned i jorden, og ovenpå lagdes en stok. Mod denne mønsås reistes fjælerne på skrå fra to sider. I de to gavler tømredes enslags vægger af kubber eller fjæler. For at gjøre det tæt og varmt dyttedes med mose, og udenpå blev der lagt tørv. Ildstedet var på jorden, og røken gik ut gennem et hul i taget. På den ene skråvæg var en lav dør, men intet vindu eller glugge. Endnu bruges denne slags hytter ofte af tømmerhuggere og kjørere. Den kaldes nu reiskøi, på svensk „kåta“. De få eiendele som familien havde havt med, og som ikke tålte kulde, sol og væte, blev stappet ind i dette trange rum.

Kommer vi igjen nogen år senere, er vistnok skogen hugget ned; men vi vil kanskje ikke finde en eneste akerflek, og vi kunde

heraf let komme på den tanke, at nybyggeren er en lat fant, som ikke gidder arbejde på jorden. Men så er det ikke. Hans akkerbrug — om vi kan kalde det så — drives anderledes end hos os. Han drager langt bort fra huset, ind i skogen, og i de frodigste luer hugger og brænder han bråte, samt sår rug.

Bråten blev hugget om høsten. Både de store og små træer blev hugget ned — helst blev de fældt med toppen indover mod bråtens midtpunkt. Næste midtsommer var dette fald så tørt, at det kunde brændes, og en stille kveld tændte de. Bar, kvist, mose og lyng brændte da op, men de svære sotede stammer blev liggende igjen, og af disse blev det laget gjærde rundt bråten. Resten blev væltet af veien, helst bort i stenurer. Nogen anden gjødsel end asken af det brændte bar, mose og lyng brugtes ikke, heller ikke blev jorden ordentlig opbrudt. Ud på høstkanten sådde man rugen og klorte den ned med en rigtig primitiv hakke (rafs). Man tog en passe stor granbuske, med tykke, sterke kvister. Stammen var skaft og en to—tre fingerlange kviststumper tinder.

En slig bråte så nokså vild ud: En mængde lange stubber og større og mindre stener, som nu, da lynget og mosen var brændt op, lå bare. Alt var sotet og svartbrændt. Men for finnerne var den et fagert syn, og når rugen vokste op og bølged lysegrøn og svær, skjulende stubber og stener, ligned bråten en oase i skogørkenen.

Denne første års vækst kaldtes list. Om høsten, når jorden var frosset, så roden ikke kunde rives op eller trædes istykker, slap man gjerne krøtter ind på beite. Disse holdt da gjæstebod på den frosne list; men var de rigtig slugne, hændte det at de åd sygdom, ja død på sig.

Næste høst fik man moden rug; det var altså først det tredje år, at finnen fik noget igjen for sit stræv. Var det en større bråte eller mere bråteland i nærheden, blev det ofte opført en „rie“¹⁾ eller tørkehus med stenovn der til tærskning og tørkning af rugen. Det rensede korn blev ofte opbevaret i lange, smale næverklædde og nævertækte graver i jorden. Herfra førtes rugen hjem efterhvert som de trængte den.

¹⁾ I Solør sedvanlig skrevet **rye** (f. eks. i gårdsnavnet **Svulryen**), vistnok urigtigt, da ordet i svensk hedder **ria**. (Red.)

For dette svære arbejde med at hugge, brænde og ryddiggjøre bråten samt gjærde om den, fik han bare ett eneste års avling. Uden ny gjødsling årked ikke jorden give mere. Desuden kunde en ikke med granrafsen få hakket ned kornet i den hårde, græs-bundne jord. Men var jordbunden god, blev det bra slåtteland, flere år og efterpå beite til buskapen.

Tømmeret havde den gang omtrent ingen værdi, og bråtebrænding var derfor den bedste brug man kunde gjøre af skoglandet. Da man begyndte at udføre tømmer, blev bråtehugsten indskrænket. Men fuldstændig hørte den ikke op før midten af dette århundrede. Nu danner disse gamle bråteland den tætteste, frodigste skogmark, så for vor tid var denne gamle bråtebrænding ikke til skade.

De fleste finske nybyggere førte gjerne med sig lidt frøcorn fra Finland. Om én finne hedder det, at han havde med sig et lomskind fuldt af rug; om en anden at hele forrådet kunde rummes i en næverstrut; om en tredje i en snusdåse eller knivslir. Og når det af en eller anden grund opstod mangel derpå, så nyt frø måtte skaffes, sparte finnerne ikke benene. Reiser på 20—30 mil for at få kjøbt nogle liter frøcorn hørte ikke til sjeldenhederne. Ja, sagnet beretter, at en finne hadde reist helt tilbage til Finland for at hente en fjerding rug.

Rugen avledes bare i bråte; men byg, havre og blaudkorn såddes på de små stenete, men sterkt gjødslede akerflekker, som efterhånden blev opbrudt rundt boligen.

Til at bryde aker brugtes et sterkt, smalt græv. De mindre stener blev væltet op; men var de så store, at de ikke kunde rugges med næverne og grævet, blev de erklæret for jordfaste, og på og omkring disse lagdes den øvrige sten op i røiser. Sjelden gav man sig af med at føre stenen af akeren. Så god tilgang som det var på rydningsland, syntes man vel det ikke lønnet sig at arbejde mer end høist fornødent med stenen. Man gik afveien for den og tog den jorden, som lå bortenfor. Men derfor stod også røiserne så tæt som høisåterne på et fedt jorde. På et større finnetorp kunde det ikke bare være snesevis, men hundredevis af røiser.

Pløied gjorde man med finploegen. Den er rent ulig vor plog — har to gaffelformede jernbeslådde grener. Når man pløier, sættes disse grener på skrå fremover ned i jorden, og derpå drages der

fremover, hvorved jorden blir rodet op og løst omtrent som man vilde drage et svært græv i furer over akeren. Harven lagedes af granstammer med fastvoksede kvistender til tinder.

Senere brugtes en såkaldt „ledharv“. Den havde jerntinder; men disse sad ikke i en stiv og fast sammenføiet ramme, men i mange korte træstykker, der var fæstet sammen med bevægelige jernhanker. Harven fik derved en mængde led som en gammel ringbrynje og kunde lempe sig både efter hauser og huller.

Det modne korn blev skåret med sigd, „skjyru“, samt tørket i de ophedede rier. Havde de ingen særskilt sådan, brugtes badstuen. Tærsket blev det på jordgulvet, og kornet opbevaret i næverklædde groper eller tømrede boder.

Iblandt de få ting den finske nybygger førte med sig, var gjerne lidt næpefrø. Det blev sådd i bråten ved siden af rugen og gav ofte en rig høst. Bedst liktes de store og flade „tallerken-næper“.

Da i slutningen af det attende århundrede poteterne blev kendt, tog det endnu tid inden disse, som man fandt tørre og små, fortrængte de mere saftige næper.

Foruden disse her nævnte sorter korn- og rodfrugt avledes lidt tobak og ikke så ubetydeligt lin. Det var kvinderne som havde at stelle med det, samt rense, spinde og væve linet.

Men hvad levde finnerne af imens, til de fik modent korn? Jo, imidlertid måtte de klare sig uden melmad, og leve af det som jagt, fiskeri og fædrift indbragte. Skogerne krydte af stort og småt madnyttigt vildt, og de fleste finner var dygtige til at fange det. Til de større dyr som bjørn og elg brugtes i førstningen tildels spyd; men riflen var nok det almindeligste. Bøsserne arbejdedes ofte af finnerne selv; men krudt, bly og flintesten måtte kjøbes. Jagten på bjørn og elg foregik for det meste om vinteren på ski.

Fugl og hare blev nok også skudt, når det var anledning til det; men mer anvendtes de letvintere og sikrere snarer. Disse var af hestetagl med indflettet lin i den ene ende, som var knyttet fast til kjæppen for at knuten ikke så let skulde glætte op.

Eiendommelig for finnerne var en slags snare, som kaldtes „ophøvju“ af at hæve eller kaste op. Man fandt en sprætt, seig gran af et riveskafts tykkelse, bøied toppen ned og fæsted den med en kort knag, som var slået ind i et træ. Til enden af denne

bøiede stang knyttedes en snare. Når vildtet kom i snaren og begyndte at rykke, glat stangen løs af knaggen, så den løse ende sprat tilveirs og tog med sig vildtet, som således blev hængende i i luften. Ophøvju anvendtes mest til dyr som ellers vilde bide eller rive snaren af, eller når man vilde sikre sig mod at vildtet skulde bli opædt af mus og andet ræl.

Snarefangsten på fugl dreves mest høst og vår; på hare særlig om vinteren, når den gjorde gadder eller stier.

Til fangst af rovdyr brugtes også sakser, både fodsakser og betesakser. Desuden blev gråbein og ræv fanget i graver. Gift derimod brugtes ikke.

Bjørnejagten var den som det stod mest ord af, fordi dette var det værdifuldeste vildt, og det var et karsstykke at få fældt skogens konge. Og for at flere kunde få kundskab om disse bedrifter brugte de på befærdede steder at opspikre bjørnehoder på et dertil udset træ. Over et hundrede slige seierstegn kunde pryde en enkelt furu. Det var et stykke historie det, hvor ungdommen kunde læse om fædrenes bedrifter, og når de hørte de gamle fortælle om de farer, slæp og eventyr, som knytted sig til dét og dét hode, stod de alle med opladt øre, og manganen rask gut tog det forsæt, at når han blev kar, skulde han også skaffe prydelser til træet, til minde for efterkommerne.

For bjørn og gråbein var det en liden præmie, men ikke for gaupe, ræv og rovfugl. Meget af vildtet blev saltet og tørket og kunde som sådant opbevares længe.

De kostbarere huder og skind, som af bjørn, gråbein, ræv, mår og oter, blev solgt, og gik til fine folk. Tildels betalte nybyggeren sine afgifter til skogeieren og det offentlige med slige skind.

Elghuden brugtes derimod af finnerne selv eller solgtes til bønderne i nabobygderne. Enten blev de beredt med hårene på til felder, eller garvet, stampredt og smurt. Det i sig selv løse elglær blev derved mygt, næsten som tøj. Af disse skind blev det sydd klær — særlig bukser, og det er ikke længe siden de blev aflagt. Af farve var de gullvide, og så længe de var nye var de nokså pene, varme og myge.

En stor del af fuglen blev i den senere tid solgt til herremad. Af dem som benyttedes hjemme, blev fjer og dun brugt til puder og underdyner. Til overbredselse derimod brugtes skindfelder, mest af sau og kalv.

Hareskindene blev også som oftest benyttet. De klyptes i små lapper og brugtes til dynefyld. Disse dyner var varme, myge og sterke, næsten som fjerdyner. Men det knirked ofte, når skindlappernes kjødside gnedde mod hinanden. Undertiden plukked de ulden af skindene og blanded den i sauulden. Af dette fik de mygt og fint garn; men da hareulden er stutt, blev det ikke videre sterkt. Af haren blev blæren ofte gjemt; ti dens indhold brugtes til medicin for øreverk idet et par dråber deraf tømtes ind i det lidende øre.

Fiskeri var en vigtig næringsgren, og de første nybyggere slog sig derfor helst ned ved et vand. Men det største fiske foregik, når de forskellige fiskesorter gjød rogn, således abor og mort om våren, og røie og aure om høsten. Udenpå en kubisk træramme flettedes ligesom en pose af tynde, tvinnede furufiser. I den ene ende var en liden indover bøiende åbning. En slig indretning kaldes kupe og bruges til fangst i gydetiden. Denne søger nemlig under gydningen ind imellem kvister og græs, så rognen skal bli hængende her og ikke dætte ned i gjøssen¹⁾; ti gjør den det, vil den rådne uden at bli udklækket.

Morten søger lidt op i elvene når den i løvsprættet gyder, og her blev den i de grunde stryk fanget i not, net eller kupe. I gode år kunde de ved de større vand fange læssevis med mort; men den er mager og løs i kjødet og hører til de dårligste ferskvandsfiske.

Røien søger ind på grundt vand med stembund for at lægge rogn, og her blev den fanget i net. Auren blev også taget i net eller i slå²⁾, når den om høsten søgte til åer og bækker.

Slog fisket godt til, brugtes ikke al fisken om sommeren, men saltedes og tørkedes til vinterbrug.

Flere tjern og mindre indsjøer var ved finnernes ankomst fisketomme, men disse slap da ofte fisk did, helst abor og aure.

En god ting ved fisket var det også, at finnerne fik drive det fuldstændig frit uden at hverken nordmændene eller svenskerne klagede over det; ialfald hører vi i de mange og vidtløftige klager over finnerne og deres bedrifter sjelden fiskeri nævnt. De andre bodde vist for langt borte fra de sjøer, elver og tjern, hvor finnerne fisked, og syntes vel også, at fiskeri i det hele gav for lidet av sig til at de skulde bry sig om det.

1) 3: dyndet. 2) et andet slags fiskeredskab.

Men jagt og fiske var usikre næringsveier. Da Finskogen blev mere befolket, minked vildtet på grund af den større efterstræbelse sterkt, og skulde jagt og fiske da vedblit at være de hovedsagelige næringsveier, vilde beboerne snart have kommet til at lide hungersnød. Den mere sikre fædrift blev derfor snart hovednæring, hvilket den endnu er.

Men det var ikke så ligetil for de første finner at drive noget betydeligt krøtterstel. Den lange vei fra Finland var det omtrent umuligt at føre krøtter. Dem forskaffed man sig i de norske og svenske bygder. Men dertil trængtes penger, og af dem havde de få. Desuden var det umuligt at skaffe vinterfór til nogen større besætning, sålænge de ikke havde ryddet og dyrket jord, så de kunde avle høi. Det meste fór var myrstor, der har liden næringsværdi, samt halm, løv og mose. Slåtten stod på længe. Den begyndte etpar uger efter jonsok og varte gjerne udover til mikkelsmes. Myrene lå ofte langt fra bostedet, og slåttefolkene måtte niste sig ud for en uge. Det var et slemt arbeide at slå på myrene. Man måtte vade i vandet og gå våt ofte til midjen dag efter dag, uge efter uge. Midtsommers, når vandet var varmt, kunde det endda gå an. Men om høsten var det koldt, og da hændte det ofte, at det om morgenen var frosset tyk is, hvor de skulde slå og rage! For mindre hærdede folk end finnerne vilde dette været et dødbringende arbeide; men disse var vant til det fra ungdommen og klarte sig bra.

Storren blev udbredt til tørring på de mere høitliggende tuer, og den måtte da fra blødhullerne bæres did, så vandet randt af den. Kvinderne, som gjerne stod for det, havde nok ikke mange tørre tråder på kroppen.

Når storren var tør, blev den hesjet — gjerne et par skipund på hvert sted (hesjegulv). Til hesjen blev den båret i en ved lag 4 meter lang bæresvolk. Den var vridt som en vie med undtagelse af en stub af den tykkeste ende. I top-enden var det laget en liden løkke, og gjennem den stak man den anden ende og drog til, så det blev som en rendesnare. Når de skulde ta børen på, måtte de ha en til at hjælpe sig; den hvilte på akslerne, og med begge hænder holdt de i enden af svolken over hodet. Børen, der veied 50—60 kg. var så svær at bæreren blev rent borte under den, det eneste man ialfald bagtil kunde se, var lidt af benene.

Hesjen eller stakken danned en langagtig firkant, som var tyk nedentil og smalned opover. Ved begge ender og ofte i midten blev det stauret ned to sterke staurer (staurbol). Indenfor disse blev storren lagt. Den lå lagvis, og mellem hvert lag lå der staurer, for at skaffe luft og for at den ikke skulde vælte ud. De to øverste tynde og smale lag kaldtes taget, og det var oftest bedærvet af regn, når man ud på vinteren rev hesjen ned og førte storren hjem.

Løv af asp, or, bjerk, silje og rogn benyttedes meget, især til småfæet. Det meste blev hakket og bundet sammen til kjerver. Disse blev hængt på stubberne til tørring og siden sat op i en rund stakk eller kuv. Den bygdes rundt en afhugget lang stubbe. Toppen av kjerverne lagdes ind til stangen og enderne sprikte ud til alle kanter lig piggerne på et pindsvin.

En anden måde at fæste løvet op på var at hesje det. Løvhesjen danned ligesom storhesjen en langagtig firkant, men tyndere, idet kjervernes længde danned hesjens tykkelse. Kjerverne lagdes i lagvis alle med toppen én vei. Mellem hvert lag lagdes stænger. At hesje var letvintere, for da trængte man ikke at tørke løvet først. Gjennem hesjen, som var gissen og tynd, kunde nemlig sol og vind trænge. Men løvet holdt sig sjelden så godt i den som i kuven. Til tag på begge brugtes lange fine granbarkvister.

På asp, or og silje ræpedes eller reves bare bladene af. Dette blev tørket på marken som høi og brugtes til sørpe for melkekuer.

Renmose brugtes det en hel del af, men den blev ikke lang, og her i skogtrakterne var den også fuld af lyng, kvist og barnåler. Den sørpedes og var et godt melkefôr.

Som krøtterføde, særlig til storfæ som ikke melked, brugtes — hestegjødsel. Brugen af denne hverken appetitlige eller nærende føde har holdt sig næsten til det sidste, endog på større gårder, merkelig nok.

Kuerne, der i tidens løb har udviklet sig til en stedegen rase, er små og nøisomme, og nokså gode melkedyr. De er helst røde af farve; de fleste kollete.

Af andre husdyr havde sauer med strid uld, gjeter, hester, men sjeldnere svin.

Finnerne havde ord for at stille godt med sine krøtter og at

ha god nytte af dem. Var fóret magert, skydde de ingen møje for at gjøre det appetitligt. Altid varmed de drikket til dem, og det kunde ofte være slemt nok; for gryten stod ofte på vilde marken eller bare med et skråtag over sig, så den i svære sneveir måtte måkes op om morgenen. At stille godt med dyrene var i grunden at stille godt for sig selv; — ti da fik de selv både i og på kroppen.

Desværre var det der, som på mange andre steder den gang, fórnød om våren af og til. Man vilde se at vinterføde så mange dyr som muligt; for når våren kom var det sommerbeite nok, om buskaben havde været ti gange så stor. Desuden var det fra høsten af ikke så godt at affasse besætningen efter fórmængden — særlig hvis det blev lang vår. At købe høi eller andre fórstoffe var det ikke tale om. Når fóret tog slut, var det at drage til skogs og finde granlav, bjørke- og siljeris, samt at skave barken av rogn og asp.

I slige trange vårer led hesterne mest. Disse kunde vanskeligere klare sig med det dårligere fóer end drøvtyggerne, og desuden var hesten et mindre vigtigt husdyr, så den også derfor måtte finde sig i at bli sat på mager kost før de andre.

En slem ting for krøtterdriften var det, at det var så fuldt af rovdyr. Det krydte af bjørn og gråben. Gaupen, som nu er Finskogens farligste rovdyr, nævnes ikke, så rent trådte den i skyggen for de to andre. Straks buskaben kom bort i skogbrynet, kunde man vente at finde en eller flere revne ihjel af disse blodtørstige dyr. Derfor stod det også skræk af dem, og voksne gjætere med skarpladt rifle var intet særsyn. Aldrig turde man lade krøtter gå uden tilsyn, og mesteparten af finnernes trolldom gik ud på at beskytte buskaben mod udyrene.

Men trods modige gjætere og anråbelsen af overnaturlige magter; hugg de ind og tog blodig tiende, når en mindst ventede det.

Husbygning.

På den tid finnernes udvandring begyndte, anvendtes i deres hjembygder næsten bare røkstuer, og når nybyggeren fik råd og tid til det, opførte han en sådan. Reiskøien blev nu kasseret som bolig og brugtes herefter som kjøkken eller bakestue. Men når finnen var tømmermand, indrettede han sit hus slig, at det kunde

anvendes til flere ting: Boningshus, badstue og hus til at tørke kornet i. Røkstuen måtte gjøre tjeneste både som badstue og rie, til han kom såvidt at han fik opført særskilt hus til det. Røkstuen i sin oprindelige form bestod bare af ett rum med indgang i enden. I roen indenfor døren var en svær ca. $2\frac{1}{3}$ meter lang og bred stenovn, lig en bageovn, men uden pibe. Over dens dør var et lidet firkantet trækhul. Døråbningen var i de ældste ovne halvrund; i de nye helt rund. Ofte indmuredes der en rund jernring — da ler og små stenbiter ellers let blev knørtet løs — helst øverste kanten af en kasseret gryte. Foran døren var et lidet ildsted, gruen, hvor man kunde koge og stege mindre ting. Men når de skulde koge noget, hvortil trængtes langvarig og sterk varme, måtte de ud til reiskøien eller ud på vilde marken. Ovnens var i almindelighed på den nordre væg, for at den ikke skulde skygge så meget. Rundt de to sider af den som vendte ud i stuen, var en tømret bænk, „banken“ (finsk pankko), vel en fod bred og tre høi. Opper den side som stod i vinkel med døren, var det en to—tre trappetrinformede afsatser, der var så brede at et voksent menneske kunde ligge på dem. Ovnens gik ikke helt op til taget, men levned et mellemrum på ca. en meter. I de ældste røkstuer var ovnen grå af sten og ler ligesom banken var bare øksede stokker. Men i den senere tid blev denne bordklædd og ofte malt, og ovnen blev hvidtet med kalk- eller kridtvand.

Røkstuerne var meget forskjellige af størrelse men ikke af form. Gulvfladen danner en næsten kvadratisk firkant. Væggene var af ti—tolvtoms ret og fin furu. Efterat huset var opført, blev væggerne undertiden tælgjet med bile, der sad på et kroget skaft, for at tælgjeren ikke skulde skrubbe sund hænderne mod væggen. Det nederste kvarv lå lige ned på jorden, og for at gjøre det tæt, blev det på begge sider af væggen lagt en bænk af jord og græstørv (muldbænken). Gulvet var den hårdt sammentrampede jord, eller almindeligere af svære kløvne og øksede stokker, helst af 18—20 toms bredde. Med enderne lå gulvtiljerne på muldbænken og under midten var det gjerne lagt et par runde stokker til underlag. Det var sprækker mellem tiljerne, og det var bare muldbænken som måtte hindre gulvtræk.

Himlingen bestod også af kløvninger, der gik skråt op fra begge langvægger. Den nedre ende hvilte i en fuge i væggen, og den øvre på to runde tolv toms bjælker. Midtpartiet af himlingen

mellem bjelkerne lå vandret. Ovenpå var dyttet med mose og påfyldt jord for at gjøre det varmt.

Indvendig var stuen nokså høi; i midten holdt den gode tre meter til taget, og ved langvæggerne vel så to. Det øvre tag eller vandtaget var af næver, som lå på granne staurer (trod-ski). Ovenpå næveren lå kløvninger for at holde den fast.

Et par meter fremfor ovnsdøren var det en åbning i taget, og fra denne gik en pibe af træ ret op i luften — i de ældste tider rund, dannet af en svær udhulet træstamme, siden firkantet af sammenspikrede fjæler. Taghullet stængtes med en luke, som ved hængsler var fæstet til taget. Den kunde skyves op eller lukkes igjen ved en med et par kramper til luken fæstet stang.

Gjennem denne træpibe gik røken ud. Men da røk og gnister måtte ud af den nokså lave ovnsdør og piben var et godt stykke derfra og begyndte først oppe under det høie tag, var trækken liden, så gnisterne slukned på veien; ellers vilde de have tændt varme i piben og taget. På et par af veggene var det glugger, som kunde stænges med en skyvelem. Siden, da glas blev billigere og mere kjendt, blev gluggerne erstattet af vinduer; men for en tyve, tredive år siden kunde man endnu påtræffe røkstuer, som fra først af havde havt glugger. Ovnen ildedes om vinteren én gang hver dag, om sommeren et par gange i ugen. Til et ordentlig ildsmål i den gik det med to—tre fang meterlang ved. Når det var tændt, vælted det ud grå røkskyer og fylgte rundingen oppe under taget, som tilligemed det øverste parti af væggen derved blev belagt med en hård, glinsende glassering af sot. Blåste det, drev vinden ofte røken ned gjennom piben, og døren og gluggerne måtte da op. Når bålet var udbrændt, og det meste af røken sluppet ud, skjøv man tagluken igjen og glørne karedes ud i gruen. I ovnen brugte man efterpå at stege kjød, brød (pandrisk) samt tørke korn.

På kolde vinterdage kunde temperaturen i stuen nærme sig frysepunktet, før det blev fyret i ovnen om morgenen. Men når ildsmålet var udbrændt, steg det ofte til 20—30°. Fra fødselen af blev altså finnerne vant til at tåle både hede og kulde, og resultatet blev enten død eller jernhelse.

Den varmeste plads i stuen var gruebænken, og der brugte særlig gamlingerne at ligge, når de kom våte og frosne hjem. Desuden lå et par på trappetrinnene opover siden. Ovenpå ovnen var rum til flere mennesker; men her var det gjerne for varmt og

fuldt af røk. Den svære ovn udstrålte megen varme, og var stuen nogenlunde tæt og veiret ikke alt for koldt, kunde det være nok så lunt kvelden og natten udover.

Ovnen var ikke helt af sten. I bunden og nærmest væggerne var den fyldt med jord. Denne holdt sig fugtig, så væggerne her tog skade og rådned indenfra.

Møblementet bestod af en lang skammel, et digert bord på to kors til fod, nogle kubbestoler samt et lidet hjørneskab til penge og andre værdifulde ting. Senger var det få eller ingen af. Man lå på ovnen eller brede, fastspikrede bænker rundt væggene, med kalveskindsfelder under og sauskindsfælder over sig.

Belysningen var tynde furustikker. Med ikke liden behændighed spiktes de af fersk, kåefri furu — for at de skulde ryge så lidet som muligt. Siden tørkedes de på stænger oppe under taget. Når de brændte, sad de med enden fast i et jern med flere hak (lysekjærring), som var fæstet til en stolpe ved siden af ovnen.

At støbe lys af talg havde de ikke råd til. Det rene fedt blev nyttet til mad, og skrabet til at smøre sko og andet lærtøi med. Siden da finnerne kom mer i berøring med nordmænd og svensker, bygged de bedre stillede af dem stuebygninger på tre rum: Røkstue i enden, kjøkken i midten og stasstue med kakkelovn i andre enden. Men røkstuen vedblev at være dagligstue, og den hvori finnerne likte sig bedst.

Nu bygges ingen røkstuer mer, og selv de som er igjen, aftar sterkt år for år. Det er bare på de mer afsides gårder og pladser på Grue og Brandval Finskog samt Södra Finskoga, Ny-skoga og tildels Östmark sogne i Sverige, at man kan træffe enkelte.

Badstue og dampbad hører med til finernes uundværligste ting, og de har fulgt dem så sikkert som skyggen karen. Badstuen ligner røkstuen, men er mindre og lavere. Desuden er her ingen himling, men bare vandtag. Indenfor døren var en simpel ovn af sten lagt op uden ler. Tversover badstuens indre ende gik en bred brisk (laven). I badstuen var intet taghul, og når det fyrtes i den, gik røken først ud i rummet og siden ud gennem døren. For at skaffe træk var det på den bagre væg laget en liden glugge. Efterat ildsmålet var brændt og røken ude, luktes døren igjen, og gluggen tættedes med en fille. Den glødende stenmasse gjorde det snart varmt i badstuen. Derpå kom familiens medlemmer,

klædde af sig og krøb op på laven, forsynet med hver sin løvet bjørkekvast. En står ved ovnen og slår vand på, medens de andre bader, hvorved varmen oppe under taget stiger endnu mer. En uøvet kan ikke holde ud her et halvt minut; men de gamle sidder i ro og mag deroppe i den hede damp, pisker og gnider sig med løkvasterne og roper efter mer vand på ovnen under protest fra de yngre.

Efter at have svettet så det drypper af dem, hopper de ned, skyller sig med koldt vand eller ruller sig i sneen. Slige svettebad tog man mindst hver lørdagsaften, og finnerne tillægger disse skylden for, at de var så sterke og så lidet udsatte for sygdomme. Siden badningen blev sjeldnere, er slegten blit veikere og sygdommer tiltaget, siger de.

Foruden til badning brugtes badstuen til tørkning af træmaterialer, kjød, korn og lin. Maden af badstutørket korn fik en liden røksmag og de mere kræsne brugte heller ikke badstuen til det, men tørked det i røkstueovnen.

Finnerne var lidet praktiske til at bygge og indrette sine huse. Når de trængte til et nyt hus, som madbod, vedskjul, redskabshus osv., så bygged de et eget hus bare til det, istedenfor at indrette flere rum under samme tag. På en finnegård kunde det være et halvt snes forskellige hus, spredt vidt omkring uden egentlig plan. Fjøs og låve, som hører så nøie sammen, kunde ligge et par hundred meter fra hverandre. Stalden var ikke under samme tag som fjøset, men lå med sin låve et godt stykke borte. Grunden til at de bygged så mange og små hus var flere. For det første var de vant til det fra hjemmet. Videre: da hver nybygger var sin egen tømmermand, kunde heller ikke alle klare at tømre op større, flere-rums hus. Men den væsentligste grund var, at de ikke havde råd til det. De havde ikke udkomme til at bygge så store hus som f. eks. fjøs og låve på en gang. Det måtte tages lidt ad gangen. Slog rugen, kreaturdriften, jagten og fisket bra til, kom det et nyt hus; ellers fik de klare sig som de kunde. Måvens krav var de første som måtte tilfredsstilles. Kom det flere uår, ulykke på buskapen, sygdom i familien eller andre uheld stødte til, blev byggearbejdet indstillet — ja mangt et halvfærdigt hus rådned ned og blev brugt til ved.

For at slippe at bære fóret langt i den travle ånnetid blev det i udjorderne opsat mange små løer. Om vinteren når det ikke

var så knapt om tid, blev føret båret hjem eftersom det trængtes, i store korger af tynde furustikker (pertkonter). I pertkonter bar de også storren hjem fra hesjerne, når de ikke kunde bruge kjælke eller slæde.

At de satte husene så langt fra hverandre var særlig for ildens skyld. Nogen brandkasser fandtes ikke, og om varmen kom løs i ett hus, vilde man på den måde sikre sig mod at flere strøg med.

Skårne bord kjendte man ikke til, og nogen klædning for at gjøre huset varigt og varmt brugtes aldrig. Til røkstuer, badstuer og fjøs brugtes mose mellem stokkerne, og efterpå blev det i de åbne fuger dyttet mose eller filler. De fleste hus var hastverksarbejder; man tømred „vildt“, d. v. s. den ene stok lagdes på den anden uden brug af lod og vaterpas, og væggerne var derfor ofte kronglete og skakke, ligesom dører, vinduer og gulv kunde helde både hid og did. Man havde også liden tid at afse til byggearbejde; bare nogen uger om forsommeren, og man måtte derfor også skynde sig, så arbeidet kunde gå raskt for hånden.

Klædedragt.

Hvad finernes beklædning angår er det lidet at bemerke. Nogen egentlig nationaldragt fandtes neppe. Klærne, både til mænd og kvinder, var af tykt, hjemmевirket tøj. Yderklærne var af skind og vadmél, og underklærne af lin og stry.

Ellers brugtes lidet underklær — bare skjorter og linned, ikke underbukser.

I førstningen blev garnet spundet med håndtén — en meget simpel indretning, som snurres rundt med hænderne; men ved øvelse kan en spinde nokså pent og jævnt garn med den. Næsten alt var vævet i firskaf.

Eiendommelig for finnerne er brugen af næversko. De er flettet af seks eller otte ca. 1½ meter lange og tre centimeter brede næverremser. De er af dobbelt næver, men er ikke sterke; de kan vare nogen uger. Men så er de også raske at arbejde. En raphændt mand eller kvinde kan gjøre seks—otte par om dagen. De er meget varme; men man kan ikke få dem så tætte at de holder vand, og derfor brugtes de helst om sommeren.

Nu bruges næversko bare i tømmerfløtningen, og til dette er

de meget gode, da de er lette og ikke så sleipe på tømmeret som lærsko.

Om vinteren brugtes snesokker og begsømsko med næversåler mellem lærsålerne. Det er en praktisk, billig og meget varm fodbeklædning.

Madstel.

I den første tid havde finnerne ikke kverner. Det tørkede korn stødtes eller grovknustes og kogtes siden ud til grød eller velling. Siden kom håndkverner i brug, og endda senere små „kalkkverner“ i bækker og åer.

Nogen sigtning af melet brugtes ikke. Men byg og blandkornmel, som skulde være kogemel, ristedes gennem et fint sold, hvorved såerne blev igjen. Slige melsold findes endnu på Finskogen; men de bruges ikke mer. Det var også bare i de gode år at finnerne havde råd til at vrage såerne. Ellers måtte de drøje kornet på bedste måde, ved at blande det med hakket halm og agner. Ja, det er mange steder man har malt byg og havre urensset med agner og halmstubber i til fladbrød for en 20—30 år siden. I misvekstårene, som ikke var sjeldne, måtte de ty til det som kleinere var — bark og mose.

For vor bevidsthed står barkebrød som noget afskrækkende i forbindelse med trængselsårene 1807—14; men på Finskogen blev det brugt ofte før den tid og undtagelsesvis siden også. Barken var basten af furu; for at tage væk den bedste smag måtte den vandes, før den blev tørket, knust og malt. Mosen er en bredbladet lavart (hvidmose). Den blev ludet og siden tørket og malt. Havde man kornmel, blev det blandet i; men ofte kogte man grød af bare sådant mel.

Men bark og mose var dårlige fødeemner. Ikke nok med, at de indeholdt ubetydeligt næringsstof — man blev ofte ligefrem syg deraf, og hvis man ikke fik bra støtte af melk, kjød eller fisk, blev man snart sengeliggende af afkræftelse. Bark og mose benyttedes langt ud i det 19de århundrede. Folk deroppe på 70—80 år har spist eller ialfald set barkebrød flere gange i sin ungdom. Det var sommeren, når det gamle korn slap op og det nye endda ikke var modent, som var den hårdeste tid. Flere døde da af mangel på næring — ja enkeltvis skulde det have hændt for 50—60 år siden!

Finnerne var i regelen renslige i sit madstel. Kopper og

kjørler skurtes rene. De kunde lage godt smør og flere slags ost af både sød og sur melk.

De almindeligste nationalretter var følgende:

Mottia. Den ægte mottia skulde være af tørket byg- eller blandkornmel og sterkt saltet. Helst brugtes vand, hvori var kogt forsk fisk. Den kogtes oftest i en dyb svenskepande, og var så hård som den kunde hænge sammen. Den brugtes som brød og spistes til melk eller andet sul. Af nordmændene kaldtes den „næva-graut“, fordi den ligesom brød toges i hånden.

Rømmegrød var høitidskost og tillagedes sjelden uden om jonsokdagen og når slåtten var færdig, samt når det var fremmede. Den kogtes af sur rømme og helst fint mel.

Risk (pannu rieska) lagedes i almindelighed af raspede rå poteter med fedt i og stegtes i en firkantet stor pande i røkstueovnen. Om høsten i slagtetiden lagedes den af mel og blod.

Hillo var knuste tyttebær eller andre bær med istampet mel. Den spistes ukogt.

Bænkøvellingen (piema velli) kaldtes så, fordi den uden varme kunde tillages på bænken. Den bestod af mel udrørt i sur melk.

Mottia, rømmegrød og risk bruges endnu på Finskogen. Bænkøvellingen er helt gåt af brug; ligeså hilloen.

Til kjødmad brugtes i førstningen næper. Nu er de forlængst fortrængt af poteterne. Men i førstningen da disse kom på, likte finnerne dem ikke. De syntes de var tørre og små mod næperne.

At tillage mad af alle de gode bærs slag som Finskogen var så rig på, kjendtes ikke. Det eneste var hillo. For at gå videre fordrødes større kjendskab til madlavningens hemmeligheder. Desuden mangled de det, som udfordres for at opbevare og tillage bær: sukker.

Som alle nybyggere måtte finnerne arbeide hårdt og jevnt for at kunne klare sig — ja de måtte stræve mere end andre, fordi jorden gav så lidet af sig, vinteren var lang og streng, og livsvilkårene idethele trangere end på de fleste andre steder. Arbeidstiden varte som regel fra kl. 4 morgen til 9—10 om kvelden. Sommertiden gjaldt det at få skrabet sammen føde til fæ og folk, og om vinteren måtte kvinderne nytte tiden godt for at få spundet, vævet og strikket det familien trængte. Mændene havde fuldt arbejde med at føre hjem fór, løv, ved, mose og med at tærsk og

male osv. Om kveldene måtte man gjøre eller lappe sko, spike stikker, forfærdige kjørler, binde fiskenet og andet deslige. Finnerne kunde gjøre mange nyttige ting af næver, som sko, æsker. Ljakont, rep, knivslir og den egentlige kont. Ljakonten er et futteral til de slipte ljaer. Den brugtes til at stikke ljaerne i, når de skulde ud på myrene eller andre udslætter. Den var laget omtrent som en sko, men længer, og åben i den ene ende og side. Konten er en stor skrepper med låg og to feslinger, til at bære på ryggen. Den er let, billig, sterk, god at bære, rummer meget og er tæt for regn, altså en rigtig glup bæreindretning.

Snik kaldtes en mindre næverskrepper uden låg og med en fesling af en vidje til at tage over akselen og brystet. Den brugtes til at bære fisk i.

Desuden brugtes flasker af næver til melk — ja man fortæller, at de første nybyggere i mangel af gryter havde kocht sin mad i næverskrukker. Gården Skråkkarberget i Södra Finskoga skal ha navn deraf.

Oplysning og dannelse.

Det mål af kundskab og dannelse som de finske udvandrere sad inde med, var ringe. For det første stod oplysningen nokså lavt i deres hjembygder på den tid. Dertil kom, at ikke udvandrerne, som de norske emigranter på Harald Hårlagres tid, dannede blomsten af befolkningen, hvad kundskaber og dannelse angik, men særlig bestod af personer, som ifølge sin sociale stilling i hjembygden hørte til dem som sad inde med mindst af dette. Det var folk som havde hørt og set lidet og læst endda mindre. Af bøger havde de ikke andre end enkelte katekismer og bibler. Men de havde „kraft i armen, mod i barmen og tyk hud i næverne“ og det var ting som det spurtes mer efter og som de havde mer brug for end theoretisk viden. Men det de havde: lidt kjendskab til fædrene, deres sæder og skikke, samt til hvorledes de skulde tilfredsstille det daglige behov, holdt de trofast ved. De finske viser, sagnene og historien gik uforandret fra slegt til slegt, og medens de nordmænd som nu udvandrer til Amerika, blir amerikanere omtrent med ett slag, vedblev finnerne at være finner i over to hundre år. Med en kinesisk konservatisme holdt de fast ved det gamle uden at tilegne sig noget nyt.

Grundene dertil var flere.

For det første var de for meget optagne af madstrævet. De måtte arbeide sent og tidlig for at kunne skaffe berging til sig og sine, og havde derfor liden tid og anledning til at eksperimentere med noget nyt. Dernæst var de spredt ud i øde marken, langt fra hverandre indbyrdes og endnu længere borte fra nordmænd og svensker, som de betragted som fiender og derfor vilde ha så lidet som muligt at bestille med. Sjelden så en finne en stue eller en plog som var bedre end hans egen, og selv om så var, betragted han det med mistro. Andre steder, andre greier, mente han.

Men det som var den værste hindring for at de kunde til-egne sig norsk eller svensk kultur, var sproget. Det slog en mur om finnerne, og gjorde at de kom til at leve sit eget liv for sig selv. Vanskeligt havde de for at forstå nordmændene, og endda vanskeligere havde disse for at forstå finnerne. Dette afstængte liv, uden i nævneværdig grad at komme i berøring med eller påvirkes af nordmænd og svensker, levde finnerne til omkring begyndelsen af det 19de århundrede, da ny kultur begyndte at sige ind over Finskogen. De finner som bodde nærmest bygderne på begge sider af grænsen, kom naturligvis mest i berøring med nordmænd og svensker. De stod i handelsforbindelse med dem, og søgte til dem på arbeide, og på den vis lærte de at forstå og tale deres sprog. Og de begyndte at tage efter både det ene og det andet af hvad de der så og hørte. Fra disse grænsebeboere trængte så kulturspirene stedse længer og længer ind over Finskogen, bredte sig udover og tog sterkere tag, indtil der omkring midten af århundredet, ved kirkens, skolens og landeveiens hjælp — fossed en hel kulturstøm ind og i en fart omdanned Finskogen og dens beboere.

Jernspet og våg, skarpe bor, krudt og dynamit roded op i stenen, som efterpå blev kjørt væk eller gravet ned, og hvor før finneplogen og kvistharven havde rodet og hakket i de små akkerlapper, skar nu norskeplogen lange, rette og jevne striber. Vekselbrug blev indført, og kløver og thimotei dufted lang og tæt, hvor før tistel og eldmærkje havde bredt sig og sprikt. Myrerne hvor de havde strævd og kloret sammen storr en otte—ti uger om sommeren, fik ligge til havn, urørte af ljaen. Den ene røkstue efter den anden dufted væk, og nordmændene skulde ikke længer på røklugten af klærne kjende finner fra andre folk.

Nutidens tilstande. Folklynde.

Både på det åndelige og materielle område har Finskogen fulgt godt med i den sidste tid. 1857 blev det anlagt stor gjen-nemfartsvei mellem de norske og svenske bygder over Åsnes, Finskog og Södra Finnskoga i Sverige. 1870—71 vei over Grue Finskog og Östmark. Desuden er det arbeidet kjørevei op til Brandvals, Hofs og Våler Finskog fra deres respektive bygder. Fra disse er det anlagt mindre veier, og det er nu ikke mange gårder eller større husmandspladser uden at det er fremkommeligt til dem med hest og kjærre. Poståbnerier er oprettet, ligeså folkebogsamlinger: aviser holdes, så interessen for ting som ligger udenfor hjemmets kreds, ikke er liden, ligesom kundskab og oplysning spredes mer og mer. Landhandlere har slået sig ned, så det er næsten intet hus, hvorfra det er over en mil til en sådan.

Hvad åndsevner angår, står finnerne snarere over eud under nordmændene; lærere som har virket både på Finskogen og i de norske bygder, siger det.

I de sidste 50 år er det dyrkede areal fordoblet eller ialfald henimod det. Det vil ikke sige så lidet, når vi ved at et mål jord ikke kan opbrydes under kr. 75.00 og ofte kommer på kr. 125.00, skjønt daglønnen i almindelighed er lav. Den opbrudte sten kan på et plogmåls dybde ofte danne et lag på et par fods tykkelse. Og de gamle seige furustubber er ofte værre end stenen.

En ting er blit dårligere siden bråtebrændingen ophørte, nemlig havnene til buskapen. De gamle bråter danned nemlig gode havnegange.

Takket være disse fremskridt er livet på Finskogen ikke at sammenligne mod før. Men alligevel må man arbeide jevnt hårdt for at kunne klare sig. Selv om man har fåt jorden nogenlunde fri for sten og stubber, er den på de fleste steder mager og trænger meget gjødsel. Desuden er den ofte frostlændt, og på de mere høitliggende steder kan havre og blandkorn vanskelig modnes, uden i rigtig varme somre. Af langt større vigtighed er krøtterstellet og tømmerdriften.

Ja, flinkere folk til at hugge, kjøre og fløte tømmer findes neppe. Tømmerarbeidet varer også som oftest hele året på høisommeren nær. Det er et slitsomt, tungt arbeide, og ikke bare det, men folk og hester lider også meget af kulden. Det er ikke ofte man får ligge hos folk, men må holde til i åbne skjul om høsten

og køier om vinteren, hvor sneen trænger ind gennem den gisne dør og det svære røkhullet i taget. Når de kommer våte og svette hjem og lægger sig til at sove på nogle granbarkkvister med en frak over brystet, hænder det tidt, at de må op og fyre på bålet, der består af svære gran- eller furukløvninger. I fløtningen tidlig om våren, mens sneen ligger alendyb i holt og ruster, er det heller ikke rart at vasse i isvand så benene er nåmne, og om kvelden krybe ind i en stue eller sæterildhus og lægge sig, våte til midjen, mand ved mand på gulvet som sild i en tønne.

Men værst er det for dem, som om vinteren må lægge tømmeret til eller ordne det til merkning på tjern og sjøer. Når tømmeret blir lagt udover isen — ofte mangedobbelt — synker denne under tømmerets vegt, så vandet kan stå en fod dybt. I dette isvand må tillæggeren vasse dag efter dag, ofte uden støvler, dyvåt på benene, mens det er så koldt, at pusten fryser til rim. Det kan synes utroligt, at folk kan bevare helsen under sligt; men vanden fra ungdommen, samt at man har arbeide, så man kan holde sig varm forresten, gjør at de ikke generes stort deraf.

I de magre år er det mange som reiser bort på tømmerhugging og fløtning til Østerdalen, Trøndelagen, Gudbrandsdalen, Dalarne, Vermeland, Jemtland og andre svenske skogtrakter, og på disse steder er de som fløtere søgt og skattet fremfor andre. De flinkeste og ordentligste får efter en vår eller to formandspost. Når fløtningen er forbi trasker de hjem, en 30 mil og derover, med næverkonten på ryggen og 50—150 kroner i lommen efter arbeidets varighed og daglønnsens størrelse.

Jagten og fisket er nu omtrent ophørt som næringsvei, og drives der som andensteds næsten bare som sport. En ivrig skytter og fisker er en dårlig jordbruger, siger de, og når de ser en ugræsfuld, dårlig stelt aker, siger de at det er kommet dyre- eller fiskeben i den. For et hundre år siden og udover, var tjærebrænding og næverløp en ikke ubetydelig indtægt for mange finner. Tjæren og næveren solgtes nede i bygderne. Men siden tyriet og bjørkeskogen minked, og det er blit strengere opsyn med skogen, er dette omtrent ophørt. Ligedan er det gåt med finnernes vinterarbeide: at arbeide logg-kjørler, traug og skier.

På Finskogen er det yderst få inderster; næsten alle har hus, jord og kreaturer. Arbeidsfolk er de fleste, og som følge af beboernes jevne, lige livsvilkår og enkle sæder og skikke er samfundet

meget demokratisk. Blot på Grue Finskog, hvor der er flere mægtige storbønder, kan man merke standsforskjel.

Af væsen er finnerne tause og stilfærdige — en ren modsætning til de belevne solunger. Når det kommer fremmede tilgårds, hænder det ofte at de blir siddende en lang stund, uden at nogen taler til dem, eller at de selv søger at indlede nogen samtale. Men når ventetiden er over, kan det bli både lang og fortrolig samtale, samt traktement både med mad og drikke, så denne taushed og kulde er ikke tegn på modvilje eller vranghed, men er kun en skik, en arv fra fædrene.

Med at hilse er de også ofte sparsomme; selv rigtig gode venner kan træffes og skilles uden at hilse. En høflig, venneseel solung, som var flyttet op på Finskogen, beklaged sig over denne deres ubehjælpelighed i følgende ord: „Når jeg træffer grannerne mine, ser det ud som de var sinte, og jeg ved ikke enten de vil tale til mig eller stange mig“.

Som en anden eiendommelighed hos finnerne kan anføres, at de ugjerne går med på noget nyt, før de har fåt betænke sig vel. De mange knep de til forskjellige tider har været udsat for, har lært dem at være forsigtige, så dette er gåt dem over i blodet.

Finnerne er nu sterkt opblandet med nordmænd og svensker. Af Solørfinskogens beboere er neppe mer end 2000 af ren finsk herkomst¹⁾. Resten er blandingsfolk. Og selv på de steder hvor rasen er renest, er det lidet som minder om finnen. Alt er blit norsk eller holder på at bli det. Røkstuernes dage er — som før nævnt — talte; ingen nye bygges mer og de gamle rives ned eller gjøres om til „murstuer“ med kakkelovn som i en norsk stue. Dampbadene aftar og nationalretterne blir sjældnere; den eneste som endnu af og til bruges, er mottia.

Det finske sprog forstås nu af få og tales af endnu færre. Kun på nogle gårder omkring sjøen Røgden bruges det endnu som dagligt sprog.

Finsk er rent forskjelligt fra norsk, både hvad gloser og sætningsbygning angår. Som en eiendommelighed kan nævnes at det mangler præpositioner; ordene føies til hinanden uden hjælp af så-

¹⁾ Ved folketællingen 1900 blev kun vel 400 opført som finner.
(Red.).

danne. Sproget er velklingende, med en egen sang, som sterkt minder om den nordlandske dialekt. Selv hos dem der har kunnet norsk fra barndommen, kan dette høres. At reise udtrykker de ofte med „at gå“. Således siger de ofte: „Han gik Amerika“, istedenfor „reiste“ did. Desuden udtales b og p omtrent ens. Lyden ligger mellem den norske b og p. Ligedan er det med k og g, samt d og t.

En sproglig fordel har finnerne fremfor de norske naboer, nemlig at de ikke som disse bruger i for y.

Siden finnerne mer og mer er blit nordmændenes ligemænd i formue, oplysning og dannelse, har disse lagt af med at se ned på finnerne som et simplere folkefærd¹⁾. Giftermål mellem nordmænd og finner er nu en vanlig ting.

Til slutning vil vi anføre hvad en upartisk svensk forfatter, riksdagsmand Jon Magnusson i Gräsmark, skriver om de svenske finner. Dette passer nemlig også i det væsentlige på deres norske frænder.

Han skriver:

„Kaster man et blik på hvad finnerne har udrettet, så er det ikke så lidet, idet de har gjort en vakker indsats i landets opdyrkning. Svenskerne kunde ikke have orket at indhegne, opdyrke og bebo disse skoger på anden måde end ved at grundlægge dette arbeide i de før opdyrkede bygder og derfra ind i skogene skridt for skridt. Finnerne derimod har udrettet dette Herkulesarbeide uden at have nogen gammel bygd at støtte sig til. Og hvilket arbeide var det ikke, at bosætte sig og rydde bygder i vidtstrakte skoger, høit over havet og med et koldt og hårdt veirlag, så at sneen falder tidlig om høsten og går sent bort om våren, og grøden ofte fryser bort, uden arbeidede veier, med fiendtlige, eller ialfald avindsyge granner. Af jorden kan ikke en kvadratalen vindes for plogen uden at jernstauren og hakken har banet vei og bortrenset stenmassen. Den opbrudte mark fordrer særdeles meget gjødsel, om den skal give avling.

Dette lod sig alene udføre af et folk som kunde høste korn

¹⁾ Som bevis for, at sådan nedsættende dom om finnerne engang har hersket, tør man vel anse det solørske mundheld: „*de e føsell på finnær å folk*“, og det halv svenske: „*de er inte så någa på skōga*“. (Red.).

på upløiet jord, som kunde leve af vand og mel, og endda til udblende det sidste med bær, syregræs og bark, et folk hvis behov var små, lod sig nøie med lidet, samt kunde sulte om det trængtes. Det er ikke småtteri, hvad dette folk har udrettet i Vermeland i de sidste 300 år. De bygder de har befolket, udgjør hele sognerne Norra og Södra Finnskoga, Nyskoga, størstedelen af Hvitsand, omtrent halvdelen af Östmark, hele Lekvatnet, omtrent halve Gräsmark, hele Bogen og en stor del af Gunnarskog. Til Amerika kan de reise; men med svenskebygden vil de ei bytte sin hjembygd. Svensker flytter ind i deres hjembygd, men ei omvendt. Også på den norske side har de udrettet meget, og således af den skogstrækning, som skiller rigerne ad, dannet et foreningsbånd mellem brøderfolkene, en forening som formidledes af en fremmed nation.

Gjennem blandingen med svenskerne er finnerne blit både forbedret og forværret. De er blit bedre derved, at de er mindre uenige, konservative og ligeglade, at de har mer omtanke, er blit raskere og mer foretagsomme. De ser nu ikke bare på det nyttige, men også på det som er vakkert og skaber hygge; de er mindre henfaldne til drik og ikke så heftige af sindelag, mindre farlige fiender, men heller ikke så pålidelige venner. De er mer sædelige og blufærdige, hilser på folk, og er i det hele mer belevne. Desuden er de mer nævedygtige, bedre jordbrugere og fører sine heste bedre, er mer videbegjærlige, mer tilgængelige for kundskaber og dannelse, interesserer sig mer for vore samfundsspørgsmål, er mer lovlydige, mindre indesluttede m. m.

Men de er også blit dårligere derved, at de ei vil leve så tarveligt og enkelt som før, er mindre nøisomme, er upålidelige og mer avindsyge. De har lært sig mange af forretningsfolks knep, og er derfor ikke så hæderlige og ærlige i handel og vandel; de er vistnok mer foretagsomme, men mindre seige og udholdende i sine foretagender. Ved blandingen er sæderne og karaktererne blit formildet; men ofte på bekostning af den naive godmodighed, tillidsfuldhed og ærlighed“.

Ridderen Hr. Ivar Slæde.

Om Ridderen Ivar Slæde er der ikke meget, som er historisk sikkert; derimod har Folkesagnet befattet sig en Del med ham, hvilket viser, at han maa have været en i sin Tid fremragende Mand. Jeg skal, før jeg gaar over til Folkesagnet, kortelig anføre hvad man med Sikkerhed ved, eller som dog har saa nogenlunde historisk Troværdighed.

I Diplomatariet nævnes Ivar Slæde en Gang, saavidt mig bekendt, nemlig i det bekendte Brev af 26. Mai 1293 om Bleie (Bleidin)¹). Han omtales her som Vidne i den Aastedssag som behandles, og det hedder, at han var en „Nærskyld²)“ — af hvem siges ikke, men det er uden Tvivl af Ivar á Bleidin, Ivar Bleie, som omtales i Sagen og som ogsaa nævnes paa andre Steder og synes at have været en anseet Mand. Hvorledes de var beslægtede, er ikke muligt at afgjøre. Det tør være, at det var Fader og Søn; Ivar-Navnet maa i hvert Fald være det samme. Af Ordene i nævnte Diplom fremgaar det endvidere, at Ivar Slæde var en agtet og anseet Mand; trods Slægtskab tog alle ham god som Vidne. Jeg er tilbøielig til at tro efter dette Brev og Udtrykkene, som her bruges, at Ivar Slæde er udsprungen fra Bleie i Ullensvang, og at Ivar Bleie som omtales i Diplomet er enten hans Fader eller hans Broder, helst det første. Ivar Slæde har flyttet fra Ullensvang til Strandebarm til Gaarden Oma; thi Traditionen gaar bestemt ud paa, at Ivar Slæde boede herude. Det er heller ikke noget blot og bart Sagn, men har historiske Vidnesbyrd at støtte sig til. Foruden hvad nedenfor skal anføres, vil jeg her blot pege paa, at der i gamle Optegnelser i Strandebarms Prestearkiv, som gaar tilbage til Begyndelsen af det 17de Aarhundrede, udtrykkelig siges, at Ivar Slæde var en norsk Ridder, som skjænkede Gaarden Iverhus til Kirken til Prestegaard i Kaldet. Det forudsætter, at Ivar Slæde maa have hørt hjemme der. Dette viser os ialfald, at omkring 1600 har Presterne i Strande-

¹) Diplom. Norv. IV, 6.

²) Ordi i diplomatariet lyder: oc villdu þatt huarertuægia firir fullt hafa er han bar þo at han være skyldr. (Red.).

barn antaget som givet, at Ivar Slæde havde levet derude og skjænket nævnte Gaard til Kirken. Om de har haft bestemte skriftlige Dokumenter at støtte dette paa, eller om det blot hvilede paa Tradition, ved vi ikke.

Men det er et stort Spørgsmaal, om det er den samme Ivar Slæde, som nævnes 1293 og som boede i Strandebarm, var Ridder og skjænkede Iverhus til Prestegaard. Det er, synes mig, temmelig liden Sandsynlighed herfor; thi der ligger et Tidsrum af omkring 50 Aar mellem disse Begivenheder, hvis Traditionen har Ret. Rime­ligvis er den Ivar Slæde, vi nu komme til, og som efter Tradition hed Ivar Ivarson Slæde, en Søn af den i 1293 nævnte.

I Diplomerne nævnes gjentagne Gange en Ivar paa Oma, som maa have været en mægtig og indflydelsesrig Mand. I 1320 (?) blev der holdt Skifte paa Oma og Gaarden delt mellem Ivar og Kolbein, som saaledes maa have været Brødre¹⁾. Brevet er meget mangelfuldt og Meningen lidt vanskelig at faa Rede paa; men at der er Tale om et Skifte mellem de to nævnte Mænd, er aabenbart. Den 22. Juni 1332 er Ivar Oma i Bergen og udsteder sammen med Lagmanden i Bergen en Dom om, hvad der tilkom Filippus af Losna i Fjerdings- og Tiende-Gave efter hans Hustru Ingebjørg. Brevet er udstedt paa Stemnestova paa Breidealmenning Dagen, efter at Filippus's og Ingebjørgs Datter Margreta var bleven gift med en Arnald. Kort efter nævnes han atter som tilstede i Bergen. Han deltager da sammen med Gulathings Lagmand Bjarne Ogmundson i en Skiftesamling efter en Svein Sigurdson, som var en Frænde af Erling Vidkunsøn²⁾.

I et Diplom af 1340 den 21. Juli nævnes atter Ivar Oma. Bisp Haakon beder her Kongen om at fritages for at have noget med Regnskabet for Bergens Fehirdsla at gjøre. Haakon Notarius og Ivar Oma var af Kongen udseede til at tage imod Regnskabet; men Bispen advarede Kongen mod at benytte Ivar Oma, der ikke synes at have nydt Bispens Gunst³⁾. Ivar Oma benævnes her Ivar Bonde; han er saaledes endnu ikke slaet til Ridder.

Men 11 Aar efter er Ivar af Oma Ridder. Pave Clemens

¹⁾ Dipl. Norv. VIII, 70.

²⁾ Dipl. Norv. I, 218.

³⁾ Dipl. Norv. VIII, 129. Sml. Munch det norske Folks H., 8de B., S. 250, 407, 431.

den 6te udstedte den 22. Juni 1351 et Brev, hvori han giver Ridderen (nobili viro) Ivar af Oma og hans Hustru Ingerid Tilladelse til selv at vælge sig Skriftefader.

Denne Ivar af Oma, som har været benyttet ikke saa lidet i offentlige Hverv, og som var bleven Ridder før 1351, har uden Tvivl boet paa Oma; i Bergen har han antagelig kun opholdt sig, naar Forretningerne kaldte ham did¹⁾. Han er uden Tvivl identisk med den Ivar Slæde, som Sagnet behandler. Noget aldeles sikkert Vidnesbyrd herom, har jeg ikke kunnet finde; men naar begge de nævnte Mænd tilhører den samme Tid og samme Egn, og begge er Riddere, kan der vel neppe vækkes nogen begrundet Tvivl om, at det er den samme Mand vi har for os. Slæde er et Tilnavn, som rimeligvis sjelden er blevet benyttet, og Manden har almindelig gaaet under Navn af Ivar Oma eller Ivar paa Oma. Rimeligvis er Familien temmelig snart gaaet over i Bondestanden og har efterhaanden tabt ethvert Spor af sit Udspring fra en adelig Stamme-fader.

Vi vil nu nærmere betragte, hvad Sagnet ved at fortælle om Ivar Slæde. Først bemærkes, at han altid tillægges Navnet Slæde baade i den mundtlige Tradition og i de ældste Optegnelser i Prestearkivet. Men ligesaa enstemmig henlægges hans Hjem til Oma, ligesom baade de skriftlige og mundtlig Beretninger gjør ham til Ridder.

Ivar Slæde, hedder det, boede paa Gaarden Oma. Han var meget rig og eiede alle Gaarde lige fra Oma til Fosse, d. e. en Strækning af omkring en 9 Kilometer — den frugtbareste og tættest befolkede Del af hele Sognet. Paa Gaarden ytre Oma, straks udenfor Elven, paavises en Haug, hvor Sagnet siger, at Ivar Slædes Hus stod. Ridderen havde en Datter, hedder det, som blev gift med hans Tjenestegut, og Faderen skjænkede Datteren og hendes Mand Gaarden indre Oma. Men Gaarden var udyrket og havde lidet eller intet Agerland; derfor skjænkede han dem en Ager paa ytre Oma. Denne Ager tilhører den Dag i Dag indre Oma og udgør en egen Ager midt inde i Gaarden ytre Omas bedste Ager og Eng. Dette er saa mærkeligt, at enhver maa blive opmærksom paa

¹⁾ Munchs Formodning, at han hørte hjemme i Bergen, har intet andet at støtte sig til, end at han nævnes som tilstede i Bergen ved denne eller hin Leilighed.

Forholdet, og det maa skyldes sin Oprindelse til en særegen Omstændighed. Ageren er saaledes, som det synes, et levende Vidnesbyrd om Sagnet's Troværdighed.

Ivar Slæde byggede ogsaa Hus til Datteren paa indre Oma. Det var en stor Røgstue med uhyre svære Stokke; Sagnet siger, at en Stue paa en af Nabogaardene, som endnu staar, men er udskjemt ved Reparationer og Modernisering, er bygget af „Skatenderne“ (Toppene) af det Tømmer, hvorefter Ivar Slæde byggede den nævnte Røgstue. Det var enten sidstnævnte eller den anden, hvor Stokkene var saa brede, at der gik 3 paa Døraabningen. Ivar Slædes gamle Stue, som han byggede for Datteren, stod til i 1845, da den gik med i en Ildebrand. Gamle Folk har fortalt, at der paa Beten var indhugget: Bygget af Ivar Ivarson Slæde 1348. Aarstallet er man ikke sikker paa; men det hedder, at det var Aaret før eller efter „Svartedauen“. Der fandtes ogsaa forskellige Brugsgjenstande hvorpaa Ivar Slædes Navn forekom; men de tilintetgjordes ligesom Stuen i Branden¹⁾.

Efter alle Beretninger skal Ivar Slæde have skjænket Gaarden Iverhus til Prestegaard i Strandebarm. Det skal være efter ham, at Gaarden fik det Navn, den nu bærer, medens den tidligere skal have hedt Øvre Berge (eller Øvre Bru). Om Grunden til, at Ivar Slæde skjænkede Gaarden til Kirken er der to afvigende Sagn. Det mest bekendte er det, som Biskop Neumann fortæller, og som vistnok er meget ældre end hans Tid. Jondølerne slog ihjel sin Prest, fordi han vilde indføre nye Kirkeskikke blandt dem. Dette maatte da antagelig have været i Reformationstiden. En Helle, som laa udenfor Kirkedøren, havde Mærker efter Prestens Blod; men nu, hedder det, er Hellen vendt om, saa ingen kan se Blodpletterne eller Mærkerne efter dem²⁾.

Det hele Sagn er yderst løst og upaalideligt. At nogen Prest blev ihjelslagt her i Reformationstiden, er noget, som er aldeles ubekendt. Havde saa været Tilfældet, vilde der vistnok have været en bestemt Tradition derom, om der ikke fandtes skriftlige Optegnelser. Ligesaa eventyrligt klinger Sagnet om de sorte Kalveskind, som Presten i Strandebarm faar hver Langfredag af Jondal til

¹⁾ En „Snuskværn“ siges der hos Haukenæs. Det var temmelig tidlig for Snusen!

²⁾ Hellen er nok nu borttaget.

Minde om Drabet. Kalveskind er jo almindelig som Tiende i mange Prestegjæld eller rettene var det til den sidste Tid.

Da Jondølerne slog sin Prest ihjel, flyttede den nye Prest til Strandebarm, og Ivar Slæde forærede ham saa Gaarden Iverhus til Prestegaard. Hvor urimeligt dette er, viser sig blandt andet deraf, at Ivar Slæde, som levede omkring 1350, nu er bleven samtidig med Reformationen, næsten 200 Aar senere. Desuden har Jondal i Middelalderen været et eget Sogne kald eller ialfald haft sin egen Prest som de øvrige Sogne i Hardanger, og det var ganske andre Grunde, som bevirkede, at Jondal lagdes til Strandebarm, end Drab af Presten.

Et andet Sagn, som har langt mere Præg af historisk Troværdighed, fortæller, at Ivar Slæde i et Barsøl var blevet uenig med sin Husmand. Nogle Gjeder, tilhørende Ivar Slæde, var komne ned i Husmandens Næpereit, og han havde derfor jaget dem noget haardt eller klaget vel meget over den Skade, de havde gjort; nok er det, de kom op i Skjænderi om Gjederne, og Enden blev, at Ivar Slæde slog ihjel Husmanden. Til Bod for dette Manddrab maatte han saa afstaa Gaarden Iverhus til Kirken, som lagde den ud til Prestegaard.

Dette høres ikke saa urimeligt, og muligens skriver det først nævnte Sagn sig fra en Forveksling af dette Drab med et, som man antog havde fundet Sted i Jondal.

Saaledes, som det her er fortalt, har jeg hørt Sagnet paa Oma. Haukenæs fortæller delvis det samme i sin Strandebarms Beskrivelse; men han har enkelte Træk, som aabenbart er falske, ligesom der forøvrigt i hans Fremstilling er enkelte Feil. Efter de Sagn, som meddeles af Haukenæs, skal Ivar Slæde have haft to Brødre, som ogsaa boede paa Oma. Disse to blev engang uenige om Eiendomsretten eller noget saadant, og de blev da enige om at afgjøre Sagen ved en Tvekamp eller Holmgang. Denne fandt Sted paa et „Skarveberg“ udenfor Oma; den ene af Brødrene faldt i Kampen, og hvor Liget af ham laa, er der indhugget to Kors i Berget, som endnu vises. Pletten er altid nøgen, og Græs kan ikke gro paa den — et Minde om den sørgelige Begivenhed. De to gjenlevende Brødre byggede til Sjølebod Strandebarm Kirke og forsynede den med 2 Taarn. Dette Sagn stemmer ikke med et andet Sagn om Strandebarms Kirke, hvorefter denne er bygget af 3 Brødre. De blev uenige om Stedet for Kirken, og den ene af Brødrene satte

Ild paa den, medens de to andre en Dag var fraværende. I Harmen over denne Ugjerning slog de Broderen ihjel og skjænkede hans Gods til Kongen som Bod¹⁾.

At der er liden historisk Grund for disse Sagn, synes at være temmelig klart. Strandebarms første Kirk skulde saaledes ikke være bygget før omkring 1350, hvad der er lidet rimeligt. Men at der ligger noget historisk til Grund for de forskjellige Fortællinger, kan vel heller ikke betvivles, og det er rimeligvis dette, at Ridderen Ivar Slæde slog ihjel en Mand og til Bod gav Kirken Gaarden Iverhus, og at han ogsaa har haft Del i Opførelsen af Stavekirken i Strandebarm, som dog ikke var Stedets første Kirke. Fortællingen om Presten i Jondal, som blev ihjelslaget af Almuen, er en senere Tildigtning og har ingen historisk Grund. Jondal har i Middelalderen haft sin egen Prest saavel som Strandebarm, derom kan der neppe være nogen Tvivl; Henrik Miltzow antager ogsaa dette i sin „Presbyteriologia“²⁾.

Endnu skal bemærkes, at Biskop Bang i sit Værk: Presterne i Norge i det 16de Aarh. fortæller Sagnet om Jondalspresten m. v. efter Neumann; men han har gjort Ridderens Navn om til Iver Slette, af hvilken Grund forstaar jeg ikke, da jeg aldrig har hørt omtalt nogen Mand her af dette Navn.

Navnet er skrevet enten Slæde eller Slee og begge Dele er lige rigtig, idet det ene er Danskens og det andet Norskens Form. Men Slette er et helt nyt Navn, som jeg som sagt ikke har stødt paa. Mon det ikke skulde være blot en Feilskrift eller Feiltryk?

O. Olafsen.

¹⁾ Se Haukenæs Strandebarm S. 59 og 90 fl. Budstikken VII, 371.

²⁾ Sml. Dipl. Norv. II, 81. Bjørgv. Kalfsk. S. 82, Munchs Udg.

En jutul i Selbu.

Av Amund B. Larsen. (1882).

Jeg kom for første gang til Selbu for at studere bygdemål der, og tog ind på Fossan. „Hvem skal jeg så få fat på til at lære selbygmål av?“ spurgte jeg, for folkene på gården var slet ikke ægte selbygger. „Å, jeg tror gamle Jo Haugen går og spadserer oppe i bakkerne her nu, og ham kunde du vist få høre“, sagde Lars, sønnen på gården. „Han taler ægte Selbygmål, og fortæller såre frimodig til hvemsomhelst de historier han laver sammen av sligt som han hører folk læse og fortælle -- for han kan nok ikke læse selv. Jeg har ialfald hørt ham flette sammen Gustav Vasas historie med Norsk Missionstidende, og endda væve ind i samme beretning nogen snert til folk omkring i bygden som han havde noget imod“. Han måtte altså have visse ting tilfælles med de gamle oldnorske digtere, som smeltede sammen Paris med Ares, Achilles med Christus, mente jeg. Ja, de gamle måtte det ialfald være han lignede; thi uden at have nogen mangel på forstanden stod han så fjernt fra nutidens krav med hensyn til finhed i levevis, opførsel og tænke måde, at han fuldstændig udfyldte stedets fordringer til en jutul¹).

Det blev avtalt, at Lars skulde gå opover i forveien og forsøge at få edda-digternes efterfølger på travet, så skulde jeg komme en ti minutter efter.

Jeg drog mig opefter de bakkede jorder, hvorfra udsigten udvidede sig mere og mere over Selbusjøen og bygden, til skovmarkerne søndenfor den og til fjeldene Ruten og Bringen langt i syd. Endelig fandt jeg de to siddende på en bakkekam. „Jutulens“ ydre var avgjort fordelagtigt; hans vækst nærmede sig temmelig til det kjæmpemæssige, som man kunde vente av en jutul, og hans ansigt havde grove, men regelmæssige og ingenlunde ubehagelige træk.

¹) *jutul*, oldn. *jötunn*, i Selbu et skjældsord, som særlig indeholder forestillingen om hensynsløshed og mistænksom uvillighed, men også kan betegne det meste andet ondt.

„Ker d'ē te fgr sām kām dā¹⁾ nō läll?“ hørte jeg ham spørge, da jeg stak hovedet op ganske i deres nærhed. „Jåg, d'ē nā n šenņžikørē de“, sagde Lars. „Ja, e kunņ mäst färstā de ā, at ām mätt snar kāmā nō, fär dā ha vurtti min'dar ā min'dar tā šenņām, ha ē tōkt, for kvar tīā nō ut'vi. d'ē jill omkrinņ in k'ūgā ār nō, seā e mött tri šenņžikørēta pā šedaršškōjā n gāņņ, sām dā va bōrtt-kommi i šenņe fär. dämm spōr nā mē ā, om ē ha vurtti vār nār šenņe i säļbu; män nēr sā svārā ē ām, at dār va vist inņār šenņe ā finņ, män att ām mätt sätt-ā ust'vi āt mārđkfelām, sā kunņ dā henđe dām faņņ ā. män omm dām ha funņi ā heļer itt, ha itt ē hōrt nā tē, seā nēr. fär dē vartt nā itt sā mý jōrtt heļer me dämm dā, ska e ser de, fär dämm låg nā mäst āt ni dālām ā skvoļka ā drakk, dämm. män nō seā öfrēn va, ha ām veri mēr bōrttē hi opi nō, fär nō fälē ām luft'trykē; dām ē ti ballōna ā sā fälē ām šy-farttā uti æhrkōnā. dām finņ ām jāmnař dār, fär d' e kļār hem enuņinņ dār'uti“.

„Ja, d' e mý uti ütlanđām sām e aless heļļ mī e vani ā hā de hi opi säļbu“, sagde Lars. „Jā“, sagde Jon; „de vā n nērā šedāļ-ina, sām komm frā am'merika. dām fär'tārē, at ām ha veri sā laņt nōr i lanđi dār, dār kār de itt ha veri nā fälk färe. fyst komm ām jēnām in skōg, ā i denņ vā de i kærhē, sām dā va rēnt att'vuksi omkrinņ, ā ini va ā full me vāp'en, bōdē sab'la ā jēheņņ ā massintrommā, sā de mätt ha ver öfrē n gāņņ i tin. ā sā ha ām kommi āt i stōr šlitte, ā dār va grāsē sā laņt, sā dā stō hækt ivvi hōe pā m. ner vērē va stihļt, sā va de ak'ko rāt sām in sēr bōrttēvi sōn hi, sā blāņt ā snihļt va de. männ ner vinņfōkēņ komm, sā vartt dē slike bārā ti, at dām mätt slā-se-fast ti grāsē me hāņđām, sā m itt skull forā at ā enđe.“

tri huņder mil rest ām, ā ni jē ār hilļ-ām-pā, fāreņņ dām komm jēnām lompiņņ. somme ti'inņ arbeđd ām i stā'ām ā tēnt se nā ā rēs fär, ā som'stass va fälē sā snill me ām, at ām syssa ām for itnā i huņder mil ā sā. män sā, nēr dām komm leņst nōri dār, dār vaks ris'ņgrynā pā sā stōr trē, sām stüst grāņinņ kanņ vār ust i sōndařsbærinņ, ā bōrttmē di stüst trēām låg ris'ņgrynā sā hækt, sā dām vāddā ti n op āt knēām. män väst oprādd va ām fär ā fō meļi grynā, män me dām va hi i säļbu, sā kærē-ām-me-

¹⁾ De nasalerede vokalers længde er ikke specielt betegnet, så at man maa slutte sig til den av ordenes vægt i sætningen.

„Hvad er det for slags mand som kommer der nu da?“ hørte jeg ham spørge, da jeg stak hovedet op ganske i deres nærhed. „Jo, det er en stjernekiger det“, sagde Lars. „Ja, jeg kunde næsten forstå det og, at de snart måtte komme nu, for det er blit mindre og mindre av stjernerne, har det forekommet mig, eftersom tiden har gåt, nu udover. Det er vel omtrent 20 år nu, siden jeg mødte tre stjernekigere på Stjørdalsskogen engang, som det var bortkommet en stjerne for. De spurgte jo mig også, om jeg havde lagt mærke til nogen stjerne i Selbu, men nei, svared jeg, der var vist ingen stjerne at finde, men de måtte drage avsted østover til Merakerfjeldene, så kunde det hændes de fandt den. Men om de har fundet den eller ikke, har jeg ikke hørt noget om siden. For det blev nu ikke så meget gjort heller med dem da, skal jeg sige dig, for de lå for det meste stille ned i dalene og soledes og drak, de. Men nu, siden krigen var, har de ikke så ofte været her oppe, for nu følger de lufttrykket. De er i balloner, og så følger de skyernes fart ude i ørkenen. De finder dem oftere der, for det er klar himmel uafledelig der ude“.

„Ja, der er meget ude i udlandene, som er anderledes end vi er vant til at have det her oppe i Selbu“, sagde Lars. „Ja“, sagde Jon; „der var nogle stjørdalinger, som kom fra Amerika. De fortalte, at de havde været så langt nord i landet der, der hvor der ikke havde været folk før. Først kom de gennem en skog, og i den var det en kirke, som det var rent igjenvokset omkring, og indeni var den fuld av våben, både sabler og gehæng og messingtrommer, så der måtte have været krig der én gang i tiden. Og så var de komne til en stor slette, og der var græsset så høit at det stod langt over hovedet på dem. Når veiret var stille, var det akkurat som om man ser bortover sjøen her, så blankt og pent var det. Men når der kom vindstød, blev der slige bølger, at de måtte hugge sig fast i græsset med hænderne for ikke at drives tilbage.“

Tre hundrede mil reiste de; og ni år holdt de på, førend de kom gjennom uføret (?). Somme tider arbeidede de i byerne for at tjene sig noget at reise for, og somme steds var folkene så snilde mod dem at de skydsede dem for ingen ting en hundrede mil eller deromkring. Men så, da de kom længst i nord der, der voksede risengrynen på trær så store som de største grantrær kan være øst i Sondalslien, og henne under de største trær lå der risengryn så tykt, at de vadete i den op til knærne. Men værst oprådte var de for at få malet grynen; men da de var her i Selbu, så kjøbte de med sig fem par hånd-

se fämm pär hanŋkveŋŋa, å tō hæft åm sãm e ha jortf-tē å; män de vā spēki te gōa kveŋŋa dē. män fär sã ha dē veri mŷ smitt me mātå åt åm māŋgāŋŋ. inŋ, gāŋŋ vartt åm redda me di at dām komm-vi sã stōrē hōpa me villō oksa å grisa. fyst skōt åm inŋ gris — män dām behlt itt stēk inŋ — fär nār dām kasta n på lēs'e, sã vā ŋ fär fet, seŋ du, fär dē brāna op ahlt ihōp', sã dē itt vart nã hãlsē ti di, å lēs'e slãktna rēnt ut, om dām sã ha vē nãkk. män sã skōt åm inŋ litinvōriŋŋ okse, å sã fikk åm dtå se vēt meŋt tå hætt". „åsså mōta åm fil risŋgrŷn attåt da?" sagde Lars. „jå, gū bevåre me, manŋ".

„deŋŋ hærrinŋjå sãm e me dē nō, hō ha fil ver åt utlångdãm. å hō?" sagde Lars. „jå, deŋŋ hærrinŋjå, hō ha feri vitt; dē ē ī bōrest kånå dē! hō ha veri sã laŋt ni utlångdãm, at hō ha siŋt åm ha stekt sōg-årsgamtō bāŋŋ på spätt å itti åm! å hō fãrtår' nã māŋgāŋ, om kelles de går me kandidātåm vorē, å, sãm hãm m dit ni. de e nã inŋ nã, deŋŋ ståstinŋ tå dãm sãm e uti utlångdãm, dãm sãm hī ī anŋur tŕū, inŋ sãm kallō se fär „heŋŋ hãr åhrkøbiskopp". heŋŋ hī nã fãtk all stass, heŋŋ, da, sãm ska pass-på nãr kandidåtenŋ vōre hãm dit ni. å nēr ŋ fē-ti-åm, da, sã tē ŋ åm fär se å spår åm. männ kerr mēnē du dãm kan svårå dā lãll, ner heŋŋ tē-på å spår åm! dãrfår sã e dē nã māŋ tå vōrãm å, sãm finŋ-på alla rãvi for å kãmå se unđå å, å dē va nã inŋ sãm jømt se ti i hãtmlæss å; män dãm hī sã laŋŋō spŷt sã m nãr jēnãm allō hãt mstabba. å neŋ ŋ ha fott-ti åm da, sã sãtt ŋ åm fast da, ni dā. å tå di e dē nã mī heŋŋ-på legg-ihōp' litē da, sã mŷ sã mi beŋ lēs-att åm. män dē e nã rãtt māŋŋessless me di dā fãrēn'iyãm å. sãlles sã hī nã mī ī hī ütme hæhrkå å, om mi kanŋ fō-in litē, da, sã dē kanŋ bti te kaffe å sokkør". „tē fãt hō dãruti grēŋ dē dãm fē-in å hæpø kaffe å sokkør åt se sōt fär dā?" sagde Lars. „dē sa itt ŋ jō hōjå".

kværnstene, og to kjøbte de som jeg havde lavet, også; men det var utroligt til ypperlige kværnstene, det. Men før så havde det ofte været meget knapt til dem med maten. En gang blev de reddet der ved at de traf på så store flokker av vilde okser og svin. Først skjød de en gris; men de formåede ikke at stege den, — for når de lagde den på ilden, var den for fed, ser du, så det smeltede bort alt sammen og der ikke blev nogen kraft i det, og ilden sluknede rent ud, om de så havde ved nok. Men derefter skjød de en temmelig liden okse, og så fik de spise sig rigelig mette på kjød“. „Og så tyggede de vel risengryn til det da?“ sagde Lars. „Ja, Gud bevares, mand“.

„Den kjærringen, som er hos dig nu, hun har vel været i udlandene også, hun?“ sagde Lars. „Ja, den kjærringen hun har reist vidt; det er en bereist kvinde, det! Hun har været så langt nede i udlandene at hun har set dem stege syvårsgamle børnu på spid og spise dem. Og hun fortæller nu mangengang om, hvorledes det går med vore kandidater, som kommer der ned. Der er jo en, den fornemste av dem som er ude i udlandene, av dem som har en anden tro, én som kaldes for „hr. erkebiskoppen“. Han har nu folk alle steder, han, som skal passe på når vore kandidater kommer der ned. Og når han får fat i dem, da, så tager han dem for sig og overhører dem. Men hvad mener du de kan svare da, når han begynner at overhøre dem! Derfor så er der jo mange av vore folk, som finder på alle udveie for at slippe fra ham, og det var nu én som gjemte sig i et halmæs også; men de har så lange spyd, at de rækker gjennom alle halm-dynger. Og når han har fåt tag i dem da, så sætter han dem fast da, der nede. Og derfor er det nu vi holder på at skyde sammen, for at vi skal kunne frikjøbe dem. Men det er nu virkelig på mange måder med sådanne foreninger også: således har f. eks. vi én her ude ved kirken, om vi kunde få ind lidt da, så det kan blive til kaffe og sukker“. „Tager folket der ude i grenden det de får ind, og kjøber kaffe og sukker til sig selv for, da?“ sagde Lars. „Det sagde ikke Jo Haugen“.

Vokalharmoni i Stødmaalet¹⁾.

(Marius Hægstad).

Det maalføret som her kjem i umrøda, vert tala i Stod prestegjeld — *stō'e*²⁾, som stodbyggen sjølv kallar det. Stod ligg i Inntrøndelag nord for Steinkjer paa baee sidor av den nedre halvdeildi av Snaasavatnet (*snāsavatne*). I nord stengjer høge fjellvidder mot Namdalen; men paa dei andre kantar er der vegar til grannebygderne: Snaasi i nord-aust, Sparbu og Egge i sud, og Beitstaden i vest. Prestegjeldet hev tri sokner: Kvam og Følling paa nordsida av vatnet, og Forr, hovudsokni, paa sudsida av vatnet. Folketalet er kringum 3000.

Utgreidingi her er mest bygd paa opplysningar fraa Kvam; skilnaden millom maalføret der og i dei tvo andre soknerne er liten.

Maalføret i Stod høyrer til den inntrøndske grein av trøndemaalet; denne greini er i det heile heller einkyndt. Av granne-maali hev Beitstadmaalet og Eggemaalet mest likskap med vaart maalføre; Snaasamaalet skil seg meir ut. Den merkelegaste skilnaden millom Stodmaalet og dei andre maalføri i Inntrøndelagen er den som eg i dette stykke skal greida ut um og som gjeld nokre endingar i bøygning og avleiding.

Det vert naudsynlegt aa sjaa lite grand paa korleis det var med endingsvokalarne i det gamle norske maal. I dei vanlege tekst-utgaavor av norrøne skrifter er endingsvokalarne baade i utljod og etterljod **a**, **i**, **u**, som islendingarne for det meste hev skrive

1) I nokor tid hev eg arbeidt med ei utgreining um stodbyggmaalet, serleg med det fyremaal aa syna korleis dette maalføret hev vakse fram av det gamle trøndemaal og kva tid dei ymse brigde hev gjenge for seg. Eg hev ikkje so lite fyrearbeid til dette; men det kann henda eg finn det rettast aa bruka det i ei aalmenn norsk maalsoga som eg lenge hev emna paa, og difor nyttar eg her berre tilføret til aa leggja fram nokre faa opplysningar, som er tekne fraa det nemnde fyrearbeidet, med di desse umhandlar ei sida av maalføret som fyrr er lite eller mest ikkje kjend. M. H.

2) dat. (sing. bundi form): *stō'e*.

traa kringum 1300 og skriv den dag i dag: **kalla, kallar, hirði, hirðir, visu, visur**. Umfram Island hev fulla ogso sume sudvestnorske maalføre her heime i gamalnorsk tid havt berre desse endingsvokalar. Men elles hev dei fleste norske fastlandsmaalføre, allvisst dei austnorske, skipa seg noko annarleis i dette stykke og vore meir mangslungne.

Um **a** er det her berre **aa** segja at han i gamle lange tvostavings-ord jamnaste hev vorte **æ** (= **ø**) alt fyrr 1300 paa Austlandet (**liggæ, kirkiæ**). I Trøndelag hev han i slike ord falle burt; difor no: **kasta Vestl., kastø Austl., kast Trøndelag**. I gamle stutte tvostavingsord hev han i austnorsk fenge mange brigde; men av di Stodmaalet i dette stykke ikkje skil seg noko større ut fraa andre trøndske maalføre, vil me ikkje her gjera denne endingsvokalen til emne for serskild umrøda.

Det vert daa dei endingsvokalar som svarar til vanleg gamalnorsk **i** og **u** me her fær **aa** greida ut um.

I dei opplysningar eg fyrr hev gjeve um ljodverket i trøndske skrifter fyrr 1350¹⁾, hev eg synt korleis endingi i den tid berre vart bruka etter visse reglar, naar der i stavingi i fyrevegen (oftast stomnen) stod:

høg vokal: **u, ú, au, i, í, y, ý, æi, øy**;
eller dei stutte midhøge: **ø, ø**.

Soleis: **lutir, húsi, draumi, lifir, lífi, synir, sýnir, stæini, øykir, høfdi, søldi**.

Var det derimot andre vokalar i stavingi fyrr enn desse, kunde endingi ikkje verta **i**, men **e**. Endingsvokalen **e** vart daa bruka etter:

dei laage vokalar **a, á, ø**;
og midhøge vokalar **o, ó, e, é, ö, ø, ó**.

Soleis: **fate** (vanl. gn. **fati**), **áre** (vanl. gn. **ári**), **kallaðe** (vanl. gn. **kallaði**), **lérer** (vanl. gn. **lérir**), **skotet** (vanl. gn. **skotit**), **bónðe** (vanl. gn. **bónði**), **veðre** (vanl. gn. **veðri**), **rétter** (vanl. gn. **réttir**), **gløgger** (vanl. gn. **gløggir**), **søner** (vanl. gn. **sønir** = **synir**), **dómer** (vanl. gn. **dómir**).

Medan dativ eintal av inkjekynsordet **hús** i gamaltrøndsk heitte **húsi**, liksom i det islandske maalføre, kom inkjekynsordet **fat**

¹⁾ Gamalt trøndermaal. Videnskabselskabets skrifter 1899. Sida 77 og fgd.

i den same kasus til aa heita **fate** (ikkje **fati** som i isl.), av di vokalen **a** i trøndsk ikkje tolde at der i næste staving kom **i**.

Det bundne kjenneord (artikkel) **enn**, **en**, **et** (= **hinn**, **hin**, **hit**) var i den eldste tid halde mykjegodt utanfor desse reglarne, so at til dømes baade **fat** og **hús** heitte i nominativ eintal **fatet** og **húset**, men alt omkring 1300 er ogso desse formerne lagde inn under ljodsamhøvet, so det vert **fatet**, men **húsit**.

Av heile denne merkelege ljodlog — ljodsamhøve eller vokalarmoni — som i den gamalnorske tid hadde so stort eit raaderom i norsk maal, er der i nynorsken no oftast berre nokre far atter her og der i ymse maalføre. For det meste hev det gjeunge so at ein av vokalarne, jamnast **e**, hev fenge yvertaket i dei fleste eller alle bøygningsformer, eller at **e** hev sigra i sume bøygningsformer, og **i** i sume. Med andre ord: endingarne **e** og **i** rettar seg ikkje lenger etter den ljoden som stavingi i fyrevegen hev, men etter det grammatikalske umgrip dei skal tena som bøygningsformer for. Veit me at eit maalføre hev former som *húse*, *krúte*, kann me mest vera visse paa at det same maalføre alltid hev **e** i denne formi, og at det difor ogso heiter *fåte*, *åre*. Hev maalføret *húsi*, *krúti*, vil det ogso hava *fåti*, *åri*, o. s. fr. Dei nytrøndske maalføre i det heile hev fylgt denne same vegen. I Sudtrøndelag er det **e**, som hev fenge yvertaket, so at **i** er sjeldhøyrd der i endingar; i mesteparten av Nordtrøndelag hev ogso **e** mest aa segja i verbalbøygningi, medan **i** hev breidt seg mykje utyver i ymse former i substantivbøygning (som i *hāni* m. *auri* m. *skåfi*; gtr.¹) **hane**, **aurriði**, **skåler**), og sterke particip (*kommi*, *skólvi*, gtr. **komet**, **skolfet**).

I bygderne inst inne omkring Trondheimsfjorden hev eg likevel raaka paa ikkje so lite av det gamle ljodsamhøvet. I Beitstaden ljodar det soleis enno i dei sterke particip: *funni*, *biti*, men **komme**, **vere**, gtr. **funnit**, **bitit**, **komet**, **veret**. Fraa Vannvik — ytst paa Leksvikstrandi — er det oppgjeve for meg former som: *fåte*, men **húsi**; *nåte*, men *væddji*; *hāne*, men **kubbi**; *tyni*, men **dømme**; gtr. **fatet**, **húsit**, **nåler**, **væggir**, **hanø**, **kubbi**, **týnir**, **dømer**; — so det kann henda at det gamle ljodskiftet enno er nokolund gjennomført der. Det er heller ikkje umogelegt at ein kann finna far etter det i maali millom Beitstaden og Leksviki nordanfor fjorden.

¹) gtr. = gamaltrøndsk.

Men eg hev ikkje opplysningar nok um desse maali til aa kunna segja noko større um deim i dette stykke, og eg vil difor halda meg til det som eg kjenner best, og som etter min kjennskap hev halde best uppe heile grunnlaget i det gamle ljodsamhøvet, det er aa segja maalføret i Stod. I dette bygdemaalet er det enno som i gamaltrøndsk ljodtilstandet i stavingi fyreaat — det fonetiske princip — som raader for um ei bøygningsending skal vera *e* eller *i*. Og som lesaren vil sjaa her nedanfyre, gjeld mest dei same grunnreglar for samhøvet den dag i dag i Stod som i det 13de hundraaret.

Dei former ljodskiftet no syuer seg i, kann me setja upp soleis :

1. nemneformi i singularis av sterke neutra (nsn.),
2. dativ singularis av sterke neutra (dsn.),
3. nemneformi i singularis av linne maskulin i ubundi og bundi form (nsm.),
- 4¹⁾. nemneformi i pluralis av sterke feminin, i ubundi og bundi form (npf.); sameleis nemneform pluralis av nokre sterke maskulin (npm.),
5. præsens (og imperfektum) indikativ av linne verb (præs. ind.),
6. perfektum particip av sterke verb (perf part.),
7. nokre avleidningsformer, adjektiv, pronomen, adverb o. fl.

I Stodmaalet er daa endingi

I. i etter dei høge vokalar:

u, ū, øu, i, ī, ei, y, ŷ, öy.

Døme: a. nsn. *hūsi* (*hūsit*²⁾), *krūi* (krutet), *hævi* (*hafuðit*)
hæddji (*hoggit*), *næusti* (*naustit*), *nauti* (*nautit*), *tæuji* (*toget*), *hvi*

1) I det gamle maal syner ljodsamhøvet seg i mange fleire former. I sume av desse hev endevokalen no mist so mykje av ljodfanget sitt, at han hev vorte berre ein halvljod *ø*, soleis nemneformi av konsonant-endande maskulin (*stæræn*, gtr. *staf(r)ønn*), og dat. sing. fem. i bundi form (*bygðn*, gtr. *bygðinni*). Desse former vert det daa her ikkje spursmaal um. Sumtid er ogso den gamle ending heilt burtkasta; her hev stundom det gamle ljodsamhøve sett merke etter seg, t. d. imperf. ind. *trudd*, gtr. *trúði*, men *rodld* av eit eldre **róðe* (gnorsk *røri*).

2) Dei former som stend i klombra med citatskrift, er gtrøndsk (eller gamalnorsk i vanleg gtrøndsk form), naar ikkje anna greidt er sagt.

(**hiðit**), *liwi* (**lifit**), *skrin'i* (**skrinít**), *fišši* (**fiskít**), *riki* (**rikít**), *sinni* (sinnet), *stykkji* (**stykkit**), *bæsl'i* (**bæslít**), *dgyri* (**dýrit**), *tyi* (smlk. gnorsk **tygi** n.), *höyi* (**höyít**).

Hjaa sume kann ein ogso høyra e etter *au* i nokre av desse ord, men dette er fulla verknad utanfraa.

b. dsu. *hūsi* (**húsinu**), *nəu'i* (**nautinu**), *liwi* (**lifinu**), *bæsl'i* (**bæslinu**), *höyi* (**höyinu**), o. s. fr.; men *həu* heiter i denne formi *həu(ə)n* (**həfðinu**), og *hi* kann hava *hi(ə)n* (**hiðinu**), jamsides med *h'i* (mest aalment), av di dei endar paa vokal.

c. nsm. ubundi form: *gługgi* (**gluggi**), *skuggi* (**skuggi**), *əuri* (1. **aurriði** 2. kost av *həgmásá* (həg mose) til aa rjoda (*rə*) flatbrød med vatn (*əurivatn*, smlkn. *árodó* Namd.), *dəui* (**daudí**), *kə'bbi* (**kobbe**), *pinni* (**pinni**), *əni* (**ənir**), *he'tti* (**hití**), *je'li* (= gnorsk **gæil** f.), *ne'sti* (**gnæistí**), *fłoyti* (fløyte; smlk. gnorsk **flautir** f. pl.).

Hertil dei bundne nemneformer: *gługgin*, *dəuin*, *pinnin*, *je'lin*, *fłoytin* o. s. fr.

d. npf. *stunni*² (**stundir**), *lūsi* (**lýss**), *mūsi* (**mýss**), *furū'i* (**furur**), *nəlu'i* (nedlogor), *slūi* (av *slū* f. for *slugu*, landsm. sloga = tust, flygel), *sunnu'i* (**sinur**), *lə'ddji* (av *lə'gg*, gnorsk **ləgg**), *rəu'ki* (av *rəuk*, røys; smlk. gnorsk (**h**)*raukr* m.), *fłisi* (**fíisir**), *tūi* (**tíðir**), *he'i* (**hæiðar**), *kle'vi* (**klæsifar**), *rəmi* (ogso *rəma*, *rəimar*), *hår-sneisi* (haardottar), *bygd'i* (**bygðir**), *sylli* (**syllr**), *öyi* (**öyiar**).

npm. *səu'bi* (**sauðir**), *grisi* (**grísir**), — *byddji* (**stöbyddji**, *spär-byddji* ofl. — **byggir**), *öy'ki* (**öykir**).

Hertil dei bundne former: *stunnin*, (**stundirnar**), *sunnu'in* (**sinurnar**), *rəu'kin*, *tūin*, *bygdin*, *öyin*, *səuðin* (**sauðirnir**), *grisin*, — *byddjin*, *öy'kin*.

e. præs. (og imperf.) ind. *dūi* (**dugir**), *hūsi* (**hugsar**), *kūri* (kurer), *lūri* (lurer), *stūri* (**stúrir**), *əusi* (**öyss**), *kvili* (**huilir**), *minnis* (**minnist**), *timis* (**tímist**), *tūni* (**piðnar**), *he'ti* (**hæitir**), *le'i* (**læiðir**), *le'ti* (**læitar**), *spe'ki* (spækjer, klakar), *byddji* (**byggir**), *lysi* (**lýsir**), *synnis* (**sýnist**), *syntis* (**syntist**), *tyni* (**týnir**), *blöy'ti* (**blöy'tir**), *glöy'pi* (**glöypir**), *söy'ki* (gøy paa; **sökir**, Fritzu.² under **sökja** 5), *tröyi* (smlk. **þröyja**, lengta).

f. perf. part. *bunni* (**bundit**), *funnis* (**fundist**), *sprunni* (**sprungit**), *lə'ddji* (**həgg(u)it**), *drūi* (**dręgit**), *li'ddji* (**leget**), *ri'ki* (**ręket**), *skri'ki* (skrike), *dry'kkji* ell. *dry'tti* (**drukkit**), *ly'ddji* (**loget**), *sty'kkji* (**stungit**), *ty'ddji* (**tuggit**).

g. avleidingar o. a. *butill* (fransk: *bouteille*), *tullin* (tulling),

hiðill (**høkill**), *þisill* (krok (ei barneleika; smlk. gn. **kisl**)), *ðivill* (**skøfill**; skjevel, ogso um tunne leggjer (*ðivilla*)), smlk. gn. **skøfnungr** og skovlung hjaa Ivar Aasen), *ertill* (isl. **ettill**) *nyððill* (**lykill**), *šyððin* (**systkin**), *böyill* (**bygill**); — gnorsk **tygill** hev vorte *tyl* (*grím-tyl*). I ord paa -ill, -ell hev den lange palatal havt innverknad paa vokalen fyreaat, difor: *törill* (**pyrill**), *törvill* (aarsgamall grasrot som kjem upp naar jordi vert snudd, t. d. ved pløgging). — *myðði* ell. *mytði* (**mykit**), *liti* (**litit**), — *heynnis* (**hennar**).

Gamalnorsk **vili** heiter *vilje* eller *vili*, men i den bundne formi *viljin*.

I gardsnamn finn me dette ljodsamhøve i: *gūin* (Gudin; **af Gudiniom** Asl. Bolt 10), *þippi* (Kippe), *binni* (Binde); men *five* (Five).

Dessutan er merkande at *i* alltid vert bruka som ending, naar konsonanten straks i fyrevegen er ein tungerygg-ljod (palatal) eller *bb*, *gg*, som ogso kanskje hev vore uttala palatalt i eldre tider. Døme er: *soðði* (**sokket**), *smoðli* (smolle), *skroðli* (skrolle¹), *runni* (runding), *seni* (sengjer), *beðði* (**bøkkir**), *enni* (**øndir**), *renni* (**rønnir**), *veðði* (**vøggir**) *slønni* (slengjer), *hörji* (*de va så hörji me di* o: midt imillom; **huárirgr**), *störði* (**styrkir**), *spranni* (**spranget**), *banni* (bannast), *dansi* (dansar), *malli* (mykje; **marglega**), *pláði* (plagget), *skalli* (**skalle**), *táði* (**taket**), *vaðin* (**vøkr**), *kárji* (korgjer), *láhði* (**lokano**), *hæði* (**helgar**), *stabbi* (**stabelle**), *kaggi* (**kagge**).

Etter dette er det sjølvsagt, at der i sume av dei dømi som er nemnde oranfyre, er dubbel grunn til valet av *i* som ending, soleis i *speði*, *dryðði*, *tauji* ofl.

Derimot er endingi

II. *e* etter dei

midhøge vokalar: *o*, *ø*, *e*, *ē*, *ø*, *ē*, *ö*, *ó*, *ö*.

og dei laage: *a*, *ā*, *á*, *ǣ*, *æ*, *æ*.

Døme: a. nsn. *bøðe* (**borðet**), *søte* (**sótet**), *fejre* (**fingrit**), *strève* (strævet), *trée* (**tréet**), *dønn'e* (**døgnet**), *þotte* (**kløtet**), *mäte* (møtet, gnorsk **mót**), *akse* (**axet**), *lasse* (**lasset**), *skafte* (**skaffet**), *vatne* (vatnet), *sahlte* (**saltet**), *báne* (barnet), *blæe* (**bladet**), *fäte* (**fatet**), *gønne* (gjenget paa grind), *åre* (**året**), *šænn'e* (**skinit**), *vætte* (**vitit**) *æmne* (**ømnit**).

1) *smoðli* og *skroðli* vert ogso uttala med *u* for *o*.

b. dsn. *söte* (*sóteno*), *lassé* (*lasseno*), *vatne* (*vatneno*), *báne* (*barneno*), *áre* (*áreno*), o. s. fr. Det gamle *blaðeno*, *tréno* hev vorte til *błān*, *trēn*, no meir aalment *błāe*, *trēe*. Smlk. det som er sagt ovanfyre under I, b. Merkande er: i *tværáne* og i *vaksáne* (um maanen); desse gamle particip (*puerrande*, *vaxande*) synest no vera tekne som subst. neutr. i dativ.

c. nsm. ubundi form: *böne* (*bónde*), *þöle*, *okse* (*oxe*), *söfe* (*raring*), *herre* (*herra*), *fjólde* (*fiolde*), *höfme* ell. *höfme* (*holme*), *þólke* (*kialke*), *stólpe* (*stolpe*), *bakke* (*bakke*), *barke* (*barke*), *galte* (*galte*), *gáfte* (*gjerde*), *läve* (*løda*; *laðe?*), *nakke* (*nakke*), *páfte* (*páll*), *salme* (*salmr*), *tänge* (*tange*), *våe* (*ovdjervt menneskje*, *vaae*).

Hertil dei bundne former *þölen* o. s. fr.

d. npf. ubundi form: *głoe* (ogso *głōr*; *glóðer* = *glóðr*), *gröpe* (ogso *grōpfar* av *grōp*, *dæld*), *nōse* (av *nōs*, *snute* paa dyr), *rōse* (*rōser*), *rōe* (gn. *rōr* av *rō*, *jarnplata*), *šēte* (*skēliar*), *bōnne* (*bōner*), *dōttre* (*dōtr*), *mjōnne* (*miaðmer*), *rōre* (*rōyrer*), *dēre* (*dōrer*), *aksle* (*axler*), *arme* (*armar*, ogso *ermar*), *grāne* (*graner*, *grantre*), *nāfte* (*nāler*), *skāfte* (*skāler*), *vīgnne* (*vogner*), *rāse* (*opningar* i is, *rāser*), *knāe* (av *knā* ell. *knā°*, *knoda*; smlk. gn. *knōða* v.), *kānde* (*konor*; av *kān(n)ā*), *æfte* (*elvar*), *nēvre* (*nēfrer*).

npm. *venne* (*vinir*), *dēle* (*deilder*), *lätte* (*lutir*), *sānne* (*synir*), *rätte* (*retter*; ogso *rätta* liksom i Forr).

Hertil dei bundne former: *rōsen*, *bōnnen*, *grānen*, *skāften*, *vennen*, *lätten*, *rätten*.

e. præs. (og imperf.) ind. *rōse* (*rōsar*, isl. *hrōsar*), *feske* (*fiskar*), *fæste* (*fēstir*), *lère* (*lērer*), *dōmme* (*dōmer*), *głōmme* (*glōymir*), *høre* (*höyir*), *høve* (*hófer*), *þōpe* (*kaupir*), *kłōve* (*klyfjar*), *lōnne* (*launar*), *māte* (*māter*), *tōktes* (*þyktist*), *ōnske* (*ósker*). *kaste* (*kastar*), *spāre* (*sparer*), *tāpe* (*tapar*), *lāne* (*lānar*), *læppe* (av *læpp*. isl. *lepja*).

f. perf. part. *broste* (*brostet*), *dōtte* (*dottet*), *głotte* (av *głøtt*, *gletta*), *komme* (*komet*), *kvokke* (til *kvekka*), *vokse* (*vaxet*), *vohlte* (*voltet*), *vorfte* (*orðet*), *dōe* (*dāet*), *berre* (*boret*), *błes(s)e* (*blāset*), *fer(r)e* (*faret*), *grev(v)e* (*grafet*), *les(s)e* (*leset*), *let(t)e* (*latet*), *slet(t)e* (*slitit*), *sted(d)e* (*stigit*), *bōd(d)e* (*boðet*), *frūs(s)e* (*froset*), *nōt(t)e* (*notet*), *skōfte* (*skolfet*), *skōt(t)e* (*skotet*), *trōt(t)e* (*protet*), *grāte* (*grātet*), *lāte* (*lātet*).

g. Avleidningar o. a. *þokfey* (*kjúklingr*), *tomfeyfeyre* (smlk. gn. *þumlungr*), *hemmel*, *hætkłōvney* (o: *halvklovning*, *helming*),

hāney (**hane**; i den bundne form *haniyyən*; utvida form av **hane**, smk. *hyrðing* (Robygdelaget) av **hyrði(r)**, **hirðir**, *rārey* (raring), *massen* (**massing**), *þærrey* (**kørling**; i bundi form *þærrinna*), *kværvef* (**huirfill**), *tvættensvatn* (vatn til aa skvetta paa linklæde ved rulling). — *våres* (vaar), *der(r)es* (**þeirra**), *dikkas* (dykkar). — *korleis*, *såles* (soleis) — *berre* adv. *blékkanes* adv. — *ope* (**opet**), *mōen* (mogen), *māren* (skøyr, um ty; isl. **marinn**), *ömse* adv. (**ymist**), *beret* (Bergit), *föten* (Føling, grdsnamn), smk. **Folinlar sokn** Asl. Bolt 12. *ēte* (Eli, kvendenamn; ogso grdsnamn). — *ætte* (**æftir**) prp. & adv. I *ölek* (laak, klen), maa *e* vera komen av ein lang i (i) som fyrst hev vorte stytt.

Merkelege undantak er *fjöttin* (flytjing) og *gæti* (gale), som etter reglarne skulde hava *e*. I det fyrste ordet kann grunnen kanskje liggja i det upphavlege sterkt palatale ljodlag *flytj-*; men *gæti* kann eg ikkje forklara ljodlegt.

Naar ord som *selli* (selja, eit treslag) og *Nærri* endar paa *i*, hev det sin grunn i at ordi er avstytte: **sella**, **Norigi**?

Ljodsamhøvet millom *e* og *i* synest i Stodmaalet ikkje hava innverknad paa adjektivendingi **-legr**, soleis *vårle* (**varlegr**), *tydele* (tydeleg), *onnye* (**undarlegr**), *ötvårle* (**alvarlegr**), *abakte* (ukvæmt), *trule* (**trulegr**¹⁾), *ömule* (umogeleg), *einse* (**æinslegr**); *malli* (mykje; **marglega**) hev *i* paa grunn av *ll*, og *belli* (udyr adj.) hev venteleg *i* som framandord (etter **billig**). Elles hev adjektiv gjerne endingi *i*: *arti* (morosam; neutr. *artekt*), *ledi* (ledig), *færði* (***ferðigr**), *lydi* (lydig), *mödi* (modig), *övetti* (uvitag), sjeldan *-ian*: *hät(i)ön* (hatig); *övtin* (uvoren) er vel „uvyrden“, med tildrag mot endingi *-ien*.

Ogso endingi *e* i adjektivbøygningi synest staa utanfor ljodsamhøvet, t. d. *heyle den vuku*, *heyle* (og *heyle*?) *dāön*, *snæue marþa*, *hælte lasse*, *üti den træe vukun*, *jüpe pæþü* (djupe hyler); men *tö eini*.

Eit dilikt skifte som millom *e* og *i* er der i mange gamle norske fastlands-maalføre ogso millom *o* og *u*, der sume andre maalføre sudvest i landet og paa utøyarne anten hev havt berre *o* eller berre *u*. Det gamle trøndemaal var med i dette skifte millom *o* og *u*. Liksom islendingen sa dei eller skreiv dei: **lutum** dat. pl. av **lutr**, **draumum** dpl. av **draumr**, **stæinum** av **stæinn**;

¹⁾ adjektivi paa **-legr** var i det gamle trøndemaal ikkje med i ljodsamhøvet. Sjaa Gamalt tr.maal § 113, merkn. 3.

men **bátr** heitte i dat. plur. **bátom** (isl. **bátum**), og **stórr** adj. heitte i same form: **stórom**.

I Stod hev endingarne med **o** fenge yvertaket, og **o** hev vorte til **á**, som no er det vanlege i dette maalføre. Likevel hev me far etter det gamle ljodskifte i mange tiljamningsformer, serleg i gamle stutte tvostava feminin, der den gamle form utanfor nominativ no hev vorte nemneform. Tiljamningi her er heil utjamning, soleis at den stutte vokal i fyrste staving hev vorte anten **o** eller **u**. alt etter endingsvokalen.

I det gamle trøndemaal stod det **u** i endingi i stutte tvostavingsord, naar vokalen i stavingi fyreaat var **u**, **i**, **y** eller **a**. Derimot stod der **o** etter dei midhøge vokalar **o** og **e**.

Lat oss sjaa kor det hev gjenge i Stodmaalet med stutte tvostava feminin som i gamalnorsk hadde vokalarne **u**, **i**, **y** eller **a** i stomnen. Me tek ogso med nokre andre ord med same ljodlag.

I. a. med gamall **u** i stomnen: *furu* (*fura*; akkus. sing. *furu*). *höymuðu* (isl. akk. sing. *heimulu*); *fļu* (*fluga*) er samandrege av *fļuğu*; **g** fell burt i maalføret i denne stoda.

b. med gamall **i** i stomnen: *sunu* (*sinu*, akk. sing. av *sina*). *svudu* (**svigu*: smlk. *svigi* m.), *udu* (*iðu*, akk. sing.), *vuku* (*viku*); — *tudur* (*þiðurr*), *tunur* (*þinurr*).

c. med gamall **y** i stomnen: *musu* (*mysu*, akk. sing.).

d. med gamall **a** i stomnen: *ƒjuru* (*fiaru*; ogso *ƒjēra* — Fosnmaal —), *ǰuru* (*tiaru*, *tjōra*), *slug(g)u* (langstrekt slaatteng; **slagu*?), *snuru* (*snaru*), *spudu* (*spoda*; **spaðu*?), *suļu* (*sualu*); *ispuku* (isterlag; **istrubaku*?), smlkn. *d'e tukuslōust*, det er lite aa gjera, det er smaatt um inntekter, Snaasi; venteleg det gamle **tucku** Dipl. Norv. XI, no. 580, Tautra 1531—32, av gtrøndsk **taku**, inntekt, feste paa jord). I *slū* (*tust*; svensk *slaga*) og *tū* (*tvaaga*) hev **g** falle burt liksom i *fļu* (straks ovanfyre under a). I slike ord som *āp*, *fāt*, *gāt*, *kāk* hev vel **a** alt vore lengd fyrr tiljamningi fekk verka paa vokalen; like eins i *āvunņšuk* (ovundsjuk).

Undantak er *hoko* (**haku**; Beitstaden: *huku*).

Andre dōme; substantiv: *bļukkubēr* (**blaðkubēr*?), *hukukūļ* (oklekul, okla: **hakulkúla*; smlk. gn. *hokulskúaðr*, no *hukukšodd* Surnd. *hukuskodd* Ork.), *kupuļ* (koppul; **kapull*), *stupuļ* (*stapull*). I *dūļ* (*dagurðr*) er midkonsonanten burtfallen; i *sāl* (av *saðull*) hev vel den fyrste vokalen vorte lengd fyre ljodtiljamningi; *skakull* hev vorte *skakļ*; *hafuð* hev vorte *hau*.

Gtrøndsk **staðugr** hev vorte *studu*.

Endeleg vil me sjaa kor det hev gjenge med stutte tvostava feminin som i gtrøndsk hadde vokalarne **o** og **e** i stomnen.

II a. ord med gamall **o** i stomnen: *boso* (bos; ***boso**), *hožo* (hola; akk. sing. **holo**), *hoso* (**hoso**), *kožo* (**kolo**, lampa), *loko* (**loko**), *skoro* (skora; ***skoro**), *smoto* (smetta; ***smoto**; gnorsk **smátta** med same tydning maa vera eit anna ord).

Uregelrette er: *-buru* i *nási-buru* (smlk. gn. **öyrnabora**), *stü*, samandrege av *stugu* (sjaa Gamalt tr.maal sid. 62), *kün(n)ä* (**kona**); „skota“ heiter *skå^ot*, som vel kann vera eit anna ord, men „knoda“ heiter ogso *knå^o* (og *knå*).

Merkelegt er adjektivet *tužu* (trottig), som kanskje er eit gamalt **polugr** (smlkn. isl. **polinn**, som held ut, og „tolug“ hjaa Ivar Aasen).

b. ord med gamall **e** i stomnen vik sterkt ifraa det gamle, med di dei fleste døme eg her kjenner, hev *u* i staden for *o*; soleis *hutu* (krubba; **eto**; men *hoto* i grannebygdi Egge), *brennhutu* (brenneta, netla), *ludu* (lega; **lego**), *nēlū* (laag; **-lego** ell. **-*lagu?**), *šuru* (sigd; ***skero**). Berre *reka* hev *roko*, og *sūžroko* (gamaldags trigreina reka).

Det syner seg av dette at vokalharmoni eller ljodsamhøve enno liver og verkar i Stodmaalet. Med umsyn paa ljodskiftet *e* og *i* er reglarne mest dei same som i gtrøndsk, men maalføret hev enno strengare enn fyrr gjennomført den logi at *i* skal fylgja etter dei høge vokalarne, og *e* etter dei laage og midhøge; dessutan krev maalføret *i* etter tungeryggljodarne *d*, *ž*, *t*, *l*, *n*, og etter *bb*, *gg*. Med umsyn paa ljodskiftet *o* og *u* finn me ikkje faa far ogso etter dette; og naar me tek undan at *u* hev breidt seg utyver til dei ord som hadde gamall *e* i stomnen, kann me soleis enno tydeleg kjenna att den gamle ljodlogi som me finn i dei eldste gamaltrøndske skrifter, det vil segja fraa kringum 1200.

Sagn.

Smásögðni frá Ál í Hallingdal,

Frá Siregalo í Torpo;

han gamle Ola ní-stugunn færtald'ðe vèhlegut dai ain dagæn.

Optegnet av

Edv. Römcke.

Disse småsagn representerer dialekten i Torpe, anneks til Ál, sjelden med indblandede former fra Ál (f. eks. *jiŋŋo* for Torpe's *gøŋŋo*). Væsentlig ligger forskjellen både fra Åls mål, længer oppe i dalen, og fra Gols, længer nede, i vokalsystemet.

Torpe's *a* er i modsætning til hovedsognets høit (*á*; derfor her også *áz* i den opr. diftong *ei* og *áu* i diftongen *au*). Det *e*, der skrives uden særskilt mærke er en høi, spids lyd, (omtrent *é* i lydskriften), medens *ø*, som nærmer sig til *æ*, foruden i rodstavelee også bruges som målets slappe vokal. Den bredere *œ*-lyd, *ä*, væsentlig lydskriftens *ü*, forekommer meget foran tykt *l*. På samme måde er der to slags *ö*-lyd, det egentlige *ø*, og *œ*, som i lydskriften vilde udtrykkes med *œ* (med noget tilbagetrukken tunge og stærk runding av læberne); den sidste erstattes i hovedsagnet, sedvanlig om ikke altid, av *á*, hvilket ofte også sker med *ø*. Alt *á*, *o* og *u* har den dybere udtale, som i lydskriften betegnes med antikva-skrift: *á*, *o*, *u*. Ligesom i Ál forøvrigt holder *y* sig, falder ikke som i Gøl sammen med *i*. Vokalerne er lange i alle fuldt betonedede stavelser foran enkelt konsonant; foran to konsonanter forkortes de sedvanlig, endog diftongerne, f. eks. *laitte*, *blœyttte*, udtalt *lätte*, *blættte*.

Optegnelse's *sj* og *skj* er bægge *sj*; *tj* og *kj* = *č*, *gčj* = *čč*, *ngj* = *ŋŋj*; opr. enkelt *gj* kan nok også udtales *č*, men det sker neppe oftere end blot *j* får den samme udtale; *hj* udtales som opr. *j*. Både *r* og *l* bruges foran tungespidslyd i samme betydning, nemlig ved begyndelsen av en kakuminalt dannet konsonant.

I.

Bortta Sirestøladn her på veståse, nol-mę nørstę Báljavasęnda e de ai stęlle, dai kalle de Kvigędękkji; der hadde 'n raist se up ait par hęllu, han Hallstain Lauvsletto, attåt ai bjork; kámm o so der ai gęŋŋ gomm'o hass Tęrkjell Upp'i-stugunn, ho hadde fęlt

krytyro, [me dai sagna át langöykt'n¹⁾] á jikk henta smáve me se haim'att, der vartt de me aitt slik ai kvesing²⁾ ikring' henna, á alder ho viste ai göng ofe tá før o lág unde hëllö, de va endá ait gott stainkast frá björken dai voro raistë innát; ho te jamre á þera se, ska du veta, á rákte so hëldigt, ell de va so laga — kámm der ain te'sekámmen³⁾ kar, jikk laittë ette ain hest, — so hann fëkk hëyre jamm'ern tá 'n, h o ha ná kji vissar kámm unda hëllö, ho, en de sám alder va, dai voro sám dai sveraste lávëðradn, á tjukke sám höndebakjinn min e brai, fëkk hjölt 'n unda hëllö, hann, á te þera o haim på stól'n att, men ho vartt liggjann samfulle áttë daga, ho, tá klëmm'e o ha fátt.

Om kvöld'n — der hadde dai väl sám ain agg på se dá, vait e, — hadde dai tikji bönde buhund'n attát sengji-skörrn dá dai roa se; sám de dá vart väl stillt á tok-te mörtne, tok hund'n te knurre á jöey, á sama hënde tryá kvelda ette korare, men sea vart de stillt. Hund'n aittë endá Busvain, han va drivënde kvit ratt attom böjidd, sea va 'n svartt, e minist 'n väl.

II.

De va 'n Ola, goffa hass Tørkjell Upp'-i-stugunn á far hass Hans Svainsgale, dai raistë burf i Riddal'n te kjöeyre timm'er, dai skull liggji der på Ny'stöle, dai hadde endá kjöeyringji ihop tessmair', karadn. Der hadde dai sle'e på den aine tá gampo á klöv på den are; antell de no va tá de va lite me føre, haimalię, ell koss de no hadde se, demë vartt de noko saint på dai, förr dai kommo burttpå. Dá dai kommo áver völl'n myljo buo, der e de sám ai lit'n dökk ve ain sauęstall, — sám en kámm der ve lag, — de va gamp'en sám jik fär sle'a sám kámm fyry — der jorðde hann noko byks, á sám dá hinn kámm ette me klöv'en, jorðde hann noko sköt, so de dansa báde hit á dit or taino, — legg en te banne „den vonde danse dikko“, si 'n dene mann or Svainsgale, han aittë endá Nils, de va no ain hastig mann, ko so va; han Ola va töligar i se, hann, tok þerre te tagge på hinn, at 'n inkji skull banne, han tvelte se nøkk endá, hann me, ko dettan kunna vera, men de skull inkji takast so upp lell; „de va kji störrë skann skjedd“, sa hann, „maine e kji du har att mjölkekaggjinn dinn

1) da kjörene gik på havn efter middag. 2) hvisken. 3) lidt ældre.

mę, gut“, sa ‘n ve o Nils fęr te  staggę ‘n mę di ‘n haddę no vl dęnn likę hail, ęld fękk ęn no vonlę ęrfara dę; jau, smm ęn Nils kmm innt, lęgg ęn te  bannę att, hann: „ę dę kji mjęlhite, gut“, dai logo dęr toma  snka att i samm’ęn.

Om męrgon tok ęn Oa try stękka raisstę haim p Ręyrkjędnbakkadn mę, hann, i mea skull hinn haimom Baustun  ta te kjęyrę dęr. Smm ęn vl haddę ftt p vęnda  va te vęgars kmmenn, d kmm dę vl att dę ‘n haddę banna om kvęld’n, kan hęndę; „ Gu tręystę,  Gu hjęlpę me!“ sto ‘n bęrrę br se, d ‘n Oa fękk hęyrę ‘n  kmm attę o, d sto ‘n bęrrę so blę’ę rann t o; ęksęskjere hadde tikji ‘n vęr hęndębakjinn  męrr’ę lg i vęlto mę timręvęndunn attve se  vęr se; ho lg trękstę mę huvvue fęr te hęndę se unda ęll kma laus, fatti stakkarn, te o haddę rkt aitt mę augae, so dę va haillt tor ‘n sligji  hekk attve utap haus’ę slęgg; sō sg dę ut d ‘n Oa kmm attę dai. „Ja, no ha du nękk vęrtti ve di du banna ikvęld’; ha du kji banna, ha du slęppe dessa“, sa ‘n Oa. Han tagdę no, han Nils mę, d, mea ‘n fękk hjęlp  fękk ręhlaitt se attę.

III.

Dę hęndę i hass far ti ain mann lg burł i Solin i Riddalę  kjęyrđę timm’ęr, d kmm dę inn te ‘n ain mann dęr om kvęld’n, ette ‘n haddę sętt se inn,  ba ‘n vildę lnę o hęst’n sinn ait lite bel, dęmę nękka ‘n o dę.

Mann va or Tręttru hann, Tms aittę ‘n ęnd, sat d om jolękvęldn hann  stęltę no bdę se  hęst’ę vl om kvęld’n fęrr ‘n la se, kan du veta. Męn p ntt’n vakna ‘n ve di ‘n hęyrđę dę knuspa  ęt t brę’ę sm lg kvlt hailę laividn, mtt’a, p brękęrgęn; ho ę no sm ęin kvld hatt, vait du,  sto no p bolę attve anna hailę jolę vęr i dai belo, dę skuldę ęnd aitt kvitt vęra te blaię mę p bolę i jolę. Jammęn sto der gamp’ęn has Tms levđę vl,  de tęrd’ ‘n syndeslaust, so ‘n illa o kji fęr dę, mann hęldę, d ‘n kmm upp te sj-te mę o. D ‘n sęttę ‘n ifr’ se  haddę bęnde ‘n, strauk ęn o ette ryggtji, sm ęn alđęr haddę kmme slike tigg i hug, hann, om kvęld’n, ęll sigdna ‘n nokonlais; d va dę so frautęppadn sto’o bęrrę koktę i hro p o, męn i dę sama ma’n strauk hęnd’ę att gamp’ę, d sprang tmsfinnęn hass or le!

IV.

De va ain timrøhøggar, Per Laikvøllø, ai gønn, kamm burtpå Nýstøl'n, hann au. Sæmm en kamm innæt bun, ðer låg ain stor, digal mann på buahellunn. Per kjendest inkji ve dena kamerat'n, kvakk jørðe 'n væl me, å so skraik en ti sãm en tøjkte: „e kann væl likeso ratt skremø de, om e ø lit'n“; so skraik en ti: „Å ø du kristna menisji, so stå upp, elðå høgge e øksø ti de!“ sa 'n å hevðe øksø te høgðars, men mann låg ðer ðen sama, hann. Per va inkji u'førfærð, hann: „No ska du te, om du ø alðer so stor“, mainte 'n, la te høgge me bæ hønðo — berre so de knistra i hellunn, anna hadðe kji han fær høggi. „Au då!“ hann te jamre se fær øks'n sine; ha de enðå gangji tørt ijño mann, men antel hann va skvøtte unda fær høggi, ell ðe inkji ø noko bet på slike. So årverjeven va no hann fær øksø si, mått'a, at 'n kunna mest grete, måtte gå ratt haim slipe upp'att øksø si fær di sama, hann; men då lo ðe ain skrahle-løtt upi haugo: „Au, no skjemðe mann ut øksø si“, sa ðe ette o.

V.

Ain mann her på galø dai kalla Kårenn — ðe va hono 'n far hanla galn tå — åsso goffa has Tørkjell Upp'-i-stugunn voro berre so småguta, dai logo atlainø me krytyro burtpå Nýstøle på haustbaite; jøftø¹⁾ va kji kåme enðå, anna dai nærte se utø, skjønna du. ðer hadðe dai hatt se åt høggt upp ain hail haug me tyri om ðagen, ðe va no dairis yrkji, å mainntø soner' de skull kåma te nyttes, so dai jamvæl skull få høyre vællete fær di me, at dai hadðe då vøre so å so flinke, om ðe no kji vartt fær ain æn summar, tes mair', når kjerrinadn komo atpå støl'n, då skull dai høyre væl, so løjngji tyriø vara, å ðe mainntø no dai mått blia både væl å løjngji, sãm dai sea. Utpå kveld'n, ðer finno dai sjå de sto ljøse løjinn uppmø tyrihauji dairis, å sto de kji ðer ain stor, digal fant, rauklødd va 'n me, ell ðe tøttøst so i vermøljøskjinn, me ai sver pikkhuvø på huvue, sto ðer tok tå hauji å la på vermenn ette kort; de va noko sjå på fær stakkars guto, åso voro dai atlainø me, seg! „Seg ðe vøre ain tjuv!“ sa ðen ainø ve ðen are, å i ðe sama komo dai bæ i hug mjølhite si, sãm dai hadðe i sørø bun

¹⁾ den tid da man må fodre kjørene — hvilket også kan indtræffe på (høst-)sæteren.

standann; „han jortt vâl áv með denn me, hann, nátt ‘n i o“; á dai teŋkte på affarganŋen dai hadde fátt på tyrihauji sine. Bæe asté á dai lürde se sãm noko veðle nissa ette vøll’n burtáver át hine bun, á skarra á boro se meðt færder’va på hi’te, ho va stor me. fær á fá o. noŋi te se á fá læst vâl att fær se á hi’n. Fyste dai sogo ut om mœrgon, vortto dai vare haug’en læg der like stor á rund, sjá’ann te, men dai tœrddé no knapt tru sine aigne augu. So la dai te neáver bæe tvá: nai, haug’en va inkji rœrd, inkji sá de tedde, á inkji tedde de ette nokon verme heðde!

VI.

Far hass Tœrkjell Upp’-i-stugunn va ute jette burtti vœalá-hauji, de va i dugulŋseykt’n endá, men de va noko reðdnruskji ver den dag’en; der var’t ‘n vare slikt færundale fint fele-lete á sãm en hadde stae der lydd på dessan ait bel, der tok hann me te stá hevja se á sãm sprete på se alder so lite; men so tœtte ‘n vâl, de va kji rettigt so mykji eld ell naist tá dessan sãm de vilde te, ell ‘n tœtte de va so finnt, at ‘n vilde høyre sãm mair á berde te di; „vilja de læte, ska e danse“, sa ‘n, á stœ’a se no te, ko so va, hann dá, á jœrde ait kast i di sama, men dá var’t de ratt burte.

Men slik fin tona, du, á de va raint sãm ain skulle stae syngjy ‘n inn i œyra på o lengji eftesea, á han va no so raint makalaus te spela på munnhœrpe, má’ta, so ‘n hellst nøkk á let, te ‘n tœttest vera på de káme, både tonan á ol’e:

„De tulla á de let upi Tóvik-bergo,

De huga á de skrik upi Hœve-gjailo“.

Noko so ai lain va de no, dá; den Tóvikji ska vera læt noŋi i fjelle me høge berg upp’ivi; men Hœvegjailadn, de e no berre i Øvre-Ål, de.

Dá ‘n kámm atpá stœl’n, gu’n, á kámm i dørn, so ‘n fekk sjá vermen, dá vilde ‘n sett ratt attē, men mor hass ság de på ‘n, i di sama o fekk auga på ‘n, so ho rende te fata ‘n bak i trœyunn, á fekk en inn’at på tuft¹⁾, so mykji o fekk driji verme ikriŋŋ’ en; men de skull nøkk kji vœre mair ell so at dai voro go te halde på ‘n, anna dai måtte halde ‘n sãm i pass ain tvá-tri daga ette.

¹⁾ på tomten, d. v. s. ind i sæterhuset; der var nemlig ikke noget egentligt gulv i det.

VII.

På Skule-sláttunn hende de ai gong goffa át Skule-gute — de va hann sam hadde vore skule¹⁾, matta, hann va ute i økle-skono om jol-efnan so på kveld, vist'n kji ol'e tå, fær 'n va so høgt i vere, gut, at 'n såg ende ne'atijono paisipa å ne på glohaujen, åso ropa de: „Bætœl! Kåri!“ men ne'på gale såg en fullt me svartt hest.

Men han kamm så baint att i skōdn sine, at 'n hadde kji mair bry tå di elli 'n viste mair tå di, hann, elli koss 'n kamm or skō'no.

VIII.

Far át Skule-gute — aitte endå Ola hann me — å bror hass, han Herbrand, hadde tikji på se slátt'n derpå dessan støle át Tuftemanne, dai kalla de Pålset. So jingyo dai burtpå ain sundagskveld, å rakstedaiç skull mann sjœl halde — ho fœlde endå me, de va ai dai kalla o Lanuç-Amali'a.

Der hadde dai kji mair elli ain sengjiplogg-gaung²⁾ me se, so hadde dai vore ute om kveld'n å sligji se noko gras attve te liggji på. Bror hass la se frammē jentunn i seung'en, hann, so hinn laut liggji på ain krakk ve pais'n. Utpå nått'n vakna 'n ve di 'n kjende ain rykk, sam ain skull fata i krakkstegji; i di sama kvældest 'n te, lukt på vermenn; hann upp, kan du veta, å te vilde ta dai sam i seung'enn logo, fær di, men dai sovo sam alder va, so 'n tœtte kji 'n tvelte se korkji på dai elli are. Samm en la se ne'att-på, bar 'n te liggji der stire på noko gju³⁾, sam heungyo på ain nabb ve mjœlkebudore, dai hevdest tå nabb'e å ratt uppunde mœniysås'n, å neatpå å i ring å i kring nabb'en rettigt sam ai hju^l-rœkksnælde. Om mœrgon då dai sogo ut, tœtte dai Tuft'n sjœl sto ve fjœsdore; dai kalla 'n fær Tuft'n, dena gamle far hass Sand'er, måta; men de va væl held mann sam hadde kvælt 'n på vermenn.

De va noko kveldvarrtt på dai støle, so dai mætte fara so stilt når de vart saint på dai, mea dai logo der me krytyro.

IX.

De kamm ain mann der or Nug'gale tå Åse me forlass; då 'n kamm neunde dessa høge rese, Ri'kansru-kamben, me kalle, då

¹⁾ skule: skolelærer. ²⁾ Sæt sengklædor. ³⁾ gjorder o: tøndebånd.

va de sãm aitt skull vilja klaga se fær o, men so lydest de no fær hono:

„Å snille mann
 Ber sugu framm
 Seg de ve o Lille
 At bau årsbodne henne
 Dotto ni kjitiln å brønde se upp“.

Då mann kãmm på galn å fekk ifrá se hestn å kãmm inn, drivo dai der å bryggja te jol. So tok en te færtefja ko 'n hadde høyrtt, men då vartt de me aitt slikt jamm'er å lete, sãm ain skull værte klen, å i de sama datt de aitt togt át gøfve, men sãm dai skull sjå te, låg der att ai jodnringje. Dønn ringja varrt no send ratt át Danemark, hona, te kungjinn i Kjøpenhabdn, å der ska o vera den dag idag, sojev varrt nøk denn helden.

Ja, so færtafdde dai no, ho gomm'o å 'n goffa, antell de no va hent i dairis uppvekst ell de va lepp'er sea.

X.

Trast uti Flø, baint åverfær dessa „Sla-benkji“, me kalle, — dena kvilarstella utme Straumadn, både fær ladnijskaro sãm slito å rodde å drogo der om summarn, å fær fãlasfœlk ette ivego om vetro, fær me foyjo dai nye vejidn — på hi sia der va de ain plass, ja, ko va de no vist 'n aitte, men noko på -brøtten va de no. Ja dai fœlkji der skull no hatt åverlag te lykke me krytyro sine, ja, de va kji ligdning te sea tã ko dai hadde, tã kji flairẽ krytyr, mãtta, men so hadde dai no fremmand, sãm mykky jãrde pla vera, tã fœlkji sino i jolo. Hellef fãlde dai kji retigt skjikk'en, fœlk'e dairis, me di dai kommo om joleftan ell jole-nãtt. Men då mãtte dai snugge bolẽ te át dai sãm át se sjelve å vãl so de, å sea pytte se te unde pløggji ell feld'en i tier; nãr de då varrt stilt å vãl mœrtt, sãm ve dai tio då glohaugen tok te kœlne, då sogo dai berre de hotta ette gøfve asso høyrddẽ dai de knuspa i brøe; men om mœrgon hadde de inkji miŋka på nokon ting. So færtafdde dai no uti der.

XI.

De va ain aitte Ådne Jupedal, hann satt her færtafdde ait hendels der på Viko i Gol ain jolefta; hann hadde sjøl vøre me. De va me dagji endã dai raisste inn te nõne, då jekk de

att utpá gal'e ain stor ukse dai hadde, alle hine krytyre, sám me hadde vøre ute om dag'en, voro inn'bøndne. Sám dai hadde nont á kommo utatt, dá sogo dai kji mair te ukxa; men so fnygo dai høyre de rautte, á sám dai dá vortto stirde på kor 'n va, dá sto 'n på høgaste Ha'-haug á rautte. Hann ligg no so i jole der haug'en, so de kunna endá so vøre han ha káme, før de e kji leny'er unda, men berre stinne svell'e, so de va stor vande før fœlk káma upp; de vart kji anna te sende bœ ette fœlk á ratt át Gol' ette kyrkji-tráso. Sám dai dá kommo uppá te o, va de te hœgge ai bar-segg slá 'n pá á renne 'n ne'at ette tráso; de va no graitt, han ha no kji káme dit held uta hjœlp, áso va de no joleftan.

XII.

Du ha no vâl hœyrтт jete 'n Tostain Nœbb'en; han sat no lengji derute pá Nes hjá lês'mann Ols'n, de va hann sám drep en Airik Li'n, far hass Asle, hono kjende du dá vist? Hann hadde vøre der i Lin hjá o Airik, helles va 'n or Uls'-dale før di fyste, de'me va 'n káme ut te Rœtnaim á hadde vøre der ai ti, sea 'n va i Lin.

So spurddest de 'n skull bliá ve ai êkkje uti Nesgjeld á flœta tá Rœtnaim. Solaisse va de 'n Airik kámm te 'n fær á kreva o ette noko 'n átte o, sea 'n va der i Lin hjá o, dá, venteleg. Koss detta no va, der tokst detta so ille upp, antell 'n Tostein hadde kraŋla ell 'n hailt upp vildę gá frá di — so 'n Airik, sám va ain hastig mann tá se, hann rauk lukt pá 'n te spennę á slá. Dá va de hinn drog kniv'en á rendę ti 'n, so tarmadn volto; han levde berre hœltanna jamdœger.

Han Tostein slapp lell li stœrrę før di, hann, anna de 'n sat no ai ti derute pá Nes, me sakji draivst; men bevis'le va de no 'n Airik ha flœji pá 'n áso jik de nœk vitne pá di me, at 'n Airik ha liggji ette o unde Sirę-brun når 'n Tostain strauk te skulde áver Ásadn á fri; de va ai êkkje, Astri Sjugursru, nœrst i Nesniŋsęygalø — ell o no sat pá stœle me, kanskji, hona — systę has gamle Jœrn Jole, henne va de 'n skull ha, máta.

Tostain draiv no me t're trutt me snikkēriy der hjá lês'mann; hann va rettigt ain laglęg snikkęr, máta, so de tedde endá 'n hadde vøre der; so jorðde dai no vâl de dai kunna, fær h o n o att me.

Dá 'n kámm laus varð 'n no endá ve økkja, á dai fluttu þer-
ut te Nøbb'en trast uti Flø, men þu varð kji noko blá me þu dai,
anna ho settu te utáver á tenu, ho.

„So va þu ain joleftan“, fœrtald'ðu 'n us sjœlv, — þu va
noko tå uss ávate þer sámm kjendu 'n ette 'n hadde vœre i Lin;
me kommo ette iso, þu me lág vœgen ne'unde þer, ássu hadde þu
hœyrðt jete, at skraie hadde vœre hjá 'n om joleftan, þu me stroko
þu þerupp', me me kvilde, — „so va þu endá káme inn te 'n ait
kvinnfœlk þer om dag'en „Inþeri þen'jentu“, dai kalla o, á hadde
jorðt upp át se i ain þenk á lagt se alt om kveld'n. So sto 'n
þer ve þu á hadde kopt se noko kjot i ai grytu, þu me sto 'n
me ain mjœlkeþáalle skuldu ha ni lite mjœlk, dá svalla þu bakom
en: „Nai, no jere þu de altfœr gott sœ, Tostain“, sa þu. Sámm
en ság attom se, þer ság en hailu stugu full me sliku gubba me
sveru kjola á skjær, at hann truddu þu þu ha vœre storfrœm-
mann sámm voro vœntand át Nes i jolu tå Ringerkji á or Krestian.
Þu me spurdu 'n dai, om dai drikku ain dram, hann hadde ain
mett fœmmþela-buttel standand þu skápe. „Takk, me sko ta us
sjœlv“, sa dai; „men me sko inkji noko vondt jera þu, anna þu
stár ve þu aiji þu þu þu“. Ko lengji no hann sto þer, vist' 'n kji
so neyu þu þu þu, anna þu þu þu va kji mair ell so 'n
va go te þu þu þu þu þu þu, so nemmu va vœrmenn utgangji,
so 'n ha nok stae þer ait noko þu; men sámm en þu þu i vœrme á
þu þu þu, koss þu sto-þu, dá hadde 'n inkji att i gryttun, korkji
tå kjot ell sœ, á fœmmþela-butteln sto tomm þu skápe. Ælu hann
hadde þu þu þu te þu, ja þu va soner' þu þu þu tå alt: me þu
'n hadde kji þu þu mair ell tå aitt kvartell ell fœmm þu þu, ássu
hadd' 'n þu þu sámm ette þu þu kvartell ell sámm tå fœmtan þu þu.
Sámm hann kámm át þu þu, þer hadd' 'n attu þu þu skáli tå alt
sit þu. Þu þu þu tå dai sámm þu þu þu þu tå þu uti Flø.

XIII.

Mea e vandra þu i Valdres þu handu, fœrtald'ðu dai, at
þu va þu ain þu þu þu þu þu þu ut kor jolefta. So va þu
ain jolefta, kámm þu þu ain fatigmann om dag'en á þu om þu;
„me þu þu kji þu þu me þu sámm kji ha þu sjœlv“, svara
þu þu þu. Fatigmann va no kji vand ve þu þu þu þu þu þu
menn þu 'n kámm, þu, á hann jikk kji me þu, hann. Dá
þu þu þu ság þu, ga o se te þu þu tå þu þu tå anna, koss þu

her bar te, når de lai át kveld'n: „at dai sjølvde måtte av gafe á endá raie bofe á seta fram so de færsló, fær dai kji skull ha noko jera se ille fær attpá te, stygge trölltye“, sa ho. Mann, ja, fatigmann dá, tötte raint vont i 'n, so ill sãm ho va pá dai. Han vilde no kji örtte o me á bea om hus mair, anna 'n spurdde se so varle fær: „De hatt väl kji ai bærssé láné me?“ sa 'n. Dá kan du tru o sette augu, men inkji fær de o varf ill, va de likse de; ho bere mynstra 'n pá lag me augo, når 'n hadde høyrft so väl sãm ho mainnte ha sagt tá di, ássó tærddé tenkji pá slikt, fær o skjonté no alti me, at de va mainngji han vilde vera me pá jolekóst'n ho laga te. Jau, de skull bli rá te bærssé; á fatigmann likte bolsetningji á tötte de kunna kji grommar vera; de kunna dá vera rartt fær ain fatigmann vera herre pá ain stor gal, om de va no berre fær ai nátt me. Hëlles likte 'n kji plent de at hine gongo held, á inkji tærddé 'n røre tá noko slag tá di sãm va framsett, fær dai kommo dai sãm skuld vera me. Tes'solengji smotto dai unde seyn'en báde hann á fillebikkja hass; der logo dai. Dá de lai te menátt'n, der kámm de inn'drøsjann ait hailt fœlgji á ain gamal ain fœrde dai imyl'jo se; so dígal va 'n at dai jinno unde hend'o pá 'n. Hono sette dai át hekséte; „detta bite me Trond te, detta drikke me Trond te“, sa dai, ko dai smakte pá, á Trond'n sat berre der smárugga, hann. Sãm dai dá toko te ha fátt de dai túrde á väl so de, so bar de te stime á stáke so de kunna kji fœlk vera inne. „Inkji e e kámmen her pá denn mátenn“, tepte fatigmann, rek fram bærssa hann á smelte laus, á hund'n te knurre á jøy, so de varf ait stupandé kapprend áver bol á benkji, á te laups me jhailé herskape á utijóno dør'e i ai mærssé, anna 'n gamle Trond, hono gløymde dai att i hekséte. Om lite der kámm de inn'at ait par kara á rivo 'n upp or hekséte á raiste me 'n berre so de skok i 'n; de va anna ell dá dai kommo stilland me 'n á sette 'n frá se, sãm dai skull bore 'n pá hend'o, om dai ha vøre go te. Endá va de ain inn'att i dørn á skull väl sãm slæppe ut vardøgre ette dai; „de varf ai stakkutt jol át uss pá Kvåle iår“, sa 'n, „her sko me alder káma mair“.

Sølvkongen paa Medheiden.

Optegnet af M. B. Landstad.

Der var en Mand i Vestbyggerne, som var kommen i stor Gjæld, saa at han stod Fare for at miste sin Gaard. Han kunde ingensteds i Hjembyggerne faae laane Penge, og reiste derfor til Christiania for at høre om der skulde være nogen Raad til Redning; men nei, han var lige nær. Mismodig tog han paa Hjemveien, Nisteskræppen var tom, men han syntes aligevel at have Tungt at bære paa, Mod og Magt var borte, og han vidste ikke hvorledes det skulde gaa med Kone og Børn. Med disse tunge Tanker var han omsider kommen op paa Medheiden. Han blev træt og gik hen og satte sig paa en Laag ved Siden af Veien. Medens han nu sad der og sturede og hængte paa Hovedet kom der en gammel Mand og satte sig ved Siden af ham paa Laagen. De kom da i Snak sammen, og den gamle Mand viste sig saa venlig og deeltagende, at Vandringsmanden blev ganske glad i ham, og vilde gjerne spendere paa ham hvad han havde. Han tog derfor op sin Snuusflaske, vederkvægede først sin egen Næse og bød dernæst den Fremmede med sig. Han takkede og tømte hele Snuusflasken. Saa kom de til Tals om det Erinde, i hvilket Manden reiste, han klagede sin Nød og sagde ham Besked om alt sammen, hvorledes det var gaaet ham fra først til sidst. Da de saaledes havde siddet og snakket en god Stund, sagde den Fremmede: „Her stunder til Aften og du har langt frem til Bygden, vil du følge med saa skal du faa Huusvære hos mig i Nat“. „Ja du skal have Tak, sagde Vestmanden, jeg har gaaet fra Branæs idag og er meget afgiven“. De stode da op og gik. Det bar tvers af Veien og langt ind i tykke Granskoven. Det var allerede meget mørkt og som de nu gik der saa blev det saa rart under Benene paa Vestmanden; det var ligesom han gik paa en Bro, hvor der laae løse Trauler, den ene gik op og den anden ned under Benene paa ham. Men da de vare komne over der, saae han en stor vakker Gaard, og mange Gaarde rundt omkring, det var som en stor By. „Der er jeg hjemme“, sagde den Fremmede. „Saa har du saamen en gild Gaard“, bemærkede den Anden og drog et dybt Suk. „Aa ja jeg er nu Konge her i disse Bygderne jeg“, svarede han. Da lagde Vestmanden først Mærke til at han havde Sølv-

belte om sit Liv og en Sølvstav i Haanden samt at det blinkede af hans Hælringer, som om de vare af purt Sølv. Som de nu kom ind i Stuen, sagde Gamlingen til sin Kone: „Jeg bad denne Manden hjem med mig, jeg fik saa godt Snuus af ham“. „Ja lad mig nu see, svarede hun, at du gjengjelder ham Snusen“. Han skulde nok prøve det, mente han. Men Vestmanden kunde neppe faae Øinene op saa blinkede og skinnede det derinde rundt om alle Væggene af Guld og Sølv. Han blev vel modtaget og herlig trakteret baade med Mad og Drikke; Gamlingen viste ham al sin Herlighed, og slikt Syn havde han aldrig seet, hørt eller spurgt. Men midt paa Gulvet stod der en forfærdelig stor Stabbe, som fyldte ud næsten alt Rummet i Stuen, og over den var kastet et svart Klæde. Vestmanden undredes paa dette, og sagde tilsidst: „Naar jeg var en slig Mand som du er, saa vilde jeg ikke have staaende denne stygge Stabben her midt paa Gulvet.“ Gamlingen gik hen og tog Klædet af — da var den af pureste Sølv, og det saa blankt at det skinnede som en Sol. „*Dette er Stuen*, sagde han, *Rødderne have de faaet fat i paa Kongsberg*“. Om Morgenen da Vestmanden skulde reise fyldte Sølvkongen hans Skræppe med Sølv, og bad ham løse ind Gaarden sin dermed, „og dersom du reiser oftere denne Vei, sagde han, saa maa du komme indom til mig“. Vestmanden takkede for alt Godt, og lovede at komme igjen, hvis han kunde finde ham. „Aa jo, svarede han, Folk har fundet Farveien til mig nu“.

Eventyr.

Vista-nóa.

Optegnet av Sophus Bugge efter Sævi Vráli i Mo (Telemarken) omkr. 1863.

Dę va ęi kjerengg p Vista[d]¹⁾ som va s flskleg nu²⁾  sltę, ho nennte sęg 'kji jęva fatiksfokk nk. S km dę ęin rej-sandes, — dę va sant Olav, han ha laga sęg som ęin fatiksmann'e, —  ba ętte ęin lejv bru av hena, m ho sat baka. S tok ho ęitt lejvsevni, tvo lejvsevni, tri lejvsevni; men lejven blęi for stor'e jamt.

¹⁾ Gaarden Vistad i Mo ovenfor Dalen. ²⁾ *nu* = *nauv*, knipende, gjerrig.

Fjore leiven tok ho så liten, ho tok 'kji barre håvt evni¹⁾); då blei leiven så stor'e, han røkk utiri alle kantane på takka. Så ville ho taka den fænte leiven. „Nei no tar du 'kji taka fleire, du onner meg 'kji nôkô“, sa 'n. Så sto 'n mæ stav'e, den stakk en i nôa²⁾), så blei de i stein mæ sama. „Søg no, sant Olav hev be-i deg ette ein leiv brôu idag“, sa 'n.

Dæn steinen ligge på Vista ænno den dag i dag æ. De æ eit hól som væl ein tomme neri, plænt som de va svarva — de søner han va stongjen! Han æ så blå ó så tongg'e, ó stor'e som ei skjæppenôa. Some fær 'en på nette³⁾), some på brengga; Asbjønn, som drap søg i Kristjan, fêkk 'en på hære å bar 'n heim ti Vista: alli hev de vóri jort, alli bli de jort.

Denne fortælling er en eiendommelig, sagnartet formning av legende-eventyret om „Gjertrudsfuglen“. I steden for sankt Olav optræder i de andre versioner Jesus, eller stundom sankt Peder, og den hellige vandringsmand straffer bakstekonen for hendes nidskhet ved at omskape hende til en fugl (hakkespet, vibe, ugle). Dette mytiske træk er i fortællingen fra Mo faldt væk, fordi legenden her er blit fæstet til et bestemt sted og sat i forbindelse med en naturmerkverdighed på stedet: en sten som ganske ligner en stivnet deigklump. — Av de andre formninger nævnes: *Asbjørnsen og Moe*, Norske Folke-Eventyr, nr. 2 „Gjertrudsfuglen“; *Th. S. Haukenæs*, Gamle Skatte (Bergen 1897), s. 80 „Træpikken“; *Tyrihans* 1899, nr. 38, s. 299 „Legende“; *E. T. Kristensen*, Jyske Folkeminder VIII (Kolding 1886), nr. 658 „Gjærdesmutten“, og 659 „Hvordan viben blev til“; *Hyllén-Cavallius*, Wärend och Wirdarne I (1864), s. 346; en engelsk version, som „var mycket allmän i Glostershire på Shakspeares tid“, refereres av *C. A. Hagberg*, Shakspeares dramatiska arbeten I (1861), i hans anmärkningar til *Hamlet* (til s. 87; 4. akt, 5. scene); jfr. for Tysklands vedkommende *Mannhardt*, Wald- und Feldkulte II (1877), s. 334 og 152. Hertil slutter sig så tre norske versioner som lar Kristus — likesom Odin — følges av ulver på hans vandringer. To (fra Nordland og fra Kviteseid) er hittil utrykte; den tredje (fra Hiterdal) er meddelt av Moltke Moe i oplysningerne til *Kristofer Janson*, Folke-Eventyr uppskrivne i Sandherad (1878), s. 60, anm. 1; jfr. Moltke Moe's indledning til *Qvigstad* og *Sandberg*, Lappiske eventyr og folkesagn (1887), s. XXII. Kviteseid-versionen er optegnet av *Sophus Bugge*: „Jesus kom til en Bakstekjærling og bad om en Bid for Hunden sin — det var Skrubben. Saa sagde hun, at hun ikke havde Noget at give ham. Da sagde han, at Skrubben skulde løbe ikring og rive og slide, hvor han kunde, og hende forgjorde han til en Regnspipe“.

„Vistanôa“ brukes endnu av bygdens sterke karer, til styrkeprøve. Overalt i Norden har det fra gammel tid været skik, at de som vil prøve sine kræfter, tar sig en sten til løft, så tung som de bare kan rå med den. En slik kaldes „lyfte“ eller „lyftestein“. Se f. eks. *J. E. Nielsen*, Søgneur fraa Hallingdal (1868), s. 24; *Hyllén-Cavallius*, Wärend och Wirdarne II (1868), s. 29, osv

1) „halvt emne“. 2) nôa = knoda, deigklumpen. 3) „på knæet“ (når de prøver kræfter ved at løfte på stenen).

Selbygmålets lydlære.

ved

Amund B. Larsen.

(Fortsættelse).

Sproglydenes behandling under hovedaksent.

Kap. 7. Forholdet mellem vokalerne på målets ældre trin og dem i oldnorsk normalorthografi.

§ 22. Uagtet vokalerne i målet for en stor del har fåt en meget forandret udtale, enten gennemført i alle stillinger eller kun i visse tilfælde hvor de påvirkedes av sine omgivelser i ordet, henviser dog ordenes former i det hele til den normale oldnorsks vokalsystem, dog således at det ikke henviser på nogen forskjell mellem *e* og *ę* eller *o* og *ø*. Skjønt således f. eks. de gamle diftonger i det væsentlige er borte av målets vokalsystem, har de dog i én forekomst, foran kort *t*, avsat sit spor på dettes beskaffenhet. Noget tvilsomt har man vel tildels fundet det, om oldnorsken i Selbu kan have havt *u*-omlyden av *a* og de diftonger der begynder med *i* (i tryk sedvanligvis *j*), efter de samme regler som i normal oldnorsk.

§ 23. Den *u*-omlyd, som var forårsaget av *v* og av *i* oldn. bortfaldet *u*, har Slbm. i omtrent samme udstrækning som landet i det hele. Av ord, hvori *u*-omlydens optræden ellers er vaklende mærkes her *mån* (eller *mān*) og *grån*.

Ved i oldn. bevaret *u* har man især at holde sig til eksempler blandt de svage hunkjønnsord. Men der er ikke stor bevismagt i det om nutidens form henviser på *a*, idet nominativen også havde nogen anledning til at blive bevaret, navnlig fordi man også uden grammatisk undervisning undertiden tænker på ordets form og da siger f. eks.: ordet hedder jo *stjarna* — med nominativsformen. Hvad sv. fem. med lang rodstavelse angår, har målet den omlydte form i omtrent de samme eksempler som Østlandet: **arða* nu *ørte*, *aska* *åske*, *bjalla* *bælle*, *flaska* *flåske*, *ganga* *gånne*, *hadda* *hådde*, *haðna* *høne*, **halsa* *hørse* (halsbånd med pigger), *harpa* *hårpe* (viltert pigebar), *vagga* *våge*, *varta* *vortte*. Ordet *şønne* (stjerne)

kan lige godt være av en form med *stja-* og *stjor-*, nabodialekternes former taler for det første. At *målde* (malle) og *skøtne* (belg) har havt former med *a*, og således kommer av kasus med *o*, er også overmåde sandsynligt. Derimod er *a* bevaret i ord som *blande*, *bratte*, *hakke*, *kanne*, *panne*, *rønne*, *spanne*, *spaldre* (rumpetrold)¹⁾. Andre slags ord som hører hid, er *lønne* (adv. < *lōngo*) og for første stavelses vedkommende *kønro* av *kōngorōfa*. Av *ongull* både *anjet* og *anjet* og av *kongull* både *kanjet* (især i smstn.) og *kante*; mod oldn. *onnur* svarer *annur*, men omlyden er tilstede i dat. pl. *håndam*, *tånnam* og lign.

Hvor fremlyden i oldn. var labial, forekommer der i mange tilfælde også u-omlyd av *á*, nemlig i *bō(e)* (bægge) og, måske overført derfra, i *bodde* (både), samt *kōe* (*kváða*), *vōte* (vædske, væde) og andet smstn.-led i *kønro* og måske i det på noget usikker måde opståede *hūsmōt* (n. halsehul). Både bevaret og forsvundet *u* kan have voldt u-omlyden i *fō* (v. få), *spōn*, *vōn*, *vonn* (adj. ond), *kōrn* (pron. hvilken av to), *vōrn* (pron. poss. vor), hvorfra det er overført til *dōrn* (eders), samt *hō-* av *hō-* i stedsn. Endvidere mærkes de st. præt. *drōv*, *ōv*, *komm*, *lōk*, *vōg*, *vōv*, hvilke dog i nogen grad kan bero på sammenblanding af 4de og 5te bøjningsklasse med 6te.

Når det i den senere tid jævnlig benægtes at der i østnorsk har været u-omlyd i de sv. hunkjønnsord med ligevægt, og således antages at former som Slbm.s *huku*, *huru*, *snuru* ikke kommer av *hoku* *tjōru* etc., men direkte av *haku*, *tjaru*, så kan jo dette ikke ligefrem modbevises. Men vi har jo i mange dele af landet ord som fra begyndelsen av har hørt til denne klasse, men så senere trådte ud av den, før endnu påvirkningen fra endelsen *u* havde nåt sit nuværende trin — nemlig de hvori et *ō* er udfaldet mellem vokalerne, i Slbm. f. eks. *rāe* (**raða*), *vāe* (**vaða*), *spāe* (**spaða*, rigtignok mest i smstn.) og *stāe* (hvis av *staða*; det kunde jo også være **stoða*), og søndenfjelds navnlig *lōa*²⁾; i Tønset hvor man ellers har

1) Mangler u-omlyd fordi ordet er aldeles eenslydende med verbet *sprælle*, her altså *spaldre*.

2) I Dansk-norskens lydhistorie s. 80 fremsættes den forklaring at *lōa* er av oldn. **hlōða*, i avlydsforhold til *hlaða*. For et enkelt ord kan dette tænkes. Men de svage fem. av typen *hōna*, *rōða* er lidet talrige, jeg har kun tallet 13 i oldn., så at dette ikke kan være nogen meget produktiv afledning. I Slbm. er der, alene ved intervokalisk *ō*, 6 sådanne (sml. s. 168 f.) svage fem. med *ā* der er

huku, kuru etc. som Slb., hedder dette *lö'ö*; overgangen til *ø* i Slbm. og mangesteds, hører sammen med bortfaldet av *ö*, smlgn. *tröð > træ* (f.) i Slbm. De korte sv. fem. i Slbm. som i 1ste stavelse har (langt) *a* uden omlyd, *gätü, kätü* og *väru* har alle nær forbindelse med bønders byreiser; den lange vokal er vel først indkommet i nom.

A n m. Når prof. Hægstad i Ark. 1899, s. 104 og i Gamalt Trøndermål, f. eks. s. 63 ff. og særlig s. 54 nederst, antager at u-omlyden ved bevaret *u* har været overmåde lidet udbredt i de gml. trondhjemske dialekter, så viser det der her er gennemgået om u-omlyden. uden hensyn til andre dialekter i stiftet, at de egenskaber han tillægger gammelt trøndermål, begrænser dette for snævert. De håndskrifter hvorpå hans resultater er bygget, repræsenterer åbenbarlig ikke det hele stift — hvilket jo heller ikke var at vente. Derimod kunde man nok have ventet at den ellers fortjenstfulde stedsbestemmelse av håndskrifter i erkjendelse derav holdtes noget forsigtigere. Og når det (Ark. XV, 104 og G. Tr. 64 f.) benægtes at der er u-omlyd av *a* i korte sv. fem. med nuværende *u—u*, burde man ikke helt bortse fra, at indimellem de bygder der har *u—u* eller *o—o*, ligger andre der har dels *u—u* og dels *ö* (og *ó*)—*u*, Tydalen, hele Holtälens pgd og Snåsen. Hverken bogstavelig eller efter ånd og tankegang kan forklaringen av overgangen *a—u > u—u* anvendes på dem der har (delvis) *a—u > ö—u: snöru, lödu*; *a* påvirket av *u* kan ikke direkte blive til *ö*, men kun som et *ø* der har gennemgået åbning.

§ 24. Et andet punkt, hvorom man tildels kan være usikker — og hvorom jeg selv har nogen tvil — er om Slbm. på oldn. sprogrtrin har havt samme behandling av de lange diftonger *iu* og *io* og samme regler for brydning som vi kjender fra oldn. i almindelighed. I former av bægge slags mangler nemlig ofte, men temmelig regelløst, det *j* hvormed disse forbindelser ellers begynder.

Man kan nemlig ikke sige, at Slbm. gennemgående vidner om at forbindelser av *j* med foregående konsonant har været vanskeligere at udtale end andensteds i det østlige Norge, som nemlig også mister *j* efter *r* og efter alle forbindelser av to eller flere konsonanter der ikke assimileres med hinanden (således som *skj*,

ukjendte fra oldn., hvilke, på ét nær, mangler nærstående causativ-verbum; når det da sees, at *oö* og *öö* ellers kan give *ø* i Slbm., blir det urimeligt at vende sig fra den livskraftige dannelse fra svagt avlydstrin til den sjeldnere fra stærkt.

stj). Det er således også almindelig østnorsk når Slbm. har **j** eller kombination derav tilstede i eksempler som *mjuk*, *šuk*, *jup*, *huk* (hjul), men mangler **j** i *frā* (n.), *græn* (n. kornvarer), *rømme* (m.), *slæg* (adj. sløv), *snā* (m. sne), *knā* (n. knæ; fra dat. pl. *knjóm*); muligens hører hid sæternavnet *rāe* (best. ntr.), hvis det er av *rjóðr*; men rimeligvis er det identisk med *ruð*, f. eks. i Sætersdalen i pladsnavnet *rūi*, dat. *rūæ*.

Fælles for Slbm. og næsten alle trondhjemske mål er det, at de stærke verber av 2den avlydsklasse (med undtagelse av *sæt*, *skjóta*) gennemfører vokalen *y* også til inf., og således mister **j** der, f. eks. *by*, *kryp*, *lyg*, *frys*; det samme sker også i ordene *brjst*, *dryg*, *lyn*, *lystær* (f. & v.), *lysse* (m. nordlys), *nype* (f.) o. fl. Meget udbredt i Østerdalens og det østlige Trøndelagens dialekter er også at **j** svinder i fremlyd i forbindelsen **lj**, såsom *lā* (n. lyd), *lā* (v. lyde), *lāere* (ljøre), *lās* (n. lys, ild), *lās* (adj. lys), *lāsmō* (fødselshjælperke).

Videre mærkes at **ljā** kan hedde *lāā* ved tiljævning av **lāa*, og at „stang“ kan hedde *rāe* (f.), et ord der svarer mod hovedformen **rjā** (se Ross's ordbog), men i formen **rāā* har været opfattet som sv. fem. pl., og er regelmæssig formet ental hertil.

Udover det alm. bortfald av **j** i østnorsk, er **j** borte av oldn. lang diftong i *bār* (bæver, i stedsnavne), *fās* (n. fjøs), *sā* (m. sjø). Det sidstnævnte eksempel er det mest uregelmæssige, da det er det eneste eksempel (udenfor stedsnavne) på at **j** er forsvundet hvor det kunde assimileres. Da der er liden grund til at parallelisere det med **froy** (frø) og lignende former i Gotlandsk og østsvenske mål (A. Kock, Arkiv XVIII, 247 ff.) og antage en oldn. grundform **søy*, anser jeg det for rettest at betragte ordet som kompromisform mellem **sē** og **sjø**.

Væsentlig fordi jeg måtte antage sådan sammenhæng ved dette ord, konstruerede jeg i sin tid (Trondhjemske dial.s slægt-skabsforhold, 101 f.) en teori om, at det også skulde være kompromis mellem former med og uden **j** i fremlyden som herskede i de brydningsformer hvor et **j** mangler (hvilke er de talrigste ekspl. på fænomenet), en teori der nu ikke tilfredsstillende mig.

Nogle av disse ekspl. forekommer i nabodialekter både i nord og i syd for Selbu, nemlig de hvori der efter brydningsvokalen har fulgt nogen av de lange dentaler (**nn**, **ll**, **ld**): *bālle* (bjælde), *bānn* (bjørn), *mānn* (hoft), oldn. *mjōðm*, *spæll* (spjeld), *fēl* (fjeld). I

Stjørdalen har man *bjynn* og *mjynn*, men *bil* (bjelde), *hul* (oldn. *hjalr*)¹⁾, *ful* (fjeld). De sidstnævnte er åbenbarlig opstået ved skyhed for sådanne former som **bjill*, omtrent som i Slbm. adv. *illa* og *inni* uregelmæssig hedder *ile* og *ine* for **ille* og **inne*. I syd, især i Ålen, har man *bøle* og *fel*, og forlængelse som middel til at undgå palatalitet i både forlyd og efterlyd rækker helt sydover til Tønset (*bjölö*, *fjäl*, *spjäl*).

Kun med dialekter i Guldalen (især i Ålen), ikke med Stjørdalens, stemmer Slbm. deri at *j* bortfalder i brydningsformer foran kons. der ikke kan palataliseres: *bøtke* (og *bjøtke*; *bjalke*), *bærg* (f. li; *bjørg*), *fjærbær* (isl. *flngrbjörg*), *innbær* (*Ingibjørg*), *føt* (*fjöl*), *møt* (*mjöl*), *møtke* (*mjólka*), *møtke* (*mjólka*), *spøtke* (*spjelke*)²⁾, medens derimod *j* er bevaret i det prædikative adj. *fjøt*(*g*) (livlig, talrig; *fjøl**g*) og *mjøtke* (melke i fisk). Endnu bør dog nævnes, at „fjær“ hedder *fær*; det er intetkøn, så at det måske er et eget ord, **føðr*, n. I ord med ligevægt kjender jeg intet ekspl. på former uden *j*, kun sådanne som *fjuru* (*fjara*) og *huru* (*tjara*), undtagen *øtu* (etslags krybbe for får)³⁾.

Til forklaring av de fleste av disse former uden *j* har jeg kun to temmelig usandsynlige forslag at fremføre: 1) at tabet av *j* i ord der skulde have palatalkonsonant i efterlyden, analogisk har fremkaldt samme tab hos andre; og 2) at *jø* har vekslet med *ø* i bøiningen (*fjöl*, gen. **felar*); det synes da urimeligt at labial vokal så ofte skulde have seiret. For denne opfatning kan det måske anføres, at formerne *milk* og *melk* har så stor udbredelse i N. Thj. og Nordland at de neppe kan skyldes påvirkning fra byfolk.

Kap. 8. Behandling av lange vokaler.

§ 25. Diftongerne er som i flere østlige dialekter i regelen sammentrukne til lange vokaler; dog ikke i gammel udlyd, hvor

1) I regelen udelades dog i denne avhandling nom.-mærket *r* ved oldn. ord i hankjøn.

2) Verbet hedder dog i oldn. *spelkja*, uden *j* i forlyden.

3) Tydølsmålet, som trods al forskjellighed dog er det som står Slbm. nærmest, har av herhenhørende stedsnavne *mösådärn* (av *mjørs*-?) og *hillmö*, formodentlig av *hjal*, skjønt dette ord her som i Slbm. ellers hedder *hjel*.

diftongens slutningslyd virker som konsonant¹⁾. Foran lang konsonant eller to konsonanter pleier diftongen at have undergått en gammel eller nyere forkortelse.

Tvelyden *ei* er således bevaret som *ei* i svarordet *nei* og ud-råbsordet *hei*. Men ellers sammendrages den til *ē*, f. eks. *brē*, *sēg*, *bļēk*, *lēr*, *hēl* osv. Efter *e* av opr. *ei* bliver *t* som nys antydnet *f*, f. eks. *fēt*, *hēt*, *bēt* (præt.) og gjennomgående, undtagen i præsvet (påvirket av ordets øvrige former), og *ētill* (kjertel), som ved folkeetymologi er forbundet med vb.-stammen i *ātā* pr. *ēt* (spiser); vokalen er forandret i *jit* (gjed). Da de *e*-lyd der er av anden oprindelse, ikke påvirker kort *t* så at det bliver palatalt, kan gårdsnavnet **Aftret**, udt. *aftrētēn* (best. plur.) ikke efter O. R.s forslag (N. G. XIV, 388) være sammensat med **prēta**, men med **reit**.

Foran et palataliseret *g* smelter det av diftongen opståede *e* ligesom enhver anden *e*-lyd ofte sammen med *j*-lyden til ny diftong, f. eks. *tējā* eller *tēiā* (Teigen, gårdsn. i best. dat.). I *dei* (her ntr.; deig) og *leia* (oldn. *leiga*) har diftongen trængt igjennem til former hvor palatalisering av *g* opr. ikke hører hjemme.

Når *ei* ved sin stilling i ordet er bleven forkortet, bliver det meget ofte behandlet efter de almindelige regler for *e*-lyd med samme konsonantomgivelser; kvalitet efter sin oprindelse har f. eks. *jesp* (**gelspa**), *mestar* (**melstare**), *nest* (m. gnist, smlgn. **gneisti**), men ikke *läst* (**leist**). *hämt* (hente), *ränsk* (rense); ligeledes har man gjerne *e* også som kort vokal i former av verber og adj. hvor der er langt *e* i grundformerne, f. eks. prætt. *bredd* av verbet *brē* og ntr. *brett*, *heft* ved siden av *brett* og *heft*, av adj. *brē* og *hēt*.

Oldn. *ey* er bevaret i *æy* (ö), *dæy* (dø) og ud-råbet *jæy me*; derimod er det blevet til *ei* i *hei* (hø)²⁾ og *træie* (trøie) — hvilket er samme fænomen som det at fællesøstlandsk *æ* eller *ö* foran palatalkonsonanter bliver *e* i Slbm. Foran opr. konsonant bliver *ey* til målets almindelige lange *ø*-lyd (her betegnet *æ*, se pag. 10) f. eks. *næ* (nøde), *ræv* (røre, **hrøyfa**), *ræk* (**røykja**); *t*-lyd efter *æ* opståt av *ey* er palatal, f. eks. *bļæŕ* (**bløyta**)³⁾. Med palataliseret *g*

1) Efter opr. udlydende diftong optræder den best. artikel **enn** ligesom efter labial- og guttural-kons. i formen *inn*, f. eks. i best. dat. s. av *æy*: *æyinn*.

2) Også i Stjørdalen har ordene **dø** og **hø** forskjellig diftong, men er begge noget labiale, omtr. *døy* og *hæv*.

3) Ikke i *šæt* (v. skjøde, øge), hvilket derfor må antages at være

opstår der ny diftong, f. eks. *bæy*, *smæy*, præt. *bægd*, *smægd*. Ved nyere forkortelse bliver vokallyden væsentlig uforandret, ved ældre forkortelse kan der, ligesom ved *ø*-lyd av anden oprindelse, indtræde uventede vokalovergange, f. eks. i gårdsn. *rünsbär*, formentlig av **røynesberg*.

Av oldn. au forekommer der ingen virkelig bevarelse i udlyd, men vel må det være et med bevarelse av *ei* og *øy* i udlyd parallelt fænomen, når det udlydende u er gjort konsonantisk i interjektionen *äv* (au) og svarordet *jåg*; i *þøge* (syv) er det usikkert om diftongen har stået i udlyd eller om det kommer av en fra oldn. ikke kjendt 2-stavellesform.

Den normale vokal, der indtræder for oldn. au er *ø*, med lidt mer fremskudt tungestilling end den tilsvarende på de fleste steder i Guldalen og Nordre Østerdalen (*ö*); f. eks. *dø* (*daud*), *þøge* (*auga*), *bjöf* (*blaut*); denne vokal smelter hverken sammen til diftong med efterfølgende *g*, *j* eller *v*. Også som kort er den sedv. *ø*, f. eks. *røff*, *bjöff*; men foran det forlængede *m* er *æ* blevet eneherskende hos den nulevende slægt, istedenfor *ø*, fra de mange beslægtede former med opr. *øy*, f. eks. i subst. *dræmm* fra verbet *dræmm*.

§ 26. Av de lange vokaler, er *á* ligesom almindelig hos os, den der ved længdens virkning har nået den største forskjellighed fra den tilsvarende korte vokal, idet den repræsenteres av det alm. østlandske *á*, f. eks. *dár* (galeopsis), *fá* (adj. plur.), *fá* (v. lægge lin i blød), stedsnavnet *láiyn*, best. sv. m. i Vikkvarvet, (smlgn. ? *lâ*, sumpvand, I. Aasen, s. 421), *brá* (adj.), *lât* (v. lyde), *skák* (f.), *måg* (m.), *skráme* (f. skramme), *sápe* (f.), og forkortet *átte* (8), *bjástær* (plaster), *drátt* (m. middel til at trække; også abstrakt, det at trække), *gátt* (m. fals for en dør), *hákke* (m. glat føre), *páske*, *sáll* (n. sold), *skáldre* (v. skálde). Derimod er der på grund av tidlig forkortelse blevet *a* i *já* og *dá*, *natt* og *fatti*, vel også i *ramm* (hæs) og (men neppe inden denne dialekt) i *pramme* (f. pram). Derimod er nasaleret *á* efter labial blevet *ö* i *svána* > *sö*; om oldn. *ó* > *o* se foran side 156.

Verbet *sná*, om kold vind, er vistnok av *snóa* som *brár* av *brúar*; ligeledes *sná*, skynde sig, av *snúa*, smlgn. *snúðigr*, rask.

lånord; dette er meget udbredt med enkelt vokal, udenfor diftong-sammentrækningens rette område.

Mod sedvanlig eller udelukkende kort **a** i oldsproget står *åre* (ildsted, om den slags der bruges i sæterhuse), *åker*, *åv*, *ått*, *plåg* (v. plage), *snåt* (havesyg), *skråpe* (f. hesteskrabe); *kåår* betyder klar; *kåar* udmattet. *skråv* (n. skræv) synes at have sin vokal fra inf. *skråvå*. Uklart vokalforhold formedelst vekslen mellem **a** og **au** vokal er der i *gnøke* (knirke), sedv. efter Ivar Aasen *gnaaka*, og *gnøt* (give gjennemtrængende, ensformig lyd) medens *gnåt* betyder mase, tale idelig og indtrængende; endmere avvigende fra det sedv. **påk**, myg kjæp, er målets *pæk*, enslydende med *pæk* (gut).

Oldn. **é** er i regelen lukket, eller falder dog sammen med de andre **e**-lyd; det alm. er sådanue former som *hæt* (hæl), *hæv* (glad; hof), *klē* (v. klæde), pt. *kled*, *hēre* (finskjeg), *šer* (sky¹), *lēr* (lære), pt. *lert*, *skrēm* (skræmme), *vēt* (bræge), *seldre* (v. sælde), subst. i pl. som *jēs* (gjæs), *løg* (læger), *šēk* (skjæker), *tē* (tær), *tøg* (tæger), verber i præs. som *slē* (slår), *lēr*, *blēs*, *grēt*, *lēt*; regelmæssig forandring som følge av forkortelse er der f. eks. i *redā*, *seyn*, *veyn*, *vent*; en form der synes at komme av kort vokal, har *nāvār* (f.) og *trätt* (v.). Til adj. *nāvār* (knap, dårlig) hører sideform *nēvār*, som vel må have havt oldn. **é**. I *kvæv* (kvæle) og *sæv* er **é** gåt over til **ø** ved påvirkning av de labiale konsonanter. Når der for oldn. *lōsa* bruges *lēs* både om at lukke op og i, så er det vel mest en udvidelse av verbet *lōysa*'s funktion, men også en følge av at dialektens almindelige **e**-lyd står *e* temmelig nær. **é** med følgende **j** eller **gj** giver diftongen *er* f. eks. *lēr* (le), *fēr* (feie).

Oldn. **é** udtales *e* i *ēlyng* (f. iling), *smāfē*, *knē* (ved siden av *knē*), *trē*, *smērinng* (sød, vammel)², *tēn* (tjene), og i præt. i *blēs*, *grēt*, *lēt* (lød). Som bekjendt foreligger i nærliggende dialekter i N. Thj. overgangen **é** > **iø**; denne forekommer ingenlunde tydelig i Slbm., men det er vistnok den som ligger bag udtalen med *i* (iakkultativt *ɛ*) i endel ord, mest foran palatal, eller i sådanne som har havt vokalforkortelse eller delvis svagt betonet anvendelse: *mī* (**mér**), *dī* (**pér**), *hī* (**hérna?**), *liŕ* (præt. til oldn. *lāta* i tonløs anvendelse), *liss* (ligeså til refleksivet), *hill* (holdt), *filck*, *jikk*, *liŕŕ* (**lét**), *slitt* (**slét**), *titt* (**pét**), *sitt* (pt. ptc. **sét**), *sitt* (f. dyng av ni kornbånd), *stitt* (fod på forskjellige gjenstande, smlgn. **stet**). Men så henviser

¹) Om vilde dyr.

²) For etymologien er det vel av betydning, at vokalen av andre dialekter sees at være **é** og at det i Rennebu hedder *smikrinng*.

rätt (ret), *sätt* (sjette), *trättä* (13) på vokal med gammel forkortelse, smlgn. *sätt* (v. inf. sætte, og præt. satte). NB. adv. *här* og *där*.

Oldn. *i* forbliver *i*; f. eks. *spire* (f. tinde i en gaffel), *riv* (v.), *ime* (f. munden av en sæk, den del der ved tilsnøring står foran båndet). Kun i *slër* (f. slire) har vokalen en anden udtale som vækker den forestilling at ordet her kommer av et **slidör* med kort *i*. Foran lang konsonant eller to konsonanter kan det ofte blive åbent, f. eks. foran *k*, som i *lukt*, ntr. til *lik*. Behandl. av *i* som *i* er der i *dig'ør* (tyk). Kort *i* står *i* nær, især foran palataler.

Oldn. *ó* blev som sedvanligt i Norge gjort høiere forat det skulde blive mere forskjelligt fra *á* > *å*, og er almindelig østnorsk *o*, f. eks. i *rö*, *kfö*, *bög*, *bök*; som forkortet beholder det ikke blot sin udtale under bøiningen som i *rodd* (rodde), men også ofte ellers f. eks. *dottër* (datter), *bonde* (bonde). Om det at *ó* går over til *ó* se § 23; om behandlingen av *jó* § 42. Kort *o* og *o* falder sammen med *ó* foran *rð* og *rt*; langt og kort *u* både i den slags stilling og flere andre, hvorom senere.

Oldn. *ó* i ubetonet stavelse bliver (lidt gammeldags) til *u* i *gudag'*, *gukvell'* og formodentlig i gårdn. *märnäs* < **Myinuós*.

Oldn. *ú* er kanskje i Slbm. en smule mere fremskudt end det kan siges om normal østnorsk *u*, men kan dog neppe betegnes anderledes end med dette tegn, f. eks. i *trū*, *brū*, *gūt*, *būk* osv. I forbindelsen *ún* er det altid blevet *o*, f. eks. *bōna*, *brōn*, *dōn*, *rōn* (v. hekse); lignende i *romm* (n. & adj.) og *skomm* (adj. mørk), men *skumm* (n.). Præt. og ptc. av *bū* hedder sedv. *bodd*; grunden hertil kan jeg ikke forklare.

Oldn. *ý* udtales *y*, med temmelig ringe labialitet, f. eks. i *ny*, *yr* (vrимle), *şyr* (sky, om tamme dyr), *ył* (hyle), *lyş*, *şyn* (se, skotte, mens man selv er skjult) osv. I udlyd forekommer overgang til *yj* (formodentlig er der overført et *i* fra dativsendelsen) nemlig i intetkjønnsordene *blyjj* (bly), *stryjj*, *myjj* (myg), derimod ikke i *şy* (f.), *şy* (v.) og *ty* (tøi); ved ren forvanskning udtales det som *i* i eden *håfå dirå de* ([den] hårde, dyre død). Forkortet udenfor bøiningen behandles *ý* ofte som opr. kort, f. eks. i *dæhrk* (dyrke; også gjøre dyr, hæve prisen), også *djhrk*, *ræmm* (v. rømme), *æmsi* (forskjellig, uvis).

Oldn. *ø* er til adskillelse fra det av *au* opståede *ø* bleven mindre labialt end det sagtens i gammel tid har været, og er bleven noget sænket; som også foran side 10 antydet er det ikke så dybt at det falder sammen med den normale værdi av lydskriftens *æ*; det er og-

så mindre som langt end som kort at det nærmer sig dertil. Under påvirkning av omgivende konsonanter er *ø* undertiden tilligemed *o* og flere andre, mest opr. korte, vokaler, kommen med i den vokalgruppe som for østlandsk under ett nogenlunde korrekt kan benævnes åbent *o*. I Slbm. er dette delt først i to og senere i endnu flere sorter. Foruden tilfælde som *sāt* og *sætt*, *sælj* (v. *gjø*), *lāk* (bæk), har man derfor temmelig konstant eksempler som *døte* (m. *døl*), *høt* (v. *kjøle*), *tøtd* (f. pl. redskaber, sager), men ellers ofte vekslende: *næv'er* og *nøv'er* (knap, dårlig), *frāse* og *frēse* (rigtignok sedvanlig ikke om helt ensartede lyd); *stāre* (større) og *stūst*, men *fāre* (n.), *snēr* (v.); endnu længere er vel forandringernes række i *man's*ds av **mōnes-*. *øgj* bliver *æy* f. eks. *płæye*. Diftongen *øy* er i alle henseender faldet sammen med *ø* i behandling.

Kap. 9. Sænkning og åbning av vokaler.

§ 27. I den tid da de lange vokaler ved at udtales vel og høres vel fik overdrevet eller ialfald befæstet sin trange, lukkede udtale, undergik de korte vokaler, forsåvidt det ikke hindredes av de omstående sproglyd, en forandring der gjorde dem mere „brede“: når de derved engang var nærmet til en vokallyd med oprindelig lavere tungestilling end den de selv havde havt, bidrog den omstændighed at de ikke hørtes vel, meget til at de let faldt sammen med denne (sænkning).

Efterat således enheden mellem lang og tilsvarende kort vokal var borte, indtrådte i østnorsk den forandring blandt korte vokaler som kaldes vokalers åbning; da denne er væsentlig indskrænket til sådanne stillinger hvor der erfaringsmæssig let kan forekomme vokalførlængelse, må det antages at foranledningen til åbningen ligger i en gammel forlængelse eller forlængelsestendens, idet man nemlig har trukket de forlængede opr. korte vokaler bort fra den retning hvori de tilsvarende gamle lange allerede havde udviklet sig. Hvad de palatale vokaler angår, viser produktet av åbning ikke nogen artsforskjel fra produktet av sænkning, medens den nok i regelen fører til en høiere grad av fjernelse fra den vokallyd hvormed den i oldnorsk begyndte sin udvikling. Men ved de gutturale vokaler *a*, *o* og *u*, går åbningen hverken i den retning som gammel længde eller den som korthed fører, men en tredje vei. hvorved de enten får en høiere eller en halv tremskudt („mixed“)

tungestilling, så at man typisk kan betegne åben form av disse med *ā*, *ō* og *ū*; i enhver dialekt er dog nogle eller alle disse faldet sammen med andre enheder i målenes vokalsystem.

§ 28. Ved oldn. **a** kan man ikke tillægge sænkningen anden virkning end den at bevare vokalens kvalitet; de stillinger som ellers foranlediger sænkning, har av oldn. **a** ikke gjort andet end nuværende *a*, hvis udtale vel ikke er meget fjern fra den i oldnorsk. Av denne vokal er det kun få stillinger som fremkalder åbning. Gjennemgåelsen av forholdet med hensyn til åbning og sænkning ordnes her efter den efter **a** følgende konsonant, i en rækkefølge hvortil åbningens udbredelse har givet anledningen.

Sænkning av **a** foreligger altså f. eks. foran **k** i *bāk*, *frāk*, *rāk* (n. væge), *spāk*, *nahjinn*, *vahjinn*, *mahi* (adv. rolig), *bakke*, *błakk*, *nakke*, *skakk*, *aks*, *aksł*, *akt*, *fłaks*, *fłaktŋ* (v. dele sig i skiver), *hakkər* (le hjertelig), *vaksinn*. Foran **g** i *dag*, *płag* (n. plagg), *sag*, *fagər*, *magər*, *hagət*, *nagət*, *nagte*, *tagət*, *vagət*, *agn* (f. & n.), *gann*, *tann* (v. blive taus). Foran **t** i *fāt*, *fłāt*, *māt*, *att*, *bratt*, *katte*, *skatt*, *skrahłle* (v. hoste)¹⁾, *slattre* (v. slud-sne), *vattŋ*. Foran **p** i *gāp*, *skrāp* eller *skrabb*, *kłapp*, *knapp*, *lapp*, *napp*, *stapp*, *tapp*, *skaft*, *tafs*. Foran **ng** i *ayre*, *fayŋ* (n.), *hayŋ* (hænge, intr.), *hayte*, *layŋ*, *mayŋ*, *rayŋ*, *rayŋət*, *strayŋe* (lang, forholdsvis tynd træstamme), *svayŋe*, *tayŋe*. Foran **n** i *vāni* (adj. vant), *ganske*, *hanske* („og forældet *hiinske*“), *vansk*. Foran **m** i *frāmunn*, *kramm*, *stamm*, *strām*, *tamm*, *dām*, *dramm*, *framme*, *skamm*, *kām*, *lām*, *hams*, *krammł* (f. redskab til at klemme med, *klombr*), *rammł*. Foran **s** i *brās*, *fjās*, *fnās*, *głās*, *grās*, *knās*, *rās*, *kasse* (her m.), *kvass*, *lass*, *płass*, *ask*, *bask* (anstrængelse), *fast*, *gaššivar*, *hast*, *kast*, *raspət* (f. grov fil), *taske*, *tahłł* (v. være forsømmelig), *vask*. Foran **l** i *smāl* (adj.), *kāhlt* (adj. ntr. koldt), *skvaldər* (v. snakke meget), *spaldre* (f. & v.), *salmē*.

Foran **ŋ** i *ayŋe* (kvindenavn), *bayŋəs*, *grayŋ*, *grayŋe*, *mayŋ*, *payŋe*, *sayŋ* (adj.), *spanŋ* (n. et slags skrin), *spanŋe* (f. blikspand), *tayŋ* (v.), *ayŋs* (æense), *bayŋ*, *błayŋde*, *brayŋ*, *brandāt*, *sayŋs*, *vayŋt*. Foran **ł** i *all*, *ball*, *dall*, *fall* (v. falde), *hall*, *kall* (v. kalde), *hall*, *skalle*, *stall*, *alđər*,

¹⁾ Det lader sig sjelden gjøre at fiksere ordenes betydningsomfang medens man gransker målene for grammatiske formål; når jeg for ordenes identifikation må nævne en betydning, behøver det ikke at være den eneste, ja ikke engang nødvendig den almindeligste.

fall (sy fold), *hall* (v. holde), *hahlt*, *kall* (adj.), *kalde*, *mahlt*, *sahlt*. Foran *d* i *gadđ* (m. hest; gammelt furutræ), *ladđe* (v.), *madđ* (m. liden kniv). Foran *gg* i *bagge*¹⁾ (m.), *kagge*, *lagge* (v. 1. gjøre bødkerarbeide; 2 = *lakke*, gå med små skridt). Foran *bb* i *jabb* (v. tale usammenhengende), *kabbe*, *křabb* (v. klæbe sig fast), *labb*, *knabbe* (m.), *rabbe* (m.), *slabb* (v. søle), *stabbe* (m.).

Foran gammelt *f* i *grāv* (f.), *hāv* (n. håndtag), *hāvān* (best. m., *havsjøen* = havet), *lāv*, *stāv*, *avv'ət*, *dravęte*, *havv'ər*, *kravęte*, *navęte*, *skavv'ət*, *skravv'ət*, *tavęte*, *famn*, *hamn*, *namn*, *stamn*. Foran *đ* i *ba*, *břā*, *gřā*, *grā*, *rā* (adj., kun i faste forbindelser), *sāl*, *stā* (m. sted, plads), *stā* (adj.), *vā* (n.). Foran *r* i *snār* (adj.), *vār*, *nār* (n.), *arg*, *arm* (adj. svag), *arv*, *bahręte* (m. lufrør), *farge*, *fahrk* (landstryger), *garne* (v. om en vis behandling av lin), *gahrp* (m. hensynsløst menneske), *hahrke* (f. etslags rive), *harm* (adj. bedrøvet), *hahrpe* (f. kornsold), *karm*, *kār* (m. mand), *karvięę* (m. kavring), *karve* (v.), *larv* (m. en der går uhæderlig frem), *skahrp*, *skarv* (m. ussel person), *slahrk* (m. dovent menneske), *slarv* (n. dårlig utført arbeide), *spahrk* (v.), *varm*, *vahrp* (n. uld til rendegarn ved vævning av vadmél).

Men her, foran *r* med kons., træffer vi også det første eksempel på åbning av *a*, nemlig *värę* (ulv) — om *lärve* (f. fille) og *lärvätt* har opr. *a* eller *ø* kan ikke avgjøres med sikkerhet. Også foran udlydende *ę* er der sedvanlig *a*, f. eks. i *daę*, *skāę*, *skvāę* (n. lyden av vand), *smāę* (n. larm), *svāę* (f. liden udbygning), *taę* (n. tal); men adj. *fal* (tilsalgs) og *svāl* (kjølig) har *ä*, fordi de næsten ikke forekommer utenfor ntr.: *färę*, *svärę*; likeledes er der åbnet vokal i kvindenavnet *mārięę* og adj. *gäęięę*. *ę* med følgende konsonant forandrer regelmæssig *a* til *ä*: *älmanvęę* (landevei), *älmue*, *ärę* (f. alen), *dälęk*, *hälęm*, *härę*, *hälęv*, *kälęv*, *mälęm*, *tälęk* (m. talę), undtagen ved systemtvang i *skälęv*, pt. Selbygmålet (med Tydalens) er på denne kant av stiftet det sydligste der har så lidet av åbningen, og særlig er det åbning av *a* som er meget mere udbredt lidt lenger i syd. Der er derfor nogen grund til at tro, at når *värę* (og *lärve*?) her står alene i sådan lydombgivelser, så er det en levning efter et større antal. Der er nemlig noget lignende tilfælde blandt ord med andre vokaler, og dette vækker den forestilling at Slbm. under vekslende perioder har hatt størst forbindelse snart med nordligere snart med sydligere mål.

¹⁾ *o*: halvtårsgammelt *føl*.

At forkortet *á* slutter sig til *a* i *natt* m. fl., er foran nævnt. At denne vokal er indtrådt i **mónesáss* > *man'sás* ser yderst uregelmæssigt ud, nærmest som en folkeetymologi; men i virkeligheden er det ikke urimeligt at *ó* foran stærk position blev til *æ* eller *ó* og derfra senere til *a* ved temmelig regelmæssig lydovergang.

§ 29. Om *o* må man antage at alle dens nuværende udtaleformer er stærkt forandrede fra deres udtale i oldnorsk: *ó* er som sagt bleven trangere og har derved fåt en højere tungestilling end *før*; det korte *o* er for en del ved sin korthed bleven lavere og er faldet sammen med *á* som *å* (sænkning). Rimeligvis har denne lyd mere lighed med det gamle *ø* end med *o*. Fjernest fra udtalen i oldnorsk står vel det *o* der har undergået åbning. I Slbm. samt i dele av Guldalen og Østerdalen sees det åbne *o* at have været spaltet ialfald i to forskellige former, *ó* og *ó*, og i Tønset-målet har jeg ment at finde den regel for disses fordeling, at *ó* (= den nuværende form av *au*) især optræder som lang eller halvlang, *ó* især som kort; i Slbm. kan dette ikke iagttages, men i de fleste tilfælde er fordelingen der overensstemmende med den i Tønset-målet. I Slbm. har *ó* mistet sin labialitet og delt sig i *ä* (som er det almindelige) og *ę* som indtræder foran gutturaler, åbenbart fordi disse i bønninger veksler med palatal konsonant. For ældre *ó* indtræder her *ø*, dette måls sedvanlige repræsentant for *au*.

Da de eksempler hvori enkelt kort konsonant følger efter *o* eller *ø*, ofte får åbning, er sådanne for en del anbragt på en senere plads i rækkefølgen end ved *a*.

Oldn. *ok* foreligger i *fåkk*, *råkk* (m.), *såkk* (m.), *skåkk*, *ståkk* og *øk* i *råkk* (præt. rakk), *såkk* (præt. sank), *såks*, (men *vokstør*), hvortil på en vis måde kan føies *dåkke* (f.). Oldn. og i *lānn* (adj.), *rānn* (fiskerogn), *tānn* (v.), opr. *og* i *håkstør*. Foran *t* er der *o* i *gått* (adj. ntr. godt), *påtte*, *skrått*, *båttē*, *råttē* (v. rådne), *språttē* (v. springe op, om søm) og *ø* i *vått*. Ved *p* er der *o* i *håpp*, *kåpp*, *låppe*, *tåpp*, *låft*, *stråftne*, *åpne* (v); formodentlig også i *råpp* (m. = låg) og *råppe* (f. frugtklase, f. eks. av heggebær), men *ø* i *kåpp* og *tråpp* (f.). Ved *ng* er der *o* i *kånne*, *ø* i *gånn*, *gånne*, *kånro*, *lånne* (adv.), *sånn*, *slånn* (præt.), *stånn*, *tånn*, *trånn*, *ånnæf*. Ved *n* *o* i *mān* og *mānn* (m. mon), *sān*, *kānst*, *ø* i *grān* (f.), *mān* (f.). Ved *m* *o* i *kāmm* (imper.) og *ø* i *vāmm*. Foran *s* er der *o* i *fråsk*, *fråst*, *kåst* (m.), *låsne*; en uventet vokalforlængelse sees i det pers. pron. 1 pl. *ås* (os); oldn. *ø* er der i *åske*, *åsp*. Derimod synes oldn.

ø i *øldr*, (n.), at erstattes av æ i *ældær* (m. gjestebudstummel) og dets avledninger. I *snældær* eller *snældre* (krølle på en tråd) ved man ikke den oprindelige vokal; ordet er opståt av kontraherede former av **snørull* (?), **snørull* og *snørill*; der høres også *sneldre*. Efter dette er det vel muligt at overgangen *ø* > *øl* (n.) er ægte i denne og mange andre dialekter.

Foran *ŋ* *ø* i *ønŋ* (f. onn), *ænŋ* (f. and), *hænŋ*, *rænŋ* (rand), *strândã* (navn på en vis del av sognet), *vænŋ* (m. jordrotte). Ved *l* er der *o* i *kállått*, *tåll* (m. told), *håll* (n.), *håhlte* (best. m., stedsn.), *måhlte*, *åll* (høirøstet tale), og *ø* i *tåll* (m. toppen av en gran- eller furustamme), *våll* og måske *målde* (f. malle); når man ved siden av disse har *trøll* (n. trolld), så vil det jo synes tvilsomt om ordet har åbning av vokalen (*o*), eller om det, ligesom tilsyneladende i islandsk, udgår fra en form med *ø*, sammenlign gårdnavnet *reŋsett*, skrevet **Bolsæt**, ved elven *råhljã*, ***Botlen**. Avvigelse i palatal retning fra oldn. *o* er i ordet *troll* almindelig i det trondhjemske. Ved *d* er der *o* i *brådd* (m. stikkende brod, spirende korn på ageren), *skådde*, *ådd*, *ådde*, men *ø* i *hådde* (f.) og antagelig i *brødd* (f. kant, f. eks. på en kop); efter sit kjønn (men ikke efter sin betydning) synes dette at være oprindelig pl. av **bradd* (n.), stamme **brazda**; dog kunde der måske tænkes muligheden av at senere udviklingstrin av *z* kunde have omlydt vokalen; men der er vel neppe eksempel på denslags omlyd uden hvor *z* antog udtalen *r*. Ved *gg* er der *ø* i *dågg*, *hågg*, *lågg*, *tågg* (v. præet.), *vågge*. Foran kort *k* var der i oldn. *o* i *fåkk* (snefog) og *lèkk* (låg), *ø* i *dråkk* (pige), *våkk* (f.). Foran kort *g* var der *o* i *fłøgg* (n. flugt, fart), *føt* (foged), *høgg* (m. hu), *tøgg* (n. taug), men *trøgg* (n. traug), og *ø* i *løgg* (m. dekokt av blade) og formodentlig også i *drågg*¹⁾ (f. skjæker av et vist slags). Foran kort *t* er der *o* i *brått* (n. brudstykke), *fłått* (n. flydende fedt), *lått* (m. lod, del), men med sænkning i *råttinŋ* (rådden), *skått* (skud). Foran kort *s* er der *o* i *båss* (n.), *ø* i *kåss* (f. utslåt, væsentlig kun som eller i stedsnavne). Foran oprindelig *f*, nu udtalt på forskjellige måder, er der oprindelig *o* i *dåvinŋ* (adj.), *gåv* (n.), *låv* (m.), *dåmn* (v.), *såmn* (v.), *klåmn* (v.), *åmn* (m.), og *ø* i *nåv* (f. laft). Foran *ð* er der *o* i *bå*, *må* (småt rusk), *ræ* (n. fiskehud), *træ* (v. træde; vokalen kunde også være fra oldn. pr. *trøð*), *træe* (f. stang,

1) Bøies som konsonantstamme ligesom *dråkk*, med *drøgg* i plur.

troða)¹⁾, *stræe* (f. række av dyr i bevægelse, ***stroða**, samlgn. **straud** og **strode** hos I. Aasen og Ross); oldn. **o** er der i *træ* (= oldn. **trøð**, f.) og *hæne* (ung gjed) samt de nylig (s. 156) givne eksempler på u-omlyd i hunkjønnsord med kort rodstavelse, *ræe* osv. Derimod er der ofte sænkning i aks.-svag stavelse i gårdn. på **-staðir**: *håstå*, *símstå*, efter dat. **-støðum**.

Foran på forskjellig måde behandlet **r** er der også en temmelig broget behandling av vokalen, både av oldn. **o** i ord som *bår* (m. bor), *fårr* (f. fure), *går* (n. maveindhold), *spærr* (n. spor), *år-* eller *ærhåna* (orrhane)²⁾, *tårre* (torremåned), *hånn* (horn), *kånn*, *ikånn*, *bårge* (v. borge), *dårg* (m. strækning), *dårm* (v.), *fårm* (f.), *hårg* (f. mængde), *kårg*, *kåhrk*, *nårje*, *åhrk* (v.), *årm*, *årv*, *skåhrpe*, *sårg*, *tårje* (torvet), *tårv* (torv), mandnavnene *tårkjill* og *tårgår*, *skårþne*, *stårþne*, *fåss*, *hårþse*, *nårþk* — og av oldn. **o** i *mærr* (m. kjødpølse), *står* (f. stargræs), *bånn* (n. pl. børn), *båhrk*, *hårv*, *måhrk*. Foran **þ** av oldn. **l** er der altid åbning, men fremdeles av to forskjellige sorter, f. eks. av oldn. **o** i *gøþ* (adj. gul), *høþ* (hul), *køþ*, *tøþe* (tåle) med præes. *tøþe* eller (sj.) *tüþi*, *smōþ* n. (smuler), *børþte* (m. byld), *otårþte* (f. dødkjød), *kørþne* (v.), *skørþne* (v. skalle av), *døþp* (f. fordybning i jorden), *fåþk*, *gåþv*, *høþk* (m.), *høþke* (m. dygtig karl), *høþme*, *køþv*, *øþm*, *ståþpe*, *tåþv*; av **o**, som her er mindre udbredt, kjender jeg kun eksempler med **ø**: *vøþ* (m. stang, i sammensætning), *hørþse*, *svøþk*.

Til **o** med sænkning slutter sig i udtale det forkortede oldn. **ó** f. eks. i *ånn* (frygt, respekt) og i adj.-endelsen *ått*, f. eks. i *tåskått*. Mer uventet er det at **a** eller kanske helst **ja** undertiden blir labialt foran **þ** med kons. efter; det forekommer jo meget almindelig i landet, og også i Slbm., i *þøþ* (selv), men her også i *høþke* (bjelke), *spøþke* (v. spjelke), i N. Thj., især i Namdalen, synes det mere iøinefaldende og mere udbredt. Muligens kan også det før nævnte *hørþse* forklares så, uden at gribe til u-omlyden, enten av oldn. *helsi* eller av **halsa*. Og i *svøþbót* er der nogen usikkerhed om vokalen i første sammensætningsled, om ordet har heddet **sólo-* eller **sélobót*; Tydalen har *süþbót*, hvilket også i Slbm. er

1) Når Fritzner² kun anfører *tróða* som oldnorsk form, må det således være ufuldstændigt.

2) Det er i grunden rimeligere at antage, at dette *ær-* oprindelig skriver sig fra orrhørens ældre navn, *yrkna* eller *yrkn* som det hedder på sine steder i Kristiansands stift.

det almindelige. Tilslutning til de vokaler der opstår ved åbning av *o* og *ø*, kan der også findes fra de fleste andre vokaler, navnlig vil det senere sees, at *ø* og *y* går over til *ø*, *ä* og *e* ligesom *o* og *ø*; oldn. *ó* bliver foran *ʔ* til *ø*, f. eks. *spǫʔ* (m. spole), med *ó* fra tilsvarende verbum. Brydningsvokaler behandles senere § 42.

§ 30. Det oldn. *u* forekommer forholdsvis sjældent (og også i oldn. vaklende) foran kort kons., og mangler således i mange av de tilfælde, hvor man kunde vente at åbning skulde indtræde. Som en vokal med høi tungestilling er *u* nær beslægtet med flere konsonanter, og derfor indtræder ofte denne det lange *u*'s udtale også når vokalen er kort. Med sænkning bliver *u* til *o*, med åbning til *æ* — foran *ʔ* må det antages at dette *æ* igjen repræsenteres av *ø*, og foran palatalkonsonanter av *y*, men ingen av delene kan egentlig påvises. Der, hvor man tilsyneladende har åbent *u*, når man sammenligner blot med den literære oldnorsk eller med det nu almindelige i landet, vil det ofte vise sig at dialektens middelalderiske trin må have havt *y* *o*: *u* med *i*-omlyd; altid kan det dog ikke have været så, dels hvor der ikke er nogen mulighed for at ordet kan have havt *i*-omlyd, og dels hvor dialektens form har *g* eller *k* i fremlyden foran det åbnede *u*, så at der ikke kan have været *y* i det.

Sænkning av oldn. *u* til *o* er der foran *k*: *bokk*, *droktⁿ*, *hokk^r* (krympe sig), *hokk*, *hoktⁿ*, *okse*, *rokke* (f. rynke), *skrokke*, *sokk^r* og *bokt*, *tokt*. Ligeså ved *g* i *rög* (vel egentlig søndenfjeldsk) og *döna* (*dugnad*) ved nasalering, sammenlign *düg* (v. due) og *hüg^e* (20). Ligeledes foran *p*: *knopp*, *opp*, *ropp* se (røre sig). men *tuft* (en underjordisk). Foran nasalkonsonanter er sænkningen vistnok væsentlig en følge av tidligere nasalering, f. eks. foran *ng* i *donne*, *lonne*, *onⁿ*, *ponn*, *tonne*, *bonk*, *k^lonk*, *lonkinⁿ* og foran *m* i *komme*, *komm^r* (*o*: kumar), *lomme*, *nomm^r*, *omm* (præp.), *somme*, *domm* (adj.), *domp* (v.), *homm^eʔ* (m. & f.), *momm^eʔ*, *skoms*, *slomp*; til disse slutter sig også (med opr. *ú*?) *romm* og adj. *skomm*; derimod hersker den alfabetiske udtale i intetkjønnsordet *skumm*, samt i *gumm* (et slags ost). Når så adj. *græmm* har den vokal der skulde skyldes åbning, så synes der enten at måtte være *i*-omlyd i ordet eller også er formen indvandret fra Guldalen, hvor former som *ømm*, *lømm* eller lignende er de almindelige. Tvilsomt er det også om man skal sætte forandringen av *u* som foranlediget ved åbning eller ved *i*-omlyd i *ryst*

(m. rust) og *tryške* (v. tærse). Ellers er der ved *s* sedv. *u*, f. eks. *buske*, *fjuske*, *lusk*, *pust*; *sl* bliver palatalt, så man får verberne *kruhll*, *puhll*, *ruhll*, *suhll*, *tuhll*, samt (eg. ved *tl*) *skuhlle* (vævskyttel). Foran *l* sænkning i *pöl* (m. pul).

Åbning av *u* er overveiende foran *bb*, f. eks. i *kłæbb* (m. etslags melboller), *kłæbbe*, *kræbbe*, *stæbb* og *stæbbe*¹⁾; *gubbe* og *nubb* (skoplugg) synes således at være lån fra andre kanter, hvilket også ellers er rimeligt. Foran *f* er *sævv'øł* (n. sul), *dæft* (f. støv) og *kłæft* (f.) blandt de ord hvor vokalbehandlings natur er usikker. Foran *ð* er det vel også i nogen grad usikkert, i sæternavnet *ræe* og *sæ* (adv. syd); i *gū* eller *gūt* (Gud) er det ialfald ikke dialektens lydbehandling, men præsters og læreres, som er bleven bevaret. Foran *r* er der sedvanlig åbning: *mærr* (v. knurre), *snærr* (m.), *gærm* (skiddent vand), *gæhrp* (v. ræbe), *kærvsinn*, *pæhrke*, *skærv*, *sæhrpe*, *tæhrk*, *ærvinn* (adj. util. pas, fortumlet); derimod *u* i *luhrk* (m. en stor, fæl en), *sluhrk*; der er i det hele i det trondhjemske langt mindre åbning av vokal foran *r* med *p*, *t*, *k* end med konsonant med stemmelyd. Tilslutning til *u* er der når *aust* hedder *ust*, *fausk* tildels *fusk*; sammen med det førstnævnte hører kompar. *ystr*.

§ 31. Oldn. *y*, der efter det foregående har en meget usikker begrænsning overfor *u*, får i mange tilfælde sin alfabetiske lyd ved assimilation med følgende palatalkonsonant; en hel række av andre konsonanter står dets artikulation så nær, at vokalen foran dem kun sænkes til *y*²⁾. Den egentlige sænkning av *y* fører til *æ*; som åbning må det også her betragtes når vokalen går ned til *ø* eller *ä—e*.

Oldn. *y* foran langt *k* er der i præst. *rykt*, *tykt* av inf. *ryhly*, *tyhly*, samt *lykt* (f.), foran *g* i præst. *brýgd*, *býgd* av *bryjj*, *byjj*, men der er *y* også uden analogi fra former med palatalkons.: *rygg*, *stýgg*, *týgg*, *ygg'øł* (f. ugle); *gtýgg* tilsyneladende av *gløgg*. Den stærkere (og ældre) sænkning har man derimod foran *v* opståt av *g* i *nævv'øł* (f. = *nygla*) og endog av langt *y* i *jævv'ør* (f. = *gygr*).

1) Ordet *græbbe* (f., hul, huling), f. eks. i *smilgræbbe*, har formdtl. sluttet sig til disse i sen tid, efter overgangen *p* > *bb*; dog kunde det vel stå i lignende forhold til *grūve* (grube) som *nëbb* til *nëf*, ikke som også foran (s. 83) antaget, høre sammen med *gröp*.

2) Hvilken dog hos individer hvis udtale er mindre specielt selbygsk, (især hvis den nærmer sig Tydalens og Holtålens), kan gå over til *ø* eller *æ*.

Foran **p** er der sænkning av **y** i *tæft* (f. tomt, bådtofte), *dræft* (v.), *læft* (v.). Foran **ng** er grænsen mellem den svagere og den stærkere sænkning måske mindst udpræget, men også der må man sætte som hovedform *lynn* (n.), *sýnn* (v.), *stýnn* (m. sting)¹⁾, *týnnfær*, *týnn* (f.), *ýnnfær*. Foran **n** er der altid *æ*: *dænn* (v.), *sænn*, *stænn*, *ænsk*, og ligeledes foran **m**: *sæmre* (skumre) eller *semre* (smlgn. s. 163). Oldn. **y** foran **s** bliver *y*: *krysse*, *kyssse*, *lyst*, *nyste*, *syster*, *sýsson*, *mýsse* (m. lugt). Foran **l** er der åbning; det er åbenbarlig en tidlig overgang fra **i** i **silfr** til **y** som ligger til grund for målets form *sáll*; fra dette er *ä* indført i *sálldat* (soldat). Ved kort **k** er der åbning i *mëkk* (f. mæg) og dets afledninger. Foran **ð** viser *ræ* (*ryðja*) og *stæ* (*styðja*) den vokal som pleier at høre sænkningen til; på samme måde er det også med *id* — som bliver til *e*, ikke som **i** ellers ved åbning, til *ä*—*e*. Da **ð** ellers er gunstig for åbning, må det antages, at åbningsprocessen foran **ð** er stanset dengang **ð** var borte, så at vokalen stod i udlyd; således også for en del med *oð* > *æ* (foran s. 167), men, vel at mærke, ikke når der fulgte kons. efter **ð** (*hoðnu* > *høne*). Om der er **u** eller **y** i afledninger som *rænnunn* og *stænna* kan aldeles ikke sees. Oldn. **y** foran **f** har åbning i *kfäv*, *stävvef* (f. støvle), og i *sävje*²⁾ (f.) eftersom Tydalsmål, som ikke har sådan delabialisering av tidligere *æ* eller *ó*, har *sævje*. Oldn. **y** foran **r** er der i *där* (f. dør), *šär* (n. skyr, tyk melk), *smär* (v. smøre), *spär* (v. spørge), *färe* (fær), men *fýst*, *týst*; *bärssse* (f. bøsse), *mährk* (adj. mørk); også *tär* (adj. tør) kan lige godt henføres til **pyrr** og til ***porr**. Men i endel tilfælde er der sænkning foran **r**: *hæhrka*, *æhrje* (n. æmne), *æhrkjndag* (arbejdsdag), *andærje* (skispor), *ellmærje*, *sæhrpe* (v. pruste), *sær* (v. sørge). Et oldn. ***byrtre** vilde være det der svarer mod *bættör* (kompar. av *borft*). Gammelt **y** foran **l** er der i *föl* (n. føl), *höl* (m. høl), *öl* (m.), *döl* (v. dølge), *föl* (v. følge) og *fälje* (n.), *märnar* (m. møller), men gårdsn. *märnäs* ved *märn-* eller *märndä*.

§ 32. Oldn. **ø** har kun en liden udbredelse og med hensyn til åbning og sænkning er forholdet i Silbm. aldeles ikke klart, idet *ä* og *e*, der ellers fremkommer ved åbning av labial vokal, her også

1) Anføres her efter den nokså tvilsomme antagelse, at vokalen temmelig tidlig er fjernet fra den i **stinga** og har efterlignet den i slige ord som de hosstående.

2) Mere alm. er *sävje*, en form som ikke er lydlovsmæssig.

findes hvor omstændighederne i fremtrædende grad foranlediger sænkning.

Oldn. *ø* foran *kk* er der i *sëkk* (synke; præst. hedder *såkk*, og ordet har altså *u*-omlyd), *sëkk* (sænke), *slëkk* (slukke), *ëks* (øks), og foran *g* i *hëgg* (præs. hugger, av inf. *hågg*), *nëgg*, (kraftløs, svag). Ligeledes foran *ng* i *slënn* (hvis præst. er *slånn*), *slënje* og *trënn* (præst. hedder *trånn*); foran *r* i *smär* (smør). Derimod er vokalens alfabetiske udtale bevaret (gammel forlængelse?) i *ældre* (f. *øðla*), i præst. *sæv*, og i *ævre* og *æfst*; det er vistnok en gammel udtale av *øfr* man har i *ävlin* (n. livstykke). Et *ø*, ikke *y*, foran opr. *r* er der formentlig i *næddär* (nordligste, av to), mere tvilsomt er, om *mænna* (morgener) er av *myrgnar* eller *mørgnar*.

Som tilslutning til behandlingen av *ø* kan det karakteriseres, når *ø* bliver *ä* i *stäre* og *stäst* og **mónesäs* bliver *mansäs*; ligeledes når det hedder *ränsbär* av **Røynes-* og *rässet*, skr. *Rösset*, hvis første led formodentlig er *Baudr*.

§ 33. Det er i det hele ikke de palatale vokaler som foranlediger at man må skjelve mellem åbning og sænkning, og mindst *e*, fordi det forekommer så lidet foran kort kons. og fordi det er underkastet så megen assimilation av palatalkonsonanter.

Oldn. *ø* foran langt *k* er der i *bëkk* (m.), *knëkk* (v.), *lëkk* (m. led i et lænke), *rekk* (v.), *sëkk* (m.). Foran oldn. *g* i *fëgär* (fagrere), *hëgde* (v. spare), *lëgd*, *reñn*, *señn*. Foran langt dentalt *t* blir der, som i flere lignende tilfælde foran, sænkning til *ä*: *brütt*, *dätt*, *gütt*, *nätt* (adj.), *skvätt*, *smätt*, *sprätt*; hvor *t* (påvirket av påfølgende palatallyd?) er bleven palatalt, indtræder *e*: *ëtte* (*ëptir*), *ëffer* (*ëptri*), *meff* (mæt). Foran langt *p*: *käpp*, *kläpp*, *öhäpp se* (gjøre sig skade), *šäppe*, *skräppe*, *släpp*, *täpp*, *häft*, *läraft*, *šäfte* (v.). Foran *ng*: *dreñn*, *eñn*, *heñn* (v. trans.), *leñnär*, *leñje*, *peñn*, *streñn*, *trenje* (v.), *leñn* (f. længde; også lænd), *benk*, *enke*, *senk*, *teñk*. Foran *n*: *männ* (conj.), *meniss* (menneske), *pänn* (f. pen). Foran *m*: *dämm* (v. dæmme), *lämm* (m. hlemm), *klem* (v. klemme), *kämm* (v. pr. kommer), *rämme* (eller *räme*; f. langtræ i en slæde), *kämme* (kjæmme), *ämbätt* (n. forretning, hverv, især i et bryllup), *šämmäs* (v.), *främmär* (adj. comp.), *rämse*. Foran *s*: *es* (n. es i kort), *näss*, *lës* (v. pr. læser), *klesinñ* eller *klesätt* (blødagtig), *kläsätt* (klodset)¹⁾, *läss* (v. læsse), *mäss*, *büst* (adj. & m.); *brüst*,

¹⁾ Forveksles også med det foregående.

fåsk, *håspe* (f.), *håst*, *jåspå* (gjestebud), *låsp*, *måst*, *pråst*, *våst* (adv.), men *test* (hårtot). Foran *bb*: *nåbb*.

Foran kort *k*: *våhk* (v. vække), *fråk* (adj., ntr. *fråkt*), og av vb. i præs. *låk*, *råk*, *tå* eller *tåk*. Foran kort *g*: *våg* (m.), *våen* (n. det forreste tvertræ på en slæde). Foran kort *t*: *fått* (n. skridt), *nått* (n.); *et* (v. pr.) og ved bortfaldet *t* i *båre* (adj. comp.) og *hå* (m.). Foran oldn. *f*: *gråv* (n.), men *stråv*, *våv* (m.); *gråft*, *våft* (vinteruld), *håvåte*, *åmne*, *nåmn*, *ståmn*, og, om man kan regne det hertil, *låmse* (lefse). Foran *ð*: *gåte* (m. glæde), *hå* (n. kjede), *må* (præp. & conj.), *rå* (n. lem hos hesten), *stå* (v. fæste), *stå* (n. ambolt), *lår* (læder), *vår* (m. væder), *vår* (n. veir); måske er der også oldn. *e* i *får* (n. fjær); *hånnå* (f. hovedhud, hårlug), kan neppe på regelmæssig måde¹⁾ komme av det enstydige *hedna* lidt sydligere i landet). Foran *r*: *vår* (n. var), *bår* (f. bær), *sår* (n. plogskjær); *sneur* (v.)²⁾, *vårbår* (adj.), *bår* (adj. bar), *bårre* (adv.), *stårre* (m. stær), *bårg*, *tvårg* (dverg), *håhrke* (v. udfritte), *hårve* (v.), *hårv*, *mårg*, *måhrke* (v. & n.), *såhrk*, *snåhrk*, *tvåhrkes*, *våhrk*, *våhrke* (v.), *våhrp*. Særskilt mærkes *kvår* (hver), *vikvarve* (**Vikahverf**, en vis del af sognet). Foran *l*: *ihål* (adv.), *mål* (elvebakke), *vål* (adv.) og av vb. i præs. *jel*, *mål*; men *tål* (n. grundmassen i kvernstensfjeldet, hvori klumper av andre stenarter [*tyte*, sv. fem.] er indleirede), *sål* (sælge), *tål* (telgje), *båtg*, *åtg*, *åtv*, *håtg*, *håtk* (kvindenavn = **Hølga**).

§ 34. Medens det med hensyn til *e* er åbningen hvis forekomst er ringe og uklar, er ved i sænkningen dette; den vokal som opstår av *i* der hvor man kunde vente sænkning, er kun sjelden så meget anderledes end produktet av oldn. *i*, at forskjellen er folket selv bevidst. Man må vistnok regne for at det er åbent *i* som findes f. eks. foran langt *k* m. fl., men når meddeleeren er opmærksom på at det er den sag man lytter efter, så udtaler han lukket *i*. Jeg noterer altså, tiltrods herfor: *nåkkår* (sparsommelig), *pråkk*, *såkk*, *snåkkår*, *ståkk*, *ståkke*; i stammen **dråkk** opgives både *dråkk* og *drækk*, hvilket formodentlig skyldes to forskjellige oldn. former; *dåkt* (adv. tæt), *håkkår* (le), *kvåkne*. Ligeledes foran langt *p*: *knåppe* (f. & v.)³⁾, *dråptått*, *såfte*. Foran *ng*: *fånnår* (n.), *sånnå*,

¹⁾ Smlgn. dog andresteds i det trondhjemske *håll* for **hålla** og **hålda**.

²⁾ Ordet bruges enstydigt med et *snår* om surrende, susende eller spragende lyd, bægge åbenbart avledede eller påvirkede av henholdsvis *snúa* og pt. *snera*.

³⁾ F. eks. *knåppe* *ågåm* (blinke).

tugg, tynge, dugg'et, svugg'et, vrugg'et, blynk, kvyk, myk. Foran **m** har jeg fåt meget vaklende opgaver, mest f. eks. *himm'al, sum'lätt*, men *sem't, svemm'et, vem'tinn*¹⁾, dog næsten i alle ord vaklende mellem disse vokaler. Derimod ved kort **m** *rämm* eller *räm* (n. skov- eller agerstykke). Foran langt **s**: *diss* (v. gyng), *miss* (v. miste), *viss, fisk* (m. & v.), *justinn, kristne* (v.), *kvsk'ke* (v.), *kvst, visp*; men ved **sl**, som er bleven palatalt, er der **i**: *rihly* (f. et slags sold), *tihly* (f. aks, top, f. eks. på havre).

Men når man kommer til stillinger som pleier at fremkalde åbning, bliver der større vokalveksling. Foran kort **k**: *bekk* (n. beg), *strek* (n. streg), *vekk* (n. den del av en vante, der sidder om håndledet). Foran kort **g**: *stæg* (n.). Foran **jkort t**: *bätt, gnätt, lätt* (n. farve), *näv'erspätt* (n. liden remse av næver), *vätt*. Foran kort **p**: *gräpp* (n. puds, streg), men *gröp* på vanter. Foran kort **n**: *länn* (lin, adj.). Foran **f**: *dräv* (n. f. eks. *snædräv*), *räv* (n. riven), *dräft* (f. drift av kvæg), *skreft* eller *skræft, räff'et* (rifle), *läv'or* eller *läv'or*. Foran oldn. **ð**: *bæ* (v. bede), *fræ, læ* (n.), *læ* (m.), *mæ* i smstn. (*mægare*, mellemgulv, *menatt*), *næ* (adv.), men *nättatæ* (nedad), *skræ* (n.), *smæ* (m.). Foran **r**: *derre*, og opr. *hæhr'ke*. Foran **t** opr. **i** i *stälk* (stilk), *šäl* (skille).

Kap. 10. Vokalbehandling foran oldnorsk **rð** og **rt**.

§ 35. Ved de forbindelser av **r** med dental konsonant der på Østlandet og tildels også i Slbm. danner kakuminal, er der en vokalbehandling som har betydelige særegenheder. Foran oldn. **rð** har målet næsten gennemført vokalforlængelse, og oldn. **o, ø** og **u** i den stilling viser ved sin nuværende kvalitet (= oldn. **ó**) at de allerede havde denne forlængelse dengang forskjellen mellem **ó** og **o** blev befæstet. Idet **dø** har den samme vokalkvalitet også foran oldn. **rt**, må det antages at de har havt den samme forlængelse også der, uagtet den der nu er tabt. Når de øvrige vokaler foran **rð** ikke på samme måde er taldet sammen med de tilsvarende lange, så viser det at vokalforlængelsen foran **rð**, når det gjælder andre vokaler end **o, ø** og **u**, skedde efter at de opr. lange vokaler i henseende til kvalitet var udskilte, f. eks. når **harð** ikke som i svensk og dansk fik **å**-lyd, men beholdt sit **a**. Enten kan vokal-

¹⁾ Om det sidste hører hid er temmelig tvilsomt.

forlængelsen være indtrådt senere eller vokalernes adskillelse i kvalitet være skett før.

§ 36. Oldn. *o* foran *rð* er der i *bör* (n.), *föł* (v. fjærne), *före* (f. læs), *mör* (mord), *nör* (nord), *ör*, *sköre* (v. støtte), *spöł* (m. hale på fisk), *törn* (best. m. tordenen), *vörinŋ* (beskaffen). Foran oldn. *rt* har man oldn. *o* eller en tilslutning dertil i *svortte* (v. sværte), *svorttŋ* (sortne), *fortt* (adv.). Oldn. *o* foran *rð*: *fjör* (m. & adv.), *jöre* (f. gjord), *jör* (f. jord), *svöł* (m.), måske også i det best. fem. *bakoła* (bagremmen i en sæle), hvor *ól* og *ořdo* (av *arða*) helst bør antages at være flydt sammen, og foran *rt* i *vortte*; avvigende *måt* (mår). Oldn. *u* foran *rð* har man med regelmæssig behandling i *skör* (i smstn. *sköränŋ*), *åtbörå* (f. pl. adfærd), *tébörå* (omstændigheder); i sidste led i *ávábår* er der formodentlig indtrådt vokalassimilation som er overført til *nébår*; i *sténöł* må man sagtens have **steinurð*, men i *grånöł* (hvor der står tæt av grantrær) er sidste led vistnok *hóll*; da hverken *urð* eller *hóll* forekommer usammensat i dialekten, opfattes sidste led i disse sammensætninger som identiske¹⁾. Oldn. *u* foran *rt* kan man vel antage i adv. *bortt*, verbet *fortte* og ved brydning av *y* i *sortte*. Som det pleier at ske i pt. ptc. er derimod den sedvanlige vokal i bøningsklassen bevaret i *vurtti*.

§ 37. Oldn. *a* er bevaret som *a* både ved *rð* og *rt*: *ał* (m.), *gar*, *hår*, *jarber*, *jartte*, *svartt*. Foruden *gar*, som her betyder gjærde, forekommer, som ellers i det trondhjemske, dets dublet *gåł* (gård) som lånord; ligeledes mærkes *kortt* (kart, kun om moltens).

§ 38. Slbm. følger N. Thj.s deri at oldn. *e* foran *rð* ialfald som oftest falder sammen med *a*. Det ligger nærmest at antage, at *e* i den stilling ved åbning er bleven en bred *æ*-lyd, og så derfra (sammen med høit *a* f. eks. i *dał*) trukket hen til det mere udbredte dybe *a*²⁾. De hyppigst forekommende eksempler både på *e > e* & *ü* og *e > a* er vel: *brurfär* (brudéfærd), *fär* (f. spor), *färas* (v. færdes), *färög* (frisk og rask), *järe* (v. gjærde), *järe* (n. jorde), *højär* (f. hovedgjærde), *hër* (v. hærde), *téhēła* (hærdet, overført), *håłög* (hårdfør), *särinŋ* (m. apparat hvori gryden hænges over ilden), *vär* (adj. værd), *küvär* (n. en kos værdi), *värå* (best. f. ver-

¹⁾ Bægge er hankjønnsord.

²⁾ Smlgn. s. 174 *kvär*, *vikvarve*.

den). Foran **rt** kjender jeg ingen eksempler på overgang til **a**: *ärttrə* (v. ærte), *ärttər* (erter), *snärtt.*

§ 39. Oldn. **i** er almindeligvis allerede i middelalderens senere del gåt over til **y** foran **r** og således også foran **rð** og **rt**. I Slbm. som i trondhjemske mål i det hele er oldn. **stirðr** gåt en anden vei, og hedder *stər*; på grund av omsætningen mellem **r** og vokalen i **strita** kan man egentlig ikke sige at det er **i** som er blevet til **ä** i adj. *stärttinn* (tung at bære); det er hellere en svarabhakti-vokal. Den normale behandling, **i** (> **i**) > **y** > **ó**, foreligger i *vøt* (røre ved; lystre), *svøtinn* (uvørren), *värttər* (vørter). Oldn. **y** er der i *bærre* (f. byrde), og oldn. **y** må også på én eller anden måde forudsættes at være det oldn. udgangspunkt for vokalen i *ärttre* (tygge drøv), der fra oldn. kun kjendes i formen *jörtra*.

Kap. 11. Assimilation fra nabokonsonanter.

§ 40. I den foregående opregning av eksempler på åbning og sænkning i forskjellige lydombgivelser, er i regelen det forbigåt, som syntes begrundet i ligefrem assimilation med de nærmeste konsonanter, enten det så var isolerede eksempler eller hele rækker. Her skal jeg nævne de fleste eksempler på progressiv og regressiv labialisering og progressiv og regressiv palatalisering av sådan art.

Efter labial forlyd blir der en mere labial vokal end man skulde vente i mange spredte tilfælde, både med lang og kort vokal.

Endel sådanne gjentages her fra § 23 hvor de nævntes som eksempler på kombineret u-omlyd av oldn. **á**: *bō*, *bodde*, *fō*, *kōe*, *kōrn*, *kānro*, *spōn*, *vōn*, *vonn*, *vōrn*, *vōte*; kun den progressive labialisering sammen med nasaleringen har frembragt det samme resultat i *sō* av *svána*.

Lignende forhold forekommer ved andre vokaler. Av kort **o** opstår **o** i *kost* av *kvøst*, i tydelig modsætning mod ord som *kost* > *kāst*, *oško* > *āske*; *vokstər*; også av **e** efter **v** kommer der tilsyneladende **o** i *kvøllsvör* av *-verð*; av samme art er vel også overgangen fra **a** i *kvānne* (kvæles) av *kvafna*, såvelsom i *kvæv* (*kvéfa*), *sæv* (*svéfa*), *svøt* (svælge), *kvøt* (*hvøfa*); i *bøtke* (bjelke), *spøtk* (spjelke) vilde formentlig ikke den labiale fremlyd have kunnet påvirke vokalen, hvis der ikke engang havde været en tendens her som i N. Thj. til at labialisere foran **t** med følgende konsonant. Når oldn. **é** er

bleven til *y* i *flytt* (v. flette) i stedet for til *i* som i *litt*, *tutt*, *slitt*, så kommer det vel også derav, at verbet *flytte* hedder *flytt* og gav en vis anledning til tilslutning (smlgn. *læs* o: *løysa* med betydning fra *læsa*, pag. 162).

§ 41. Blandt de foran nævnte var der jo flere hvor labialiteten også fremmes ved efterlydens beskaffenhed, såsom *kvæmn*, *kvæv*, *sæv* o. fl. Udelukkende fra efterlyden må labialiteten udledes i *ræv* (ræv), *k læpp* (v. klippe), *læppe* (v. læbe), *skræfte* (v.), *tæmmær* (n.) og måske i *sæbbot*.

§ 42. At vokaler, fordi der har gåt *j* (i) foran for dem, blir mer palatale end de ellers vilde blive, er et temmelig udbredt fænomen i dialekten. Således er *a* gåt over til forskellige *æ*-lyd i *jenn* (jern), *jenn* (gjerne), *jæmn* (jævn), *jährp*, *jät*, *jell* (hjal), *jellar* eller *hillar* (kjelder), *jen* (tjern), *senne* (stjerne) — om det netop i dem alle er oldn. *ia* som formen er udgået fra, kan være lidt tvilsomt. Derimod er *a* bevaret i *jarffe* (hjerter). En vis mulighed for at der ikke er nogen palatalisering av den art av *a*, er der i *fæl* (fjeld) og *fær* (fjær) smlgn. side 158 f. Derimod er den palataliserende virkning av *i* tydelig i *bælle*, *bæhrk*, *bænn*, *mænn*, *spæll*; i *hætt* (kjød) kunde sagtens den samme vokal være nået uden noget i foran den, og i *fæt*, *fjæt*, *mæt*, *møhtk* må man sige at den vilde være nået (smlgn. s. 168 ff). Men foran *rø* palataliseres vokalerne ikke (smlgn. §§ 36—38), ligeså lidet som i *jarffe* foran. Oldn. *e* forandres av det palatale *g* til *i* i præses *ji* (giver) og ligeledes *ei* i *jit* (gjed).

Oldn. *jó* i hjemlige ord er kun bevaret foran *rø* og *rt* f. eks. *fjör* (fjerde), *fjorttā* (fjorten). Som det regelmæssige må det ansees at *jó* går over til (*j*)*æ* f. eks. i *fæs* (fjøs). *ffæt* (hurtig), *græn* (kornvarer), *hære* (n. tjor), *læ* (n. lyd), *læs* (adj. & n. lys), *lære* (ljore), *ræmme* (n. fløde), *slæg* (adj. sløv), *snæ* (m. & v. sne), *sæ* (sjø), *sær* (f. skjór), *sæt* (skyde). Når der for oldn. *jó* forekommer (*j*)*u* og *y*, så kan det måske være påvirkning fra *j* som har givet foranledning til denne tilslutning til de talrigere oldn. ord på *jú*; det første hersker i *brusk*, *ju* (f.), *hul* (n. hjul), *hul* (n. oldn. *pjó*, brugt om den bratte bønning på ljåen). Oldn. *jú* bevaret således som det skulde ventes, har man i adj. *júp*, *mjuk*, *suk*. Oldn. *jó* der nu optræder som *y* (*y*) har man i *gryn*, *tyv*, *lyn*, *lysse* (nordlys), *lystær*, *snysk* (knusk), *trysk* (m. ringved på en æske) og de sterke verber (undt. *skjóta*) såsom *bý*, *ry*, *sy*, *frýs*, *nys*, *brýt*,

ngt, tryt, tyt. Oldn. jú i st. verber er altid blevet til *y*, f. eks. *fyk, ryk, stryk, ftyg, lyg, dryp, kryp*, (*y* hersker også i sådanne som *jyv* og *styp*), og sedv. også ellers, f. eks. *stygge(ban)* av *stjúk-, dryg* (adj.), *nype, rype*.

§ 43. Det er rimeligvis et endnu større antal ord, men måske mest mindre hyppige ord, hvori palatalisering kommer fra endelsens konsonanter. Denne forekommer nemlig i store rækker som den eneste regelmæssige behandling af vokalen i sådan stilling.

Ved *a* forekommer denne assimilation kun som bifænomen til en forandring som *a* må antages at have undergået før, i eksempler som *jenŋ* av *jarn*, *keŋ* av *hjal*. Også ved *o* og *ø* er det således; den form av åbent *o* som i nabodialekter repræsenteres av *ó, v* eller *æ*, er delt i: *ä*, der hvor ingen assimilation kunde indtræde, og *ę* foran palatalkonsonanter og gutturaler — ved de sidste fordi de under bønning kan blive palatale; derfor altså *lekk* (låg), men *lätt* (lod, del).

Oldn. *u* bevares som *u* foran *gg* i *gŋugge, skugge*, foran langt *t* i *suffør* (v.), *uffu* (ud av) og ved tilslutning til den stilling, f. eks. i *uffä* (udenfor), *luffnan* (løitnant), *mēnuff, sluff* (v.), foran *nn* i *brunŋ* (m.), *grunŋ* (adj.), *kunŋóg, munŋ, tunŋ, unŋ* (v. unde), foran *nd* i *brunde* (v.), *dunðør* (v.), *hundør* (n.), *runŋ, stunŋ, stunde* (v.), *sunŋ* (n.). Men med sænkning *honŋ* (hund). Foran *ll*, f. eks. *full, gull, krull, sullē, tullätt*; foran *l* med dental: *skull, skuhlt, svuhlt*.

Oldn. *y* veksler ofte med *u*; i *spytt* (v.) og *stytt, synŋäfar, tynŋe, frynsa* (m. pl.), *plýndør, synŋ* (adv. sønder), *synŋ* (v. svømme), *synŋdag* skyldes vokalens beskaffenhed mere andre omstændigheder ved ordenes historie end den palatale påvirkning fra *nn*, netop ligesom i de ord hvor former med *y* ubetinget er det normale. Med *y* foran *tt* har man ord som *bytte* (f.), med forkortet *ŷ*: *sytt* (v. passe, drage omsorg for), med forlænget *t*¹): *flytt* (v. flytte), av *flytja* — assimilationen er meget tydelig overfor lignende verber som *ræ* av *ryðja, døŷ* av *dylja, kævje* av *klyŋja* og andre (§ 31). Med nuværende *jj*, gammelt *đj*, *bryjje* (f. trækker til at have svinenes føde i), *deŋmyjje* (banketræ)²). Foran *nn* og *nd*: *synŋør* (søndre), *synŋ* (f.), *kyndóg* (uskikkelig). Foran *ll* og *ld*: *full* (v. fylde), *sull* (f. svill), *sylðóg* (adj.).

¹) I det trondhjemske meget almindelig med langt *t* og en bønning som viser at formen er ret gammel.

²) Synes egtl. at være **dengja-hnyðja*.

Ligesom med andre vokaler der er kommen ind under *æ*-lydenes klasse, så adskilles også de oldn. *i*-lyd, der ved åbning har nåt *æ*, i *e* i sådanne ord som *bekk* (beg), hvor der følger guttural, og *ä* foran andre konsonanter. Eksempler på bægge behandlinger av *i* foran side 174 f.

Også for oldn. *e* foran gutturaler er behandlingen foran § 33 påvist. Foran palataler indtræder regelmæssig *e*, f. eks. med *ŋ*: *brenn* (brænde, trans.), *henn* (kjende), *renn* (rende), *sennas* (skjænde), *bende* (n. taug til at bære *i*), *ende*, *grenn*, *senn*; med *l* i *bell* (formå), *fell*, *gnell* (v.), *helle* (f. hylde, helle)¹⁾, *kvell* (adj.), *skrell*, *smell*, *stelle* (n.), *svell* (v.), *telle* (f. ungt nåletræ), *elde* (v.), *fell* (m.), *jell* (f.), *helde* (bånd om fødderne på heste), *melðar* (m.), *sveht*. Også ved *t* forekommer oldn. *e* > *e* i *ette*, *ettar* og *mett*.

Derimod bliver oldn. *e* til *i* foran palatalkonsonant i svagt betonedede ord; *ift* (**ekki**), *ijinn* (**engi**), *innō* (**enn núna**).

Endvidere hænger det sammen med denne assimilation når oldn. *é* nu udtales som *i* i visse ord foran gutturaler og palataler (s. 162), og i det enkelte ord *flétta* udtales *y* (*flytt*).

Hvor *i* er forholdsvis vel bevaret, er det sedvanlig skarpere udtalt foran de egtl. palataler end i former med f. eks. labial eller guttural; altså *renn* men dat. *riŋjā*, præs. *legg* men inf. *lije*. Også foran de palataliserede dentaler bliver *i* væstl. identisk med oldn. *i*, f. eks. foran *ŋ* i *finn*, *minne*, *sinn*, *trin* (adj.), *vin* (v.), *blinn*, *grinn*, *mindar* (mindre), *sindar*, *slindenn* (gårdsn.), *slintre*, *vin* (m.), *vinstar*, *vintar*; foran *l* i *spill*, *still*, *trill*, *dihltar*, *jill*, *jildar* (v.), *mill*, *spildar*, *vildar* (bedre).

Endnu mere falder forskjellen i *sinene* på den behandling *i* får foran *ðj* i svage hunkjønord, hvor konsonanterne er bevaret som *jj*, og i verber hvor de av hensyn til præs. og præt. er bortfaldne: *smiðja* > *smijje*, *viðja* > *vijje*, men *biðja* > *bē*. Også ellers er der ofte palatal med foregående skarpt *i* i svage fem., f. eks. *nihje* (fedthinde over maven) *fihje* (skindet av et dyrs læg), *silhje*.

¹⁾ Det er ikke klart hvorfor *hella* her også har betydning som *hylla*; formodentlig hører det på nogen måde sammen med at i større dele av stiftet det andet ord, *hylla*, *hyll*, har overtaget funktionen for bægge og desuden for det senere nævnte *helde*.

Kap. 12. **Assimilation mellem vokaler i stavelser
med ligevægt.**

§ 44. Det er sedvanligt i Slbm. at der foregår en progressiv assimilation fra første til anden stavelsesvokal, når den sidstnævnte etymologisk skulde være minimalvokalen (*ə* eller *e*). Dennes eftertryk er dog så svagt, og assimilationen er så ufuldstændig, at der aldrig forekommer forveksling af denne assimilation med den regressive assimilation i ord med ligevægt.

I følge fremstillingen foran § 8 og § 19 *a* bliver 2den stavelses *a* i infinitiver og svage hankjønssord med kort rodstavelse til *å*. Dette *å* påvirker vokalen i 1ste stavelse således, at også denne blir til *å*, foran *r* og *ʒ* måske endnu oftere udtalt *ø*. Uagtet rodstavelsensvokal således er uden betydning for den nuværende udtale, bør man dog ikke (således som prof. Hægstad [Gamalt Trøndermål s. 64 f.] tænker sig forholdet ved *u* under tilsvarende omstændigheder)¹⁾ tænke sig det således, at endelsensvokal umiddelbart er indtrådt i stedet for rodstavelsensvokal. Man har ingensteds hos os sikkerhed for at det er foregået på den måde, men flere steder fuldstændig sikkert bevis for, at det er foregået på en anden, enten når vokalen var *å*, eller når den var *u*, eller ved bægge, det sidste især i Østtelemarken. Når man så ser, at der både i Slbm. og i de fleste, måske alle, dets nabolænder findes enkelte spor af den tilstand som hersker f. eks. i Tinn, at rodstavelsensvokal er en mellemting af dens gamlevokal og endestavelsens, så må man antage at slige mellemtrin engang har været det almindelige også i Slbm.

Det lader sig ofte kun under tvil gjøre at fastslå den opr. rodvokal i et ord der har „udjævning“, assimilation mellem bæggestavelsers vokaler, idet ordet selv intet oplyser derom og i mange tilfælde heller ikke dialekten for øvrigt. Men desuagtet er det jo derefter fremstillingen må ordnes.

Av herhenhørende svage maskuliner med *a* i 1ste stavelse har jeg optegnet omtrent 25 særskilte ord, hvorav her blot skal

¹⁾ Dersom aksenten ved de forskjellige endevokaler var lige stærk, så var de fysiologiske betingelser lige for udjævning med *å*, *u* og *i*; det tror jeg de har været. Men de sjælelige betingelser for assimilation synes at have været mindre virksomme ved *i* end ved *å* og *u*.

nævnes som eksempler: *ågå*, *gåvå* (gave), *håttå* (tørt nåletræ), *håkkå*, *småttå* (mængde), *tårå* (styper, kludrer), *vånå*. Av ord med oldn. *ð* mellem vokalerne hører hid *skåe* (skade) og *spåddå* eller *spåde* (spade). Når formerne uden *ð* har *å* i 1ste stavelse, så viser det, at det ikke væsentlig er av den gamle nominativ de er opståt, men av cas. obl., idet de er udgåt fra en form med eller uden *ð*¹⁾ med to ligevægtige vokaler. I sen tid er så de to korte *å*-lyd ombyttet med *æ* ved efterligning av hankjønnsord med lang rodstavelse. Nominativ må man dog regne for repræsenteret ved et par hankjønnsord med opr. kort rodstavelse, *nasse* (næse, av oldn. flertal *næser*) og det her visselig meget nye *tåte* (m.).

Tilsvarende verber (inf. eller pt. ptc.) med fuldstændig udjævning har jeg optegnet i et antal av omtrent 60, deriblandt de stærke: *åttå*, *drågå*, *fårå*, *gåttå*, *gnågå*, *gråvå*, *låttå* (visse funktioner av oldn. *låtå*), *måttå*, *skåkkå*, *skåvå*, *tå* eller (foran vokaler) *tåk*. Blandt de svage skal jeg kun omtale: [*ågå* (erte sig ind på), *åsd* (anstrænge sig), *brågå* (blinke, vifte, om uroligt lys), *bråså* (lodde), *gråmås* (harmes), *kråvå* (krabbe, krybe), *såkkå* (kaste i kortspil), *skåttå* (skrælle), *skråttå* (skjelde), *småttå* (larne), *våddå* (vade), *åtvårrå*, *fårsvårrå*, *fårvårrå*, *hannsåmå*, *øpændågå*, *rannsåkkå*).

Nogle, især av de verber der høies som *tapa* i oldn. har dobbeltformer, dels med *a* og minimalvokal (naturligvis opr., og vel endnu fortrinsvis, i pr. ind., og præt.), og dels med *å* i bægge stavelser, egtl. inf. og partic.; således *spårrå* og *spår*, *tåpå* og *tåp*, *åtvårrå*, men *vår*, *kåvå* og *kåv*; *gåpå* bruges kun om at være uforsigtig; ellers, også i inf., *gåp* og *gapi*. Udjævning over en nu bortfalden konsonant er der i *hå* (have), *plå* (pleie), *tå* eller *tåk*, *vå* (ved siden av *våddå*); også *spåddå* er endnu til, men alm. bruges *skå* og *spå*, samt *bå* og *bå*. Desuden mangler udjævningen i enkelte ord som står i nært forhold til enstavelses [stamord, f. eks. *pråt* og *såge*. *språl* (sprælle) hører ikke hid, da det er av **spraðla*.

Udjævning av *ø* til *å* er der i de svage hankjønnsord *nåvå*, *såttå* (høvre), *såttå* (avsats), *spånå*, *tåttå* og (med tabt *ð*) *slåe* (slæde). Nær hertil hører også de foreliggende eksempler på partiel assi-

1) Tydalens mål er i de fleste henseender en mellemling mellem Slbm. og Holtålens, men i dette tvertimod; det har flere ekspl. på *å* i udjævningsformer end Slbm. og danner således heri overgang mod N. Thj., særlig Stjørdalen (Meraker).

milation, tiljævning, *læð* av **læa*, *ræe* (f.), av *ræð* (f. pl.), av **ræð*, av **ræa*¹⁾ (stang). Av sterke verber hører hertil: *bård*, *dråpð*, *jå* (give), *låkå*, *låsð*, *şård*, *ståtå*, *vågå*, *vår(ð)* (være), *våvð* og av svage *jår(å)*, *skråvå*, *spåld* (eller *spålle*), *vågå* (bryde vei med sneplog); derimod tror jeg helst, at *håtå* (lægge kjød i gryden til kogning) ikke er noget **kæta*, men er avledet av ordet „kjød“ i den oldnorske eller en senere form.

Av hankjønnsord med *i* er der udjævning i *båtå*, *håtå*, *måe* (*mide*, et tømmermandsredskab), *råvå*, *stågå*, *svådå* (svie), *våtå* (varde), og av verber i *håtå* (kildre), *kvåså* (hviske), *lāmå* (oplemme), *lånå* (lindres), *lāvå* (leve), *pråkå* (pirke), *rågå* (muligens av *raga*), *råvð* (rive og slide), *şånå* („bisse“), *şåpð* (bestemme, ordne til), *skråkå* (bringe i ulave), *svågå* (svaie), *våtå* (vide). Udjævningen er ikke udført i *læe* (røre, oldn. *læa*).

Udjævning av *o* findes i hankjønnsordene *båe* eller *bådå* (grund, baa, i vandet), *bågå*, *dråpð*, *fåtå*, *fåtå*, *kåvå*, *nylå* (i Tyd. *nylåddå*; efterslæt), *lågå*, *måså*, *påså*, *rågå* (topmål), *spård*, *tråtå*. Desuden kjender jeg omtrent 25 verber av den slags, hvoriblandt de stærke *kāmå* og *såvð*, og svage verber som *måtå* (1. gjøre tyggebevægelser 2. lægge penge op ved daddelværdig sparsomhed), *mård* (ulme), *ståtå* (stamme). Oldn. *ø* er bevaret i *knådå* og *skådå* (besigtige), men mangler i det uregelmæssig behandlede *træ* (træde) som måske har sin vokal fra sit præs. *træ*. Desuden mangler udjævningen ganske i *tøf* (tåle), ældre (især i præs.) *tåfi*. At turde, pr. *tår*, har ingen infinitiv. — Sammen med disse hører også det enestående hunkjønnsord *kånå*, dannet av den oldn. nominativ *kona*.

Av ord på *u* som har undergået udjævning, kjendes kun substantiverne *brånå*, *spånå* og *ihågå* (ansvarsfølelse, bekymring) og verbet *månå*, gå fremad, av hvilke ord neppe noget kan siges u betinget at have *u* i oldn. Dette er derimod tilfældet med verbet *dug* (due), som ligesom flere andre, ikke har nogen form med udjævning, fordi der er så lidet brug for dets infinitiv.

Usikker er rodvokalen i *kråså* (kryste) — smlgn. svensk *krossa*? — og *råmð* (lede, opsøge).

¹⁾ Bægge ord er skikkede til i ental at betegne en flerhed, ligesom det vel allesteds kollektivt hedder „at bære staur“. Ordbøgerne viser de antagne mellemtrin (for bægge ord) fordelte over Trondhjemsamterne.

§ 45. På samme måde som *a* bliver *å* i udlyden av de korte svage hankjønnsord og i verberne, så bliver oldn. *o* eller *u* i de korte svage fem.s endelse til *u* (s. 88 f.) og dette fremkaldet samme vokal i første stavelse. Formedelst nasalering bliver det udlydende *u* i den bestemte nom. sing. forandret til *ō* og dette stemmer atter 1ste stavelens *u* om til *o*. De mig bekendte svage fem. med opr. *a* i rodstavelsen, som ved *u*-omlyd har fåt *ø* og senere ved fuldkommen udjævning *u* i første stavelse er: *bŕuku* (liden plade), bestemt *bŕokō*, *buku*, *fjuru*, *gutu* (fure, stribe, f. eks. slipt på siden av kniven, høvlet på et sagbord), *huku* (hage), *ludu* (lade), *muru* (mare), *slugu* (pleiel), *snuru*, *svuŕu*, *ŕuru*, *trunu* (egtl. trane; et skjældsord der beskylder for tverhed), *tugu*, *turu* og sammensætninger av *vøku*, f. eks. *jänsuku*. Forlængelse av rodstavelsens vokal og mangel på *u*-omlyd og udjævning udmærker ordene *gātu*, *kaku*, *vāru*, som formodentlig her og mange steds i indre dele av stiftet er lånte fra byens ældre dialekt eller den dermed beslægtede i Fosen. Nogle korte svage fem. med opr. nom. *-að-* (ligesom *ludu*) fik *u*-omlyd til *øð*, og senere åbning, vokalforlængelse og endelig *æ*: *ræe*, *væe*, *spæe* (også *spudu*) og måske *stæe* (også *studu*)¹.

Oldn. *ø* blir udjævnet med endelsens *u* i *lugu* (liggen), *ruku* (træspade), *sutu* (sidden) i sammensætninger som *opsutu*, *kvellsutu*, *suru* (sigd), *spuŕu* (tyndt ben, vel egtl. spolebenet), *vuru* (1. væren, 2. snyltende larve hos kvæg). Forlængelse av *e* (tilsv. til *gātu*, men her lånt fra stam verbet *eta*) er der i *ētu* (krybbe), også *ete*.

Oldn. *i* er der i *udu* (stille eller tilbagestrømmende vand ved elvebredden), *ruvu* (rift), *sunu*, *slutu* (fille, rim. av **slitu*) *trell-ruðu* (en sygdom hos heste), *vuðu* (æmne, av **viðu*), *vuku*.

Oldn. *o* har man i: (*nðsá*-) *buru*, *busu*, *frudu*, *husu*, *kŕugu* eller *kŕuvu* (kløvning), *knudu*, *kutu* (hytte), *krutu* (fedtgrever), *luku* (skyvelem), *rutu*, *skuru*, *stugu*, *trudu* (trædebret). Den udlydende vokal er bortfalden efter at have voldt *u*-omlyd i 2det sammensætningsled i *øtvøŕ* (alvor), efter at have voldt fuld assimilation i *äŕmus* (almisse). Samme behandling som i *ræe* m. fl. nys foran er der i *træe* (stang), *stræe* (række).

¹) De har, rimeligvis temmelig nylig, havt en bønning omtrent som: nom. **spōðø*, cas. obl. **spōðu*; ældre: nom. **spāðø*, cas. obl. **spōðu*.

Oldn. *u* er der vel snarest i *flugu*, *furu*, *smužu* eller *mužu*, *haggužu*; enten *u* eller *a* er det rimeligste i *fžusu* (smule).

Oldn. *y* er der i *musu*.

§ 46. Foran, i § 19 især s. 88 og 92 ff. blev det påvist, at det kun er en mindre gruppe av ord hvori valget mellem *e* og *i* i endelser er lydlovmæssig begrundet. Som følge derav er der heller ikke sådanne talrige eksempelrækker på at 2den stavelses *i* udøver påvirkning på vokalen i foregående kort stavelse som med hensyn til *á* og *u*.

Assimilation fra endelsens *i* omfatter kun én større gruppe, nemlig stærke pt. partic. med kort rodstavelse. Dertil slutter sig visse partic. med lang rodstavelse, og ganske enkelte ligevægtsverbets præsens.

Mod oldn. *a* i rodstavelsen synes endelsens *i* at være virkningsløst; de oprindelige participier, adjektiverne *nažinn* og *važinn*, adv. *maži*, det prædikative adj. *váni* og verbet (eg. præs.) *gapi* viser jo det. Dog afficerer *a* av den dobbelte påvirkning fra de for „åbne“ vokaler gunstige konsonanter *r* og *ž* og endelsens *i*, nemlig i adjektivet *gäžinn* og kvindenavnet *märižž*. Derfor ligger det nærmest at tro at det er analogi og ikke assimilation der gjør, at ptc. av de stærke verber av 6te avlydsklasse (*ala*, *fara* etc.) ikke har *a*, men en palatal vokal. Man kan altså ligeså vel for disse som for *draga*, *taka* og *drepa*, *eta* (og i dette mål også *bera*, *stela*) gå ud fra den tilstand at dialektens ældre form havde *e—i* i pt. part. Forsåvidt konsonanten mellem disse var en sådan der slet ikke påvirkede dem (ialfald ikke i palatal retning), er der i dialekten en ældre og en yngre behandlingsmåde. Den ældre, som omtr. stemmer med den i de nærmeste dialekter i N. Thj., har i 1ste stavelse *z* og i anden *i*. Den yngre, som stemmer med Tydalens og Holtålens, har derimod i det tilfælde *e—i*. Eksempler av 6te bøningsklasse er altså *li* eller *eži*, *firi* eller *feri*, *gäži* (*jili*) eller *geži*, *grivi*, *mäži*, *skvi*, *sviri* og av 4de & 5te *huri* eller *beri*, *drapi* eller *drepi*, *lisi* eller *lesi*, *žiri*, *stži*, *viri*, *vivi*. Dersom den intervokaliske konsonant er palatal, er hele målets udtale ens, nemlig *driži*, *gniži*, *skiži* og *iži*, *liži*, *siži*, *tiži*, *viji*. I præs. *tijje* (tier) har *i* i endelsen først forandret rodstavelsens *e* til *i* (*peğir* > **piğir*), hvorfor også inf. uregelmæssig hedder *tijj* i steden for **teğ*, og er derefter selv bleven svækket. I de ord hvor konsonanten er bortfalden, er bægge vokaler sammendragne til *i*, nemlig *kži* (*kłegit*), *sti*

(*slegit*), *tī* (ved siden av *tīhi*, *tēkit*), *bī* (*beðit*), *jī* (*gefit*). Sammen med disse hører i lydlig utvikling *hī* av *heft(r)*, altså med mellomtrinnet **hifi(r)*, og *sī* av *sēgi(r)*, **sigi(r)* — medens inf. hedder *sēi*. Det har fra en enkelt kilde været mig fortalt at gamle folk har brukt *jāri* for det almindelig *jār* (gjør).

Det er ingen stor forskjell der i Slbm. gjøres mellom disse former, der i oldn. havde *e—i* og dem som havde *i—i*. Som allerede s. 14 udtalt er endelsens vokal i dialekten sedvanlig skarpere artikuleret end rodstavelsens, såmeget er der igjen av fortidens aksentuasjon av endelsen, og derfor blev også rodstavelsens *i* noget mere åbent end endelsens. Og da der også her findes nogen overgang til Tydalens og Guldalens mål — med *revi*, *šeni* — så blir forskjellen fra dem med opr. *e* kun ringe. Hovedformen i 1ste bøningsklasse er altså sådanne ptc. som *drwi*, *rādi*, *rvi*, *svādi*, *šni*, men ved palatalkonsonant *bihi*, *skrihi*, *slihi*, *siji*, *stiji*. Samme opr. lydforbindelse og samme lydbehandling som de førstnævnte viser præs. *lwi* (lever).

I verber av 2den bøningsklasse, bøiede som *fjūga* eller *bjōða* har pt. partic. i dialektens grundsprog havt vokalen *u* gjennomført, ikke høvt *o*, som normal oldnorsk. Dette *u* er så i alle verber omlydt av endelsens *i* til *y* — undtagen i *skuhi*, undertiden også *skyhi*, av *šāt*. Ellers hersker *y* og *y* som *i* og *i* foran, og vel også undertiden *æ*, svarende til Tydalens bøningsmåde; det sedvanlige er altså f. eks.: *būdi*, *frūsi*, *jūvi*, *krūpi*, men *bryhi*, *fūyji*, *ryhi*. Til disse slutter sig participiet *syvi* (sovet) og adj. *lydinŋ* (lodden). Derimod, med oldn. *ú*, *trūtinŋ* (fornærmet).

Etpar stærke pt. part. med lang rodstavelse (av 3dje avlydsklasse) har oftest den samme vokalbehandling. Det er *tūjji* (også *tūjji*) og *synji*, altså bægge sådanne som har palataliseret guttural, og som har *y* også i inf. og præs. Da der ikke kjendes sådan vokalbehandling i andre ord av 3dje bøningsklassens partic., da desuden *sprikk* tildels har *sprikkhi*, og da *skuhi*, det eneste partic. i 2den bøningsklasse av sin type, hører til det eneste verbum som ikke har *y* i inf. og præs., så synes det sikkert, at vokalen *i* inf. og præs. ind. har været en væsentlig faktor ved utviklingen av disse participiers form.

Oldn. *o* påvirket av *i* i endelsen viser kun usikkert nogen forandring i det eneste eksempel *tūhi*¹⁾, temmelig gammeldags for

1) De foran side 93 opgivne eksempler på bevaret *i* i svage præs.

sedv. *tøte* (pollr). Fuldstændig upåvirket av **i** viser **o** sig i *kåmm-inn* eller *komminn* og i adj. som *råtinn*, *nåminn* (lam), *dåvinn* (lammet), *håvinn* (hoven).

§ 47. Foruden den assimilation mellem vokalerne i tostavelsesord som i §§ 44—46 er påvist inden bestemte grammatiske kategorier, er der også lignende udjævning eller tiljævning som ikke har noget andet sammenhold end det som deres lydlighed gir dem. Som følge derav er de i det hele friere i sin lydudvikling, viser rigtigere den rent fonetiske tendens; dog påvirkes lydbehandlingen noget fra disse faste grammatiske udjævningsgrupper. En avvigelse fra grupperne forekommer ofte blandt de spredte ud- og tiljævnninger: den 1ste stavelse er ofte lang; thi her besad 2den stavelse ofte mer lydstof end hvor den blot var bøningsendelse, så at der opstod ligevægt mellem to lange stavelser — en ligevægt der snart blev av samme beskaffenhed som hvor det var to korte stavelser.

Sammen med hankjønnsord og infinitiver med ligevægt (§ 44) hører både i oprindelig beskaffenhed og i lydbehandling et antal ord hvorav de fleste har havt opr. **a—a** og **o—a**, og som nu har **å—å**. Enestående i sine respektive bønninger er *dågå*, flertal av *dag*, medens f. eks. *daʔ* har *daʔa*, og *snårår*, kompar. av *snår*, medens *fʔat* har *fʔatar*. To **a**-lyd er der fremdeles opr. i *gåmå*, *håmår*, *håvåll*¹⁾ (m. tiden før slåttonnen), *håvåll* (n. „væversylle“), *jåddår*, *såmå* (samme), *såmm'å* eller *såmm'ånn* (sammen) og sidste led i *brurstågår* (brudesvend)²⁾, dersom det er identisk med *stavar* (i Orkedalen efter Ross *ståvår*), hvis betydning (egtl. stubbe) dog synes at passe mådelig, idet *stuv* om personer (i Telemarken, efter Aasen) betyder tølper, klodrian; *våsåll* (m. vase av tråd og lign.).

Av sognets gårdsnavne på *staðer* er der nogle der har **å—å**, tilsyneladende sådanne hvis første led for sig alene kunde have vokalen **å**: *håstå* (***Håstaðir**, N. G. XIV), *kråkstå* (***Kröks-** eller ***Kråkostaðir**, smstds.), *såmstå* (***Soðmostaðir**, ligeså); hvis der i 1ste

med kort rodstavelse forøges altså med *tåli* av *poll(r)*, *hi* av ***hifi(r)** og *si* av ***sigi(r)**. For ældre sprogrtrin beviser *tijje* et ***pigi(r)**.

¹⁾ Også *hovåll*, (dat. *hovåldā*). Første stavelse har måske egtl. **ó**.

²⁾ Der er en som vælges av bruden og en av brudgommen; deres hverv er at ledsage hver sin av disse, og tilsammen at passe på at ingen glemmer bruden.

led står andre slags vokaler, får man derimod *-sta*: *ballsta*, *kyllsta*, *mårsta*, *oksta*. Der synes således at være udjævning mellem vokalerne i de førstnævnte. Fra en anden side betragtet synes *-stā* i disse at høre sammen med *stō* i Støren, (f. eks. *rokstō*) og *sto* (f. eks. *rikston*) i Meldalen — på hvert sted stemmende i vokal med dat. plur. og svage fem.s nom. plur. Efter min formening bør bægge forklaringer forenes.

Oldnorsk labial vokal i 1ste og *a* i 2den stavelse havde *kāpār*, *mārā*, *sāmār*, *tāmās* (Thomas), *tāmāsfjor*; med adv. *āvā* forbinder sig *āvābār* (nedbør) som ved sammenligning med *ātibōrenn* (f. pl. adfærden), *tātibōrenn* (omstændighederne) viser sig at have vokalassimilation. I *lādālōs*, av **liðalaus*, løs i ledene, *vāgāsāt* (veiskille) har vi eksempler på at en bøjningsform får ligevægt i sammensætningen og således fjerner sig vidt fra det usammensatte ord.

Men der er også adskillige eksempler, ikke altid letforklarlige, på at *a*—*a* ikke har foranlediget nogen udjævning; foruden komparativer som *fātatar*, *glā'ar* f. eks. *āl* (kjerneved i gran og furu, av *aðal*), *daða* (speciedaler), *framā* (*framan*), *lakann* eller *lakenn*, *badann* (m. bul på klædningsstykke), *fāramn* (førets tilstand); i den sedvanlige trondhjemske form *gammāt* er det en form med synkope, f. eks. nom. plur., som ligger til grund. Efter eksempler man ellers ser, kunde det også heller synes uregelmæssigt end normalt at der ikke er *ā*—*ā* ved lang 1ste stavelse i *hanā* eller *hänā* (oldn. *hennar*), *stakall* (eg. *stakkarl*, væsen av hankjøn), *stakar* (opr. det samme ord). Som eksempel på virkningen fra et *a* i 2den stavelse kan man pege på modsætningen mellem *gullmo* og *goffa*, bægge smst. med *guð*. En form uden assimilation har man i *kommār* av **kumar* (rakle på træer), måske egtl. av **kumr*.

Der er temmelig mange ord hvis form slutter sig til de svage fem. med ligevægt. Av disse har der været *a*, ved u-omlyd *o*, i *humuṭ* (m.), *jukuṭ*, *huku(ṭ)* i smstn. med *kūṭ* eller *skō*, *kupuṭ*, *skukuṭ* (m. etslags skjæker; dets plur., om andre skjæker, hedder *skākṭa*), *stupuṭ* (tårnfod), *stugur* (utrivelig gran), *studug*, *humursfōt* (hulingen under knæledet, av **hōmar* for **hamarbōt*). Oldn. *o* er der i *brutuṭ* (én der arbejder voldsomt), (*ōtuṭug*). Oldn. *i* har *jurug*, *sumuṭ* (f. simple *o*: renko). Ubestemmelig vokal har *trumuṭ* (tværdriver). Til disse kommer de opr. sammensatte ord *dugur*, *brustūk* (og *brystūk*), *humuṭ* (f. agersyre, hos I. Aasen *høymola*), *mūtru* (eller *mītru*), *rumus* (rundhåndet). Udjævning mangler i *kūg'e* (20).

Den modifikation fra en nasal, som gjorde det svage fem. *ludu* til *lodö* i dets bestemte form, er også repræsenteret blandt de spredte vokalassimilationer, nemlig i *tonör* av *pinur*. I *moro* er ingen forandrende assimilation tilstede.

Der er mange ord med *i*—*i*, hvorav jeg kun anser det rigtigt at nævne dem med kort 1ste stavelse her, såsom *fiuill*, *gåsinn*, *kisill* (top [legetøiet]), *snijill*, *snipill*, *spijill*, *spikinn*, *stikill*; præp. *ivi*; kun med *e*, aldrig med *i* eller *i* har jeg hørt 1ste stavelse av *hevill* (høvl), *hevinn* (m. ærmlinning); i *serill* (spidsmus) er jeg tilbøielig til at at benægte at nogen *i*-lyd kan findes i 1ste stavelse.

Også av de nærstående assimilationer med *y* er der temmelig mange. Dertil hører f. eks. *bytyll* (m. butelje), *hyhyll* (haseled), *krytgr*, *mý* eller *myky*, *mykyll* skal være ældre form for nu sedv. *miðill* (Mikal), *nyhyll*, *tyjyll* (tøile). Vokalernes art er vaklende i *brjnyll* og *brænyll* (Brynild); *fýry* og *færi* (præp.); *fýrynn* og *færynn*; *hybbgn* og *hæbbgn* (gårdnavn. Høiby); *hyll'yk* og *hæll'ak* (et nu forældet hovedtøi); *týryll* og *tæryll*¹⁾ (kjernestav).

Så er der også nogle assimilationer som der ikke findes eksempler på i de foran omtalte grupper. Således med *ö*: *brællæpp* (eller *brælläpp*), *ællæv* (elleve), *tædær* (tiur), alle opståt av forskjellige vokaler.

Dernæst nogle med *e*- og *æ*-lyd: *bärfätt*, *gärbär* (gårdn. Garberg), *hällvätt* (helvede), *kärel* (n. 1. osteform, 2. to bøtter med vand), *lämen* (lemæn). De to har på regelmæssig²⁾ måde opståede *æ*-lyd. I *gärbär* kan intet vides om 1ste led; i *bärfätt* er *ä* gåt over til *ä* i 2den stavelse, som det let gjør i dette mål; i *kärel* ligger formodentlig flertalsformen, som også indeholder labialvokal (*kæröld*); thi Tydalen har *köröll*.

Endelig er der rimeligvis sammendragning av to assimilerede vokaler i *hø* av *høfuð*, for en del at sammenligne med *löðu* > *löö* i Tønsetmålet (side 156 f.). Den samme vokal er der i de sammensatte ord *vølmøt* (vadmæl), og *ølvøt* (alvor), hvor denne vokal er indkommen fordi det tykke *l* er så tilbøieligt til at føre alle labialvokaler hen til den udtale³⁾. (Forts.).

¹⁾ I alle endelser med *l* og *n* kan der stå *i* for opregningens *y*.

²⁾ Som ord med uregelmæssig udjævning burde foran også have været nævnt *ågd* (*eiga*) og kvindenavnene *uðu* (*ölof*) og *suðu* (*Sólveig*).

Fra Solørs Finskog.

Ole Matson.

(Fortsættelse).

Lydbetegnelsen.

Av sådanne tegn som er mindre bekjendte for almenheden, anvendes her *ŋ*, *š*, *l̥* og *r̥*. Med *ŋ* menes ng-lyden, f. eks. i *lanŋ*, og *š* er den almindelige østlandske sj-lyd, f. eks. i *šæra* (skjære), *hæ|š* (hals)¹). Med *l̥* betegnes det tykke *l*; men den tykke lyd av *d*, *t*, *l*, *n* og *s* betegnes snart ved at sætte *r̥*, snart *l̥* foran den, efter som det kan antages at være lettest for læseren, f. eks. *lær̥dde* (lærte), men *tæl̥dde* (telgede), uagtet udtalen er overensstemmende. Dialekten har *i* for *y*, og derfor også *ei* for *öy*; *ɐ* er en mellemtung mellem *a* og *ö*. Optegnelsens *a* er lydskriftens *a* (dybt *a*), *u = ü*; *au = øü*. *ei = æi*, ligesom også *e*, når der påfølgger *nn*, *ll*, *dd*, sedvanlig er et *æ*, nemlig overalt undtagen i *henner* og *hennes*, *denne* og *denna*, *bellet* (billede), *velliŋŋ*, *šelliŋŋ*, samt former av verberne *šellja* (skille) og *fellja* (feile), *šella* (sjelden), *žellar*, *elles*. Disse dobbeltskrevne konsonanter betegner altid — med de nævnte undtagelser — palatal konsonant (*ŋn*, *ll̥*, *dd̥*) i forbindelserne *ann*, *enn*, *inn*, *unn*, *all*, *ell*, *ill*, *ull*, osv., medens derimod *nn*, *ll*, *dd*, efter *æ*, *o*, *ɐ*, *å*, *ø* er dentale; efter *i* og *u* er også *tt* palatalt. *kj = ž*, men *tj = tj*.

Ord der er forbundne med bindetegn, udgjør en aksentgruppe, med fælles tostavelsestonelag, hvis der ikke står andet aksenttegn.

(Red).

Åvertru, traulliŋŋ å slekt.

Finna hadde mange slags åttjæringŋ å traullkånster. Somt var fær å jæra gutt att, ner de vante fælk å krøtter nåe, hell fær å vale sæ šel̥ å de dem hadde. Nåe var fær å sætta šukdom på are fælk hell jæra dem nåe anne vont på krøtter hell på jo|la heller slekt.

Menn da laut de væra nån slaks gammall urætt, sem skulle beftalas. Å ska einn sem ittnå vont hadde jo|t dem, trudde dem sæ itte stann tell.

¹) egtl. udtalt hærs.

Di usinlie, sëm skulle hjälpe dëm, jorðe itte vont tå ni rot¹⁾, åk'ke dëm nå itte kunne heller ville.

De mæste tå ma'ta sine fækk finna tå krøttersom; krøttera var de likeste dëm hadde, å dëm hadde mie kok'lemennter me dëm fer å bærje dëm mot udirom, sëm de var så mie tå denn'ti, åsså fer å få-dëm-tell å mjølke bra.

Kørsmessmårån (denn trea mai) laut jetarñ renne nækjinñ tre goñjer runn'om fjøse. Denn da'gen åt dëm kørskaku sëm var baka tæ jul. Åver fjøsdæra sætte dëm kjirukørs. Fer hell dëm sætte bjølla på krøttera om vårñ, hadde dëm julmallt å påske-sallt ti a å jikk runn'om fjøse.

Fiste goñja krøttera var't utslæft om vårñ, brukte kjærriña å sitta åver fjøsdæra, å da hadde ho åfte på sæ denn svartkjoln ho hadde hatt me ho jikk tæ allters.

Tømmesmess å pinns'ti skulle dëm itte haugge ve; fer da var't kuen hallte.

Einn dag om vårñ fækk dëm itte eta kjøtt; fer da var't krøttera gråbeinrivne om sæmmærñ.

Einn dag om sæmmærñ måtte dëm itte smaka mjøl'k; fer da kãm de mærk i mjøl'ka.

Ner mjøl'k var't spillt i værmen, laut einn skunne sæ å kaste sallt etter, elles kunne de bli uløkke.

Om mekkelsmessdagen skulle krøttera fiste goñja slæppes i jole å bittes i vinnterfjøse. Da ga matmora jetarñ i smær'-å-brø, å ner'n hadde eti opp de, jikk-en-sta å hadd'inn krøttera. Menn dëm måtte itte tåla i eineste ol, åk'ke hann hell kjærriña. Alle di are skulle au fara stillt denn da'gen, itte tåla høgt, bære gviske de nøvenndiste. Somme brukte å ha vøtter på sæ me dëm batt krøttera.

Allt dette jorðe dëm fer de krøttera sku få rolihet om vinn'terñ, å itte raute å slite i banni.

Tell mid'das denn da'gen var't de slakte å tellaga en sau, å me dëm åt denn, satt dëm i fjøsi å venne riggen tell nan. Bei'na la' dëm på i bestæmt^o stelle tell åffer åt udirom. Ner dëm hadde jor't detta, skulle itte udira røre krøttera dørøs sæmmærñ etter.

Sommetir brukte dëm å skuve ut bakleignes tur fjøsi en

1) av ny rod o: således at den handlende var den der begyndte.

rat-sau¹⁾ hell kælv át gråbeinom. Me traul'a fækk denn, skulle dæm lett di are væra.

Krøttera fækk i blanninj tå gulvsøppel, kvenn-jift²⁾ å vske.

Tell jul var de au mie å pæsse på å kámmá hau. Me dæm ga krøttera om julkvelln, skulle dæm seia tell hærtt ein'kelt krøtter: „Et å vær gla; de er julkvelln ikvell“.

Om julmárán skulle hærtt krøtter ha en bæta tå all fólke-mata. Dæm skrapa nêla³⁾ å i de blanne dæm smør, ost, kjøtt, fisk, brø, pottiser, brennvin⁴⁾, øl å slekt. Detta jorde dæm fær de traul-ling itte skulle bite på krøttera.

Denn dágen hadde dæm heller itte værme å kokte låg å sørpe át krøtterom, menn jorde de kvelln fær.

Ner i ku hadde lakt-ne⁵⁾, skulle dæm itte næmne a på namn på fleire vikur, menn bære seia „ku“a. Mjølkebitta jikk dæm itte me bær ute da, menn hadde i kløe áv'er a. I drekke át ku'n hadde dæm kjin'nilmor-væv; da skulle a mjølke meir.

Ner dæm slo ku'a me vri'inn viu, kjørd' a bo'rn.

Dæm skulle itte smaka mjølka tå i nilett ku, fær hell ho hadde smaka på a šel.

Me dæm bar maurtuv å fliser i fjøse, skulle de bli manne lammonyer. Hadde dæm gvite fliser, skulle de bli gvite sauer, tå maurtuv svartte.

Me dæm slæft-ut krøttera om várn, brukte dæm å leigge i eigg unner treskalln. Di krøttera sëm trådde på eigge, skulle bli bortte om sæmmærn, anti bli tigne tå udirom, hell leigge sæ ne i mirer, brut-áv be'na på sæ hell slekt.

Slo dæm tre nálaudder i kjinna, kunne ijgen ferdær've smære. Somme brukte å dreipe tre blødrápár i kjinna me dæm kjinne. Da skulle ijgen kunnja maktstæla krøttera.

Me dæm kjøfte i krøtter, lurde dæm sæ tell å fá-me-sæ litt mækk å bæss tur há'sa der ku'a hadde stått fær. Detta stakk dæm i kjæftn på a, å da skulle a trefs dit ho kámm.

Saulde dæm i krøtter, stakk dæm sommetir en tageltott tå rompen inni i navarshel i fjøsveigga, slo-ti en buss⁶⁾ å lette krøtttere

1) vraget, udskudt sau. 2) kvernstøv. 3) knadetrauget.

4) Somme spet'akelmakarer brukte å tømme i dramvis me brennvin i krøttera fær å fá dæm fulle. Da hoppe dæm å skreik å ville sløss liksëm fulle kærer. Etterát sëmne dæm sëm are fillhunner.

5) o: båret. 6) en liden kile.

røððe tagle laus. Neð dē vart-att på stelli, skulle itte krøtterløkka flöttja frá gaļa me ku'n.

Fer skæbb (etterismau) brukte dæm å ji krøtterom en bæta steikt erm, sëm var tiginn fer hell gauken gol. De gnuddu dæm fint å ga krøtterom i drekke.

I anna rá var å smerja dæm me en slaks kjirusmørning å læsa i slik bøn:

“er men å groa trætte om ettere¹⁾; så kámm lugua (o: kjirua) tur ve'n å sa'a: „Je skær dæ bote, å je skær dæ gro“.

På juri å rigga át kuom sætte dæm kjirukær, så itte murua skulle rie dæm. De kunne dæm sætta i ta'ke au, å der brukte dæm sommetir å šelre ut svartte beletter.

Finna trudde krøttera kunne fjettes, så dæm vart gånés på eitt romm i fleire da'r. Dæm trudde de skogen kunne jømme dæm au, så de var urå å finn-att dæm om kvelln.

Hadde dæm i ku sëm itte ville gå-hematt om kvelln, tenne dæm værme ti en brukt ba-kost. Me denn jaga dæm ku'a tell skogs. Sea skulle a gå-hematte šel.

Neð dæm hadde vøri tell okse me ku'n, kærse dæm tre gongjer áver rig'gen på a, så ho skulle bli tidd. Sea sætte dæm en ja hell náe anne gvast áver a, så ho itte skulle kaste kæfven.

Dæs'sëm ku'a trådde²⁾ át i anne fjøs, la dæm julmallt å páske-sallt unner sinn eien fjøstreskall. Etterát skull' a gå-hemm.

På livkælvom³⁾ tog dæm en lapp tur eine øri å kaste de nol'-áver. Da skulle kæfven trefs å væra fri fer udir å aen skæ.

Vart i krøtter šukt, så de var urolí å heitt, trudde dæm bærjefelke plage de. Fer de brukte dæm å skute áver fjøstake hell áver ku'a inne i fjøsi.

Spann dæm etter klókka sæks om lerdaskvelln, fækk dæm inna løkke tell sauom sine, sa dæm. Følkk sëm hadde fælt lønne⁴⁾ leigger, skulle ha go sau-løkke.

Me æktefelk var uvänner, hadde dæm inna løkke me krøtterom sine.

Om haust'n brigde dæm øl å kokte ræmm-graut. Da fækk niss'n en ølkopp å i graut-trau, så'n skulle væra glup tell å dra hei át krøtterom om vinn'tern.

*

1) edderet. 2) længtede. 3) de kalve der skulde leve op. 4) lodne.

Menn de var en meign me are tinnj á pæsse sæ fer au:

Ukrestne onger kunne bli bort'bitt, ner alle var ute, hellå me værmen slákk; dáffer laut alt'meine¹⁾ ein n væra inne så leiyni ongen itte hadde fát namn. Stál hell sælmbok i vauggen bærdede fer á bli bort'bitt. Sommetir sëmme dëm inn søll i reiven.

Her gong dëm jorde opp værme, slo dëm ring om en me næva á sa Jøs'su namn, fer de itte skulle bli vågværme. Me dëm skulle brenne brátá, brukte dëm au á gá runn'om brátán fist á læsa.

Om juldagen skulle dëm itte ha værme på graven á itte hennte vatt'n frá brun'na. Denn dá'gen skulle dëm itte reise bortt — itte sámre sëm át nemste grannstugun. Om aendagen me dëm jikk etter vatt'n, slæfte dëm en áv'brötinn spik ne i bru'n.

Om vårn ner dëm sætte kálrot á neper, stakk dëm frøe jøn-nom en bjønnstrupe. Da skulle de bli digre á goe röt'ter á neper.

Fiskevasar skulle dëm jæra om lanngfrædan; da skulle de bli mie fisk á fá der.

Fiskevattna kunne bli bort'sæmn, så de itte vart fisk á fá der; ner nån kaste daue katter, hell šelde lorttete linkler i dëm.

Vart nån uvænnar om fiššija, flætte fisken fer dëm baa. Vass-råa²⁾ telde itte de nån nappes om de hann ga dëm.

Grætte onger stakk dëm i kers ut og inn jønnom i dær, sëm de var bori lik jønnom. Hellå vart dëm stökkne opp i murpipa á sea sætt på hannkvænna.

Kleine onger brukte dëm á stække jønnom en sæla, sëm låg på treskalla, hellå vart ongen smeigd jønnom di klea, einn hadde hatt-på-sæ me'n jikk tæ all'ters. Sommetir kaste dëm boks'n át mann'a på dëm.

Fer jolsau³⁾ vart onga stökkne unner i tørv, sëm var laus i mitt'n, menn háng-fast i bæe enner. Somme brukte á stække dëm jønnom en trekant fá tre hop'böttne jár.

Fer á stæmne blóe me nån hadde ferdært' sæ, les dëm desser bøn:

Nausæ rauda rauska, mæ versa rauska mann Jodas rebbæse-mænn⁴⁾.

¹⁾ egtl. **alt með einn**, alltid, uavladelig. ²⁾ Et slags troll, som skulde bo i vandet og råde for fisken. ³⁾ Engelsk syge.

⁴⁾ Hr. dr. Y. Wichmann i Helsingfors, som har ydet Norvegia den store tjeneste, at søge at forklare disse stærkt forvanskede brud-

Hellå denn:

Læsa kon sena, asakkan aida sæ kon biga joga lakki kanda helvedin bordin avilen¹⁾.

Somme seier døm fækk bløe tell å stane me døm slo me aukshæmmæra rek'ti hart i jo'la, så denn sëm blødde, tværskvatt.

I trea rå var denn: Hann gri'per åver såre å seier:

„Du skær stå sëm Jord'an sto da Johan'nes døfte, i Farens, Sønnens å denn Helligånds namn“.

Ner nån var ærmstøkkinn, les døm denne bøn'na:

„Mina kæærmen jælett odaja nari guttan hambot sãm gidasin. Mada mosta man alanen bo jorikka alanen. Læp mæt mæn janen. Mina gutken san han bas kidasin. Mollan karvan, moian karvan lænnæ ulte uexem merri mennen. Gibbelen, gibbelen baggalen ban-nanen man“²⁾.

stykker af finske tryllesange, tænker sig at den første har lydt: „Nouse, rauta raiska, mene (eller mee) vierasta(?) raiskaamaan, juutasta repäisemään“, hvilket skulde betyde: „hæv dig, du usle jærn, gå for at skade en fremmed (o: en anden, ikke mig), for at såre den onde“; altså opr. ikke besværgelse for at stanse blod, men for at opægge jærnet mod en anden.

1) Forfatterens meddeler oversætter således: „Du skal stå som en væg og en skigard, som en jente, der bærer sit bara barhodet til helvedes port“. Dr. Wichmann læser: „Seiso kuin seinä, asu kuin aita, seiso kuin piika joka lakkia kanta helvetin portin ovella“. = „Stå som en væg, vær som et gjærde, stå som pigen som bærer hue (på hovedet) ved helvedes port“. Om barn nævnes intet i den finske tekst.

2) Hr. Matson gjengiver efter sin hjemmel indholdet således:

„Jeg binder ormen, binder tænderne ind i svælget på den, så den ikke skal bide mer. Den var grå (eller sort). Biddet skal bli godt igjen og ormen smyge under trærsødder, gjennem tuer og flyve over ni hav“. Dr. Wichmann læser: „Minä käärmeeen jalat (?) otan (?) ja (?) kätken hampaat sun kitaasi. Mato musta maan alainen, puun juurikan alainen, läpi mättähän menijä, minä kätken sun hampaasi kitaasi. Mullan karvainen, mujan karvainen, lennä ylite yhdeksän meren. Kipeille(n) kipeille(n) pahoille(n) paranemaan (?)“. = „Jeg ormens fødder (?) tager (?) og (?) gjemmer tænderne i dit svælg. Du sorte underjordiske makk, du som bor under træts rod, du som går gjennem tuen, jeg gjemmer dine tænder i dit svælg. Du muldfarvede, du jordfarvede, flyv over ni hav. (Dette skal blive) de syge, de syge, de dårlige til bedring“.

Etteråt fadervår, menn itte sputte; før de hadde ʋrmen jort. Døm hadde are å ennda stærkere bønnen, somme tå døm, sål'lessn ei så ʋrmen sprakk å størtt på flækka¹⁾.

I anna ʋrmbønn på nærst var slik:

„Gu fərban'ne dæ, dinn ʋrm, dæ skær døm hata både kvinne å mann. På dit brøst skær du kraka, tå jor'n di næring etā. I Farens, Sønnens å denn Helligånds namn“.

Etter denn bøn skulle ʋrmen sprække, å remne på stelli.

I linnere rå var slik:

Døm pisse i vinnstør sko'n, menn tog itte åkke de fiste hell de siste. Me denn sko'a slo døm denn sëm var støkkinn, åkke de var fëlk hell krøtter, å les denner bønna:

„ʋrmen tala tell si mor: „je stakk en mann igår“. Tist mann! mā'n'n er like go. I Farens, Sønnens“ osv..

Før jekt å gnerking i leom brukte døm denn råa, at døm jikk åt i fløtt hus å la'a de šuke læm'me på treskalln. Einn sëm var-me, haugg da me i auks åver le'n. Denn šuke spør: „Hør heig'ger du før?“ Denn are svarar: „Je heig'ger gner'ken tur le'n å i ve'n“.

I anna rå va å stæla fatfilla på i stelle einn var inne. Kunne einn få jort de så ho itte vart saktne, vart 'n go att.

Værk å taunnværk dåktirde døm me å ta litt værk på tre pinner å slø di inn i nolsia på i tre. Lik'sëm me døm haugg før jekt å gnerking, skulle šukdommen gå tur mennišen å inn i tre'e. Menn dæs'sëm nån haugg-ne tre'e, fækk en šukdommen, om de var aller så manje år etter.

„Før en trædve år sea var de en bigderkær, sëm låg hos øss å haugg tem'mer. Einn dag vart 'n så lenn'di tå taunnværka så'u huje enne å'ver sæ. Hann væske sæ, sætte på sæ frak'ken å ville gå tell 'n Jon Terpi å få'n-tell å rive tur sæ taunna.

„Nei, de skær du itte jæra“, sa en finne sëm var hos øss. „Jom'mæ li'ter je så“ sa denn are; „elles trur je skall'n remner på mæ“, sa 'n. „Talar du væl ve mæ, [så kann'i je tør jæra dæ go att“, sa finn. „Ja kann du de, skær je šei'ko dæ me de blir brennvin i Bæk'ka“²⁾.

1) Se stykket: Skråkkarbær'sfëlk.

2) Bækken er en plads, hvor de undertiden solgte brændevin. Dette er et ofte brugt ordspil på Finskogen.

Så tog fiinn en pæppirlapp, tulle'n ihop', tutre å les litt på'n, å la'a 'n på taun'na. Me 'n hadde hatt denna på tau'nn i korttirs-ti, tog fiinn ut 'n att, jikk ne'krign' ðiggarn, bårå høl me tælknia ti i tall, stappe tūlln inni å dreiv-ti en plugg. Taunnværken åt bagga' var sëm en var soft bort.

Kjugu år etter var einn tå husmennom åt Bjønnbia her å haugg sagtemmer. Denna tal'la sëm fiinn hadde bleige bort taunnværken ti, hadde vørti di'ger, å denn var blæka¹⁾.

„Pæss dæ fer denna tålln“, sa je; „heig'ger-du-ne denn, så får du taunnværk“. Bigderkærn jorde bære lo åt dessa, å sætte tell å felle.

Menn i de sam'ma tal'la datt, var de ak'ko rat sëm einn skulle ha skøti'n — så fort kåmm taunnværken på'n. Hann skreik å bar sæ, å de vart itte likere, fer hell 'n fækk taun'na ut²⁾.

Somme 'skreiv traullbønn på en pæppirlapp, tulle denn om to salltkaunn å la'a på taun'na.

Emanuel Branzell, sëm var præst i Jækklin³⁾ på denn svæn-ske finnskoga fer en hallfjær'senskjugu år sea, færtæ'ler litt om åttjærign' å traullign' hos finnom de leite.

Denn sëm hadde taunnværk, tog elli'ere me sæ å jikk åt 'n nol'fennes bækk. Der slo dëm værme, å me de knøsken brann, tog dëm vatt'n i mu'unn å les denna bøn'na tre gonger:

„Jobb sto på steiner å jorde rein sine sure bein; da kåmm Kre'stus gånes. „Hør står du der å jær? Ta vatt'n i dinn munn å sprut de i grunn, så blir du go i samma stunn“. Menn dëm måtte itte tala hell så sæ atten'ne me dëm jikk hemm hell bort. Denna rå'a hadde præst'n brukt šv', me'n hadde hatt taunnværk, å de hadde hjælt au; menn hann hadde da itte lesi å sli'i værme, seier'n.

Branzell færtæ'ler om en glup åttjærar på nærske sien. Hann hette La'rs Gustås å skulle væra stann tell å daktire man'ge slaks šukdommer bære me å leigge hæ'enn på denn šuke å læsa åver dëm. Hann kunne seia her bort'kømnø å stølne greier var, å hæs'se dëm hadde vørti bortte au.

Hør lei'ngi di šuke hadde vøri kløine å hæs'se dëm hadde fått šukdommen, kunne 'n seia, om dëm var aller så lan'gfærnes å fræm-mene fer'n. Aller hadd'n hatt hell luve på skalla.

¹⁾ blinket o: mærket som et træ der skal hugges. ²⁾ Fortalt af Lars Muslien på Åsnes Finskog 1882. ³⁾ Djekneliden.

Før å kunnja drømme sannt, åt dem graut sem var kokt tå tre šeer vatt'n sallt å mjøl.

Ville dem få væta hēsse de skulle gå me sæ ut'jennom tīa, skulle dem ba på bæstun om jøn'søkk- hell ni'årsnætta å sea renne åt 'n kærsvæg feruta å tala. Menn etter denn kærsvæga skulle de væra kjørt lik.

De var i jinnte sem jorde detta, å hørde de banke jus'sem me dem plugger skor. Ho vart sea jift me en skom'makar.

I anna jinnte sem au var ute i samma ærni, fækk šå i svart katte. Katta er i uløkkedir, å jinnta fækk de fælt vont i ti'n.

Einn skulle itte slæ auk'sa på skafte inne der de var kjukke kvinnfælk, før da fækk dem vont før å æga onnen. Ner kvinnfælkja jikk leiŋi me bānsriom, hov dem sælboka på dem.

Me nān do, skunne dem sæ å ta-op takhøle, så šæla skulle slæpp-ut, elles skulle dēra flug-opp.

På soplinskrafti skar dem i kærss, så traullkjærrinen itte skulle rie på 'n.

Finna trudde de traullkjærrinen kunne fluge jønnoem vēre, me dem satt på soplimer å slekt. Menn je er itte sek'ker på, åkke dem hadde denn samma tru'a om detta me dem kām fra Finn'lann, hell om dem hadde lært nāe om di tå di nērske; før dem trudde på denn flugiŋa demm au¹⁾.

Di sem skulle bli rek'ti fullšæfte traullkjærriner, laut sælja²⁾

¹⁾ Under min samlerfærd på Finskogen har jeg bare truffet på ett sagn om flyvende trollkjærringer. Hun skulde have boet i Græsberget på Branval Finskog. Men det som fortælles om hende er kjendte ting. Det er om tjenestegutten som mishørte og derfor kom til at danse mellem jorden og mønsåsen hele natten. (Asbjørnsens huldreeventyr).

²⁾ I Pieksämäki sogn i Savolaks i Finland var det for en 20—30 år siden nogle folk, som hugg bråte. Da den fældte skog var tør, skulde den drages ihop og brændes. At transportere disse træer var et tungt arbejde, og de sa, at hvis fanden vilde drage træerne sammen, skulde han få en jente, som de nævnte navnet på.

Dette løfte var gjort i letsindighed og uden tanke på at det skulde bli alvor af det. Men fanden var færdig og tog dem på ordet. Straks begyndte gran og furu at vandre med en dur som tordenbrak. Bråtearbeiderne blev da rædde og reiste sin vei.

Presten blev budsendt, og han fik efter et stridt arbejde reddet jenten ud af den ondes klør.

sæ åt puka, å sværja på døm itte ville tell Gu. Døm var i kjærkjertærni om julnætta å gnog¹⁾ mettall tå klokken. Detta sputte døm uti i dïger ælv, å svor på døm skulle væra så sekre fær å kåmmå tell Gu sëm mettalle fær å kåmmå opp'att.

Sea låg-døm-me'n Gammel-Erekk, å en måne etter åtte døm oppje. Denna tog døm å kokte; de vart traullsmorning. Me døm hadde denn å smørja me, kunne døm fluge om de var åver aller så høge bærj.

Me døm hadde sætt-opp væv, kaste døm kjæp'pen, sëm døm hadde vri'i bo'ken me å sæ'e: „Så fort skær væ'ven gå“.

Om Vallbørsdagen nitte de itte å fišše hell skute; fær døm fækk ittnå. Om bedagen skulle døm heller itte skute²⁾.

Mattedagen skulle døm itte heie; fær rørde døm heie denn da'gen, skulle værmen kåmmå laus i de.

Skommakarn å skreddarn skulle itte ærbe denn da'gen; jorde døm de, vart døm værmstøkne.

Fastelamntisdan kokte døm å åt grislabber å aen feit mat.

Ner trunua³⁾ skri'ker, blir de kålt ver. De jær de me binn-jænnen (gvæk'sen) kåmmer-inn au. Einn skær itte blåse i vipipe⁴⁾ inne i stugun; fær da blir de au kålt.

Einn skær itte brute brø'e frå sæ, me 'n får mat; fær da blir de slæmt fær mat fær hannom; brø'e går-frå'n.

Fiste go'nja 'n ser nïe, skær'n itte šå på de jønno' glåse; fær da blir'n så sulltinn de nïe.

Einn må itte leigge knin ti i trau sëm de er mat ti. „Gu tæ'ger fær knin tur trau'i hell oppen tå værma“.

Men bråten turde ingen røre, og den ligger der ubrændt den dag idag.

(Fortalt 1901 af J. Thomassen, Grue Finskog. Han har været i Finland i flere år og deriblandt i Pieksämäki).

- 1) På Kragerøskanten har jeg hørt nævne som et ordtag, at den som skal due til at trolle, må have tænder. Måske dette kan stamme fra sagnet om at de gnog kirkeklokkerne. For at kunne det, måtte man jo også have tænder.
- 2) Det fortælles mange sagn om skyttere som har set og hørt underlige ting om bededagsmorgen. En skjød på en tiur, det ene skud efter det andet, til den blev rent hakket op, uden at kunne få den af toppen. En anden var også ude på tiurlek. Bedst som han gik, fik han se en hare, som sad og spille mazarca på fiolin! Gutten blev ræd og sprang hjem.
- 3) Tranen. 4) Fløite av „vi“ (de små pilearter).

Lavskrika er de fali å skute. Jær 'n de, kann 'n få faj'jer (fallšuke).

Ner hanan vær'per eigg å lig'ger på di, blir de ba'salisk¹⁾. Je har-itte hørt rekti hæs'se'n sku šå-ut; menn stigg sku 'n væra å så var'n slæmm ve de, ner'n såg fælk, så sætte dæm liv'e tell. Dæm sprakk på stelli sëm i grantrau.

Denn eineste rå tell å få dræp-hæl'n, var å gå me en d'iger spele føre sæ. Ner'n fækk šå sæ i spela, så remne 'n šv].

Fiste go'ija dæm åt tå avli'jen å skogs'fajsta om haust'n, brukte dæm å læsa tre go'ijer: føre ma'n, me dæm haul't-på å åt, å etteråt. Tå di måli skulle dæm itte lett nån fræmmen få nåe; fer da kunne dæm få makt tell å šæmme bort hell traulle på avli'ja å faj'sten dørøs. Dæm likte itte de are tog på krøttera dørøs; fer da kunne dæm bli bort'sæmn.

To jenn måtte itte slipes på samma ste'na i einn go'ij.

Ner de var graverøl å dæm skulle reise me likom brukte dæm å slø tre slag på kjista me svipun hell tæmmom, så heist'n skulle ørke å dra like²⁾. Lik æns såg-dæm-etter åkke tå frambeinom heist'n sætte fram fist, ner dæm reisste me liki. Sætt'-n-fram de høger frambeine, skulle de bli kær denn sëm fist do der i husi, de vinn'ster skulle bet' i kvinnfælk.

Tog einn aue tur en lævanes ørm å sætte i bæksle, vart [heist'n go tell å renne. Menn da laut einn itte slø-hæl ørmen etteråt, menn lett'n gå.

Bæršša kunne bli bort'sæmn me traullij'j, bære traullkaln var så nere så'n hørde 'smelln me'n skaut. Einn kunne nukk råke etterpå; menn de do itte fer a. D'ira reisste sinn væg, om dæm var aller så sunn'skøtne.

Denn råa dæm brukte fer å få daue ti bæršša att, var å jaga en lævanes ørm inn i bærššipipa å skut'n ut mot 'n stein hell en husveigg.

1) Anders Sørgården i Peistorpet på Åsnes Finskog, fortalte, at han for ca. 50 år siden havde en hane, som havde gjort sig rede i en stenrøs. Om den havde værpet eller ei, ved jeg ikke, men Anders var viss på, at den vilde gjøre det og siden udruge basalisk af egget. Men Anders gjorde kort proses ved at hugge hodedet af den.

2) Der fortælles mange sagn. om at hesten ikke vilde eller kunde drage ligene, fordi den blev holdt af usynlige væsener. For at kunne få se og jage dem væk, måtte man se gennem grimen eller hodelaget til hesten.

Finna hadde bønner, så hæran å fuggejn skulle gå i snurua, fisken på kro'ken hell i nette å slekt.

Finna hadde bønner tell å bitte gvæk'sen. Ei tå dessa var slik:

„Binnjænnen bista bikis, nokas pore boda barkia lehåa ale verde“¹⁾.

I anna ei på nærst var såflessn:

„Du lille mann i tuven bor, allt i denn brone kjole! Stekk i ståkk å stein, menn itte i kjøtt å bein, i Farens, Sønnens å denn Helligånds namn“.

Døm hadde bønner tell å sætta gvæk'sen på fe'k an. Ei tå di er slik:

„Jogas sinhåa belgia bista veikånen siddæ“²⁾.

Før å deive stå'le så de itte skulle svi me nå'n hadde høggi å skøri sæ me døm hadde jelle krøtter, les døm denna bøn'na:

„Rauda terras et kallak poiga rauskåtta terraste poiga be-mitte et kårja kån sinåt soesta vedelæstæ vævåtti nåaren naisasin medastæ“³⁾.

¹⁾ Forf. meddeler oversættelsen: „Bid i bark og ved, men ikke i mig“. Dr. Wichmann læser: „Åmpiainen, pistä piikkis, nokkas, pure puuta, parkkia, [elä] lihaa, elä verta“. = „Hveps, stik din pig, din brod, bid i træ, i bark, [bid ikke] i kjød, ikke i blod“.

²⁾ Forf. oversætter: „Stik den som er ræd dig“. Dr. Wichmann læser: „Joka sinua pelkää, pistä veikkonen sitä“. = „Stik, kjære ven, den som er bange for dig“.

(I mine skoledage (formodtl. 1861, måske før) kom jeg hen til en ældre mand (norsk, ikke finne) som jeg vidste havde ord for at kunne „binde hvepsen“, medens han holdt på at rydde humlehaven om høsten, og der vrimlede det av hveps. Jeg bad ham at øve sin kunst og binde den. Jeg mærkede ikke, at han gjorde noget i den anledning, men en stund efter, da en anden kom til, fortalte han det og tilføiede leende: „Je batt 'n i hass eien munn“. Jeg optog udtrykket som lokalt, men det skulde måske betyde: „med hans egen mund“, så at jeg selv har udøvet denne besvær-gelse. Stukne blev vi ikke).

A. B. L.

³⁾ Efter forfatterens meddeler: „Jern og stål er kommen af myr og sveiset sammen. Det skal døives, så det ikke skal svie efter det“. Dr. Wichmann læser: „Rauta . . . teräs . . . etkä ollut poika raiska etkä (?) terästä (?) poika pieni (?) etkä (?) koria kun sinut suosta vetelästä vellottiin (?), nuoren naisen (eller neitosen) maidosta“. = „Jern stål, og du var ikke stakkars gut og ikke (?) stål (?) lille (?) gut og ikke vak-

Før værkk brukte dem i slik bøn:

„Jesus å jomfru Marja jikk etter ‘n væg, så møtte dem pi-ænen (faen). „Hært skær du hen?“ „Je skær tell en gal; der skær je beine brute, der skær je kjøtte slite“. Jesus å jomfru Marja sae: „Vi venner dæ om; itte skær du kjøtte slite, itte skæ bløe å værken renne. Vi sætter dæ ti i bærj der inggen bur, vi sætter dæ ti en sø sem inggen ror; vi sætter dæ i nol å ne unner en jolfast stein, i di tre namn Gu Faders“ osv.

Før skætt:

„Du vonne skætt, er du frå veri, så manar je dæ dit; er du tur joln, så manar je dæ dit, å er du tur hælveti så manar je dæ dit; i di tre namn“ osv.

Før moršuke:

„De jikk i kvinnfælk på bærje blå, der mōra ville framn gå. Er du rø, skær du dø, er du blå, skær du ve riggen stå. Du skær stå sem ståkk i stein å jenn i stål, i di tre namn“ osv.

Denna samma bøn’na brukte dem, ner kuen viste fram born au.

Me kåk’ken svidde graut’n, skulle de beti de ‘n va gælinn’) på nån gut.

Dívelstreck å kjiruveie²⁾ brukte finna mie tell meddesiner både åt fælk å krøtter.

Ner finna kåmm ne i big’da, trudde bagga de dem kunne traulle omtrennt’ alle sam’ma. Denn tru’a var ei tå di bæste værjuer³⁾ finna hadde mot di nærske. Før di nærske teipte sem så: „De er bæst å væra venner me finnom, før elles kann dem traulle, sætta finnskætt å anne dævelsdøm på øss“.

Mie tå di traullbønom finna brukte ne i big’d’n, var-itte anne hell finnske viser å slekt rågel⁴⁾.

*

ker da du blev knadet udav den våde myr, fra (eller av) en ung kvindes (eller jomfrus) melk“.

1) Forelsket. 2) tjærevand. 3) våben.

4) En finne, Anders Skassberget fra Grue Finskog, kom til en gård nede i bygden hvor de havde en syg kalv. Da konen hørte han var finne. vilde hun han skulde læse for „kalvedauen“. Anders havde aldrig befattet sig med „åttjæring“. Men han var en lur kar og læste følgende på stedet improviserede rim:

„Di hvite å raue skær liggi daue,
di svarte å grå skær sættas på“.

(Efterpå spyttet han tre gange).

Desser traullbø'n å denne åttjæriņa vi nå har tala om, var de itnå vont ti, tøkta dem. Denn va bære meinnt så ho 'sku bærje mot šukdom å anne vont, å jæra gëtt att de sëm var vont, å de var-itte finna nåe redd fær å jæra, hell tøkta de var støkt.

Menn finna hadde manje stigge kånster au. Di brukte dem fær å sætta vont på are mennišser, hell fær å ska krøttera å ægendommen dørøs.

Menn sëm sagt var, dem kunne itte jæra nån vont tå ni rot me traullijņ. De laut væra nåe gammallt sëm skulle bettalas.

Fær a få jort de brukte finna sëm are å be tell di usinlie — både di goe å di vonne.

Menn sommetir b a dem itte tell åkke denn eine hell denn are, menn brukte bære sinlie tijņ.

Ei slags plage sëm var't mie brukt, var finnskëtt. De kunne sættas på både fëlķ å krøtter.

Neř de var støjli fuggeļ tur ståkk hell snuru, var't finnskëtte tellaga sålles:

Tre fliser tå jillerteina, tre tå unnerståkka, tre biggkaunn, tre haverkaunn å tre hærpkauun var't knitt-inn ti i leresfille å kaste ut ti i bakøvju sëm går mot soř'n, hellå støkkue inn milla to trer sëm står nere nan. Da skulle kj'ven få fallšuke.

Gåttlunn „finnernes apostel“ færtæļer, at hann hadde træft 'n kær i Austmærķ, sëm hadde fåt finnskëtt i ærmen, så 'n laut gå krøplijņ alle sine dår sea.

I Lunnersætern på Brannvals-Finnskoga levde de fær itte manje år sea en gubbe, sëm sae hann hadde fåt finnskëtt i leiggen. De kåmm me 'n gvilte mid'dan i seiņņen å small sëm i beršškëtt¹⁾, sa 'n. Sea var'n hallt alle sine dår.

Kalven kom sig, fortælles det, og Anders fik siden stort ry i bygden, som mester over „kalvedauen“.

En anden finne blev også halvveis mod sin vilje sat til at kurere et sygt kreatur. Men først skulde han have „rømmkļenijņ“ (= fløde på fladbrød). Mens han spiste dette, havde han stræv med fløden, så den ikke skulde rinde ned. „Kåm'mer du der, så møter je her“ mumled han. Konen som var i kjøkkenet hørte dette, og trodde han læste trollbønnen.

1) En gammel kone på Åsnes fattighus fortalte mig følgende:

„Me je var oņņ å var heme i Åsom, brukte vi å ha gris, å einn goņņ hadde vi en pen litn knubb.

Menn je har'itte hørt her nån tå dessa hadde ferbrøti sæ, hell her sëm var årsak tell finnskëtti.

En aen måte å ska hell ta live tå uvænnom sine på, var å šær-ut i fëlkebelet (mieskuva) ti i tre. Dette belete ærbede dëm på om høktiskvella, sëm jul, påske å pinns. Menn de kunne itte jæras fælu på stuttere ti hell tre år.

Fækk dëmm ølagt i slekt belet fer hell de var fælu, vart denn sëm hadde ærbett på de, klein hell do.

Menn hadde traullgubben vak'kert å vël fått de fælu, hadd' 'n fæl makt åver denn hann ville jæra vont; fer de var bære å ska belete slik sëm en ville ska hannom. Slo dëm en spik i bringen, vart 'n klein; i ku'e hell en kni i jærte vart dauen.

Denn sëm haug-ne i slekt tre kunne vennte at bli klein hell størtt på flæk'ka.

I atf'nhundre å einn å kjugu såg Gåttlunn to gamle tellir i Austmærk, sëm de var uthøgne digre fëlkebeleter ti på eine sien. Førre denn ti'a hadde de nukk vøri manje slike hiss å her på Finnskoga.

Hann Anners Røtnebærji på Grusåkt-Finnskoga fertæler hann såg i slik belett-tall ve Bjørbærje på Nisåktsgoga fer en trædeve år sea.

Å dræp-hæl fæl på denn jæla kalle finna: „Ne toppetivat toinin toisiaanne“¹⁾.

Menn da de lei på haust'n, vart 'n klein, å hvs'se vi stellte me 'n vart 'n itte likere, å så laut vi slakt 'n.

Menn me vi hadde oftne opp en, fækk vi šå her de hadde feltt grisa: Hann hadde fått finnskutt, å de i hæl's'n. Ku'la satt i svelji på'n, å denn var tå hår, næg'ler å anne slekt. Vi kast' a i værmen, å da small de, så vska gauv“.

- 1) Efter dr. Wichmann er dette antagelig ikke andet end „ne lopettivat toinen toisiaan“ : de gjorde ende på hinanden.

Det lever vistnok endnu enkelte gamlinger på Finskogen som har forsøgt dette hevnmiddel. For ikke mange år siden skulde det ha hændt på Grue Finskog:

En kone havde sin mand mistænkt for utroskab, og hun og hendes mor skar ud et billede i lånevæggen, og da det var færdigt, tog moren bøssen og skjød på billedet. Skuddet skulde ramme den kvinde manden stod i utilladeligt forhold til. Men hun havde ingen men af det; derimod blev moren syg og døde straks efter. Manden var nemlig uskyldig, og skuddet havde virket tilbage på trollkjærringen selv.

I anne puss sëm finna brukte, var å sætta renndritua på fejk. Me dëm fann loŕttu ått denn are, var de bære å brenne opp en lavtapp på denn, å da var magasūken der på røde rappe.

Me de fræmmene krøtter kåmm i bråtån hell jole ått einn, kunne hann stæmne bjøn hell grabein på dëm.

Anti kunne 'n traulle i færvægen, å da låg udira på påst å tog krøttera me dëm kåmm på de rom'ne, hell einn kunne stæmne bjøn etter de skaen var jol. Da vart krøttera dræft hør dëm var pæss.

Me bjøn vart traulle slik på bølpinen, laut 'n kåmmå dær-sëm en fanns i šu bigder, å hann laut renne så foŕt så kløn laustne. Dëm fortæler de bjøn var så slitinn sommetir me 'n kåmm tell krøtterom, så 'n mæst itte vørke jæra dëm nåe.

Fer å bli go tell å skute, tog dëm allterbrøe tur mun'na me dëm jikk tell allters. Detta sætte dëm på i tre, å skaut på de. Da skulle de kåmmå blo, å me di smorde dëm bæršša. Sea skaut dëm aller mist.

I penere rå var å ha krutia¹⁾ på hæłšsa unner kleom me dëm jikk tell allters.

Go šette å spell'mann kunne 'n bli me å gå ått i kvennhus om julkvelln au. Menn de var en hal tæršš²⁾; fer denn vonne senne fist nåa fæle skræmsler fer å freisste om dëm var skvættne. Dëm sëm var redde å rømne, fækk itte lære nåe.

Finna trudde på bitiger å bærettraull å hadde omtrent samma meiniņ om dëm sëm di nørške hadde. Menn finna har-nukk hatt denn tru'a me sæ frå Finn'lann; fer dëm hadde finnske namn på dëm. Bitiņa kalle dëm „vaihokas“ å traulla „mainbidævæ“³⁾.

A'lians'n.

Fer ve lag hundre år sea fæles de på Finnskoga en trådra'-ar, sëm dëm kalle A'lians'n. Om en var tå reint ta'terslag hell 'n var tå šekkeli fejk å sea hadde jitt sæ på fanteleingna, veit je itte. Menn hess de var å itte var me de, så levde 'n da sëm ta'trer

¹⁾ krudtøi o: krudhorn og andre gjemmer for ammunitionen.

²⁾ eg. stød, slag; her noget der er vanskeligt at tåle.

³⁾ Dr. Wichmann kunde ikke finde hvilket eller hvilke finske ord der skjuler sig i dette sidste.

bruker å jæra tå å laudde å fertæ'na káppár- å blékk-kjærler, leig'ge ut gætt prat, tigge å rappe å stæla, neř de fallt sæ så.

Seint en kvell kámm en tæ Fall på Háfs-Finnskoga, å da 'n hadde gått å jilltre uta væig'ga i staunn å kokse i glása, så 'n šonnte dem svav, smau 'n på stæbbure. Der var de mie både mat å kle'er; menn A'lians'n var ful, å vis'ste slekt var slæmt å få-me-sæ å enn'da væ're å jømme, å dæmmerså rørde 'n itte de. Menn i ro'n bak dæra sto de i kjiste; denn braut-'n-opp å tog nåa søll-peinjer sëm låg i lærka.

Om mårån da Falls-kjærrinja kám på stæbbure etter smer tell fórdugurš, fækk a šå de hadde vøri ubette fræmmen der om næt'ta. Da la mā'n'n hennes tæbein's åt Bjørbærji de forttest 'n kunne. Der var de en traullkal. Hann var finne, menn innsætt tell svænsk taull-snokar.

Da traull-gubben kámm, tog en ganj-jenna tå kjist'n, sëm A'lians'n hadde brøti op, kaste dem i en bækk å ba Jó'das¹⁾ skulle tære be'na i kjiv'en, jus'sëm rustn kámm-tell å tære på ganj-jenna.

A'lians'n hadde sætt væståver me faj'sta sine; menn da 'n kámm mil'la Breišøbærje å Gråbærje, vart-'n-allt šuk tå traulligen. Hann hadde i kvinnfélk me sæ, å ho hjælt 'n, så 'n fækk drigi sæ fram åt Gråbærji, menn der vart 'n liggenes.

De ser-itte-ut tell å ha vøri nåa rekti heit kjælihet milia A'liansa å „kjærrinjen“ hass; fer da A'lians'n vart klein, bridde a sæ itte meir om en, menn tog peinja å reisste sinn væg å lett di i Gråbærji stelle me 'n sëm dem ville.

A'lians'n vart ligger i ni vikur, å da 'n do, tøkto Gråbærs-felke dem hadde hatt kættninij å bri nuk me 'n fer ingentinij. Átt Háfskjærkjegała var de tre mil å bære en bratt å steinet kløvjar-væg. En sliken kjiv å lannstrukar, sëm injen sporde etter hell bridde sæ om, var-de-full-itte så neie me, her dem jorde tå skretta åt heller, tøkto dem, å dæffer så grov-dem-ne 'n på en helme i Kotteršoa, jæmte jøli.

Menn de kámm dem snart tell å agre på, fer de vart-itte nættro å få i Gråbærji. Neř de var sëm mærkest om næt'ta, så var de nån sëm huje å skreik derute på helma, så de itte var blunn å få. Dem trudde fist de var gutgæl'nijer hell slike spēoner sëm haultt læven fer å skræmme félk; menn me de dreiv-på nætt

¹⁾ Finnst namn på vonnmann.

på nætt i vikuvis, šønte dem de var A'lians'n, sëm låg å jamle sæ fərđi' 'n itte hadde fāt krest'n jol.

Skulle de bli rolihet å få, måtte dem šå-åt å få frakte 'n unna. Menn å få 'n åt Håfs'kjærkjen nå, de var't-nuk reint urå, å dæffer så måtte dem væra fərneigd', ner dem kunne få 'n så lagt borti uberja frå fəlk, så inyen kunne hør 'n.

Så bar dem en da i hæl'v mil væståver åt Hæk'kis-keien, la' 'n ti i jettegrop¹⁾ å kaste kvist å slekt mo'ras oppå. Sea var't de slut me skrikiyen på Kot'terhølma.

Kjærriya i Grå'bærji hette Kari. De var i einalu traullkjærriyy, å hadde manneslags kånster å koklemennter me krøttemrom sine, så dem skulle mjølke mie å trefs gett.

En toss'daskvell stal a sæ åt Hæk'kiskeien, kaste tå de sëm var lagt åver li'ke, å me a jikk-hematt, hadde a skallbeine tå A'liansa ti i knite. Huguskåvla²⁾ brukte a sea tell drekkekåpp åt kælvom; ner ho satte på kæl'ver, fækk dem allt meine fiste drikke tur denn. Da skulle de bli goe kuer tå dem, å da skulle itte udira ha nåa rå me dem, å itte beit traulliyy hell.

De er sek'kert, de A'lians'n ligger begrøvinn ve Hæk'kiskeia; fər de er manne sëm har set be'na. Hann Ak'sel Grå'bærji, sëm nå er væl fərråkjugu år, såg be'na me 'n va smågut å jette der. Dem låg oppå jor'n, å kuen taugg på dem, seier'n. Å de er heller iyya løyn, at a Kari Grå'bærji hadde tigi huguskåvla å brukte a tæ kælvkåpp. Da 'n Ola Jøn'sn Fall jikk på skule i Grå'bærji fər væl'så hælthunn'dre år sea, såg en a Kari, sëm da var i gammall kjærriyy, brukte huguskåvla tell de. Nåa år etter fløtte a Kari sëm fəråskjærriyy åt Brei'søbærji å [i væle me³⁾ de a elles hadde me sæ, var de skall-beine. Ho fərtæ'ler da åt kjærriyyen der, sëm hette Kersti, hør glup kåpp de var, å ville de ho skulle bruke 'n sëm a Kari hadde jort. Menn a Kersti tøk'te de var støkt å ville itte bri-sæ-nåe om de.

Ho Kari Grå'bærji.

De har snaugt vøri nåa kjærriyy på Finnskoga, sëm har drivi meir me traulliyy å botiyy hell a Kari Grå'bærji jorde. Ho hadde

¹⁾ Jettegrop er nam'ne på runne høl'er i jol'a, der sëm de var't brennt jenn i gamle dar. Finna trudd'e, at traulla rulle sæ ihop' å låg å svav der om vinn'te'n, å tå di kām'mer nam'ne. ²⁾ for hovedskålen o: hjerneskalen. ³⁾ o: iblandt.

en hel meingreier, sem a brukte tell de au. De var skall-beine tå A'liansa, hár á kløf tå grábein á gaupe, bjønnstrupe, á mætt¹⁾ kjistlærken me tere erm-skaller. Unner stak'ka hennes på káva-veigga háng de en hel erm; ermén måtte tas, fer hell gau'ken gof om várn; elles var'n-itte tell'náss.

A Kari har of fer á vøri í fælt snill á hjælpesam kjæringg, á denn traullinga a fòr me, var itte fer á sætta vont på fòlk hell krøtter, menn fer á jæra gett att de sem var šukt, á bærije mot de vonne.

Ho var í vælbærije galmanns-kjæringg, á jorde šella slekt fer are; menn dis halere dreiv a de fer eien del. Mæst stell hadde a me krøtterom; døm skulle signes minnst hausst á vár, så itte udira skulle røre døm, hell šukdom á traullingg skulle bite, ássá så døm skulle mjølke bra mie.

Fere hallsøkk (fæmtne mai) måtte døm itte slæpp-ut ku'en; menn da skulle døm ut au, om så snøn var kne-jup. Sea hadde døm krøttera inn-at, hvissem de var mie snø á døm hadde nåe á ji døm.

Hallsøkdagen var denn fønæm'ste traullardagen í hele ári; á da hadde døm mie stell me krøtterom.

Døm batt op tre jar á spikre áver fjøsdæra, á inni denna tre-kanta haugg døm í auks. Unner fjøs-treskalla la a Kari í knøskégás me værme tí. Áver dæra på utsin slo-a-opp en slaks hjell, á der sætt-a-sæ sjøl me eitt bein på hær sie átt dærahøli. Jetarñ hadde en [šæfte ja³⁾] på nakka, á hann renne run'nom fjøse á momle fadervære. Hær goγγ en flaug ferbí dæra, stante 'n á spann í treskalln. Ner 'n hadde jort de tre goγγer, stellt' 'n sæ på pást jæmte dærñ me mækka-rukun í næva. Så jikk gubben heller nåe anne menniše inn á leiste krøttera. Hært krøtter sem kámm-ut, slo jetarñ áver riggen me rukun á sæ: „Om dágen í sko'ga, om nætta heme“. Menn a Kari satt áver dæra á sprikte me beinom sem en sagkrakk tell hær-eineste kláuv hadde kømmi ut, á var lík-sá ælvursam sem præst'n, ner 'n mæsser fer allterñ.

Ner krøttera på de víse hadde værme un'ner sæ á stál áver sæ ner døm kámm-ut, skulle de itte bite traullingg á slekt på døm denn sæmmærñ, á itte hadde udira náa rá me døm hell.

Einn'goγγ hadde a Kari í jetarjinnu sem var skeiervoñinn.

1) fuld. 2) skjæftet ljå.

Me ho slo kuen me rukun, venn-a o'la om å sa'a: „Om næt'ta i sko'ga, om da'gen heme“. „Så må du itte seia, tøs!“ sa a Kari å var sinnt. Ennda vær're var Gunnars-gutn. Hann bære tralle å sång viser, både me 'n renne runn'om fjøse å ner'n slo dem åver rig'gen.

Ner alle krøttera hadde kømmi ut, kleiv a Kari ne å jikk føre be'ija. Ho hadde vske tå fleire slags trer, hadde en kni i næva å jul'mallt å påskesallt i bjø'ln. Tå di ga a hørt krøtter i krutu, så dem itte skulle liggi bortte om næt'ta.

Me dem hadde fått de sem var i bjø'ln, satte a bjølla på denn ku'a sem hadde beste hemnkjinne å fermana a tell å gå-hem-att om kvella.

I hop me jul'fiska kokte a Kari en erm. Denn låg i trau'i me dem åt, å etterpå vart 'n bōrinn ut me manje slaks kånster. Detta jorde dem, ferde' de skulle bli go fiskeløkke are sammærn.

Ein'gong var'n Ram-Krestjan i Grå'bærji i julom. Hann vart traktire me fisk, å jæmte aura låg de en erm. „Ser du denn, du?“ sa Ram'men. Menn a Kari less-itte vol'i sem a hørde de.

Ho Kari Grå'bærji kunne traulle ut veiggelusa tur husi au. Me a hadde lesi veiggelus-bønna, kåmm-dem-ut tur veiggespronjer å hø'ler hør eineste ei, å krak åver treskalln, denn eine etter denn are, sem i la'nt, bront reip, å de vart så sopreint, så de mæst itte fanns-att i šinn. Menn dæs'sem nāen lo me 'n såg de, venne veiggelusa inn att.

Ho Æli å 'n Gammel-Erek.

I Dølpeterpi på Håffsakt-Finnskoga levde de i par fēlk fer en søtti hell åtti år sea sem hette Æli å Gammel-Erek. Detta nam'ne hadd' 'n itte fått fer de hann var meir lik en dævel hell are; menn denn ellste sån'n dørøs hette Erek, hann au, å fer å šelja dessa to frå na'n, laut far'n finnja sæ ti å hette Gammel-Erek så leingji 'n levde sea.

Hann Gammel-Erek var inngen strævsamu ærbeskær, sem finna brukte å væra. Jus'sem manje are hadde 'n lært å šonne de var lettvinne're å kløre sæ fram me kånster å knepp hell me æli ærbe. Hann brukte å hannle me krøtter å slekt, å sto etter å jokse fēlk. Ner'n fækk saullt i gamallt ratkrøtter fer ont å frest, da likt 'n sæ. Hann saullde aller fugge'ln fer hell 'n hadde hælvp'lokke 'n fist, å ner'n etterpå fækk mie fer'n, da lo'n Gammel-Erek så'n riste.

Kjærringa var itte lik hannom. Ho var i rein ærbeskjo, å æli. Hann Gammel-Erek var diger, krokot å stigg; menn a Æli var lita å tettvöksinn.

Menn de sëm vante henner på storleiken, hadd' a fått-att i styrke å mo. Sinnt var a sëm en bjønn, ner ho vart ærtte. Ho vart blåsvartt i annsekti, å da var a fali å kammå nere; fer da rauk-a-på å slo — itte bære me hen'ner å bein, menn me staurer å stein hell her ho fækk-ti.

Hann Gammel-Erek fækk juling meir hell einn gonj tå denn veihlle kjærringen sine.

Menn hann vart šella sinnt; hann var tagmill å sa'e: „Hann får bruke vette denn sëm har de“.

Eingonj dem var i bæstun å badde, bi'ine a å deinne bære riggen has me en tør brusarkvist. De svei sëm ettermaur, å 'n Gammel-Erek trøkte sæ opp i ro'a me riggen føre å skreik: „Er du gælinn, kjærring, er du gælinn, kjærring!“

Einn gonj hann hadde vøri tell bin, hadd' 'n brennvin, å dem bi'ine å drekke. Da de lei-om i staunn vart gubben sinnt å ville knærte kjærringa i skälln me to'baksdås'n. Menn da flaug a ut, greip så'stånna å dreigde 'n Gammel-Erek åver riggen, så 'n flaug i einn snul'er å vart liggenes å jamle i lanj staunn.

Ho Æli tøkte nukk ho hadde vøri væl halhennt denn gonja. Ho trille inn etter tærpentinhusi å smørde riggen has. Etter di jikk-dem-inn-att å drakk, sëm dem aller skulle ha vøri uvænner.

En aen gonj ho vart sinnt, tog a pjeka¹⁾ å ville leigge 'n i skälln, å hadde itte dreij'gen fåt gripi spa'n i de samma å heigde²⁾ slag, hadde a vist hællesli'i 'n Gammel-Erek.

Hann Gammel-Erek likte gett brennvin, å dreiv me å sælja tå di. Sommetir kunne de væra drekkarlag i vikuvis i eit ræpan. De tøkte hann var grust; fer hann tente fire šelling på pøtt'n, å drakk fritt šøl attpå.

Me dem var hugælne, såg dem itte så væl etter, åkke pe'n var mætt hell itte, å hadd' 'n i klokke, beršše hell nâe anne, sëm itte var to køl vært, fækk en jinne fjuske bort de da. Menn kjærringa var sinnt fer de 'n jikk slik å slånj å itte ærbede.

Einn gonj hadd' 'n fått-hemm en anker konjakt, å de var

1) En fjæl som de satte ind brød i røgstuovnen med. 2) avværged.

mætt stugua me drekkarar. De var om sammærn, á doŕken sto på láva.

Ho Æli var sinnt á ville dæm skulle slutte. De lávå dæm ut au; menn fist skulle dæm ha „reisdrammen“. Menn me dæm hadde fátt denn, skulle dæm ta hannfarvæll, nøre på pipen á prate litt au. Sá varð dæm tistue att á laut ha einn „reisdramm“ tell, á slik jikk báde tíá á konjaktu.

Menn da varð a Æli reint gælínn. Ho greip auksa, renne på láven á haugg-sunn konjaktudoŕken. Staver á jøler datt i einn hau, á „livets vand“ flágå sëm en fæss utáver gølve.

Da hann Gammel-Erek ság detta, ræmjá ‘n sëm dæm skulle ha kjørt gvast tí ‘n, á flaug át unnláva. Di are etter me trauer á are kjørler, sëm dæm sætte unner di dire drøpa.

Konjakten var full me lávjift¹⁾ á bæss; menn de var dæm itte sá neie på. Dæm drakk villt færu’ta betaflíng, ák’ke sëm mæst ørke, da, á varð sá fulle, sá dæm stufte i ro’a.

*

Ve Dølpeterpe bí’íne de en bækk, sëm rann neáver átt Flí’sn. Skogægara kringom der spekulire på á jæra fléitará tá denn. Menn fist laut dæm ha meir vass-innfanst, á de kunne jæras lettvinnt; fær litt leingjer oppe er de i kjenn, á i de kámmer vatne frá fleire minn’re sšer á en díger skog. De var bære á bigge en damm áver de rætte bækkeløpe á sea grava en bækk en lí’n bæta neáver dit denn bækkén bí’íne sëm dæm ville jæra fléitará tá.

Tá di ærbi varð á’a hett’n²⁾ „Kan’naln“.

Om várn varð de díger flómm, á da allt vattne frá Husubærji á sšom der skulle pines fram etter denn veihlle bæk’ka, bí’íne de á brute. Jolbetn var laus, sán oppá á kveksan unner, á vattne i Kannala varð kjukt sëm vellíng. Stróm’men hála á grov unner, sá ákerjola á slutt’n³⁾ datt i dígre klomper ne i jørjua á flaut neáver.

De var itte lanne rí’a fær hell brøtte kámm like át husom. Krøttera varð feisst á jaga oppáver, á ‘n Gammel-Erek hadde itte meir hell fátt heist’n áver treskalln, fær hell stálln, láven á fjøse stufte ne i vellíng, varð sunnbrøtne á grøvne ne.

Da flóm’men var áver, var de i dígert gapanes høl der Dølpe-

1) Støv fra láven. 2) heddende o: kaldet. 3) slåttelandet.

tørpe hadde vøri. Tå jøli var de bære att en lifn ræva på hør sie át brøtti.

Før hadde dem føtt en sæks-ðu naut, to heis'ster, å en smala me småfener; menn nå var't de snaugt vinnterfór tell ei ku.

De eineste hus sëm var-att, var en gammall låve. Mæsta tå lausøri fækk dem redde; menn tressenskjugu tunner pottiser i kjel-lara strauk-me.

Menn de var skogægeras skull detta, å demm var't dømn tell å bettala skaen. De var vælhæftie fèlk, å 'n Gammel-Erek tafte nukk itte på denna rænskar-leiken; fær dem bigde ni gal ått'n i Bækkebråtåa, leiŋger oppe i bærji. Der er dem sekre fær brøtt å mie bere jøl har dem hell i di tære, frøstlennte Dølpetørpi.

I Fallbækka' stras austa jøle bigd' 'n kvenn, å da ho va fælu skulle 'n freisste a. Menn hann hadde itte sætt jøl på øverstein. Me kven'na jikk, var't stei'n værm å sprakk. I de samma 'n Gammel-erek tog mjøl i skåvla å jikk-ut i dæra fær a šå om de var fint, kåmm hælve kvennstein dannsenes etter 'n å slo i dīgert høl i veiggen stras jæmt 'n. „Je var itte feig ennå, døffær slapp je“, sa 'n Gammel-Erek.

Ho Æli hadde go nitte tå krøtterom sine, å de trudde a kåmm tå di ho signe dem haust å vår, så itte traulling hell nåe slaks fanteri skulle bite på dem.

Fiste goŋŋa krøttera var't utslæft om vårn, laut 'n Gammel-Erek sitta åver fjøsdæra me eitt bein på hør sie át dærn. Dæra var låg, å kuen skure riggen oppi ræva hass, me dem jikk-ut.

Einn goŋŋ hadde dem i dīger, spræk ku. Da ho kåmm ut i dæra å såg sofa å kjinne lufta¹⁾ tå vāra, var't a kjipinn, jorde en sleing me skalla å reiv-ne 'n Gammel-Erek å sætte tæbeinns' me hannom på rigga.

Ku'a hadde aller kjinnt slekt fær; ho var't redd å kjeiste i lappkut bortåver jøle, me gubben klæmne kne'a mot siom hennes å greip tak me bæe nævaom i haun'na. Skreik å ba om hjælp jord' 'n, å hann var't både heit å sveitt — så redd var 'n. Hæva sæ tå tor'd' 'n itte, fær de var så fullt me stubber å stein, å var't 'n sittanes, spræiŋn²⁾ full ku'a.

Slik šuss hadde aller 'n Gammel-Erek hatt. De bar runn'om jøle å atten'ne át husom; der reisste ku'a like inn i fjøse å softe

1) lugten. 2) sprængte han.

gubben tå sæ i dærn, så 'n vart liggene på rig'ga ti i tvaghø!') me be'na tævers'.

„Fån parttire denna ku'puken; ho jær næst enne på i gammalt mennisse!“ momle 'n Gammel-erek å pigge inn så tva'ge sillre å rann tur boksreven på'n.

Ho Æli sto fælu me i viu fer å runnjule mā'nn, fer di 'n for så ille me ku'n. Menn da ho šonte itte ku'a hadde fått nån mein tå šus'sa, dømne sinne hennes, å ho kunne itte anne hell le, fast de var ælvursamme ti'ng detta.

Menn 'n Gammel-Erek fersplit're sæ på, de ho aller skulle få'n tell å jæra slekt meir, om så aller kuen dørøs vart vale²⁾ meir, å de haultt 'n au. Itte åkke me de gøe hell vonne kunne a få'n-tell å klive opp å sitta skræfs åver fjøsdæra meir, å denna sèrat'n vart de ferbi' me etter denn dag; fer ho fækk itte nån tå onjom hell tell å jæra de. Døm jorde bære nær tå kånstom hennes. Menn ho Æli meinnte på de krøttera itte trefs så gøtt sea.

Hær gong ho Æli hadde fått-att i ku, brukte a å heinje i par bokser åver bøgen på ku'n fiste gong'na ho skulle mjølke a. De la'a-itte åv hell, menn brukte så lei'ngi ho sto føre hushaulli. Hann Gammel-Erek måtte nukk kle-tå-sæ, ner kuen hadde lagt-ne, åkke hann ville hell itte.

Ei'ngong einn tå grannom kåmm-dit, satt gubben i omsron i bære šortt'n — fer hann måtte itte ha-på-sæ nåa are bokser hell, me kjæring'na hadde døm tæ låns.

„Så skær du ha di kjæring'ng tell a jæra, du au Bærnt, så skær du få šå du får go nitte tå ku'n din“, sa a Æli.

Svæn'sila-Joppi.

I Svennshøgdn levde de en gubbe, sëm døm kalle Jop'pen hell Svæn'sila-Joppi. De var en fæl traullkal, å de var i'ngen aen hell puken šel sëm hadde lært 'n.

Jop'pen hadde jort sëm finna brukte a jæra me døm ville bli fullšæfte tell a traulle: Hann hadde gått åt kvennhusi om jul-kvelln å sætt sæ tell å vennte. Da de lei-om i staunn, kåmm de puk-ei'ngler dit. Døm hadde skaft-sæ-om tell de stiggeste sëm kunne væra fer å skræmme 'n. Å de var-itte nukk me døm kåmm

1) En pyt av gjødselvand. 2) Smlgn. s. 32, note 1).

einn goŕŕ, menn tre goŕŕer. Detta var jort fer á ŝá, om en var tælu á itte vart redd; fer den sëm de vekk ti, fækk-itte lære nân tinn.

Jop'pen skalv itte, menn satt sëm en stelppe hele tí'a. Fjole goŕŕa kámm en Gammel-erek ŝel, á da fækk Jop'pen svartboka tá 'n á vart lært hæs'se 'n skulle bruke a. De vart jort skrivinn kon-trakt milla dëm, á denn måtte Jop'pen skriv-unner me blo tur fingerhjærta sine.

Je har-itte hørt om Jop'pen kunne sætta finnskett á slik traullhet på félk. Menn tell á stæmne bjønn skær 'n ha vøri en rein áverlaupar.

Neř'n hadde stæmt bjøn på krøttera át nân, laut bjøn sætta tellbeins' på røde rappe, á hann laut kámmá dæs'sëm en fanns i ŝu kjærkjesáktner, á så digre sëm bigd'n var denn'goŕŕa, vart de i fél viott. Á bjøn fækk-itte hulltre á dulle sëm en ŝel ville, neř'n skulle etter krøtterom; nei, hann laut spreingrenne så kløn laustne i labbom på 'n — så stærk var den bønna Jop'pen hadde lesi.

Jop'pen hadde rogbrátá, sëm finna brukte á ha, á ein'goŕŕ hadde de vøri krøtter der á buskapa¹⁾ fælt. Da sætt 'n tell á mana á traulle bjøn på ugansdira. Bjøn hadde nukk hat lang væg denn goŕŕa, fer hann kámm-itte fer hell are da'gen. Á hann var så slitinn så 'n laut gvile i lang staunn. De var heist'n át granna hass sëm hadde vøri i brátáa. Bjøn gauv-pá-'n á slo-hæl 'n, vrei skálln tá 'n á grov-ne 'n i mira.

Da Jop'pen vart gammall, tókt' 'n de var grust om are au kunne lære kánst'n hass, så dëm itte skulle dei-ut, neř hann vart bortte.

Ein'goŕŕ vill'n lære drein'ŕen sinn á stæmne bjønn. „Om du skulle fá nâe om hen'ner, sëm á'ker hell sløtt, så var de gett om du kunne sætta ŝigal tá kjøtt á bein om de“, sa 'n. Menn drein'ŕen tókta de traullin'ŕa hass var stigg, á ville itte lære.

Hann Himjas-Pál á 'n Krak-Lars.

Di gamle finna trudde de slæmme félk kunne traulle på jóla dørøs, så de itte vokste sëm de skulle jæra.

Neř dëm skulle ŝæmme jóla át nân, brukte dëm a grava ne

¹⁾ holdt hus.

i kampebein i åkern dørøs. Les litt attått jorðe ðem full au, veikje¹⁾.

I Dipåsa trudde ðem jo'la var bort'sæmn:

På åkrom der var hælfmen stutt å kaun'ne så slaumata²⁾, så de mæst itte var lønt å leigge skule³⁾ på. Pottisrise var itte stort lein'ger hell fin'gen, å pottisn små sem maulltkart. Gra'se var tunnfeigt å stru'ett⁴⁾ sem hå.

De ville jussem itte stane tõe⁵⁾ i jorn. Om ðem la-på kjukk mækkabreie å sætte pottiser de eine å're, så vokste de itte anne hell bjønmaså de are.

Slik var de fleire år etter nån.

Dipåsfelka var hæreme før detta. De var slæmt å kaste bort frø, mækk å ærbe så reint i fânitta, å einn sæmmær såg-de-itte ut tell å bli nån tinj, tøkete ðem. Da senne ðem da bø etter en traullgubbe, sem hette Him'jas-Pål. Hann skulle traulle på denn, sem hadde sæmt jo'la dørøs.

Hann Pål var itte nån hærmakar tell å traulle. Hann hadde svartboka; ho var omtrennt så vi sem i sælmbok, menn itte så kjukk. Ho var itte trøkt, menn skrivinn, å læstniyen var me raue bokstaver.

Da 'n Pål kamm ått Dipåsa, spurð 'n etter hess ðem ville ha de. Hann kunne manje tinj, å var kær tell å straffe på manje jæler, både halere å linnere, hann Pål. „Skær je ta 'n så 'n stert'ter på stelli?“ spurde 'n. „Uš, uš; nei de er støkt de“, meinnte ðem. „Skær je ji'n „to'losmikki“, så 'n mister i aue hell en finj?“ „Nei, de er halvoli å jæra krøplinj tå 'n au. Du får finnja på i anna rå å plage 'n litt“, sa m'nn. Hann Pål sto i staunn: „Kann vi itte lett 'n få smaka på avliya hann har tigi frå dø?“ „Smaka på avliya? Hæs'se jær du da?“ Hann Pål sætte šaul⁶⁾ åver aua. „Hæs'se je jær har du itte boe å væta; menn du kann få væta hest 'n blir: Hann blir innvortes šuk, ja de går-an å ji'n-inn så 'n rik'er-me au“. „Du må itte ta l'ive tå 'n!“ sa Dipåsgubben. „Nei, menn hann skær-nukk få leise boks'n, denn sem har jort de“, sa 'n Pål; „menn vi l'iter treite tell 'n har eti tå avliyen“.

Hann Pål strauk hemm'att, å de var inngen tinj åkke å høre hell šå tell nåa traullinj.

1) ved jeg. 2) med kraftløs kjerne. 3) pleiel. 4) stryagtigt. 5) gjød-sel. 6) rynkede øienbrynene.

Menn da de lei ut på haust'n, tell de fólk hadde møli á kókt tá jeraavlíngen¹⁾, varð 'n Krak-Lárs i Kjinnšón klein.

De bi'íne litt smátt me magarev, menn de auke på á varð værre. Mat'n hann át, var 'n itte stann tell á behau'le; de sto tuv'n sém i reip. Hann drakk báde pepparmjólk, dívelstrékkbrénnvin á anne stærtt, menn ittná hjálte, á da de lei-pá tell de kámm snø, så do 'n.

Da šonnte alle ákke de var, sém hadde šémt-bort jóla i Dip-ása. Menn de tókke nukk manne de 'n Him'jas-Pál hadde vóri væl halhennt me 'n Lárs.

Eitersém fólk seier, skær'n Pál ha vóri glup tell á traulle. Hann sa'a šv! hann skulle væra kær tell á traulle, så de skulle bli storgal på høgste Eibærji. Menn de kámm-en-itte tell á jæra, á je har-itte hórð náe om heffur 'n itte jórðde de.

Hann Tisk-Erek.

Væstre Tiske-tørpe på Gru-Finnskoga varð bigd fúr væl så hundre ár sea, á denn sém bigde de, var einn sém hette Erek. De var en díger, stærk kær, glup tell á ærbe á en áverlag šóttar. Hann var-sá sek'ker tell á skute, så 'n aller skaut mist på káppár-tóšelližen på i all'minndeli ráffelmal. På stæbburi hass hángj de hele hjeller me tørke skogs-kjótt. Om hússe hann hadde vórtti så go tell á skute fertæljer di gamle sálles:

Eingongj en var i Gru-kjærkjen á jikk tæ allters, tog en bróe sém præst'n hadde jitt 'n, tur mun'na á jómne de. De sætt'n sea på i tre á skaut på de, á da varð de en blo-flækk der bróe hadde vóri. Me de blo'e smórð 'n buršša si, á sea skaut 'n aller bomm meir.

Menn en Tisk-Erek kunne nukk meir hell de, hann kunne mana díra i jillre au. Einn vár var de fórnø, á 'n Tisk-Erek á 'n Pál Skass'bærji var ihop' i sko'ga á skov rángjberk át króttetrom.

Da de lei tell denn tí'a dem skulle ha mat, seier 'n Pál: „De skulle ha vóri grust, om vi kunne ha fát øss en hæra tell mid'das attátt denna pannrisken“. „De torde full itte væra så reint tur botvon de“, meinnte 'n Erek; „jær-op værme du, så skær je

1) ársavlingen.

jæra hærastákk“. Da sták'ken var fælu, hørde 'n Pål at 'n Erek ba tell to tå di vonne; denn eine skulle jaga hæran i sták'ken á denn are skulle rive ne 'n. Denn fiste del tå traullbø'n hørde 'n itte rek'ti; menn de siste var: „Jodas rebbæ se mærrí¹⁾“. Hann Erek jikk i stikkji bort i haullte á sto der; menn de var't-itte leiŋgi; fer 'n Pål hadde itte meir hell fát jort-op værme, fer hell hæran skreik i sták'ka.

Beršša hadde 'n me sæ fer de mæste, á einn'gong en jikk i skóga, fækk en šå en bjønn, sem sto áver i kjelle. Hann Erek reiv beršša tå akseln á trækt-op á skulle tell á sekte. Menn i de samma hann skulle klæmme tell, hørde 'n einn sem rofte bak sæ: „Skut itte, menn lett mæ skute“. På må'le tøkt 'n de skulle væra 'n An'ners, broŋ sin, á så vrei en på skall'n fer á šå. Menn da sákk bjøn ne i kjella, á da šönt 'n Erek de litte var nån rek'ti bjønn.

Menn skall'n fækk en itte atten'ne; denn sto vri'i, á slik var 'n alle sine da'r sea.

*

De er-nukk sek'kert de somme i Sålŋer tog allterbrøe tur mun'na á brukte de tell traulling. Fiste gong'na skulmeister'n i Rotbærji jikk tell allters — de er nå snart tre kjaug år sea, de — ság en en kær i Grukjærkjen, sem tog brøe tur mun'na á stakk de i brøst-duk-lommen. Da 'n šønnte de skulmeister'n var't vari de, var't 'n rau á skamfull á strauk sæ áver panna.

Hann Por'ro-Joan.

I Hállansterpi var de en traullgubbe sem hette Jo'an. Hann kunne kluve reingnskura ner 'n ville. Bære hann sætte tælkniin tævers' á les litt, kunne de reingne så mæ de ville runn om en — i hass hei kámm-de-itte en drápá.

Einn gong var 'n Por'ro-Joan ve Pu'ranskvenna á mol om sæmmærn. Me 'n var der, kámm de i ha' tolskur. Toln slo-ne i stugua hass heme i Hállansterpi á dræft'hæl kjærringa hass.

Stras etter kámm de fælk dit á furtæld 'n de kjærringa var dau. — „Je veit de allt“, sa 'n Joan; „menn hadde je visst detta i førvægen, så skulle de itte ha gått så“.

¹⁾ Vonnmann skær rive ne sták'ken.

Hann Þóró-Joan skulle ha útrætte i stórt á nitti ærbe me traullinjen sine, ettersøm fólk sae. Da grábeina varð sá tværþ borðte på Finnskoga fær en fýrrákjugu hell hælthunn'dre áf sea, skull 'n Þóró-Joan ha traulle dem borð, sa dem.

Menn dem fertæler hann skulle ha aþre på de etterát. Hann varð uvænnar me granna sine á hadde jinne jorð 'n i pek me á stæmne udir på krøttera hass.

Menn de var itte sá lett á fá jorð ná. Bjón var omtrennt úfride; de var-itte att anne hell en stækkærð lit'n maurtæss her á der. Grábein varð lannlist á rømt — jo gaupa var-att — pu, varð de náe, da! Nei; hann Joan laut finnja på i anna rá, me grábein varð borðte.

Menn me 'n varð sinnt på ná'n, sá skræmn en me di hann skulle traulle grábein atten'ne på Finnskogen, á hann fýrsek're de 'n skulle væra stann tell di, bære hann fækk sá i grábeinfæl. Hann skulle fá-dem-tell á kámmá sá kjukt, sá de skulle væra grábein i hær skogtapp.

Náa grábeinfæl ser de-itte ut tell hann skulle ha fónni; fær hann do á itte hadde fátt grábein atten'ne.

Tuss'n.

Di gamle finna hadde tusser, sëm kunne dra mat á skaffe vælðstann át husi omtrennt sëm niss'n.

Menn me de niss'n kámm me store á smá heibælar, sá er e mjølþk tuss'n skaffer.

Tuss'n er itte en skaftniþ sëm har vøri tell fær hell, de, menn einn sëm finna jorðe sëlve.

Dem tog skafte tå en gammall soplime ássá rákkskruken tell skrætt, á i gån-niste tell skalle. Detta tulle dem filler kriþþ, sá de varð lekt i lite menniðe. Fær á fá liv ti 'n laut dem deiþþe 'n tre tos'daskveller ve en noþrennes bækk. Om páskemáran skulle de væra allelikest á deiþþe 'n; fær da varð de jes'vinnest liv. Be á banne laut dem au jæra me dem haulltes me deiþþiþen.

Menn me dem jorðe detta, laut dem pásse sæ væl sá iþþen ság dem, fær elles varð de itte liv i tus'sa.

I Laubærji på Grusákt-skoga varð de i kjærriþþ, sëm haullt-på á deiþþe tussæmne sitt en tos'daskvell.

De var en gut sëm hette Lārs i grannstugun der. Hann var

ute å renne etter jinntom, å me 'n hørde de var nåe, sëm rørde sæ å let unner buskom neve bækk'en, lurde 'n sæ dit, å såg a Kari sto å deigne filltulln, så slærven slån̄g tå 'n. Menn liv vart de itte fër de hann såg på.

Mæst lik æns skulle de ha gått i Ka'nastørpi i Jækklin au.

De var i kjærring der sëm hette A'nikka, å ho hault-på å jorde sæ tuss. Hann var fullt fælu, både me skalle å skrett, ærmer å bein. De var bære lîve sëm vante.

Menn de skulle full bli i rå me di au, meint' a A'nikka; ho jikk åt 'n nolrennes bækk å .sætte tell å deigne. Ho trækste å slo; menn liv vart de itte. Detta tøkete a var raft; fër ho hadde jort rek'ti på alle jæler, slik sëm de skulle jæras. Stærk tru hadde a au, å da skulle de itte bomme.

Menn da de lei-på, å de ittnå liv vart, greip sinne a, så ho skreik: „Sendi para par jodas sængis“¹⁾.

Menn så trevali. jikk de nukk itte me alle sëm skulle jæra tuss. De var man̄ge sëm hadde fått 'n fullt fælu me liv å greier, å hadde go nitte tå 'n au.

*

Tuss'n har i anne namn au, å kalles dradåkke. Somme seier de skrett'n skulle væra sëm i dîgert niste me i par kjæpper tell bein. I kne'om var 'n mjuk å le'u, mæst sëm en fallkni.

Fër å få tuss laut dem slakte likeste ku'a si. De var truli, de var lîve tur ku'n sëm reisste inni tuss'n.

I Kjinnšoa var de i kjærring sëm hadde tuss, å hann saug mjelk tur krøtterom åt are fêlk. Kjinnšofêlka hadde så mie mjelk så dem mæst itte viste hër dem skulle jæra tå a. Trau, bonker, såer å bitter sto mætte, å fælu tell å renn'-åver.

Samma gon̄na hadde dem tuss på Rîdahå, stras jæmte Kjinnšoa, å dessa tussa tog ærbe å fært'nesta frå nan. Kjinnšotuss'n saug mjelk tur Rîdahå-krøtterom, å Rîdahå-tussn jorde de samma i Kjinnšoa.

Fêlka šonte au snart detta å hjælte hër sine tusser. Dem ga tussom sine mie å go mat, gotala ve dem å ba dem væra flin̄ke.

¹⁾ De er nån fane (djævel) sëm står å ser på.

Å tussa sætte kruggen tellvers', drog kjæka'a inn å saug, så krøtera bogskalv å de næst itte var-atte gvite daugga ti dem.

Menn Kjinnstøtussn var stærkest. Hann ga sæ itte fær hell tre tå Rí'dahå-kuom mjølke blø å stufte daue, å da laut fæl'ke på Rí'dahå jæra fælik' å be om gøtt ver fær di sëm atte var. Elles hadde full tuss'n [jørt skretter tå dem¹⁾] alle ihop'.

*

I Linnbærji på Haffsákt-skoga átte de heme en mann sëm hette Márft'n. Kjærrina hette Anne. Ho Anne hadde tuss, å de einn sëm var glup au.

De var stort hushaull hos 'n Márft'n å dem hadde bære ei eineste ku; menn ennda hadde dem mjøl'k å smær nuk'k, å saullte i tjauvis petter mjøl'k i vikun attpå.

Å likså druge var di are matvar'n dørøs au. Kjømte dem en sæk mjøl, så vara 'n i par år fær de næste.

Om en Márft'n var børtte på ærbe i månvis, milla hær gong hann var hemm, så vart-itte kjærrina å onga etalause²⁾ fær de. „Pu! er de fali me dømm da! kjærrina har nuk'k denn sëm jælper sæ, om je er børtte“, brukte 'n Márft'n å seia.

Hann visste, nær de vart lite fær dem au. „Nå bi'ner mat'n å [krupe tell ros³⁾] fær kjærrinen, nå l'iter je hemm“, sa 'n.

Ho Anne var glup me tussa å fødd' 'n gøtt. Hær kvell fækk en einn pøtt söt mjøl'k i knåtkåppen⁴⁾ i fjøsi.

Einn gong hadde dem tēnesjinnte, å da ho mjøl'ke, ba a Anne ho skulle ha mjøl'k i denn kåp'pen, sëm sto i ro'n bak låg-tunna. Jinnta lo å spurde åk'ke skulle ha denn. Menn da sætte a Anne šauller áver aua å sa:a: „Hær har du me di å šte? Du skær jæra de hausspaunnsfæl'ke ditt ber dæ om du, molla mi!“

Om mårån såg jinnta de kåp'pen var tomm, fast de itte var åk'ke katte hell nåe anne dir der sëm kunne ha eti opp mjøl'ka. Sea glømn'-a-itte-áv å slø mætt kåp'pen nån kvell; menn jam'mæ tøkt' a de var rart au, me ho tei'nte på denne usinlie rari'gen sëm jikk der å sleppre ti sæ mjøl'ka om nætta.

Hadd' a ennda fátt sett hæs 'n såg-ut så — — — — —.

Ve pinnsleite einn vár var 'n Jon Dølpetærpi å einn gut tell

¹⁾ gjort lig av dem. ²⁾ madløse. ³⁾ krybe i krogen o: minke stærkt.

⁴⁾ kop gjort av en knåte, en udvækst på et træ.

ute å såg etter hæra en kvell. På di feitesten flækkom sto gro'a grønn å tett. Stilt å millt ver var de au, så de var go von om å træffe 'n „Jæns“.

Døm snokle å leitte på i par sætervauller, menn itte fann nån, å så skulle døm jæra en sleing om Linnbærje inna døm jikk-hem-att.

Da døm kåmm ått Væstgala, fækk døm så nåe, sëm lea sæ bort på jøli. De var nållitt mærtt allt, å i stikkji var de bort-tell di au, så de var-itte gett å så hæsse de såg-ut. Døm trudde mæst de var en hæra.

Menn snart kåmm de nemmere, så døm kunne så de væl. De va mæst lekt i lite mennise. Skrætt'n å skælln jikk i eitt å var runnt sëm i niste; beina var granne sëm kjæpper, å mjuk var 'n i kne-leom sëm en sprælaman. Hann jikk oppåver mot husom hass Mært'n.

På rigga hadd 'n i diger bæ, å tonj såg-a-ut-tell å væra au; fer hann pæsa å stanke¹⁾ så døm kunne hør 'n på lang lei. Her gonj hann skulle åver en stein, ville bæla spelle meis'ster åver'n, å hann laut slæ sæ mæst dæbbelt.

Guta sto å gapa å såg på dette mæra, me de kåmm nemmere å nemmere. Da de var kømmi på i gett hagelmål seier 'n Jon: „Je trur je skræter på de je, gut!“ „Er du gælinn!“ gviske denn are; „du kann få skukdom på dæ, så du blir gænes både hallt å skakk så leingji du læver“. „Å putt san; tusser å traull kann itte stå fer skrætt, har je hørt“.

Inna denn are fækk staunner tell å seia meir, la 'n Jon bærsša åt kjakan å klæmne tell. Me skrætte jikk, var de bortte allt samma. Døm leitte å grov vitt omkriing; menn de var-itte åkke væg hell von å så.

Menn etter denn dag var de færb'i me lækken hos 'n Mært'n. Ku'a mjælke itte meir hell are kuer, å mjæl laut døm kjøpe [væl de var²⁾ att.

De var't reine skærv me 'n tæ slut; hann laut lævire de glupe hem'me hann hadde, å reise tell A'merka.

Å de trudde fælk kriingom der, de 'n Jon Dølpeterpi var skull i de; fer de var tuss'n hennes Anne hann skaut-hæl på jøli døros om vårn.

1) åndede tungt. 2) ret som det var.

Bjøn i Tisketerpi.

I gamle dar var de mie bjønn på Finnskoga, å hann var fælt påsættall å slæmm tell å mælja¹⁾ krøtter au.

I Tisketerpi på Grusåkt-finnskoga var de en mann sem dem kalle Mågen.

Einn gong krøttera hass hamne noja jøli, kamm bjøn å rauk-på dem. De var ti i haulit ve i kjenn, å dessa kalles sea Bjønnkjenne å Bjønnkjennshaulite.

De var åtte naut, å alle di varit ille hanntire tå bjøn'na. Somme varit reint hælsline å somme drog sæ hemm'att me tårivne jur å risp etter kløom, så dem laut slaktes. Ok's'n hadde sløppi lettest. Bjøn hadde itte jort denn større skae hell rivi rompa tå 'n. Hann hadde atte en stubb væl så lang sem i kniskaft.

Følk trudde de bjøn var traulle på bælijen. Rart såg-de-ut au; fər de var fleire krøtter ihop' me dem frå di are Tisketerp-hemmom å bjøn rørde inngen tå dømm.

De var i jinnite dem hadde mess'teigt fər detta. Ho hadde tent der, å da ho flette, tøkt' a ho hadde fått eitt par skor feli'te. „Tvi volji slike følk, sem er så nøvre me skor; menn je tenkjer dø snart skær få meir sko'-værkje²⁾ hell dø vill ha“, hadd' a sakt.

Menn jinnita kunne itte traulle šel, å dem trudde de var 'n Hen'rek, gränn dørøs, ho hadde fått tell å stæmne bjøn.

Denna Hen'reken var bere lærdd hell finna var de leite: hann kunne skrive. Hann var-itte så ein'kel tell å jær-åt hell, sem å stæmne blo å slekt.

Ner nån hadde høggi hell skøri sæ, så de blødde fælt, tog en Hen'rek blo tur sari å skreiv me di på eigg-jenne dem hadde skadd sæ me, å da sto blø'e på røde rap'pe.

Einn gong hadde nåa guter tigi taggei tell meitsnor tå rompen på en heist. Me ufersektihet kamm-dem-tell å šæra heist'n i lære så 'n blødde fælt.

På flugene flæk'ka senne dem bø tell 'n Hen'rek å ba 'n kammå å stæmne blø'e.

Hann Hen'rek hadde [kjæmt om³⁾], så 'n itte hadde stau'nn tell å kammå; menn hann skreiv nåa ol på en pæppirlapp å senne atten'ne.

Da gut'n kamm hemm'atte me pæppirlappa, hadde blø'iga

1) dræbe, egtl. myrde. 2) materiale til sko. 3) travelt.

stant fær i staunn sea; å ner um teigt-åver å ræktne etter, færsto dem blo'e hadde stant samstaunnes sem en Henrek skreiv.

Hann Hen'rek var go tell å dåktire taunnværk. Hann skreiv taunnværk-bønna på en lit'n pæppirlapp, å tulle lap'pen om to små salltkaunn. Denna tu'lln la'a dem på denn vonne taun'na, å da vart dem go att.

Uvænnskap.

Vigge-kæra å Lauhaus-bøn var uvænni i gamle dar. De er lajt milla galom — åver i mil; menn ennda var dem fær nere nan.

Krøttera åt Lauhauerom hadde kømmi væl lajt auståver på slo'en åt Viggekærom. Detta vart dem fertøkt' åver, å stæmne bjøn på krøttera.

Lauhausjetara jette austa ga'la der, å væl de var kåmm bjøn å slo-hæl i ku. Hann var så påsettall, så 'n itte ville tåkkå sæ tur væga me jetara skreik å hov stein på 'n. Hann slo i grænin så de sånj, saug blo tå ku'n å sprute på dem. Sea reiv en jure unna ku'n å reisste sinn væg.

Sea jette dem væsta ga'la, bortimot Laubærsrå¹⁾. Dem meinnte de itte skulle væra så illjennt der. Sommetir træfte dem Laubærsjetara å jette ihop' me dem, å da tøkta dem de var alle sekrest fær bjøn'na.

Så var de en lærdasæfta. Jetara hadde vøri ihop' om da'gen; menn sea hadde dem šelt krøttera å skulle reise hemmåver hær tell sæ.

Laubærsjetara var på no'sin åt i mir, å Lauhauera på søsin. Menn de var-itte lein'ger milla hell bæe la'ga såg nan.

Ræs'sem de var, skreik de borti haullti; å bjøn var helt inn-milla Laubærskrøtterom i to-tre hopp. Krøttera skvatt nån hit, å nån dit, å jetara sætte tell å bæra sæ, de hølest dem ørke.

Menn bjøn reisste jønno' krøtterskokken sem en aller skulle šå dem, å åver m'ra tell Lauhausbølijen. Da 'n kåmm dit, var 'n så sinnt, så frøe vallt tur kjæfta på 'n.

Jetara såg en på lajng lei å sætte tell å hulle de værste leværn dem kunne. Menn de bridd-'n-sæ itte i krøtt omm. Hann reisste like inn i krøtterskokken mitt framma nasa'a på jetarom,

¹⁾ rå = grænseskjel.

rauk-på likeste ku'a átt Ba'kolamanna á slo-hæl a på flæk'ka. Me 'n hadde jort de, så reisst' 'n, lík'søm fiste gon'ga.

Da bjøn tog denn fiste ku'a, hadde Lauhauera tvelt fer de 'n hadde vøri stæmn på krøttera dørøs. Menn nå me de 'n flaug ferbi' are krøtter, fer á fá ta eitt tá dørøs, var dem sekre på de. Dem fersto' de in'gen aen hell Viggekæra hadde jort de au. Nå hadde dem traulle bjøn tell á slø-hæl to tá kuom dørøs; menn de var-itte gett á væta om en itte kunne knipe fleir ennda, á dæffer var de sekrest á gå i bønnboka me dem.

Tile om sinn'dassmáran la einn tá Lauhaus-bønnom tellbeins' átt Viggen de forteste 'n kunne. Krøttera torde dem itte slæpp'-ut. Traullgubben viste de bjøn hadde jort; menn hann vill-itte stagge 'n. Lauhausma'nn mátte be både tunnt á vak'kert á lāv-ut hann skulle fá slø i díger sterhæs på mirom dørøs i skabot fer de kuen hadde hamne. Sá var't Viggegubben tagmill á skulle ta-bort traulli'ga á stagge bjøn. Menn fer á kunnja jæra de, laut 'n átt smiun.

Her'n jorde der, fækk Lauhausma'nn itte rek'ti greie pá. Menn hann hørd' 'n banke pá smiuste'e me hæmmæra á les á sputte.

„Nå kann du [gå-hemm-atte dine¹⁾] á slæpp'-ut krøttera; menn de er-itte vært dø jeter pá våre mirer meir“, sa traullgubben. Sea var demm kvitt bjøn'na i Lauhaua.

Eventyr.

Grisen og levemåten hans.

Barneeventyr fra Romerike, Røken, Ringerike o. fl. st.,
ved Moltke Moe.

Det var engang grisen var lei af levemåten sin, og så fik han for sig at han skulde til tings og få dom for en anden levemåte — han fik prøve lykken han som andre, enten det blev til det tynde eller det tykke.

¹⁾ o: gå hjem til dig selv; „dine“ er adjektivisk til hemm; der siges også sådant som: „hann var heme sin(e)“.

„Hvad er det du har at klage over?“ spurte skriveren.

„Å, jeg er så lei af levemåten min, far“, sa grisen. „Hesten får havre, og kua får melrikke, og så ligger de tørt og godt i bås og spiltaug atpå. Og jeg får ikke andet end skuler og skyllevand; om dagen så vasser jeg i søle, og om natten ligger jeg og ruller mig i lort og våt halm. Er det ret og retfærdighet i slikt, skriver?“ spurte han.

Nei, dette syntes skriveren kunde være noget i, og så lette han i bøkene sine, og gav ham dom på en anden levemåte: „Det er ulikt du skal ha det så meget strengere“, sa han; „fra nu af skal du få hvete og erter, og sove i silkeseng“.

Ja, grisen takket og var så glad at han visste hverken nat eller dag. Og hele hjemveien gik han og mullet og smågryntet: „Hvete og erter, og ligge i silkeseng! Hvete og erter, og ligge i silkeseng! Hvete og erter, og ligge i silkeseng!“

Veien gik mellom nogen skograbber, og oppi et af holtene lå ræven og lydde på. Og han skulde nu straks ut igjen med fante-stykkerne sine, vet du. Og så til at pipe, fint og gnellit: „Skuler og rask, og ligge i boss! Skuler og rask, og ligge i boss!“

Grisen brydde sig ikke om det, han; holdt på med sit: „Hvete og erter, og ligge i silkeseng!“ Men det drev på og drev på: „Skuler og rask, og ligge i boss! Skuler og rask, og ligge i boss! Skuler og rask, og ligge i boss!“ Og til slut så ség det i grisen, og før han visste av det, tok han til at lye og ta efter.

Da han så kom hjem, spurte de hvordan det var gåt på tinget; „fik du dom for en likere levemåte?“ sa de.

„Ja-vel, ja-vel“, sa grisen; „skuler og rask, og ligge i boss — skuler og rask og ligge i boss!“

Konkel i Kungsgarden¹).

Eventyr uppskrive av Ivar Aasen.

Da var ein Gut, som gjekk i Marki og gjætte; han fann eit stort Egg som eit Ørnegg; da tok han heim og lagde i Varme til

¹) Etter ei handskrift som er i professor Moltke Moe sitt eige. Som ein ser, er stykket fraa den eldste landsmaalstid. Handskrifti er her avprenta bokstavrett; nokre misskrivningar er retta; men det

Bræding, og¹ daa kom dar eit Barn or da. Da var ein Gut, og han vaks snart og vart stor og sterk; men so tykte Foreldri til Gjætaren, at dei hadde ikje Raad te ala upp denne Framandguten, og¹ difyre gjekk dei til Kungsgarden med han, og Kungen² vilde gjerne hava han, fyr da saag ut te verta ei Kjempa; so vart han uppalen hjaa Kungen, og dei kallade³ han Konkel i Kungsgarden.

No hadde da hendt seg, at Kungen hadde voret ute paa ei Sjoreis; dar hadde⁴ han vortet⁵ ute fyre eit stort Troll, som han inkje slapp fraa, fyrr han lovde te giva Trollet tri unge Døttr som han hadde heime. Dei laut Trollet faa paa den Maaten, at dei inkje skulde lida nokor Naud, og so reiste Trollet med dei til eit⁶ Slot som da hadde paa ei Øy i Raudehavet.

Daa no han Konkel var vaksen og hadde vortet so stor og sterk, so tenkte Kungen paa, at dette kunde vera ein Mann som kunde løysa Døttrenne hans fraa Trollet. Konkelen var so smaa-laaten, han sagde han trudde seg ikje god nog til da; men han vilde gjerne prøva, naar han fekk eit godt Skip og ei stor Nista og fekk sjølv leita seg Folk til Fylgjesmänner.

So tok Kungen til aa seta eit Skip i Stand, og medan skulde Konkelen fara ut og høyra seg um etter Folk. Daa han kom nokot langt ifraa Kungsgarden, raakade han ein Mann som stod og vatt Vidjur i Skogen; han leitte ut største Bjørkjenne og¹ kvista av Greinene⁷, og so tok han i Toppen og vatt ned aat Roti, som da var ein liten Kvist. Du er ein sterk Kar, sa Konkel. Aa nei, eg veit no dan som er sterkare, sa Vidjevindaren. Kver sku da vera, sa⁸ Konkel. Aa jau, slike som han Konkel, [sa Vidjevindaren]⁹. Kjenner du han, du, [sa han]¹⁰. Nei eg heve berre høyr tala um han. Ja, ja, her ser du han, og heve du Hug te vera med paa ei Ferd, so dar kan vera nokot stort Verk te vinna, so er dar no Raad til da. So vart han medverande, og so gjekk dei lenger.

som handskrifti hev, vil lesaren finna i merknader under teksti. Det som stend i klombrer [] er utfyllt her; handskrifti hev paa desse stader berre & c (o: et cetera). I teiknsetningi er det gjort nokre smaa brigde med komma og semikolon, som ikkje er merkte under teksti.

M. H.

¹) aa hdskr. ²) *Kungjen* hdskr. her, men paa dei andre stader *Kungen*. ³) *kallad* hdskr. ⁴) *hade* hdskr. ⁵) *vorte* hdskr. ⁶) *et* hdskr. ⁷) *Greinene* (?) hdskr. ⁸) *s.* hdskr. ⁹) I staden for det som stend i klombrer, hev hdskr. berre & c. ¹⁰) *san* hdskr.

— Daa kom dei til ein Mann som sat og dreia Rokkar og brukte inkje annat Jarn en berre Neglenne sine te Skolpejarn. Du heve sterke Nevar og gode Negler, sa Konkel. [Aa nei, eg veit no dan som hev sterkare Nevar og betre Negler, sa Rokkedreiaren. Kver sku da vera, sa Konkel. Aa jau, slike som han Konkel, sa Rokkedreiaren. Kjenner du han, du, sa han. Nei eg heve berre høyrte tala um han. Ja, ja, her ser du han, og heve du Hug te aa vera med paa ei Ferd so dar kan vera nokot stort Verk te vinna, so er dar no Raad til da. So vart han medverande.]¹

No var dei tri Sellar, og so gjekk dei ein Mole lenger; dar saag dei ein Mann som stod og smidde Jarn; han brukte korkje Hamar elder Tong; han baade rakte og hamrade Jarnet med berre Neven. Du heve gode Knuar, [sa Konkel. Aa nei, eg veit no dan som hev betre Knuar, sa Jarnsmiden. Kver sku da vera, sa Konkel. Aa jau, slike som han Konkel, sa Jarnsmiden. Kjenner du han, du, sa han. Nei, eg heve berre høyrte tala um han. Ja, ja, her ser du han, og heve du Hug te aa vera med paa ei Ferd so dar kan vera nokot stort Verk te vinna, so er dar no Raad til da.]² So vart Jarnsmiden med, og so var dei fire. So gjekk dei ein Mole til, og daa kom dei til ein Mann som bygde Hus av³ heilt Berg; han tok ein Klump or Berget og knodde da like eins som Grjon, og so sette han da upp og gjorde Veggjer av da. Du er ein fagna Kar, [sa Konkel; og so gjekk da paa same Maaten med han som med dei andre.]² So vart Berggrøyparen med, og so var dei fem saman; daa tykte Konkelen han hadde Hjelp nog, og so vende han atter til Kungen; daa var Skipet buet og Nisto tillagad, og so lagde dei ut paa Sjoen.

No siglde dei so lengje til dei kom til Raudehavet; dar saag dei ei fin og grøn Øy, og dar tenkte dei at Trollborgi maatte vera, men dei saag korkje Folk elder Fø. Dar gjekk dei upp og saag seg ikring; men dei fann ikkje annat Hus en eit litet Kot, og da var audt fyr alt som livande var. So tenkte dei med seg at dei skulde bida til Natti; daa kanskje kunde Trollet koma heim; og i Millomtidi vilde dei laga seg til aa strida; so tok Berggrøyparen til aa knoda ihop nokot Berg til ei Panna elder Gryta, og so bar dei Vatn i Panno og lagde Vid oppunder og kveikte i, so Vatnet

¹) I staden for det som stend i klombrer, hev hdskr. *o. s. v.* ²) I staden for det som stend i klombrer, hev hdskr. berre & c. ³) *af* hdskr.

kokte. Men so drog da langt ut paa Kvelden, og ingen kom; so vart dei leide og gjekk paa Fartyet alle so nær som Vidjevindaren; han skulde sita med Panno. Ei Stund etter avdagat kom dar eit Troll med try Hovud; strakst da saag Vidjevindaren, rauk da i han, og han slog mot, so dar vart eit heilt Spark; men Enden var dan, at Trollet vann og Vidjevindaren¹ laut uppi Gryto; so var da gjort med honom. — Andre Kvelden skulde Rokkedreiaren sita med Gryto; daa kom da same Trollet, og dar vart eit stort Tak; men da gjekk ikje betr en at Rokkedreiaren² vart vunnen og slengd i Gryto. — Tridje Kvelden skulde Jarnsmiden halda Vakt; daa kom Trollet atter og³ spurde um dar var endaa fleir som vilde koma i dan Gryto, som dei sjølv hadde hitat. Ja, mid er nog fleir, sa Jarnsmiden⁴, men mid skal no freista, um du inkje eingong skal finna din Overmakje, og da heve eg no ei Von um, at du skal faa dan Løni som du er verd, fyre da du drap Sellanne vaare; er du leid av Livet, so kan du koma, fyre no er eg hugad te sjaa, um Trollmagti di skal hjelpa deg lenger. Arme Krakje, sa Trollet; da er audsett at du gjeng ette Feigdi, og inkje skal du bida lengje helder, fyrr du fær da du leitar etter. So bar da ihop med dei og vart eit fælt Bask, so da saag ut til at Trollet skulde vinna; men endaa var Smiden so traust i Bulen at han heldt ut, og⁵ sist paa fekk han Trollet under seg og duvade da i Gryto. No var da Trollet or Vegen havt; men endaa saag dei inkje likt til Kungsdøttrenne; difyre trudde dei dar var fleire Troll, og so skulde Berggrøyparen standa Vakt til fjerde Natti. Daa kom dar eit Troll med seks Hovud, og større og stygre en da fyrste. Er da da som drap Bror min, sa da. Um so var, so var eg inkje rædd endaa, sa Berggrøyparen⁵. Ja, no skal du daa ogso⁶ faa din Rett, sa Trollet⁷. Aa ja, Retten dan skal mid no rykkjast um fyrst, sa Berggrøyparen⁵; og so rauk dei ihop. Dar vart eit endaa fælare Tak med dei tvo, og Trollet var so avskapat og galet, at Berggrøyparen⁵ tenkte daa og daa at haf maatte fella; men paa Enden so fekk han daa Yvertakjet og kasta Trollet i Gryto. — Hin Kvelden vilde Konkelen sjølv halda Vakt; daa kom dar eit Troll med nie Hovud, og so sint og uppøst at da gneistade or da.

1) *V.* hdskr. 2) *R.* hdskr. 3) *aa* hdskr. 4) Hdskr. hev *R.* som her maa vera misskrift for *J.* 5) *B.* hdskr. 6) *ogsaa* hdskr. 7) *Tr.* hdskr.

Er da du som drap Brødrne mine, sa da. Eg veit ikje kven som er Brødrne dine, [sa Konkelen¹, og inkje bryr eg meg um aa vita da helder. So skjentest dei ei heil Stund, og so bar da til aa slaast. Dar kom da væl med, at Konkelen var sterk, fyre han fekk ein til aa dragast med, som kunde tola ein god Støyt; da var so nær og so nær, at Konkelen skulde giva seg, men sistpaa fekk han daa Trollet i Gryto likevel. Daa tenkte han, dar maatte ikje vera fleire Troll atter, og so gjekk han inn i da litle Huset, som stod dar, og leitade², um han inkje skulde finna ei Dyr elder ei Opning einkvarstad; men best han gjekk soleid, so kom han frampaa ein Mur, og dar datt han nidigjenom eit Hol og kom nid i eit Hus i Jordi; daa saag han at da var Kjøken, og Holet uppyver da var Skorsteinen. Dar i Kjøken sat dar ei ven Gjenta; ho snakkade³ til han og spurde kven han var; daa ho fekk vita da, so fortalde ho, at ho var ei av Kungsdøttre, og at dar endaa var største Trollet atter, da var Far til dei tri Brødrne som var drepne. No er han ute, sa ho; men i Kveld kjem han atter, og daa maa du vera veg herifraa, fyre d' er ingi Von, at du vinn paa han; han er større og sterkere en alle Sønne, han heve tolv Hovud, og um dei var avhogne alle ihop, so veks dei uppatter samstundes, so da er ingi Raad te fella han. Her heve han eit Sverd, som heng paa Vegg; da er so tungt, at ingen Mann kann halda da elder bera da, og dertil heve han ein Salve, som han smyr yver Henderne, og daa vert han so sterk, at han vinn alt som han vil. Konkelen svarade⁴ da, at naar han var komen so langt, so vilde han inkje venda, fyrr han hadde freistat⁵ da verste. Ja so er da inkje betre Raad, sa ho, en at du legg deg inn under Sengi; naar Trollet kjem, daa legg han seg paa Sengi og bid meg luska han; naar han daa er sovnad, daa skal eg segja: høyr, høyr; daa skal du risa og taka Salvekrukko og smyrja deg; tak so Sverdet og hogg av alle Hovudi hans; eg skal taka eit Trog med Sand og straa inn i Saari, daa veks ikje⁶ Hovudi til atter.

Detta gjekk som Gjento⁷ hadde sagt. Konkelen vilde fyrst prøva Sverdet; men han vann ikje røra da; so smurde han seg med Salven, daa kunde han letta da fraa Vegg; so smurde han ein Gong til, daa kunde han taka da nid⁸; so smurde han tridje Gongen, daa kunde han lytta og svinga da som han vilde.

¹) s. K. hdskr. ²) leitad hdskr. ³) snakkad hdskr. ⁴) svarad hdskr.

⁵) freista hdskr. ⁶) ikkje hdskr. ⁷) Gjenta hdskr. ⁸) ned hdskr.

Um Kvelden daa Trollfaren kom inn, so sa han: fy, her luftar¹ Kristenmanns Luft. Ja, sa Gjento², da kom eit Mannabein dettande nid³ i Gruvo, da var vist ei Kraaka som hadde⁴ slept da. Daa no Trollet var sovnad og tok te rjota, so sa Gjento: høyr, høyr; daa sto Konkelen upp, tok Sverdet og hogde av Hovudi, og Gjento straadde Sand paa, og so var siste Trollet avtoket. No gjekk Gjento til Systrene sine, og sa' at no var dei frelste. Men so var da ingi Raad te koma ut, annat dei gjekk aat Skorsteinen og ropte og huade, so dei høyrde da burt paa Skipet; daa kom dei paa Land med Tog og skulde hala dei upp igjenom Skorsteinen. So halade⁵ dei upp alle tri Kungsdøttrene og mykje Gull og Sylv, men Konkelen let dei vera dar han var, drog so av med Kungsdøttrene og trugade⁶ dei te segja at Konkelen var drepen.

So vart Konkelen gangande dar i Trollborgi⁷ i mange Dagar og viste ingi Raad. Daa var da ein Dag dar kom ei Ørn og sette seg paa Skorsteinen; da var ei som kunde tala, og daa ho høyrde Konkelen ropte, so svarte ho og spurde kven han var. Henne fekk han til aa hjelpa seg upp, so skulde ho faa Lov te eta medan ho vilde i Slotet, og vilde ho bera han heimatter, so skulde ho faa all dan Maten som var i Slotet. So sette han seg paa Ørni og batt eit Band um seg, og Ørni flaug like heim med han, ho kvilte berre ein Gong paa eit Skjer. No kom Konkelen heim; daa fekk han spyrja at dar var Bryllaup i Kungsgarden⁸; Jarnsmiden og Berggrøyparen hadde fenget kvar si av⁹ Kungsdøttrene¹⁰; men daa han kom, so vart da uppdagat kor dei hadde narrat Kungen; so vart dei refste, og Konkelen fekk dan Kungsdottri¹¹) som han fyrst fann i Trollborgi.

Sagn.

Et Par digre Hoser.

Et Skippersagn optegnet af P. Chr. Asbjørnsen omkring 1850.

Der var engang en Skipper som var kommen ind i en Havn Vesterpaa for kontrari Vind. En Dag gik han op i Land i Fjeldene der, og borte under et Bjergstup fandt han en rød Hose som

1) *lafta* hdskr. 2) *Gjenta* hdskr. 3) *ned* hdskr. 4) *hade* hdskr.
5) *hala* hdskr. 6) *trugad* hdskr. 7) *Trollborgji* hdskr. 8) *Kungs-*
garen hdskr. 9) *af* hdskr. 10) *K.* hdskr. 11) *Kungsdottri* hdskr.

var saa stor, saa stor; den var over fem Alen lang. Skipperen tænkte ved sig selv, at det maatte være en stor Mand, som eiede saadan en stor Hose, og han undrede sig over, om han ikke skulde have Lyst til at have Magen til den ogsaa; og saa tog han med sig Hosen ombord og fik kjøbt rødt Klæde og syede akkurat Mage til den, og da den var færdig, gik han og lagde dem ud paa Bjerget begge to.

Saa hørte han en Røst borte i Bjerget, som sagde: „Hav Tak du Mand, som Hosa gav! Seil ikke mod Vest, men seil i Øst; for ellers saa drikker du Jula ute“.

Skipperen tænkte ikke noget videre ved det dengang. Men en Stund efter, saa blev det Vind, og han og mange til, som laa i Havnen der, seilede ud; men da de havde seilet i nogle Dage, blev det saadan en Storm og sligt et Veir, at det ikke var nogen Maade paa det. Da kom Skipperen til at tænke paa, hvad Bjergmand(en) havde sagt, for de seilede allesammen mod Vest; men saa vendte han, og seilede mod Øst; og han kom i Havn og blev bjerget, men alle de andre druknede og drak Julen ude.

Beslegtet med dette østlandske eventyrsagn er bl. a. sagnene om „Fisken og marmælen“ og „Marmælen som fik koften“ (*O. Nicolaiassen*, Sagn og eventyr fra Nordland, I, 1879, s. 13 f. og II, 1887, s. 47 ff.) og et sagn fra Ryfylke om en havmand, som til tak for en bukse han får, advarer et båtlag mot at seile ut den dag:

„Han svortnar i hav,
han blånar i land:
tak av, du mann
som langbukså gav!“

Ingen av de båtlag som drog ut, når land (*Ola Ryfylking*, Fraa ei fjordbygd, Elverum 1898, s. 70).

[M. M.]

Bølldalskirkjo.

Optegnet av Ivar Aasen 1844. „Ullensvangs Dialekt“.

Kirkjo i Røildal va ei taa dei, so dei kalla Løvekirkjur; da æ sovørna, so dei løvde Gaavur te, naar dei va i ein eld' ann' Faare. Dar va ein Kross mæ ein Duk paa i dan Kirkjo, aa dena Dukjen va slik ei Helsebot i, at dar kom mangje so va sjukje, elde hadde fingje ei Ulukka, aa dei vart friskje, so snart dei strauk sæg mæ Dukjen; aa mangje Kryplingar, so kom dar, kasta Stavane aa Krykkjuna fraa sæg, so at dar skje liggja ein Dungje mæ Stav-aa Krykkjur.

Men so va dar dei òg, so inkje trudde at detta va sant.

Eigaang va da tvo Grannar, so va ut paa Røildalsvatne aa skir fiska, aa so kom dei te snakka um Dukjen; daa sa den eine, at han trudd' ikje meir paa da; eld' at han skulde no fiska Tosk i Vatne. Men daa hælde da, at dan fystsste Fisk han fek i Vatne, da va ein Tosk. Ei onnor Gaang va da tvo Mann, so heldt paa aa flo ei Kyr, so dei hadde slagta, aa dei kom òg te snakka um Dukjen i Kirkjo. Daa sa dan eine, at han trudd' ikje meir paa da, eld' at Kyræ sku risa, itte ho va fleiæ¹). Men daa hælde da òg, at Kyræ reis aa sto paa Føt'na, itte dei va aavskørne. Dei ha sagt, at dar sku hanga ein Kyrafot aa ett Fiskabein i Kirkjo, aa da ska vèra taa dan Kyræ aa dan Toskjen, so me no ha fortalt taa.

Sagnet om „Røildalskrossen“ og svededuken er oftere meddelt i litteraturen; således hos *A. Faye*, Norske Folkesagn², s. 230, *Vibe*, Søndre Bergenhushus Amt, s. 214; *Th. S. Haukenæs*, Natur, Folkeliv og Folketro i Hardanger X (Røldal), s. 320 ff., 326 ff., 343 ff.; bedst hos *L. Daae*, Norske Bygdesagn I³, s. 1 ff. Den sidste natlige helbredelsesgudstjeneste fandt sted i 1840 (ikke i 1835, som det heter hos Daae og Vibe), se *Moltke Moe* i det Letterstedske *Nordisk Tidsskrift* 1882, s. 587 f.

Av fortællingen om torskefangsten i Røildalsvandet og om den slagtede ko findes en variant hos *L. Daae*, s. 4. [M. M.]

Roparen.

Optegnet av Ivar Aasen omkr. 1845. Fra Gudbrandsdalen.

Dær æ nõgo, som døm källa Roparen, som held se i Markonr aa paa Bergom, aa læt saa orimelè stygt, at 'en kenn skræme Folk aav mæ Vete, nær 'en tæk te paa dæ fælaste. Some mæna dæ, at dæ ska vèra inkor Fuglen, paa Lag som ein Bergulv elde Hubror, aa dæ æ naa rimelegast au; men hellest ha døm trutt, at dæ sku vèra nõgo, som bli te ette Bon som æ fødde i Dulsmaal; dærfere ha døm sagt, at 'en sku seia: „Mor sette me millom Bork aa Tre. He, he, he!“ Men anten d' æ naa dæ eine eld' dæ andre, saa æ dæ kallè te høir 'en, nær 'en læt paa dæ styggaste. Sometie skrik aa yl 'en, som dæ vøre Folk som ha treft inkor Olykka; sometie skratta aa læg 'en, som du sku høirt ein Flokk mæ Gute, nær døm held paa draagaast aa yte korandre utfor Veigen, elde anna slikt Fanteri, som døm kenn faaraa mæ. Saa yl 'en att; saa gjæl 'en som ein Haanaa, saa kneggje 'n som ein Gamp, saa brækje 'n som ei Gjeit, aa alt saamaa saa fælt, at dæ maa vèra ein hærug Kar som ikje ska tykje at 'en kolna, nær 'en høire dæ.

Uthoren eller utburen (gln. *útburðr*) kaldes i Gudbrandsdalen og Østerdalen ropar, roper. Troen på dette væsen har været vidt utbredt,

¹) flådd.

og endnu kan man på de fleste steder i vort land få høre sagn om det. Se f. eks. *Helland*, Nordre Bergenhus amt I, s. 656 ff.; *Helland*, Hedemarkens amt I, s. 673; *A. Faye*, s. 74 f.; *Segner fraa Bygdom* II, 1872, s. 31 ff. (ny og øket utgave under tittel *J. P. Sand*, Segner og historier frå Selbu, Selbu 1898, s. 48 ff.); *O. Stv. Hansen*, Bygdefortælling, Optøgnelser fra Tydalen, Tromsø 1873, s. 89; *O. Nicolaisen*, Sagn og eventyr fra Nordland, 1879 s. 81 f. og II, 1887, s. 37 ff.; *J. Furu*, Fra Ishavets Kyster, 1886, s. 78 ff.; *Th. S. Haukenæs*, Eventyr og sagn, Bergen 1895, s. 76; *Haukenæs*, Gammel kultur, Bergen 1898, s. 37. Se også *J. E. Nielsen*, Søgnir fraa Hallingdal, 1868, s. 54 ff.; *O. A. Øverland*, Af Sagnet og Historien, 1897, s. 13—45, osv. osv. Fra Herjedalen i norsk *Historisk Tidsskrift* 1. R. III, s. 26; fra Island hos *Jón Arnason*, Islenzkar þjóðsögur og æfintýri I, s. 224 ff. — Troen på utboren er fra nordmænd og svensker gåt over til finnerne (lapperne), se *Fritzner* i norsk *Hist. Tidsskr.* 1. R. IV, s. 157 f. og *Qvigstad og Sandberg*, Lappiske eventyr og folkesagn, 1887, s. 172 f. [M. M.]

Blodteigen paa Karmøyi.

Ved Torkell Mauland.

Karmøyi hev mange minne fraa gamle dagar, so det er ikkje mange bygder, um det finst nokor, som hev meir. Paa austkanten ligg Avaldsnes, som var kongsgard i gamle dagar; men no er det prestegard. Der ifraa er det mest like langt nordyver til Hauge-sund og sud til Koparvik. Der stend enno kyrkja som Haakon den gamle bygde, og der er minne som er endaa eldre, so mange, at skulde me fortelja um deim, so vart me seint ferdige.

Men nord og vest for Avaldsnes, i skiftet millom Avaldsnes sokn og Tarvastad, er ein teig som er verd aa sjaa. Han heiter Blodteigen og er mange mælningar paa vidd. Uppetter riset er det 8—9 høge gravhaugar i ei rad; elles er der mange andre gravhaugar kringum paa teigen og steinsette ringar og firkantar. Folk fortel um eit stort slag som ein gong hev stade der. Det gjekk so hardt til, at heile teigen flaut med blod etterpaa. Det er difor dei no kallar han Blodteigen, segjer dei.

Etter slaget var det ikkje nok med at det flaut blod; det laag fullt av lik og. Sidan grov dei ned liki i haugarne kringum, og dei gjævaste liki la dei i dei store haugarne som ligg i ei rad uppetter riset. Ein av desse haugarne kallar dei endaa „Prinsehaugen“ etter ein kongsson, som vart hauglagd der. Der sette dei og ein stor stein. Paa hi sida av Saalhus-sundet sette dei upp 5 steinar til minne um dette slaget. Dei steinarne stend enno og vert kalla „Dei fem daarlege jomfruerne“.

Men den steinen uppe paa Blodteigen ser ein ikkje no lenger.

I 1842 stod han 6 alner yver jordi. Han halla litevetta sudetter liksom den store steinen attmed kyrkjeveggen paa Avaldsnes.

Men sidan datt han ned og vart liggjande i marki. Mange aar etterpaa skifte dei ut gardarne paa Utvik, og den mannen som fekk det stykke der steinen laag, skulde setja upp mange famnar med steingard, for han hadde stor jord. Daa gjekk han lenge og saag paa denne „pighedlo“; han hadde kje reint hjarta til aa taka den gamle steinen med ein gong; men so vart suti for stein stor, og daa kunde han ikkje halda seg lenger, han tok ein minebolt og ein hamar i neven, daska so upp i marki og sprengde steinen i 3 stykke. Sidan lagde han dei i skiftesgarden, og der fyllte dei gildt. Minnest og ikkje gale, so tok han att dei same steinarne nokre aar etterpaa, daa han skulde byggja nye hus. No skal daa den gamle „bautasteinen“ liggja i muren under dei nye husi pna Utvik, og der er stykki ikkje gode aa kjenna.

So paa lag fortel folk paa Karmøyi um det slaget som stod paa Blodteigen. I seinare tid hev folk vorte so vise, at dei veit det var Haakon den gode og Eirikssønerne som slost paa Blodteigen, og at det var Guttorm, son etter Eirik Blodøks, som vart liggjande i den største haugen. Ein gong fyre 1842 var dei mange karar og grov i den haugen, — der var endaa presten Blom med —, og daa fann dei ymse ting fraa bronsealdren.

Det som eg elles helst vilde fortelja, det var at denna teigen heiter Blodteigen. Det er mange som hev mishøyrt dette namnet og skrive „Blodheien“; men „heien“ er eit ord som ikkje høyrer til maalet paa Karmøyi; det maatte daa vera Blodheio (eller = heiaa). Naar ein „storkar“ kjem til Avaldsnes og spyr etter „Blodheien“, so veit folk kva han meiner, og trur vel oftast at dette er det rettaste namnet; for det høver best i „den hellige skrift“; men naar dei sjølve tek til aa røda, so nemner dei aldri anna enn Blo(dy)tei(g)en. Um ein husmann som bur der, segjer dei at han bur paa Tei(g)en; der er det ikkje noko „Blod-“ framfyre som forviller.

„Blodheien“ hev folk skrive, so umogelegt som det namnet er. Stiftamtmann Christie var i tvil um dette og kunde ikkje faa namnet til aa rima seg; han trudde det skulde vera „Blotheien“. Og det hadde han rett i, at „Blotheien“ og „Blodteigen“ høyrer likt paa dei kantar; men truleg hadde han ikkje vore paa Karmøyi og tala med folk, og det siste namnet ser det ut til han ikkje kunde koma paa.

Ogso i „Norges Land og Folk“ er det dessverre innkome ein urett skrivemaate; namnet er der retta til „Bloheien“; men rettingi er komi i den galne enden.

Selbygmålets lyd lære.

ved

Amund B. Larsen.

(Fortsættelse).

Kap. 13. Tilbagevirkende palatal assimilation på konsonanter.

§ 47. Som almindelig i østnorsk sammensmelter **sj**, **stj**, **skj** (og **sk** foran gammel palatalvokal) til en enkelt konsonant, sedvanlig, som her skrevet, **š**, men av enkelte lidt avvigende udtalt. Eksp. *šuk*, *šøš'e*, *šå*; *šenne* (stjerne); *šæt* (skyde); *šåt* (v. skille) osv.

Ligeledes assimileres **tj**, **bj**, i etpar ord **hj**, samt **kj** (og **k** foran palatalvokal) til **h**: *henn* (tjern), *huru* (tjære); *kokk* (tyk), *hūt* (av oldn. **bjó**); *hell* (**hjall**), *hūt* (**hjull**), mens **hj** blir til **j** i *jarffe*, *jåt*. Palataliseret **k** blir til **t** i *itt(e)* av **ekki**.

Oldn. **gj** og **g** foran gml. palatalvokal blir til **j**; men i efterlyden erstattes det ofte av **r**, idet et **j** der sammen med en foregående **e**- eller **ø**-lyd dauner ny diftong (*er* og *ør*). Forbindelsen **ng** med **j** eller palatalvokal bliver i avledning sedvanlig *nd*, i bønning *nj*.

De fleste av disse assimilationer kan forekomme såvel i forlyd som i efterlyd av ordene. I nogle tilfælde er der nu palatal vokal, medens foregående konsonant desuagtet hører til de bagre kons.; det er når en av de bagre vokaler på grund av åbning i sen tid er gåt over til palatal udtale, f. eks. *kørv* (av **kurv**, pølse; forældet), eller når den palatale vokal i oldn. ikke stod umiddelbart efter konsonanten, f. eks. *stökk'inn* av **stokkrinn**. Et regelmæssigt fænomen i bønningen er det at de palataliseres foran et nuværende **a** av oldn. **in—en**.

I mange tilfælde er der vaklende forhold i denne henseende, måske tildels ved indflydelse udenfra, f. eks. i pron. *innjinn* eller *innjinn*, fem. *innjår*, *innjå* eller *innjå*. Det er betegnende, at st. dat. mask. og nom. fem. altid har palataliseret guttural, nom. st. mask. som *stökk'inn* aldrig, ligesom heller ikke kons.-stammer i flertal, som *bæk'inn*. Det kan ikke være andet end nom.s **r** som hindrer overgangen¹⁾. Fra best. nom. av st. hankjønnsord er gutturalens bevarelse

¹⁾ Anderledes måtte man tænke sig forholdet efter B. Hesselman Sveamålen noten ¹⁾ til side 41; men jeg er ikke sikker på, at hans bemærkninger passer i disse dele av Norge.

delvis overført til best. nom. av de svage (*bakkinŋ*), hvor den palatale form kun forekommer i de ord som også har palatal som ubestemte, mest sådanne som *råŋe* (spyt), *ŋäŋŋe* — med vokal eller *r* eller *ŋ* foran palatalen. I subst.-bøiningen er det ellers kun st. dat. fem. og sv. dat. m. som er vaklende, idet de første uregelmæssig kan bevare guttural (*enŋinŋ* for *enŋjinŋ*), de sidste uregelmæssig antage palatal istedenfor *g* (*skujjā* for *skuggā*).

Ved sin beskaffenhed giver især palataler av *sj*, *stj*, *sk*, *skj* og av *ng* anledning til omtale. De førstnævnte giver som sagt *ŋ*, hvilket skyldes et både fra øret, centralorganet og tungens bevægelsesorganer motiveret sammenfald med den kons. der opstår af *r + s* og *ŋ + s*, f. eks. i *hårs*. Så overveiende har dog ikke denne faktor været, at der ikke findes en udtale, som er noget mere palatal, nemlig *š*, hvor tungens egentlige kanter er frie og ligger foran gummerne (den kant der begrænser tandkjødet mod den hårde gane), ved *ŋ* er kanterne, navnlig den yderste spids, vendt op mod denne ryg.

Av det palataliserede *ng* opstår der som sagt i ordstammer sedvanlig *nd*, f. eks. *vandill* (evangelium); først fik man **vandjill*, og så indtrådte *nd* ved lydsubstitution; i yngre former av dialekten kan også *vandjill* findes. Også ellers kan det forekomme at opr. *ngj* ikke synes at skilles fra *nn*, *nd*, f. eks. i stedsn. *honnhenŋā* av **hundhengjan*. Men i regelen, og særlig i bøininger, er der bestemt forskjel mellem *ŋ* og *ŋj*; forskjellen på den grad av palatalitet hvormed de begynder, er ikke synderlig stor, og kan undertiden mangle, men *ŋ* i *inŋinŋ* taber naturligvis ikke i palatalitet, eftersom der glides til det (hvad mundstilling angår) helt homorgane *j*, medens *ŋj* bliver mindre og mindre palatalt, både i anden stavelse i *inŋinŋ* og i første stavelse, såsom i *vinŋ*.

Kap. 14. Progressiv palatal assimilation på konsonanter.

§ 48. Palataliseringen av dentale konsonanter i efterlyd er dels udelukkende en følge av sterkt ettertryk, dels udelukkende av assimilation med foregående vokal, dels blandet. Det ligger just ikke fjernt at tænke sig, at også den række som de førstnævnte udgjør, historisk nedstammer fra en palatal assimilation, nemlig den som i oldn. håndskrifter betegnes derved at et *1* i 2den stavelse også er noteret i 1ste; endvidere er det andre steder i landet

tydeligt, at grupper av ord som i Slbm. ubetinget hører under dem hvori udelukkende eftertrykket synes at have fremkaldt palataliteten, i den henseende ligeså meget er afhængige av foregående vokal. Selv om analogiernes oprindelse også i Slbm. skulde være fra assimilationer, så er de dog der nu ført så vidt, at deres indhold er blevet et andet; skjønt jeg derfor ikke vil gå ind på en nøiere undersøgelse af den sag, så vil jeg dog av hensigtsmæssighedshensyn behandle palataliseringen av gamle dentaler i sammenhæng på dette sted.

§ 49. I korthed kan man fremsætte regelen om palatalisation formedelst stærkt eftertryk således, at langt *n*, *l* og *d* er palatale efter oldn. *a* (ekspl. s. 165 f.), efter *o* og *ø* (s. 168), efter *u* (s. 179), efter *y* (s. 179), efter *e* (s. 180), efter *i* (s. 180). Palataliteten er ved dem alle *avtagende*, men så længe der er den *samme*, ikke en *anden*, dental end den hvormed palataliteten begyndte, så er det snarere en palatal end en dental konsonant konsonantforbindelser ender med.

Oldn. *ø* forekommer ikke foran gammel lang dental; nyere korte *ø*-lyd gjør vistnok dette; men da er det i regelen meget åbne *ø*-lyd, og i østnorsk, fremforalt i Slbm., skyes palataliseringen efter oldn. *jø*, specielt hvor der stod labialvokal foran *j*, så at dette ikke blev altfor meget konsonantisk (f. eks. *bælle*, *bænn*, *mænn*, *spæll* etc. s. 158 f.); i ekspl. som *fêl* (fjeld), *île* (ilde), *ine* (inde) har man ved vokalforlængelse undgået den lydstilling hvori palatalisationen pleier at indtræde.

Foruden de oprindelige lange dentaler *n*, *l*, *d* er der også andre forbindelser som mere eller mindre fuldstændig er falden sammen dermed og behandles på samme måde. Til langt *n* må i Slbm. regnes næsten alt *rn*, f. eks. i *garn* (garn), *bårn* (børn), *kvern* (kvern), *hynne* (hjørne). Ligeledes oldn. *nd* i udlyd f. eks. *lan*, *honn*, *sen* (sende). Oldn. *ri* er så lidet hyppigt at det ingen analogi danner i Slbm.; *ld* i udlyd falder sammen med *ll*. Men også i indlyd, hvor *d* udtales, er forangående *n* og *l* at betragte som lange og har palatalitet. Og denne overføres også til det påfølgende *d*, som også nærmer sig palatal udtale, om end ikke så meget at det bør betegnes i lydskriften. Samme forhold er der også ved *nt* og *lt*, som bliver til *nt* og *lt* med halvpalatale *t*-lyd; der synes også ofte at forekomme et lidt palatalt *s* i forbindelsen *ns*, hvor *n* ligesom i i de foregående bliver palatalt (f. eks. *dans*, *ans* (v. ænse)). Dog er der her nogle mærkelige undtagelser, som især samler sig om

de tilfælde hvor *n* og *l* danner begyndelsen til lange konsouantforbindelser¹⁾: *ganske*, *hanske* (efter enkelte forældet *hänske*), *ransk* (forsmå), *svänske*, *änsk*, *künst*, *skvaldär* (n.), *aldär* (m.), foruden de ved omkastning opståede *ældre* (f.), *snældre* (f.), *spaldre* (f. & v.). Der synes allesteds at forekomme nogle sådanne ord, men Slbm. synes at have flere av dem end nogen av de omgivende dialekter, som antagelig i sen tid har udvidet palatalitetens område formedelst sidevirkning; allerede Floren og Tydalen har *skvaldär* og *spaldre*, og det egentlige Slbm. har *aldär* (m.) og *aldär* (adv.). Når der efter palatal vokal regelmæssig følger palatalt *n* og *l* også i Slbm., såsom i *mældär* (m. korn til maling), *spildär* (f.), *sejldär* (m.?) den øverste del av en *bög*, smlgn. *skjeldre* n. hos I. A., så er det formodentlig en virkelig assimilation. Ntr. *käht* av adj. *kall* modstår, ligesom i vid udstrækning ellers, både analogien fra ordets øvrige former og analogien fra *l* i lignende etymologisk stilling, såsom *hahlt*, *mahlt*, *sahlt*. Det er formodtl. en relikv fra den tid da sådanne ord, således som endnu i størstedelen av Romsdals amt. manglede palatalitet; det hed i ntr. *käht* (eller **kalt*?); på samme måde som ved *üe*, *ine* foran blev vokalens længde forandret for at få bevare l'ets dentale karakter.

At palatalisering ikke indtræder efter opr. lang, nu forkortet vokal er egentlig ikke at betegne som nogen undtagelse; men ligesom i det sidstnævnte punkt synes de fleste dialekter i omegnen at have udvidet lydlovens område noget mere end Slbm. Alle eller næsten alle dialekter i egnen har nemlig dentalt *n* i *bonde* og pl. *bændär*, *ränsk* (rense), *gränske* (f.), *vonn* (ond), men mindre almindeligt er det, at der som i Slbm. er dental i *säll* (n. sold), *sülde* eller *seldre* (v.) og sedvanlig *sküldre* (skälde). Derimod er der palataliseret i *veñt* (v.).

Oldn. *dd* i ordstammer bliver næsten altid palatalt, også efter lang vokal f. eks. i *ređđ*, men ikke i *vidd* (f.) fordi dette tydelig er dannet av adj. *vī*.

Derved kommer det nemlig i den sproglige bevidsthed mere i klasse med de bøjningsformer som først ved et i bøjningen tilføjet *d* eller *t* har fåt sådan lydstilling at de opfylder betingelserne for palatalisering av *n*, *l* eller *d*. Det er præt. ind. og præt.

¹⁾ Det forekommer mig at være regressiv assimilation fra de senere dele av forbindelsen som har hindret palatalisering i dens første led.

part. Disse verbalformer får aldrig *ŋ*, *l* eller *đ* uden de har det i inf.; oldn. *venja*, inf. *vinn* hedder i pt. og pt. ptc. *vǫnt*, og oldn. *selja*, inf. *sǣt*, hedder *sǣhlt*, og hvad der er mer påfaldende, verber med oldn. *ð* i stammen og *dd* i præter. har dentalt *d* endog efter palatalt vokaler f. eks. *bredd* av *brē* (*breiða*), *nødd* av *nē* (*nøyða*).

§ 50. Medens *d* således synes aldeles uimodtageligt for assimilation fra foregående palataltvokal, er denne enten hovedbetingelsen eller den eneste betingelse når oldn. *t* får palatalt udtale.

Langt *t* bliver til *t̥* efter gamle diftonger f. eks. i *breitt̥* (bredt), *røtt̥* (rødt), *blætt̥* (*bløytt̥*), og efter *i*, *y* og *ú* (*fritt̥*, *nytt̥*, *trutt̥*, alt adj. i ntr.). Også efter opr. kort *i* og *y* er der *t̥* av opr. langt eller tidlig forlænget *t*, f. eks. *bit̥t̥* (bind), imper., også overført til inf. og præter., *vit̥ne*, *styt̥t̥* (kort); også om *u* må det antages at det har øvet samme assimilation f. eks. av ekspl. som *sutt̥or* (v.). Jeg kan ikke avgjøre om de høje vokaler her altid har været så høje, eller om nogen sænkning av vokalen midlertidig har været tilstede, før palatalt udtale av konsonanten indtrådte, og sætter det derfor som uavgjort enten høje vokaler eller palatalt konsonant har været den primære årsag til at der nu er både høje vokaler og palatalt konsonant. Om forbindelsen *étt̥*, nu *itt̥*, se foran s. 162 f. Efter oldn. *e* er *tt̥* sedv. dentalt, men palatalt i *ette*, *ett̥or* og *met̥t̥*; i de førstnævnte kan man henholde sig til de hyppige håndskriftlige former *eiptir*, *œyptir*, men ved *met̥t̥* vilde det være vilkårligt at henskyde fenomenet til de par kasus hvor et *i* i endelsen giver anledning til sådant forslag foran konsonanten.

Kort *t* bliver palatalt efter de gamle diftonger (*hēt̥*, *blæt̥t̥*, *blæt̥t̥*; undtagen præter. *vēt̥*, *et̥ill̥* (m.), og verbet *sæt̥*¹⁾, skjøde). Endvidere bliver kort *t* palatalt i ligevægtsformer efter *i* og *y* (*bit̥i*, bidt, *bryti*, brudt) hos mange også efter *u*, f. eks. *gut̥u* (men best. *got̥ō*), *jut̥u*. Enten udtalen *t̥* efter *u* i sådanne eksempler er ifærd med at trænge ind eller ifærd med at forsvinde, har jeg ingen bestemt formening om. Jeg har her i regelen anvendt skrivemåden med dental, fordi denne synes at forekomme oftere.

Palataliteten videreføres (men avtagende) til tilføiet enklitisk *n*: *mann̥n̥* eller *mā'n̥*, *ádd̥n̥*, *bēt̥ 'n* (bed han?)

1) Formodentlig lånord, da det også andresteds i vid udstrækning optræder uden spor av oldnorsk diftong.

Kap. 15. **Tilbagevirkende kakuminal indflydelse på l.**

§ 51. Det må formentlig betragtes som en assimilation, en foregriben av den påfølgende sproglyds tilbagetrukne tunge stilling, når l foran labiale, labiodentale og postpalatale konsonanter blir til ł; når l står foran denslags lyd er det nemlig ligegyldigt hvilken vokal der går foran ¹⁾, f. eks. i *stüłk* (stilk)¹⁾. Undtagelser fra regelen er ord som *silke* og *salme* som er kommen ind ved lån så sent, at forskjellen mellem l og ł var for stor til at overspringes, og som sagtens også indtil nutiden har havt en vis farve av citeren efter fremmed mål, — samt *säll* (sølv) av *silfr*, som rimeligvis i den tid som var avgjørende for l'ets art, var avhengigt av indflydelse fra en sprogform der ikke havde tykt l, ialfald ikke i slig forbindelse²⁾.

Når man ser hen til beskaffenheden av vort s, skulde man vente at ls fik samme behandling som lt o: at l efter alle vokaler blev langt og palatalt. Dette sker tvertimod aldrig; eksemplerne på ls i ordstammer er ikke talrige, men størstedelen leder til at tro, at s ved den tid da palatalisering indtrådte, nærmede sig til kakuminal karakter. Efter udpræget palatalvokal, i *hellsa* (f.) har man nemlig dentalt l, *hülse*, men efter andre vokaler er l gåt over til ł og er bleven reduceret til r, det vil sige, er mere eller mindre fuldstændig forsvundet som særskilt lyd i ordet: *hürs* (hals) og dets avledninger, *üske*, (elske, tage sig av, om hundyrts forhold til sine unger), *pürse* (pølse); når det oldn. verbum *hellsa* (at hilse) hedder *hürs*, så må det være faldet sammen med oldn. *halsa* (omfavne).

Med hensyn til ln skulde det antages at et lignende forhold har hersket, men intet mig bekjent eksempel på ln i målet er frit for mistanke om at være påvirket ved analogi, såsom *skörn* (skalle av), *šärna* (adskillelse) og endog *ärn*, av hvilket sidste der jo mange steds findes entalsform med vokal efter l.

¹⁾ Som det senere vil sees, er der også ellers i målet liden sky for ł efter gamle høie palatale. Den her fremsatte regel synes efter sin geogr. udbredelse at være et grundlag for den, hvorefter det samme sker hvor ingen konsonant følger.

²⁾ Dersom det *sill*, *sell* fra Selbu som I. Aasen (side 787) anser for en ældre form end *silv*, er noget andet end *säll*, så er det mig ukjent. Vokalen kan ligesågodt komme av y som av i.

Kap. 16. Fremadskridende kakuminal indflydelse på l.

§ 52. I udlyd og foran vokal blir kort l til *ʔ* efter alle vokaler undtagen i og ei — ved diftg. *øy* er forholdet ubekjendt. Ekspl. på hovedregelen er *daʔ*, *eʔ* (anfald av sygdom), *saʔ* (skille), *høʔ* (m. høl), *gʔ* (hyle). En undtagelse gjør her, som i de fleste rene østnorske mål, adjektivet *smal*, der formodl. her er lånt efterat forandringen til *ʔ* var avsluttet, samt *spáll* (spil). (I det tykke l's grænsebygder findes derimod *smāʔ*, fordi processen der indtrådte og avsluttedes senere). Intetkjønnsordet *æl* (øl) danner en mærkelig undtagelse.

Kun tilsyneladende er *páll* (Páll) en undtagelse, idet det åbenbart udgår fra nominativen, som havde langt l.

Også i aksentsvagerne stavelser er der grund til at tro at *ʔ* lydlovsmæssig indtræder efter den samme regel; men der er jo også mange grunde til uregelmæssigheder. Den stavelse som er opståt av udlydende l i oldn. enstavelsesord, såsom *skravvøl*, *fugʔ*, behandles efter sin form i oldnorsk, og hører således ikke under regelen her, men under den i § 53. Fremmede ord der er ankomne med nogetslags fremmed -el behandles uregelmæssigt, efter forskjellige hensyn, som måske kan kaldes tilfældige, f. eks. *djevøl* (djævel) *stävól* (støve), *hevill* (høvl). De oldn. endelser *al(1)*, *il(1)* og *ul(1)* er de hvor man kunde vente at se den her omtalte regel. Men nutidens form kan også være dannet av det gamle nominativ med *il*, og derfor have *ll*; selv om stavelsen i nutiden har *a*, *i* eller *u*, som i det helgelandske *gamaʔ*, enkelte trøndermåls *jukuʔ*, *skukuʔ*, så kan *ʔ* være indført fra synkoperede former, hvor l fulgte efter f. eks. *m*, *v* eller *k*; i andre tilfælde kan et *l* skyldes synkoperede former hvor l fulgte efter en dental, f. eks. i ord som *jutul*, *brutul* i N. Thj. I Selbu er den lydlovsmæssige behandling av -ul forholdsvis vel belagt ved ekspl. som *jutuʔ*, *brutuʔ*, men dette kan jo også være sidevirkning fra andre ord.

Dels på grund av assimilation fra foregående vokal, dels ved den § 51 omtalte fra påfølgende konsonant er der en mængde tilfælde hvor et *ʔ* støder sammen med *d* og *t* og danner *rʔ*, *tʔ*, uagtet *ld* og *lt* efter lydlovene skulde få langt, senere palatalt, *l*, hvilket er bleven forhindret ved analogi. De viktigste ordstammer hvor l således står som kakuminal direkte foran oldn. *d* eller *t* er *børte* eller *børte* (byld; etter vb. *bolgna* eller andre ord av samme stamme),

ötärðde eller *ötärtte* (dødkjød; også *ötäte* findes; efter vb. *pola*, nu *tøte* og *tüti*), *ärððær* (n. avkom, race, efter *ätä*), *störððær* (tyveri, efter *stälä*). I præt. ind. og præt. partic. av sv. verber på *r* og *ʔ* er det altid *t*, aldrig *d*, som indtræder som endelse f. eks. *mårt* (målte, målt), *tört* (tälte, tält); dette bøningsfænomen, som sagtens er begyndt fra pt. partic. ntr. (som var overveiende fordi det brugtes i sammensatte tider i aktiv), har foranlediget at *rd* i det hele er bleven en lidet almindelig forbindelse, som i mange ord er fortrængt eller fortrænges av *rt*, sml. *börtte* foran. Hvor en stemmeløs konsonant er udtrængt efter *l*, var det jo etymologisk rigtigt at der blev *t*, ikke *d* i endelsen, f. eks. *järtt*, pt. av *jälp*.

§ 53. På den samme måde påvirker også labiale, labiodentale og postpalatale konsonanter et efterfølgende *l*, så at det har kakuminal dannelse, f. eks. *bło*, *błi*, *fłat*, *awół*, *tagół*. At den kakuminale udtale ikke indtræder, er vistnok eksempelløst undtagen i fremmedord og hvor *l* som 1ste bogstav i et 2det smstn.-led kommer direkte efter en labial eller postpalatal kons. i første led. Et *g* er bortfaldet efter at have gjort følgende *l* kakuminalt i mdsn. *nırş* av **Nıgıes* av *Nikulás*. På samme måde er oldn. *g* bortfaldet i *härðde* (f. en træbøile hvorved reb surres), av oldn. *högld*.

Kap. 17. Forplantelse av tilbagetrukken tungestilling til følgende dentaler.

§ 54. Som jeg tidligere har fremstillet det i „Lydlæren i den solørske dialekt“ side 107 har i almindelighed *r* i *rð* assimileret *ð* i henseende til tungens artikulationssted, hvorved man må antage at der opstod et slags utrillet *r*, et *r* eller lignende, og foran dette er det oprindelige *r* bortfaldet med erstatningsforlængelse. Efter vokalernes behandlingsmåde kan dette antages at have sket samtidig efter *a* og efter *o*, nemlig efterat *á* var blevet en *å*-lyd, og før *ó* blev til nynorsk *o*. Av *i* og *y* er forlængelsen rimeligvis indtrådt senere og på en tid da der allerede var kvalitativ forskjel mellem oldn. *i* og *i*, *y* og *y*. I den største del av det østlige Norge er så det levnedede utrillede *r* blevet til *ʔ*, enten det så var fordi *r* i forveien var mere tilbagedraget der end i vestnorsk, eller fordi østnorsk i forveien havde et *ʔ*, som produktet av *rð* blandedes sammen med, og som det berøvede dets egenskab av en delt konsonant; i det vestlige Norge faldt det derimod tilbage til almindeligt

r. Slbm. er den yderste ende av en kileformig stribe fra Romsdals gjennom S. Thjm.s amt, hvor dette vestlige træk optræder inde mellem dialekter der også i den henseende er østlandske. Det er karakteristisk, at det både ved Orkla, Gula og Nea er, ikke den øverste, men den mellemste del av de beboede dalfører der væsentlig har r av rð. De ord med overgangen rð > ʀ, som jeg kjender i Slbm. er aʀ (m. etslags plog), aʀe (v.), gāʀ, (men gār), tēhēʀa (hærdet), men hēr (v. hærde), hāʀōg, fjōʀ (m.), bākōʀ(ə), svōʀ, fōʀ (v. fjerne) spōʀ, (m. hale på fisk), ðvølinn (uvørren), vøʀ (v. røre, av virða) stēnōʀ (stenurd). Det er langt flere som har r, nemlig: gār gjærde, hār, mēgāre mellemguly, jarbēr jordbær, brūrfēr, fār f. spor, fāres v. færdes, jāre v. bygge gjærde, hēr hærde, sārinn kjedelkrog, vār værdig, (kū-)vār n. værdi, jōr gjord, jōr jord, bōr, mōr, nōr, skōre v. støtte, fōre f. læs, vōrinn beskaffen, stēr < stīrð, (ává-)bār < burð, skōr = < skurðar =, kvøllsvōr, dugur.

Til karde (v. & f.) svarer som ellers i det trondhjemske kāl og kāle, formodentlig opståt ved knoting istedenfor kaʀə.

En eiendommelig behandling har rð også fåt i *qrðu > orde, ordde, orʀe, orʀte (sælestroppe); at ð istedenfor at være tabt her synes at være hærdet, kommer formodl. fra sammensætningen (ōʀrinn eller orʀrinn), hvor der regelmæssig skulde indskydes ð, ligesom i ārððær av qʀr, og dette ofte blev forandret til ʀ ved den sedvanlige tendens i dialekten. I bærre av oldn. byrðr synes ð at have været tidlig udtrængt.

Der er enkelte som i Slbm. udtaler sʀ i fremlyden som sʀ, f. eks. sʀå. Nogensteds må det være, hvorfra denne udbredte udtale er kommet, hvori s gjør følgende 1 kakuminalt, ligesom det i hals gjør med foregående 1; men i det trondhjemske hvor sʀ i indlyd altid blir hʀ, hører det sandsynligvis ikke opr. hjemme. De fleste udtaler i Slbm. sʀ i fremlyd som hʀ, enkelte som sʀ.

Betingelsen for tykt 1 er nemlig at tungespidsen ikke er optaget andensteds. Overgangen dertil er derfor ikke indtrådt i sāl sadel, fordi den dentale beskaffenhed fra ð blev overført på det følgende 1.

§ 55. Når der efter etymologisk r skulde komme t, har dette sikkerlig i sen tid, rimeligvis til i 19de årh., gennemgående foranlediget supradental udtale. Nu er det kun de færreste som gjør gennemgående forskjel på supradental og kakuminal dannelse, men bevidstheden om nogen forskjel kan hos de fleste vækkes for enkelte

ord og forbindelser, særlig i ubetonet stavelse. Som normalt må man altså, uagtet disse undtagelser, sætte ekspl. som *svartt*, *ærttær*, *smørt* (smurt) osv. Ved **n** og **s** efter **r** er artikulationens plads den samme, eller måske lidt hyppigere supradental, fordi **r** + **n**, **r** + **s** aldrig er i egentligste forstand lydlovmæssigt i dialekten, men beror på analogisk eller fremmed indvirkning — **r** skulde ellers have været assimileret med **n** eller **s**. Av ordstammer med et **n** hvori tilbagetrukket artikulationssted nogenlunde er bevaret, kjender jeg kun mdsn. *ærn* eller *ært* (Arne), vistnok lånt, ellers vilde vel ikke 2den stavelses **e** være apokoperet; med **rs** er de talrigere: *bærse*, *hærsk*, *hærse*, *kærse*, *nærsk*, *pærse*, *særant*, *værsum*. Både med følgende **n** og **s** (**n** og **s**) er **r** hyppigt i bøningsformer, **n** især som best. artikel og **s** som reflektivendelse. I enkelte sammensatte ord kan der findes **r̥** f. eks. *gær̥s*.

Gammelt **l** > **ʃ** overfører sin tungestilling til **d**, **t**, **n**, **s**, **l** og **r**, til de to sidstnævnte sedv. kun i nogle få sammensætninger og i ordsammenstød, f. eks. *mør̥s* (uden mel), *mør̥ære* (f.); ved gammelt sammenstød opstår **d** som overgangskonsonant (*ærdær* av **qlr**). Det fra opr. **r** eller **l** overførte kakuminale artikulationssted kan fra en direkte påfølgende dental overføres til en følgende, undertiden endog til to, uden at artikulationsstedet synker (undtagen ved **s**) f. eks. *fær̥t n æ* (fortalte han det?)

Påglidningen **r** er ringe foran **s**, især når foregående vokal er kort, som i *bær̥se* (bøsse); den tilbagetrukne tungestilling er foruden i dette lånord bevaret i *hær̥sk* *hær̥se* v., *nær̥sk*, som vel kan være indførte fra andre bygdemål; derimod er den endog opgit i superlativer som *fyst*, *væst* værst, *stæst* størst.

Kap. 18. Andre konsonantassimilationer.

§ 56. Slbm. har også alle de øvrige i de østnorske dialekter almindelige konsonantassimilationer, såsom **fn** > **mn** (*namn*), **ðn** > **n(n)** (*stænna* < ***stuðnað**) tilfældigvis (?) aldrig med palatalt **n**, jfr. *mænn* < **mjoðn**, **rn** > **nn** > **nn** eller **nn** (*jenn* jærn, *bænn* bjørn), sjelden **n** (**smurning** > *smöning*), **gn** > **gn** (*reyn*), **rs** > **ss** (se ovfr.), **ps**, **pt** > **fs**, **ft** (*hæft* kjøbte), **sl** i fremlyd > **hl**, i efterlyd **hl**, **kn** i fremlyd ikke sjelden **hn**, i efterlyd > **k'n** (*reknene*); efter **r** og **l** falder denne forbindelses **k** bort og det indskudte **t** indtager dets plads (*stærtnæ* < **storkna**).

Målet har enkeltvis assimilation mellem konsonanter som ikke støder sammen, og hvor assimilationen derfor mere ligner tiljævnningen mellem vokaler i forskellige stavelser (se s. 181 ff.) end de almindelige konsonantassimilationer. Således er det i *ølvøt* < **qlvøru*, *vølmøt* < **vaðmol* < *vaðmól*, *mysminne* < *njótminne*, *kvaks* < **hvaps*, måske i *nättäte* (hvis det er av *niðr* + *eptir* og ikke av *niðr* + *at* + *eptir*); i Solør findes ved siden av *nētäte* og *sētäte* også (*ræu*-)*sitäte* < (*rauð*-)*siðött*, hvor overgangen *ð* > *t* er sikker.

Kap. 19. Uregelmæssige lydovergange.

§ 57. Dissimilationer er foran ved flere leiligheder påvist, navnlig ved manglende palatalitet av *nn* og *ll* i efterlyden når der er *j* i forlyden (*bænn*, *bælle* osv.); denne dissimilation må erkjendes, hvorledes man end forklarer *j*'ets forsvinden. Ligeledes er den dissimilatoriske mangel på palatalisering det primære i den uregelrette lydbehandling i *fél* fjeld, *ile* ilde, *ine* inde; i *ime* (f. munding (av en sæk) som i andre dialekter pleier at hedde *gima*, er *g* måske heller bortfaldet efter et første sammensætningsled. I *næddær* < *nyrdre*, *bættær* < **byrtre* er den tilbagedragne artikulation av *d* og *t* opgivet for at dissimilere fra følgende *r*; i mange andre ekspl. sees derimod disse lydforbindelser bevaret, f. eks. *ærddær* < *qir*, *ærttær* < *virtr*.

§ 58. Omsætning av konsonanter forekommer temmelig ofte i dialekten, enkelte slags så ofte at de snarere må kaldes lydlov-mæssige end uregelrette. Navnlig er dette tilfældet med forbindelserne *ðl* og *rl*, som ofte bliver til *ldr* (jfr. Noreen Ups. Univ. Årsskr. 1900 og Hesselman Språk o. Stil IV): av et **snerill*, **snørull* eller **snørull*, flert. **snerlar*, **snørlar* eller **snørlar* er opståt *snældre* eller *sneldre* f. kurre, krølle; av *øðla* firben *ældre*; av **sþðla* *seldre* eller *sældre* v. sælde (men *sáll* n. sold), av **spraðla* dels *sprál* dels *spaldær* sprælle, derav *spaldre* f. rumpetrold. Andre metatheser ser mere ud til at skrive sig fra forsnakkelser: **klambr* (o: *klømbr*) > *krammiæt* f., *blære* > *błær* eller *bræt* f., *fłurútt* lurvet kan også hedde *frúttát*, *fłor'ā* Floren, en afdeling av sognet, i Asl. Bolts jordebog skrevet *Friol*, *fłaks* v., kan også hedde *fłaske*, *karviyy* (vistnok mangesteds nordenfjelds) < *kavring*.

§ 59. Undertiden forekommer der i dialekten konsonantovergange som synes ganske regelløse; de vil måske med tiden ved hjælp av andre dialekter kunne forklares, f. eks. gennem uregelmæssig lydsubstitution ved optagelse fra en anden dialekt eller under en overgangsproces i dialekten selv, eller de kan skyldes påvirkninger hvis kilde ikke er opdaget, f. eks. sammensætning eller ubeslægtede ord av lignende form. Men i sjeldnere forekommende lydforbindelser kan vistnok uregelmæssigheder ofte findes uden noget sådant, alene fordi lydforbindelsen er sjelden. Således er det måske med fremlydende **dv** i dialekten: oldn. **dvali** hedder *våli* med bortfald av **d**, hvilket ikke er sjeldent i dialektene i denne lydforbindelse; men **dværg** hedder *tværg*. Hvis **d** var bortfaldt i dette ord, vilde det faldt sammen med dialektens *værg* < **varg** ulv. I *gūt* < **Gud** er der gået ud fra skriftsprogformen, og den stemte dental er byttet med den stemmeløse, fordi den førstnævnte i dialekten ikke hørte hjemme efter lang vokal. Vanskeligere er det at forklare sig *tåkk* m. < **talg** og kvindenavnet *håkke*, som vel sagtens må være < **Helga**. Dersom adj. *våkkinn* vedhængende, glat, ækkel (f. eks. om føre) hører sammen med **valg** vammel, hos I. A., så findes konsonantvekslingen i denne stamme også i andre dialekter, idet Ross fra Lister anfører et adj. **velkjen** = **valg**. I *tåhark* er sidste led **jark**; det synes ikke rigtig sandsynligt, at der har været en sammensætning **fótjark*. Om *t* for *ð* eller *d* i præet., og derfra tildels overført til kakuminalt **d**, ellers se s. 242.

En overgang fra *ð* til *n*, som er utvilsom i endel bygder langs rigsgrænsen søndenfjelds, bør neppe antages for andet end tilsyneladende i *hokn* f. tykkelse, *leyn* længde, *tygn* tyngde; rimeligvis er **n** fra bestemt dativ, som hedder ligedan som disse former, overført til grundformerne, jfr. **grein** søndenfjelds < **grend**.

§ 60. Av folkeetymologiske omformninger skal her kun nævnes *brennhutu* nesle for **brenn**—**nutu*, av **nata*, og **rein*—*ortla* > **ring*—*ella*; derav nu *rindill*. Beslægtet med folkeetymologien er det, når et i virkeligheden mere eller mindre fuldstændig uddød ords betydning er gået over på et andet ord, der skjønt ubeslægtet havde en vis berøring med det både i form og betydning. Således: *hårø* v. hilse, med betydningen fra **hellsa** overført på **halsa** omfavne; *læs* at læse, både op og igjen, altså med betydningen fra **læsa** overført på formen av **løyssa**; *leyn* f. lænd (på hesten), med form fra **leyn**

længde; dog anvendes tildels også *lenn*. Rimeligvis hører det også hid, at Slbm. har *helle* f. både for **helle** og **hyide** i søndenfjeldsk betydning, medens visse andre trønderdialekter har *hyll* i begge betydninger.

Trykfeil og rettelser.

Side	9 l.	11 f. n.	skulde mellem <i>ö</i> og <i>y</i> være indsat <i>u</i> .
—	14 -	7 —	står <i>färlitinn</i> , skal være <i>färlitinn</i> .
—	18 -	3 f. o.	» <i>af'trētenn</i> , — <i>af'trētenn</i> .
—	18 -	16 —	» <i>opp'hūjjinn</i> , — <i>opp'hūjjinn</i> .
—	19 -	6 —	» <i>hæs'nes</i> , — <i>hæs'nes</i> .
—	89 -	5 f. n.	» <i>sippæt</i> , — <i>sippæt</i> .
—	162 -	3 f. o.	<i>snåt</i> (havesyg) udgår.
—	168 -	10 —	står m. stedsnavn, skal være n. stedsnavn.
—	177 -	8 f. n.	» kvøst , skal være *kvøst .
—	182 -	19 f. o.	» <i>smålä</i> , — <i>smålä</i> .
—	182 -	14 f. n.	» tapa , — gapa .

Merknad til „Selbymålets lydlære“.

I Norv. s. 96 hev dr. Larsen i ein note skrivne eit motlegg mot den meining eg hev halde fram i Ark. XV, s. 105 um burt-fallet av **n** i fem. sing. og neutr. plur. i dei bundne former av ting-ord. Um dette spursmaalet vil eg venteleg faa tilføre til aa skriva noko meir i eit arbeid som eg no hev under hender, og eg skal difor her nøgja meg med aa segja, at dei nasale vokalar i Selbumaalet i vaar tid (t. d. i *bøljå*) synest visa at dette maalføre hev fylgt austlandsken lenger i dette høve enn andre maalføre nordanfjells hev gjort.

Paa sid. 155 & 156 i Norvegia reknar dr. Larsen upp nokre langstava linne kvendkynsord og eit par andre ord, som i gnorsk hadde **a** i stommen men som no i Selbumaalet hev *u*-ljodbrigda vokal

(t. d. *ørte* av **arða*). Sid. 156 uttalar han seg for den meining, at ogso stuttstava kvendkynsord i Selbumaalet som *huku* (gn. *haka*) hev sin *u* i fyrste staving fraa gamalnorsk *o*.

Paa dette grunnlag byggjer han den meining at dette trøndske maalføre i gamalnorsk tid maa ha havt *u*-ljodbrigde av *a*, um endaa *u* var halden i næste staving. Dessutan uttalar han seg um eit par andre grannemaalføre til Selbumaalet soleis, at ein maa tru det er hans meining at ogso desse maalføri maa ha havt ljodbrigde av *a* ved *u* i stuttstava kvendkynsord.

Han kjem daa til den endelykt at dei eigenskapar eg i skrifti Gamalt Trøndermaal (G. Tr.) tillegg det gamle trøndermaal, avgrensar det »for snævert«.

Til dette lyt eg svara med nokre ord.

Fyrst er det aa merka at paa den staden i den nemnde skrifti som nettupp umhandlar den geografiske avgrensning av det gamle trøndermaal eg hev skildra, hev eg med reine ord sagt, at det maa ha vore soleis i »Nidaros og umland«. Um umkverven for maalføret elles segjer eg i § 20: »Kor stort umraade det gamle trøndermaal hadde er vandare aa faa greida paa i brevriket, daa der er so faa gamle diplom fraa grannelandskapi.« Det er daa vandt for meg aa skyna grunnen til at hr. Larsen i merknaden paa sid. 157 i Norv. skriv: »Derimod kunde man nok have ventet at den ellers fortjenstfulde stedsbestemmelse af haandskrifter — — — holdtes noget forsigtigere.«

Naar eg elles hev funne det trulegt, at der i det store og heile hev vore mykjen innbyrdes likskap millom maalføri i Trøndelag i gamalnorsk tid — soleis ogso i dette stykke —, er denne meiningen bygd paa det samhøve der er millom desse maalføri no. Det rimelege er vel at likskapen hev vore større fyrr enn no.

At der ikkje skal vera ljodbrigde av *a* framfor halden *u* i næste staving, er alle dei trøndske brev og skrifter samstelte um, som er umhandla i G. Tr. Det vilde ha vore underlegt, dersom dette ljodbrigdet hadde vore noko større utbreidt i umlandet til Nidaros so pass nær som Selbu, at det daa ikkje skulde ha sett merke etter seg i skrifterne. Der er fulla nokre faa undantak her og der i brevi¹⁾, og eg hev sagt i G. Tr. s. 54, merkn. 3 at det er trulegt

¹⁾ Alle undantak i diplom fraa 1226—1309 er opprekna paa sid. 55 i G. Tr. Dei fleste hev labial konsonant fyre den upphavlege *a* og er venteleg paaverknad fraa grensebygder.

det hev vore samansett *u*-ljodbrigde av **a** i grensebygderne mot vest og nord, soleis at **a** hev vore ljodbrigda framfor halden *u*, naar det gjekk ein labial konsonant fyre **a**, eller det fylgde ein nasal guttural etter. Men lenger synest det gamle trøndermaal, naar me skal døma etter skrifterne, ikkje aa ha gjenge.

Maalføri no kann tvillaust gjeva oss fleire opplysningar um det gamle maal. Og det vilde vera faavist heilt upp aa neita at ei gransking av dei trøndske maalføri no kunde gjera det rimelegt, at det sumstad i Trøndelag hev vore meir *u*-ljodbrigde av **a** enn me kann finna i dei skrifter me no hev atter og som er paavist i G. Tr. Men til aa prova dette skal det etter min meining meir til enn det som dr. Larsen hev lagt fram i Norv. um Selbumaalet.

Av dei 13 langstava kvendkynsord med ljodbrigda vokal som han reknar upp paa s. 155 & 156 byrjar 5 med labial konsonant (*bølle, flåske, målde, vågge, vortte*) og 1 hev guttural nasal etter den opphavlege **a** (*gåmpe*); desse 6 gjeng soleis inn under det samansette *u*-ljodbrigde, som er umtala i G. Tr. s. 54, merkn. 3. Av dei atterverande 7 provar *ørte* (**arða*) lite i dette maalføre som ogso gjer **kartr* til *kortt* (Norv. s. 176 § 37); *hørse* (halsband) kann etter Larsens eigen meining (Norv. 169) i dette maalføre vera kome av *halsa* utan ljodbrigde, og det same gjeld *skołme* (belg). Det vert soleis av denne klassa 4 ord atter som skulde kunna prova noko meir ljodbrigde enn som er fyresett for gamaltrøndsk i G. Tr.: *håhrpe* (viltert pigebarn), *åske, hådde, hønne*. Av andre ord med lang fyrestaving og ljodbrigde nemner Larsen *lånne* (adv. < *lõngu*) og *kånro*; baae desse hev guttural nasal etter den opphavlege **a**, og *lõngu* er endaa nemnt som døme paa samansett ljodbrigde i G. Tr. s. 55₃.

Med kjennskap til det gamle trøndske maal synest det meg rimelegare aa forklaara desse former — endaa um dei var fleire — av paaverknad fraa maalføre vestanfor, og av den sterke tilhug i Selbumaalet no til aa labialisera vokalar i fleire høve som er ukjende i gamalnorsk tid. I dei indre bygder i Sudtrøndelagen — og millom deim i Selbu — er der sume ting endaa i ljodverket som viser yngre paaverknad fraa vestlandsk eller samanheng dermed, t. d. uttalen av *rð* som *r*, uttalen av *d* i *ld* og *nd* o. m. At daa nokre ordformer som *ðska, hòdda, vøgga, vorta* osfr. som no ikkje lenger er berre vestlandske men hev breidt seg vidare utyver, ogso hev funne vegen til Selbu, er so rimelegt at ein heller maa undrast um

der ikkje er meir av sovorne former. Allerhelst daa maalføret hev slik tilhug til aa labialisera og tiljamna at det etter Larsens eigne opplysningar i Norv. hev gjort **bjalke** til *bæŕke* og verbet **spjalke** til *spœŕke*, **flætta** til *flÿtt*, **brjóstdukk** til *brustuk* og **simla** (f. reinku) til *sumuŕ*. Men paa dette grunnlag aa byggja upp eit anna gamalnorsk trøndermaal enn dei gamle trønder sjølv so klaart hev bygt upp for oss i sine mange skrifter, vil etter min meining vera faafengt.

Som ovanfor nemnt freistar Larsen ogso enno aa halda uppe den gamle meining at former som *huku*, *huru*, *snuru*, som me finn mange andre stader enn i Selbu, fyreset gamalnorske former **høku**, **tjoru**, **snøru**.

Solenge me ikkje hadde greida paa det gamaltrondske maalføre, var denne synsmaaten rimeleg, for ingen vil vel neita, at t. d. gnorsk **høku** maatte kunne verta nyn. *huku*. Men naar me no veit at formi paa gamaltrondsk ikkje var **høku**, men **haku**, synest det meg uskynelegt at ein enno av formi *huku* kann draga den slutning at ho maa koma av gnorsk **høku**. Millom det gamaltrondske **haku** og det nytrondske *huku* kann der ha vore millomformer, men i gamalnorsk tid hev ordet ikkje heitt **høku** der. Naar Larsen freistar aa verna um denne meiningen (s. 156) med aa nemna former som *ræe* (**raða*) ofl. er ogso dette eit utrygt grunnlag, med di desse ordi kann hava sitt opphav fraa gnorske (side-)former med *œ*, soleis *stæe* (i gnorsk *innstœða*, nyisl. *innstœða*). Og endaa um me gjeng ut fraa at dei hev havt **a** i gnorsk, kann ogso desse formerne verta forklaara i trøndsk, soleis som Jørgen Reitan hev gjort det i si utgreiding um Aalens maalføre¹⁾, sid 26. Med utgang fraa ordet *trålŕœe* (*trollriða*) skriv han: »Man kan tænke sig at udviklingen er foregaaet paa den maade at der av ord med palatal vokal i første stavelse er dannet en gruppe med *ø—u* ved indflydelse av den sidste labiale vokal, der havde overvægten. Ved analogi kan saa denne gruppe have trukket de øvrige korte svage fem. med sig. Hvor den intervokaliske kons. er guttural, blev saa assimilationen ført videre til fuld udjevning paa *u—u*: *vukku*, *sluggu* *). Paa et

¹⁾ Trykt i Vid. skr. — Hist.-filos. kl. — no. 4. 1906.

²⁾ Jfr. Larsens merknad s. 157, der han ikkje synest ha lagt merke til, at naar der i bygder som Aalen i sume ord er *ö—u* og i andre *u—u*, kann det vera millomkonsonanten (*g*, *k*) som er grunn til den fulle utjamning.

trin av utviklingen har da en del ord med intervokalisk *ô* skilt sig ud og faat lang rodvokal (*ó* eller *ø*) idet de svandt.« Denne forklaringi synest meg rimelegare enn Larsens.

I det heile burde det no vera slutt med aa forklaara sermerkelege austnorske ovringar i maalføri av gamall vestlandsk eller islandsk. Den gamle vestnorsken er sjølv eit maalføre, som i sume maatar — soleis med umsyn paa det her umhandla ljosbrigde — stod paa eit yngre maaltig enn austnorsken.

Mai 1908.

Marius Hægstad.

Retting til s. 137 l. 12 f. o. ordi: »men *five*« gjeng ut, med di gardsnamnet vert uttala *fivi*.

Nogle bemærkninger om „u-omlyden ved bevaret u“ i østnorske dialekter.

Av Amund B. Larsen.

Spørsmålet om i hvilken utstrækning middelalderens sprog på Østlandet hadde u-omlyd, har en fremragende betydning i to henseender, nemlig dels for sin egen skyld for sproghistorien, og dermed for stedfæstelsen av udaterte oldnorske håndskrifter, og dels en endnu almindeligere, for bedømmelsen av hvad der er sikre bevismidler. Jeg anser det derfor for nødvendigt at fuldstændiggjøre det jeg foran i »Selbygmålets lydlære« uttalte om dette, ved i anledning av Hægstads »Merknad« til denne at anføre endel for mig avgjørende fakta utenfor Selbygmålet i dette samme tidsskrift hvori også begge disse artikler står.

Hægstad uttaler sig sikrest — og han har vel også deri de fleste av nutidens sprogforskere med sig — når han antar, at det ikke er u-omlyd i ordets vanlige betydning som har været mellemledet mellem nuværende **u**, enkeltvis *ô*, og stammens oprindelige **a** i de ord hvor der var likevægt mellem stavelserne, som i **huku** og **snuru** eller **snøru** av **haku**, **snaru** — som det jo engang må ha lydt allesteds. Som jeg i Slbgm. lydl. s. 156 antyder, kan jeg vanskelig motbevise dette for nogen dialekt alene, og allerminst for de mål hvor assimilationen er stærkest; jeg kan kun gjøre mit standpunkt mere eller mindre sandsynligt ved hjælp av andre dia-

Norvegia 1908.

lekter; mine argumenter finder jeg mest i utkanterne av likevægtsfænomenet; at lydprocessen har hat samme forløp på de forskjellige steder, er ikke bevist. Men bevisbyrden synes mig at påligge dem som hævder, at den har været forskjellig — og beviset synes mig endnu ikke ført.

Sydligst i Smålenene har man ikke likevægtsmål, der har man hunkjønnsord som *hākə, snārə, svāfə, trārə, lāə*. Nordligere har man uten assimilation *hāku, snāru*, et stykke endnu *svāfu*, derpå *sūfu*, samt *tūrə* og *tūru*, *lāu*, derpå *lōu* (Våler), videst utbredt *läuə* (av *lōu*, bestemt form **lōu'a*, sammentrasket *läuə*). Når Hægstad (Gml. Tr. s. 55 og andresteds) i lang rodstavelse anerkjender det for u-omlyd, nemlig kombineret u-omlyd, når vokalen blir labial efter *v*, som i *voggə* og *vorttə*, vil han vel også anta sammensat u-omlyd i smålensk *turu* og *sūfu*. Og når nabodistriktet Romerike også har *hāku* og *snūru*, hvorfor skulde så ikke det også være u-omlyd? Og i *lōu* svarer *v* regelmæssig mot oldn. *o* (og *o*?) foran kort konsonant; at det ikke skulde svare mot de ubekjendte og ubenævnte stadier vokalen f. eks. på Romerike, Oplandene og i Selbu skulde ha passert på veien fra *a* til *u*, det kan ikke bevises, men det kan heller ikke forlanges bevist.

I Telemarken har de sydvestlige mål *hōkə, snōrə* osv., uten likevægtsform, men, som vel alle vil erkjende her i sammenhæng med Vestlandet, med virkelig u-omlyd; dernæst kommer *hōkā, snōrā* osv. og videre f. eks. i Tinn, Rauland og Selgjord *hōku, snōru, lōu* (tildels med bestemt form *lōu'a*, smlgn. nordlig i Smålenene); heller ikke her er der vel meningsforskjel om u-omlyden. Men når så nabopræstegjældene Gransherred og Bø kommer med *hāku, snūru, lūu*, mon der ikke har været u-omlyd også der? Og derfra går former med *u—u*, eller enkelte steds *o—o*, gjennom næsten alle indlandsbygder søndenfjelds og til og med Øvre Namdalen. I Nordre Østerdalen og de som indlandsbygder betragtede dele av Trondhjems stift er dog herved at mærke, at 1ste stavelses oprindelige vokal idethele ikke har nogen betydning for den nuværende. Av andre variationer bør man lægge vægt på, at næsten allesteds *kāku* kage, nordenfjelds også *gātu* og *vāru*, samt fiskenavnet *skātu* (rokke) mangler vokalassimilation, altså idethele ord, der har forbindelse med bøndernes byreiser (og med havfiske). I Holtålens pgd. samt i Tydalen (og i Snåsen, hvor fordelingen dog er mig mindre fullstændig bekjendt) hersker i første stavelse tildels ikke *u*, men *ö*,

ikke regulert av den oprindelige vokal, men av den følgende konsonant, efter den regel som Hægstad omtaler Merkn. s. 250, noten 2, og som jeg fremsatte i Kgl. n. Vidsk.selsk.s skrifter 1881 s. 42 og 1885 s. 111. I nogle præstegjeld i Østerdalen er der en lignende vokal, *ü* eller *ö*, i bægge stavelser i ord som *hökö*, *snörö*, og da man ikke der som i Holtålen har tilsvarende assimilation av oldn. *vik* etc., kan man ikke der, således som i de nævnte trondhjemske bygder, gå ut fra en ukjendt og unævnt vokal hvorav alting kan komme. Man må der gjøre det som jeg holder for at man bør gjøre over hele det assimilerende distrikt, utgå fra oldn. *o* > *ö* eller *ü*, likesom i *lok* > *lökk*. Derom fastholder jeg også at det vidner, når til oldn. *hlaða* og lignende ord svarer *löð* eller *löð* og *töð* (gjødse), som i vid geografisk utstrækning er faldt ut av de assimilerende ords rækker på et tidligt trin, fordi *ð* bortfaldt.

I Nordlands amt mangler assimilationen, og hvor de svake hunkjønnsord har nogen endelse, er det nominativendelsen *a* den viser tilbake på. Likesom i det sydlige av Smålenene mangler også *u*-omlyden (*håkä*, *snärü*); dog har man også der den sammensatte *u*-omlyd også ved kort 1ste stavelse, f. eks. i Korgen i Hemenes (og tilsvarende vel i hele Helgeland) *tvögä*, *tvärä*, i Steigen (og tilsv. formentlig i de nordlige distrikter) *tvög*, *tvör*, altså behandlingen endnu der fordelt efter den hos Hægstad s. 250, noten 2 omtalte regel: *hukku*, men *snörru*. En eiendommelig overensstemmelse med Smålenene er det, at også her går nominativs overmakt over de kasus der kunde ha *u*-omlyd, videre i oldn. *svala* end i *pvaga* og *pvara*, idet det hetter *svälä*, henholdsvis *sväl*. *U*-omlyd uten foranledning fra foregående labialkonsonant foreligger i *slögä*, henholdsvis *slög* av *slaga*.

På grund av disse sproggeografiske forhold siger jeg, at dialekterne, såvidt mig er bekjendt, vidner for at *u*-omlyd i kort rodstavelse ved bevaret *u* i oldnorsk hersket i indlandsbygderne fra Namdalen til Kristianiafjorden, og det skrevne sprog har endnu ikke motbevist dette for mig.

Om *u*-omlyden i lange rodstavelser uttaler H. sig noget mindre sikkert, og bortset fra Slbm. erkjender han nuværende labial vokal i dem for opståt ved *u*-omlyd av én eller anden art. I Slbm. kasserer han derimot størstedelen av mine eksempler, enten 1) fordi der er en labialkonsonant nogensteds i dem, f. eks. *flåske*, *skołme*, eller fordi de har gutturalnasal efter vokalen, f. eks. *gåyme*, eller

2) fordi Slbm. labialiserer vokaler i så stor utstrækning, at man ikke kan ta noget hensyn til hvad dets vidnesbyrd tyder på. Målet er visselig også meget eiendommeligt i sin vokalbehandling, både ved at labialisere og delabialisere, men uten vidnekræft er det derfor ikke, og H.s eksempler i den retning er særlig uheldige. Målets *ørte* av *arða *orðu har nemlig lukket o i al den norsk jeg har støtt på søndenfor Tromsø stift, og må derfor få lov at være eksempel på a med u-omlyd i Slbm. som på de andre steder; og målets *kortt* kart, umoden frugt, er vistnok av mig (s. 176) omtalt i sammenhæng med ord som har a foran rt; men det kan allikevel neppe komme av *kartz; Ivar Aasen anfører kort fra Telemarken, Ross fra Råbyggelaget og Mandal, og jeg kan selv bevidne *kort*, *kårt* fra Nedenes. Det er ikke noget eksempel på, at a går over til o i Slbm.

Efter de østnorske dialekters sproggeografiske stilling kan man ikke der vente at finde u-omlyd i svake hunkjønnsord som må være unge i dialekten, såsom *hakke*, *panne*, vel også *kanne*, eller i avledninger som minder altfor stærkt om ord av andre ordklasser, såsom *bratte*, *bånde*, *rønne*, *spaldre*. Desuten får man vel medgi, at nominativ ental også har hat en vis mulighed for at bli levnet til nutidssproget, selv hvor dialekten var av dem hvor u-omlyden fandtes i (næsten) alle andre kasus. Jeg finder således at der blir så få svake hunkjønnsord som der kan bli tale om, at de 5 eksempler på u-omlyd som en systematisk luken ikke kan bortskaffe, *høne*, *hådde*, *hårpe*, *ørte* og *áske*, gir en efter omstændighetene god representation for dem. Mon man kan skaffe 5 andre uten omlyd som der ikke kan gjøres berettigede indvendinger imot? Men for mig er det hovedsaken: Slbgm. har likeså mange, og i det hele omtrent de samme, som Oplandets. I den motsatte retning, i N. Thjem og især i Tromsø stift er der færre; især i Nordland mangler u-omlyden i ord som i oldn. hadde a i absolut fremlyd (*alda*, *arða, *aska*), hvilke ellers gjerne hører til dem som varierer mindst.

Hvor H. træffer ægte u-omlyd i ren trønderske bygder anser han den ikke for målets eget produkt, men for indvandret, i Slbm. vestenfra, ved en sproglig påvirkning som også ellers er kjendelig i et belte tvært over Orklas, Gaulas og Neas dalfører. Denne efter geografiske og (alle mig bekjendte) historiske forhold usandsynlige påvirkning tvers over fjeld og dal antar han, fordi det »ville ha vore underlegt, at dersom dette ljobbrigde hadde vore noke større utbreidt

i umlandet til Nidaros so pass nær som i Selbu, at det daa ikkje skulde ha sett merkje etter seg i skrifterne.« Her er det kilden til vor meningsforskjel ligger. Hægstad holder sig til skrifterne, medens jeg hævder at på de steder hvor dialekten i den avgjørende del av ordforrådet viser u-omlyd, der har dialekten hat u-omlyd. Ti som jeg på ett spesielt punkt har påvist i »Ark. f. n. filol.« XXI, s. 130 f. kunde skriften også i middelalderen overdække tidens og stedets sprog med former der ikke hørte disse til. Naturligvis vider dog også mange sprogfenomener i de talte dialekter sit herredømme ut over grænsen for den større eller mindre kreds hvor deres vugge stog. Således stiller det sig for mig med hensyn til de tre store dalfører i S. Trondhjems amt: den fra vest indgaaende kile tvers over fjeld og dal i midten av disse dale stønmer mere overens med vestligere, helt eller halvt vestlandske mål, fordi den likesom disse mere har fortsat sin egen utvikling, medens de nedre ender ved fjorden i mange henseender har fulgt andre dialekter ved fjordbredden, og de øvre er påvirket av søndenfjeldske dialekter; derfor har bægge ender av dalene $r\ddot{o} > \ddot{t}$, men midten ikke. Formen *bör* mötes således til bægge kanter umiddelbart med *boṭ*; at dette sker uten melleform er bevis nok for, at grænsen i denne henseende har flyttet sig.

Nogen steds må også det sprog høre hjemme som H. kalder »gamalt Trøndermål«, og som ikke hadde anden u-omlyd end den sammensatte. Og det er vistnok også et gammelt trøndermål. Men Hægstad behandler det som det gamle trøndermål, og derfor har jeg sagt, at dets egenskaper gir for snævre grænser for hvad det gamle trøndermål var. Kan talte dialekter flytte sig utover, utenfor de oprindelige grænser, så kan virkelig det skrevne sprog det mangedobbelt mere: hurtigere, videre omkring, fuldstændigere og mere uberegnligt.

Som det længe har været bekjendt og fra forskjellige sider offentlig fremstillet, hører byen Trondhjems mål ikke sproggeografisk hjemme der hvor byen ligger; det er væsentlig et vesttrøndersk mål, hvor ordformerne — i noget mindre grad lydssystemet — svarer noe til dem ved Trondhjemsfjordens munding og et stykke nordover derfra. Disse har ikke sine svake hunkjønnsord med likevægt fra de oblikve kasus, som de indre mål: *vækka* < *vlka*, *müssa* < *mysa*, *häka* (i byen sedv. *häk*), *snära*. Denne dialektgruppe: Trondhjems by og Fosen — og jeg har intet imot at indrømme

muligheten av at dens område i middelalderen kan ha været noget større; også nu nærmer alle strandsteder og småbyer (endog Røros) sig stærkt dertil, hvor de end ligger i de to Trondhjems-amter — denne målgruppe skulde jeg tænke mig nedstammende fra den sprogets form som H. kalder gamalt Trøndermål; vistnok er det rimeligt at forskjellen mellem målene var mindre i gammel tid end nu, men derfor kunde forskjellen godt være større i u-omlydens gennemførelse dengang da det var en levende analogi, end nu da den som sådan er død.

Den store likhet mellem Trondhjems bymål og Fosen-målet søkte jeg i Kgl. n. Vidsk.selsk.s skrifter 1885, s. 46 f., naturligvis ved siden av den stærke forbindelse tilvands, at forklare ved de ensartede forhold i utprægede fiskeridistrikter med byens. Da de sproglige overensstemmelser imidlertid i sin karakter har en iøine-faldende likhet med dem en by frembringer i sit opland, vilde jeg nu lægge mere vægt på den kulturelle påvirkning fra byen på disse sjøbygder, og regne det gamle Nidaros for den nævnte sprogforms væsentlige hjemsted. Således blir det også i én forstand det gamle Trøndermål, forsåvidt man med **trønder** mener en mand fra byen Trondhjem.

Fra Solørs Finskog.

Ole Matson.

(Fortsættelse).

Bårderudsgutten.

På Bårderud i Grue var det en bytting. Hans hode var kantet, og digert som en skjæppe; munden lang, tandgarden svær og udliggende, armene lange og granne som riveskaft, hænder og fingre som fugleklør; kroppen sammentrykt og ryggen næsten borte; læggerne flade, og fodbladene lange som små ski — slig som en bytting skal være.

Så længe tilbake som sagn gik, havde han fulgt gården. Han sad i en stol ved gruen. Gik gjorde han ikke, talte og smilte heller ikke. Det eneste han dugde til, var at plukke uldfiller samt vride vidjer — men ikke kviste dem; for de turde ikke lade ham få kniv i hænde.

Bårderudsmanden havde længe været kjed af ham og ønsket at bli ham kvit; for han åd værre end en ulykke; havde han ikke fuld vommen, rautet han, så det var uråd at være inde.

En kveld kom det en fingubbe did. Han havde en svær bør med vildt, som han tænkte at få solt hos skriveren, futen og presten; nu var han træt og trængte hus for natten. Bårderuden gav sig i prat med ham, og da han skjønte, at gubben ikke var så enkel, napped han ham i trøien og bad ham følge ud i koven. „Kan du skaffe os af med denne opæderen, skal du gå ligeså krogget hjem af korn og uld, som du nu gjør af fugl og hare“. Finnen stod en stund. „Har han gjort dere noget?“ sa han. „Nei, ikke andet end, at han har ædt syv eiere fra gård og grund, og nu er jeg også snart færdig“, sa han. „Ja, men er det ikke mer han har forbrudt, nytter det ikke at friste med andet end finskud“, sa gubben. „Brug hvad du vil, bare vi blir kvit ham.“ „Men til det trønger jeg en hårtop af ham, og den må tages, så han ikke ved om det“, sa finnen.

Om natten mens byttingen snorksov, så stuen risted, listed Bårderuden sig op, tog saksen og klipte en lok af hans lange hår. Men idetsamme saksen slog igjen, le'ed han på sig og sluttet med snorkingen.

Om morgenen tog finnen tre bygkorn, tre havrekorn og tre hampkorn samt hårlokken, og tullet det ind i en lærredsfille. Dette kasted kan ud i en nordrindende bæk. Ikke før var tullen i vandet, før det smald som et bøsseskud og en stråle fløi afsted lige mod huset. Men da de kom ind, sad byttingen lige frisk og rugged med hodet; bare ved det ene øret var han lidt svidd. „Ja, nu har du eller nogen anden skjæmt skottet for mig“, sa finnen. „Skyd et til“, sa Bårderuden. „Nei, klore mig om jeg gjør, for da blir det bagskott, og tar dig eller mig lige i panden“.

Men siden den dag blev Bårderudsgutten endda værre til at æde og skrike. Han tuded som en gråbein, og Bårderuden måtte hakke halm og male for at skaffe vomfyld til denne styggen.

Troldkjærringen.

Ved Røgden levde en troldkjærring, som havde lært af den vonde selv. Hun havde været i kvernhuset om julenatten og så var han kommet til hende om natten og havde bedt hende tjene sig, så skulde han hjelpe hende at sætte vondt på folk og krøtter.

En jente som var bedragen af kjæresten sin, kom til kjærringen og bad hende sætte vondt på hendes forfører. „Skal jeg

brå-ta eller langpine ham?“ spurte hun. „Du skal langpine ham, slig som han har gjort med mig“.

Straks efter blev gutten syg. Han gik nok oppe og rangled for det meste; men han blev mager og styg og lignet mest en dødning. Troldkjærringen havde sat ham mellem to gnirketrær i skogen, og når det blåste og disse skubbed sig ind på hinanden, gnog og tærte det på gutten. Det blev aldrig kar af ham; han tørked bort lidt efter lidt.

*

Grannen til troldkjærringen havde en hest, som var gardhard, eller slem til at bryde ned skigarderne. Den havde et eget lag med det: Satte bagdelen mod skigarden og klemte på, så den måtte ned, om den var aldrig så ny og sterk.

En dag mens kjærringen var borte, brød hesten sig ind på jordet hendes og grasserte der en hel dag. Mesteparten af det som var på den vesle tæppen¹⁾ var skadebidt eller nedtrampet. Kjærringen vilde ha erstatning; men det blev ikke til noget, og hun besluttet sig da for hevn. Straks efter solte manden hesten, så det hjalp ikke at stevne bjørn på den. „Ja, så skal du selv få tolosmikki (kjendemerke)“, sa hun og tog på at gjøre billede i en tall.

Men grannen havde lugtet lunten, og passed på kjærringen, når hun om høitidsaftnerne var afsted og skar på billedet, og en påskekveld fandt han hende ved furuen. Figuren var da mest færdig, og havde han ikke nu fundet den, havde det snart været ude med ham. Det var hår af rovdyr og mange andre troldmidler der. Billedet blev ødelagt, og da vendte trolddommen sig mod kjærringen. Hun var med barn, da dette hændte, og gutten hun fødte, blev halvtullet.

At sætte vondt på folk, det kunde kjærringen, men at doktere havde hun ikke lært, og derfor henvendte hun sig til én signegubbe, Fellmann, på den svenske Finskog for at få gutten god. Denne, som var vidt berømt for sine kure, prøvde alle sine kunster, bl. a. klipte han ud trekantede lapper af klærne hans. Men intet hjalp; og tilsidst erklærte Fellmann guttens svaghed for medfødt og uhelbredelig. Siden var de hos Vis-Knut i Gausdal med ham. „Det er en troldmand som har tuklet med ham, ser jeg, og med det har han skjæmt bort for mig“, sa Knut. Gutten var og blev tomset, så længe han levde.

¹⁾ Et lidet, indhegnet agerstykke.

Finnen og handelskarlen.

I gamle dage var det om vinteren sterk færdsel over Åsnes Finskog, særlig omkring den tid Grundset marked holdtes. Hede-markingerne reiste til Sverige med brændevin, korn og malt, salt og sild, og svenskerne til Norge med spiger og andre jernsager, klædesnorer, dun, lin og sligt. På hvilestederne, hvor færdesfolket brugte at ta ind, var det rummelige gårdsrum bare hårdtrampet sne, hvor en halv snes hester og mer kunde hvile om gangen. Døren til stuen var sjelden stængt; en slap ind både dag og nat, og vilde en ikke uroe folkene, forsynte en hesten så godt det lod sig gjøre, og kared sig selv ned på gulvet. På et sligt hvilested var det sjelden ro; svensker, finner og nordmænd kom og reiste uafbrudt. Stilt og roligt gik det som oftest for sig, når ikke brændevinet havde tat overhånd.

Til et sligt hvilested, Torpet kaldet, kom det nogle dage før Grundset marked en vestgøte. Han skulde til marked og havde et kostbart læs af tøier og tørklær. I følge med sig havde han en fingubbe med et par hvasse bjørneøine.

„Jeg ved ikke, hvad jeg skal svare på det“, sa manden i Torpet, da vestgøten havde spurt om hus; „vi bruger aldrig at jage folk ud; men sligt læs som du har, må under lås, og det kan ikke vi skaffe, uden du læsser af og putter kasser og bundter ind“. „Å, det er vel ikke så farligt med det“, mente vestgøten og så på kameraten sin. „Nei, nei“, sa manden, „det færdes mange slags folk her nu, så det er for vågsomt at ha slige varer ude“. „Å, han der siger han skal passe læsset“, sa vestgøten og pegte på finnen. „Det blir ikke rar natteroen for ham da“, mente manden. „Jo, je dænker je ska såvå kodt“, sa finnen.

Manden var lidet tilfreds med dette. Intet var han ræddere for, end at det skulde komme ud, at færdesfolk var blit bestjålne hos ham. Men når voksne, fastende folk vilde våge varerne sine, fik det bli deres egen sag.

Før de la sig, var finnen borte ved læsset, gik tre gange rundt det mod solen; siden gjorde han nogle andre koklementer også. „Ja, nå gan dem gammå“, sa han.

Om morgenen, da de kom ud, fik de se en hedemarking stå ved siden af læsset med en klæesrull i favnen, stiv som en soldat. Finnen så ham godt; men han lod som ingen ting, før de havde

spist og skulde reise. Da gik han bort til hedemarkingen, tog klædespakken fra ham og sa: „Ja, nå kan du gå; du er trofast til at passe læsset, du“.

Så var hedemarkingen løs; men da var han også næsten frosen fordærvet.

Halt-Ola-gutten.

Haltola-gutten vilde intet nyttigt ta sig fore. Folkesky og rar var han, drev omkring ude i skogen, skar siljepiper og blåste, eller han kunde ligge rak-lang, stirre op i skyerne og indbilde sig, at det var øer, som drev fra det ene land til det andet.

Sommetider stod han på en sten, holdt taler og fegted med armene, slig som han havde set presten gjøre. Blev han da var folk, gjemte han sig eller la på sprang som et vildt dyr.

Det Haltola-gutten særlig havde lyst til, var at spille. Han gjorde fele af vedtrær med taglsnorer til strenger. Faren var sint og kasted dette skrabet hans på varmen. Da gråt gutten og stured lidt; men dagen efter tog han på at lage en ny, og om kvelden var den færdig med strenger og ty.

Faren lod da som han ikke hørte eller så på nogle dager. Men når gutten skurte på som bedst, blev faren sint for dette uendelige gnålet, og så blev gutten feleløs igjen.

Slig var Haltola-guttens barndom. Men eftersom gutten blev større og stærkere, blev faren gammel og svag, så han vanskelig kunde ha nogen råd med gutten. Når denne skjønnte at det laved sig til uveir, tog han felen og løb på dør. Om sommeren havde han den sjelden inde engang, men gjemte den under låvegulvet eller under stenheller ude i skogen, hvor den kunde ligge tørt.

En gang han var på en dans, fik han lov at kvinke lidt på spillemandens fele; det var fine, blanke greier, det, og slige toner! det var andet slag end de felerne han havde drevet med at gjøre.

Nu begyndte han at ville gjøre en slig fele som den; men den blev ikke færdig på én dag. Han holdt på i ugevis med den; gutten turde næsten ikke skjære to fliser av mellem hver gang han målte, så ræd var han for at skjæmme bort felen.

*

Da Haltola-gutten var blit voksen, stod der alt ord af fele-spillet hans. Enten han var fuld eller fastende spilled han lige

godt, og selv om felen var sprukken, lød den dog høit og rent når han fik den i hænderne, og gik den rent i stykker, så kunde han sætte strenger på en vedski eller en tørfisk og spille lige godt. Og når han selv blev altfor træt til at kunne spille mer, brugte han at reise felen mod væggen og bad den spille selv — og spille gjorde den om han aldrig rørte ved den.

Det var næsten som han kunde spille liv i den døde også. Om folk var aldrig så gamle og halte og skakke, så begyndte det at maure i benene deres, og de måtte frem på gulvet og svinge på sine stive lægger. Men når spillet var over og man var kvit dets betagende magt, gyste folk og var ræd både gutten og spillet hans. For det var noget alle vidste, at han havde lært sin kunst af den vonde. Han havde været ved Skråkkarbergs-kvernen om julekvelden, og der havde Gammel-erik lært ham. Men først havde han måttet sælge ham sin sjæl og skrevet under kontrakten med blod af fingerherttet.

*

På denne tid var det en husmandsgut, som fridde til en gårdjente. „Ja, når du blir så flink til at spille som Haltola-gutten så“, sa jenten og lo.

Om julekvelden laged han sig til kvernen. Ræd var han, og stygt syntes han det var at ha sligt for sig denne kveld. Men hvad gjør man ikke for at få en vakker, rig jente?

Da han havde siddet en stund i det bælmørke kolde kvernhus, blev det lyst derinde, og så kom det ind 3 flådde bukker. Men da blev gutten så ræd, at han la tilbens og fløi lige hjem.

Spå-Helene

kunde spå i næven, kort og kaffe-grut. Desuden fôr hun med trolddom.

En vinter nys under jul kom hun til Rotberget og bad om en kjødbete til helgen. „Vi har ikke noget kjød“, sa kjærringen. „Det var slemmt, at så velstående gårdfolk ikke skal ha kjød så nys efter slagtingen; men jeg tænker dere skal få kjød snart“, sa Helene.

Om natten trængte gråbeinene sig ind gjennom en glugge og rev ihjel alle 16 sauerne deres. Men gammelkjærringen havde 2 sauer i samme bing, og de blev spart.

Efter den dag så folk helst, at Spå-Helene holdt sig unda, men når hun kom, blev hun fegnet på det bedste.

*

En gang gik Spå-Helene over Dunderen¹⁾, og der traf hun to jætere. „Hvem jæter dere for da, gutter?“ spurte hun. „For Kjøløbønderne“, sa de. „Ja så; jeg tænkte dere jæted for udyrene, jeg“, sa hun. „Hvor er du fra?“ sa den største gutten og satte frem foden. „Derfra som alle lafterne vender ud og murpiben står midt på taget“, svarte hun. Gutterne syntes at dette var en rar kjærring. Nu satte hun sig også, slog varme og begyndte at suge på en svart lerpib-stub. „Hvor skal du hen?“ voved gutten sig til igjen. „Så langt veien rækker; men først til Vilbonahå; kan du stille mig på did?“ „Jeg kan nok, dersom jeg bare vil“. „Hvis du ikke viser mig veien, stevner jeg bjørnen på krøtterne dine“, sa hun og hytted med kjæppen. „Kan du det, du?“ sa gutten. „Ja det skal du få se“. „Det skulde være rart at kunne“, sa han; „lær mig det“. „Huf, huf, det er bare for voksne folk, som kan bruge det med vet og forstand det, gutten min“, sa hun. „Å kjære, lær mig det, så skal jeg stille dig så rigtig på veien; ellers kan du bli gående her i skogen i nat“. „Ja jeg skal lære dig det; men da må du love at du ikke bruger det og heller ikke fortæller det til nogen kristen sjæl“. Det loved han.

En kveld nogle dage efter var en kalv kommen ind på sætervolden og hopped og gjorde rundkast. „Det skulde være moro at friste, om det er noget ved det, som denne rendekjærringen tutred ihop“, sa den ene gutten. „Er du gal!“ sa den anden; „vil du at bjørnen skal ta kalven?“ „Nei, men jeg skal bare prøve, om det duger“.

Ikke stort før var gutten færdig med troldbønnen, før det braged borte i holtet og en bjørn kom hattende, slog kloen i kalven, vred hodet af den og slæpte den afsted, lige for næsen på dem. Og da bjørnen derved fik smag på kjød, blev den siden et fælt skadedyr.

Hann Kals'-joan.

Hann Kals'-joan, som bigde Pål'sbær på Håffsåkt-skoga, var itte ein'kel tell å traulle, hann. Einn vår var 'n i Sermen å flette, å

¹⁾ En høi bergryg kort østenfor rigsgrænsen.

hann á núa are lág ti i kei om næt'ta. Dem gvælde sko'a sine útá dára, sá vat'ne skulle renne tur dem, á der vart hæl-stega skørne tå sko'om át Kals'a om næt'ta. Je veit-itte ákke dette va jort fer á jæra Kals'n i pek, hell de var einn sum hadde tigi hælstega fer á kruke dem tell náe. Men hress de var me de, sá hadde da itte Kals'n att meir hell øver-lera á suða tå sko'om sine. Dem kjepp á haugg, sá 'n laut vrie viu-hørker kripy rist'a fer á fá-dem-me sæ.

Gutgælnija lo á jorde nær tå viuhørkom hass ut'áver da'gen; menn sá ræpa 'n mo, á vart litt sinnt au, á meinnte på, de skulle bli værst fer denn, sum hadde jort de.

Da dem var fælu me ærbi om kvelln, jikk Kals'n tellskogs' á fann tre vlder-svælker. Dessa batt-'n-hop á sviyne me. Etterpå tutre 'n náe på finnst. sputte á bles, á da var de itte lanje hætanne¹⁾, fer de kámm en kær ræinnes med hælstegom á kasto dem på leiggs-plæssen²⁾, sá flismøe gauv.

De var skomt da 'n kámm, sá Kals'n kunne itte sá rekti ákke de var, menn om mårán fækk dem sá de; fer hann hadde vøri jaga sá halt, sá 'n hadde spidd blo jæmte sko'om, á i di bloi var bellete hass sá reint á klært sum ti en spele.

Einn sæmmær var Kals'n i Grafnšoa á slo. Hann hadde en hel gut-skokk me sæ, á dessa dreiv-på me kortspellinj både seint á tile. Kals'n, sum var litt gammall, likte itte detta; fer hann ville ha gvil-roa.

Einn kvell bi'ine dem á treišše dessa seige pæppirlappa sine att. Kals'n ba dem slutte; dem skulle opp á slø klocka tre are mårán, á ná behøvde dem á sávå, skulle dem itte bi gánes me hugue nemilla beinom sum en fallkni are da'gen, sa 'n. „Ja hør si løst“, sa guta; „du kann sávå du, me vi spel'ler“. „Dæs'sum dø itte er rolie, skær je traulle laus tor'n“, skreik Kals'n me frak'ken áver skalla, oppi heigølvi. Guta lo sá dem mæst kjektne tur, á spurde om en kannši var lík'så go sum proffetn Elias i de gamle te'stamennti. Hann kunne steinye reijnskura i tre ár, hadde dem hørt. Menn da vart Kals'n sinnt, sto-op á jorde náa koklemennter bak láv-veiggen. Da var-de-itte leiyni, fer hell de bi'ine á løyne, á tor'n slo halere á halere.

Men detta jorde itte Kals'n meir; fer uvere kámm sá halt,

1) Stunden. 2) Pladsen hvor noget lægges, her tømmer.

så de reiv take tå stugun hass å slo-ne å'kern å pottis-seiyya så flate, sëm om einn sku ha kjørt velt-ståkken¹⁾ åver dëm.

Hann hadde lært detta tå hæsmer sine me 'n var smågut. Menn ho hadde itte lært 'n å bitte, menn bære å leise tor'n, å dæffer mått' 'n lett²⁾ tolvare haulle på tell de slutte tå sæ šel.

Kals'n var go tell å stire verota. Hann kunne få reingskura tell å gå-kriyy i slettau'n. Hann sætte tælknin tævers' å les fadervåre bakleignes, å da klauv reingskura sæ, så hefe hass varf tærtt, om de sprutreigne runn' omm en.

Kals'n kunne stæmne blø au. Hann hadde fleire bønner tell de. Værst var de å få blø'e tell å stå på heis'ter, å tell de brukt 'n i bønn så stærk, så 'n varf hu-lauss i mun'na leiyyi etter, å denn vill 'n itte læsa to gongjer om åre.

Ho Kari Liskogshøgda.

På Finnskoga rade de å jikk i kjæriyy sum hette Kari. Ho var frå Liskogshøgda på svænske sien.

Ho tigde å spådde fer de mæste, å ner ho kåmm nån-stan dëm var ibeit' fur ærbesfælk, var-a-kvar å ærbe nåa dar' om sen'na. Ho var-itte så reint ut'gammall.

Einn gongy kåmm a åt Skråkkarbærji. De var om haust'n, ve de leite ro'gen var šær. „Vill du væra her å jælpe oss å šæra nåa dar', Kari, skær du få en mjelnæva me du går“, sa kjæriyya.

„De var i gett o! å høre“, sa a Kari. „En fætti stækkær får væra gla, me 'n kann tene i krutu“, sa a.

Dëm hadde diger rogbråtå i Skråkkarbærji, å de var manje sëm skar. De varf prate mie både lekt å ulekt der, slik sëm de bruker å bli, me de er mie fælk ihop'.

Ho Kari var hëlinn fer en hælvhøppiyy³⁾, å henner ville dæffer fer di are heinye på å jæra nær tå. Menn ho var-itte vær're staullett⁴⁾, hëll ho šønte de dëm ville trøkk'-a-ne, å ho ville itte væra nåa nærstekke, tækt a. Ho Kari brukte tob'bakk å var fælt gælinn på denn. Menn idag' var a tob'baklaus, å diss freinere⁵⁾ å fortere tell å bli puttn var a.

De var i par gutgælniyyer der, å dëm sporf' a Kari, om ho itte skulle jifte sæ snart nå. Ho var vaksinn nå å varf snaugt

1) Ager-rullen. 2) lade. 3) En halvtulling. 4) Gal. 5) Egtl. sprød. her: kort for hovedet.

nåe likere heretter, så nå hadd' a ittnå å vennte etter meir, meinnte dem. „Tier dø itte still, skær je stæmne bjøn på dø!“ skreik a. Guta sætte tell å le. Dem hadde hørt de jikk-ann å sætta bjønn på krøtter, sem hadde vøri i jøli hell bråtaa å jort ugang, menn itte på fèlk. „Kannsi du trur vi er galhale¹⁾ krøtter, du“, sa dem.

Ho Kari svara ittnå på de, menn ho bære lea i leppom å kløfte så lønnst me auom sine.

De vart-itte sakt nåe på i staunn. Dem laut skunne sæ å šæra å itte hæfte bort tĩa i fânitta.

Menn da dem gvilte mid'dan, bi'ine denn eine gut'n å gnaga me di samma att. „Hvs'se jær du me du stæmner bjøn da, Kari? De skulle vëra moro å få šå 'n, å var de bære en maurtæss, kunne vi kannsi knæppe rigg me 'n au“. „Ja, stæmn 'n hit åt šiggala“, sa denn are gut'n; „menn du du'ger full itte tell di“.

Menn da vart a Kari sinnt fër ælvur. Ho les nåe på finnst, å da var-de-itte leigni tell fër hell dem hørde de dunne borti hauliti. Bjøn kamm hullternes like åt šiggala; der reis 'n på bakbeina å sto sem en kær. Frøe rann tur kjæfta på 'n, hann riste i kløom mot gut'om å ville fër dø å liv áver šiggaln like på dem.

Menn da vart guta spake å ba a Kari både vak'kert å væl ho skulle læsa, så itte bjøn rauk-på dem. Menn dem laut låvå a en hælvrull me tob'bak, fër-hell dem fækk-a-tell å jëra de.

*

Finna trudde på bærjefèlk — „mainbidævæ“. Di var slæmme, dem, å sto etter å ta onga frå fèlk. Me onga var ukrestne, hadde bærjefèlke makt tell å ta dem. Fër å skræmme åv traul'la brukte dem å leigge søll hell stål i kjærviya²⁾ hell å ha værme i gruvn om nætta.

Ner bærjittilla hadde tigi en onge, la dem einn tå sine eine i stelle. Staulliger å di sem var vannskafte, trudde finna var slike bitiger sem bærjefèlke hadde jitt dem.

Je har hørt di nerske brukte å deiyye bitiger tre tos'das-kveller på søppel'haau. Me da traul'lonnen rëmja, å traul'la hørde de, skulle dem kammå å bit-om-att. På de vïse skulle fèlk få-atte onga sine.

1) Sådanne som river ned gjerder. 2) Barnesvøbet.

Denna kån'sta kunne nukk itte finna; menn dem hadde i anna rå me bitijom. Dem hadde i traullbønn sum beit på bitijer, menn itte på følk. Denna bøn'na kunne a Kari Liskogshøgda.

Ner de var nån stan de var rarijer, senne dem bø på a Kari, å ho tog-dem-me-sæ tell skogs å les åver dem. Var de følk, vart dem like freske etteråt, menn bitija kroktna opp å sætte live tell stras etter.

Ho Kari kunne bitte kjæft'n på gråbeina au, så 'n laut le væra krøttera, om en var aller så hul'tomm¹⁾). Denn kjærrija var-nuk-itte så ei'kel, om ho så var både kroket å taun'nlaus.

Skråkkarbærsefelke.

I. Hann Hen'rek.

I Skråkkarbærji skær dem ha vøri græpalle tell å traulle i gamle dar.

De var en mann sum hette Henrek Ols'n, å hann hadde lært sine tijnj fullkåmmeli. Menn de hann var hølest tell, de var å bitte kjæft'n på v'r'ma.

Einn'gong var 'n i en bråtå å skar rog. Da 'n hadde eti mid'dan, la' 'n šinnsækken på bakken, å der krak de en v'rm inn i sæk'ken hass. Om kvelln da 'n hadde slutte me ærbi, knitt'-n-atte sæk'ken, slæij' 'n på rig'gen å jikk-hemm.

Da 'n hadde kømmi hemm'-att, tog kjærrija tur sæk'ka, å ho fækk da šå v'r'men sëm låg der. Ho skvatt, så ho hoppe høgt tæ verš å skreik. Menn gubben sae: „Pu, er detta nåe å bri-sæ-om?“ Å der'me så tog 'n v'r'men å slæij' 'n på hælš'n hennes — så sek'ker var 'n på hann itte v'rke jæra nåe.

Sea tog en stig'gen i bære nævan, liksëm de skulle væra en viuspenniij, hov en ut i nautgarn å lett 'n reise. Han bridde sæ itte om å slæ-hæl' 'n.

En aen gong var 'n bo'tti jøli å drog-ihop nåe vål²⁾) han skulle brenne. Da 'n tog unner i låg, var de v'rm der, å denn stakk en i nævan. „Jæ'ken besitt'a, jorde du itte nå værst åt dæ šul; f'v' nå skær je le dæ væta du rauk-på far dinn“, sa gubben. Etteråt les 'n v'rm'bønna, å da vart v'r'men stiv å sprakk me de samma. Så're kjinn' 'n itte nåe vont ti.

1) Tom i indvoldene; **hol-tom**. 2) Rusk av trætopper og lignende.

Menn hann var hulaus á sár i mun'na en hel máne etter — så stærk var bøn'na 'n hadde brukt.

Da 'n Hen'rek skulle dei, lág en á pintes leiŋgi, á de sa 'n šul var i sinnestraff fer de hann hadde vøri fer hal tell á pláge v'rmen.

Hann Hen'rek hadde en šinnsækk, sum var slik så iŋgen kunne stæla tur'n. Hann hadde traulle á jort etter så væl, så de itte fanns rá á kámmá 'n hæl v ner á ta náe. Freissté nán me di, vart dæm stá'nes á haulle ti sæk'ken me krokette fiŋrer lík'sum æk'ta skulle ha drigi dæm ihop', like tell gubben kámm á leissté dæm.

Me 'n Henrek var dau, vart denna sæk'ken liggeneš der sëm i skræmsel etter 'n. De var iŋgen, sëm torde rø'r' 'n; fer dæm var redde fer dæm skulle bli stán der á haulle ti 'n á itte slæppe laus, á de kunne ha vørti leiŋgi da, me hann šul var bor'te.

Sæk'ken var lite brukt á de var stær't šinn ti 'n. Laygi ti etter ville dæm ha 'n Mattes Skrákkarbærji tell á jæra skor' tá 'n. Menn hann pæsse sæ væl fer de. Sæk'ken var stinn, mæst sëm vâm'ma på i daugt krøtter. Da biŋniyen på Væst-tomta brann-op fer en telvtrætt'n ár sea, strauk sæk'ken au me. Værmen hadde rá me om, itte félk.

II. Ho Æli.

I denn are ga'la i Skrákkarbærji átte de heme i kjærring sëm hette Æli. Ho á 'n Henrek Væsttomta var uvænner á traulle på krøttera át nan.

Tuss hadde dæm bæe to, á di saug mærij á makt tur krøttersom át denn are, så kuen var magre á tunne sëm fjulár, á mjulke jor'de dæm mæst itte meir hell jei'ter.

Je veit itte hør mie ane vont ho Æli hadde jort me ho levde; men de har-full-itte vøri så reint lite, fer de hennte i reint jærttægen da ho var dau.

Denn gon'ya var de itte kjærkje i Jækklin, á ner nán do, laut dæm át Dalbikjærkjen me likom. Dit skulle dæm me a Æli au.

De var pent ver om graverølsmáran — itte så mie sëm i ši-grime var de á šá på hemmela. Menn da dæm hadde fátt kjista på slaen, sætte de tell á snø á drive, så einn mæst itte kunne fá-op aua.

Félk bi'íne á jamle á stanke¹⁾ fer slekt støkt, usnørtu²⁾ ver.

¹⁾ Puste tungt.

²⁾ Usnørtu o: urenslig, uhyggelig. (Bruges mest på Finskogen).

Norvegia 1908.

Menn Jækkligubben sae: „Vi får gøtt ver på hemmvæga; fær bære vi får kjærringa i jóla, skær dø få så vére venner sæ“.

Me døm kámm át kjærkjen á stöt¹⁾ skulle tell á ringe, datt bæelln tur kjærkjeklokken á nejonnom tærne, så de skramle. Bæelln jikk så nere skalla på stöta, så 'n softe tunnvaygen hass, á hann fersek're på liv á ære hann hadde aller vøri så nere på á bli hæf-šli'inn. De rareste tøkt 'n var, atte bæelln fær hadde søtti så hørt, så 'n itte kunne ha fátt-'n-tur, om en hadde brukt både hæmmær á kalbit²⁾.

De var-itte je'svint jørt á fá stelt klokka; graverølsfæla hadde itte stau'nn tell á vønnte etter di, á ho Æli laut i jóla feru'ta ringing.

Menn da var't de slut me snø'iyen au. Hemmeln var't så tett sum du sæt'ter kørken ti en but'till, á klært var't de me einn einste gong.

Di sum heme var, skulle laga tell mat á ha fælu át døm, sum hadde vøri át kjærkjen. Menn da kjøttgrita kokte sum likest, datt kjøkkenmurn ne á slo-sunn grita. Leir á sot á tske sto sum i ši áver heile kjøkkene. Sea laut døm jær-opp værme i bakarstu-gun á koke mat'n fælu.

Makkarkjærns-kjærringa.

I Makkarkjærn var de i kjæringu fær ve lag en hallfjærshell fir'snskjugu ár sea. Je veit-itte rek'ti hør ho hette — somme seier ho hette Anika, are Mærit. De kann-full kámmá ut om-trennt' på eitt hur ho hette; menn morrdisk tell á traulle de var a.

Einn gong hadde a leigd sæ ténesjinnte á jitt a en daða i stapeiyer³⁾. Menn jinnta var en blannskalle⁴⁾ á slo-op-att. „Detta skær du kámmá tell á ayre enná“, sa kjærringa.

Stras etter var't jinnta klein á seingeliggen. De var-vist en slags værk i annsekti ho hadde; ho røtne lik'sum opp, så kjæka-beina sinntes. Me ho hadde liggi i att'n vikur, så do a. Menn de trudde alle sum kjinne tell di, de var Makkarkjærnskjærringa sum hadde traulle líve tå a.

*

¹⁾ Stöt o: kirketjener (svensk). ²⁾ Meisel til at overhugge jern med.

³⁾ Fæstepenge. ⁴⁾ Karakterløs, uvederheftig person.

Kjærriga hadde i detter sum skulle gå å læsa før præst'n Ørnşold i Dalbi.

Jinnta var ussl tell å læsa, å præst'n ville itte komfærmere a. „Du skær få en dig'er, feit jellbækre-, sa kjærriga. „Nei, itte om je får ti“, sa præst'n; „trur du sau'en kann læsa“? Kjærriga slo på snoka å jikk-hematt, å ho låv-ut de præst'n skulle få-att før de hann var så spiket¹⁾ å lite meråli.

Stras etter vart præst'n klein. Hann jikk-nukk oppe, menn hann tæres å vart tør å stigg. Værst var 'n i vinnalt ver. Kjærriga hadde sætt 'n milla to gnerketrer²⁾ i sko'ga, å ner de bles, gnog de på præst'n au. Dåk'ter å medesiner hjælte iyyen tigg; å da hann hadde gåt slik å drigi sæ nåa vikur, så do 'n.

Næverskogubben.

Før en tress—hallfjær'senskjugu år sea var de en kæf sum fæles på Finnskoga sum dem kalle Virsogobb (Næverskogubben). De nam'ne hadd' 'n fått før de 'n hadde næverskor mæst allt me'ne, bådde sæmmær å vinn'ter.

Næverskogubben var en lat-svæga³⁾, sum itte iss ærbe. Hann rade å jikk frå terp tell terp, tigde, færtæl'de pas'sasir, å jord-ått å traulle, me de fallt sæ så.

Høfli å fin på de vill 'n au væra, å hælste „hywä päivä“ (gudag) åt alle 'n træfte.

På einn tå turom sin kamm en på i stelle sum dem hadde en klein å vannskaft oyge. Kjærriga sporde gubben om hann kunne jæra oygen hennes go att. Nei, de jikk-itte-ann, sa gubben, før oygen var en bitigg (vaihokas). „Traulla (mainbidævæ) har tigi dinn oyge å lagt denna i stelle. Menn dærsum du vill, skæ je traulle på denn oygen traula har tigi, så 'n skær bli eunda værre hell denner her“. „Nei, nei!“ sa kjærriga, „da får de heller væra sum de er“, sa a.

Næverskogubben skulle ha mie rennskap⁴⁾ me denn vonne, ettersum fælk sae. Aller var 'n heme om julnætta, å de var iyyen sum visste hær 'n var.

Menn i julom einn'gong vart 'n full, å da var de en finne sun spord' 'n hær 'n hadde vøri. Da færtæl'de Næverskogubben

1) stiv. 2) Trær der gnider sig mod hinanden. 3) Latsvæga = do-venkrop. 4) Regnskab med o: at bestille med.

de 'n hadde vøri me fa'en hele julnætta. Fa'en å hann hadde fløgi like åt Finmærken. Der var de i jinnte, sëm skulle æga onje; denn ville a dræp-hæl å dæffer laut dem dit å jælpe a me di.

Hann Pål å ho Kari Linnbærji.

Før en hælthunn'dre år sea levde de en mann å i kjærring i Linnbærji på Håffsåkt-finnskoga sëm hette Pål å Kari, å demm dreiv mie me traulling.

Dem var uvænnner me granna sine, mie tå tin, å traulle på jøla, så de snaugt vokste i grønt strå der.

Hann Pål kunne få sko'gen tell å jømme krøttera au.

Einn'gongj var't 'n litt uvænnner me grannkjærringen å ville jæra a i pek. De var på æftassia, å krøttera skulle hemm; menn de var tur-rivi før ho kunne finnja dem, fast dem itte var leingyer åv hell ho hørde bjølla kløyke åv å tell.

De var 'n Pål sëm var vauller¹⁾ i di. Hann hadde vøri på nautgala å spønni tre gongjer i en jølfast stein å lesi litt, å da jømne sko'gen krøttera.

Me 'n Pål var't gammall, ga 'n sæ tell færåsmann; menn hann hadde brukenes furå: hadde krøtter, haugg bråtå å sådde å sætte šv.

Einn sæmmær hadde de vøri krøtter i rogbråtåa hass å jort ugayj. Me 'n Pål fæk šå de, var't 'n sinnt på kjærringa åt førsel-manna²⁾ sine; før hann trudde de var dørøs krøtter, sëm hadde vøri der. Menn ho Ber'te ba 'n Pål pæsse sæ šv å sine eine krøtter å itte rø om are. Hann Pål stæmne bjøn på denn sëm hadde jort skaen. Menn da kåmm bjøn å slo-hæl hass eia ku; før de var denn sëm hadde vøri i bråtå'a.

Hann Pål kunne traulle kjælihet milla guter å jinnter au, hann. Var de en gut sëm likte i jinnte, å ho itte ville ha hannom, så kunne 'n Pål traulle på jinnta så ho var't gælinn på gut'n. De jord' 'n me de 'n ga a en dram sëm en hadde lesi nåe ti. Lik æns kunne 'n traulle på guta au, ner de var nåa jinnte sëm ville ha dem.

Menn me dem hadde vørti jifte, var de føbi' me kjælihet'n, å di æktefølka, sëm hadde kømmi ihop' på denn jæl'a, var't uvænnner å nappes sea.

¹⁾ Forvolder.

²⁾ Førsel- eller føshælmann o: den som har folk i føderåd.

Denn råa dæm brukte mot slik traulling, var å få-ut blø'e på denn sëm ville ha dæm¹⁾).

Ho Kari, kjærriga bass Pål, kunne au traulle; ho var glup tell å stæmne blø.

Einn'goyg me 'n Jo'anes Dølpeterpi var oyg, var 'n i Linnbærsmærken å haugg tømmer, å da haugg en sæ så støkt i beine. Blø'e sprute mayje ælner borttåver snøn, å fast hann batt-åver de me [šærp å boksælar²⁾], blødde de så bækken rann.

Hann haugg sæ en laug kjæpp å jikk åt Linnbærji. Før hærtt steg en tog, kjinne 'n de værnde ne i skon tå blø'i sëm kamm. De var-itte meir hell en hæl'v fjæloys væg åt Linnbærji; menn ennda var't 'n så huggæling sã'n mæst itte kunne stå, å de svortne³⁾ før auom inna 'n ørke fram.

„Har du høggi dæ nå da, gøtt“? sa a Kari. „Ja“, sa 'n Jo'anes, „å nå e' de mæst færbi' me mæ; kann du stæmne blø'e, så l'iter du nå jæra de“.

Ho Kari tell å læsa; ho les ei bønn å vennte i staunn; menn blø'e stante itte. „De var as'n šel au“, sa a Kari. „Menn je skær-full få dæ tell å stå je“! Dæmer så hitt' a åt sãri, sëm de sku ha vøri i støkt dir, å så les a ei bønn tell, å da sto de sëm en veigg. Menn da dãnt 'n Joanes; så halt tog-de-pã-'n.

De var heistbønna ho Kari hadde lesi. Denn var-så stærk, så ho Kari var hulaus i mun'na leippi etter; ho les itte denn øftere hell ne' de spelte om liv.

(Fortalt 1901 af Johannes Dulpetorpet selv).

BUNOMAS.

Elias Lønnrot, som har samlet og redigeret „Kalevala“ fortæller, at finnerne i Finland før brugte at sidde eller stå to og to mod hinanden, holdende hinanden i hænderne, og synge de gamle helte- og gudesagn, under en vuggende bevægelse.

Noget lignende fandt også sted på Finskogen indtil for en 70—80 år siden.

¹⁾ I min barndom hørte jeg en vise om en slig fortrollet jente. Hun var blit dødelig forelsket i en gut, som var under hendes stand. Men hendes bror løste trolddommen ved at slå kjæresten i munden med den ene skoen sin, så blodet flød. O. M.

²⁾ Skjærf og buksesæler. ³⁾ De yngre siger svartne.

Når de drak eller var i godt lag ellers, satte de sig skrævs over en krak to og to mod hinanden, holdt hinanden i hænderne og sang, mens hænderne og overkroppen vaggede frem og tilbage i takt efter musikken. Det som de sang, var på finsk; nu er det glemt, men det er vel ingen tvil om at det var „Kalevalas“ helter og deres bedrifter de sang om; for de kaldte det „runoa“ og runomas“, netop det samme navn som Lønnrot har på denne syngen i Finland.

Hann Lat-Mattes å Jo'das.

(Et eventyr).

Hann Lat-Mattes var dýger å stærk, men så lat så 'n mæst itte iste bæra øra sine.

Ner døm sætt 'n tell å jæra nåe, jikk de så seint å kjærtt¹⁾ sëm du skulle dra 'n i kjirun. Menn me de ría kámm-på 'n, kunne 'n rive å fekte vær're hell murua, å ærbe før både to å tre. De var goe både sinur å bein i skretta på 'n; menn de var lita framfæl å uss'l vilja tell å bruke døm.

Menn de var einn tiñj hann Mattes var go tell, å de var tell å eta. Å der var 'n itte riall hell, menn stø å jæmn. Ner mor hass hadde kokt en mot'tia, sëm ho tøkta skulle ha vøri nukk tell mid'das åt døm alle sam'ma, svel'd 'n Mattes de ti sæ ale'ne å skrapa trau'e så væl hann var kær tell attpå.

Da 'n var att'n år gammall, sa' far hass: „Nå líteř du reise å šå-ätt å få dæ te'nest; nå har du likså digre auer sëm je, å vi kann-itte fø en slik oppetar leij'ner“, sa 'n.

„Ja, ja“, sa 'n Mattes; hann særde itte å gret før de.

De tog-itte lañj ti å få sañke ihop' de veihlle hann hadde, stekke de i næverkanten å leigg'-i-vægen.

Hann jørde sæ itte brått om, hann Mattes. Me 'n hadde gått i stikkji, sætt 'n sæ, kærve ti pipa å teinne på. Ræs'sëm de var, kast 'n sæ åver en'ne, låg på rig'ga å einstara tæverš.

De var halår denn gon'pa. Følk laut eta brø tå bærk å måså, å de var-itte manje, sëm hadde rå tell å leie sæ tenarer. Allestan hann var inne, fækk en samma svære: Døm hadde etarer nukk åt denn ma'ta døm hadde.

Småsteller å fantehitter jikk-en-kriñj; før der vist 'n de itte var vær't å løft-op mu'nn.

¹⁾ trått og tungt.

Menn me 'n hadde gått lagt å leiynji, kámm en át 'n storgal. Der jikk-en-inn å spurde etter t'nest.

„Nei, vi har tenarer nukk fær“ sa ma'n'n; „de er itte anne sëm vanter øss hell jetar. Menn jetaartenest e-full-ittnå å bju dæ, sëm er vaksne kærn“ sa 'n.

„Å, de var sinn å skamm å skuve mot de sëm var lite: be're næe hell inpentijn“, sa 'n Mattes. Nå hadd' 'n gått å rade så leiynji, så 'n var gla hann kunne få væra kvar på i stelle i staunn, sa 'n.

Ja, så kunn' 'n få væra der å jete om sæmmærn da. Mat'n å klea sku 'n få; meir brukte dëm aller å ji en jetar, sa dëm.

Are da'gen skulle 'n Mattes ta-fatt på krøttera å jelltkont'n. Hann ga sæ go ti, å jikk-itte forttare hell to'sellingen kunne ha liggi på tælknskasti hass. Hann spreigne itte krøttera, anne lette dëm gå å lovire å eta sëm dëm šul' ville.

Menn me de lei tell kvells, å krøttera skulle hemmatt, fækk dëm šå hann kunne lette på skonken. Hann renne åver bæry å da'ler, mirer å gærhøler, å me 'n kámm-hemm på nautgal'n om kvelln, sto alle krøttera i ei tråpp å de vante itte så mie sëm i klau.

Kjærriga var åverlag væl færneigd' me jetinen hass Mattes. Krøttera var stinne å runne sëm ærtterbokker om kvelln; kuen var likså mætte på tommsin sëm på mættsin¹⁾.

Menn var 'n glup tell å jete, så var 'n stiv tell å eta au. Jelltkontn jorđ 'n snertt-rein, hø mie dëm hadde lagt-ti 'n om mårån. Ner' 'n var heme kvelln å mårån, át 'n au fær en tottre.

Menn hann jamle itte om de var't litevo'i hell. De var aller i hæl'vkløvi vont o' å høre frå hannom, høs'se 'n hadde de, åkke me di eine hell di are.

Einn dag hann var bor'te i nåa stigge haunnhøler²⁾, kámm de to gråbeiner å greip bjøllsauen hass. Denn eine tog i hæl's'n å den are i bakdeln på sau'a å renne mot i tre, einn på hør sie. Sau'en rauk tværtt åv, å traul'la tog hæl'ta hør, sleigne de på nakken å reisste.

Detta tøk'te 'n Mattes var grovgapete jor'tt, å sætte etter dëm. Denn eine gråbein nådd-'n-atte stras, fakke 'n i bakbeina å trækst

1) Mavesækken ligger lidt over til venstre side; derfor ser kreaturene mere mætte ud på den siden.

2) Styg, ulændt mark, særlig hvor bunden er løs jord og det er huller under trærodderne, som i granholt.

'n mot 'n stein. Skálln sprakk á aua skvatt-tur 'n sem de skulle ha vøri en kattoyye hann hadde sli'i hæļ.

Me 'n jaga á sveivde me denna, hadde denn are grábein fátt litt ferþsprangj. Menn hann Mattes sætte tell beins' etter denn au, á ðk sæ nemmre á nemmre innpá 'n.

Så slæfte grábein sauskrettn, á flaug så 'n låg flæt sem en stákk etter mæ'rken.

Menn hann Mattes var freskere ennda; hann flaug sem i mist¹⁾ á kámm så nere, så 'n greip etter rompen pá 'n.

Menn ídesamma smatt grábein inn i hi unner en díger stein. Der sætt 'n sæ pá ræva, venne sæ mot 'n Mattes, så de liste i auom hass, á gapa á mørre sem en hunn.

De var-itte gøtt á ruke pá 'n me 'n satt slik; menn hann Mattes var-itte opprádd. Hann stappe en stein i hvele, så 'n itte skulle reis-ut, me 'n var borþtte á fækk ti i vørju. Pá en brátá-šiggaļ fann 'n i sotraje²⁾; denn kjørð 'n inn i híe á spæta³⁾ grábein sem i gro.

Så vrei en en buļsvælk⁴⁾, la` grábeina i denn, á bař døm hemm, sem de skulle ha vøri i par hærar.

Gubben varþ reint fervóna⁵⁾, me 'n Mattes kámm-hemm me i slik fayst, á me 'n fækk høre, hús'se 'n hadde tigi døm, slo 'n hæ'inn ihop' á tøkte de var áveřlag tæ jetař døm hadde. Menn jammæ varþ 'n hælvlei en au. Fer hann teigte de kunne bli á'sn tell moro, om en sliken einn varþ sinnt.

Náa da'r etter var 'n pá en stannarhole⁶⁾ á sto mid'dan. Hann Mattes hadde tigi opp jelltkontn á satt á át. Krøttera låg á ømte⁷⁾; menn oks'n sto borþtti i gammall maurtuv á stanje á grov.

Ræssem de var, sprætte oks'n en jolkļomp opp i smøreišša⁸⁾ hass Mattes, så joļa gauv. Hann Mattes varþ sinnt á tog en pauk⁹⁾ á ville jaga 'n unna; menn oks'n vreiņne i auom á sætte haun'na imot. Da tog en Mattes 'n i haun'na á vrei litt fer á kjinne om en hadde stiv nakke. Menn da small de i hæļ'sa pá 'n; nakkbeine rauk-áv, á oks'n stufte kaull, så dau sem en lutfisk.

Hann sleiņne oks'n pá aks'la, bař 'n hemm á ferþæl'de hús'se

¹⁾ Tågedot. ²⁾ Sodet stang efter bråtebrændingen. ³⁾ Spiddede.

⁴⁾ o: byrd-svolk. se foran side 104. ⁵⁾ o: förvånad = forundret (svensk). ⁶⁾ Et tørt sted i skogen, hvor kjørene pleier ligge for at tygge drøv. ⁷⁾ Tyggede drøv. ⁸⁾ Smøræsken. ⁹⁾ Myg kvist.

de hadde gått-tell. „Je kunne aller ha trutt hann hadde trøtte så lite“, sa ‘n, å var fælu tell å grine.

„Har du nå drøft-hæl oks’n, skulle Jo’das ha dæ tell jetar å itte fælk“, sa gubben. „Ja, ja“, sa ‘n Mattes, „kannsi je heller skulle gå tell hannom å høre etter tēnest“? „Ja, hann var meir fellu¹⁾ tell hauspaunn åt dæ“, sa gubben å lo.

Menn kjærringa sa de var likest å itte færtre ‘n, menn så-åt å bli kvitt ‘n me di goe. „Du er fæt stærk å glup kæt tell å gå me slekt publieri sëm å jete; de er likere du reiser å får dæ tigre tēnest å større løn“, sa ho.

Menn dæm skulle itte jaga ‘n frå sæ sëm en tiggjar hell. Hann fækk peingjer i poingjen, mat i kont’n å tob’bakk sëm lanje vërmer.

Hann jikk dagenes dag å sporde etter Jo’das; menn hann var itte go å træffe. Hann hørde nukk både denn eine å denn are prate om en å rofte på’n, ner nåe rauk-sunn, hell de jikk tre’vali; menn me ‘n Mattes sporde neiere etter her ‘n var, visste inggen nåa greie på de.

Da ‘n hadde gått i fleire vikur å spørt sæ fram hos alle hann træfte, råkete ‘n Jo’das tell slut.

Hann satt på i gammall maurtuv å klådde riggen sinn me i grankraka-rafs²⁾.

„Gudag“, sa ‘n Mattes. „Gudag“, sa Jo’das „er de fræmmen ute å går?“ Ja, de var da de. „Du vill-itte leie dæ dreingj? Je har hørt du skær itte vëra så reint nøver tell å bettala“. „Løn’na ten’kjer je nukk vi skær bli fælekt om; menn je ville ha einn sëm var [søls maktu“,³⁾ sa Jo’das. „Kann du vrie denna viua der?“ sa ‘n. Dæm’mer så pekt ‘n på i slubjörk⁴⁾ sëm sto der. Ho var så kjukk sëm i skåkæmne. „Je får så“, sa ‘n Mattes.

Så tog-en-tå-sæ kont’n å bin’ne å vrie, seint å fursekti. Etter sëm hann kæmm nemmere rot’n, vart de halere å vrie; menn hann Mattes stellte så ‘n hadde viua i pæsseli dinger båga, å hann vrei a like ne-åt mæ’ken.

„De var bra jort; menn kann du nå jæra sveire⁵⁾ på a au, så skær je seia du er fullsæfte kær“ sa ‘n.

1) Passende.

2) En primitiv hakke, som finnerne brugte til at hakke ned frøkorset i bråterne. Tinderne i den var bare træets egne kvist-stumper.

3) Nogenlunde stærk. 4) Hældende bjerk.

5) Sveire (m.) er det øie som gjøres på den tykkeste del av en bjerkevidje, for at den skal kunne gjøres til en rødesnare.

Jo da; hann Mattes jorde sveire på rotæ'inn á drog en så væl ihop; så Jo'das snaugt kunne fá lerpip-stækken sinn inn i 'n.

Da var-de-itte o'le nei, anne hann skulle fá te'nest. Jo'das skræppe tá 'n ennda tell. „Slike kærer fin'ner 'n itte på æl'munn-væga“, sa Jo'das.

Menn Jo'das leigde itte tenarer, sëm are brukte á jæra, sa 'n. Fist skulle Jo'das tene hannom Mattes i náa ár, á sea skulle 'n Mattes væra tenar alle sine dar. Fær de mæste brukte aller Jo'das á tene nán leing'er hell fæmm ár. Menn fær di itt' 'n Mattes skulle tru hann var nán jøde, ville 'n tene hannom i šu. I di árom skulle 'n Mattes læva sëm ku i grøn einj á ha de sëm en ville på alle vis.

„Vill du da jæra allt de je sætter dæ tell?“ spurde 'n Mattes. „Ja, [de var 'n tur!“. „Á aller stanke á jamle, om de leiter på dæ?“ Nei da; hann skulle gå sëm en piske bokk á aller knætt ti sæ. „De er bra nukk; men je liker bæst dëm sëm itte er redde á skvætne. Tennkjer du, du kann bærije dæ så du aller blir redd?“ „Pu!“ bles Jo'das „hør eř detta fer onjprat?“ „Menn dæřsëm du itte hel'leř dessa tre tinj'a, har du brøti kontrakta“, sa 'n Mattes. Ja, de meinnte Jo'das au.

Så hadð 'n Mattes fátt sæ glup tenar. Hann skaffe mat'n fælu på bo'le, så 'n Mattes bære behøv'de á rætt-ut nævan á ta 'n.

Peing'er hadð 'n au, så 'n kunne ause mætt innhála stubber, om en ville.

Me 'n Mattes hadde eti sæ mætt á feit, á fátt nie kle'er på skrott'n, vill 'n ut á šá sæ om her á der på jo'n. Hann rade vitt omkriing', såg á hørde mie rart, á di šu ára jikk sëm en reik.

Da tía var mæst ute, vill 'n Mattes jæra en sleing' hemmom á šá husse færell'ra á šiššena hass hadde de.

Heme var de bære ærmosdommen sëm fer. De var lite me sø'vel²⁾, á ennda minn're me grøn³⁾.

„Je tennkjer du l'iter lett dëm fá náa peing'er“, sa 'n Mattes; „hadde dëm mætt mjelpásán, bæřde dëm sæ full i staunn“, sa 'n.

Ja, en påså peing'er skulle Jo'das skaffe på røde rappe.

Hann Mattes tog denn gamle mjelpásán át mor sine, skar hul i butt'n á sætt 'n i takhule på ri'en⁴⁾. Jo'das kámm me en

1) Naturligvis. 2) Sul. 3) Kornvarer. 4) Røgstue; se side 106 ff.

næverkont peiŕger á kaste ti 'n. Menn peiŕga reisste ne i riá, sá de skraŕle.

„De var en drug pásá detta“, teiŕte Jo'das, „je liŕer-nukk etter einn kont tell, je, fær á fá mætt 'n. Menn de rennte itte stort.

Jo'das bar bøl på bøl, á fær her goŕŕ hann hadde tómt kont'n, stakk en nasan ne i pásán á skette etter om en itte snárt var mætt.

Hann træŕe á bar nætt á dag á skrapa både kjister á skuffer heme sine. Menn pásán fákk-en-itte mætt, á me de lei-pá, sa á Jo'das, hann hadde itte meir pæiŕŕ.

„Ná er-de-itte stort sém vanter hell“, sa 'n Mattes. Riá var mætt, sá de sto opp unner bót'n på pásáa.

Sá kámm Jo'das hau hann hadde att einn hælvšelliŕŕ i en husuleigg. Denn reisst 'n hemm etter á hov i pásán. Denn varŕ ligger i pásáa sá vitt de var; menn mætt varŕ 'n da itte.

„Ná har du bróti kontrakta, á da er je fri“, sa 'n Mattes.

Jo'das tell á jamŕe á bæra sæ. Ná hadd 'n Mattes jorŕt 'n tell denn ærme miŕen, sa 'n. Hann var-sá fátti, sá 'n itte hadd' att sá mie sém tell á kjøpe en tob'akrull hell en brennvinspel fær, sa 'n.

Me 'n Mattes hørde de, tókt 'n sinn på 'n á lette 'n fá-att hæŕta tá peiŕŕom. „Dém sém er heme, tær-full bærije sa: me de sém er-att au“, sa 'n.

„Je tiss de er reiŕt leitt vi skær šels át sá uvenntn, vi sém har vøri sá goe busser“, sa Jo'das; „aller har de vanke i ubitt oŕ milla øss. Kunne vi itte jæra kontrakt att på nitt lag?“

Hann Mattes sa-itte nei tell de hell. Jo'das skulle tene i šu á sum sist.

Hann Mattes levde væŕ sém fær á hann tókte itte hann hadde sviŕgt sæ tre goŕŕer, fær hell di šu á'ra var slut.

Da de lei-tell Jo'das hadde ut'tent, kámm en á ville ha 'n Mattes.

„Ja, menn du liter jælpe mæ me á smie i du'rabel sleigge fist; skær je væra ærbeskær, behøver je náe tell reiskap au“ sa 'n Mattes.

Dém jikk át smiun. Jo'das smidde, á 'n Mattes var sleiggekær á de liss¹⁾ bra ærbe fær dessa kæróm.

¹⁾ liss = moned, øged.

Sleigga vog fæmm våger, å de var-itte lanje hætanne tell, fer ho var fælu. Døm skulle hæle slåge å pen'n¹⁾ på a, å 'n Mattes skulle hennte hælvatn.

Bortte ve i kjenn hadde Jo'das i vass-kar. De sto mætt me vatt'n fer å tettne. Di'ger't var de sum i lite hus, å vog hunn'dre šoppunn. Hann Mattes var stærk; menn de ka're vørke 'n itte så mie sum å lette en gonnj, å me 'n šonte de, sætt' 'n sæ på i tuv å tralle å sånj.

Jo'das sto å vennte å brenne opp kēla i fānitta; menn hann Mattes kāmme itte me nåe vatt'n, å me de lei-på, laut 'n gå-sta å šå etter 'n. „Hør bli'r-de-tå-dæ!“ sa 'n å kāmme flugenes i fullt sinne.

„Pu! skulle de vœra nåe å kāmme me denna veihlle butt'n; je ville ta hele kjen'ne je“, sa 'n Mattes. „Au, au! jær itte de“, skreik Jo'das å reisste me ka'ri unner æ'rma.

Da sleigga var fælusmidd, skulle døm pusse a litt. De var jupe [ēr å sukker²⁾] ti a, fer 'n Mattes hadde nukk itte vœri vire³⁾ rar sleiggekær. Fil hadde døm itte, å dœfferså skulle døm slipe a.

Hann Mattes nappe i steinhelle å la'a unner sleigga, så de var denn døm slifte.

Jo'das drog. Tojt jikk de; fer 'n Mattes klæmme på me bri'nya å la' sæ på slipstein så tojt en var.

„Du får bruke vett å fœrstann' å itte klæmme på så halt“ sa Jo'das. Sveitt'n rann neåver annsekte hass. „Vi li'ter skure på, skær vi bli fælu me desser“ sa 'n Mattes.

Hør gonnj hann løfte opp sleigga å såg-etter om ho var blånk, kneip en i steinhelle å la' unner sleigga.

Jo'das træle å drog; menn sleigga var mæst like svart. Me de døm hadde sliti ut en tol-tre heller, lett 'n Mattes sleigga skure litt nepå-stein, så de vart i par blånke flækker.

„Hør fin vill du ha sleigga?“ „Søm de vakkreste je har sett“, sa 'n Mattes. „Hør er de da?“ „So'la; denn finns de itte einn eneste mœrk flækk på, å så blånk vill je ha sleigga au“.

„Je sins šœra er vak'ker je“, sa Jo'das, „å denn er svart å gvit, jussem sleigga er nå; vill du søm je, så ler vi de vœra nå“. „Nei, sleigga li'ter jœras fælu denn; vi kann itte gå-frå hæl'vjortt ærbe“, sa 'n Mattes.

Me de Jo'das tørke sveitt'n å haultt-åver aua, tog en Mattes i steinhelle att å la-unner sleigga, sputte i nævan å klæmme på de hølest hann vørke.

¹⁾ udt. penn eller penn'n. ²⁾ Ar og hulinger. ³⁾ Synderlig.

De hjælte itte ákke Jo'das let væl hell itte; dra laut 'n. Hann tog-ti, så aua sto vranje i skalla på 'n. [Hærje á pæsa¹⁾] jorde 'n værre hell i gærvarbikkje.

„Erf du itte snart fælu nå da?“ sa Jo'das. „Fælu?“ sa 'n Mattes; „her skær du få så šøl“. Derme lette 'n sleigga skrubbe nepá stæin, så de varf einn blæk flækk tell. Jo'das var reint ferverona áver, hær lite de hadde tigi pá, á sporde etter hur leiyni hann trudde dem laut haulle pá enná.

„Skær vi jæra de pá félkevis, så blir vi itte fælu pá minnre hell en máne“, sa 'n Mattes.

Menn da varf Jo'das heile færfæl' á reisste sinn væg. Slik jikk-de-itte-ann á slite hælsa tá sæ i fánitta, sa 'n.

Så var kontrakta brötinn att; menn Jo'das tigde á ba om en itte kunne fá ta-pá á tene pá nitt lag. Ja, ville 'n tene i šu ár, så

Gammeln jamle á bar sæ á sporde om en itte kunne slæppe me litt minn're. Hann Mattes hadde færi ille me 'n i denna slipstein-dra'igen, så nå varf 'n báde sár á stæl, sa 'n.

Menn de var itte táslag á fá; Jo'das skulle litja tene i šu ár att.

Da di á'ra var færbí, kámm Jo'das á ville ha 'n Mattes. „Erf du nå fælu tell á félje?“ sa 'n. „Ja, menn tí'a er itte rek'ti ute enná; du líter jæra i hinnvitu²⁾ fist“. „Ja, etter de de erf de siste du ber mæ om, skær je de; menn du má itte kámmá me náe slekt heist-ærbe sëm sisst“. „Nei, detter er bære skreddarærbe, de“.

Derme jikk en Mattes tell far sinn á kløfte tá 'n en næva krullrette šeigg.

„Her har je náa áverlag glupe buster; menn dem har drigi sæ litt krokette i so'ja; du kann ta sleigga á rætte dem pá smiuste'i. Slik glup sme sëm du er, så jærf du snart de. Menn du líter pæsse dæ, så du itte slær-áv nán ta dem; færf de erf diregreier detta“.

Jo'das tog šeigge, plókk-ut eitt tá di mæst krullrette három á sætte tell á knærte á býkke. Menn de hjælte itte stórt. Há're flaug i einn snul'ler á varf vær're hell de færf hadde væri. Ræs'sum de var, rauk-de-áv au.

Hann satt á býkke einn dag á hann býkke to; menn fækk itte rætte eitt eineste hárf. Slo-áv jorde 'n de eine etter di are: Hæmmærn var væl toyy, á Jo'das var itte letthennt, hann hell.

1) Pusted og blæste. 2) Smule.

„Du l'iter fara finere, så du itte ølægger de du har om hender“, sa 'n Mattes.

Jó'das sokke å sætte tell å banke att. „Har du mie tå dessa bustom?“ „Å nei, itte så fælt mie; bære stinnstappe i par tunnsækker“. Menn da Jó'das hørde de, hov 'n sleigga å ga-sæ-åver.

Så hadde da Jó'das [gått i káp'pen¹⁾] me di au.

Menn hús'se Jó'das prate å jilltre²⁾, så fækk en hannom Mattes tell å jæra kontrakt atte, å Jó'das tigde å ba så leinji å grannt, tell 'n Mattes låv-ut hann skulle slæppe me fæmm år.

Da denn ti'a var ute, kámm Jó'das å ville ha 'n. „Nå er du-da-full fælu?“ sa Jó'das. „Ja rus vækk; her er de du vill hamæ-tell å jæra?“ „Je har nåa kjemser³⁾ rog bortti i rie her; du kann treišše denn så leinji“, sa 'n.

Menn me 'n Mattes hadde kømmi inn i ria, steinje Jó'das att d'ra å sætte værme på. Sea sto 'n ute å pæsste på, så itt' 'n Mattes skulle brute sæ ut.

Menn Jó'das kunne itte væra meir hell på eitt steille hann hell, å me de hann sto ve d'ra å pæsste, reisst 'n Mattes ut jøn-nom gluggen på bakveigga å sætte tell skogs.

Jó'das sto der å gleinte, tell take datt, å da 'n itte færnamm' nåe sëm lea sæ, trudd 'n de var færbí me 'n Mattes å jikk-hemm.

Om mårån jikk Jó'das dit att fer å šå, om de var-att nåe tå 'n; menn da Jó'das kámm-dit, satt 'n Mattes på brånasta'a å grov i vsken.

„Sit'ter du der, du?“ sa Jó'das; „hús'se har du hatt de i nætt?“ „Å de har itte vøri værst; de lojke litt frá kvel'la; menn på mårå-sia bin'ne de å bli svælvoli“, sa 'n Mattes.

„Du får jær-opp litt værme“, sa Jó'das; hann sto der å hukre å fraus. Hann Mattes fann nåa rå vspekviser, drog-ihop å tenne ti. De brann itte rart, bære sau, å taut vatt'n tur dem.

„Her er detta fer låt?“ sa Jó'das. „Å, de er bære nåa vrmer je la' dit, så dem skulle få værme sæ; leigg dæ der, så får du mjukt unner ska'lln“ sa 'n Mattes.

„Uš, uš! sa Jó'das, „slik kær vill je itte ha nåe å bestelle me“, sa 'n. Derme reist' 'n å kámm aller att.

Så fækk en Mattes šå de var nåe Jó'das var redd au.

1) Gåt i vandet, været uheldig. 2) Omtrent: hyklede, brugte kunster.

3) Bundter.

Viser.

Tostein paa Isen.

Optegnet av Ivar Aasen omkr. 1845. „Fra Nordhordland“.

1. Tosstein spurde Staven saa,
— Tostein —
„Kann eg trygt paa Isen gaa?“
2. Staven svarte Tostein daa:
„Stig utpaa, so faar du sjaa!“
3. Tostein ut paa Isen steig,
Isen ut ifraa Lande seig.
4. Kallen sakk, aa Posen flaut,
alt dæ Mjôle vart pi Graut.
5. Kjeringje baade gret aa log,
— Tostein —
„Myste eg Kallen, so fek eg daa Sko!“

Mellem v. 4 og 5 mangler et par vers om „kallens“ hud, som spiles op og forarbeides til sko. I en variant fra Sunnmøre heter det:

Imyllå vegg å litlebu
slo kjeringjå upp den kallehuð.

Og en variant fra Veum i Telemarken har følgende vers:

So spila dei upp den kaddehu,
ho rokk alt frå stoga ti lislebu.

So gjore dei ut den kaddehu
ti tolv par stevlar å tolv par sko.

So va der kje att hot ein liten lapp.
den gjor' o seg av ein kyrkjestakk.

* * *

Visen om „Tostein mæ staven“ er meget utbredt især på Vest- og Sørlandet. Se *Lindemans* Textbilag til 1ste Bind af „Norske Fjeldmelodier“ (1853), nr. 28; *Landstad*, Norske Folkeviser, s. 820 (nr. 15); *Berggreen*, Norske Folke-Sange og Melodier, 2. Udg. (Kbh. 1861), nr. 104; *Ross*, Norske Viser og Stev (1869), nr. 28; De norske Studenters Visebog, 1871, nr. 115; *Moe og Morten-*

son, Norske Folkevisur og Fornkvæde I (1877), s. 36; Norske folkevisor I (Norske folkeskrifter nr. 8), nr. 12. Visen forekommer også i Jylland; der er det „kjællingen“ som synker (*Berggreen* s. 159) og manden som ler:

„Aa kjællingen sank, aa poesen flød,
aa aal hine mjöl de blöw te gröd.“

Ifjor gjætt' eg gjeltenn'.

Optegnet omkr. 1845 av Ivar Aasen. Fra Nordhordland.

1. Æg tente paa Tveiten so længje æg kunne,
æg tente paa Tveit te æg fekk mæg ein Ungje.
2. Ifjor fekk æg ganga mæ Gutann' aa trippa,
i aar maa æg sikja mæ Voggaa aa snippa.
3. Ifjor fekk æg ganga mæ Haandæ i Barmen,
i aar maa æg ganga mæ Badne paa Armen.

Denne vise hører til de mest sungne og kjendte i hele vort land. Den omtales første gang 1840 i et brev fra *Henrik Wergeland* til *Frederika Bremer* (*H. Lassen, Breve fra Henrik Wergeland*, 1867, s. 131): „For nogle Aar siden hørte jeg en Søn af en Fjeldpræst i Studentersamfundet legende paa en Violin, og qvinkelere en Melodi, der tiltalte mig saa at jeg sprang op og spurgte: „hvad F-- er det du spiller der? Om igjen! Hvor har du den fra? Syng om du kan!“ Og han kunde et Par Vers — jeg gjorde Laget opmærksom paa dem, og man lærte dem paastedet, og Visen blev Favorit først for Studenterne, og nu er den forlængst imellem Almuen igjen. Men hvor høit boede den ikke? og hvor gammel og udbredt i gamle Dage. Studententen havde den fra Opdal, og da jeg kom hjem, kjendte min Fa'r den fra sin Barndomsegn ved Sognefjordens Munding. Det er en ung Pige, som beklager sit Fald: „Ifjor gjætt' æ Gjeita ti djupasta Dalom“ o. s. v.“

Utgit blev visen først i *Jørgen Moe's Samling af Sange, Folkeviser og Stev i Norske Almuedialekter* (1840), nr. 32; utførligere i 2. udgave av denne bok, *P. A. Munch's Norske Viser og Stev* (1848), nr. 30; atter avvikende i 3. udgave, *Ross's Norske Viser og Stev* (1869), nr. 48. Videre i *Berggreens Norske Folke-Sange og Nelodier*, 2. Udg. (Kbh. 1861), nr. 38; *De norske Studenters Visebog* 1871, nr. 113; *Text til Norges Melodier* (Kbh. 1877), nr. 49; *Moe og Mortenson. Norske Folkevisur og Fornkvæde I* (1877), s. 32; *Richard Berge, Norsk Visefugg* (1904), nr. VIII (s. 32).

Fem jyske versioner av visen meddeles i *E. T. Kristensen's Et Hundrede gamle danske Skjæmteviser efter Nutidssang* (Århus 1903), nr. 54: „I fjor og i år“.

„**Vuggevers fra Bergens Stift**“.
Optegnet omkr. 1845 av Ivar Aasen.

Ro, ro, ro, ro.
Da var ein Mann so eitte Jo;
da var han so Mærra flo,
beitte, barka aa gjore seg Sko,
rakte da mæ Tonnaa,
so da sku rekk' aat Bonnaa —:
Bonnaa var for maange,
aa Skone vart for traange.

Søndmørske Vers.

Optegnet av Ivar Aasen omkr. 1845.

1. Kjøkemelstervers.

Aa alltid so hê Kjøkemeisterinn ei Vis:
han dræg upp Kniven aa skjêr' ei Flis
alt uta Smøra dæ feite.
Alle Smørkanninne vil han raa paa,
aa sida vil han itte Fiskja gaa,
naa bær' ikj' an vøre for heite.

2. Fiskarvers.

»Gudag, min Ola!« »Gu signe de, Knut!«
»Vil du no paa Vikja ut,
drage Hys' aa Bleikje?«
»Hê du Agn, so æ dæ væl.«
»E hê 'kje anna ei Kraakeskjæl,
so længje e fæ me ei Beite.«

3. Rugevers.

Ro, ro te Baltan Skjêr,
drag ein Seid aa salt 'an væl.
Ro heim fraa Baltan Skjêr.
Fekk du mange Fiska dær?
Ein te Far aa ein te Mor,
ein te me so Fiskjen drog.

Nr. 2 er meddelt i to sunnmørske formninger hos *B. Støylen*, Norske Barnerim og leikar, s. 32 (nr. 220 og 221). Synes næsten ikke at forekomme utenfor Sunnmøre. — Nr. 3 synges omtrent over hele vest- og sydkysten, se *Støylen* s. 29 (nr. 189 og 190); likeså i Sverige og i Danmark, se f. eks. *Arwidsson*, Svenska Fornsånger, III (1842), s. 462; *E. T. Kristensen*, Danske Børnerim, Remser og Lege (Århus 1896), s. 13 f.

Steifinn Fefinsson.

Fremsagt av Hæge Bjønnemyr i Mo for Moltke Moe i 1891¹⁾.

Steifinn var ute og lette efter sine bortkomne søstre. En kveld gik han ind en steds og bad om hus. Det skulde han få, blev det svaret, „heve du nytt å fortelje meg“. Så fortæller han om sine to søstre:

3. „Burti æ mine systane två,
de æ ikkje bet'e seia;
eg hev de fy sanning spurt:
dei æ uppå skomeheiar²⁾“.
Hæra vi ingjen dansen framføre.

¹⁾ Hæges mor, Jorunn Bjønnemyr, sang den samme vise for Sophus Bugge i 1863. De væsentligste avvikelser meddeles i anmerkninger under Hæges tekst; her hitsættes indledningsstroferne, hvis verseform Hæge hadde glemt:

1. Do va einom kōmemannen,
kom so seint um kvelli:
„Bonden, du låner meg hus i nått
å turkar mine fellir;“
Der vil ingjon dansen framføre.
2. „Eg sill låne deg hus i nått
å turke dine fellir,
ha du noko nytt fortelje meg
um kvelli“.

²⁾ Istedentfor v. 3 sang Jorunn:

„Eg hev kji anna nytt
fortelje deg um kvelli,
hell burtstolne æ mine døttane två,
dei æ på skomeheiar“.

4. „Hóyrer du, Steifinn Fefinson,
legg deg unde hestebarkji;
nár soten neggjar á skrymtine ser,
dá má du, Steifinn, vakne¹⁾“.
5. De va Steifinn Fefinson,
la seg unde hestebarkji;
soten neggja, han skrymtine ság,
á dá laut Steifinn vakne.
6. De va gamle gyvremoire,
ho ville av steikje skjera;
Steifinn tænkte me sjave seg.
„Du biar fulli dera²⁾“.
7. De va Steifinn Fefinson,
han utav hándo skout,
skout ti gamle gyvremoire,
so grani i ougo rout³⁾.
8. „Her æ kallt på skomeheiar;
vinden blæs av hari,
kvasse æ dei jökletindan,
fyk av fonne skari⁴⁾.
9. De va Steifinn Fefinson,
lae på pili hjarte,
skout ti gamle gyvremoire,
so odden sto i hjarta.
10. Ut so kom dei smátrodde,
gjore derav stort gama:
„Hot tru de æ okkos more fattast⁵⁾,
ho fær ikkjí kjeften isama?“

¹⁾ V. 4 findes ikke i Jorunns tekst.

²⁾ V. 6 mangler i Jorunns tekst.

³⁾ Jorunn: rouk.

⁴⁾ Jorunn: fonne-skavli; oprindelig: fornum skafli.

⁵⁾ Jorunn: Hot tru de okkos moere felar.

11. De va då dei småtrodde,
dei toke ti å fæle:
„Hot tru de æ okkos more fattast,
ho slær so hart mæ hælo?“
12. So mange va dei små trodde,
dei kroup i kvor den runni —¹⁾
Steifinn han ha inkji minder fy søg
hell femten fyr kvort skoti.
13. De va Steifinn Fefinson,
leiddest han å skjote,
ykste 'n at den klare sol
mått' skine på skomeheiar ²⁾.
14. De va då den klare sol,
tok ho ti å skine.
„Dé tek'e denne vene bure
som løyp'e på femom foti ³⁾!“
15. So længji sprungge småtrodde
å ville den brure taka,
te dei bleiv i kampesteinar,
stande niri dalar.
16. So længji sprungge småtrodde,
te sole skjein i ougo;
dei bleiv uti kampesteinar,
stande niri hougo.

*

¹⁾ Oprindelig vistnok: „i kvort de holti“.

²⁾ Jorunn sang istedenfor de to sidste linjer av v. 13:

„Hot tru der måtte koma den klare sol
her uppå skomeheiar;“

Både Jorunns og Hæges version er her forandret; i begge for-
ninger er verset sammenstøpt av to par linjer som har hørt til
hvert sit vers. Se Hermo Dalens version v. 17 og 18 (foran s. 66).

³⁾ Om dette vers, som mangler hos Jorunn, gjelder det samme
som om v. 13: sammen hører de første linjer av 13 og de to
sidste av 14.

17. „Vokstren hava me fengji,
å styrkjen turve me adde;
men fann me rysens rustetein,
so sille vel vokstren fadde¹⁾“.

Den gamle norske vise om Steinfiun Fefinnson foreligger foruten i denne i følgende trykte optegnelser: *Landstad*, Norske Folkeviser, nr. IV, A og B; *Hans Ross's* og *Sophus Bugges* opskrifter efter Hermo Dalen (Norvegia 1902, s. 64 ff.); en svensk optegnelse av *Afzelius*, som betegner visen som norsk (Svenska folkets sagohäfder I, 1939, s. 38 f.). Desuten gives der flere utrykte optegnelser, især av *Sophus Bugge*.

Bønner og signaler.

„En stemmende Bøn til Il[d]“.

Optegnet 1817 av en bonde i Eikjabygd i Bø (Telemarken).

Stat, vaadeskadelige Ild, alt udi dine Glød, som Jesus, der han stod bunden paa sit hellige Kors med sine syv Vunder og Saar. Jeg forbyder dig ved Guds Magt og Jesus' Magt og ved den Hellig Aan[d]s Vidsoms Magt, og det i Treeningh[e] Navn: Gud Fader, Søn og Helligaan[d] †.

Jeg maner dig, Ilden, under Gu[d]s hans Kraftes Maal, at du ikke kommer vidre end [du] nu [g]jort haver. I Navn Gud Fader, Søn og Helligaand.

Den første del av denne bøn findes i *Bang's Norske Hexeformularer og magiske Opskrifter* (1901–2), nr. 1275, den sidste del samme steds nr. 1272, begge optegnet av Moltke Moe 1878 fra tolkemunde i Bø. En række formularer av lignende art er meddelt hos *Bang* (nr. 1266—1281).

En liden bøn for Tøver.

Optegnet 1817 av en bonde i Eikjabygd i Bø (Telemarken).

Jeg griber 9 Slags Tøver og Tanne-Taag, i 3 Guds Navn; Gud Fader, Søn og Hellig Aand.

¹⁾ V. 17 mangler hos Jorunn; hun visste imidlertid at der skulde være „ett vers til“. — *rustetein* er, likesom de andre optegnelser *husketein*, en forvanskning av *óskeiteinn* (ønskekvist, tryllestav).

Tøver, tover eller tauver betegner i bygdomålene nu en fæsygdom, en lammelse i munden eller svælget, og mot den er denne signelse rettet; i gammelnorsk betydde *taufr* trolldom og trolldomsmiddel overhoved (tysk *Zauber*). — De ni slags tøver forekommer også i en signelse fra Nordfjord 1862 hos *Bang*, Norske Hexeformularer, nr. 75; også i mange andre formularer samme steds omtales tauver, se f. eks. nr. 64, 71, 76, 139, 177, osv.

Fæbøn.

Fra Selljord, optegnet 1891 av Moltke Moe.

Jomfru Märia mi!
Lån du meg dine nyklar tri,
så læser eg mine krætur fri
fe ulvetann
å bjønneramm.
— No æ låsen sett'e!

Fæ- og gjæterbønner av denne art bruktes før i tiden ganske almindelig, mangesteds i vort land, like ned til slutten av sidste aarhuudrede. Ved deres hjælp mente man at kunne gjøre ulv og udyr uskadelige og binde dem, — „klumse“ eller „fjetre“ dem, som det hette; derav det gjængse navn klumsebønner.

Norske avænderinger og sidestykker til denne bøn er samlet hos *A. Chr. Bang*, Norske Hexeformularer og magiske opskrifter, nr. 261—279; smlg. Theologisk Tidsskrift 1885, s. 179—184.

Lignende bønner kjendes rundt om i Europa, hos alle folk som driver fædrift. Mer eller mindre overensstemmende er således følgende svenske, danske og tyske: Antiquarisk Tidsskrift för Sverige I (1864), s. 204 f.; *Eva Wigström*, Folkdiktuung, Andra samlingen (Göteborg 1881), s. 404; *M. Lorenzen*, Signeformularer og Trylleråd, efter yngre jyske håndskrifter (Særtryk av „Samlinger til jysk Historie og Topografi“, Aalborg 1872), nr. 32 B (mot hugorm); *Jacob Grimm*, Deutsche mythologie II⁴, s. 1037 (fra 15de årh.); *A. Schönbach*, Eine Auslese altdeutscher Segensformeln, nr. 8 og 9 (i „Analecta Graeciensia“, Graz 1893); Zeitschrift für deutsche Mythologie IV (Göttingen 1859), s. 27; *Jeitteles* i Germania XX (1875), s. 437 (fra 15de årh.) og s. 439 (fra Steiermark); *Wilh. Mannhardt*, Wald- und Feldkulte I (1875), s. 274 (fra Nedre Østerrik); *Ulrich Jahn*, Hexenwesen und Zauberei in Pommern (i „Festschrift der Gesellschaft für Pommersche Geschichte und Alterthums-kunde“, Stettin 1886), nr. 429; jfr. *H. Frischbier*, Hexenspruch und Zauberbann in der Provinz Preussen (1870), s. 146 f., — o.s.v.

I alle disse formler fortælles om en eller tre himmelske nøkler, ved hvis hjelp den bedende lukker munden til på de vilde dyr, så de ikke kan skade hans fæ. Nøklerne — som i Norge oftest er tre — tillægges snart jomfru Maria, eller Jesus og Maria i fællesskap, snart Petrus, snart st. Olav; i utenlandske formuinger ofte st. Martin, gjæternes helgen.

Oftest er Petrus, himmeportneren, bærer av nøklerne. Denne tro har sit utgangspunkt i Kristi ord til Petrus (Matt. 16, 19): „Jeg vil gi dig nøklerne til himlens rike, og hvad du binder på jorden, skal være bundet i himlen, og hvad du løser på jorden, skal være løst i himlen“. Allerede tidlig blev dette ord opfattet som om der var to nøkler, én til himlen og én til jorden; derfor fremstilles Petrus, likesom hans efterfølgere paverne, med to nøkler. Stundom

har Petrus også en tredje nøkkel, dødsrikets, ved siden av himlens og jordens. Men dette beror på en senere overførelse fra Kristus.

Til det nye testamente tillægges også Kristus selv nøkler: „Jeg har nøkterne til dølen og til dødsriket“ (Johannes åbenbaring 1, 18); „dette siger den hellige, den sanddrue, han som har Davids nøkkel, han som lukker op, og ingen lukker til, og lukker til, og ingen lukker op“ (Åbenb. 3, 7).

Fra Kristus og Petrus er nøkterne overført på jomfru Maria, himmeldronningen, som efter folkeopfatningen i middelalderen deler den guddommelige magt med sin søn, derfor også nøkterne. I middelalderlige skrifter kaldes hun selv *clavis coeli*, „himmelnøkkelen“, fordi hun ved at føde frelseren åpnede himlens dør for menneskene. Et minde om nøkkelmagtens overførelse til hende har vi endnu i det nordiske blomsternavn på primula veris: „Marinøkkel, Mari nøkkelband, Marias nyckolknippa“; det ældre navn var „st. Pers nøkler“. Et andet minde ligger i en gammel svensk og dansk skik (hvori dog kanhænde også reminiscenser fra heddommen indgår); ved vanskelige barselsenger skulde kvinderne be jomfru Maria om at få hendes nøkler:

„Jomfru Maria, lån mig Nøglerne dine,
at jeg må åbne Lænderne mine!“

(Thiele, Danmarks Folkesagn III
[1860], nr. 381).

„Jungfru Marja, låna mig nycklarne dina,
till att öppna mitt lif och föda mitt barn!“

(Hyllén-Cavallius, Wärend och Wirdarne
II [1868], Tillägg s. X f.).

Sagn.

Huldrehauinn.

Optegnet av Ivar Aasen 1843. Fra „Søndre Søndmør“.

I Massdala æ einn Hau, so ligge midt paa ei stor Slette, aa seer ut so dæ vøre ett Hus. Itte gambla Søgne so hev' ikkje dæ vøre ganske rektigt mæ denn Haua, anna dæ skal ha vøre Huldre ti 'naa; fy're i gamle Dage va dæ maange so saag Huldrinne, aa vart fy're dei, men no sida Opplysningja vart so mykje større, æ ikkje dæ Nökinn so verte fy're dei elde høire nøke gite um dei. Dæ hē vøre skipa, at de va einn Mann so kom ta Markjinne einn Kveld mæ ett Vidalass, aa likso hann kjaure laangs'mæ Haua, daa haure hann slik' einn Saang aa slikt ett Spæl i 'naa, at hann gjekk stad aa glette inn igjønnaa ett Høl, aa gløste itte kur dæ va inn i. Daa va Huldra aat aa kokte te Kvelde, aa sat attmæ Gruaa mæ ett ungt Ban paa Faangja, so ho saang aa tralte aat. Men so va dinne Manninn so gapinn, at han gjekk stad aa tok einn Kjepp

ta Lassa aa kasta inn i, so hann trefte Fotinn paa Bana. Daa vart Huldra so sinte, at ho lövde dæ, at dæ skuld' ikkje gaa ohelt i hass Ægt til mande Mid. Aa dei seie, dæ vart sant ogsaa; fyre i denn Gara hev' alltid vøre ett Menneskje so hê halta.

Tri gule Flekkjer i ein Aaker.

(Av J. Belsheim).

Belsheim-Kinni er ein av dei beste og fraudigaste Aakrar i det øvre Valdres; kann henda det er vondt aa finna ein betre Aaker i heile Norig. Denne Kinni ligg i ein bratt Bakke beint imot Soli og lognt til, so ikkje Nordanvinden kann gjera vondt. Ho er mange Maal stor, og der er djup, feit Moldjord allstad. Eg som er fødd paa ein Plass nær ved Garden, kann minnst og kom ein Gong gangande der ned i Kornskurden. Ein Husmann, som skar der, sa: „Denne Aakren er det Uraad aa faa skjemt ut“. Det var eit Grøde av det stridaste og beste Byggkorn ein kunde sjaa, og so tjukk var Vokstren paa Aakren, at Straaet lagdest ned tidleg paa Sumaren; men Kornet var likevel fullmoge og kjernefullt. Den Aakren var det Uraad aa skjemma ut, sa Husmannen. Saki var den, at Eigaren av Gaarden daa var ein gamall Busete (ein ugift Mann), og han hadde Garden i 50—60 Aar, og var ein serlyndt Selle, so han hadde aldri drive Garden godt, og sistpaa vart han so gamall og skrøpeleg, at ingen Ting kunde verta drive. Han mistenkte alle Menneskje for Tjuvnad, leit ikkje paa nokon, og fekk til Slutt ikkje Arbeidsfolk; og han maatte vel ha svolte i Hel paa denne gilde Garden, hadde ikkje hans Ættingar fenge lyst honom umyndig. Garden vart daa burtpakta og vart godt drive, og Gamlingen fekk det han trengde til Uppehelde greinleg.

Men desse tri Flekkjerne daa? Ja, naar det hadde vore lenge Turrvêr fram-etter Vaaren, medan Aakren enno var grøn, kom det til Synes langt nede paa Aakren tri gule Flekkjer i ei skraa Lina liksom dei tri O' ar under Yverskrifti, i motsett Stemna

Kinn er i Valdres ei bergsida.

av dei tri vel kjende Stjerner, Jakobsstaven i Stjernebilætet Orion. Dei tri gule Flekkjerne i Aakren var rundvorne, fleire Meter i Vidd, og der var fleire Meter Lengd imillom deim. Daa eg var ein Smaagut, spurde eg ein eldre Mann, kva desse tri Flekkjerne kom av; han sa meg, at Aakren var grunn paa dei Flekkjerne, og difor vart dei gule fyrr enn heile Aakren vart gul og Kornet moge. Eg trur, at denne Mannen hadde Rett; det var tri Skin-flekkjer, som det ofte finst i Aakrar. Men eg hadde alt fyrr høyr, at det var ein annan Grunn til desse gule Flekkjerne.

Det hadde ein Gong vore ein Mann der paa Belsheim med Namnet Sigurd (eller som dei der i Bygdi segjer Sjugur). Han hadde vore „Nora Fjelle“ — dermed meinar Folk i øvre Valdres Bergens Stift, iminsto Bygderne Sogn, Voss, Hardanger og Strilelandet —. Der „Nora Fjelle“ hadde han vorte trulova med ei Gjenta, Dotteri til ei Trollkjerring. dei kalla Helvites-Berit. Kva Gjenta heitte hev eg ikkje høyr.

Helvites-Berit vart brend som Trollkjerring. Men fyrr ho skulde brennast, fortalde ho til Sigurd Belsheim, kvar han skulde finna Pengarne hennar, som ho hadde grave ned. Han skulde sjaa etter, naar Bjøllekui hennar kom heim um Kvelden; der ho sparka med Fotom og rauta, der skulde han grava og finna Pengarne. Han so gjorde og fann Pengarne; men no, daa han hadde fenge deim, vilde han ikkje ha Gjenta, men sveik henne.

Men det skulde ikkje fylgja nokor Velsigning med desse Pengarne; han var aldri glad.

No vart det ein Gong sidan eit Brudlaup i Granne-Garden, Sør-Garden paa Belsheim. Der hadde dei vel drukke sterkt Øl — Brennevin hadde dei fulla ikkje endaa — og han hadde fenge noko i Hovudet. Han gjekk daa til ein stor Stein som stend ut-med Garden, netupp ovanfor den bratte Aakren — Belsheim-Kinni —. Der ved den Steinen stakk han seg i Hel med ein Kniv, og med det sama rulla han ned etter Aakren som ei Tunna. Men fyrst etter han hadde trulla langt ned paa Aakren, stod Blodfossen ut or Saaret, og kvar Gong han valt med Saaret vendt ned, fossa Blod ut yver Aakren. Der kom tri slike store Blodfossar ut or Saaret, og etter deim er dei tri gule Flekkjerne — som Segni fortel.

Eg hev alt sagt, at kvar av dei tri Flekkjerne er fleire Me-

ter i Vidd, og der er fleire Meter imillom deim; dei som hev laga Segni, hev ikkje vanta Innbillningsevna.

No tenkjer eg, at Flekkjerne er komne burt og so er vel Segni og gløymd. Den som no eig Garden, hev ført burt fleire store Steinrøysar som laag paa den eine Sida av Aakren, og soleis vikka honom mykje ut, so Belsheim-Kinni no er mykje større enn fyrr. Og han hev vel og fenge burt Flekkjerne, anten brote Aakren djupare paa dei Flekkjerne eller fylt paa meir Jord der.

Spørsmål og svar.

Optegnet av Ivar Aasen omkr. 1845. Fra Orkedalen.

„Hvad er Loven?“ spor Presten ein Vaak.

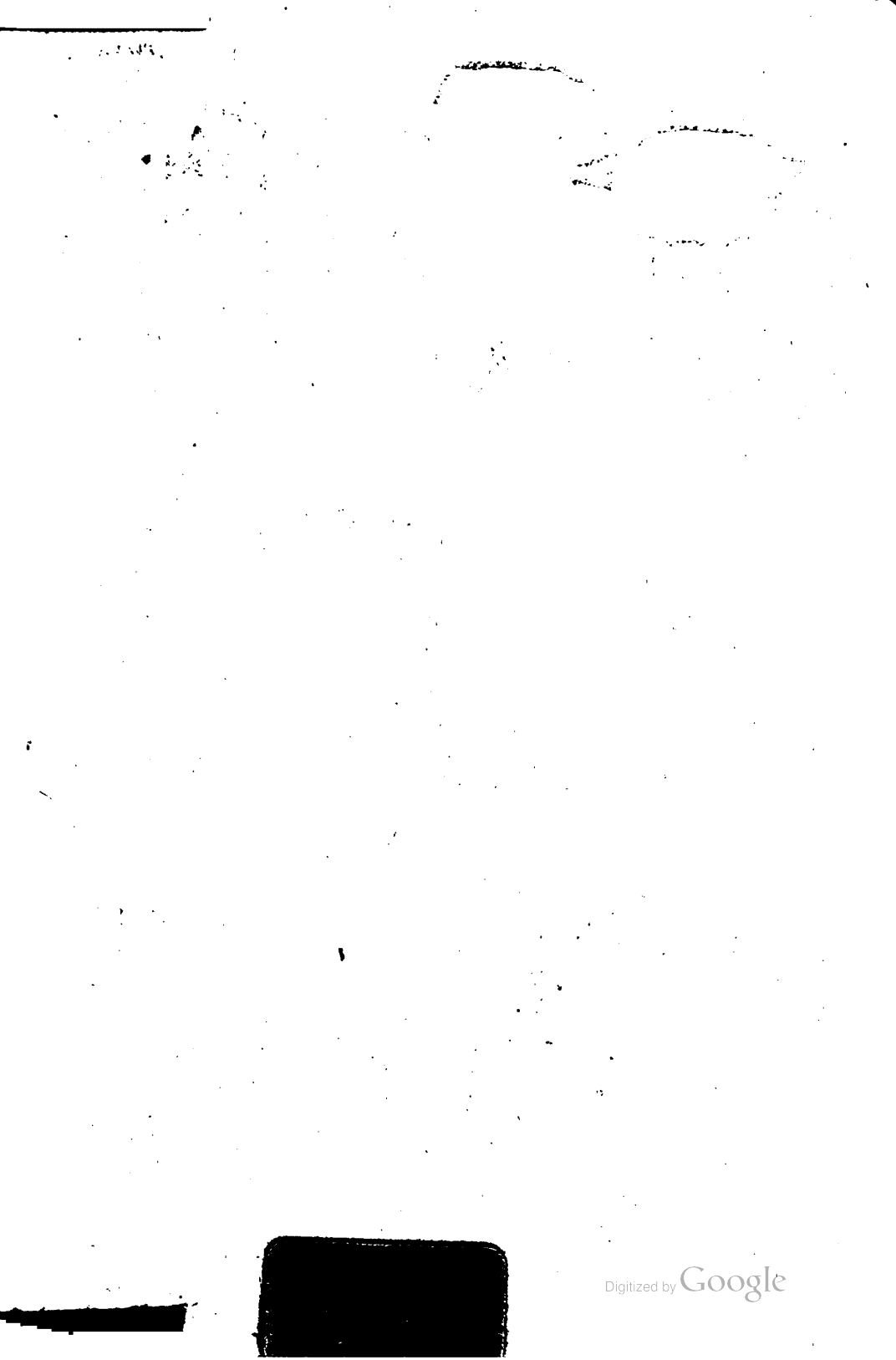
„Nei, oss hi 'kj' Laave“, svaaraa 'n; „oss truska Konne vaart i Bursvalen“.

*

„Hvad er Troen?“ spor Presten ei Vækj'.

„Nei, oss bruka ikj' Tro“, svaaraa o'; „oss dæmla Vatne mæ Byttom burt i Hulun“.

Av slike spørsmål og svar lever der rundt om i Norden en mængde på folkemunde; men der er litet optegnet derav. Den fuldstændigste samling er *E. T. Kristensen's* *Kuriøse overhøringer fra skole og kirke 1—2* (Århus 1892 og 1899); jfr. samme forfatters *Vore Fædres Kirketjeneste* (Aarhus 1899).

Widener Library

44 105 218 390